VASILE FRĂȚILĂ

STUDII DE TOPONIMIE ȘI DIALECTOLOGIE

EXCELSIOR ART

Scanned with OKEN Scanner

EDITAT CU SPRIJINUL MINISTERULUI EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

CARTEA A APĂRUT CU SPRIJINUL MINISTERULUI CULTURII ȘI CULTELOR

ISBN 973-592-060-3

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
FRĂȚILĂ, VASILE
Studii de toponimie și dialectologie / Vasile Frățilă. - Timișoara : Excelsior, 2002
p. 448, 20 cm. - (Studii)
Bibliogr.
Index.
ISBN 973-592-060-3
811.135.1'373.21

© – 2002. Editura EXCELSIOR, Timișoara, Str. Proclamația de la Timișoara nr. 5, etaj II, 24 A, (telefon/fax: 0256/201078, adresă E-mail: edituraexcelsior@rdslink.ro, 1900 Timișoara – România

Scanned with OKEN Scanner

VASILE FRĂȚILĂ

D-lui prof. univ. dr
A. Iftimia,
Cu vechi și statornică
prietenie.
Timișoara Vfrățilă
17.04.2004

Studii de toponimie și dialectologie

Biblioteca Academiei Române - Iași
C182543

Cota SL Frățilă b.22
ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA IAȘI
BIBLIOTECA
Inv.: A2543

excelsior art
2002

Scanned with OKEN Scanner

CUVÂNT ÎNAINTE

Lucrarea de faţă reuneşte câteva studii şi articole publicate anterior în unele reviste (AUT, SCO, "Buletin ştiinţific", "Zbornik") şi în volumul *Studia. Philosophia. Historia. Philologia*, Timişoara, 1992.

După cum reiese şi din titlu, ea cuprinde două secţiuni: I. *Toponimie*, II. *Dialectologie*.

Prima secţiune este alcătuită din două studii de dimensiuni mai mari: *Teritoriul de formare a limbii şi a poporului român. Argumente lingvistice şi toponimice*, respectiv *Toponimia văii inferioare a Târnavelor*. În primul dintre acestea se subliniază faptul că limba română şi poporul român s-au format pe un teritoriu vast, cuprinzând Dacia (de la Nistru până la Tisa şi din Carpaţii Păduroşi până la Dunăre), precum şi cele mai multe din provinciile romanizate sud-dunărene situate la nord *de linia Jireček,* iar la sud-vest până la lacuna de romanizare stabilită de A. Philippide, în favoarea acestei aserţiuni pledând şi argumentele lingvistice: păstrarea unor termeni de origine latină numai în nordul Dunării (în dacoromână, mulţi dintre ei numai în Transilvania şi/sau Banat, sau numai în aromână şi meglenoromână). Unul dintre cele mai puternice argumente în demonstrarea continuităţii pe teritoriul vechii Dacii îl constituie perpetuarea numelor de râuri din antichitate, ca şi a unor toponime (oronime şi oiconime). Argumentele lingvistice şi toponimice vin să se alăture celor de natură arheologică, mai ales descoperirilor făcute în ultimele patru-cinci decenii, care demonstrează fără putinţă de tăgadă continuitatea populaţiei daco-romane în nordul Dunării. Cel de-al doilea este o cercetare monografică a numelor de locuri dintr-o zonă a vechii Dacii unde urmele continuităţii se găsesc la tot pasul.

Secţiunea a doua se deschide cu un studiu amplu referitor la terminologia corpului omenesc în idiomul populaţiei româneşti cu cel mai mic număr de vorbitori, – dialectul istroromân –, astăzi pe cale de

Scanned with OKEN Scanner

dispariţie. Dialect istoric al limbii române, ca şi celelalte două variante teritoriale ale acesteia, – aromâna şi meglenoromâna –, istroromâna, reprezentând "un ansamblu de graiuri nestandardizate", deşi supusă unei puternice influenţe croate şi, la un moment dat, şi italiene, păstrează până astăzi un mare număr de elemente latineşti privind terminologia corpului omenesc. În acelaşi timp, o parte dintre termenii de origine croată pătrunşi în acest câmp semantic au o răspândire limitată la una sau alta dintre localităţile istroromâne, sau reprezintă doar sinonime ale termenilor moşteniţi din româna comună.

Urmează un studiu întins privitor la repartiţia dialectală a dacoromânei, în care se dezbat istoricul problemei, cauzele şi vechimea ariilor dialectale, după care sunt înşirate câteva articole de întindere mai mică, dedicate *Limbii descântecelor româneşti* de Al. Rosetti, structurii etimologice a vocabularului limbii române, unui studiu inedit de dialectologie românească al profesorului G. Ivănescu, respectiv elementelor meglenoromâne din volumul "Poveşti populare româneşti" de Cristea Sandu Timoc.

Volumul mai cuprinde o listă de sigle şi abrevieri bibliografice şi un indice de autori.

Lucrarea se adresează specialiştilor, studenţilor filologi, profesorilor de limba şi literatura română, geografilor şi istoricilor, precum şi unui public mai larg, interesat de problemele limbii române.

În încheiere, doresc să mulţumesc conducerii Editurii Excelsior pentru interesul şi sprijinul acordat lucrării noastre.

Timişoara, Autorul

martie 2002

Scanned with OKEN Scanner

I. TOPONIMIE

TERITORIUL DE FORMARE A LIMBII ŞI A POPORULUI ROMÂN. ARGUMENTE LINGVISTICE ŞI TOPONIMICE

Problema formării limbii şi a poporului român este una dintre cele mai dificile şi controversate probleme ale istoriei românilor şi ale istoriei limbii noastre. Dificultatea cea mai mare în rezolvarea acestei probleme constă în lipsa aproape totală a informațiilor istorice pentru perioada vitregă în care a trăit romanitatea de la Dunărea de Jos în timpul marii migrațiuni a popoarelor. De aceea, în elucidarea ei a fost necesară atragerea a numeroase discipline ajutătoare istoriei: în primul rând lingvistica şi arheologia, apoi etnografia, folclorul şi antropologia.

Două dintre laturile problemei au suscitat numeroase discuții: teritoriul şi epoca de formare a limbii române.

A fost contestată, de unii istorici, mai ales străini, continuitatea poporului român, în speță a dacoromânilor, pe teritoriul pe care îl locuiesc astăzi, desigur din interese politice.

"*Problema continuității*, afirmă Nicolae Stoicescu în lucrarea *Continuitatea românilor*, Bucureşti, EŞE, 1980, p. 9, *este nu numai o problemă ştiințifică, ci şi una politică: ea nu s-a născut ca problemă decât în secolul al XVIII-lea când românii din Transilvania — care alcătuiesc majoritatea populației — au cerut egalitatea în drepturi cu celelalte naționalități ale țării; li s-a răspuns atunci că nu pot fi egali cu ceilalți locuitori, deoarece au venit mai târziu în țară, din care pricină ar fi fost considerați "tolerați"* (subl. aut.).

În general, se pot contura trei sau patru grupări în rândul cercetătorilor cu privire la teritoriul de formare a limbii române.

Scanned with OKEN Scanner

1. Cei care susţin formarea limbii şi a poporului român exclusiv în nordul Dunării (D. Cantemir, reprezentanţii Şcolii ardelene).

2. Cei care susţin formarea limbii şi a poporului român exclusiv în sudul Dunării, de unde aceştia au imigrat în Dacia, teorie creată de Franz Joseph Sulzer (*Geschichte der transalpinischen Daziens*, I-III, Wien, 1781-1782), la care au aderat Eder şi Engel şi care a fost reformulată de Robert Roesler (*Românische Studien*, Leipzig, 1871), teorie susţinută, apoi, de aproape toţi "savanţii" maghiari: Hunfalvy, Lukinich, Tamás, Gáldi etc. După aceştia, românii s-ar fi aşezat în teritoriile de azi de la nordul Dunării după pătrunderea ungurilor şi a secuilor în Ardeal şi după colonizarea saşilor, deci după secolul al XIII-lea. La teoria imigraţionistă a aderat şi A. Philippide (OR, I-II), dar el se deosebeşte de cei menţionaţi mai sus, prin faptul că admite şi păstrarea unei populaţii romanice în nordul Dunării, după retragerea aureliană, iar imigrarea din sudul Dunării ar fi avut loc în secolele al VI-lea şi al VII-lea.

3. Cei care susţin formarea limbii şi a poporului român, atât în nordul cât şi în sudul Dunării: B. P. Hasdeu, Xenopol, D. Onciul, Iorga, V. Pârvan, O. Densusianu, S. Puşcariu, Th. Capidan, E. Petrovici, C. Daicoviciu, D. Macrea, I. Coteanu, G. Ivănescu, Al. Rosetti.

Adversarii continuităţii populaţiei daco-romane la nord de Dunăre îşi bazează ideile pe următoarele "argumente" istorice şi lingvistice.

1. Poporul român nu poate fi rezultatul romanizării populaţiei indigene, datorită faptului că dacii au fost exterminaţi în războaiele cu romanii.

2. Romanizarea populaţiei autohtone, chiar dacă aceasta s-ar fi păstrat în Dacia, nu se putea realiza în doar 165 de ani, perioadă cât a durat efectiv dominaţia romană la nord de Dunăre (anii 106-271).

3. Poporul român nu poate fi continuatorul populaţiei romanizate în Dacia, deoarece la anul 271 întreaga populaţie a fost retrasă la sudul Dunării.

Scanned with OKEN Scanner

4. Izvoarele istorice "tac" aproape un mileniu în privinţa românilor de la nordul Dunării, de unde concluzia că în toată această perioadă românii nu se aflau aici.

5. Lipsa toponimelor de origine latină şi dacă la nordul Dunării.

6. Marea asemănare între limba română (=dialectul dacoromân) şi aromână, ceea ce înseamnă că dacoromânii ar proveni din aromânii de la sudul Dunării.

7. Prezenţa în limba română a unor elemente comune cu albaneza, fapt ce ar plasa locul de formare a limbii şi a poporului român în sudul Dunării, în vecinătatea sau în apropierea albanezilor.

8. Absenţa elementelor vechi germanice din limba română; se ştie că goţii şi gepizii au locuit un timp (de câteva secole) la nordul Dunării; în acest caz, românii ar fi putut face unele împrumuturi din limba celor două triburi (sau seminţii) germanice.

9. Elementele slave ale limbii române au caracteristici sau trăsături bulgare, ceea ce ar însemna, din nou, că românii s-ar fi format pe un teritoriu în care se găsesc astăzi bulgarii.

La "acuzele" de mai sus, se poate răspunde uşor:

1. Dacii n-au fost exterminaţi. Romanii n-au exterminat niciodată şi nicăieri populaţia autohtonă a Imperiului, deoarece aveau nevoie de mână de lucru. Prezenţa populaţiei băştinaşe (şi după cucerirea provinciei de către romani) este dovedită de descoperirile arheologice. Un alt argument decisiv în acest sens îl constituie înseşi elementele autohtone ale limbii române, precum şi toponimia, în primul rând hidronimia, dar şi unele oiconime şi oronime.

2. Romanizarea Daciei nu s-a limitat la cei 165 de ani de dominaţie efectivă la nord de Dunăre. Elemente ale romanizării au pătruns prin comerţ încă înainte de războaiele dintre romani şi daci (101-102, 105-106), când Dunărea devenise graniţă între Imperiu şi Dacia. Romanizarea provinciilor dunărene ca şi a Daciei a fost mult mai intensă decât în alte părţi ale Imperiului, cum o dovedesc numeroasele inscripţii în latină (aproape 3000 numai în Dacia). "Veteranii" şi creştinismul sunt, apoi, factori esenţiali în acest proces. Relaţiile dintre populaţia de la nordul Dunării şi cea de la sudul marelui

Scanned with OKEN Scanner

fluviu continuă şi după părăsirea oficială a Daciei, aşa cum o demonstrează construirea podurilor peste Dunăre de la Celei şi Oltenița (după secolul al VI-lea).

3. Nu întreaga populaţie a Daciei a fost evacuată de Aurelian în anul 271; lucrul acesta ar fi fost imposibil. Au plecat doar armata şi administraţia. Populaţia săracă nu avea nici un interes să-şi părăsească propriile locuri. Descoperirile arheologice în toate provinciile atestă continuitatea populaţiei dacoromane la nordul Dunării.

4. Absenţa aproape totală a ştirilor despre populaţia de la nordul Dunării în timpul marii migraţiuni a popoarelor nu semnifică în nici un caz că în Dacia ar fi existat un vid. Cronicarii timpului consemnau doar întâmplările legate de persoane şi evenimente importante: conducători, războaie etc. Pe lângă aceasta, românii sunt semnalaţi destul de târziu şi la sudul Dunării (anul 976) sub numele de "vlahi călători", în timp ce albanezii (altă populaţie autohtonă în Peninsula Balcanică) sunt menţionaţi şi mai târziu în izvoarele bizantine (an. 1079).

5. Toponimia veche a Daciei nu lipseşte complet, iar ponderea celei străine (slavă, maghiară etc.) nu este cea pe care o credeau aceştia, deoarece, după cum au dovedit-o unii cercetători (vezi E. Petrovici, *Rolul împrumuturilor în crearea toponimelor. (În legătură cu toponimul românesc* ***Prislop)***, SDT, p. 225-236, idem, *Românii creatori de toponime "slave"*, SDT, p. 292-303, V. Frăţilă, *Rolul împrumuturilor în crearea toponimelor (prioritatea unei idei),* în *Contribuţii lingvistice*, Ed. de Vest, 1993, p. 133-140), există o aşa numită toponimie pseudoslavă, pseudomaghiară etc. Unele nume de râuri sunt menţinute din antichitate (vezi infra), apoi, o bună parte a toponimiei noastre e tradusă de slavi şi de unguri. Dar însăşi toponimia noastră slavă demonstrează prioritatea românilor faţă de unguri în Transilvania (cf. rom. *Târnava* < v. sl. **Tŭrŭnava*, faţă de magh. *Kűkűllo*, rom. *Bălgrad* < v. sl. **Bělŭgradŭ* faţă de magh. (Gyula) *Fehérvár* etc., vezi Drăganu, *Românii*, p. 506-507, Petrovici, *Istoria poporului român oglindită în toponimie*, SDT, p. 241-249, în special p. 245; V. Frăţilă, *Toponimie slavă în valea Târnavelor*, în *Studii lingvistice*, Timişoara, Ed. Excelsior, 1999, p. 201).

Scanned with OKEN Scanner

6. Existenţa unor vorbitori ai limbii române la sudul Dunării se explică istoric. Ba, mai mult, aceştia (vezi infra) nu se găsesc astăzi în locul de formare a limbii şi a poporului român.

7. Prezenţa în limba română a unor elemente lexicale comune cu albaneza nu înseamnă că acestea sunt neapărat împrumuturi făcute de români la sudul Dunării. Este vorba de elementele autohtone comune cu limba albaneză. În plus, românii (dacoromânii) au şi alte elemente de substrat care lipsesc din albaneză, iar unele şi din aromână (vezi Gr. Brâncuş, *Vocabularul autohton*).

8. În ceea ce priveşte elementele vechi germanice, lipsa sau prezenţa acestora în limba română (= dacoromână) nu constituie un argument nici pro şi nici contra continuităţii. Se ştie că populaţiile germanice au trecut şi în sudul Dunării (de ex. gepizii), încât aceste împrumuturi puteau fi făcute şi acolo, de unde să fie aduse ulterior la nordul fluviului.

9. În ceea ce priveşte caracterul bulgăresc al elementelor vechi slave ale limbii române, acestea arată doar că slavii, care au fost asimilaţi în Dacia şi care au dat nume *Târnave*(lor), *Crasnei, Dâmboviţei, Ialomiţei, Bistriţei* etc. şi care apoi s-au mistuit în populaţia românească prezentă aici, au vorbit un dialect înrudit cu acela din care a luat naştere limba bulgară (vezi E. Petrovici, *Daco-slava*, DR, X, 1943, p. 233-277).

De reţinut este, însă, că limba şi poporul român nu se puteau forma decât pe un teritoriu de civilizaţie romană.

Se ştie că în primele secole ale erei noastre în Peninsula Balcanică existau două zone de civilizaţie: romană şi greacă. Cel care a stabilit pentru prima dată limita dintre teritoriul romanizat şi cel grecizat a fost istoricul ceh Constantin Jireček (1854-1917) în lucrarea *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I-II, Wien, 1901-1903. Delimitarea s-a făcut pe baza repartiţiei teritoriale a inscripţiilor latineşti şi greceşti. Romanitatea cuprinde cea mai mare parte a Peninsulei Balcanice, de la Marea Adriatică la Marea Neagră şi Dacia Traiană. Limita de sud a teritoriului romanizat pornea de la Marea Adriatică la sud de Lissus, mergea spre est de-a lungul graniţei dintre Dalmaţia şi Epir, pe la sud de Scodra la Prizren, urma apoi

Scanned with OKEN Scanner

graniţa dintre Moesia Superior (Dardania) şi Macedonia, pe la sud de Ulpiana şi Scupi (Skoplje), trecea de-a lungul frontierei dintre Moesia Superior şi Thracia, pe la sud de Naissus (Niş) şi Remesiana (Bela Palanka); o lua apoi pe la nordul Munţilor Haemus (Balcani) până la Pontul Euxin (Marea Neagră), ocolind cetăţile greceşti (Odessos, Dionysopolis, Callatis, Tomis, Histria).

A. Philippide (OR, I, p. 72) şi P. Skok (Byzantion, VI (1931), p. 371, ZrPh, LIV (1934), p. 179; apud H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*, Bucureşti, 1960, p. 37; V. Arvinte, *Formarea limbii şi a poporului român în lumina cercetărilor recente*, în AnL, Iaşi, 1966, p. 18; G. Ivănescu, ILR, p. 50-51) aduc unele modificări şi precizări liniei lui C. Jireček.

Pe acest teritoriu romanizat din Peninsula Balcanică au luat naştere două limbi romanice: româna, în partea de nord şi nord-est, şi dalmata, dispărută la sfârşitul secolului al XIX-lea, în partea de nord-vest, de-a lungul coastei Mării Adriatice.

Lui Philippide îi revine şi meritul de a fi stabilit limita de vest a teritoriului pe care s-a format limba română, şi, implicit, limita de est a teritoriului romanizat de la baza limbii dalmate.

După Philippide (OR, I, p. 515), în teritoriul dintre râurile Vrbas şi Drina, în centrul fostei Iugoslavii, mai exact în Bosnia, nu apar inscripţii romane, ceea ce ar dovedi că în această regiune muntoasă exista o lacună de romanizare. În această regiune, a cărei limită de vest constituia graniţa de est a limbii dalmate şi a cărei limită de est constituia graniţa de vest a teritoriului de formare a limbii şi a poporului român, locuiau, după Philippide, strămoşii albanezilor. Astfel se explică, după el, faptul că strămoşii albanezilor au scăpat procesului de romanizare sau de grecizare. Numărul mare de elemente latineşti în albaneză dovedeşte că ei au locuit în teritoriul de la nordul *liniei Jireček*. Elementele latineşti din albaneză presupun însă o latină populară *de la baza românei*, nu a dalmatei.

Din cele de mai sus rezultă că trebuie abandonată teoria lui O. Densusianu (HLR, I), potrivit căreia în teritoriul de formare a limbii române se includea şi Dalmaţia. Nu poate fi reţinută nici teoria lui E. Petrovici (*Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a*

Scanned with OKEN Scanner

limbii româneşti, în LR, IX, 1960, nr. 1, p. 79-83; idem, SDT, p. 56-60), care susţine că limita de sud-vest a teritoriului de formare a limbii române coincide aproximativ cu graniţa actuală dintre Bulgaria şi Iugoslavia (mai exact cu Serbia — n. n. V. F.), care corespunde în linii mari, cu graniţa dintre reflexele sunetelor slave **tj* (**ktj*), **dj*. Limba sârbă cunoaşte reflexele *č, ќ, ć*, respectiv *ǧ, ǵ, đ*, iar bulgara *št*, respectiv *žd*. Elementele lexicale slave vechi pătrunse în română, chiar şi cele din istroromână, nu cunosc decât fonetismul caracteristic graiului slav din care a luat naştere limba bulgară (bg. *prašta*, cf. srb. *praća*, - dr. *praştie*, ar. *praşte*, ir. *pråşt'e*; bg. *gražd* - dr. *graid*);

Admiţând teoria lui E. Petrovici (teorie expusă şi în capitolul *Formarea limbii şi a poporului român* din *Istoria României*, vol. I, Bucureşti, EA, 1960, p. 775-808 (mai ales p. 792-793), capitol redactat de C. Daicoviciu, E. Petrovici şi Gh. Ştefan) ar însemna să excludem din teritoriul de formare a limbii şi a poporului român câteva din provinciile în care romanizarea a fost intensă şi de lungă durată (Pannonia Inferior, Moesia Superior, părţi din Dacia Ripensis, Dacia Mediterranea şi Dardania)[1]. Dar izofonele care delimitează limbile slave de sud (bulgara şi sârbocroata) nu s-au constituit decât în secolele al VIII-lea - al IX-lea, când se reiau contactele directe dintre bulgari şi sârbi în spaţiul balcanic (vezi V. Arvinte, *Limita de vest a teritoriului romanizat de la baza limbii române*, în AnL, Iaşi, XX, 1969, p. 5-18; G. Ivănescu, ILR, p. 70-71). În afară de aceasta, influenţa slavă veche asupra limbii române a început numai în ultimele două secole ale mileniului I, după ce latina carpato-dunăreană a devenit limbă distinctă de celelalte limbi romanice: "Elementul slav nu a participat la procesul de formare a limbii române, ci este un adaos ulterior", afirmă I. Pătruţ în *Studii de limba română şi slavistică*, Cluj, Ed. Dacia, 1974, p. 93. "Teza conform căreia elementul slav constituie un factor determinant

[1] În 1942, în "Transilvania", nr. 11, p. 865, E. Petrovici scria: "Serbia, vestul Bulgariei, nordul Macedoniei împreună cu Banatul, Oltenia şi Transilvania de vest trebuie considerate ca patria străveche a românilor, în care s-au format – la nord şi la sud de Dunăre, considerată "şira spinării" romanităţii de est – limba şi poporul românesc".

Scanned with OKEN Scanner

în însuşi procesul de formare a limbii române, deci că limba română s-a format şi cristalizat numai în urma influenţei slave, nu poate fi acceptată" (idem, *ibidem*, p. 15).

De altfel, în momentul pătrunderii elementelor slave în limba română, aceasta era deja formată, după cum o dovedeşte încheierea unor legi fonetice care nu mai acţionează şi asupra acestora:

♦ închiderea lui *a* accentuat la *ă* şi apoi la *â* în poziţie nazală (urmat de *n* + vocală) în elementele latineşti: *lana* > rom. *lănă* > *lână*, *sanus* > ar. *săn* > *sân* "sănătos", pe când în elementele de origine slavă se păstrează: v. sl. *rana* > rom. *rană*, v. sl. *hrana* > rom. *hrană*;

♦ *-l-* simplu intervocalic în elementele de origine latină devine *-r-*: *mola* > *moară*, *solem* > *soare*, *gula* > *gură*, pe când în cele de origine slavă se păstrează: v. sl. *mila* > rom. *milă*, v. sl. *pila* > rom. *pilă*, v. sl. *sila* > rom. *silă* etc.;

♦ *l* precedat de consoanele velare *c*, *g* devine *l'*: *cl'*, *gl'* în româna comună, iar mai târziu, după separarea dialectelor româneşti, *ć*, *ǵ* în dacoromână: lat. *clamo* > r. com. **cl'emu* > dr. *ćem*, lat. *oc(u)lum* > r. com. **ocl'u* > dr. *oć*, lat. *glacia* > r. com. **gl'aţă* > dr. *ǵaţă*, lat. **glemu* > r. com. **gl'emu* > dr. *ǵem*, pe când în elementele de origine slavă se păstrează: v. sl. *klopotŭ* > rom. *clopot*, v. sl. *glasŭ* > rom. *glas*, v. sl. *gluma* > rom. *glumă* etc.;

♦ *-b-* şi *-v-* intervocalici au dispărut în elementele de origine latină: *hiberna* > rom. *iarnă*, *libertare* > rom. *ierta(re)*, *ovum* > *ou*, *civitatem* > *cetate*, pe când în elementele de origine slavă se păstrează: v. sl. *ljubiti* > rom. *iubi*, v. sl. *veverica* > rom. *veveriţă*, v. sl. *bivolŭ* < rom. *bivol* etc.

♦ consoanele *t*, *d*, *s* urmate de iot, dezvoltat de un *ĕ*, *ī*, *e* sau *i* în hiat şi de *i* flexionar, în elementele de origine latină devin *ţ*, *(d)z*, *ş*: **petīre* (= *petere*) > *peţi*, *dīco* > *(d)zic*, *audīre* > *au(d)zi*, *ursī* > *urşi*, pe când în elementele de origine slavă se menţin intacte: v. sl. *platiti* > rom. *plăti*, v. sl. *gradina* < rom. *grădină*, v. sl. *sila* > rom. *silă*, v. sl. *sito* > rom. *sită* etc.

Influenţa slavă s-a încheiat în secolele XII-XIII. Indirect, faptul acesta poate fi dovedit prin aceea că saşii din Transilvania nu au nici un

Scanned with OKEN Scanner

împrumut direct de la slavi, ci numai prin intermediar românesc sau unguresc.

Prin urmare, teritoriul de formare a limbii române cuprindea Dacia romanizată: Banatul, Oltenia, Muntenia până la limesul transalutan, Transilvania propriu-zisă dintre Munţii Apuseni şi Carpaţii Orientali, la nord până la Porolissum, pe Someş, precum şi o fâşie de-a lungul Dunării muntene şi moldovene (Vasile Arvinte, *Formarea limbii şi a poporului român în lumina cercetărilor recente*, în AnL, Iaşi, XVII, 1966, p. 15)[2], în Dobrogea ajungând până în apropiere de Marea Neagră (Arvinte, *lucr. cit.*, p. 20), iar în sudul Dunării provinciile romanizate având ca limită de sud-vest linia trasată de A. Philippide şi ca limită de sud linia trasată de C. Jireček cu corecturile aduse de A. Philippide şi P. Skok.

Cercetări mai recente lărgesc aria de formare a limbii şi a poporului român în nordul Dunării. Astfel, în *Continuitatea factor de bază al etnogenezei şi unităţii poporului român*, în "Era socialistă", an. LVI, 1976, nr. 7, D. Berciu susţine, pe baza descoperirilor arheologilor români şi străini, că "vatra formării poporului român a fost mai vastă, ea cuprinzând ţinuturile dintre pantele nordice ale munţilor Haemus (Balcani) la sud şi Carpaţii Păduroşi la nord, între Tyras (Nistru) la est şi Tisos (Tisa) la vest; se adaugă ţinuturile din nord-vestul Bulgariei şi estul Serbiei vechi. Cu alte cuvinte, este vorba de întreaga romanitate orientală, pe de o parte, înţeleasă în accepţia legată de provinciile romane situate la nord de linia Skopje – lacul Ohrida – vest de Serdica (Sofia) – versantele nordice ale munţilor Balcani – până în zona elenică de la Marea Neagră, iar, pe de altă parte, potrivit unei concepţii mai largi, ea înglobând diferenţiat, totalitatea teritoriilor locuite de Dacii

---

[2] "Pentru că în Crişana, Maramureş, Bucovina, Moldova, Basarabia şi cea mai mare parte a Munteniei, unde astăzi se vorbeşte limba română, nu a putut avea loc un proces de romanizare, trebuie să admitem că în aceste provincii romanitatea s-a extins mai târziu" (*ibidem*). "Acest teritoriu restrâns şi lărgit în cursul timpurilor (...) nu cuprindea regiunile unde limba română era să se întindă mai târziu: estul Ardealului, Bucovina, Moldova, Basarabia, Ţara Românească şi Dobrogea" (Al. Rosetti, ILR, 1968, p. 125-216).

Scanned with OKEN Scanner

liberi" (p. 41-42). "În lumina acestei concepţii mult mai cuprinzătoare — spune D. Berciu —, problema continuităţii nu se mai poate pune doar pentru una sau câteva provincii româneşti — cum se procedase în trecut —, ci pentru ansamblul teritoriilor locuite de geto-daci în cadrul Daciei pre- şi protoistorice, aşa cum fusese ea cuprinsă în regatul lui Burebista" (*ibidem*, p. 42).

Şi după G. Ivănescu (ILR, p. 67), "trebuie să admitem că, până în secolele al V-lea - al VII-lea, atât Muntenia, cât şi teritoriul dintre Căliman şi Munţii Rodnei, apoi Carpaţii Răsăriteni, precum şi Maramureşul şi Crişana, s-au integrat în teritoriul de limbă latină din Peninsula Balcanică şi Dacia, adică în teritoriul de formaţie a poporului român".

Admiţând acest teritoriu vast de formare a limbii române, înseamnă că strămoşii aromânilor şi meglenoromânilor, care astăzi trăiesc în sudul *liniei Jireček* (în Grecia, Albania, Bulgaria şi Macedonia) nu s-au putut forma decât între Dunăre şi Balcani, iar strămoşii istroromânilor, care astăzi se găsesc în teritoriul pe care cândva se vorbea limba dalmată, s-au format la est de lacuna de romanizare stabilită de A. Philippide.

Th. Capidan (*Aromânii*, p. 26-30) şi S. Puşcariu (*Limba română*, I, p. 253) admit în acelaşi timp autohtonia unor aromâni în locurile de azi, aducând ca dovadă toponimele: *Sărună* (< lat. *Salona*, cu transformarea lui *-l-* intervocalic în *-r-* ca în lat. *mola* > *moară*, *solem* > *soare*), *Băiasa* (< *Vavissa*, cu transformarea lui *v* iniţial în *b* ca în lat. *veteranus* > rom. *bătrân*), *Lăsun* (din gr. *Elasona*, cu transformarea lui *o* accentuat în poziţie nazală în *u*, ca în lat. *bonus* > *bun*, *montem* > *munte*; referitor la dispariţia sunetelor *e* şi *a*, Capidan arată că în privinţa finalei nu întâmpinăm nici o greutate, deoarece orăşelul grecesc este menţionat şi sub formele *'Ελλασσων* şi *'Ολασσων*, deci fără *-a* final; este posibil să fi existat şi forma *Λασσων*, deci cu afereza lui *E-*).

Formarea poporului român şi a limbii sale pe un teritoriu vast este dovedită, după S. Puşcariu, de însăşi limba română: "Există cuvinte româneşti de origine latină, spune savantul clujean, care prin însăşi noţiunea pe care o reprezintă nu s-au putut păstra decât în

Scanned with OKEN Scanner

liberi" (p. 41-42). "În lumina acestei concepţii mult mai cuprinzătoare — spune D. Berciu —, problema continuităţii nu se mai poate pune doar pentru una sau câteva provincii româneşti — cum se procedase în trecut —, ci pentru ansamblul teritoriilor locuite de geto-daci în cadrul Daciei pre- şi protoistorice, aşa cum fusese ea cuprinsă în regatul lui Burebista" (*ibidem*, p. 42).

Şi după G. Ivănescu (ILR, p. 67), "trebuie să admitem că, până în secolele al V-lea - al VII-lea, atât Muntenia, cât şi teritoriul dintre Căliman şi Munţii Rodnei, apoi Carpaţii Răsăriteni, precum şi Maramureşul şi Crişana, s-au integrat în teritoriul de limbă latină din Peninsula Balcanică şi Dacia, adică în teritoriul de formaţie a poporului român".

Admiţând acest teritoriu vast de formare a limbii române, înseamnă că strămoşii aromânilor şi meglenoromânilor, care astăzi trăiesc în sudul *liniei Jireček* (în Grecia, Albania, Bulgaria şi Macedonia) nu s-au putut forma decât între Dunăre şi Balcani, iar strămoşii istroromânilor, care astăzi se găsesc în teritoriul pe care cândva se vorbea limba dalmată, s-au format la est de lacuna de romanizare stabilită de A. Philippide.

Th. Capidan (*Aromânii*, p. 26-30) şi S. Puşcariu (*Limba română*, I, p. 253) admit în acelaşi timp autohtonia unor aromâni în locurile de azi, aducând ca dovadă toponimele: *Sărună* (< lat. *Salona*, cu transformarea lui *-l-* intervocalic în *-r-* ca în lat. *mola* > *moară*, *solem* > *soare*), *Băiasa* (< *Vavissa*, cu transformarea lui *v* iniţial în *b* ca în lat. *veteranus* > rom. *bătrân*), *Lăsun* (din gr. *Elasona*, cu transformarea lui *o* accentuat în poziţie nazală în *u*, ca în lat. *bonus* > *bun*, *montem* > *munte*; referitor la dispariţia sunetelor *e* şi *a*, Capidan arată că în privinţa finalei nu întâmpinăm nici o greutate, deoarece orăşelul grecesc este menţionat şi sub formele *Ἐλλασσων* şi *Ὀλασσων*, deci fără *-a* final; este posibil să fi existat şi forma *Λασσων*, deci cu afereza lui *E-*).

Formarea poporului român şi a limbii sale pe un teritoriu vast este dovedită, după S. Puşcariu, de însăşi limba română: "Există cuvinte româneşti de origine latină, spune savantul clujean, care prin însăşi noţiunea pe care o reprezintă nu s-au putut păstra decât în

anumite regiuni. Astfel *h'ic* şi *căstîńu* la aromâni (*ic* şi *căstǫń* la megleniţi) sunt pomi care nu cresc decât în regiunile calde ale Peninsulei Balcanice. În nordul Dunării aceste cuvinte au dispărut din grai, pentru ca să intre mai târziu, prin comerţ, din alte limbi, în dialectul dacoromân "smochinul" şi "castanul". Dimpotrivă *păcura* din lat. *picula* (din *pix*) s-a păstrat [...] numai în nordul Dunării unde sunt regiuni petrolifere. Tot aşa *bourul* din *bubalus* care se vâna în Carpaţi până nu prea demult, dar dispăruse mai devreme în Peninsula Balcanică. Şi faptul că *aurul* s-a păstrat numai în România, cu minele ei aurifere, e caracteristic [...]. Poate nu e o simplă întâmplare că la noi cuvântul *luna* a înlocuit pe *mensis*, conservat la aromâni şi megleniţi. Precum a arătat V. Pârvan, *luna* cu înţelesul francezului "mois" se găseşte în Corpus Inscriptiorum, vol. III, tocmai pe o inscripţie din Dacia Traiană" (*Limba română*, I, p. 248). La acestea trebuie adăugat *ţărm* (< *termen* = *terminus*), cu evoluţia semantică de la "hotar, graniţă" la "mal". Această evoluţie semantică, arată Puşcariu (*Contribuţia Transilvaniei la formarea şi evoluţia limbii române*, în *Cercetări şi studii*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1974, ediţie îngrijită de Ilie Dan, p. 429-430) nu era posibilă decât într-o regiune unde ţărmul mării sau al unui fluviu forma hotar de ţară. Ţărmul Dunării a devenit frontiera pentru romanii de la nord, după părăsirea Daciei de către Aurelian.

Puşcariu este încredinţat că "cele mai frumoase dovezi despre persistenţa elementului romanic în Dacia Traiană şi continuitatea românilor pe locurile ocupate de ei astăzi ni le dă geografia lingvistică" (*Contribuţia Transilvaniei...*, p. 430). El arată că în părţile de vest ale Daciei, unde romanizarea a fost mai intensă, se păstrează termenii: *nea* (< *nix, nivem*), *ai* (< *allium*), *păcurar* (< *pecorarius*), *june* (< *juvenis*), *pedestru* (< *pedester*). În continuare, S. Puşcariu se întreabă: "Dacă românii din România de azi ar fi venit din Peninsula Balcanică, în cursul evului de mijloc, cum pretind unii, s-ar putea oare ca ei să fi adus cu sine elementele latine — *din care o parte lipsesc în sudul Dunării — şi să se fi aşezat cu ele tocmai în regiunea în care odinioară populaţia romană era mai deasă?*" (*ibidem*, p. 431).

Scanned with OKEN Scanner

După cum se ştie, fiecare dintre dialectele româneşti au păstrat un stoc de elemente latineşti specifice numai lui. Numărul acestor elemente este direct proporţional cu cel ar vorbitorilor dialectului respectiv. După R. Todoran (*Elementul latin în lexicul dialectelor româneşti*, ACILFR, II, Bucureşti, EA, 1971, p. 185-192, reluat în *Contribuţii de dialectologie română*, Bucureşti, EŞE, 1984, p. 134-139), dialectul dacoromân are 534 de elemente specifice, cel aromân 185, cel meglenoromân 10, iar cel istroromân doar 7. Elementele latineşti păstrate numai în dacoromână sunt o probă de necontestat a continuităţii populaţiei dacoromane în nordul Dunării. O listă de peste 400 de astfel de termeni dacoromâni care lipsesc în aromână a întocmit în urmă cu peste 50 de ani George Giuglea în *Uralte Schichten und Entwicklungsstuten in der Struktur der dakorumänischen Sprache*, Sibiu, 1944, p. 114-120; (versiunea românească, sub titlul *Straturi străvechi şi stadii de dezvoltare în structura limbii dacoromâne*, în volumul George Giuglea, *Fapte de limbă. Mărturii despre trecutul românesc*, Bucureşti, EŞE, 1988, ediţie îngrijită de Florenţa Sădeanu, p. 126-136).

Susţinătorii teoriei imigraţioniste plasau teritoriul de formare a limbii şi a poporului român în sudul Dunării. După unii, acesta ar fi în munţii Haemus, după alţii între Haemus şi Dunăre, după Fr. Miklosich în Illyricum, iar după Weigand, în triunghiul Sofia-Niş-Scopie, unde s-ar fi aflat şi leagănul de formare a limbii şi a poporului albanez. În această zonă o parte a străromânilor "au rămas în continuare în vechea vatră, apoi o altă parte s-au separat şi a migrat spre nord în Banat, Transilvania, apoi în Maramureş; ceva mai târziu aceştia au pătruns în Moldova şi Valahia, în timp ce la începutul secolului al XII-lea valahii rămaşi în Munţii Balcani au jucat un anumit rol în funcţie de împrejurări, la crearea celui de-al doilea ţarat [bulgar]. Tocmai această frântură, vechea ramură principală, este cea care a dispărut mai devreme, deoarece de la aceasta nu a rămas nici o urmă decât câteva nume de locuri în împrejurimile Sofiei şi în munţii de la graniţa cu Serbia, din care o ramură până azi şi-a păstrat numele de "Munţii Valahilor" (G. Weigand, *Ethnographie von Makedonien*, p. 13).

Scanned with OKEN Scanner

Dacă este să ne referim la numele de locuri de origine românească din triunghiul Sofia-Niş-Skopje, nici acestea, care nu sunt decât nume de cătune şi de vârfuri de munţi (vezi E. Petrovici, *Istoria poporului român oglindită în toponimie*, Bucureşti, 1964, p. 15), şi nici cele cercetate mai recent din jurul Sofiei (Ivan Duridanov, *Novi danni ot toponimiata za izčeznalo rumănsko naselenie v Sofiijsko*, în *Ezikovedsko-etnografski izsledovanija v pamet na akademik Stojan Romanski*, Sofia, 1960, p. 469-478) nu pot atesta, prin ele însele, aici vatra de formare a limbii şi a poporului român.

Iar dacă este vorba să căutăm locul în care populaţia romanică s-a păstrat mai mult timp în Bulgaria, apoi acesta se află de-a lungul Dunării (în Moesia), unde "toţi afluenţii Dunării şi-au păstrat până astăzi numele folosite de romani. Aceştia sunt: *Timacus: Timoc, Almus: Lom, Cebrus: Cibrica, Augustus: Ogost, Oescus: Iskăr, Utus: Vid, Asimus: Osăm, Iantrus: Iantra.* Acestora li se adaugă numele de oraşe: *Bononia: Bĭdin: Vidin, Florentiana: Florentin, Ratiaria: Arčar, Almus: Lom, Utus: (Somo)vit, Dristra: Silistra, Nikopolis: Nikup* (vezi D. Scheludko, *Lateinische und romanische Elemente im Bulgarischen*, BA, III, 1927, p. 259; N. Drăganu, *Românii*; Vl. Georgiev, *Bălgarska etimologia i onomastika*, Sofia, 1960, E. Petrovici, *lucr. cit.*, p. 19).

Este necesar să mai adăugăm că, spre deosebire de Grecia, unde hidronimia veche a fost înlocuită aproape în întregime cu una slavă sau neogreacă, în Moesia, aşa cum am subliniat puţin mai sus, în Dacia, aşa cum vom vedea în continuare, ea s-a păstrat într-o măsură însemnată fiind transmisă neîntrerupt de la daci la romani şi apoi la dacoromâni.

Din cauza unui singur fenomen fonetic străin în evoluţia limbii române, şi anume, *a* accentuat > *o* accentuat, care are loc în câteva *hidronime*: (*Alutus* > *Olt, Samus* >*Someş, Dana-* >*Dona-* (**Donaris* >*Dunăre, Maris*>*Moriş* >*Mureş*) s-a emis ideea că întreaga hidronimie veche din Dacia a fost transmisă românilor prin intermediar slav, părere îmbrăţişată, printre alţii şi de Weigand. Însă evoluţia lui *á*>*ó* este un fenomen fonetic daco-moesic târziu şi el se întâlneşte şi în alte cazuri, cum o dovedesc şi oscilaţiile în transcrierea unor nume antice: *Potaissa - Patavissa, Porolissum - [Civitas] Paralissensium* sau

Scanned with OKEN Scanner

compusele cu *-dava, -dova* "cetate": *Sucidava, Cumidava,* dar *Gildova, Pelendova* (vezi Vl. Georgiev, *Die Herkunft der Namen der grőßten Flűsse der Balkanhalbinsel und ihre Bedeutung zur Ethnogenese der Balkanvőlker*, LB, II, 1959; E. Petrovici, *lucr. cit.*, p. 21; TILR, II, p. 316, 362; C. Poghirc, *L'Hydronimie Roumaine*, LB, 3/1974, p. 36-37). Falsitatea supoziţiei unui intermediar slav reiese şi din faptul că, în hidronimele antice, slavii au păstrat pe vechiul *a* accentuat: cf. *Marica*, în Bulgaria (care provine dintr-un vechi *Marisia*) şi *Alta*, afluent al Niprului mijlociu (C. Poghirc, *L'Hydronimie*, p. 37). De altfel, cu peste nouă decenii în urmă, deja în 1908, Matteo Bartoli (*Ritlessi slavi di vocali labiali romane e germaniche*, în *Jagić-Festschritt*, Berlin, 1908, p. 34 ş. u.; E. Petrovici, *lucr. cit.*, p. 21) a demonstrat că în împrumuturile făcute de slavi, în antichitate, *a* lung şi scurt neaccentuat este redat prin *o*, pe când cel accentuat se păstrează ca *a* (de ex., în numele oraşului *Salona* din Dalmaţia, *a* neaccentuat > *o* în croată: *Solin*, dar *a* accentuat s-a păstrat în numele unor insule dalmate: *Bratia* > *Brač* şi *Pharia* > *Hvar*). În sfârşit, o serie de hidronime antice, păstrate până azi în hidronimia din vechea Dacie, au un *ş* final (*Argeş, Timiş, Criş, Mureş, Someş*) care nu poate fi explicat prin slavă. Fenomenul trecerii lui *s* la *ş* (*Ordesos: Argeş, Samus> Someş, Tibisis: Timiş, Maris, Marisia>Mureş, Crisia>Criş*) a fost apropiat de cel similar petrecut în albaneză (Ivan Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden, 1960, p. 73, 83; Al. Rosetti, ILR, II, 1964, p. 63; E. Petrovici, *lucr. cit.*, p. 19; Gr. Brâncuş, *În legătură cu originea consoanei š în română*, în SCL, 5/1985, p. 369-371, reluat în idem, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, Bucureşti, Institutul Român de Tracologie. Biblioteca Thracologica, 1995, p. 82-85). Ne aflăm, probabil, în faţa aceleiaşi tendinţe de schimbare a lui *s* în *ş*, petrecută în dacomoesica de la sudul Dunării unde *Naissus* a devenit *Niş* (E. Petrovici, *lucr. cit*, p. 19-21).

După cum se poate constata, ipoteza transmiterii vechii hidronimii de către slavi românilor nu-şi găseşte justificarea. Un asemenea caz l-ar putea constitui *Cerna*, numele râului ce desparte Banatul de Oltenia şi care se varsă în Dunăre lângă Orşova, care nume ar putea fi o adaptare slavă a numelui antic, notat fluctuant *Dierna,*

Scanned with OKEN Scanner

Tierna, Zerna, Tsiernensis, dar şi *Cernensus*[3]. Să mai adăugăm aici că într-o recenzie la "Jahresbericht"-ul XXVI-XXIX lui Weigand, publicată în DR, II, p. 798-800, V. Bogrea arată că însuşi numele *Cernei* bulgăreşti, afluent al Mariţei "are un corespondent asemănător: *Ζερηνια* (Theopomp. ap. Steph. Byz.), *Zirnis* (Tab. Peut.), *Zernis* (Itin. Ant.).

Menţinând ordinea de la vest spre est următoarele hidronime au fost considerate de origine autohtonă:

TISA, afluent pe stânga al Dunării având o lungime de 960 km, izvorăşte din Carpaţii Păduroşi, formează pe 62 de km graniţa dintre România şi Ucraina, străbate apoi estul Câmpiei Panonice şi confluează cu Dunărea în Iugoslavia, în amonte de Beograd.

În antichitate fluviul este atestat sub formele: *Tisia, Pathissus, Titza* (TILR, II, p. 359) (Pentru trimiterile la autorii antici, vezi Drăganu, *Românii*, p. 399 ş. u.).

Savantul bulgar Vl. Georgiev (*Theiss, Temes, Maros, Szamos* în "Beiträge zur Namenforschung", 1961, idem, *Introduzione alla storia delle lingue indeuropee*, Roma, 1966) consideră că etimonul dacic al numelui *Tisei* a fost **Tibisio*, derivat din radicalul indoeuropean **thib-* "nămolos" (< **ti* "a se muia, a se scurge" şi lărgirea *-bh-*), radical pe care îl găsim şi în numele *Timişului*, cu transformarea lui *-b-* în *-m-* (cf. în sens invers *Museos* > *Buzău*). De reţinut este faptul că *Timiş* este numele şi al altor râuri, nu numai al afluentului Tisei (numele râului ce străbate Banatul de la sud la nord şi apoi de la est la vest).

TIMIŞ, râu afluent pe stânga al Dunării pe teritoriul Iugoslaviei, 339,7 km (dintre care 241 km pe teritoriul României),

---

[3] Toponimia antică a Daciei nu ne este cunoscută decât parţial şi doar prin intermediul autorilor greci şi latini. Transcrierea acestor nume s-a făcut cu ajutorul alfabetului grec sau latin, inapte pentru redarea tuturor sunetelor limbii dace. Aşa se explică oscilaţiile grafice de mai sus, la care am mai adăuga: *Maris, Marisia, Marisius, Moreses: Mureş; Tibisia, Tibiscum, Timesis: Timiş; Tiarantos, Seretos: Siret; Pathisus, Tis(i)a: Tisa* etc..

Scanned with OKEN Scanner

izvorăşte din Munţii Semenicului, trece prin Caransebeş şi Lugoj şi drenează Câmpia Banatului.

Timişul aparţine familiei de hidronime din care mai fac parte tot de la treapta **ti*, dar cu lărgire *-m-*, *Timac(h)us>Timoc* şi *Timavus*, iar de la treapta **tă* (<p.i-e **te-* faţă de **t-i-*) **Tam-essa* (> *Thames*) (Dan Sluşanschi, *Tisa-Timiş-Prahova*, în *Studii de tracologie*, I, Bucureşti, 1976, p. 155).

Referindu-ne la forma *Pa-this-sus*, în cazul în care nu este cumva o greşeală pentru *Pathiscus*, spune D. Sluşanschi, *lucr. cit.*, p.155, aceasta poate să fi fost denumirea locală a ţinutului mlăştinos care alcătuia valea râului (deci este vorba de un transfer de nume al regiunii asupra apei, cf. srb. *Po-tisie*, la Vl. Georgiev, *Introduzione...*, p. 360).

Cât privreşte apariţia lui *Pa-* în toponimul antic *Pathissus*, Dan Sluşanschi o corelează cu denumirile localităţilor *Patavissa* (apoi *Potaissa*, azi Turda), aflată la confluenţa Arieşului cu Mureşul, *Patavium* (azi Padova), situată într-un teren cu bălţi şi mlaştini şi *Patavio* (sau *P(o)etovio*, astăzi *Ptuj*), la ieşirea Dravei din câmpie. Cele trei toponime sunt explicate prin *Pa-tav-* şi sufixele secundare (*-issa, -ium, -io(n)*), pornind de la derivatul **tăb-* (> **thab*, cf. lat. *tabes* ["scursoare, baltă, lichid" – n. n. V.F.]) al radicalului indoeuropean **tă-* "a se scurge"; prefixul, radicalul şi evoluţia *b* > *v* le sunt comune tuturor, sufixarea secundară şi evoluţia ulterioară ţinând de vicisitudinile lingvistice ale fiecărei zone în parte.

De aceste trei toponime se leagă denumirile *Pathissus* şi *Pa(r)tiscus*, care fac posibilă întrevederea unei evoluţii timpurii a numelui *Tisei*. Etimologia propusă de Vl. Georgiev (*Tibisia* > **Ti(v)isia* > *Tisia*) ar putea fi reîntemeiată, spune Dan Sluşanschi, *lucr. cit.*, p. 158, printr-un intermediar "panonic", mai ales în ce priveşte schimbarea genului, în sensul că etimonul primar dacic al numelui Tisei (**Tibisio-*) poate să fi fost şters datorită influenţei "panonice" (**Tibisia* > **Tiwisia* > *Tisia*) pe fâşia superioară a cursului acestui râu, pe unde par a fi pătruns şi toponimele în *Pa-*: *Patavissa* şi *Paralissum*, jaloane aflate către limita ulterioarei provincii romane. Generalizarea

Scanned with OKEN Scanner

numelui *Tisia* (*Titza, Tiza, Tisa*) pentru tot cursul râului, în opoziţie cu fostul ei afluent *Timisis*, trebuie considerată relativ târzie.

În concordanţă cu aria toponimelor în *Pa-*, tratamentul aparte — "panonic" — al numelui *Tisei* (**b* >**w* >∅, *-s-* feminin) contrastează cu cel dacic al afluenţilor ei: aceştia prezintă toţi fenomenul **-isi(o)-* > *-eş/-iş*, doi (*Someş, Mureş*) cunosc transformarea *a* > *o* (paralelă cu cea din toponimele *Patavissa* > *Potaissa, Paralissum* > *Porolissum*), iar unul singur (*Timiş*), întâlnit însă în cel puţin alte trei zone, prezintă fenomenul dacic *b/m*, analog cu alternanţa atipică albaneză *m/mb/b*[4] .

SĂSAR este nume al unui râu din Maramureş şi nume de localitate. Râul izvorăşte din Munţii Gutâiului şi se varsă în Lăpuş ale cărui ape sunt colectate de Someş. Are o lungime de 31,6 km şi o diferenţă mare de nivel dintre izvor şi vărsare, datorită căreia are un curs rapid.

Numele râului conţine o rădăcină care denumeşte "curgerea", fiind pus de Nicolae Felecan (*Etimologia hidronimului Săsar*, în SO, IV, 1987, p. 323-326) cu i-e **sar-, *ser-* "apă", "curgere", cf. sanscr. *sarit* "râu", *sisarti* "curgere", lat. *serum* "lichid", "zer".

Aceste elemente se găsesc în numeroase toponime, majoritatea nume de râuri, unele păstrate până în zilele noastre, pe un teritoriu vast, inclusiv în ţara noastră. De ex. *Sarine, Sarona, Sorno, Sarnen* în Elveţia romandă, *Zarren* din *Sarno, Seron* din *Saron* în Belgia; *Soar* în Anglia; *Siarum* în Spania; *Germisara* şi *Siret*, ambele pe teritoriul ţării noastre (vezi bibliografia la notele 6-8; *Germisara*, spre exemplu, conţine elementele *germi* "cald" şi *sara* "apă").

Deci *Săsar* ar avea, după N. Felecan, la bază rădăcina i-e **sar-*, repetată, întocmai ca şi *Arar*, fluviu galic, menţionat încă de Caesar. Şi din punct de vedere fonetic forma *Săsar* poate fi clar explicată. Grupul *-rs-* s-a transformat prin asimilarea lui *-r-* în *-ss-*, scris în epoca romană şi cu un singur *s*. Oscilaţii se găsesc şi în cuvinte ca: *rursum*, notat de

---

[4] Pentru *-issi(o)* > *-eş/-iş*, vezi Drăganu, *Românii*, p. 246-247; Poghirc, LB, VI, 1963, p. 97-100; G. Schramm, *Der rumänische Name der Donau*, DR, (NS), I, 1973, p. 72.

182543

Scanned with OKEN Scanner

Plaut *russum* şi *rusum*; *pessicum: pe[rsica] non pessica* în *Appendix Probi*. Aşadar şi *Sarsar-* a putut deveni, cu timpul, *Sassar-*, formă din care a rezultat în mod normal *Săsar*.

"Prin urmare, faptele lingvistice — semnificaţia şi evoluţia fonetică — ne îndreptăţesc să vedem şi în acest toponim un vechi nume autohton având la bază o rădăcină i-e. El nu prezintă un fenomen anormal pentru evoluţia limbii române şi nici nu necesită vreun intermediar" (p. 324).

SOMEŞ, afluent pe stânga al Tisei, având o lungime de 381 km dintre care 349 pe teritoriul României, se formează prin confluenţa *Someşului Mare* (119,6 km) cu *Someşul Mic* (153 km). *Someşul Mic* se formează prin unirea *Someşului Cald* (64 km) cu *Someşul Rece* (45 km).

Este atestat mai întâi în antichitate (în CIL, III, I, nr. 827), sub forma *Samus*, ca nume al regiunii pe care o străbate râul, formă care, după Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ar fi "prototipul dac, din care s-a derivat numele *Sameşului* de astăzi numit uneori şi *Someş*" (apud N. Drăganu, *Românii*, p. 474).

Tomaschek, în explicarea radicalului tracic sau getic, s-a gândit la sensul de "ruhig", pe care îl găseşte în sanscr. *çam-καμνω*; iar alţii la gr. *σαμος* "dune", "hoch" (cf. insula *Σαμος-Σαμοθρακης*).

CRIŞ, afluent pe stânga al Tisei pe teritoriul Ungariei; se formează prin unirea celor trei Crişuri, care drenează versantul vestic al Munţilor Apuseni: *Crişul Repede* 139 km, *Crişul Negru* 139 km, *Crişul Alb* 212 km. *Crişul Negru* primeşte pe dreapta *Crişul Pietros*, cu o lungime de 31 km.

CRIŞUL (~ *Alb*, ~ *Negru*, ~ *Repede*) este atestat încă din sec. VI: *Crisia, Grisia* (Iordanes), *Gresia* (Geographus Ravennas), *Κρισος* (Constantin Porphirogenetul). În documentele latino-ungureşti şi ungureşti este înregistrat sub formele: *Kris* (a. 1075), latinizat *Krisus; Kirűs, Kërës, Keresz, Kőres, Kőrős*. Românii l-au numit întotdeauna *Criş*, iar saşii, care l-au împrumutat din română, i-au spus *Kreisch*.

Tomaschek (*Die alten Thraker*) îl socoteşte de origine tracă şi-l derivă dintr-un radical *krs, kres* "bunt färben" (cf. lit. *kršas* etc.), deoarece *Crişul Negru* s-ar putea raporta la sanscr. *kršna*, prus. *krisnas*,

Scanned with OKEN Scanner

ir. *ciar(s)* "schwarz". G. Kisch (*Korrespondenzblatt des Ver. f. siebenb. Landeskunde*, XLIV, 47) îl derivă din gr. *χρυσία* < *χρυσός* "Gold", explicaţie care întâmpină greutăţi fonetice. S. Czembel (*Slovaci a ich reč*, p. 93) îl explică din sl. *križ* "Kreuz".

Vl. Georgiev (*Bălgarska etimologia i onomastika*, p. 149, *Trakite i tehniat ezik*, p. 197), pornind de la numele *Crişul Negru*, interpretează hidronimul dacic notat în antichitate *Κρίσος*,, de la rădăcina i-e *$*K^{w}r(∂)so$-s*, cf. sl. *čĭrnŭ* "noir", sanscr. *krsná-h* provenit din i-e *$*k^{W}r(∂)s$-no-s*, lit. *kéršas* "tacheté de noir".

Philippide (OR, I, 457) afirmă despre *Criş* că are "fonetism românesc în cazul când cuvântul dac va fi fost *Crisius*". Vezi şi Drăganu, *Românii*, p. 313 ş. u.

MUREŞ, afluent al Tisei, străbate Transilvania de la est la vest (718,5 km din totalul de 756); izvorăşte, ca şi Oltul, afluent pe stânga al Dunării, din Munţii Hăşmaşul Mare.

Mureşul (forma populară ardelenească este *Murăş*) a fost cunoscut de scriitorii antici. La părintele istoriei, Herodot, apare sub forma *Maris*, la Strabo, cu o silabă în plus, *Marisos*, la Iordanes şi la Geographus Ravennas are forma *Marisia*, iar în alte lucrări este notat *Marisus, Marisius*. La Constantin Porphyrogenetul se întâlneşte forma *Morises*, care nu este altceva decât o redare în greceşte a rostirii *Mariş* (Drăganu, *Românii*, p. 496 ş. u), formă păstrată în graiul sârbocroat vorbit în câteva localităţi pe cursul inferior al râului şi devenită în maghiară, datorită armoniei vocalice *Moruş* (scrisă *Marus* în documente), apoi *Moroş*, în grafia oficială *Maros* (Petrovici, SDT, p. 244-245).

Pentru explicarea numelui au fost propuse mai multe etimologii, dintre care reţinem mai întâi pe cea formulată de P. Šafarik (*Slavische Alterthűmer*, I, p. 507, apud Drăganu, *Românii*, p. 497): radicalul *mar-* "Wasser", "apă", înrudit cu sanscr. *mira-s* "Meer, Grenze", "mare, graniţă, hotar", gal. *more*, cimr., corn., bret. *mor* "Meer", v. bg. *more* "Meer", lit. *mâres*, got. *marei*, lat. *mare* etc. Hasdeu (*Istoria critică a românilor*, p. 193, apud Drăganu, *Românii*, p. 497) s-a gândit la o formă scitică neatestată *maris* (cf. sanscr. *maryâ*) "hotar", iar Wilhelm Tomaschek (*Die alten Thraker*) presupune că

Scanned with OKEN Scanner

hidronimul nostru porneşte de la radicalul *mar-* însemnând "glänzen, schimmern", "a străluci, a licări". Învăţatul bulgar Vl. Georgiev (*Bălgarska etimologia i onomastika*, Sofia, 1960, p. 92) îl consideră de origine dacică, pornită de la indoeur. **morisio-* "mlaştină, baltă", comparându-l cu celto-germ. *mariscus*, germ. *Marsch* < indoeur. **morisko* (vezi şi V. Frăţilă, *Toponimie şi continuitate în Transilvania de centru şi sud*, în "Ziridava", Arad, 1998, p. 141). Vezi şi infra, p. 134.

AMPOI. *Ampoiul* (53 km), afluent pe dreapta al Mureşului, curge "prin partea cea auroasă a Ardealului, în regiunea Abrudului şi a Zlatnei, din cari această din urmă deja în epoca romană purta numele *Ampeium* într-o inscripţie din timpul Antoninilor: ordo *Ampeie*(nsium)" (HEM, I, p. 767). La venirea lor în Transilvania, ungurii i-au găsit pe români pe valea râului al cărui nume l-au transformat în *Ompoly*, înlocuind finalul românesc *-oi* în *-oly* ca în *cimpoi* pe care l-au împrumutat în forma *csimpolya* (HEM).

Şi pentru *Ampoi* s-au încercat mai multe explicaţii etimologice. O. Densusianu, care porneşte de la radicalul *ampel-*, îl crede de origine iraniană (< *am* "avec", "ensemble" + *pel-, pal-* "couleur"), G. Kisch îl pune în legătură cu gr. *ampelos* "Weinrebe", iar V. Pârvan, *Getica*, 1926, îl socoteşte de origine getică: *Ampi-lum* ca *Rami-lum* (vezi Drăganu, *Românii*, p. 494, unde se găsesc şi trimiterile la lucrările lui Densusianu şi Kisch). G. Giuglea, într-un articol publicat în revista "Apulum", V, 1965 şi reluat în volumul apărut postum *Cuvinte româneşti şi romanice* (Bucureşti, EŞE, 1983, p. 356-363), pentru prima parte a hidronimului porneşte de la lat. *amnis* "râu", cu intercalarea lui *p* între *m* şi *n* > **ampn-*, iar pentru partea a doua se gândeşte la un derivat de la *Apolun* = *Apulum*, şi anume **Apoleu* din care s-ar fi putut naşte **poi*. C. Poghirc (*L'Hydronimie Roumaine*, p. 46), considerând *Ampoiul* identic cu vechiul *Ampee*, îl apropie de daco-moesicul *Ap(p)us* şi, cu precauţiune, de *Ampelum* (< **ap-* "eau", "apă") (vezi şi V. Frăţilă, *art. cit.* în "Ziridava", p. 143-144).

STREI. *Streiul*, afluent pe stânga al Mureşului (89 km), în amonte de Simeria, după N. Drăganu (*Românii*, p. 275-279) nu poate fi despărţit de galiţianul *Stryi*, afluent al Nistrului. Înrudite etimologic cu

Scanned with OKEN Scanner

Streiul nostru sunt alte două nume de râuri: *Nistru* (*Danastris*) şi *Istros* (gr.), *Ister, Hister, Histrus* (lat.), ultimul, o altă formă sub care este cunoscută în antichitate Dunărea. Forma aceasta se crede că era folosită mai ales de către tracii şi geţii din regiunea maritimă a teritoriului românesc, unde marele fluviu l-au cunoscut încă din secolul al VII-lea î. e. n. şi grecii care făceau comerţ cu autohtonii şi unde aveau chiar mici porturi. Celălalt nume trac, care stă la baza românescului Dunăre, (vezi infra) era folosit în regiunile de munte, aşadar de către dacii propriu-zişi, care se aflau în nordul fluviului şi de către tracii din regiunile vecine de la sudul bătrânului fluviu (G. Ivănescu, *Origine pre-indo-européenne des noms du Danube*, în *Contributions linguistiques*, Bucureşti, 1958, p. 125-137; *Geografia României*, II, Bucureşti, EA, 1984 , p. 38). Toate numele de mai sus, ca şi bg. *Struma, Strumica*, srb. *Strumica* etc., au ca punct de plecare un radical indoeur. **s(e)reu-* cu epenteza lui *-t-* obişnuită la traci, slavi şi germani (cf. gr. *ρεω*, sanscr. *sravati* "a curge", lit. *sruta, sravà* "Fliessen, Bluten", *srove* (dial. *strove*, v. -isl. *sruiam* "râu" etc., dar v.-bg. *struia* "flumen", *strujati* "wallen", *struga* "fluctus", *ostrovъ* "insula", propriu "das umflossene", let. *strâwe*, germ. **strauma* > v. germ. *stroum*, germ. mod. *Stromm* "râu" etc.) (Drăganu, *Românii*, p. 277; vezi şi Frăţilă, *lucr. cit.*, în "Ziridava", p. 144).

IBRU. Pe teritoriul satului Răcătău, com. Blandiana, jud. Alba, nu departe de Orăştie, se află cătunul *Ibru*, al cărui nume provine de la cel al pârâului care îl străbate. Alte două pâraie, *Ibru*, se află în jud. Gorj, unul în hotarul localităţii Stroieşti, celălalt pe teritoriul satului Măiag. Numele pâraielor de mai sus au fost puse de noi în legătură cu cel al râurilor *Ibăr* din Bulgaria (astfel se numeşte cursul superior al Mariţei), *Ibar*, un afluent al Moravei din fosta Iugoslavie, şi *Ibr*, afluent pe stânga al fluviului Teterev, care, la rândul lui, este un afluent pe dreapta al Niprului, la est de Kiev (vezi V. Frăţilă, *Originea toponimului românesc* ***Ibru***, în vol. *Lexicologie şi toponimie românească*, p. 118-123). După A. I. Sobolevskij, numele *Niprului (Dnipru)* este compus din sarmaticul *dana-* (vezi infra) şi *ipr- (ibr-)* care ar fi un nume propriu (topic) de felul lui *Ibr*, râu în regiunea Volnâi (apud A. Eremia, *Nume de localităţi*, Chişinău, 1970, p. 25). Vl.

Scanned with OKEN Scanner

Georgiev (*Introduzione*, p. 380 şi în alte lucrări) consideră că *Ibăr*, numele cursului superior al Mariţei, continuă numele râului trac atestat la cei vechi sub forma gr. *Evros*, iar sub cea lat. *Hebrus, Ebrus*. Cât priveşte etimologia hidronimului trac, conservat sub forma bg. *Ibăr* (ca şi numele *Ibarului* din Iugoslavia şi al *Ibr*-ului din Ucraina), acesta postulează o formă indoeur. **eybhro-* "sprizzante", "care ţâşneşte" sau *yebhro-s* "spruzzante", "care stropeşte", un derivat din rădăcina indoeur. **eyebh*.

Cele trei hidronime de pe teritoriul României n-au avut şansa să fie consemnate în documente, ca cele din Peninsula Balcanică. Derivării lor dintr-un cuvânt autohton pare a li se opune faptul că *b*, din grupul consonantic *-br-*, nu a evoluat la *-u- (-ur-)* ca în elementele latineşti ale limbii române (cf. *fabrum* > *faur, februarius* > *făurar*). Impedimentul acesta poate fi înlăturat dacă admitem că transformarea *-br->-ur-* a avut loc în latina populară înainte de pătrunderea elementelor traco-dace în latina dunăreană (vezi Frăţilă, *Lexicologie şi toponimie românească*, p. 121-122)[5].

BÂRZAVA. *Bârzava*, afluent pe stânga al Timişului, izvorăşte din Munţii Semenicului, de la Cracu Lung şi trece prin Văliug, Reşiţa, Bocşa, Berzovia, Denta dincolo de care e canalizat, ieşind din ţară, pe teritoriul R.F. Iugoslavia pe la Partoş (129 km pe teritoriul românesc) (Cf. numele antice *Bersovia (Tabula Peutingeriana), Bersobis* (Traian ap. Priscianus, VI, 13). Vezi TILR, II, p. 357; vezi şi Vl. Bănăţeanu, REIE, III, 1943, p. 230 ş. u., Th. Capidan, LLit. II, 1943, 1-2, p. 96.).

După Philippide (OR, I, p. 322 ş. u.) numele este de origine tracă: *berzava* < indoeur. **bhreg-* sau *bhers-*. Cuvântul autohton este înrudit cu sl. *brŭzŭ* "repede". Philippide presupune că şi localitatea *Berzobis, Berzovia*, s-a pronunţat *Berzava*, care trebuia să devină în română *Bârzaua*, formă cunoscută în Banat (cum o dovedesc anchetele din valea superioară a cursului Bârzavei — vezi şi Ioniţă, *Nume*, p. 204-205). Tot de origine autohtonă este considerat de Drăganu, *Românii*, p. 242-244 şi de Iordan, *Toponimia românească*, p. 81, care

[5] Pentru alte explicaţii, vezi Dragoş Moldovanu, *Stratificarea genetică a toponimiei româneşti*, în AnL, XXIX, 1983-1984, A, p. 409-410 şi I. Pătruţ, *OR*, p. 79-80.

Scanned with OKEN Scanner

crede că peste vechiul *Berzovia (Berzobis, Berzava)* "s-a suprapus un slav *Breazova* (ori *Breazava*) atât de asemănător ca sunete (poate şi ca sens), care a dat cu vremea pe actualul *Bârzava*"; vezi şi Petrovici, SDT, 245; Ivănescu, ILR, 73; DTB, I, p.91.

CERNA. *Cerna*, râu, afluent pe stânga al Dunării, 82 km; izvorăşte din masivul Godeanu, trece prin staţiunea balneoclimaterică Băile Herculane şi se varsă la Orşova.

Cerna, corespunzând toponimului antic notat fluctuant *Dierna, Tierna, Zerna, Tsiernensis* (şi atestat de Ptolomeu, vezi Dečev, *Thrak. Spr.*, p. 132), dar şi *Cernensus* (Mommsen, CIL, III, p. 391), ar fi după TILR, II, p. 357, "probabil o adaptare slavă a numelui vechi românesc" **Dzȏrna* (cf. *zîrnă* s. f. (*Solanum nigrum*), apropiat de Hasdeu (*Istoria critică a românilor*, I, p. 271-274) de numele dacic de plantă *προ–διάρνα* "Nieswurz" (*Veratrum nigrum*). Pornind de la faptul că ambele plante sunt caracterizate de botanişti prin epitetul *nigrum*, ca şi de la derivatul *a se zârni* "a se înnegri" (despre plante) şi epitetul *zârnă* dat oilor negre, Hasdeu vede în partea a doua a cuvântului dacic termenul "negru" şi îl pune în legătură cu toponimul dac *Dierna, Tierna, Zerna*, astăzi *Cerna* (TILR, II, p. 334-335).

Că numele *Cernei* este o adaptare slavă a vechiului *Dierna, Zerna, Tierna, Tsiernensis* o dovedeşte şi faptul că însuşi numele *Cernei* bulgăreşti, afluent al Mariţei, "are un corespondent antic asemănător: *Ζερηνία* (Theopomp. ap. Steph. Byz.), *Zirnis* Tab. Peut., *Zernis* (Itin. Ant.)" (V. Bogrea, DR, II, p. 798, într-o recenzie la "Anuarul nr. 26-29" al lui Weigand; vezi şi V. Frăţilă, *Lexicologie şi toponimie românească*, p. 168). De altfel, şi savantul bulgar St. Romanski susţine în *Slavjani na Dunava* că slavii nu s-au putut apropia de marele fluviu decât după căderea hunilor (a. 453). El ajunge la concluzia că *Tierna, Dierna, Zerna*, municipiu şi râu lângă Orşova, nu poate fi nume slav, ci tracic, având aceeaşi semnificaţie cu *Cerna* "neagra". El crede că *Cerna* actuală reprezintă o traducere a tracicului *Tierna*, opinie împărtăşită şi de Gh. Bolocan (DTRO, II, p. 360), care adaugă că suprapunerea în plan semantic şi apropierea în plan formal a făcut posibilă înlocuirea tracicului *Dierna* prin slavul *Cerna*. Este greu de precizat când a avut loc acest proces, dar el nu s-a putut întâmpla

Scanned with OKEN Scanner

înainte de secolele VIII-IX (vezi DTRO, II, 360 unde sunt citaţi şi Hasdeu, *Istoria critică*, 411-417, Philippide, OR, I, 324, Drăganu, *Românii*, p. 237-249).

În DTB II (V. Goicu şi R. Sufleţel) indică drept etimon al râului *Cerna* < top. sl. *Črĭnŭ* < adj. *črŭnŭ* "negru", cf. şi n. bg. *črŭnŭ*. Cf. bg. actual *čărn* (BERNEKER, 169-170).

NERA, NĂRUJA. *Nera*, afluent pe stânga al Dunării (125 km), izvorăşte din Munţii Semenicului şi drenează depresiunea Almăjului.

Probabil de origine autohtonă, moştenit de la daci (Poghirc, *L'Hydronimie*, 36; Răuţ, *Toponimie şi istorie bănăţeană*, SLLF, IV, 1978, p. 258-259; Ioniţă, *Nume*, p. 206). Este înrudit cu hidronimul *Năruja* din Vrancea (Ivănescu, AUT, III, 1965, p. 267-271), cu o serie de toponime din Peninsula Balcanică: actualul *Norin* în Dalmaţia (Skok, ERHSJ, II, 524), *Narete*, hidronim (Duridanov, *Vardar*, 81), *Nèrétva*, hidronim din Herţegovina, precum şi cu hidronimele baltice: *Neretha, Nerete, Nerica* (Skok, Duridanov). Toate ar porni de la o bază (pre)indoeuropeană **ner-, nar-, nor-*. După Skok, *lucr. cit.*, *nara/nera* "acqua sorgiva" s-ar găsi şi într-o inscripţie etruscă şi în neogr. *νερο* (vezi DTB, VI, 1989, p. 85-86).

Numele baltice au fost raportate la lit. *neriù, nerti* "a scufunda" şi la *naras*. "Taucherente" "scufundar, bodârlău"; cf. şi srb. *nòrac* "scufundar", v. sl. *nora* "latibulum", rus. *norà* "Loch, Höhle, Grube".

După G. Ivănescu (*Un hidronim românesc de origine dacică*, AUT, III, p. 270) *Năruja* este o formaţie dacică asemănătoare celei baltice, fiind un derivat de la un cuvânt dacic de origine indoeuropeană care suna **nar-* sau **ner-* (chiar **nor-*) şi care era înrudit cu cuvintele baltoslave sau chiar cu cele greceşti şi cu cel indian. De la acest cuvânt s-a format, cu acelaşi sufix (*-už(a)* ca şi în baltică derivatul **Naruža*, eventual **Neruža*, care apoi s-a transmis românei, suferind schimbările fonetice de rigoare şi încadrarea în clasa toponimelor în *-a*, considerate ca feminine articulate cu articolul hotărât. G. Ivănescu apropie hidronimul din Vrancea de cel leton *Naruža* (cu varianta *Naružas*)[6].

[6] O discuţie mai amplă despre *Nera* şi *Năruja* se găseşte la Dragoş Moldovanu, *lucr. cit.*, p. 410-413.

Scanned with OKEN Scanner

MOTRU. *Motru*, afluent pe dreapta al Jiului la Filiaşi; 120 km; izvorăşte din masivul Godeanu şi colectează apele din sudul acestuia, din Munţii şi Podişul Mehedinţi. Trece prin oraşele Motru şi Strehaia.

Hidronimul actual ar continua numele antic atestat pentru localitatea *Ad Mutrium* (Tabula Peutingeriana VII, 4), *'Αμοντριον* (Ptolomeu, 3, 8, 4), *"Αμυτρου* (Hesychius), localizată la vărsarea Motrului în Jiu (Dečev, *Thrakische Sprachreste*, p. 17); vezi şi *Μωτρεσες* (Procopius, *aed.*, 4, 4) (apud TILR, II, p. 357).

Notaţiile *'Αμοντριον, Amutria* (aceasta în Tabula Peutingeriana) sunt, după părerea lui N. Drăganu (*Românii*, p. 276, notă, continuare de la p. 274-275) "evident, forme construite, grecizante sau romanizante, de felul lui *Grisia, Tibisia, Marisia* etc. Forma de la care trebuie să plecăm este **Amutrus*, fie că acesta este din *Ad Mutrum* ori cu *a* protetic".

După Philippide, OR, I, 456, *Motru* ar avea o evoluţie fonetică normală dacă *u* a fost scurt: *Mŭtru* (cf. **excŭtio* > *scot*).

Vl. Georgiev (*Ezikovedsko-etnografski izsledvanija v pamet na akad. St. Romanski*, Sofia, 1960, 501-502) presupune un intermediar slav *Мьtrъ* pentru a explica pe *u* > *o*, lucru ce nu e necesar, deoarece, aşa cum arată C. Poghirc, TILR, II, p. 357-358, notaţia *ou, u* pentru *o* (cf. *Μωτρεσες*) este un fapt banal, iar *ь* (ierul mic) accentuat în elementele slave nu devine *o* în româneşte".

JIU, GILORT, JALEŞ, GIOMARTIL. *Jiu*, afluent pe stânga al Dunării, 384 km. Se formează prin unirea Jiului de Est, care izvorăşte din Parâng, cu Jiul de Vest, care izvorăşte din Munţii Godeanu. Aceste râuri drenează depresiunea Petroşani şi se unesc la Livezeni de unde curg sub denumirea de Jiu. Străpunge Carpaţii Meridionali printr-un defileu pitoresc de 30 km, trece apoi printr-o regiune de dealuri şi depresiuni; la Filiaşi primeşte Motrul pe dreapta şi Gilortul pe stânga, iar în aval Amaradia, apoi intră în Câmpia Olteniei, unde îşi lărgeşte albia. Trece prin Târgu Jiu şi Craiova.

Gilort, afluent pe stânga al Jiului (în apropiere de Filiaşi), 107 km. Izvorăşte din Parâng, trece prin Novaci şi Târgu Cărbuneşti.

Scanned with OKEN Scanner

Jaleş, afluent pe dreapta al Jiului; izvorăşte din Munţii Vâlcanului, trece prin Runcu, Arcani, Stroieşti şi Băileşti.

Numele râului românesc este *Jiu* sau *Jîu*, ung. *Zsil*, germ. *Schil*. Forma veche a numelui românesc a trebuit să fie **Jil'*, apoi *Jiį* din care s-a născut apoi *Jiį̯u* > *Jiu*. Tot din v. rom. *Jil'* au fost preluate formele magh. şi germ.

Jiul a fost identificat de Xenopol (*Istoria românilor din Dacia Traiană*) şi de alţii cu *Gilpil* (de Iordanes, *De origine actibusque Getarum*, XXII, 113 şi Geographus Ravennas, *Cosmographia*, IV). Analizând textul lui Iordanes, Hasdeu (*Istoria critică a românilor*, I, 255-257), C. Diculescu (*Die Gepiden*, I, 75) şi A. Philippide (OR, II, 723-724) nu admit această identificare.

Hasdeu, *Istoria critică* (vezi ed. lui Gr. Brâncuş, Ed. Minerva, 1984, p. 301-303) îl derivă din sciticul *sil* "apă", "fluviu", formă care rezultă ca şi *sul* din *sal* "apă" (cf. la celţii din Islanda vb. *silim* "a curge", subst. *sal* "spumă" şi "mare"), sanscr. *sala*, *salia* "apă"; lat. *salum* "luciul mării, valurile unui fluviu"; lat. *insula* ca şi germ. *Insel* nu sunt altceva decât *in-sala* "în apă". Hasdeu (*ibidem*, p. 53-54) crede că dacicul *sil* trăieşte în apelativul oltenesc actual *jilţ*, *jelţ* "pârâu" (< *jiluţ*, diminutiv de la *jil* cu suf. *-uţ* şi cu sincoparea lui *u* ca în *usc* din *usuc*).

În prima silabă a numelui *Jaleş* (Haşdeu, *ibidem*, p. 397-399) vede radicalul arian *sal* "râu" (ca *sil* în *Jil*). *-Eş* este explicat ca un sufix de origine dacică înrudit cu alb. *-es*.

Gilort (Hasdeu, *ibidem*, p. 399-401) este dedus din compusul dacic *sil-arta* "pârâu voinic"[7]. Înrudit cu acestea ar fi după Hasdeu (*ibidem*, p. 402) şi *Giomartilul*, afluent al Olteţului < *sil* + *martira* însemnând "râul vioi".

LOTRU, LOTRIŞORUL, LOTRIOARA, LOTRIŢA. *Lotru*, afluent pe dreapta al Oltului în aval de Brezoi; 80 km; izvorăşte din

[7] Drăganu (*Românii*, p. 275 nota) îl explica de la un antroponim de origine germană *Girolt* care stă la baza unor toponime ungureşti vechi. Origine maghiară îi conferă hidronimului nostru şi Dragoş Moldovanu, *lucr. cit.*, p. 419.

Lacul Gâlcescu, Masivul Parâng şi drenează în cursul inferior depresiunea Ţara Loviştei.

Hidronimul *Lotru* (ca şi numele de ape derivate de la el, *Lotrişorul, Lotrioara, Lotriţa*) a fost explicat din sensul "iute, repede" al cuvântului *lotru* "hoţ" (Weigand, Jb. XXVI-XXIX, p. 75; Iordan, *Toponomia românească*, p. 518). Numele râului, după Poghirc, TILR, II, p. 357, ar putea fi apropiat de tracul *Latron* (Geograful Ravenat, 197, 6), *castellum Latris* (*Notitia Dignitatum or.* 40, 8).

OLT, OLTEŢ. *Olt*, afluent pe stânga al Dunării (670 km); izvorăşte, ca şi Mureşul, din Hăşmaşul Mare (Carpaţii Orientali) şi după ce traversează depresiunile Ţării Bârsei şi a Făgăraşului, străpunge Carpaţii Meridionali şi se varsă în amonte de Turnu Măgurele. Unul dintre afluenţii săi pe dreapta este *Olteţul* (175 km).

Oltul cunoaşte următoarele atestări vechi: *Aloutas* (Ptolomeu), *Alutas* (Iordanes), *Alutus, Alutum* (Tabula Peutingeriana, Geographus Ravennas). În documentele cancelariei ungare, redactate în limba latină, *Oltul* apare sub două forme: *Alt* (în anii 1211 şi 1222) şi *Olt(h)*, începând cu anul 1233 (apud Drăganu, *Românii*, p. 536-537). Radicalul *Oltului*, spune Drăganu (*ibidem*, p. 537) nu este cunoscut, dar cei mai mulţi îl cred dacic sau tracic (Tomaschek, Ortvay şi Roesler). Hasdeu presupune un radical scitic sau agatârşic *alt* "aur", care apare la unele popoare turanice şi în formele *altyn, altun* etc. De origine scitică îl crede şi C. Patsch (*Die Vőlkerschaft der Agathyrschen*) căci un nume identic de apă se află în Caucaz, la nord de Marea Caspică. C. Diculescu (*Die Gepieden*, I, p. 80-81) îl socoteşte de origine germanică, iar H. Krahe (*Die alten geographischen Namen*), de origine ilirică (cf. toponimul ilir *Alutae*), ipoteză în sprijinul căreia R. Vulpe (în "Euphemeris Dacoromana", III, 1925) încearcă să aducă noi argumente. Alţii s-au gândit la o formă latinească **Allutus* < *alluo* "spăl", "curg pe lângă" < *ad-luo* (cf. *alluvies* < *adluvies, alluvium* < *adluvium* "puhoi" etc.) < *luo* "spűle" = *lavo* "wasche" (Drăganu, *Românii*, 538 de la care am luat şi datele de mai sus).

Din cauza evoluţiei *á* > *ó*, unii au presupus că hidronimul ne-ar fi transmis prin intermediar slav. Împotriva unei astfel de ipoteze se opune păstrarea lui *a* accentuat în hidronimul *Alta* (la sud-est de Kiev),

Scanned with OKEN Scanner

de origine iranică. Evoluţia *a* > *o* nu poate fi datorată nici influenţei maghiare, deoarece fenomenul îl întâlnim şi în anticul *Altina* > rom. *Oltina* din Dobrogea de sud (TILR, II, p. 358).

Numele hidronimului nostru a fost apropiat de cel al hidronimului *Aluote* din teritoriul baltic şi de apelativul *aluots* "izvor" (C. Poghirc, TILR, II, p. 358). Hidronimul baltic, ca şi apelativul de mai sus pornesc de la radicalul hidronimic (germ. Wasserwurzel) **el-/*ol-* "fliessen, strőmen", presupus de alte cuvinte din limbile baltice: lit. *aleti* "von Wasser űbeschwemmen werden", "a fi inundat de apă", *almeti* "unaufhőrlich strőmen", "a curge continuu", *almes, elmes* Plur. "aus der Kőrper fliessende Materie, Blutserum", "materie ce curge din corp", "ser de sânge", *almais* "eilig, heftig", "grăbit, impetuos" (vezi Thorsten Andersson, *Alteuropäische Hydronymie aus nordischer Sicht*, în "Namenkundliche Informationen", Leipzig, nr. 30, 1977, p. 20-21). Pentru rădăcina indoeuropeană **el-/*ol-* "a curge", păstrată în unele hidronime din Peninsula Balcanică: *Altos* (azi oiconim) din apropierea Salonicului, *Altus* din Iliria, cf. şi Ivan Duridanov, *Ezikăt na trakite*, Sofia, 1976, p. 29 şi 72, unde reconstruieşte un apelativ trac *alta(s)* "tečenie, potok", "râu". Eugen Tănase, în "Revue Internationale d'Onomastique", XV, 1963, p. 195-209, relevă şi alte paralele printre care şi occitanul *Olt, Oultet* (vezi C. Poghirc, TILR, II, p. 358). Un istoric al discuţiilor etimologice privitoare la hidronimul *Olt* se găseşte la Eugen Tănase, *Roumain* ***Olt, Olteţ****, Occitan* ***Olt, Oultet*** (RIO, XV, p. 195-209).

ARGEŞ. *Argeş*, afluent pe stânga al Dunării la Oltenița: 340 km. Izvorăşte din culmea principală a Munţilor Făgăraş, prin doi afluenţi: Buda şi Capra şi trece prin Curtea de Argeş şi Piteşti. Afluenţi principali: Vâlsan, Râul Doamnei, Neajlov, Sabar şi Dâmbovița.

Argeş (v. drom. *Arghiş, Argyas?* vezi Drăganu, *Românii*, p. 350-352): *'Ορδησσός* (Herodot, Ptolomeu), *Ordesos* (Plinius), probabil redare aproximativă a unui "*Αργεσος* sau "*Αργισος*, un derivat din radicalul *arg-* "alb", pe care V. Pârvan (*Consideraţiuni asupra unor nume dacoscitice*, p. 6 şi 12-13) îl găseşte şi în regiuni tracice ori în limbi înrudite cu traca, cum sunt frigiana şi armeana, care "alcătuiesc o unitate în mijlocul celorlalte limbi indoeuropene" (cf. besul *"Αρξης*; lacul şi

regiunea "Αρσησα şi oraşul *Αρξες* din Armenia, pe care unii l-au identificat cu actualul *Ardjesch*; muntele *Argaeus*, care astăzi se cheamă *Argîsch-dâgh* etc. pe care le observase şi Hasdeu, scoţând din ele concluzii cu totul deosebite de ale lui Pârvan). Philippide, OR, I, propune radicalul *arz-* care pare însă mai puţin probabil (vezi Drăganu, *Românii*, p. 531).

VEDEA. *Vedea*, afluent pe stânga al Dunării în aval de Zimnicea: 215 km. Izvorăşte din Platforma Cotmeana pe care o străbate de la nord la sud, drenează Câmpia Găvanu-Burdea şi Câmpia Burmazului. Afluent principal: Teleormanul.

"Vedea reprezintă după părerea lui Vl. Georgiev (*Trak. ezik*, p. 73) un nume dacic derivând din i-e. **ued* "apă", cf. frig. *'βέδυ* "apă", arm. *get* "râu" (TILR, II, p. 359). Vezi şi Vl. Georgiev, *Bălg. etim. i onom.*, 1960, p. 98.

Şi după Maria-Francisca Băltăceanu (*Concordanţe lexicale armeno-daco-moesiene*, în *Studii de tracologie*, Bucureşti, 1976, p. 76) apropierea stabilită de Vl. Georgiev între hidronimul *Vedea* şi armeanul *get* "râu", ambele presupunând un **uedo-*, e probabil justificată, dar, spune autoarea citată, rădăcina are o arie largă (IEW 78). Singurul element comun exclusiv între daco-moesiană, armeană şi frigiană (+ hitită), după aceeaşi autoare, l-ar constitui gradul apofonic normal (sufixul *-d-* având o arie mai largă).

BUZĂU. *Buzău*, afluent pe dreapta al Siretului, 308 km. Izvorăşte din nordul masivului Ciucaş şi trece prin Nehoiu, Pătârlagele şi pe la nord de municipiul Buzău.

Atestat sub forma *Μουσεος* în *Acta Sancti Sabae Gothi*, p. 968, unde ni se spune că *Saba* "Goticul" a fost înecat în ziua de 12 aprilie 372 în râul *Μουσεος* de agenţii executori ai persecuţiei lui Athanarich împotriva creştinilor din regatul său. Ştirile referitoare la Saba sunt contemporane şi autentice, spune N. Drăganu, *Românii*, p. 248, aşa încât nu se pot formula rezerve în privinţa localizării pe hartă a râului despre care este vorba. Grafia *Μουσεος* în loc de *Μπουσέος* = *Βουσέος* s-a putut ivi nu numai pentru că *ß* grecesc începuse să se rostească *v*, iar *b* străin să fie redat prin sunete apropiate (*m, p, mp*) [cf. tc. *bei* > gr. *μπέης, barca* > *μπάρκα*], ci şi pentru că *b*

traco-dac evoluase la *m* (cf. *Tibisis* > *Timiş*) (Drăganu, *op. cit.*, p. 248-249).

Thomaschek, în explicarea toponimului românesc, porneşte de la radicalul trac **bhuğ* "a îndoi"; Pârvan, *Contribuţii asupra unor nume de râuri daco-scitice*, 12, porneşte de la *buz-* sau *bûza* pe care îl identifică în numele de persoană *Βυας, Βυης* şi *Βυος*, foarte obişnuite la traci, iar P. Papahagi, *Dunărea*, I, Silistra, 1924, p. 179-181, de la rom. *buză* "Lippe", alb. *buzë*, fără a putea explica în mod satisfăcător suf. *-eu, -ău* (apud N. Drăganu, *op. cit.*, p. 249). Dar, indiferent de semnificaţia iniţială a hidronimului *Βονσεος*, acesta a fost interpretat de slavii de răsărit care s-au aşezat aici şi care au fost asimilaţi apoi de populaţia românească drept *Bozov* < *Бъzov* < *бъz* (cf. rus. *boz* , ucr. *boz*, bg. *бъz*, scr. *baz*, ceh. pol. *bez* etc.) adică "Holunder", "sambucus" cu suf. *-ov* , cum ne arată însuşi decalcul din numele unguresc *Boza, Bodza* < *bodza, boza* "Holunder", "sambucus" (< rus., rut. *boz*) al *Buzăului* (apud Drăganu, *Românii*, p. 249). Românescul *Buzeu* sau *Buzău*, conchide N. Drăganu, poate fi atât continuatorul traicului *Βουσεος*, cât şi al intermediarului ruso-slav *Bozov* < *Бъzov* . Chiar şi în acest din urmă caz el este mai aproape de original decât ung. *Boza, Bodza*, din care nu putea să se nască (idem, *ibidem*, p. 249).

Numele există şi la aromânii din Pind (Capidan, AAR, Mem. sect. lit., seria III, tom. XV, Mem. 2, p. 43-44), care presupune un intermediar slav pentru a explica diferenţa *s:z*) (Apud Poghirc, TILR, II, p. 357).

SIRET. *Siret*, afluent pe stânga al Dunării, la 5 km de Galaţi, lung de 740 km, din care 575 km pe teritoriul actual al României, izvorăşte din Carpaţii Păduroşi. *Siret* (în ucr. *Seret*) cunoaşte următoarele atestări: *Τιάραντος* (Herodot, IV, 48, localizare nesigură), *Ιέρασος* (Ptolomeu, 3, 8, 4) *Gerasus* (Ammianus Marcellinus), apoi *Σέρετος*. Cercetătorii consideră (vezi TILR, II, p. 358) că sunt trei forme care n-au etimologic nimic comun (vezi Vl. Bănăţeanu, REIE, III, 1943, 3-4, p. 340-342). Prima, *Tiarantós-*, înregistrată de Herodot, ar fi, după V. Pârvan, *Consideraţii asupra unor nume de râuri*, Academia Română S. L. 1923, de origine scitică, corespunzând iran. *čarant-* "iute"; *Hierasos-Gerasus* ar fi de origine greacă, iar *Seretos*,

Scanned with OKEN Scanner

numele autohton, atestat şi în teritoriul iliric (*Σέρετου* în Dalmaţia, *Σερετος* în Dardania) derivat din i-e **ser-* "a curge", cf. sanscr. *sarit* "râu". După TILR, II, p. 358, în realitate, toate formele de mai sus, sub care a fost atestat râul, pot fi interpretate ca redări stângace, aproximative, ale unui nume autohton, apropiat de cel actual. După cum am arătat mai sus, unii învăţaţi au apropiat numele râului de rădăcina daco-getică *ser-* "a curge", sau, mai degrabă, de cea indoeuropeană primitivă identică **ser-* "a curge", căreia i s-a adăugat sufixul *-etos*. Prin urmare, afirmă G. Ivănescu, ILR, 741, forma iniţială a numelui a fost *Seretos*. De altfel, învăţatul german H. Krahe, *Die alten balkanillyrischen geographischen Namen*, semnalează pe teritoriul ilir hidronimele *Seretion, Seretos, Serretos*. După cum arată G. Ivănescu, ILR, p. 741, trebuie să admitem că derivatul **seretos*, deci ca apelativ, exista şi pe teritoriul getic moldovenesc şi că a devenit hidronim. Un derivat similar de la aceeaşi rădăcină indoeuropeană întâlnim în sanscrită şi iranică: *sarit* "râu". Hidronimul nostru nu poate avea însă la bază forme iraniene, căci prezintă o formă cu vocalismul *e* al rădăcinii, iar nu forma cu vocalismul *a*, caracteristic indoiranienei (idem, *ibidem*, p. 741).

"Ιερασος, Gerassus, astăzi *Siret*, afluent al Dunării în România, este explicat de Vl. Georgiev (*Bălgarska etimologija i onomastika*, Sofia, p. 93) din i-e. **eroso-s* (sau **erðs-, *eros-*), cf. v. ind. *rása-h* "sok, tečnost", bg. *poca*, lit. *rasà* "rosa", "rouă".

PRUT. *Prut*, afluent pe stânga al Dunării, la 15 km est de Galaţi, are o lungime de 953 km, din care 716 pe teritoriul actual al României; izvorăşte de pe versantul de nord-est al Carpaţilor Păduroşi.

Râul este numit în antichitate de sciţi *Πορáτα*, iar de greci *Πυρετος* (Herodot). Pe vremea pecenegilor este atestat sub forma *Βουρατ* (Constantin Porphyrogenetul) (apud TILR, II, p. 358). Max Vasmer (*Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven*, Leipzig, 1923) afirmă că formele ucr., rus. şi pol. *Prut* provin din rom. *Prut*, dar că românii l-ar fi împrumutat de la vechii slavi de tip bulgar, în limba cărora hidronimul ar fi sunat **Pŭrutŭ*, care, la rândul lor, l-ar fi împrumutat din sciticul *pðrðtŭ* "vad", adică din sciticul

Porata atestat de Herodot. Ipoteza aceasta a fost respinsă de C. Poghirc, TILR, II, p. 358 şi de G. Ivănescu, ILR, p. 742.

G. Ivănescu, ca şi alţi învăţaţi, porneşte de la un indoeuropean primitiv **pltus* "plin, larg", etimologie mai plauzibilă cu atât mai mult cu cât cursul inferior al Prutului (de fapt de la nord de Ştefăneşti, jud. Botoşani), în perioada topirii zăpezilor sau a ploilor abundente de primăvară şi de vară, devine o mlaştină sau o apă şerpuitoare, cu multe braţe — unele seci —, bălţi şi lacuri. Prutul iese atunci din matcă şi inundă toată valea sa, cu părţi din satele vecine. Deci prima caracteristică a apei Prutului în cursul ei inferior este aceea că e foarte lată, iar valea lui plină cu apă.

În concluzie, G. Ivănescu (ILR, p. 743) consideră că "era şi firesc ca un râu care curge pe teritoriul dacogetic să fi avut un nume getic şi nu scitic, mai ales că sciţii au apărut în teritoriul dacogetic abia în secolul al 7-lea î. e. n.".

NISTRU. *Nistru*, fluviu, 1352 km, izvorăşte din nordul Carpaţilor, trece prin Moghilev, Soroca, Bender şi Tiraspol şi se varsă în Marea Neagră. Hidronimul este consemnat în scrierile vechi sub formele: lat. *Danaster*, v. sl. *Dŭnĕstrŭ*, *Dnĕstrŭ*, rus. *Dnestr*. A fost explicat prin radicalul scito-sarmatic *dan* (< v. iran. *dana* "râu") şi componentul tracic **is(t)r-* "curent de apă puternic" (< indoeur. **isro-*, **sreu-* "a curge"). Cf. numele tracic al cursului inferior al Dunării, *Istra*, dedus din acelaşi component **is(t)r-*. Aşadar, *Nistru* ar însemna "râu care curge repede". În antichitate râul era cunoscut şi sub numele *Tiras*. Aşa îl numeau grecii (cf. iran. *turos* "iute, repede"). Mai târziu, numele acesta a fost preluat şi de alte popoare, în limbile cărora a suferit schimbările fonetice de rigoare. Italienii (mari navigatori care l-au cunoscut mai ales la vărsare în Marea Neagră – n. n. V.F.) i-au spus *Tyrlo*, iar arabii şi neamurile turcice (cumanii, turcii) – *Tyrla*. Ultima denumire a fost transmisă şi populaţiei basarabene, după cum o dovedeşte expresia *s-a dus pe Turlă-n jos*, adică "s-a dus pe Nistru la vale", având şi semnificaţia "s-a dus pe apa sâmbetei" (vezi A. Eremia, *Tainele numelor geografice*, Chişinău, Ed. Ştiinţa, 1986, p. 63).

Teritoriul daco-moesic de formare a limbii şi a poporului român este străbătut de marele fluviu al Europei Centrale, numit de

Scanned with OKEN Scanner

Napoleon "regele râurilor europene" pentru care românii au un nume care este numai al lor, ***DUNĂRE***, despre care Emil Petrovici (SDT, p. 243) afirmă că e "cu siguranţă moştenit de la populaţia autohtonă daco-moesică".

Prin elementul de formare *-re*, el se deosebeşte de numele celtic adoptat de romani: *Danubius, Danuvius* (la Caesar), de greci: *Danuvis (Δάνουβις), Dunavis (Δούναβις* la Pseudo-Caesar din Nazianz), în gotică: **Donawi, *Dūnawi* (nominativ), *Dūnaujaj* (dativ), în vechea slavă: *Dunavŭ.* Numele germanice şi slave se explică "pornindu-se de la cazul oblic *danav* (sl. *Dunav-*, din germanică, cf. scr. *Dunaj*, ung. *Duna*). Forma latină pleacă de asemenea de la *dunav-*, din care s-a refăcut un *Danus-, Danuv-; Danuvius* este rezultatul unei contaminări a acestor forme cu *fluvius*. Forma românească conţine sufixul *-ris*, de origine tracă (vezi I. Ionescu, *Hidronimul* ***Dunăre***, LR, XXXIX, 1990, nr. 1, p. 49-56 şi trimiterile la Vasile Pârvan, Max Fősrster, G. Ivănescu, Al. Rosetti).

Deoarece românii din dreapta fluviului nu cunosc, ca şi celelalte popoare balcanice, de altfel, decât forma fără *-re* (ar. *Dunav* şi *Dună*), numele lung, spune S. Puşcariu (*Cercetări şi studii*, 1974, p. 429), n-a putut fi adus din sud, ci "El a continuat să trăiască, în stânga fluviului, în gura dacilor romanizaţi", fără să fi fost, cum se afirmă "transmis prin slavi, întrucât vocalismul său înfăţişează transformări care se explică prin slavă" (Rosetti, ILR, 1986, p. 239).

Tema *Dana-* din numele fluviului a fost socotită fie iranică, fie celtică sau traco-dacă, iar G. Ivănescu (*Origine pré-indoeuropéenne des noms du Danube*, în *Contributions onomastiques*, Bucarest, 1958, p. 125-137) o consideră preindoeuropeană, conţinând acelaşi radical ca în numele *Donului* şi al *Danaidelor*, păzitoarele izvoarelor care fecundează ogoarele. După lingvistul ieşean, *lucr. cit.*, p. 132, rom. *Dunăre* are la bază un hidronim trac **Donaris*, un nume de acţiune (participiu prezent) în *-are* (cf. georgianul *mdinare*). La rândul său, I. Conea (*Toponimia,* în *Monografia geografică a R.P.R.*, Bucureşti, 1960, p. 85) susţine că şi *Dunărea*, ca şi numele *Donului* şi ca şi vechiul nume al *Niprului* (*Danapris*) sau cel vechi al *Nistrului* (*Danastris*) conţine o rădăcină comună însemnând "apă", "râu",

Scanned with OKEN Scanner

semnificaţie pe care o trădează clar prezenţa particulei *don* în componenţa câtorva zeci de hidronime existente azi la osetinii din partea de nord a Caucazului, ca, de exemplu, *Ghizeldon.* După A. Eremia (*Nume de localităţi*, p. 249), hidronimele de mai sus sunt de origine scito-sarmatică, având drept rădăcină cuvântul scito-sarmatic *dan/tan* (din limba avestică *danu*) cu semnificaţia "şuvoi", "râu", cuvânt căruia în osetina de astăzi (limbă iranică vorbită în Caucaz) îi corespunde apelativul *dan/don* "apă", "râu". Osetinul *don* îl găsim în toponimele actuale din Caucaz *Urs-Don, Hobi-Don, Ar-Don.*

Nici una din explicaţiile de mai sus nu o înlătură pe cea veche tracică decât în sensul că originea numelui este dusă într-un trecut şi mai îndepărtat, pentru că esenţa lucrului rămâne, arată I. Conea (*loc. cit.*, p. 85): traco-dacii, chiar dacă au primit numele de al alţii, ei tot aşa sau aproape tot aşa i-au spus fluviului, cum îi spune şi poporul român: *Dunăre.*

După cum s-a văzut, numele românesc al fluviului se deosebeşte atât de numele celtic adoptat de romani (*Danubius, Danuvius*), cât şi de cel slav (*Dunav, Dunai*), prin partea finală *-ăre*, care va fi fost un sufix daco-moesic, sau, aşa cum presupune Vladimir Georgiev (*Sur l'ethnogenèse des peuples balkaniques: le dace, l'albanais et le roumain*, în "Studii clasice", III, 1961, p. 25; idem, *Zur dakischen Hydronymie*, în "Acta antiqua Academiae Scientiarium Hungariae", tom. X, 1962, fasc. 1-3, p. 115-117), un cuvânt a cărui semnificaţie va fi fost în daco-moesică "râu". Partea finală a hidronimului *Dunăre* este asemănătoare cu ceea ce găsim în numele altor două râuri din Dacia: *Naparis* şi *Miliare* (Petrovici, SDT, p. 243). Finalul este suf. *-ris* de origine tracă, aşa cum a demonstrat Pârvan (vezi şi Rosetti, ILR şi DTRO, II, p. 424).

De adăugat este că în două zone din Transilvania, în care arheologii au dovedit continuitatea populaţiei şi după retragerea aureliană (este vorba de valea Târnavelor şi de Ţara Haţegului) se găsesc două hidronime formate cu sufixele diminutivale *-iţă* (*Dunăriţa*), respectiv *-eauă* (< lat. *-ella*) (*Dunăreaua*). Primul, afluent pe dreapta al Târnavelor unite, străbate hotarul localităţilor Bucerdea Grânoasă, Crăciunelu de Jos şi Cistei, al doilea, izvorând din dealurile

Scanned with OKEN Scanner

dintre Unirea, Fărcădin şi Haţeg, se varsă în Galbena (vezi V. Frăţilă, *Toponimie şi continuitate în Transilvania de centru şi sud*, în "Ziridava", Arad, XXI, 1998, p. 142-143). Vezi şi infra, p. 80-82.

După C. Poghirc (*L'Hydronimie Roumaine*), numărul hidronimelor de origine autohtonă din Dacia s-ar ridica la 70 (au fost incluse aici şi hidronimele transferate asupra altor obiecte geografice: oraşe, sate, munţi etc.). Importanţa acestora este foarte mare, deoarece ele se repetă uneori la distanţe considerabile, ceea ce ar constitui o dovadă că ele au existat ca apelative în limba populaţiei autohtone sau chiar în limba protodacoromânilor: *Arieş* (2 râuri), *Criş* (4 braţe ale aceluiaşi râu din Munţii Apuseni), *Ibru* (3), *Nistru* (numele fluviului ce se varsă în Marea Neagră şi al unui râu mic din Transilvania), *Timiş* (în Banat, afluent al Dunării, şi în Transilvania, afluent al Oltului), *Tisa* (6 râuri mici în regiuni diferite în afara marelui afluent al Dunării). Uneori, acelaşi nume acoperă un bazin întreg: Crişul *Alb, ~ Negru, ~ Repede, ~ Pietros; Someşul Unit, ~ Mare, ~ Mic, ~ Cald, ~ Rece* etc. Pe de altă parte, hidronimele autohtone posedă un număr mare de derivate, întocmai ca elementele lexicale comune din substrat: *Lotru: Lotrioara, Lotrişor, Lotriţa; Olt: Olteţ, Oltina, Oltişor; Siret: Siretul Mic, Sireţel* etc. Ar mai fi de adăugat că apelativele *pârâu* "Bach", *baltă* "Sumpf", "Teich", "Pfütze" şi *bâlc* "Morast" de origine autohtonă au o frecvenţă extraordinar de mare ca hidronime (mai ales primele două).

Analiza comparativă a râurilor mari (până la 200 km) şi mijlocii (între 100 şi 200 km) duce, de asemenea, la rezultate interesante privind istoria populaţiilor care au locuit cândva pe teritoriul Daciei. Dintre cele 21 de râuri care depăşesc 200 km, 11 (sau 13) sunt de origine autohtonă: *Dunăre, Nistru, Tisa, Mureş, Prut, Siret, Olt, Someş, Timiş, Crişul (Alb), Crişul (Repede)* şi, probabil, *Jiul* şi *Bega*. De menţionat este şi faptul că numele primelor 7 fluvii (care depăşesc 500 de km) sunt toate de origine autohtonă. Urmează apoi numele slave: *Ialomiţa, Jijia, Bistriţa, Dâmboviţa, Târnava (Mare)*, un nume de probabilă origine pecenego-cumană: *Bârlad* şi un nume cu origine discutabilă, germană sau slavă: *Moldova* (cf. Dragoş Moldovanu, *Etimologia numelui MOLDOVA*, AnL, XXVIII, 1981-

Scanned with OKEN Scanner

1982 A, p. 5-61; Al. Rosetti, ILR, EŞE, 1978, p. 245-246). În cadrul hidronimelor de lungime mijlocie situaţia se prezintă astfel: 6 hidronime sunt autohtone: *Siret, Chilia, Crişul (Negru), Nera, Bârzava* şi *Motru*; *Olteţ* e derivat românesc de la un nume autohton; formaţii româneşti sunt apoi: *Râmnicul Sărat, Sfântul Gheorghe, Râul Doamnei* şi, probabil, *Borcea*. Hidronimele slave sunt relativ numeroase: *Târnava (Mică), Neajlov, Suceava, Prahova, Ilfov, Putna, Câlniştea* şi *Teleajen*; trei sunt de probabilă origine pecenego-cumană: *Teleorman, Călmăţui* şi *Bahlui*. Hidronimele autohtone româneşti mari şi mijlocii sunt răspândite pe întreg teritoriul vechii Dacii, pe când hidronimele străine se restrâng pe anumite arii (C. Poghirc, *L'Hydronymie Roumaine*, p. 62-63; vezi şi Vasile Frăţilă, *G. Weigand und die Balkanonomastik*, în RESEE, t. XIX, Nr. 1, p. 147-162, în special p. 156-158; versiunea românească în idem, *Lexicologie şi toponimie românească*, p. 155-183, în special p. 168-171).

Înainte de a semnala oiconimele (numele de localităţi) pentru care unii învăţaţi au propus o origine autohtonă, să amintim că şi *Carpaţi*, numele munţilor de pe teritoriul României, este transmis din antichitate, fiind, de asemenea, o moştenire daco-getă. Atestat în izvoarele antice sub forma *Carpathes* (*Καρπάτης όρος*) sau *Carpathos* (*Καρπαθος*), oronimul a fost considerat de origine tracă sau iliră, fiind pus în legătură cu alb. *karpë* "stâncă" şi cu numele tribului *carpi (καρποι, καρπιλου)* (vezi Rosetti, ILR, p. 203; Drăganu, *Românii*, p. 624; Magdalena Popescu-Marin, *Cu privire la etimologia numelui propriu* **Carpaţi**, în SCL, 2/1988, p. 163-166; Vasile Ioniţă, *Cu privire la oronimul* **Carpaţi**, în SCL, 1/1989, p. 53-55).

Oiconime de origine autohtonă

S-a afirmat, în general, că pe teritoriul României nu s-ar fi păstrat nici un nume de localitate antică. Faptul, valabil şi pentru Moesia Superioară, ca şi pentru cea mai mare parte a teritoriului balcanic, s-ar explica prin aceea că, în evul mediu, românii au fost nevoiţi să părăsească viaţa urbană, locuind aproape exclusiv în aşezări rurale, deci, după unii, nestabile. "În realitate, nume româneşti de

Scanned with OKEN Scanner

localităţi care continuă nume autohtone antice, uneori revenind în regiuni îndepărtate, ceea ce arată vitalitatea lor, nu lipsesc (vezi C. Poghirc, RRL, XII, 1967, p. 25-27; idem, TILR, II, p. 359).

După TILR, II, p. 359-361, s-au păstrat următoarele nume de localităţi autohtone:

ABRUD, oraş în Munţii Apuseni, jud. Alba, continuă, după Hasdeu, un toponim dac de tipul "*Αβρυτος*, *Abrutus* (cf. *Αβρολέβα*, probabil pentru *Αβροδέβα*: HEM I, p. 91-93), cf. toponimul tracic din Moesia *Abrutus*. Romanii i-au spus *Alburnus*, prin asonanţă. După HEM I (ediţia Brâncuş, p. 99) numele oficial roman a fost uitat, dar cel popular dac *Abrudava* s-a conservat până azi (Vraciu, p. 175)[8].

ALBAC, localitate în jud. Alba, nu poate fi explicat prin adj. *alb*, deoarece suf. *-ac* nu se aplică la nume de culori. El poate fi însă apropiat de anticul *Alboca* (dedus din '*Αλβοκησιον*, Ptolomeu, 3, 8, 3; vezi eventual *Alburnus*, Russu, *Limba traco-dacilor*, p. 901, aflat în regiune).

ARCUDA (la nord de Bucureşti) ar putea reprezenta un dacic **Arcudava* (*Argedava* exista, după unii cercetări chiar în regiune; vezi Poghirc, RRL XII, 1967, p. 25). Tema *arg-/ark-* este bine atestată în tracă şi în daco-moesiană (vezi Dečev, *Thrak. Sprach.*, p. 22 şi 25); pentru Dacia, vezi *Argedava-Arcidava, Arcina* şi *Arcobadara*. Toponimul românesc a fost pus în legătură şi cu armeanul *argel* "obstacol, loc închis", *argelum* "a împiedica", precum şi cu toponimul trac "*Αργιλος* (vezi Maria-Francisca Băltăceanu, *Concordanţe lexicale armeno-daco-moesiene*, în *Studii de tracologie*, I, 1976, p. 78). Dacă relaţia e justă, spune autoarea citată, atunci tracul *-g-* se explică prin sonorizarea *-rk-, -rg-*, ca în armeană. *Arcuda* < **Arcudava* este acceptat şi de Vraciu, *Limba daco-geţilor*, p. 174.

BĂROI, pe ţărmul drept al Dunării în Dobrogea, continuă ca nume şi aşezare anticul *Biroe* (*Itinerarium Antoninum*, 225, 1), *Bireo* (*Notitia Dignitatum or.*, 39, 5). Vezi şi Vraciu, p. 175.

---

[8] Pentru alte explicaţii vezi Dragoş Moldovanu, *lucr. cit.*, p. 386-388.

Scanned with OKEN Scanner

CIGMĂU, localitate în jud. Hunedoara, a fost apropiat de I. Budai-Deleanu de dacicul *Ζευγμα* (Ptolomeu, 3, 8, 4), oraş aflat în regiune între Tiasum şi Tibiscum. Grafia formei dacice ar putea să fie influenţată de cuvântul grecesc *ζευγμα*, căci un toponim grec în această regiune nu e explicabil. Vezi şi Vraciu, p. 176.

DRENCOVA, localitate pe Dunăre, în Banat, continuă, după TILR, II, p. 359, numele dacic de râu *Δρεγκωυ, Δρηκωυ* (Priscian), *Dric(c)a* (Iordanes, Geogr. Raven.), atestat ca afluent al Tisei, între Timiş şi Mureş (Dečev, *Thrak. Sprach.*, p. 157). Oiconimul bănăţean a fost explicat din scr. *Drenkova* < sl. **drěnĭkŭ* cu tratamentul *e* al iatiului, cf. scr. *drènik* "cornet, pădure de corni" (Goicu, Sufleţel, DTB, III, 1986, p. 78) şi din **drenьk* (cf. scr. *drenak*, genitiv *drenka*) "cornet, pădure de corni" + suf. *-ova* de V. Frăţilă (*Nume de locuri din Banat formate cu sufixul -ov*, în *Contribuţii lingvistice*, p. 164). Originea autohtonă este admisă şi de Vraciu, p. 175. S-ar putea să avem acelaşi fenomen ca la *Bârzava* şi *Cerna* (apropiere a numelui autohton de cuvintele slave vechi).

GARVĂN, pe malul dobrogean al Dunării, în dreptul anticului *Noviodunum*, este legat de numele râului antic *Gabranus*, atestat în regiune ("Histria", 4, 1916, p. 558, nr. 16). Vezi şi Vraciu, p. 175.

GALT, lângă Rupea, Braşov, este considerat de TILR II, p. 360, continuare a numelui antic *Galtis* (Iordanes, *Getica*, p. 99), pe râul *Auha*, identificat de unii cu Oltul (Dečev, *Thrak. Sprach.*, 498); localitatea din Iordanes s-ar plasa după K. Horedt (*Omagiu lui C. Daicoviciu*, Bucureşti, 1960, p. 287 ş. u.) în nordul Moldovei, ceea ce nu exclude, după C. Poghirc (TILR, II, p. 360) existenţa uneia cu acelaşi nume şi în regiunea Braşovului. Vezi şi Vraciu, p. 175.

HÂRŞOVA corespunde ca aşezare şi continuă ca nume anticul *Carsium, Carsum* (inscripţii), *Carsio(n)* (Geogr. Raven., Tab. Peuting.), *Κάρσος* (Const. Porphyrog.); cf. *Carsidava* = *Carrodunum* (vezi Bogrea, "Analele Dobrogei", II, p. 36-37). Finala cuvântului a făcut să se creadă că e un împrumut slav, cf. bg. *Krušovo*, ucr. *Hrušov* (vezi Iordan, *Toponimia românească*, p. 89), dar un împrumut ucrainean ar fi prea târziu pentru a putea admite metateza *Hruš-* > rom. *Hîrş-*, iar în cazul originii bulgare, ar rămâne neexplicată evoluţia sl. *k*

Scanned with OKEN Scanner

> rom. *h*. Notarea autohtonului *h-* prin *c-* (*Carsium*) este însă perfect explicabilă într-o epocă în care *h* căzuse în latină. Pentru *-ova*, vezi Poghirc, RRL, XII, 1967, 1, p. 26, iar pentru *-ş-* vezi Skok, ZrPh, LIV, p. 460-461 care atribuie origine ilirică ital. *Carso* (TILR, II, p. 360). Vezi şi Vraciu, p. 176.

IAŞI, toponim răspândit în multe regiuni, a fost pus de unii cercetători în legătură cu numele unei populaţii antice *Iasii* (Plinius). După Philippide (OR, I, p. 738, acceptat de majoritatea cercetătorilor) ar fi vorba de *Jasi*, numele slav al alanilor după sec. IX (vezi Al. Rosetti, ILR, p. 236-237).

MEHADIA (şi regiunea *Mehedinţi* < *Mehadia* + suf. *-inţi*) au fost puse în legătură cu anticul *Ad Mediam*, care nu are a face cu lat. *medius*, ci reprezintă probabil un autohton **Mehedia, Mehadia,* cu *-h-* intervocalic nenotat de romani. Finala *-dia*, a cărei origine nu e clară (vezi C. Poghirc, RRL, XII, 1967, I, p. 26), existentă şi în alte nume de localităţi, a fost dedusă de Hasdeu (*Istoria critică*, I^2, p. 277) din dacă. Încercarea de a explica *Mehadia* ca derivând din magh. *méh* "albină" (vezi D. Dan, *Din toponimia românească*, Bucureşti, 1896, în special p. 31-47) nu e mai plauzibilă, deoarece în teritoriul de limbă maghiară există numeroase derivate de la *meh* (vezi formele la D. Dan, *op. cit.*, p. 36), dar nici unul cu terminaţia *-dia*. (Pentru sufixul *-adia* vezi EMR, I, ed. Brâncuş, p. 248-250; precum şi *Amaradia*, p. 696; EMR, II, p. 107 s. v. *Apádia*. Pentru alte explicaţii vezi Drăganu, *Românii*, p. 250-252; Dragoş Moldovanu, *lucr. cit.*, 405, 417-418). Originea autohtonă a oiconimului *Mehadia* < **Mehedia, *Mehadia* este acceptată şi de Vraciu, p. 176. (Vezi şi DTB, vol. VI, s. v. *Mehadia*).

OITUZ, la graniţa dintre judeţele Bacău şi Covasna, considerat în general de origine turcică (vezi Iordan, *Top. rom.*, p. 280) a fost apropiat de Al. Vulpe (*Studii clasice*, VI, p. 243-245) de *Utidava* (Ptolomeu, 3, 8, 4), oraş în Dacia, pe cursul superior al Oltului, şi de numele de râu *Utus* (Moesia Inferior). Anticul *Utus* este explicat de Vl. Georgiev (*Bălgarska etimologia i onomastika*, Sofia, 1960, p. 150) din radicalul indoeur. **udo(r)* "apă", radical pe care îl găsim şi în toponimul dac compus *Salmorude*. Georgiev arată, de asemenea, că

Scanned with OKEN Scanner

oclusiva sonoră indoeur. *d* se păstrează în dacă, pe când în tracă ea se afonizează devenind *t*.

OLTINA, localitate şi lac în sudul Dobrogei, pe malul drept al Dunării, concordă geografic şi lingvistic cu anticul *'Αλτινα* (Procopius), *Altinum* (*Notitia Dignitarum or.* 40, 28). Toponimul, după C. Poghirc, TILR, II, p. 360 ar conţine, probabil, acelaşi radical ca în *Aluta - Olt*, dar atestat după sincopare.

SĂLDUŞ a fost identificat cu *Σαλδήνσιοι* (*Saldensii*, nume dat de Ptolomeu dacilor din partea de jos, cea băltoasă a Olteniei), care, după Hasdeu (*Cuvente din bătrîni*, I, ed. Mihăilă, EDP, 1983, p. 253) ar însemna "Dacii de la baltă". *Sălduş* (care apare în sintagma *Sălduşul cel cu stuhul* într-un hrisov (de la Mihnea vodă) din anul 1580 şi din 1581: ХОТАРУЛ ѡ(Т)ТКЪ КОРНЪЦЕЛ ПО БЛАТО НА СЪЛДУШУЛ СЪС СТУХУЛ И ПРЕЗ ПОЛЮ (hotarul de la Cornăţel pe baltă la Sălduşul cel cu stuhul şi peste cîmp), în care *Sălduş*, după Hasdeu, CB, I, p. 253 ar fi un diminutiv de la un *saldu* însemnând "baltă, mlaştină". Cu *Saldensii* lui Ptolomeu şi cu rom. *saldu* "baltă" s-ar afla într-o intimă legătură, după Hasdeu, CB, I, p. 253-254, numele ieşit din uz al unui sat din jud. Olt, *Săldeni*, preschimbat în *Izvorul de Sus*, care ar fi aproape o traducere a termenului celui vechi (*izvor* = *apă, saldu* = *apă*), iar din vechea (antica) nomenclatură geografică a ţărilor învecinate cu Dacia, localitatea *Salda* sau *Saldum* în Panonia, menţionată în Tabula Peutingeriana şi în Geograful Ravennat şi *Σάλδαπα* în Moesia la Teofilact.

Etimologia lui *Sălduş* în etnonimul *Σαλδήσιον* este acceptată şi de Vraciu, p. 177.

Poghirc (TILR, II) arată că Hasdeu presupunea că numeroasele toponime de origine slavă *Slatina* (de fapt pseudo-slave – n. n. V.F.) s-ar fi suprapus în Dacia peste toponime autohtone cu tema *Sald-*.

TAPIA, din Banat, a fost apropiat de C. Giurăscu (*Istoria Românilor*, I, Bucureşti, 1942, p. 114) de numele de localitate *Tapae*, locul celebrei bătălii dintre daci şi romani (TILR, II, p. 360; Vraciu, 177). Cât priveşte originea anticului *Tapai, Tapae*, Dan Sluşanschi ("România pitorească", nr. 5 (197), mai 1988, p. 17), îl raportează la

Scanned with OKEN Scanner

indoeur. **tok^{w}ai* cu semnificaţia "izvoare(le), pâraie(le)", comparându-l cu iranicul *taka* "pârâu" (din Avesta) şi v. sl. *tokŭ* "fir de apă, pârâu": limba dacilor schimba pe *o* scurt indoeur. în *a* scurt şi tindea să schimbe pe *k*^{w} (vezi şi lat. *q*^{u}) în *p* (înainte de *a* şi *o*). Cf. *Karpa-ta* şi lat. *aqua, quattuor* > *apă, patru.*

TURDA a fost explicat de S. Puşcariu (DR, IV, p. 1353 şi LR, I, 176) dintr-un **Tur(i)dava*, pornind de la numele râului şi al satului *Tur* din apropierea Turdei, în care al doilea element al compusului l-ar reprezenta dacicul *-dava* "cetate".

O altă problemă care se pune este următoarea: există pe teritoriul României toponime de origine latină? Astfel de nume de locuri s-ar putea găsi, după M. Homorodean (*Toponime latineşti din sudul Olteniei*, CL, XXXIV, 1984, nr. 2, p. 147-152) într-o zonă în care stăpânirea romană şi apoi cea romano-bizantină a durat până în secolul al VI-lea e. n. Dar identificarea unor asemenea toponime este dificilă din cel puţin două cauze: 1. documentele epigrafice nu ne-au transmis de pe teritoriul actualei Olteniei nici un nume de sat dacic sau roman (vezi D. Tudor, *Oltenia romană*, Bucureşti, 1968, p. 224) şi 2. apariţia târzie a documentelor medievale (jumătatea sec. al XIII-lea pentru Ţara Românească). Situaţia aceasta este cu totul diferită de cea din Occidentul romanic unde documentele scrise se derulează aproape neîntrerupt din antichitate până în evul de mijloc.

Situaţia dificilă în care se găseşte cel care caută astfel de toponime poate fi într-un fel înlăturată dacă se porneşte de la toponimele minore care trebuie supuse unui riguros examen lingvistic, coroborat cu datele oferite de arheologie. "Din punct de vedere arheologic, spune M. Homorodean, se impune ca locul în cauză să aibă o anumită importanţă socială şi, pe cât posibil, să fie atestat pe o perioadă cât mai îndelungată" (p. 147). Cum pot fi recunoscute aceste toponime latineşti? La această întrebare, regretatul cercetător clujean afirmă că ele se trădează "prin forme latineşti (în special lexicale şi gramaticale) "pierdute pe parcursul latin" sau în faza de trecere din latină înspre română şi, bineînţeles, nepăstrate în limba noastră" (p. 147).

Scanned with OKEN Scanner

Acesta ar fi, între altele, cazul toponimului *Vădastra*, numele unui sat din jud. Olt, situat la 14 km nord-vest de Celei (în antichitate Sucidava). Localitatea se află într-o zonă mlăştinoasă străbătută de un curs de apă şi de aceea, mai puţin propice trasării în condiţii normale a unor căi de acces. Descoperirile arheologice (vezi O. Toropu, *Romanitatea târzie şi străromânii în Dacia subcarpatică*, Craiova, 1976, p. 218-248) dovedesc dăinuirea localităţii între anii 270-565. Originea latinească a acestui nume este dovedită de inexistenţa în română a elementelor sale componente: *vada*, formă de plural neutru în *-a* a lat. *vadum*, faţă de pluralul românesc *vaduri*, şi lipsa în română a unui sufix activ *-astra* < lat. *-aster, -astĕra.*

"O altă categorie de toponime de origine latină, toponime pe care le-am putea numi şi "pseudoromâneşti" este formată, după Mircea Homorodean (*lucr. cit.*, p. 148), din nume de locuri de creaţie latinească, diferenţiate de cuvintele româneşti corespunzătoare doar printr-un sens aparte, specific etimonului latin".

Situaţia de mai sus este ilustrată de M. Homorodean prin toponimul *Sărbătoarea*, numele unui sat din comuna Bucovăţ, jud. Dolj, sat situat la 14 km nord-vest de Craiova. Nu departe de localitatea menţionată se află valul antic, cunoscut sub numele de *Brazda lui Novac* (= brazda uriaşului), construit de romani prin sec. al IV-lea e. n. Valul datează din vremea lui Constantin cel Mare şi trebuie corelat cu recuceririle acestuia şi cu fortificaţiile ridicate de el pe malul stâng al Dunării.

Cercetările arheologice, precizează Mircea Homorodean, au identificat în spatele valului oltean câteva turnuri de observaţie şi semnalizare, între care unul pe dealul Bucovăţului, la vest de Cetatea Băniei, şi altul situat la cota 170, la 5-6 km de primul, pe teritoriul satului *Sărbătoarea*. După D. Tudor (*Oltenia romană*) "cel puţin temeliile acestor posturi fuseseră construite din zid".

Pornind de la faptul că în antichitate în hotarul satului *Sărbătoarea* exista un turn roman de observaţie şi semnalizare, turn care trebuie să fi avut un rol important în sistemul defensiv al valului numit mai târziu *Brazda lui Novac*, Mircea Homorodean crede că la originea oiconimului oltean stă lat. *SERVATOREM*, formă de Ac. a

subst. masc. *servator, -is*, derivat din verbul *servo, -are* "a observa, a pândi", cu suf. *-tor*, înţelesul primordial al substantivului latinesc şi implicit al toponimului **Servatore*, trebuind să fi fost cel de "păzitor, paznic, observator". Prin urmare, prin sensul lui, toponimul doljean este sinonim, între altele, cu *Straja* (pentru care vezi Iordan, *Top. rom.*, p. 258-259). Din punct de vedere fonetic, nu se ridică probleme deosebite (pentru *rv* > *rb* în elementele româneşti de origine latină, cf. *corvus* > *corb, sĕrvus* > *şerb, vervex* > *berbece* etc.). Este de semnalat însă modificarea de gen (lat. **Servatore* s. m. a devenit în rom. *Sărbătoarea* s. f.), dar astfel de treceri de la un gen la altul sunt obişnuite în epoca de trecere a latinei populare înspre limbile romanice: cf. *tlore(m), pane(m), *parete(m), pontem,* toate de genul masculin în latină, devenite în română *tloare, pâine, punte* fem. în română faţă de it. *tiore, pane* s. m., *parete* s. f., *ponte* s. m.

"Propriu, pe cât se pare, estului domeniului romanic, lat. *servare* s-a păstrat dimpreună cu lat. *servator* mai ales în italiană şi română, apoi (ca arii laterale) în sardă şi spaniolă.

Sensul cel mai vechi al lat. *servare* ("a observa, a pândi") s-a păstrat în logudorezul *servare* ("a nu pierde din ochi, a pândi, a observa"; cf. REW 7872). Cât despre sensul primordial al substantivului *servator* ("păzitor, paznic, observator"), el s-a menţinut, cum am văzut, în toponimul latinesc *Sărbătoarea*, din sudul Olteniei, ca şi în derivatul *observator*, întâlnit ca neologism în limbile romanice" (p. 146).

La capătul discuţiilor despre toponimul *Sărbătoarea*, Mircea Homorodean arată că "deşi termenul comun *sărbătoare* există în limba română, *toponimul în cauză trebuie considerat ca fiind de origine latină şi nu românească, întrucât, pe de o parte, sensul pe care el se bazează (cel de "păzitor, paznic, observator") cuvântul românesc nu l-a păstrat, iar, pe de altă parte, pentru că prin acest sens numele discutat se leagă de o realitate proprie antichităţii: existenţa în partea locului a unui turn de observaţie şi semnalizare de construcţie romană (turn numit în lat.* ***servator****, la acuz.* ***servatorem)*** (sublin. aut.) (p. 151). În principiu, arată Mircea Homorodean în continuare, este posibil ca termenul *sărbătoare* să-şi fi păstrat sensul vechi, până în străromână,

Scanned with OKEN Scanner

însă datarea atât de târzie a toponimului nu e posibilă, ţinând seama de existenţa încă în latină a acestui sens şi mai ales de existenţa din sec. al IV-lea a turnului roman de observaţie şi semnalizare, mobilul toponimului în discuţie.

Mircea Homorodean (*lucr. cit.*, p. 151) crede că şi toponimul *Leamna*, numele unui sat vecin cu Sărbătoarea, ar data dintr-o epocă foarte veche, şi anume din perioada premergătoare apariţiei articolului hotărât, el provenind dintr-un lat. *ligna*, formă de pl. a neutrului *lignum* (*ligna* > rom. *leamnă*, care mai târziu a devenit, cu adăugarea articolului hotărât, *leamnele* şi apoi *lemnele*). *Leamna*, menţionează Mircea Homorodean, este, tot acolo, şi numele unui râu şi al unei păduri, numite şi *Cerul* (cf. MDGR, 148). De asemenea, satul-reşedinţă de comună, de care aparţin atât *Sărbătoarea* cât şi *Leamna*, se numeşte *Bucovăţul* (cf. *buk* "fag"; Iordan, *Top. rom.*, p. 67). În nota 6 (p. 151), Mircea Homorodean adaugă că valoarea gramaticală a toponimului *Leamna* a fost remarcată, însă cu multă îndoială şi de Iordan (*op. cit.*, p. 388). Atragem însă atenţia asupra faptului că *Leamna*, numele unui afluent al Jiului şi a două sate *Leamna de Jos* şi *Leamna de Sus* din jud. Dolj, a fost explicat ca fiind de origine sud-slavă răsăriteană provenind din apelativul *chlĕvĭna*, un derivat cu suf. *-ĭn-* de la subst. *chlĕvŭ* "grajd", etimologie ce se susţine prin faptul că, în documente, numele văii şi al satului *Leamna* apare începând cu anul 1589 sub formele *Hlĕvna, Hlevna, Hlemna* (vezi DIR, veac. XVI, B, V, p. 404; *ibidem*, I, p. 119, 122; III, p. 120; IV, 154; V, p.171, 257, 404; VI, 106, 306 ; Vezi E. Petrovici, SDT, p. 192-193).

Cercetătorii au relevat şi alte toponime care pot urca în timp până în latina populară sau până în epoca de formare a limbii române. Ele se găsesc mai ales în Transilvania unde şi romanizarea a fost mai puternică (unele dintre ele aproape unice în romanitate).

Printre acestea se numără oronimul *Părâng* (cu varianta *Parâng*), pus în legătură cu apelativul *parângă* "creastă înaltă, alcătuită din stânci mari şi pietre tari" (atestat de T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română*, Chişinău, 1931), acelaşi cu *parângă* "prăjină cu care se transportă o greutate de către două persoane (pe umeri); "cobiliţă", "pârghie, rangă" < lat. pop. **palanga*

Scanned with OKEN Scanner

(**palanca*), corespunzător lat. clas. *phalangae* (pl.) "vălătuci de lemn, pârghie, prăjină, stinghie, ciomag", provenit, la rându-i din forma grecească proparoxitonă *phalanga*, formă de acuzativ a lui *phalanx* "trunchi, prăjină, stinghie, pârghie" (vezi M. Homorodean, *Toponimul Parâng*, CL, XXXIII, 1988, nr. 2, p. 137-140)[9] . Relaţia "prăjină - culme" este exprimată şi de alţi termeni româneşti şi romanici: cf. rom. *culme* "partea cea mai înaltă a unui deal sau munte" şi "prăjină lungă, atârnată de grinzi în casele ţărăneşti pe care se aşează haine sau alte obiecte"; rom. *sleme* "fiecare din prăjinile lungi, puse pe curmezişul şurii pe grinzile orizontale ale căpriorilor, peste care se aşează fânul" şi "culme sau creastă de deal sau munte, care desparte apele" (< scr. *sleme* "creastă, culme") (Mircea Homorodean, *lucr. cit.*, p. 138-139).

Regiunea formată de Ţara Haţegului, Valea Jiului şi Oltenia de nord păstrează şi alte toponime provenite din unele forme vechi latineşti, unele din ele aproape unice în romanitate: cf. *Sturu* de 3 ori în Vâlcan, Retezatu şi la Bucova (în Banat la extremitatea estică a acestuia spre Ţara Haţegului): *stur* "ţurţur de gheaţă (sau funingine)" (sec. XVI *Ps. Scheiană*, vezi Densusianu, ILR, II, p. 319; idem, *Haţeg*, p. 68; 335), ar. *stur* "stâlp" (DDA) (< lat. *stylos* "pieu"). Sensul toponimului de mai sus este cel de "stâlp de hotar", cf. it. *Stilo* din provincia italiană Reggio; *Stylos*, sat în Grecia; *Piuele* în Retezatu, *Piva* în Vâlcan: *piuă* "stâlp de hotar" < lat. *pilla*; *Râu de Mori*, azi *Râuşor* în Ţara Haţegului: *râu* "canal de moară" (< lat. *rivus* "idem") sau forme gramaticale vechi: *Râu Bărbat*, care, după E. Petrovici, SDT, p. 276, "remonte à une construction latine danubienne tardive *rivus barbato*, présentant la fusion du datif et du génitif (sous la forme du datif) comme dans les autres langues appartenant à l'union linguistique balcanique" şi *Râu de Mori* (pronunţat *Rî-de-Moare*), asemuit de George Giuglea cu un toponim de factură latină populară, unde în afară de pl. vechi *moare* (< lat. *molae*) şi de genitivul construit cu prep. *de*, întâlnim cazul nu mai puţin vechi, în care determinantul apare fără

[9] Vezi alte explicaţii la Dragoş Moldovanu, *lucr. cit.*, p. 382-385 şi la I. Pătruţ, *OR*, p. 140-143.

Scanned with OKEN Scanner

articol; cf. şi *Deal de Groapă* la Grădiştea Muncelului, sau *Vale de Greci* la Densuş în Ţara Haţegului etc. (Mircea Homorodean, *lucr. cit.*, p. 139-140)[10].

La exemplul de mai sus pot fi adăugate cele ale toponimelor *Sâncel*, numele unei localităţi de pe Târnava Mică, atestat la 1252, şi *Sumat*, numele unui deal din hotarul aceleiaşi localităţi atestat într-un document din 1347 sub forma *Sumatheg*. De observat este că administraţia maghiară a tradus pe *deal* (*munte*) cu *heg* = *hegy* "deal", dar pe *Sumat* (< lat. *summatus*, un derivat de la lat. *summus, -a, -um* "vârf"), pe care nu l-a înţeles l-a lăsat întocmai. Lat. *summatus* (< *summus*), presupus de noi a sta la baza toponimului *Sumat* de pe valea Târnavei Mici, prelungit cu suf. *-inus*, s-a păstrat în toponimia italiană: *Sommatino*, oiconim în Sicilia, şi *Somaino, Somadino* din Lombardia, care "paiono forme diminutive di un **Sommato*, tratto da SUMMUS con suff. *-AT-*" (Dante Olivieri, *Dizionario di toponomastica lombarda*, ed. a II-a, Milano, 1961, p. 510).

Prin urmare, toponimele italiene *Sommatino* (Sicilia), *Somaino* şi *Somadino* (Lombardia) vin să întărească presupunerea noastră că dr. *Sumat* îl continuă pe (*mons*) *Summatus* (vezi V. Frăţilă, *Note lexicale şi toponimice*, în *G. I. Tohăneanu 70*, Timişoara, Ed. Amphora, 1995, p. 182-184; idem, în *Studii lingvistice*, Timişoara, Editura Excelsior, 1999, p. 235-237). *Sâncel* este un alt derivat de la lat. *summus, -a, -um* şi anume de la *summicellus* "vârf (mai mic)". (Vezi V. Frăţilă, *Vechimea unor toponime din centrul Transilvaniei*, LR, 3/1970; idem, *Lexic. şi top.*).

Concluzii

1. Limba română şi poporul român s-au format pe un teritoriu vast, cuprinzând Dacia (de la Nistru până la Tisa şi din Carpaţii

[10] După Dragoş Moldovanu, *lucr. cit.*, p. 414: "*Rî de Moare* nu este o "numire arhaică", ci fixează doar pluralul dialectal *moare* pentru *mori*, iar nefolosirea articolului nehotărât în cel de-al doilea hidronim, *Râul Bărbat*, nu este nici ea un arhaism, ci reflectă impactul sistemului toponimic maghiar (oficial) asupra celui românesc (popular): construcţia sintetică este semnalată la început numai în documentele latino-maghiare, în timp ce sintagma genitivală este prezentă în cele româneşti".

Scanned with OKEN Scanner

Păduroşi până la Dunăre) precum şi cele mai multe din provinciile romanizate sud-dunărene de la nord de *linia Jireček*, iar la sud-vest până la lacuna de romanizare stabilită de Philippide, în favoarea acestei aserţiuni venind şi argumentele lingvistice: păstrarea unor termeni de origine latină numai în nordul Dunării (în dacoromână) sau numai în sudul Dunării (în aromână şi meglenoromână).

2. Unul dintre cele mai puternice argumente în demonstrarea continuităţii dacoromânilor pe teritoriul vechii Dacii îl constituie perpetuarea numelor de râuri din antichitate până astăzi, ca şi a unor toponime (oronime şi oiconime).

3. Continuitatea românilor pe teritoriul vechii Dacii este demonstrată fără putinţă de tăgadă de descoperirile arheologice făcute, mai ales în ultimele patru-cinci decenii.

Descoperirile arheologice şi numismatica databile din vremurile care au urmat retragerii aureliene, până la prăbuşirea hunilor în Europa centrală şi de sud-est, confirmă din plin teza mai veche, susţinută de mulţi învăţaţi români şi străini, cu privire la imposibilitatea evacuării de către romani a întregii sau a majorităţii populaţiei din Dacia. S-au retras la sudul Dunării armata, funcţionărimea şi negustorimea, marii proprietari de pământ, oamenii bogaţi din oraşe şi de la ţară, păturile suprapuse legate de stăpânirea romană, dar majoritatea populaţiei, îndeosebi cea rurală, a rămas pe loc. "Vestigiile arheologice şi numismatice, al căror număr şi pondere creşte an de an, afirmă D. Protase (*Problema continuităţii în Dacia în lumina arheologiei şi a numismaticii*, Bucureşti, EA, 1966, p. 200-201), stau mărturie clară, prin *frecvenţa şi răspândirea lor*, că în Dacia nu avem de-a face numai cu nişte rămăşiţe ale unei populaţii, care s-a topit curând în masa "barbarilor", ci cu o populaţie *numeroasă*, care a rămas în tot spaţiul provinciei, continuând să locuiască fie în vechile ei aşezări din vremea romană, fie alcătuindu-şi altele în cursul secolelor IV şi V".

După retragerea aureliană din Dacia şi până la aşezarea slavilor, în teritoriul neocupat de romani la nordul Dunării (Muntenia, Moldova, Crişana), teritoriu locuit de dacii liberi neromanizaţi în secolele II-III, în cele peste trei secole care au urmat, s-a produs şi

Scanned with OKEN Scanner

romanizarea dacilor liberi, prin expansiunea romanităţii din Dacia şi Moesia. Factorii care au determinat acest proces au fost, după D. Protase, restructurarea populaţiei locale, extinderea romanizării prin păstorit, dar mai ales romanizarea prin creştinismul propagat în limba latină şi primit treptat în spaţiul dacilor liberi pe parcursul secolelor IV-VI.

Aşadar, în teritoriul vechii Dacii, în perioada primelor migraţii, până la venirea slavilor, avem de a face cu o romanitate extinsă pe fondul etnic general dacic, iar procesul *romanizării* şi persistenţa *romanităţii* carpato-dunărene, ca şi *românitatea* medievală, modernă, precum şi cea actuală se încadrează perfect în limitele etno-geografice ale Daciei vechi (vezi D. Protase, discursul rostit la Universitatea de Vest din Timişoara, cu ocazia acordării titlului de **Doctor honoris causa** al acestei instituţii, 26.IX.1999, p. 12-30).

4. Dovezile arheologice, lingvistice şi toponimice reflectă trei aspecte ale continuităţii: daco-getă după cucerirea Daciei de către Traian, daco-romană după retragerea armatei şi administraţiei din timpul lui Aurelian, daco-romană şi românească în perioada marii migraţii a popoarelor (vezi Constantin Frâncu, *Geneza limbii şi a poporului român*, Iaşi, Casa Editorială "Demiurg", Colecţia "Lingua", 2, 1997, p. 55-99, în special 98-99).

(SCO, 5, 2000, p. 5-34. Faţă de varianta iniţială s-au efectuat unele modificări)

Scanned with OKEN Scanner

TOPONIMIA VĂII INFERIOARE A TÂRNAVELOR.

I. GLOSAR

Studiul de faţă constiuie un capitol revizuit şi îmbogăţit din fosta noastră teză de doctorat, *Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor,* realizată, în 1973, sub conducerea regretatului profesor G. Ivănescu.

Materialul toponimic a fost strâns prin anchete la faţa locului, între anii 1968-1972, din următoarele localităţi: Cetatea de Baltă, Feisa, Jidvei, Biia, Lunca Târnavei, Sâncel, Pănade (de pe valea inferioară a Târnavei Mici), Micăsasa, Lodroman, Valea Lungă, Glogoveţ (de pe valea inferioară a Târnavei Mari), Cergău Mare, Cergău Mic (dintre valea Târnavei Mari şi a Secaşului-Târnavei), Crăciunelu de Jos, Bucerdea Grânoasă şi Mihalţ (de pe valea Târnavelor unite)[11]. La

[11] Date cu privire la zona cercetată şi la istoria locuitorilor se pot găsi în lucrările noastre: *Vechimea unor toponime din centrul Transilvaniei,* LR, XIX, 1970, nr. 3, p. 229-238; *Toponimia văii Secaşului-Târnavei,* AUT, X, 1972, p. 129-170; *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor,* Timişoara, TUT, 1982, p. 1-34; *Toponimie şi istorie. Stratificări toponimice în zona Târnavelor,* în *Contribuţii lingvistice,* II, Timişoara, 1984, p. 89-111 (republicat în *Lexicologie şi toponimie*

Scanned with OKEN Scanner

acesta se adaugă cel cules de la Crăciunelu de Sus, Tătârlaua (com. Cetatea de Baltă), Velţ (com. Bazna) şi Cistei (com. Mihalţ). Faţă de ancheta iniţială, materialul a fost completat cu cel colectat de Viorel Bidian, în anchetele pentru *NALR – Transilvania*[12], din Biia (pct. 355), Crăciunelu de Sus (pct. 356), Glogoveţ (pct. 367) şi Micăsasa (pct. 377), precum şi cu cel adunat de fosta noastră studentă, Gabriela Nina Cârnaţiu, pentru lucrarea de licenţă dedicată onomasticii din Cistei, alcătuită, în 1995, sub îndrumarea noastră.

A

Acăţii lui Alímpie a lui Hârgăioása, teren acoperit cu acăţi (Tătârlaua). – După *acăţ* „salcâm" (< magh. *akác, ákác* „idem" < lat. *accacia*) + n.p. *Alimpie al lui Hârgăioasa. Alimpie:* cf. srb. *Alimpije* (Grković, *Rečnik,* p. 28). Pentru *Hârgăioasa,* cf. n. fam. *Hurgoiu* (< *hurgoi* „bucium făcut din coajă de salcie") înregistrat de Paşca (*Nume,* p. 256) + *-oasa,* sufix feminin întrebuinţat pentru a deriva numele marital al femeii, sinonim cu *-oaie, -oaia, -oaica* (Constantinescu, DOR, p. LXIII). – Cf. *Ilioasa (< Ilie), Goioasa (< Goie),* idem, *ibidem,* p. LXIII. Pentru transformarea lui *u* neaccentuat în *â,* înaintea lui *r* urmat de consoană, cf. **coturnicula > potârniche,* n.p. *Ogârlaci,* pe care Iordan (DNFR, p. 310) îl explică astfel: „cf. *ogurliu* „de bun augur", al cărui sufix *-iu* (de fapt *-liu*) a putut fi înlocuit prin *-aci,* dată fiind înrudirea funcţională a acestor două sufixe".

Adăpătoáre, locul unde se adapă vitele în Secaş (Mihalţ). – După *adăpătoare* „locul unde se adapă vitele" (< *adăpa* + *-ătoare*).

---

românească, Timişoara, Ed. Facla, 1987, p. 97-117); *Note lexicale şi toponimice,* în *G.I. Tohăneanu. 70,* Timişoara, Ed. Amphora, 1995, p. 182-185; *Toponimie slavă în valea Târnavelor,* SCO, 4, 1999, p. 337-350 (republicat în *Studii lingvistice,* Timişoara, Ed. Excelsior, 1999, p. 198-217).

[12] Vezi Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loşonţi, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania. Date despre localităţi şi informatori,* Bucureşti, EA, 1992, p. 136-138, 148-149, 161-162.

Scanned with OKEN Scanner

Alunéii lui Comăníci, „o ţâră de costiţă", un tufiş de alunei lângă *Hodaia lui Ivan;* râturi, fânaţ, păşune şi teren arabil (Sâncel). – După *alunel,* pl. *alunei* „alun mic, alunaş" (< *alun* + suf. dim. *-el,* pl.) şi genit. n. fam. *Comănici,* cunoscut în localitate (< *Coman* + *-ici:* Paşca, *Nume*, p. 213).

Aoaş [aọáş], pădure (Sâncel). Cf. şi top. *Aoş,* pădure comunală din apropierea Orăştiei, explicat de M. Homorodean (*Vechea vatră,* p. 196) din *aoş,* variantă neatestată ca atare a cuvântului *oaş (oaşă)* însemnând, printre altele, „teren unde este oprit tăiatul copacilor, păşunatul, vânătoarea", din magh. *avás (ovás)* „curătură; loc apărat" (Iordan, *Top. rom.*, 22, 522; cf. DLR).

Arborii, pădure (Cergău Mare). – După apelativul *arbore,* pl. *arbori* (< lat. *arbor, -orem*), dispărut din grai.

Arburáriu, teren arabil (Iclod). – Din *arbure* + suf. Colectiv *-arị̂* (< lat. *-arius*).

Argelúşa, viroagă între *Dealu Skinelui* şi *Dealu Valezărului;* fânaţ (Pănade). – După *argea,* pl. *argele,* cu sensul entopic de „groapă ca pentru un bordei" (Iordan, *Top. rom.,* p. 497-498, unde este citat Porucic) + suf. *-uşă.* Pentru alte toponime asemănătoare, vezi MDGR, I, p. 104 şi Iordan, *op. cit.,* p. 497-498.

Arína, fânaţ (Crăciunelu de Jos); loc nisipos pe marginea Târnavei (Cistei). – După apelativul *arină* „nisip" (< lat. *arena*), dispărut în graiul localnicilor. *Arină* „nisip", păstrat azi ca apelativ în partea de nord a teritoriului lingvistic dacoromân, a existat cândva şi în centrul şi sudul Transilvaniei, cum o atestă toponimele de mai sus, şi *La Arină,* de pe Valea Secaşului – Târnavei (vezi Frăţilă, AUT, X, 1972, p. 156) şi *Arină* şi *Capu Arinii* de la Poiana Sibiului (vezi Eugen Tănase, AUT, V, 1967, p. 15). Amănunte cu privire la aria lui *arină* în limba română, vezi la Teofil Teaha, *Lat.* ***arena*** *în română şi în celelalte limbi romanice,* în AICED, seria A, nr. 2, 1980, p. 163-179.

Árşiţa, parte a *Dealului Căpudului;* păşune; locul e aşezat în bătaia soarelui (Cistei). – După *arşiţă* cu sensul entopic de „partea muntelui către soare", „loc de fânaţ sau păşune în mijlocul unei păduri

Scanned with OKEN Scanner

pe un deal în faţa soarelui" (< lat. pop. **arsicia,* forma feminină a adj. **arsicius, -a, -um* „care arde" – DA).

B

Bálta Bárnii, pădure (Bucerdea Grânoasă). – După *baltă* „întindere de apă stătătoare, de obicei nu prea adâncă, având o vegetaţie şi o faună acvatică specifică; zona de luncă inundabilă, cu locuri în care stagnează apă; p. ext. lac" + n. fam. *Barna* (gen.) < magh. *barna* „brunet".

Bálta Biséricii, a fost teren al bisericii; iclejie; azi nu mai este baltă, dar terenul e acoperit cu trestie şi papură (Cistei). – După *baltă* (vezi supra) + apel. *biserică* (gen.).

Bálta în Prund, teren mlăştinos lângă Târnavă (Crăciunelu de Jos). – După *baltă* (v. supra) şi n. top. *Prund* (vezi infra s.v.) precedat de prep. *în.*

Bădău (Micăsasa, *NALR - Transilv. Date*). – Cf. n. fam. *Bădău,* înregistrat de Iordan (DNFR, p. 52) şi explicat din *bădău* „un lemn cu care se sfarmă caşul". Antroponimul pare a fi mai degrabă un derivat din tema *Bad-* (cf. *Bada, Badea Badiu* etc.) + suf. *-ău.*

Bărăci, teren arabil lângă gara Coşlari (Mihalţ). – Probabil după apelativul *baracă* „baltă", cf. alb. *b(ë)rrak(ë),* înrudit cu rom. *bară,* scr. *Bàra,* bg. *bara* având acelaşi sens; cf. şi *băracă = bărăcie* „un loc apătos, în care te cufunzi când intri şi care nu are o întindere mare", atestat de DA pentru sud-estul Transilvaniei. Cf. şi top. bănăţene *Baraca* de la Milcoveni şi Jena (DTB, I, p. 41-42).

Bărbuşeásca [bărbuşásca], fânaţ (Pănade). – Derivat pe teren românesc de la n. fam. *Barbuş,* cu suf. *-e(a)sc(a).* Sensul toponimului este de „moşie care aparţinea lui *Barbuş*". Cf. mai jos *Costeasca.*

Bârsa, teren arabil (Iclod). – De la n.p. *Bârsa,* considerat de I. Pătruţ, „un derivat românesc corespunzător bg. **Bărso,* presupus de der. *Bărsov* n. fam." (Pătruţ, OR, p. 98). Vezi şi Frăţilă, *Contribuţii lingvistice,* p. 150.

Scanned with OKEN Scanner

Béca, teren arabil (Mihalţ). – De la n.p. *Beca.* Cf. nb. scr. *Beka,* formă hipocoristică de la *Beloslav, Berislav* etc. (Grković, *Rečnik,* p. 34; I. Pătruţ, *Studii,* p. 176) sau o formă hipocoristică românească de ex. *Rebeca* (Paşca, *Nume,* p. 175; Frăţilă, AUT, X, 1972, p. 145).

Berc (Valea Lungă); „teren arabil şi fânaţ lângă Târnava (Mică); sunt sălcii (Biia). – După apelativul *berc* „dumbravă, pădurice" (< magh. vechi şi dialectal *berk*).

Bércu Ciórii, teren arabil şi fânaţ (Biia). – *Cioara,* vezi infra.

Bércu de la Iúga (Crăciunelu de Jos). – N. fam. *Iuga.* Cf. şi scr. *Juga,* formă hipocoristică de la *Jugoslav, Jugomir* etc. (Grković, *Rečnik,* p. 108).

Bércu Mórii, pădurice şi vie; moară de apă lângă Târnavă (Crăciunelu de Jos).

Bércu Rotund [~ *Rătúnd*] (Jidvei).

Bercuţ, teren arabil şi puţină pădure (Sâncel). – După *bercuţ,* dimin. de la *berc.*

Bérea [bę́rę̯a], deal, teren arabil şi fânaţ (Glogoveţ). – Cf. n.p. *Bere(a),* hipocoristic din *Berivoi, Berislav* (Petrovici, SDT, p. 301, Pătruţ, *Studii,* p. 170, Pătruţ, OR, p. 33, 44 etc., Iordan, *Top. rom.,* p. 163).

Berşoára, teren arabil spre Spini (Sâncel). – Să fie *Bercşoară,* pl. de la *ber(c)şor,* considerat apoi ca formă de singular? sau un derivat de la antrop. *Berş(a)* cu suf. *-oara* (cf. n. fam. *Penişoară* < *Peniş* sau *Peneş* + *-oara*).

Bibarţ [ǵíbarţ], teren arabil, loc şes (Cistei), teren arabil (Crăciunelu de Jos). – Cf. n. p. *Bibarţ* (atestat de Constantinescu, DOR, p. 422), cu palatalizarea lui *b-*, nume care, după Pavel Binder (*Note de toponimie,* LR, XIX, 1970, nr. 6, p. 560), provine dintr-o limbă turcă veche. De origine pecenego-cumană este considerat numele *Bibarţ* şi de Eugen Janitsek (*Despre apariţia numelor duble în documente româneşti din secolele XIII-XV,* în SO, II, 1981, p. 82-91, în special, p. 88), care trimite la V.M. Nadeljaev, D.M. Nasilov, E.R. Tamišev,

Scanned with OKEN Scanner

A.M. Ščerbak, *Drevnetiurskii slovar,* Leningrad, 1969). Ca toponim, *Bibarţu* [ǵibarţ] se găseşte şi în hotarul satului Tău de pe valea Secaşului-Târnavei (vezi Frăţilă, AUT, X, 1972, p. 152). Cf. şi top. *Bibarec* [= Bibareţ], de pe teritoriul satului Valea Tarnei, explicat de Marius Oros (*Toponimia localităţilor cu populaţie slovacă din judeţul Bihor,* în *PO,* p. 139), din numele propriu maghiar *Bibarci.*

Bíbarţu [ǵíbarţu] **de la Drúmu Ţării,** teren arabil aflat în apropierea drumului ţării (= şoselei naţionale) (Crăciunelu de Jos). – *Drumu Ţării,* calc după maghiară, vezi infra s.v.

Bíbarţu între Drúmuri, teren arabil (Crăciunelu de Jos).

Bidişcúţa, teren arabil (Sâncel). – Să fie magh. *bűdőskut* „fântâna puturoasă"?

Bidişcúţele, deal, teren arabil (Cetatea de Baltă).

Bigău, teren arabil şi cartier al satului din jos de drum (Crăciunelu de Jos). – Cf. magh. *biga, bige* „băţ".

BIIA, sat aparţinător de com. Şona, jud. Alba, situat pe partea stângă a Târnavei Mici, atestat pentru prima dată în 1202-1203 villa *Bodon?* Atestările următoare datează din: 1346 poss. *Benye,* 1431 *Benyebua in Kykelew,* 1455 *Bewnye,* 1477 *Benye,* 1461 *census quinquagesimalis de Benye,* 1477 *Iuga kenesius de Bewnye,* 1501 *Beunye,* 1750 *Benye,* 1760-1762 *Magyar-Bénye,* 1850 *Magyar Bénye, Bija, Bendendorf,* 1854 *Magyar-Bénye, Benden, Bia* (Suciu, DILT, I, p. 79). – Cf. *Bia* [de fapt Biia], antroponim înregistrat în conscripţia din 1698 din Racoviţa, jud. Sibiu (iobagul *Cândea Bia),* respectiv din 1765 când sunt înregistraţi *Achim* şi *Oprea Bia.* Cf. şi top. *Râpa Bii,* surpătură de teren din hotarul aceleiaşi localităţi din jud. Sibiu (vezi D. Loşonţi şi C. Lupea, *Toponimia localităţii Racoviţa (jud. Sibiu),* AnL, XXXI, 1986-1987 A, p. 341). Atestările documentare presupun un nume care trebuia să aibă un *ń* (< *n* + *e, i* în hiat în elementele de origine latină, sau un *n* +*i* în elementele slave vechi, respectiv un *n* + *i* în elementele vechi ungureşti).

Bisérica Cucúţii, deal, movilă; se presupune că aici a existat cândva o biserică (Crăciunelu de Jos). – Pentru al doilea element al

toponimului compus, cf. *cucută,* numele mai multor plante. În acest caz, ne-am fi aşteptat la genitivul *Cucuţilor,* de la pl. *cucuţi* „cucute". O altă explicaţie ar putea pleca de la *cute,* pl. *cuţi* „gresie, piatră de gresie". În acest caz, toponimul ar fi putut suna iniţial *Biserica cu Cuţi,* adică „biserica de piatră de gresie". Cf. la Valea Ploştii, jud. Hunedoara, *Muchea cu Cuţile (Muchea Cucuţilor)* „un loc cu bolovani, cu stânci mari" (Mircea Homorodean, SMO, p. 101-102).

Biserica de Jos (Cergău Mic).

Blágoviţa, deal (Cergău Mic). – Toponim bulgar de origine antroponimică (Frăţilă, *Lexic. şi top.,* p. 116).

Blèşubéş, pădure spre localitatea Tăuni, pe un teren în pantă (Jidvei). – Toponim săsesc: *ble: ſbeſ* „pădurea românilor" (Frăţilă, *Lexic. şi top.,* p. 116). „Pădurea" se cheamă în săs. *Bäsch* „Busch" (Kisch, *Siebenbűrgen,* p. 133).

Blihăni, a fost proprietatea unuia Bianu din Făget (Tătârlaua, Crăciunelu de Sus, *NALR – Transilv. Date).* – Probabil un derivat cu suf. *-an,* pl. *-ani* de la *Bliah, Bliaha,* pentru care vezi Bogrea, *Pagini,* p. 55.

Bord, hulă, în pădure, cu o stâncă (Sâncel). – După apelativul *bord* „piatră, stâncă", dispărut din grai.

Borceásca, uliţă (Pănade). – Derivat de la n.p. *Borcea* cu suf. adj: *-easca.* Sensul toponimului a fost de „uliţa borcească", adică uliţa Borceştilor.

Boroanca, teren şes, altădată mlăştinos, pe el creştea papură şi trestie (Cistei). – Cf.n.p. *Boroancă* (Iordan, DNFR, p. 74).

Bránişte, pădure (Cergău Mic), (Glogoveţ, *NALR – Transilv. Date).* – După apelativul *branişte* „pădure oprită" < bg. *branište* „idem" (Iordan, *Top. rom.* p. 440). Apelativul nu mai este cunoscut în graiul localnicilor.

Bránişţea Máre, fânaţ (Glogoveţ).

Bránişţea Mică [~ ńică; bránişţea aị ńică: *NALR – Transilv. Date*], teren în pantă care coboară venind dinspre *Părinci* (Glogoveţ).

Bréschie [bréskiie], pădure (Feisa). – Cf. v.sl. *brěstu* „ulm" (bg. *briast,* scr. *brest,* ucr., rus. *brest,* Petrovici, SDT, p. 119) + suf. col. *-ia* < **oie.* Cf. *Berestia* < ucr. *berestia* „ulmet" < ucr. *berestŭ* „ulm" + suf. col. *ia* < **oie* (SO, 1, p. 225). Cf. top. bg. *Brèske* din Beloslatinsko (BER, I, s.v. *briast*).

Brùmuşár [brùmuşárl: Glogoveţ, *NALR – Transilv. Date*], şes, zăvoi pe malul Târnavei (Valea Lungă). – Toponim hibrid. Pentru ultima parte a toponimului, cf. magh. *sar* „murdărie, mlaştină". Înrudite cu acesta sunt oiconimele: *Şard* (Alba), *Şardul* (Odorhei), *Şardul Nirajului* (Târnava Mare), *Şaroşul* (Mediaş) etc. (vezi Iordan, *Top. rom.,* p. 131). Prima parte a toponimului pare a fi antrop. *Brumă.*

Bútură, teren pe o groapă în sat (Bucerdea Grânoasă). – De la apel. *butură* „scorbură", dispărut din grai. Cf. şi n. pers. *Butură.*

BUCERDEA GRÂNOASĂ, localitate aflată pe malul stâng al Târnavelor unite, aparţinând de com. Crăciunelu de Jos, jud. Alba. Prima atestare datează din 1303: *Bocsard.* Următoarele atestări datează din 1332, 1333 sacerdes de *Buzasbucsard, Buzasbuhard,* 1410 *Bochard aliter Gyanad,* 1587-1589 *Bwzas Boczyard,* 1733 *Buzás-Bocsard,* 1750 *Bucerde,* 1762 *Buzas-Botsard,* 1839 *Bucsárgye,* 1850 *Bucsárgye, Botschard,* 1854 *Buzás-Bocsárd, Botschard, Bucerdea* (Suciu, DILT, I, p. 107).

G. Kisch (*Siebenbürgen,* p. 204) crede că numele localităţii provine din antroponimul german *Botshard* < germ. *Bozo* + *hard,* cf. nss. R.N. *Botsðln* < *Botzendal,* R.N. nss. *Botzdu^{a}l* < ahd. *Bozo* (K.N. zu *Bod-*) = lux(emlurg.) F.N. *Botz.* Numele este comparat cu cel al localităţii *Cucerdea,* de pe Târnava Mică provenit din germ. *Gottshard* (idem, *ibidem,* p. 209). N. Drăganu, într-o recenzie la lucrarea lui G. Weigand, *Ortsanmen im Ompoly- und Arányos (sic!) Gebiet,* în Balkan-Archiv, I, Leipzig, 1925, p. 1- 42, arată că *Bucerdea* (referindu-se însă la Bucerdea Vinoasă) < ung. *Bocsárd* n-are a face cu vreun ung. abstract *bocsard* „Ursprung", ci, cum se vede din Gombocz - Melich, METSz, 427-428, trebuie pus în legătură cu numele de persoană *Buchardus* = *Burchardus* (DR, IV, p. 1130).

Scanned with OKEN Scanner

Adjectivul *Grânoasă* este o traducere a magh. *Buzás,* [Buzásbocsárd], pentru a se deosebi de localitatea *Bucerdea Vinoasă,* ung. *Oláhborosbocsárd,* respectiv de *Magyarborosbocsárd* (pentru care vezi Suciu, DILT, I, p. 107-108).

Buturóiu, teren pe care era o fântână de unde lumea ducea apă (Valea Lungă). – După apelativul *buturoi* „izvor, fântână, de obicei, neamenajată în câmp" (< *butură* + *-oi*). Pentru alte toponime provenite de la apel. *buturoi,* vezi Frăţilă, AUT, X, 1972, p. 146.

C

Cálea Bălcáciului, teren arabil prin care trece drumul care duce la Bălcaci (Lodroman). – *Bălcaci,* localitate în jud. Alba < n. pers. *Bălcaci* (< *Balcu* + suf. *-aci*) (Paşca, *Nume,* p. 169).

Cálea Béţii, teren arabil şi vii; pe aici trecea drumul care ducea spre Beţa, sat aparţinător de comuna Lapodea Nouă, jud. Alba (Cistei). – Cf. n.p. *Beţa,* explicat de Paşca, *Nume,* p. 177, din ung. *Becze* (< *Benedict*). Cf. şi scr. *Beca,* un hipocoristic de la *Berivoj, Berislav* etc. (Grković, *Rečnik,* p. 36).

Cálea cea Lárgă [cále̯a a̯ lárgă], drum de care în pădure (Velţ).

Cálea Mórii, drum prin pădure, duce la moară la Petrisat (Bucerdea Grânoasă).

Cálea Obréjii, drum care duce la Obreja, localitate aparţinătoare de comuna Mihalţ, jud. Alba. – După top. *Obreja* < apel. *obrejă* polisemantic: „culme stearpă pe un deal, loc înalt şi sterp" (Iordan, *Top. rom.,* p. 33), „mal, ţărmure" (Frăţilă, AUT, X, 1972, p. 149).

Cálea Părului (Cergău Mare).

Cálea Pâncii, drum ce duce la Pânca, un cătun al localităţii Bucerdea Grânoasă. – N.p. *Pânca;* cf. nb. bg. *Pănko,* n. fam. bg. *Pănkov* (Ilčev, *Rečnik,* p. 412). Cf. şi oiconimul *Pâncota* < sl. **Pǫkota*

sau derivat pe teren românesc cu suf. *-otă* (Petrovici, SDT, 146, 197, 205; vezi şi Pătruţ, *Studii,* p. 166-167; Pătruţ, OR, p. 121-122).

Calea Săpătă, la ieşirea din sat, între vii; o cale săpată pentru urcuş, spre Iclod şi Lunca Târnavei, la Plopi (Pănade).

Calea Târgului, duce la târg la Aiud (Pănade).

Calea Uleánului (Biia). – După n.p. (poreclă) *Ulean;* cf. ucr. *Уліан* < *Iulian* (Constantinescu, DOR, p. 90).

Cápu Deálului (Cergău Mare), teren arabil şi păşune (Micăsasa; cf. şi *NALR. Transilv. – Date*). – Numele *Capul* indică, de regulă, capătul (începutul sau sfârşitul) considerat în sens orizontal, al unui loc (în unele cazuri al unor înălţimi). Cf. top. *Capu Dealului* (Homorodean, *Vechea vatră,* p. 145).

Cápu Părului (Pănade).

Cápu Pădurii (Cergău Mic).

Cápu Podişoárelor sau **Pe Ogoară** (Crăciunelu de Sus, *NALR – Transilv. Date*). – *Podişoare* < *pod* „platou" + suf. dimin. *-işor,* pl. *-işoare.*

Cápu Rúpturilor, s-a rupt dealul de ploi (Cergău Mic).

Cápu Sátului (Cistei, Iclod).

Cápu Satului din Sus, teren arabil (Crăciunelu de Sus).

Cápu Văii Silimanului [cápu véli silimánului] (Cergău Mare). v. *Valea Silimanului,* infra.

Cápu Víilor [cápu ýíi̯ilor] (Feisa).

Cárpeni, păşune, nu mai este pădure (Tătârlaua). – După *carpen,* pl. *carpeni* „arbore mare, al cărui lemn este tare şi alb, întrebuinţat la construcţii şi în rotărie" (< lat. *carpinus*).

Cása Línei [cása líni] (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – După *casă* + n. fem. *Lina* (gen.), un hipocoristic de la *Călina, Elena, Ileana, Margalina* (Paşca, *Nume,* p. 269).

Cása lui Cloţán, păşune (Sâncel). – *Cloţan,* n.p. dispărut în localitate, după *cloţan* „guzgan, şobolan".

Scanned with OKEN Scanner

Cása lui Paşalágă, teren în pădure pe Valea Mică în sus (Sâncel). – N.p. *Paşalagă* (poreclă), dispărut. Cf. n.p. *Paşalega, Paşaliu* < *paşaliu* „persoană aflată în slujba unui paşă" (Iordan, DNFR), contaminat cu *agă.*

Cása lui Toderúţ, teren în Fundătură (Sâncel). – N.p. *Toderuţ* (< *Toader* + suf. dim. *-uţ*).

Căhălile, păşune; loc rău (Biia; cf. şi *NALR – Transilv. Date).* – După *căhală* „olană de pământ ars de la cuptoarele cele vechi" < germ. *Kachel* „idem" (DA).

Călineása (Iclod). – Derivat de la n.p. *Călin* (cf. n.p. scr. *Kalin* la Grković, *Rečnik,* p. 110) cu suf. *-easa.*

Căluşélu [căluşălu], râpă şi teren arabil (Lunca Târnavei). – Probabil n.p. *Căluşel* < *căluş* (< *cal* + *-uş)* + *-el.*

Căpeţeá [căpeţá], coastă de deal (Valea Lungă). – După *căpeţea* (< *căpiţă* + suf. *-ea*).

Cărări, deal brăzdat de cărări; păşunat (Lodroman). – După *cărare,* pl. *cărări.*

Cărpiniş [la ~; *NALR – Transilv. Date*], pădure şi fânaţ (Crăciunelu de Sus); păşune (Micăsasa : *NALR – Transilv. Date*). – După *cărpiniş* „pădure de carpeni" (< *carpen* + *-iş*).

Căţinel [căţînél], deal, teren arabil (Sâncel). – Derivat de la apelativul *căţin* „strachină, vas" (< lat. *catinus*), dispărut din grai, cu suf. dim. *-el.*

Cânepi [cîneḱ] (Glogoveţ, *NALR – Transilv. Date*).

Cânepile [cîneḱile], teren în partea de nord a satului, lângă malul Târnavei (Mihalţ). – După numele plantei textile *cânepă,* pl. *cânepi.*

Cânepişti [cîneḱíşt'], teren lângă calea ferată, unde a fost Târnava Veche (Cistei). – După *cânepişte,* pl. *cânepişti* „loc (ogor, câmp) semănat cu cânepă".

Scanned with OKEN Scanner

Cânepiu [cînéku], teren arabil şi intravilan (Bucerdea Grânoasă). – De remarcat că avem a face cu o formă de plural simţită ca singular.

Cerbăria, pădure de stejari; aici a fost o crescătorie de cerbi a grofului (Cetatea de Baltă). – După *cerbărie* „locul unde se ţin cerbi, parc de cerbi" (< *cerb* + suf. *-ărie*). Cf. *lupărie* „haită de lupi" (< *lup* + *-ărie*).

Cérea, pădure (Bucerdea Grânoasă). – Cf. *cer* „arbore înrudit cu stejarul şi gorunul" (< lat. *cerrus, -um*).

CERGĂU MARE, com., jud. Alba. Este atestată pentru prima dată la 1302: *villa Chergeud.* Alte atestări o menţionează sub forma *Nagy Csergőd, Magyar Chergewd.* Numele german (săsesc) este *Gross-Schergied.* Românii îi zic *Cergău* sau *Cergău Mare* pentru a-l deosebi de *Cergău Mic* (vezi atestările la Suciu, DILT, I, p. 132).

CERGAU MIC, sat aparţinător de Cergău Mare. Este atestat pentru prima dată în 1303 sub denumirea *Bolgarcsergeud.* Alte atestări: 1306 *Chergeod Bulgaricum,* 1388 *poss. Bolgartalu,* 1625 *Kis-Chergeőd.* Numele săsesc: *Klein-Shergid.* Românii îi spun *Cergău ńic.*

Astăzi în sat există numai români. Înainte populaţia era bulgărească – şcheii – azi complet românizată. Puţini dintre cei în vârstă mai ştiu cântecele şi rugăciunile „bulgăreşti", pe care nu le mai înţeleg de multă vreme.

Numele maghiar provine din *csurgó, csergő* „Rieselbach, rauschender Bach", „pârâu care vâjâie, care murmură" + suf. toponimic *-d* (vezi Kisch, *Siebenbürgen,* p. 267). După Iordan, *Top. rom.,* p. 124, acesta ar aparţine mai degrabă la grupul toponimelor de felul lui *Bălbăitoarea* (p. 55 şi urm.). Numele românesc porneşte însă tot de la un apelativ *ciurgău (cergău)* însemnând „izvor amenajat" (vezi Gh. Bolocan, *Sistemul entopic al limbii române,* LR, 1976, nr. 2, p. 207). Numele săsesc reprezintă o adaptare a celui maghiar. Cf. şi top. *Ciorgău,* numele unui pârâu în jud. Bihor (< rom. *ciorgău* „şipot, izvor, cişmea" < magh. *csorgó* „idem" (Marius Oros, *Toponimia localităţilor cu populaţie slovacă din judeţul Bihor,* în *PO,* p. 112).

Scanned with OKEN Scanner

Cetátea, deal pe care a fost o cetate (Glogoveţ). Zidurile cetăţii de pe dealul Ţutumanul se mai văd şi azi. În 1667, cetatea a fost dărâmată, din piatra acesteia construindu-se castelul de la Sânmiclăuş (sat, comuna Şona, jud. Alba). Localnicii îi mai zic şi *Cetatea Urieşilor* „care, potrivit legendei, au ridicat construcţia" (Mircea Buza, Mircea Stroia, *Blaj. Mic îndreptar turistic,* Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1985, p. 90). Vezi şi V. Frăţilă, *Graiul de pe Târnave. Texte şi glosar,* Timişoara, TUT, 1986, p. 133.

CETATEA DE BALTĂ este atestată pentru prima dată în 1202-1203 sub numele *villa Cuculensis castri.* În documentele ungureşti apare sub numele *Kűkűllő, Kűkűllővár,* iar în cele germane (săseşti), sub numele *Kokelburg.* Numele românesc este atestat la 1739 sub forma *Tsetátye - gye - Balte* (vezi atestările la Suciu, DILT, I, p. 134).

Numele unguresc *Kűkűllő, Kűkűllővár,* este dat după cel al râului: *Târnava* (Mică), în magh. *Kűkűllő,* care reprezintă o traducere a numelui slav însemnând „mărăciniş", pe care ungurii l-au luat de la pecenegi. *Kűkűllővár,* e un toponim compus din *Kűkűllő* +*vár* „cetate, oraş". Numele săsesc (german) este o adaptare a lui *Kűkűllő* > *Kokel* + *burg* (< germ. *Burg* „cetate, oraş").

Numele românesc este compus din *cetate* (< lat. *civitatem*) + prep. *de* (< lat. *de*) + top. *Baltă* (< *baltă,* de origine autohtonă).

Chèreptău, rât şi teren arabil; ţine apă (Bucerdea Grânoasă). – Din magh. *kerektó* „lacul rotund" care a dat, probabil, mai întâi **kerectău,* apoi *kereptău.* Cf. şi top. *Cheretéu,* lac în partea de nord-est a Blajului, la stânga drumului ce duce spre Sâncel.

Chicerlă [ḱíĉerlă] (Micăsasa, *NALR – Transilv. Date).* – După *chiceră* „deal, movilă, vârf de deal. Cf. şi forma *Kičerela,* din Maramureş, înregistrată de Drăganu, *Românii,* p. 198 şi *Chiciurla,* la Iordan, *Top. rom.,* p. 34.

Chicioria [ḱiĉoríi̯a], fânaţ pe deal (Crăciunelu de Sus). – Cf. *Chiciora, Chicioara* foarte frecvente în toponimia românească (< *chiceră*), născute prin analogie cu substantivele terminate în *-(i)or, -(i)oară,* printre ele *picior,* acolo unde acesta se pronunţă *chicior*

(Iordan, *Top. rom.*, p. 364). De la *Chiciora* prin adăugare suf. *-ie* s-a ajuns la *Chiciorie*, articulat *Chicioria*.

Chişardău, pădure de foioase (Sâncel). – Din magh. *Kiserdő* „pădurice, pădure mică" (< *kis* „mic" + *erdő* „pădure").

Cigău, păşune şi pădure (Bucerdea Grânoasă) format din *Cigău Mare* şi *Cigău Mic*. – Cf. magh. *csiga* „melc"; vezi şi Kisch, *Das Banat*, p. 27.

Cioáca, deal, teren arabil (Cistei). – După *cioacă* „ciucă, vârf de deal". Cf. scr. *čuka* „movilă" (Iordan, *Top. rom.*, p. 35).

Cioára, berc spre Pănade şi Lunca Târnavei (Biia), teren arabil şi fânaţ aflat în apropierea Târnavei unde sunt crânguri invadate de ciori (Cistei), teren arabil şi berc (Mihalţ), teren arabil lângă Târnava Mică (Pănade, Sâncel). – După numele păsării, *cioară*.

Ciocăneasa, teren arabil şi fânaţ (Cistei). – De la n.p. *Ciocan* + suf. *-easa*.

Ciorovél [ĉorovél] (Micăsasa : *NALR – Transilv. Date)*. – Tema trimite la *a se ciorovăi* „a se certa" (cf. *Ciorovan* la Iordan, DNFR, p. 127) cu suf. *-el*. Cf. scr. *čorov* „chior, care vede cu un singur ochi" < *čor* şi supran. *Čorović* în Mostar (Skok, I, s.v. *ćor, -a,-o,* p. 360).

CISTEI, sat aparţinând de com. Mihalţ, cunoscut şi sub numele de *Cisteiu Român* sau *Cisteiu de Târnave* pentru a se deosebi de *Cisteiu de Mureş* din acelaşi judeţ. Este atestat pentru prima dată în 1461: census quinquagesimalis de *Cestwe*. Celelalte atestări (după Suciu, I, p. 151) datează din: 1482 *Olahcheztwe,* 1733 *Also Cseztve,* 1750 *Csisztei,* 1760-1762 *Olah Cseztwe,* 1850 *Csisztey,* 1854 *Olah Csesztve, Cisteiu.*

Toponimul porneşte, probabil, de la un nume de persoană format cu suf. *-ei* (cf. *Bratei, Bercei, Lupei* etc.) de la un **Ciste, *Cist(u)* extras din nume ca **Cistslav, **Cistbor* (vezi Gerhard Schlimpert, *Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen zur deutschen Geschichte,* Berlin, Akademie Verlag, 1978, p. 178, 168).

Scanned with OKEN Scanner

Citórnă [ĉitórnă] (Crăciunelu de Sus, *NALR – Transilv. Date*). – Toponimul nostru se încadrează în rândul numelor de locuri cu secvenţa finală *-na* după consoană, pentru care vezi Gh. Bolocan, *Modele derivate în toponimie,* în LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 191-196. Cf. însă şi *citoarnă,* pron. *ĉitǫ́rnă* „ţeavă", şipot cu citoarnă, „sipot cu ţeavă" înregistrat la Jidvei. Vezi infra *La Vesăbroanăn.* Cf. şi top. *Cit'erna,* din Briheni, numele unui izvor unde apa curge pe un jgheab (la Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru,* p. 132) < *citernă,* variantă a lui *cetârnă* „jgheabul în care se scurge apa de pe acoperiş < magh. *csatorna,* idem (DA s.v. *cetârnă*).

Ciungári, păşune de oi şi teren arabil (Tătârlaua). – După *ciung* (de copac) „copac căruia i s-au tăiat sau căruia îi lipsesc mai toate crăcile" + suf. colectiv *-ar* (Iordan, *Top. rom.,* p. 414). Cf. şi top. *Ciutari.*

Ciuroiu Şipotului, teren pe care se află un izvor (Tătârlaua). – După *ciuroi* „izvor care curge pe un scoc îngust de scoarţă pus anume, ciurgău, şipot, jghebuleţ, bijoi, ţuroi; cf. şi varianta *cioroi* „jghebuleţ, scândurică scobită sau coajă de copac [pe care curge apă], firul apei care ţâşneşte din pământ". Postverbal din *ciurui* (DA) + *şipot* (gen.) „izvor a cărui apă [captată printr-un jgheab sau printr-o ţeavă] ţâşneşte cu putere" (< v. sl. *šipotŭ* „murmur").

Ciutári, fânaţ (Velţ). – După *ciot* „trunchi de copac, rămas în pământ după ce o pădure a fost tăiată (şi arsă), bucată groasă şi noduroasă de lemn, buştean, ciomp, buturugă + suf. colectiv *-ar.* Pentru transformarea lui *o* neaccentuat în *u* (*Ciotari* > *Ciutari*), cf. *ciutăros, -oasă* = cu cioturi sau cepuri multe, ca bradul, noduros, *ciuturugă,* alături de *cioturugă* „buturugă" (DA, s.v. *ciot*). Pentru derivaţie, cf. şi *Ciungari, Dealul Ciungarilor* (< *ciung* (de copac) (Iordan, *Top. rom.,* p. 414) + suf. col. *-ar*).

Clonţ, pădure în hotar cu satul Tătârlaua (Feisa). – Probabil n.p. *Clonţ;* Cf. *Clonţea, Clonţa* la Paşca, *Nume,* p. 210.

Coada Pădurii, teren arabil; nu mai este acoperit de pădure (Biia). Notat şi de *NALR – Transilv. Date.* – După *coadă* în opoziţie cu *cap* „început", aici „sfârşit, capăt". Pentru alte toponime simple sau

Scanned with OKEN Scanner

compuse pornind de la apelativul *coadă,* vezi Iordan, *Top. rom.,* p. 20, nota 2.

Coásta, teren arabil şi fânaţ (Cistei), teren abrupt în faţa satului spre Biia; păşune seacă (Pănade). – După *coastă* „latură înclinată a unei înălţimi".

Coásta Bisericii, deal pe care a fost odată biserica (Tătârlaua).

Coásta cea Máre [cǫ́sta aị́ máre], deal (Cergău Mic).

Coásta cea Mícă [cǫ́sta aị́ ńică], deal (Cergău Mic).

Coásta Cisteiului, deal cu vie şi păşune spre Cistei (Mihalţ). – *Cistei,* sat aparţinător comunei Mihalţ. Vezi supra.

Coásta Copácilor (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*).

Coásta Crăciunélului, păşune spre localitatea Crăciunelu de Jos (Bucerdea Grânoasă). – Pentru *Crăciunel* vezi infra.

Coasta Drúmului, drum pe lângă coastă (Tătârlaua).

Coásta Féţii, coastă, deal în bătaia soarelui (Cergău Mare). Pentru *Faţă,* vezi infra.

Coásta Fúrcilor, deal pe care ar fi fost cândva furci de spânzurătoare (Micăsasa).

Coásta Ghérghelui, păşune (Sâncel). – N.p. *Gherghel* (gen.), dispărut din localitate (< ung. *Gergely* = Grigore, Paşca, *Nume,* p. 243).

Coásta Gurguiátă, „îs ridicături; mai mult loc sterp" (Mihalţ). – *Gurguiată,* adj. provenit din participiul verbului *a gurguia* „a grămădi cu vârf". La rândul lui, *a gurguia* provine din *gurgui,* cu sensul entopic de „deal mai înalt şi ascuţit, vârful unui deal". Cf. lat. *gurgulio* „beregată".

Coásta lui Friţ, teren neproductiv, în parte plantat cu vii (Mihalţ). – N.p. *Friţ* „domn care a avut o avere mai mare înainte de împărţeala agrară". Nume german, hipocoristic format cu suf. *-z* de la *Friedrich* sau alte nume (vezi Wolfgang Fleischer, *Die deutsche Personennamen,* Berlin, 1964, p. 25).

Scanned with OKEN Scanner

Coásta lui Gâla, deal, teren agricol (Sâncel). – N.p. (supranume) *Gâla,* cunoscut în localitate, probabil un hipocoristic de la un **Gălăb* (cf. bg. *Gălăbov* < bg. *gălăb* „porumbel"). Cf. şi *Gâlţ, Gâlţu, Gâlţea,* la Constantinescu, DOR, p. 283, formate din tema *Gâl-* cu suf. *-ţ-* (*-ea*).

Coásta lui Lícu, păşune (Sâncel). – N.p. (supranume) *Licu,* cunoscut în localitate, hipocoristic de la *Vasile, Ilie.* Cf. şi scr. *Liko,* hipocoristic de la *Ilija* (Grković, *Rečnik,* p. 119).

Coásta lui Lúca, un deal mare, oblu (= drept) cu Mânăradea; fânaţ şi păşune pentru oi (Glogoveţ). – N.p. *Luca.*

Coásta Lungă, fânaţ (Biia). – După *coastă* + adj. fem. *lungă.*

Coásta lui Pavel Mihu [cǫsta lu pável ńihu] (Glogoveţ: *NALR – Transilv. Date*). – N.p. *Pavel Mihu,* cunoscut în localitate.

Coásta lui Păpără, păşune (Sâncel). – N.p. (supranume), *Păpară,* cunoscut în localitate (< *păpară* „omletă").

Coásta lui Rădác „a fost un baron Adám Rădác; a avut nǫuăzăşînǫuă de ţorsaguri" (Micăsasa). – După numele baronului *Radák* care „a luat sub pretextul comasării tot pământul bun din hotarul satului. Moşia şi-a vândut-o fundaţiei Bruckenthal de la Sibiu. Acesta a parcelat pământul roditor exclusiv saşilor din Şeica Mică. Românii au vrut şi ei să cumpere. Numai după război (e vorba de primul război mondial), saşii au vândut de frică, parte din pământ micăsăsenilor" (Emil Petrovici, *ALR II. Introducere,* p. 80). Cei doi baroni au intrat şi în poezia populară:

„Săraci iobagii lui Bruc / Noaptea vin, noaptea se duc /
Iar iobagii lui Rădac / Ei se duc ziua pe soare /
Se-ntorc seara pe răcoare"/.

Coásta Mocánilor (Micăsasa : *NALR – Transilv. Date).* – După *mocan,* pl. *mocani* (gen.) „locuitor din Munţii Apuseni" sau n.p. *Mocanu.*

Coásta Órzului, deal, teren arabil (Sâncel). – După numele plantei *orz* (< lat. *hordeum*).

Scanned with OKEN Scanner

Coásta Popistáşilor (Micăsasa : *NALR. Transilv. Date*). – După *popistaş*, variantă a lui *papistaş* „catolic", „de religie romano-catolică".

Coásta Púrului, teren arabil şi fânaţ (Micăsasa). – Cf. n.p. *Puru* (Constantinescu, DOR, s.v. *Pur*, p. 354). Cf. şi n.p. bg. *Puro*, n. fam.bg. *Purov* (Ilčev, *Rečnik*, p. 411), scr. *Puro* (Grković, *Rečnik*, p. 163).

Coásta Racaméţilor (Micăsasa : *NALR – Transilv. Date*). – După *racamete*, pl. *racameţi* (şi *racameţ*, refăcut după pl.) „broatec"; numele a trei plante erbacee: a) captalan galben; b) măcriş; c) brăbin (DLR, t. IX, p. 4).

Coásta Sátului, teren în pantă lângă sat (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*).

Coásta Saschíului (Cergău Mare). – După *saschiu*, numele unei plante (< magh. *szaszfű*).

Coásta Sărătúrilor, păşune (Cergău Mare). – După apelativul *sărătură* „teren bogat în săruri minerale solubile; p. ext. păşune care se întinde pe un astfel de teren" (< *săra* + *-ătură*).

Coásta Tăului, „rât; jumătate arabil, jumătate fânaţ" (Cetatea de Baltă, Tătârlaua). – După *tău* „lac, baltă".

Coásta Tódii (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – N.p. *Todea* (gen.), hipocoristic de la *Toader, Teodor, Todor*.

Coásta Trăscăului, fânaţ şi vie (Glogoveţ). – După Kisch (*Siebenbürgen*, p. 127) toponimul *Trăscău*, cunoscut şi în alte păţi ale Transilvaniei, provine din slav. *trsk* „stuf" + suf. *-ovo;* cf. magh. *Toroczkó* (vezi Iordan, *Top. rom.*, p. 103, nota 7 care crede că *Trăscău* reproduce direct toponimul maghiar corespunzător).

Coásta Túrzii, deal pe lângă care trece un drum ce ducea spre Turda (Pănade). – Pentru *Turda*, vezi Drăganu, *Românii*, p. 478-482, iar mai recent, Pătruţ, OR, p. 100-102 care presupune că numele localităţii provine de la antroponimul *Turda*. Vezi şi *Valea Turzii*, p. 100. Vezi şi supra p. 41.

Scanned with OKEN Scanner

Coásta Vaşarpódului, teren arabil pe deal; nu e podiş (Cistei). – Magh. *vásárpad* (< *vásár* „târg, bâlci"+ *pad* „podiş"). Pentru acelaşi mod de formare, cf. şi *Boşorpod* şi *Boşorpodu din Cápătu Satului,* de la Şieu Odorhei, jud. Bistriţa-Năsăud, la Gr. Rusu, *Nume de locuri din nord-estul Transilvaniei,* în SMO, p. 157.

Coásta Víilor, păşune; cândva au fost vii (Bucerdea Grânoasă); „pădure deasupra viilor; păşune" (Cistei). – După *vie,* pl. *vii* (gen.).

Coásta Zăpózii, păşune şi livadă (Mihalţ). – *Zăpozii,* gen. de la n.t. *Zăpodea* (vezi infra).

Coástele Făgeţélului [coştele făjăţălului] (*NALR – Transilv. Date*), deal. – După dim. *făgeţel* (gen.) < *făget* „pădure de fagi" + suf. *-el.*

Coástele Fúrcilor (Crăciunelu de Sus). – Vezi supra **Coásta Furcilor.**

Coástele Pópii, deal, aparţinea iclejiei (Crăciunelu de Sus).

Coástele Mari, teren arabil (Iclod).

Coástele Sânceléniilor, deal pe care păşunau oile sâncelenii, locuitori ai satului Sâncel (Biia).

Coborâş, loc pe un teren în povârniş (Sâncel). – Un derivat interesant de la *a coborî* cu suf. *-îş.* Pentru modul de formare, cf. *costiş, povârniş, pieptiş.*

Corcodán, loc în hotarul satului (Mihalţ). – După *corcodan* 1. (Transilvania) Curcan. 2. (Bot.) Fumărică, numită şi *iarbă-de-curcă* (DA). Ar putea fi şi un nume de persoană (poreclă).

Corni [corn^{i}] (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date;* Micăsasa : *NALR – Transilv. Date),* deal. – După *corn* „arbust sau arbore mic cu lemnul foarte tare, cu frunze opuse, cu flori galbene şi cu fructe roşii comestibile, ale cărui frunze se întrebuinţează la vopsit" (*Cornus mas)* (< lat. *cornus*).

Cornu Şoimúşului, păşunat şi fânaţ spre localitatea Şoimuş, com. Rădeşti, jud. Alba (Cistei). – După *corn* (vezi supra) + n.top. *Şoimuş* (gen.) < magh. *Sólymos* (< *solyom* „şoim" + *-os*).

Costeásca, pădure (Lunca Târnavei). – Derivat de la n. fam. *Costea* + suf. *-easca.*

Costíş [costiş^{ii}] (Crăciunelu de Sus: *NALR – Tans. Date*) – După s. *costiş* „coastă de deal, costişă" (< *coastă* + suf. *-iş*) (DA s.v. *costiţă*).

Costíţele [costíţăle], păşune (Glogoveţ). – Diminutiv de la *coastă,* formă de relief, cu suf. *-iţă.*

Còşorhéiu [còşorhéiu], pădurice (Cergău Mare). – Toponimul trebuie să fie o formaţie maghiară: cf. *kosár* „loc îngrădit, stână" + *hely*).

Cotoréni, cartier în partea de sus a satului (Velţ). – Nume de grup în *-eni,* de la n.p. *Cotor, Cotora* sau *Cotore,* care, la rândul lor, se raportează la tema *Cot-* (cf. *Cot, Cotea, Cota*) + suf. *-or* (Pătruţ, *Nume,* p. 79).

Cózile Crăciunélului, pădure spre Crăciunelu de Jos, arată ca o coadă de rândunică (Bucerdea Grânoasă). – Pentru *Crăciunel,* vezi infra.

Crac, un părău ce duce la Cărămizi (Bucerdea Grânoasă). – După *crac* „ramificaţie a unei ape curgătoare".

CRĂCIUNELU DE JOS, sat, com. jud. Alba, situat pe malul stâng al Târnavelor unite, la 7 km de Blaj. Este atestat pentru prima dată la 1324: *domus Karachyni.* Următoarele atestări îl menţionează astfel: 1369 *Craznatolus,* 1410 *Karachontolua alio nomine Aniszeg* = Aruszeg, 1461 census quinquagesimalis de *Karachontalwa,* 1733 *Alsó-Kracsuntalva,* 1760-1762 *Also-Karacsonytalva,* 1839 *Kretsunel,* 1850 *Karácsontalva, Kretsunel,* 1854 *Olah-Karacsonfalva, Crăciunel,* 1913 *Alsókarácsontalva* (Suciu, DILT, I, p. 172).

CRĂCIUNELU DE SUS, sat, aparţinând de com. Cetatea de Baltă. Este atestat mai întâi în 1332: *villa Karachini, villa Charachini.* Celelalte atestări datează din 1462 *poss. Karachontalwa,* 1587-1589

Scanned with OKEN Scanner

Karacziontallwa, 1733 *Felsö-Kracsuntalva,* 1750 *Felsö-Kracsontalva,* 1762 *Felsö Karácsontalva,* 1805 *Karácsontalva,* 1850 *Kretsunel,* 1854 *Karácsonfalva, Crăciunel,* 1913 *Felsökarácsontalva* (Suciu, DILT, I, p. 172-173).

Cele două localităţi au la bază numele de persoană *Crăciun* (vezi primele atestări), căruia i s-a adăugat mai târziu suf. dim. *-el.* Pentru a se deosebi au fost complinite de determinanţii *de Jos* şi *de Sus.*

Crémene, fânaţ (Micăsasa). – După *cremene* „piatră tare care, lovită cu amnarul, dă scântei" sau n.p. (poreclă) *Cremene.*

Crúcea Bogátului, „cruce de lemn la cârnitură lângă Hula cu Acăţ" (Sâncel). – După *cruce* + n.p. (poreclă). *Bogatu,* gen.

Crúcea Coşláriului, teren arabil unde se află o cruce spre satul Coşlari (Mihalţ). – După *cruce* + n.top. *Coşlari.*

Crúcea Dósului, teren la ieşirea din sat spre Valea Bii, pe care se găseşte o cruce de lemn; de aici încolo vine Dosul (Pănade). – După *cruce* + n.top. *Dosu* (v. infra, p. 79).

Crúcea Valézărului, teren arabil şi fânaţ pe care se găseşte o cruce de lemn; locul desparte *Valea Skinelui* de *Valézăr* (Pănade). – După *cruce* + n.top. *Valezăru* (v. infra.).

Cucuneaju [cucuńáju], ridicătură (de teren) ca un ou de gâscă; deal şi pământ arător în jurul lui (Biia). – Toponim de origine maghiară provenind din *kőkény* „verigariu, paţaichină" + suf. colectiv *-agy.* Cf. top. *Cuchinişul* (< magh. *kőkény* + *-es,* Kisch, *Siebenbürgen* p. 104, apud Iordan, *Top. rom.,* p. 101-102). Cf. şi *Cucuiş* sau *Valea Cucuişului,* părău care izvorăşte din cătunul cu acelaşi nume şi se varsă în Râul Sebeşului, după ce străbate o parte a satului Căstău (< magh. *Kőkényes(patak)* (Homorodean, *Vechea vatră,* p. 69). În ceea ce priveşte derivatele cu magh. *-agy* > rom. *-ag̑* > *-aj,* cf. *Sălaj* < magh. *szilágy* „ulmet, ulmiş "< *szil* „ulm" + *-agy* (Drăganu, *Românii,* p. 418, nota 2), *Hălmaj* < *Halmágy* (idem, *ibidem,* p. 421, nota 2), *Săldăbagi,* mai multe toponime din vestul României < magh. *száldobágy* „bogat în tei" < *szaldob* „tei" + *-agy* (O. Liebhart, BA, III, 67, Iordan, *op. cit.,* p. 103;

Scanned with OKEN Scanner

Vasile Frăţilă, ***Sălbăgel şi alte toponime din vestul României,*** în LR, XXXIII, 1984, nr. 6, p. 522-525).

Cuibu Căii, „păşunat; acolo erau vitele colectivului; loc fain lângă pădure; groapă; aici să împărţăsc căile în toate părţile" (Glogoveţ). – Metaforă toponimică de la *cuib* „spaţiul restrâns în care ceva.... se găseşte în număr, în cantitate mare" (DA, s.v. *cuib,* sensul 5) + *cale* (gen.).

Culduşélu [culduşălu], uliţă a satului pe care locuiau oameni mai puţin înstăriţi (Mihalţ). – După n.p. *Culduşel* < *culduş* „om sărac" (< magh. *koldus*) + suf. dim. *-el.*

Curătúră, teren arabil spre păşune, lângă pădure (Cetatea de Baltă, Glogoveţ : *NALR -Transilv. Date*). – După *curătură* „teren defrişat" (< *cura* „a curăţi" + *-(ă)tură*).

Curătúri, teren arabil (Feisa). – După *curătură* (pl.) „teren defrişat".

Curcubéu, părău; „un dărab de ţălină cam moghilos" (Feisa). – După *curcubeu* „plantă cu flori mari, roşii-purpurii (*Lychnis Coronaria*), numită şi (Munt.) barba-împăratului, (Transilv.) floarea cununei, flocoşele, flocoşică (DA).

Curmătúra, deal împădurit (Micăsasa), loc îngust de trecere (Cistei). – După *curmătură* „depresiune care curmă continuitatea unui munte, adâncitură transversală pe culmea unui deal sau munte ce serveşte ca trecătoare între doi munţi, două culmi sau două dealuri; p. ext. locul unde se schimbă direcţia şi înclinarea unei pante" (< *curma* + *-(ă)tură*) (DA).

Cúrtea Barónului, loc în capul satului, acolo a stat baronul; a avut casă mare (Pănade). – După *curte* + *baron* (gen.).

Cúru Dósului, teren lângă *Podu Neamţului* peste Valea Bii; pe aici trece un drum ce duce spre localitatea Alecuş (Pănade). – După *cur* „partea din spate, capătul unor locuri (dealuri, păduri, păşuni) opusă de obicei satului" (Homorodean, *Vechea vatră,* p. 146) + top. *Dosu* (gen.).

Scanned with OKEN Scanner

Cúru Grúiului, locul unde se termină dealul între *Podul Ciontii* şi *Coasta Gurguiată* (Mihalţ). – După *cur* (vezi supra) + *grui* (gen.) „pisc sau coastă de deal, movilă".

Cúrul Mórii, teren arabil lângă *Moara Pustie* (Cetatea de Baltă).

Cusácuri Mari, teren arabil (Feisa). – Cf. *cusac* „bucată de trunchi tăiată în lung de joagăr" (DA s.v. *cosac*) sau *cosac* „clin de loc", „triunghi de pământ". Cf. bg., srb. *kuso* „scurt, truncheat".

Cútina, unghi, loc între linia ferată şi Târnavă; cum mergi spre Târnăveni în dreapta liniei ferate (Jidvei). – Toponim de origine slavă (probabil ucraineană), cf. oiconimul *Cutina,* jud. Timiş, explicat de E. Petrovici, *Dacoslava,* DR, X_2, p. 250 din srb. *Kutina* < *kùtina,* argumentativ de la *kut* „unghi, colţ". Vezi pe larg, V. Frăţilă, *Toponimie slavă în valea Târnavelor*, în idem, *Studii lingvistice*, p.198-217, în special p. 210-211.

D

Dăptău, cătun al satului Biia; vale cu fânaţ (Biia). – Partea finală a numelui pare a fi o adaptare a magh. *tó* > rom. *tău* „lac", iar prima *gyep* „pajişte, iarbă". Prin depalatalizarea lui *gy* s-a ajuns mai întâi la forma **Deptău,* apoi prin asimilarea lui *e* la *ă,* la forma actuală.

Dărváş, teren arabil (Bucerdea Grânoasă). – Probabil un n.p. provenit din *dârvar* (înv.) „slujitor care aducea lemne din pădure la curţile boiereşti şi avea grija încălzitului camerelor" (< bg. *dărvari* „tăietor de lemne" (DA) cu schimb de sufix, *-ar/-aş.* Vezi şi Iordan, *Top. rom.,* p. 226.

Dâlma Hánciului, „îi oblu cu satul; loc arător" (Glogoveţ). – După *dâlmă,* care, printre altele, are sensul de „piept ieşit dintr-un şes, deluţ aşezat, de obicei, la marginea unei lunci", confundându-se pe alocuri cu „culme, movilă, colină, gâlmă, grui" (DA). În zona Târnavelor, unde apare destul de des în toponimie, *dâlmă* are sensul de „movilă, deal mai mic", fiind probabil o contaminare între *dâmb* şi

gâlmă (vezi DEX) + n.p. *Hanciu* (gen.) atestat de Iordan, DNFR, p. 236. Cf. şi bg. *Hančo*, scr. *Hančo*.

Dâlma Córnilor (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – După *dâlmă* (vezi supra) + n.top. *Corni* (vezi supra).

Dâlma lui Gâla, ridicătură de teren pe drumul ce duce spre localitatea Lunca Târnavei; teren agricol (Sâncel). – N.p. (supranume) *Gâla*, cunoscut în localitate. Vezi şi *Coasta lui Gâla*.

Dâlma Lungă (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – După *dâlmă* + adj. fem. *lungă*.

Dâlma lui Pănăzán, ridicătură de teren în vatra satului (Sâncel). Aici îşi avea casa învăţătorul Teodor Pănăzan (14 febr. 1863 - 23 iunie 1945), care a funcţionat ca dascăl în sat între anii 1886-1927 (< *Pănade* + suf. *-an*).

Dâlma lu Ţărcói, ridicătură de teren (Glogoveţ). – N.p. *Ţărcoi*, pădurar cunoscut în localitate (< *ţărcoi* „masculul ţărcii” < *ţarcă* + suf. *-oi*).

Dâlma Máre (Biia : *NALR – Transilv. Date*).

Dâlma Văii Mári, [dîlma văiĭi mare] teren arabil deasupra *Văii Mári* (Tătărlaua). Vezi *Valea Mare*.

Deálu cel [ăl] Mare, teren cultivat cu vii (Velţ). – După *deal* „formă de teren pozitivă care se prezintă ca o ridicătură a scoarţei pământului mai mică decât muntele, dar mai mare decât colina” (< sl. *dĕlŭ* – DEX).

Deálu Boiánului, deal spre localitatea Boian; fânaţ şi teren arabil (Crăciunelu de Jos). – Pentru *Boian*, cf. n.p. *Boian* (DOR, p. 207, s.v. *Boi*). Iordan (DNFR, p. 69), care îl explică din bg. *Boian* (şi sl. *Boian*), dar care admite că uneori ar putea fi un derivat de la n.top. *Boia*. Cf. însă mai multe oiconime *Boiu*, dintre care unul pe Târnava Mare, lângă Sighişoara (sat al comunei suburbane Albeşti, municipiul Sighişoara), de la care cu suf. *-ean* se putea forma numele *Boian*.

Dealu Căpúdului, ridicătură de teren spre satul Căpud, aparţinător de localitatea Teiuş, jud. Alba (Cistei). – *Căpud*, toponim

Scanned with OKEN Scanner

de origine maghiară < *kapu* „poartă" + suf. *-d* (vezi Radu Sp. Popescu, LR, 4/1973, p. 312).

Dealu Căţinélu, teren ridicat (Iclod). – Pentru *Căţinel,* vezi supra.

Dealu Cergăului, deal spre Cergău Mare (Cergău Mic). – *Cergău,* numele localităţii Cergău Mare.

Dealu Chitinişului (Pănade). – Pentru *Chitiniş* cf. magh. *kőkényes* < *kőkény* „verigariu, paţachină".

Dealu Ciuhii (Iclod). – *Ciuhă* ca toponim este cunoscut în centrul şi sudul Transilvaniei. Eugen Tănase (AUT, V, p. 23) îl semnalează din Poiana Sibiului, V. Frăţilă (AUT, X, p. 149) de pe valea Secaşului-Târnavei, iar Victor Tufescu *(Subcarpaţii şi depresiunile marginale ale Transilvaniei,* Bucureşti, 1966, p. 228) de lângă Bistriţa. Sensul lui *ciuhă,* în toponimie, trebuie să fie „semn de oprelişte pentru păscutul vitelor" sau „spre a arăta hotarul" (< germ. *Scheuche*) (vezi V. Arvinte, *Note etimologice,* SCŞT. (Iaşi), VI, 1995, nr. 3-4, p. 233-238).

Dealu Cocoşului, vârf în vestul satului la Corn (sat aparţinător comunei Crăciunelu de Jos) (Bucerdea Grânoasă). – Probabil n.p. *Cocoş* (gen.).

Dealu Comorii, a fost o comoară; spunea lumea că se aprindea focul (Biia). – „Majoritatea locurilor numite astfel (adică *Comoara,* n.n.V.F.), spune Iordan (*Top. rom.,* p. 246) sunt ridicături de pământ, ceea ce corespunde, în general, superstiţiilor populare despre condiţiile de apariţie a acestui fenomen. Se ştie că existenţa comorilor ţăranii noştri o atribuiau unor puteri oculte şi răufăcătoare, care vor să ispitească pe oamenii slabi de fire şi lacomi de bani nemunciţi. Semnul exterior al prezenţei unei comori este flacăra roşie care se arată în timpul nopţii, iar efectele ei asupra celui ce se lasă tentat se manifestă printr-un zbucium sufletesc extraordinar, precum şi prin nenorocirile care-l lovesc mai devreme ori mai târziu".

Scanned with OKEN Scanner

Dealu cu Bujoru, teren arabil şi fânaţ (Biia). – După numele *bujorului* „plantă ierboasă, înaltă şi cu frunze mari, cu rădăcina în formă de bulb, cu flori mari roşii-închis, cultivată prin grădini".

Dealu cu Furcile, în Ghiazmazău; o tras iobagii în furci (Biia).

Dealu cu Humă, fânaţ şi vii (Biia). – După *humă* „nume ce se dă la diferite roci argiloase moi; se întrebuinţează la ţară, pentru spoitul caselor, în locul varului, şi pentru trasul brâielor" (DA). Pentru alte toponime având ca punct de plecare termenul *humă,* vezi D. Loşonţi, C. Lupea, *Toponimia localităţii Racoviţa (jud. Sibiu),* în AnL, t. XXXI, 1986-1987 A, p. 334.

Deálu Dăptăului, deal cu *trasini* (= salcâmi) (Biia). – Pentru *Dăptău,* vezi supra.

Deálu Făgetului, ridicătură de teren, arabil şi fânaţ spre localitatea Făget (Crăciunelu de Sus).

Deálu Fugăcéştilor (Mihalţ). – Nume de grup, derivat de la n.p. *Fugaciu,* cunoscut în localitate, provenit din adj.: *fugaci* „bun de fugă (mai ales despre cal)" < lat. *fugax, -cem* (cu terminaţia schimbată sub influenţa sufixului *-aci)* (DA).

Deálu Fúrcilor, aici erau puse mai demult spânzurători (Iclod), deal, teren arabil; aici au fost traşi în furci românii în 1848 (Sâncel).

Deálu Greávului, fânaţ (Biia). – N.p. *Greavu,* cf. germ. *Grewe* (< *Graf*) (Paşca, *Nume,* p. 248).

Deálu Grúiului (Iclod). – După *grui,* vezi infra.

Deálu Ínului, teren pe care se cultiva in (Lodroman).

Deálu lui Bérţi, ridicătură de teren; deal mai lungueţ; teren arător (Biia). – N.p. *Berţi* < n.p. magh. *Bertsi,* hipocoristic de la *Adalbert* (cf. Iordan, DNFR, s.v. *Berţa,* p. 63).

Deálu lui Cléja, uliţă pe un deal (Mihalţ). – N.p. fam. *Cleja* (< (i)*clejă* „proprietatea bisericii < lat. *ecclesia* prin filieră maghiară, sau, mai degrabă, un hipocoristic de la *Clemente.* Pentru alte atestări, vezi DOR, p. 48 s.v. *ECLESIA.*

Scanned with OKEN Scanner

Deálu lui Fidiléş (Bucerdea Grânoasă). – N.p. *Fidileş* < *fedeleş* „vas (butoiaş) mic de forme diferite, în care ţăranii îşi duc apa la câmp" < magh. *tedeles* „cu capac (de la *tedel* „coperiş, capac") (DA).

Deálu lui Gâtoáie, ridicătură de teren de la Dosu Rotunzii în sus; păşune (Sâncel). – De la n.p. *Gât(u)* (Iordan, DNFR, p. 226, DOR, s.v. *Gât,* p. 285 < *gât*) + sufixul *-oaie.*

Deálu lui Jeléru (Biia). – N.p. *Jeleru* < *ţeler* „ţăran iobag care nu avea nici avere mişcătoare, inventar viu sau mort (animale sau unelte agricole), nu avea nici casă fiind nevoit să locuiască în casa altora, în schimbul unei „chirii" plătite în muncă sau produse". În documentele feudale această categorie de ţărani poartă numele de *inquilini* sau *ţeleri.* Pe larg despre această categorie socială şi despre originea termenului, vezi Şt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei,* I, Cluj, Ed. Dacia, p. 344-347.

Deálu lui Marţíga (Biia). – N.p. *Marţiga* (< *Marţu* (DOR, 103) + suf. *-iga;* cf. *Oniga* < *Onu* + *-iga, Ştefăniga* < *Ştefan* + *-iga* etc..

Deálu lui Răşcău, păşune (Crăciunelu de Sus). – N.p. *Răşcău,* explicat de Iordan, DNFR, p. 390 din bg. *Račkov.*

Deálu lui Vălcán, fânaţ (Crăciunelu de Sus). – N. p. *Vălean,* fost învăţător (< n. top. *Vale* + suf. *-ean*).

Deálu Máre, teren arabil (Bucerdea Grânoasă).

Deálu Mărtineşti sau **Mărtineasca,** deal spre Tău, fânaţ şi păşune; o parte din Bărbuşaca (Pănade). – N.p. *Martin* +suf. *-easca.*

Deálu Méşcului (Biia : *NALR – Transilv. Date*). – N.p. *Meşcu* (cf. bg. *Meško,* Ilčev, *Rečnik*).

Deálu Mórii, deal lângă Târnavă spre Sânmiclăuş, teren arabil (Biia). – După *deal* + *moară* (gen.).

Deálu Níraşului [~ níraşului], teren arabil (Biia). – De la magh. *nyiras* „mestecăniş" < *nyir* „mesteacăn" (Drăganu, *Top şi ist.,* p. 44).

Deálu Părului, teren arabil; acolo a fost un păr pădureţ (Mihalţ).

Deálu Piétrei [dẹ́alu kétri], deal cu piatră (Lodroman).

Deálu Picúiului [dẹ́alu kícúi̯ului̯], deal înalt, o parte arabil, o parte răzoare (Biia). – După *picui* [kicúi̯] „deal ascuţit, vârf de deal", care, ca apelativ se mai păstrează pe valea Târnavelor doar la Cetatea de Baltă (< **picculeus, -um,* din tema **picc-,* care apare în domeniul romanic cu sensul de „vârf de munte": Densusianu, *Haţeg,* p. 54). Pentru aria lui *Picui* în Transilvania, vezi N. Orghidan, G. Giuglea şi M. Homorodean, *Probleme de toponimie,* CL, X, 1965, nr. 2, p. 341-342, V. Frăţilă, *Vechimea,* LR, XIX, 1970, nr. 3, p. 230-231, 237. Vezi infra p. 144.

Deálu Picúiului, versantul spre nord-est al Picuiului cu o pantă mai domoală. – Picuiul [kicui̯u] este vârful ascuţit al dealului şi partea dinspre nord-vest, dinspre Iclod (Pănade).

Deálu Pódului, muche de deal împădurit (Micăsasa). – De la apelativul *pod* „podiş, platou". Pe larg despre toponimele provenite de la apelativul *pod* „platou", vezi D. Loşonţi, *Toponime şi apelative româneşti pentru noţiunea „terasă, platou". I. Pod şi derivatele,* CL, XXI, 1976, nr. 1, p. 17-30.

Deálu Pópii, ridicătură de teren lângă sat; a fost iclejia popii; teren arabil (Biia).

Deálu Ravníştei [dẹ́alu rămníşti] (Glogoveţ – *NALR. Transilv. Date*). – Probabil un top. v.sl. *Ravnište* „ravno mjasto v polite na Rila; *Ravništeto* „livadi, ravno mjasto" (Konstantin Popov, *Mestnite imena v Razložko,* Sofia, 1979, p.145), *Ravnište, Ravništeto* (Dimitrina Mihajlovna, *Mestnite imena v Mihajlovgradsko,* Sofia, 1984, p. 164). Cf. şi top. din fosta Iugoslavie, *Ravnište* înregistrat de Skok, III, p. 113, s.v. *ravan*[2]. Toponimul nostru este înrudit şi cu *Ramna,* oiconime în jud. Arad şi Caraş-Severin < sl. *Ravĭna* (< sl. *ravĭnŭ* „planus") (Petrovici, *Daco-slava,* DR, X_2, p. 256; Drăganu, *Românii,* 505, Iordan, *Top. rom.,* p. 132), cu hidronimul *Ravna reka* din bazinul Vardarului < **Ravĭna reka* „ebener, glatter Fluss", cu hidronimul

sârbesc *Ravna rieka,* şi cu cel sloven *Ravni Potok* (vezi Duridanov, *Vardar,* p. 93), apoi cu oiconimul caraşovean *Ratnic* < scr. *ravnik* „Pflageisen, Tafelberg" (Joseph Schütz, *Die geographische Terminologie der Serbokroatischen,* Berlin, Akademie Verlag, 1957, p. 26).

Deálu Râpilor [dẹ́álu rîḱilor] (Micăsasa : *NALR – Transilv. Date*).

Deálu Sântămăriei [dẹ́álu sîntămăríi] „un ḱicuị; rotund roată şi ascuţit la vârf" (Cetatea de Baltă). – *Sântămărie,* localitate pe valea Târnavei Mici, vecină cu Cetatea de Baltă (< *sântă* (< lat. *sancta*) + *Mărie* (gen.).

Deálu Spínelui [dẹ́álu sḱínuluị], ridicătură de teren spre Ocnişoara (Pănade). – După *deal* + *spin* (gen.).

Deálu Valézărului, o ridicătură de teren de la Picui spre Curu Dosului; fânaţ (Pănade). – Pentru *Valezăr,* vezi infra.

Deálu Viilor [dealu jíịilor] (Feisa) [deálu îíịilor] (Pănade).

Deasúpra Árborilor, teren arabil (Cergău Mare). – Pentru *Arbori,* vezi supra.

Deasúpra Căhălilor, teren arabil (Biia). Vezi **Căhălile,** supra.

Deasúpra Costíţei [deasupra costíţî] (Glogoveţ: *NALR – Transilv. Date*).

Deasúpra la Coásta Lúngă, teren arabil (Biia). – Vezi supra *Coasta Lungă.*

Deasúpra Podireiului, platou, teren arabil către Valea Bii (Biia).

Deasupra Polmonului (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – După *polmon* (variantă a lui *podmol*) „mal înalt, abrupt sau teren ros de ape" (< bg. *podmol*) (DLR, t. VIII, partea a 3-a, p. 923-924, s.v. *podmol*).

Deasúpra Stáurului, păşune (Glogoveţ). – După *staur* (< lat. *stalulum*).

Deasúpra Trocei [dẹasupra tróĉi], păşune (Biia). – După *trocă* „troacă", „vălău", de obicei, din ciment din care beau vitele apă la păşune (< germ. *Trog*).

Deasúpra Ţigánilor, teren cu vii deasupra cartierului locuit de ţigani (Cetatea de Baltă).

Deasúpra Viilor, teren agricol (Biia, Cergău Mare).

Deátcu [dẹátcu], teren arabil (Lodroman). – N.p. *Deatcu,* cunoscut în satul Ţapu. Cf. *Deatco, Deatcul* (DOR s.v. *Deat* p. 258, Iordan, DNFR, p. 168).

De către Spini [de cătă skin'], teren arabil spre Spini, numele vechi al localităţii Valea Târnavei (Sâncel).

Délniţa, teren arabil şi fânaţ (Cistei). – După *delniţă* „fâşie lungă şi îngustă de teren arabil sau fânaţ".

Délniţă, teren arabil (Crăciunelu de Sus).

Delniţi [délniţ] (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*).

Delniţele Bianului [délniţăle biánului], teren arabil; o fâşie lungă pe lângă Valea Făgetului (Crăciunelu de Sus). – N. p. *Bianu,* cunoscut în Făget (< oiconimul *Biia* + suf. *-ean).*

Délniţele din Sus (Crăciunelu de Sus : *NALR – Transilv. Date*).

Délniţele Poieniţei (Crăciunelu de Sus : *NALR – Transilv. Date*).

Délniţi Scúrte „o rupt Târnava pământu şi o rămas delniţi scurte" (Glogoveţ).

Délniţele Tonorógului, loc de fâneţe lângă sat, străbătut de Dunăriţa (Bucerdea Grânoasă). – După magh. *tonarak* „fânaţ, păşune îngrădită în apropierea satului".

Din Jos de Drum, teren arabil dincolo de drumul Mânărăzii (Glogoveţ).

Din Jos de Troián, teren spre Mânărade, unde era un troian, un dig care oprea apa (Cergău Mare). – După *troian* care, printre altele,

Scanned with OKEN Scanner

are sensurile: „întăritură primitivă făcută de popoarele antice, constând dintr-un dig lung de pământ cu şanţ de apărare", „drum natural, adâncit, prin păduri sau pe câmp", prin restricţie „cărare", tot prin restricţie „partea mai ridicată a unui drum natural, ca o spinare, între făgaşele formate de roţi" şi care trebuie raportat, aşa cum a făcut-o de mai multe ori G. Giuglea la o serie de cuvinte romanice continuatoare ale lat. **troiu* „sentiero". Lat. **troiu* trebuia să devină în română **troi,* căruia i s-a adăugat sufixul augmentativ *-an* (ca în *bordan* „piatră mai mare, bolovan" < *bord; găvan* „groapă mare" < *găv; gropan* < *groapă* etc.) (Mircea Homorodean, *Despre toponimul* ***Troian,*** în SO, III, 1982, p. 97-105).

Din Sus de Sat, teren arabil (Pănade).

Doscior [doşór], dincolo de Valezăr, e un deluţ mai dulce, pământ foarte bun, arabil şi fânaţ; aparţine şi de Biia (Pănade). – Derivat pe teren românesc de la *dos* „versantul nordic al unui deal", cu sufixul *-cior: dosĉor, *dossor > *doşor.*

Dosorotunzii [dòsorotúnzî], versantul nordic al unui deal (Sâncel). – Toponim compus din *dosu* (cu asimilarea lui *u* la *o*) + **Rotunda* (gen.), numele unei păduri dispărute.

Dósu, teren arabil de la Cruce până la Curu Dosului (Pănade); păşunat (Velţ); fânaţ şi teren arabil „cu faţa spre miazănoapte a dealului" (Mihalţ); teren arabil şi fânaţ (Iclod) (Crăciunelu de Sus : *NALR – Transilv. Date).*

Dósu Cărpinişului (Crăciunelu de Sus)

Dósu după Biserícă, teren arabil (Crăciunelu de Sus).

Dósu lui Deutsch [dósu lu daiĉ] (Crăciunelu de Sus : *NALR – Transilv. Date).*

Dosu Mare, deal împădurit (Micăsasa).

Dosu Viilor [dósu jíiilor], teren împădurit (Micăsasa).

Drej, păşunat (Velţ). – Cf. n.p. *Dreia* înregistrat de Iordan, DNFR, p. 182.

Scanned with OKEN Scanner

Drúmu Făgeţélului, drum ce duce spre locul numit *Făgeţel* (Crăciunelu de Sus). – După *drum* + n.top. *Făgeţel* (gen.), vezi infra.

Drúmu Mihálţului, drum care duce spre localitatea Mihalţ (Cistei). – Pentru *Mihalţ,* vezi infra.

Drumu Ţării, fosta şosea naţională care trecea prin sat (Cistei). – Calc după magh. *orzságut,* iar acesta după germ. *Landstrasse* "idem".

Drúmu Zăpodíţei [drúmu zăpodíţî], drum ce duce spre Zăpodiţa (Crăciunelu de Sus : v. şi *NALR – Transilv. Date).* – După *drum* + top. *Zăpodiţa* (vezi infra).

Dumbráva, fânaţ (Crăciunelu de Sus), pădure (Feisa), teren agricol de la podul peste Târnavă spre sat (Iclod), teren arabil şi fânaţ pe malul apei (Valea Lungă), păşune (Micăsasa). – După apelativul *dumbravă* „pădure tânără şi nu prea deasă, pădure de stejar" < v.sl. *donbrava* (DEX). Vezi şi Iordan, *Top. rom.* p. 70. Toponimul de la Feisa se pronunţă *Dîmbravă.* Interesant este faptul că avem *â* + nazală, nu *u* + nazală ca în celelalte toponime de pe Târnave şi ca în apelativul *dumbravă.* În acest caz, s-ar putea ca toponimul să fie vechi slav, cu redarea sl. com. **ǫ* în română prin *î* + nazală, ca în *Glîmboca* < sl. **glǫboka, Dîmbova* < sl. **dǫbova* < sl. *dǫbŭ, Câmpina* < sl. **kǫpina* etc. (Petrovici, SDT, p. 199-201). De menţionat este şi păstrarea accentului, ca în slavă, pe prima silabă.

Dumbráva a şasea, pădure (Micăsasa).

Dumbrăvíţa, fânaţ (Crăciunelu de Sus). – Derivat de la top. *Dumbrava* + suf. *-iţa.*

Dumélciu, platou fain, loc arabil (Mihalţ. – Probabil un derivat de la *dâlmă* cu suf. *-eci* > **dâlmeci,* apoi, prin metateză, *dâmelci* şi prin asimilarea lui *â* la *m, dumelci* (Frăţilă, AUT, X, p. 150).

Dunăríţa, pârâu care izvorăşte din satul Pânca, trece prin hotarul localităţilor Bucerdea Grânoasă, Crăciunelu de Jos şi Cistei şi se varsă în Târnavă (Cistei). – Hidronim format pe terenul limbii române, cu ajutorul sufixului *-iţa,* de la **Dunăre,* nume identic cu cel al marelui fluviu ce se varsă în Marea Neagră, socotit de majoritatea

Scanned with OKEN Scanner

cercetătorilor de origine autohtonă, dacică, derivând din **Donare* sau **Donaris*. În 1947, Pia Laviosa Zambetti, arheolog italian, a formulat ipoteza că hidronimul nostru ar avea origine pre-indoeuropeană, conţinând acelaşi radical ca în numele *Donului* şi al *Danaidelor,* păzitoarele izvoarelor care fecundează ogoarele. *Dunărea,* ca şi numele *Donului* şi ca şi vechiul nume al Niprului (*Danapris*) sau cel vechi al Nistrului (*Danastris*), conţine o rădăcină comună însemnând „apă", „râu", semnificaţie pe care o trădează clar prezenţa particulei *don* în componenţa câtorva zeci de hidronime existente azi la osetinii din partea de nord a Caucazului, ca de exemplu *Ghizeldon* (I. Conea, *Toponimia,* în *Monografia geografică a R.P.R.,* Bucureşti, EA, 1960, p. 85). După A. Eremia (*Nume de localităţi,* Chişinău, 1970, p. 24), hidronimele de mai sus sunt de origine scito-sarmatică, având drept rădăcină cuvântul scito-sarmatic *dan/tan* (din limba avestică *danu*), cu semnificaţia „şuvoi", „râu", cuvânt căruia în osetina de astăzi (limbă iranică vorbită în Caucaz) îi corespunde apelativul *dan/don* „apă", „râu". Osetinul *don* îl găsim şi în toponimele actuale din Caucaz. *Urs-Don, Hobi-Don, Ar-Don.*

Niciuna dintre explicaţiile de mai sus n-o înlătură pe cea veche tracică decât în sensul că originea numelui este dusă într-un trecut şi mai îndepărtat, pentru că esenţa lucrului, arată I. Conea (*lucr. cit.,* p. 85) rămâne: traco-dacii, chiar dacă am primit numele de la alţii, ei tot aşa, i-au spus fluviului, cum îi spune şi poporul român astăzi: *Dunăre.*

Importante şi interesante sunt şi următoarele observaţii făcute de Emil Petrovici (*Istoria poporului român oglindită în toponimie,* p. 243), referitoare la hidronimul *Dunăre.* Savantul român arată că teritoriul daco-moesic, teritoriu pe care s-au format poporul român şi limba sa, este străbătut de unul dintre cele mai mari fluvii europene pentru care românii au un nume numai al lor, *Dunăre,* cu certitudine moştenit de la populaţia autohtonă daco-moesică. Numele acesta se deosebeşte atât de numele celtic adoptat de romani (*Danubius, Danuvius*), cât şi de cel slav (*Dunav, Dunai*), prin partea finală *-ăre,* care va fi fost un sufix daco-moesic, sau, aşa cum presupune Vladimir Georgiev, un cuvânt a cărui semnificaţie în daco-moesică ar fi fost

Scanned with OKEN Scanner

„râu". Partea finală a hidronimului *Dunăre* este asemănătoare cu ceea ce găsim în numele altor două râuri din Dacia: *Naparis* şi *Miliare.*

De adăugat este că hidronimul *Dunăre* îl găsim pe teritoriul Transilvaniei într-un alt derivat românesc *Dunăreaua,* pârâu care izvorăşte din dealurile dintre Unirea, Fărcădin şi Haţeg şi se varsă în Galbena (vezi harta *Depresiunea Haţegului,* hartă geomorfologică aflată între paginile 26 şi 27 ale cărţii Corneliei Grumăzescu, *Depresiunea Haţegului, studiu geomorfologic,* Bucureşti, EA, 1975).

După Alunei, teren arabil (Iclod): – Pentru *Alunei,* vezi supra, *Aluneii lui Comănici.*

După Biserică (Crăciunelu de Sus : *NALR – Transilv. Date*).

După Coastă, teren arabil, platou pe vârful dealului (Tătârlaua); teren arabil în pantă, dar bun pentru agricultură (Pănade).

După Dâlmă (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*).

După Deal, pădure şi teren arabil spre Feisa (Jidvei), păşune şi teren arabil (Cistei). Alte toponime, numite la fel, se mai găsesc la Cergău Mare, Cergău Mic, Căciunelu de Jos.

După Făgădău, în Cutină, unde sunt acum blocurile gostatului (Jidvei). – De la *făgădău* „cârciumă" (< magh. *fogadó* „idem").

După Furci, teren arabil (Sâncel). – Vezi *Dealul Furcilor.*

După Gârduri, ţintirim lângă sat (Cetatea de Baltă); loc arabil lângă sat (Tătârlaua); teren arabil la marginea satului (Iclod); teren cu vii lângă sat (Valea Lungă). Alte toponime numite la fel, denumind terenuri arabile lângă sat se mai găsesc la Mihalţ şi Sâncel.

După Grădini, teren arabil deasupra satului (Cergău Mare); teren arabil lângă sat (Jidvei); teren arabil aflat după grădinile oamenilor din sat (Cistei).

După Grui, teren arabil (Iclod). – Vezi infra *Grui.*

După Liváde, teren arabil (Biia). – După *livade* „livadă", „loc, teren plantat cu pomi roditori (mai ales cu pruni)" (< sl. *livada*).

După Moáră, teren arabil, lângă moara de apă (Pănade).

Scanned with OKEN Scanner

După Pădúre, teren agricol dincolo de cătunul *Pădure,* aparţinător de comuna Crăciunelu de Jos (Bucerdea Grânoasă), păşune (Cergău Mic).

După Picúi [dúpă ḱicúi̯], teren arabil (Biia). – Pentru *Picui,* vezi infra.

După Pripór, teren arabil şi păşune pe un deal (Cistei). – După *pripor* „coastă de deal sau de munte; pantă abruptă, povârniş"; „versant mai abrupt pe un deal sau munte".

După Răzoáre [dúpă rozǫ́ră] (Cergău Mare).

După Sălaj, pădure (Jidvei). – *Sălaj* < magh. *Szilágy* (< *szil* „ulm" + suf. col. *-ágy*) „ulmet".

După Şúră, ridicătură de teren de forma unei şuri; teren arabil (Bucerdea Grânoasă).

După Vii [dúpă ji̯i], teren arabil spre Bălcaci (Jidvei).

F

Fáţa, păşunat (Velţ), teren teren arabil pe deal (Buceredea Grânoasă). – După *faţă* „versant spre miazăzi sau est" al unui deal.

Fáţa Comórii [fáţa comórî], loc arabil şi sterp (Mihalţ). – După *faţă* + top. *Comoara* (gen.). V. supra.

Fáţa Viilor, deal cu faţa spre soare (Cergău Mare).

Făgădáuă, teren arabil; aici a avut cineva făgădău „crâşmă" (Pănade).

Făgeţél [făjăţăl], nu e spre satul Făget; a fost pădure de fagi; făget (Tâtârlaua). – De la *făget* „pădure de fagi" + suf. *-el.*

Făgeţélu [făjăţălu] **Tătârlăii,** loc arabil şi fânaţ (Crăciunelu de Sus). – Vezi supra *Făgeţel* + n.top. *Tătârlaua* (gen.).

Făgeţéle [făjuţăle] (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – După *făgeţel,* pl. *făgeţele* „pădure de fagi".

Scanned with OKEN Scanner

Fălcúş, teren arabil şi fânaţ (Lunca Târnavei). – Probabil un antroponim omofon, derivat de la n.p. *Falcă* (< *falcă*) + *-uş*. Cf. şi alte nume derivate de la aceeaşi bază: *Fălcan, Fălcaş, Fălcău* etc., la Iordan, DNFR, care îl înregistrează şi pe *Falcă*.

Fărău, teren arabil (Mihalţ). – N.p. *Fărău* adaptare a n. pers. de origine magh. *Forró* = *forró* „fierbinte". Cf. şi n.p. *Caldu*. Cf. şi *Fărău,* com. în jud. Alba.

Fărcăşlígu „pădure" (Cergău Mare). – Toponim de origine maghiară: *farkaslig(et)* „bercul, păduricea Lupului" (Frățilă, *Lexic şi top.* p. 116).

Fânaţ [fînáţă], rât şi teren arabil (Bucerdea Grânoasă); rât (Feisa); teren arabil (Micăsasa). – După *fânaţ*, pl. *fânaţă* (= fânaţe) „câmpie pe care se lasă anume iarba să crească pentru ca să se poată cosi". Apelativul provine dintr-un adj. substantivat **fenacium* (subînţeles *pratum* = „(câmp) de fân".

Fânáţele cele Mari [fînáţăle alʲ marʲ], teren arabil şi fânaţ, (Crăciunelu de Jos).

Fânáţele cele Mici [fînáţăle alʲ ńiĉ], teren arabil (Crăciunelu de Jos).

Fânáţu Coástei Tăului, teren arabil (Tătârlaua). – Vezi supra *Coasta Tăului.*

Fântâna Bârcii (Bucerdea Grânoasă). – De la n.p. *Bârcea,* derivat de la *Bârcă, Bârcu* cu suf. *-ea* (Iordan, DNFR, p. 65).

Fântâna de după Moáră (Pănade).

Fântâna de la Argelúşa (Pănade). – *Argeluşa,* vezi supra.

Fântâna de la Béca (Mihalţ). – *Beca,* vezi supra.

Fântâna de la Bloj (Lodroman). – *Bloj*, n.p. dispărut din localitate < *bloj* „numele unei practici în legătură cu agricultura, ceea ce în alte părţi sunt paparudele" (I. Conea, *Clopotiva,* I, Bucureşti, 1940, p. 57-58). Cf. şi n. top. *Bloju* din sudul Banatului (DTB, [I], p. 94). În Banat, *bloj* înseamnă: 1. Persoană mascată (în diverse scopuri).

Scanned with OKEN Scanner

2. Sperietoare, momâie de alungat păsările (M. Purdela Sitaru, DSB, IV, p. 36-37).

Fântâna de la Fânáţe (Crăciunelu de Jos).

Fântâna de la Molúmba (Crăciunelu de Jos). – V. infra *Molumba.*

Fântâna de la Sărătúră (Crăciunelu de Jos).

Fântâna de la Părău Rece (Biia).

Fântâna de Piátră (Valea Lungă), **Fântâna cea de Piatră** [fîntîna aị de ḱátră], teren arabil; a fost o fîntînă de ḱatră (Bucerdea Grânoasă).

Fântâna de sub Coástă (Mihalţ).

Fântâna din Cărpiníş (Micăsasa).

Fântâna din Deal (Mihalţ).

Fântâna din Dos (Mihalţ).

Fântâna din Dumbrávă (Micăsasa).

Fântâna din Fáţă (Bucerdea Grânoasă).

Fântâna din Gârlă (Crăciunelu de Jos).

Fântâna din Hagău (Biia). – Vezi infra, top. *Hagău.*

Fântâna din Măticuta (Mihalţ). – *Măticuta,* vezi infra.

Fântâna din Moártele (Pănade). – *Moartele,* vezi infra.

Fântâna din Ovese a lui Câmpeanu (Tătârlaua).

Fântâna din Podirei (Biia).

Fântâna din Stăuină (Mihalţ).

Fântâna din Válea Dumélciului (Mihalţ).

Fântâna din Válea Păducélului (Valea Lungă).

Fântâna din Víile Múlte (Valea Lungă).

Fântâna din Zăpode(Micăsasa, Mihalţ).

Fântâna din Zlátină (Mihalţ).

Scanned with OKEN Scanner

Fântâna la Báltă (Micăsasa).

Fântâna la Coáda Pădúrii (Biia).

Fântâna la Tichinéi, fântână la marginea pășunii (Biia). – De la magh. *tekintő* „înălțime, culme" > **tek inteu* (cf. la Căptălan toponimul *Titineu,* cel mai înalt vârf din hotarul satului: O. Vințeler, *Nume topice din satele Căptălan și Noșlac (raionul Aiud, regiunea Cluj*), CL, XII, 1967, nr. 1, p. 126), prin disimilarea celui de-al doilea *t* > *tek ineu* și prin apropiere de *Alunei* sau de alt cuvânt: *tek inei,* în sfârșit, prin închiderea lui *e* neaccentuat în *i: tik inei.*

Fântâna lui Adám (Bucerdea Grânoasă).

Fântâna lui Iliésti (Mihalț). – *Iliești,* nume de grup de la *Ilie* + suf. *-escu,* pl. *-ești.*

Fântâna lui Níca (Pănade). – *Nica,* hipoc. de la *Anica.*

Fântâna lui Păşcău (Pănade). –N.p. *Păşcău* < *Paşcu* sau *Paşca* + suf. *-ău.*

Fântâna lui Răcoreánu (Biia). – N.p. *Răcoreanu* < *Răcoare* + suf. *-ean(u).*

Fântâna lui Şámfu (Mihalț). – Probabil, n.p. *Şamfu;* cf. *şamfă* „calapod de cizmărie" < magh. *sámta;* cf. și *şamfău,* variantă a lui *şamfă.*

Fântâna lui Todorán (Biia). – N. p. *Todoran,* cunoscut în localitate.

Fântâna lui Vâca (Mihalț). – N. p. *Vâca,* cunoscut în zonă ca supranume, de ex., la Sâncel; cf. și bg. *Văko* < bg. dial. *văk* = *vălk* „lup" și n. fam bg. *Văkov (< Văko + -ov)* atestate de Ilčev, *Rečnik,* p. 119.

Fântâna Mógî, pășune (Crăciunelu de Jos). – N. p. *Moga* (gen.) cf. și srb. *Moga* (Paşca, *Nume,* p. 282). Derivat regresiv de la *Mogoş,* cf. și srb. *Mogoş* (Iordan, DNFR < *mogoş* „înalt > rom. *mogoş* „idem"). *Moga,* fost hipocoristic care apare din vechime ca nume unic (Pătruț, *Nume,* p. 94). Cf. și nfam bg. *Moga* la Ilčev (*Rečnik,* p. 341).

Scanned with OKEN Scanner

Fântâna Pópilor [fîntîna pókilor] (Crăciunelu de Jos, Bucerdea Grânoasă).

Fântâníţa lui Bobonţáru, aparţinea unuia care făcea boboanţe (Tătârlaua). – După *fântâniţă,* diminutiv de la *fântână* + n.p. (poreclă) *Bobonţaru* < *boboanţă* „bomboană" (< germ. *Bombons*) + suf. nume de agent *-ar.*

FEISA, ung. *Faisz, Kűkűllőfajsz,* germ. *Fűssen,* sat aparţinând de com. Jidvei, jud. Alba. Atestări documentare: 1332 sacerdos de *Pigwedine, Feyz, Fez,* 1344 *villa Fayz,* 1448 poss. *Fayz,* 1733 *Faisz,* 1750 *Faisza,* 1850 *Feisza,* 1850 *Faisz, Fűssen, Feisa.*

Numele pare a fi de origine germană, mai exact, săsească: cf. săs. (plur.) *Fiss* „Fűchse", „vulpi": *Fissər Wängərt* „der Fűchse (in) Weingarten" (Kisch, *Siebenbűrgen,* 153). Finala *-a* reprezintă un sufix toponimic românesc.

Féţe, teren arabil şi vii pe un versant răsăritean al dealului (Sâncel).

Filigória, deal rotund; „l-o făcut în iobăgie"; dâlmă rotundă; pe vârful dealului era o filigorie. (Bucerdea Grânoasă). – De la *tiligorie* „foişor" (< magh. *tilegoria*).

Fleşăreásca, teren arabil (Mihalţ). – Derivat de la n.p. *Fleşer* (cf. germ. *Fleischer* „măcelar") + suf. *-easca.*

Fundătúra, tereb arabil (Crăciunelu de Jos); pădure (Feisa); teren arabil (Micăsasa). – După apel. *fundătură* „vale înfundată care se sfârşeşte într-o pădure, p. ext. pădure deasă" (DA).

Fúndu Lúncii, teren arabil pe luncă (Mihalţ). – După *fund* „partea cea mai îndepărtată (şi mai ascunsă) a unui loc".

Fùslehér [fusle:çər], teren arabil învecinat cu pădurea *Best* (Jidvei). – Din săs. *fusle:çər* „găurile vulpilor".

Scanned with OKEN Scanner

Gáura Doámnei, fânaţ, aparţinea unei baroane (Mihalţ). – După *gaură* „văgăună, groapă” + *doamnă* (gen.).

Gáura Lúpului, pădure (Jidvei). – După *gaură* „vizuină” + *lup* (gen.).

Gârla lui Háncu (Tătârlaua). – După *gârlă* „apă curgătoare, vale, pârâu” (< bg. *gărlo* idem) + n.p. *Hancu* (gen.), nume cunoscut în Cerghizel pe Târnava Mică < bg. *Hanko* (Paşca, *Nume,* p. 252) sau un hipocoristic românesc din tema *Han* (cf. *Hana, Hanca, Hanu:* Pătruţ, OR, p. 50).

Gârla lui Şomfăleánu, vale (Tătârlaua). – N.p. *Şomfăleanu* < *şomfălean* „locuitor al satului Şomfalău” < magh. *Somtalu* (*Sewentalva*), *Sővenyfalva* < magh. *sőveny* „Zaun „gard”, Umzäunung „împrejmuire, îngrădire, gard, îngrăditură” + *talu* (= *talva*) „sat” (DR, IV, p. 1131-1132) sau mai degrabă < magh. *Som* “corn, sânger” + *talu* (vezi Kisch, *Siebenbürgen*, p. 110, Iordan, *Top. rom.*, p. 66).

Gârneţ (Crăciunelu de Sus : *NALR – Transilv. Date*). – După *gârneţ* „stejar mic” (DA, s.v. *gârniţă* „un soi de stejar, care formează păduri mai ales pe şesuri [...] < bg. sau srb. *granica* „idem”).

Gâştiríţa, uliţă din jos de drumul ţării, ce porneşte din apropierea bisericii şi duce spre Lunca din Jos (Sâncel). – Cf. *guşteriţă* formă de feminin pentru *guşter* „un fel de şopârlă, mai mare, de culoare verde, galbenă sau neagră, se crede că muşcă şi că e foarte veninoasă (DA s.v. *guşter*) cu transformarea neexplicată a lui *u* neaccentuat în *â.* Cf. şi *goanga gâştiriţii* = coropişniţă (Feisa, Jidvei, Sâncel) (Frăţilă, *Glosar dialectal. Valea Târnavelor,* AnL, XXIX, 1983-1984, p. 290). Toponimul nostru, ca şi *Guştiriţa* (Sibiu) însemnează în realitate „Klamm, kleine Schlucht” şi are la bază rom. *guşter* (< sl.) „enge Schlucht”, „Klamm”. Cu rom. *guşteriţă* (< sl.) „kleine Eidechse”, spune G. Kisch, *Siebenbürgen,* p. 71, toponimul sibian nu are nimic a face.

Ghemeleáuă, două dealuri ca două gheme; păşune (Biia). Probabil contaminare între *ghem,* pl. *gheme* şi *gherghelău,* pl. *ghergheleauă.*

Scanned with OKEN Scanner

Gherghelău, o dâlmă în Zăuleni, loc cu branişte (Glogoveţ). – După *gherghelău* „păşune, platou, popină" (DA). Toponime identice se găsesc în Vaslui, Vâlcea, Buzău, Muscel (Iordan, *Top. rom.*, p. 512).

Gheţáru, teren arabil (Crăciunelu de Jos). – Cf. n.p. *Gheţaru* (DOR, p. 282, s.v. *Gheaţă;* Iordan, DNFR, p. 220).

Ghionát [ǵionát], teren arabil şi pădure (Bucerdea Grânoasă). – Probabil un derivat cu sufixul colectiv *-at,* de la rom. com. **ghion,* rezultat, la rândul lui, dintr-o formă străveche albano-română **glon,* din care, cu ajutorul sufixelor moţionale *-oi, -oaie,* s-au născut drom. *ghionoi, ghionoaie* (sinonime cu *vârdarie* < lat. **viridaria*) „ciocănitoare" (vezi Brâncuş, *Vocabularul autohton,* p. 79-80). Pentru derivatele colective cu suf. *-at, -ată,* multe din ele intrate în toponimie, vezi Şt. Paşca, *Contribuţii toponomastice,* DR, XI, p. 60-102, în special, p. 84-96.

Ghiribeş [ǵìribéş], teren arabil (Jidvei). – Din germ. (săs.) *Gi:ribɛç* „pădurea lui Ghiri" (< *Ghiuri,* hipocoristic maghiar de la *Gyorgi* = Gheorghe + săs. *Bäsch* „Busch", „pădure, tufiş"); cf. şi săs. *Girðbäsch,* germ. *Gehre* (Zwickel) = mhd. *Gêre.* După Gustav Kisch (*Siebenbűrgen,* p. 244) în dialectul săsesc fiecare teren în formă de clin se numeşte *gîr,* deci toponimul ar putea avea semnificaţia de "pădurea în formă de clin, conică".

Ghisboh, teren în pantă, cultivat cu vie (Jidvei). – Din săs. *gi:sbo :x* „valea, pârâul caprei" (germ. *Geiß* "capră" + *Bach* "vale", "pârâu").

Glóduri, teren arabil şi fânaţ aflat în partea de jos a dealului, parte care este mlăştinoasă (Lodroman). – După *glod,* pl. *gloduri* „noroi, tină", uzual în zona Târnavelor.

Glódurile, teren arabil, pământ apătos (Valea Lungă).

GLOGOVEŢ, sat aparţinător de com. Valea Lungă, jud. Alba. Este atestat târziu: 1717 *Glogovicza,* 1733, 1750 *Glogovecz,* 1760-1762 *Glogovitza,* 1850 *Glogovicza, Glogovetzi,* 1854 *Glogovicza, Tuten, Glogoveţ.*

Numele satului provine din v.sl. **Glogovĭcĭ,* un derivat cu suf. compus *-ovĭcĭ* de la *glogŭ* „mărăcine".

Góga, teren arabil pe un deal lângă sat de unde lumea cară apă bună de băut (Iclod). – După n.p. *Goga* < bg. *Goga* (< *Georgi*) (Pașca, *Nume,* p. 246).

Golășéi, cartier al satului (Bucerdea Grânoasă). – De la *golaș* „fără pene, p. ext. sărac, neînstărit" + suf. *-el,* pl. *-ei.* Cf. *Culdușelul.*

Gomílă [goníla], deal între Lodroman și Lunca, pe marginea Târnavei (Lodroman). – După apelativul *gomilă* = movilă „grămadă de pământ pentru însemnarea hotarului între două locuri" (< srb. *gòmila*) (DA).

Gorobáștini, deal cu gropi; teren arabil (Cetatea de Baltă). – Probabil un derivat de la *grubă,* formă veche pentru *hurubă* „gaură pe sub pământ", „bordei", cu sufixul colectiv *-aștină* (cf. *cucuruzaștină, rogozaștină*) (vezi Șt. Pașca, *Contribuții toponomatice,* p. 81; Florența Sădeanu, *Sufixele colective în limba română,* în SMFC, III, p. 49-50).

De la **grubaștină,* prin epenteza lui *o* în grupul consonantic *gr,* s-a putut ajunge la *gorubaștină,* apoi prin asimilarea *o - u* > *u - u* : *gorobaștină;* pl. *gorobaștini.*

Gráncea, uliță (Cistei). – De la n.p. (supranume) *Grancea* existent cândva în sat.

Grădina Brezghicéștilor [~ brăzg ișeștilor] (Mihalț). – După *grădină* + numele de grup *brăzghicești* (< *Breazu Ghica,* n.p. cunoscut în localitate).

Grădina Decénilor, grădină cu acațăni (= salcâmi) (Mihalț). – N.p. (fam.) *Deceanu* (< *Decea,* numele unei localități în jud. Alba + suf. *-ean(u).*

Grădina Domnească; uliță; cândva aici a fost grădina baronului (Cistei).

Grădina lui Hórșu (Cistei). – N.p. (poreclă) *Horșu.*

Scanned with OKEN Scanner

Grădina lui Loaţi, livadă în pădure, aparţinea familiei lui Burja Valer, poreclit Loaţi (Sâncel). – *Loaţi,* hipocoristic de origine maghiară: *Laci* (< *Ladislau*).

Grădina Şúrii, teren la marginea satului, după şurile poḱilor (Bucerdea Grânoasă). – După *şură* „clădire anexă într-o gospodărie (rurală), de obicei, cu mai multe încăperi, care serveşte mai ales la depozitarea nutreţului, a cerealelor, a uneltelor agricole etc." < germ. dial. *Schur,* săs. *Schyren* (DLR).

Grădíni (Micăsasa).

Grindéiu, deal şi loc plan; teren arabil (Cergău Mare). – Probabil după un apelativ *grindei,* un diminutiv de la *grind* „locuri puţin ridicate, într-o regiune inundabilă sau nu, în general plane şi joase" (Iordan, *Top. rom.* p. 28, unde este citat Porucic) + suf. *-ei* (cf. *podei* „podiş" < *pod* + *-ei*).

Grioară, [griǫ́ră] un fel de gruiuri; parte de sat (Glogoveţ). – Diminutiv de la *grui: gruior* > *grior,* pl. *grioare, grioară.*

Groàincén [groa̯inc̑én], teren arabil, cândva acoperit de pădure (Jidvei). – Din săs. *groaentc̑en,* diminutiv de la *grűn* „verde". Cf. şi top. *Grincini* „teren arabil şi vii" de la Păuca, jud. Sibiu (Frăţilă, *Toponimia Văii Secaşului-Târnavei,* AUT, X, p. 153).

Groápa „se face o groapă mare în sat" (Mihalţ). – După *groapă* „cavitate săpată în pământ, în care se înmormântează mortul; p. ext. mormânt", p. gener. înlocuind pe vechiul *foasă* „gaură largă şi adâncă în pământ" (DA), termen de origine autohtonă comun cu alb. *gropë* (Brâncuş, *Vocabularul autohton,* p. 84).

Groápa Boáriului, acolo era zicătoarea boilor (Biia). – *Boar* „văcar", „cel ce păzeşte boii" (< *bou* + *-ar*).

Groápa cea [a̯i̯] **Mare,** teren în vatra satului (Bucerdea Grânoasă); păşunat; aici sunt troci de adapă vitele (Velţ).

Groápa Córbului, pădure (Jidvei). – După numele păsării sau n.p. *Corbu* < *corb.*

Groápa cu Spini, păşune (Lodroman).

Scanned with OKEN Scanner

Groapa Fúrcii (Glogoveț : *NALR – Transilv. Date*).

Groápa Ivășcului, fânaț (Glogoveț). – N.p. (fam.) *Ivașcu.*

Groápa Lárgă, pășune (Biia).

Groápa lui Boc, teren arabil (Micăsasa). – N.p. *Boc,* hipocoristic de la *Bogdan.*

Groápa lui Brețána (Micăsasa : *NALR – Transilv. Date*). – Cf. n.top. *Brețeni* (cătun al satului Petros, contopit cu satul Baru (Mare), jud. Hunedoara: Suciu, DILT, I, p. 106), care presupune o temă *Breț-, Breța, Brețu.* Cf. n.top. *Brețcu.*

Groápa lui Burcúș, teren arabil (Cetatea de Baltă). – N.p. *Burcuș* (< *Burcă* + *-uș*).

Groápa lui Diácu, teren agricol (Lunca Târnavei). – N.p. *Diacu,* cunoscut în sat (< *diac*).

Groápa lui Herepeánu, fânaț (Biia). – N.p. *Herepeanu* (< *Herpea,* sat, com. Adămuș, jud. Mureș + suf. *-ean*).

Groápa lui Nùsbácher (Lodroman). – După un n.p. săs. *Nussbacher* < top. *Nussbach* (< *Nuβ* (baum) "nuc" + *Bach* "pârâu; vale") + suf. germ. *–er,* care arată originea locală, având funcția rom. *-ean.*

Groápa lui Óntoș [grǫ́pa lu ǫ́ntoș] (Glogoveț: *NALR – Transilv. Date*). Cf. n.p. magh. *Antus* „Anton", de unde și rom. *Antoș* (Iordan, DNFR, p. 33).

Groápa lui Scridón, teren arabil (Lunca Târnavei). – N.p. *Scridon* (Constantinescu, DOR, p. 151, s.v. *Spiridon*): *Spiridon* > *Spridon* > *Scridon.*

Groápa Mare, pășune (Biia). – După *groapă* „gaură, cavitate (mai adâncă) în pământ" + determ. *mare.*

Groápa Merilor (Glogoveț : *NALR – Transilv. Date*).

Groápa Săbăieștilor (Biia). – Nume de grup derivat de la n.p. *Sabău* (< magh. *Szabó*) sau de la rom. *sabău* „croitor" (< magh. *szabó* „idem").

Scanned with OKEN Scanner

Groápa Sărătúrii, teren arabil (Cetatea de Baltă). – Vezi infra, *Sărătura.*

Groápa Stoiéştilor (Micăsasa). – Nume de grup, derivat de la n. fam. *Stoia,* cunoscut în localitate.

Groápa Tăului, pădure (Micăsasa). – După *tău* „lac".

Groápa Velţánului, teren arabil şi vii într-o adâncitură de teren (Tătârlaua). – N.p. *Velţán* (< *Velţ,* localitate învecinată, + suf. *-ean* > *-an,* după *ţ* rostit dur).

Groápă, teren cu vii (Jidvei).

Grópile Órzului (Bucerdea Grânoasă). – După *orz,* numele plantei cerealiare. Vezi şi *Coasta Orzului.*

Grui, deal rotund (Biia); deal în sat spre biserică (Cetatea de Baltă); un pic de deluţ în sat (Lodroman); un pic de deluşor spre Iclod (Sâncel). – După apelativul *grui* „picior de deal sau de munte, interfluviu" (< lat. **grunnium*).

Gruiéţ, urcuş în sat spre Drumu Ţării (Crăciunelu de Jos): – Dimin. de la *grui,* cu suf. *-eţ.*

Gruişoáre (Micăsasa : *NALR – Transilv. Date*). – De la *gruişor,* pl. *gruişoare,* dim. de la *grui.*

Grúiu, deal mai mic la întâlnirea a două pâraie (Velţ).

Grúiu Crúcii, teren arabil pe un deal mai mic, unde se găseşte o cruce (Cistei).

Grúiu din Jos, Grúiu din Sus (Crăciunelu de Sus : *NALR – Transilv. Date*).

Grúiu Greurénilor (Glogoveţ). – *Greurean* („oameni din *Grioară"* + suf. *-ean,* pl. *-eni*).

Grúiu lui Pésă (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – Probabil n.p. *Pesă, Pese.* Cf. şi n. fam. *Pesin,* la Iordan, DNFR, p. 363.

Grúiu lui Puşcáş, deal, un grui înalt, fânaţ şi livadă (Glogoveţ). – N.p. *Puşcaş* < *puşcaş* „ostaş înarmat cu puşcă".

Scanned with OKEN Scanner

Grúiu lui Şerban (Glogoveț). – N. fam. *Şerban* < *Şerbu* (< *şerb* „rob, iobag” (< lat. *sĕrvus*) + *-an*) (Puşcariu, *SI*, II, p. 295).

Grúiu Mărului, deal prelungit; deasupra-i oblu (= drept) (Valea Lungă).

Grúiu Ogárului, deal (Mihalț). – N.p. *Ogaru* (< *ogar*), Iordan, DNFR, p. 340.

Grúiu Pódului (Valea Lungă). – N.t. *Podu,* v. infra.

Grúiu Pódurilor (Glogoveț). – N.t. *Poduri,* v. infra.

Grúiu Văcárilor, teren arabil şi fânaț pe un deluşor (Cistei). – După *grui* + *văcar* (gen. pl.) „persoană care păzeşte vitele satului” (< lat. *vaccarius*).

Gúra Dăptăului, teren arabil la începutul văii Dăptăului (Biia). – După *gură* „începutul unei văi”, „locul de vărsare al unui râu, confluență” (Iordan, *Top. rom.*, p. 71-73) + n.t. *Dăptău,* vezi supra.

Gúra Uliței (Micăsasa).

Gúra Únghiului, teren în formă de unghi între Târnavă şi un părău (Biia).

Gúra Văii, locul de vărsare al Văii (= Valea Rea) (Micăsasa).

Gúra Víilor, terenul unde încep viile (Lodroman); teren arabil; de aici încep viile (Micăsasa).

H

Hagău Românésc, adâncitură de deal în vatra satului (Biia). – După *hagău* „loc spălat, mânat de apă, loc sterp”, (DA) „adâncitură de deal” (PO, 170) (< magh. *hagó* „trecătoare, pas”) (SMO, 76) + determ. *românesc* „al românilor”.

Hagău Unguresc, drum cu pantă (Biia).

Harástu, pădure şi teren arabil (Bucerdea Grânoasă). – După magh. *haraszt* „pădure; frunziş; tufiş, tufăriş”.

Scanned with OKEN Scanner

Hăgău [hăgắu̯], teren arabil pe o ridicătură de teren prin care trece un drum (Mihalţ). – Vezi supra *Hagău Românesc.*

Hărgăştéu, teren arabil şi fânaţ pe lunca Secaşului; pe luncă sunt tăuri (Mihalţ). – Din magh. *horgásztó* „lacul pescarului" (<*horgász* „pescar" + *tó* „lac") sau, mai degrabă, din magh. *horgástó* „lacul încovoiat" (< *horgás* „încovoiat" + *tó* „lac").

Hăţegani [hăţăgán'], deal împădurit (Micăsasa). – N.p. *Haţegan*, pl. *Haţegani* (< *Haţeg* + suf. *-an,* pl. *-ani*).

Hânsulátu, teren arabil (Lunca Târnavei). – De la apelativul *hâns* „tufe dese, desime de spini şi de alţi arbuşti, smidă", dispărut din grai + adj. *lat.*

Hânsuréle, păşunat pentru porci (Velţ). – Derivat cu suf. *-el,* pl. *-ele,* de la *hînsuri,* pl. lui *hâns* (vezi supra) sau un compus din *Hânsuri* + *Rele.*

Hânsuri, pădure de acăţi (= salcâmi) (Jidvei); teren arabil (Velţ); câteva mameloane de pământ spre Boian; fânaţ (Crăciunelu de Sus); vârful dealului spre Bucerdea şi Iclod; teren arabil la Pănade şi fânaţ la Bucerdea şi Iclod (Pănade).

Hânsurile, teren arabil (Cetatea de Baltă).

Hârtoápe, loc adâncit; fânaţ şi teren arabil spre localitatea Tăuni (Lodroman). – După *hârtoapă, hârtop* „vale în semicerc adâncă, fără ramificaţii, cu coaste repezi şi înierbite"; „loc afundat cu gropi, care împiedică scurgerea apelor" (Iordan, *Top. rom.*, p. 30-31).

Hegheşoaia, teren arabil (Pănade). – N.p. *Hegheş* (< *hegheş* (Transilv.) „cu coarne înalte ascuţite, date pe spate; p. ext. „încovoiat") + suf. *-oaia.*

Héveş, pădure de carpeni pe deal (Velţ). – Cf. magh. *heves* „cald, firbinte"; „rapid, iute"; (dial.) „deluros, pieptiş"; „mal".

Hoánca, groapă afundă (Bucerdea Grânoasă), păşune cu multe tufişuri, situată pe o pantă mai mare de deal, în apropierea căreia se află o groapă adâncă (Cistei). – După *hoancă* „groapă lunguiaţă, adâncitură,

Scanned with OKEN Scanner

scobitură, hogaş", „afundătură naturală mai mare sau mai mică între dealuri" (DA).

Hodáia lui Búnea, lângă Tău (Pănade). – După *hodaie* „gospodărie izolată de sat, fermă mică" < bg. *odaja* „cameră" (DM). (Pentru apariţia neetimologică a lui *h-*, cf. *hărmăsar, hoară* „orătănii" (< lat. **ovaria*) etc. – *Bunea,* n.p. cunoscut în localitate.

Hodáia lui Căuáci (Bucerdea Grânoasă). – N.p. *Căuaci* (poreclă) < *căuaci* „fierar" (< magh. *kovács*).

Hodáia lui Cioacă (Bucerdea Grânoasă). – N.p. *Cioacă* < *cioacă* „poreclă dată ţiganilor", „corb" (Paşca, *Nume* p. 205).

Hodáia lui Covríg (Bucerdea Grânoasă). – N.p. *Covrig* < *covrig* (Iordan, DNFR, p. 154).

Hodáia lui Daniél (Pănade). – *Daniel,* nume biblic de origine ebraică *Danihel* „judecător, domnul" (DOR, 39, Iordan, DNFR, p. 165).

Hodáia lui Grósu (Bucerdea Grânoasă). – N.p. (supranume) *Grosu,* cunoscut în localitate < adj. *gros.*

Hodáia lui Hórhat (Bucerdea Grânoasă). – N. p. *Horhat* „croat" < magh. *Horvath* < *horváth* „croat".

Hodáia lui Iósca, lângă Tău; a fost ungur (Pănade). – N.p. *Ioşca,* hipocoristic de origine magh. *Ioska* (< *Ioszef* = Iosif).

Hodáia lui Moşneág (Bucerdea Grânoasă). – N. fam. *Moşneag,* cunoscut în localitate.

Hodáia lui Oárga (Bucerdea Grânoasă). – N.p. *Oarga* (< magh. *Varga* < magh. *varga* „cizmar") în perioada când *v* maghiar se pronunţa bilabial nu labiodental (vezi E. Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române,* SCŞt. Cluj), 1954, fasc. 3-4, p. 439 ş.u.) sau din radicalul *Or-*, cu suf. *-g* – plus *-a,* cum presupune Pătruţ, *Studii,* p. 195; idem, OR, p. 104.

Scanned with OKEN Scanner

Hodáia lui Şándor, în Valezăr (Pănade). – N.p. (poreclă) *Şandor* (român, numele de familie *Irimie*), hipocoristic de origine maghiară de la *Alexandru.*

Hodaia Pópilor, aici era ferma Episcopiei Unite de la Blaj (Sâncel).

Horubáia, deal cu grui; uliţă a satului (Mihalţ). – Probabil o contaminare între *h(u)rubă* „gaură pe sub pământ, peşteră" sau „un fel de casă primitivă, cu acoperişul de pământ, bordei" (< magh. *huruba* < *hruba* „colibă, bordei sub pământ") şi *hobaie* „vale înfundată, groapă între două dealuri în formă de şes".

Hotăréle [hotărăle], teren arabil la graniţa cu păşunea Pănăzii spre Tău (Iclod); teren arabil la graniţa cu localitatea Lunca (Lodroman). – Diminutiv de la *hotar,* format cu suf. *-el,* pl. *-ele.*

Húdiţa, uliţă în sat care se înfundă (Cistei); uliţă înfundată (Jidvei); străduţă în sat (Lodroman). – De la *hudiţă* „stradă strâmtă şi lăturalnică, ulicioară" (< *hudă* + suf. *-iţa*). Comp. v. sl. *hodŭ* „cale, potecuţă" (DEX).

Húdiţa Bercéştilor (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – Nume de grup *berceşti* < *Bercea.*

Hudiţă la Boiéru (Cergău Mare). – N.p. *Boieru* (< *boier,* Paşca, *Nume,* p. 185-186).

Húdiţa Périlor, parte de sat (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*).

Húla Blájului, teren alunecos, plantat cu acăţi pentru a-l proteja; drum între hotarele Bucerzii Grânoase şi a Crăciunelului de Jos spre Blaj (Bucerdea Grânoasă). – De la apelativul *hulă* „surpătură de munte sau de deal".

Húla Bucérzii, deal spre Bucerdea (Crăciunelu de Jos).

Húla Crăciunélului, deal spre Crăciunelu de Jos (Bucerdea Grânoasă).

Scanned with OKEN Scanner

Húla cu Acăţi, deal, la ieşirea din Sâncel spre Blaj; peste deal trece şoseaua naţională Praid – Blaj; pe marginea drumului sunt *acăţi* (= salcâmi) (Sâncel).

Húla Grùzgábor sau **Húla Grùzgárbului,** deal cu drum, iese în Poduri (Glogoveţ). – Cf. n.p. *Gabor* de origine maghiară şi germ. *Gross.*

Húla lui Bucurón, deal (Sâncel). – Derivat de la n.p. *Bucur* cu suf. *-oń,* prin depalatizarea lui *ń* (vezi Frăţilă, *Târnave,* p. 71-72).

Húla lui Ilíe, un loc fain, deal cu fânaţ (Glogoveţ). – *Ilie* nume hagiografic după cel al proorocului celebrat la 20 iulie (vezi Paşca, *Nume,* p. 258).

Hulişoáră (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – După *hulişoară* „hulă mai mică" < *hulă* + suf. dimin. *-işoară.*

Hùsuiápă, teren arabil cu alunecări de teren, parţial păşune; în trecut aici se făcea cărămidă (Bucerdea Grânoasă). – Toponim hibrid (?) compus, al cărui prim element îl constituie magh. *hószu* „lung", „întins, mare", iar al doilea probabil rom. *iapă.*

I

Icléjia, teren aparţinând parohiei (Tătârlaua). – După s.reg. *icleiie* „pământul (arabil sau fânaţ) care constituie proprietatea bisericii şi care este dat spre folosinţă preotului" (< lat. *ecclesia* prin filieră maghiară).

Icléjia Pópii, teren arabil şi fânaţ, proprietate a bisericii dată spre folosinţă preotului (Cistei, Sâncel).

Iclejia Ungurească, teren folosit de preotul unguresc (Biia).

ICLOD, sat aparţinând de com. Sâncel, jud. Alba. Atestări documentare: 1347 *Iklod, Jklod,* 1461 census quinquagesimalis de *Iklod* nobilium, 1760-1762 *Kis-Ikklód,* 1850 *Mikluden,* 1850 *Kis Iklód, Mikluden, Iclozăl.*

Scanned with OKEN Scanner

Numele, ca şi cel al localităţii omonime din jud. Cluj şi ca şi *Icloda* din jud. Timiş, trebuie să pornească de la un n. pers. *Icol* + suf. *-d.* Acest nume propriu se bazează pe o singură atestare a magh. v. *ikol* sau *iklik* „a da înapoi, a se opri brusc" şi trebuie să facă parte din familia verbului *iklad* „a opri brusc, a da înapoi" (vezi TEZsz 197). Cf şi top. magh. *Iklad,* care după Kiss Lajos, *Földrajzinevek etimológiai szótara,* Budapest, 1980, p. 68, ar fi format din antrop. *Icol* + suf. *-d.* R. Sp. Popescu (*Mărturii toponimice privind istoria Transilvaniei medievale,* LR, XXII, 1973, nr. 4, p. 311) propune drept etimon magh. *ikló* „iclău" – piesă la car + suf. *–d.*

Iépadu, platou, teren arabil (Bucerdea Grânoasă). – Probabil top. de origine maghiară compus, în care al doilea element este *pad* „podiş, platou", iar primul ar putea fi magh. dial. *ieu* (lit. *ió)* „bun".

Ierdaşu lui Pănăzan, teren agricol (Lunca Târnavei). – După *ierdaş,* variantă fonetică a lui *iertaş* „teren defrişat" < magh. *irtás* „curătură, tăietură" (Tamás, EW, p. 463) + n.p. *Pănăzan* (gen.) (< *Pănade* + suf. *-an*).

Iézeru [i̯ézăru], vale care vine dinspre localitatea Tiur (Mihalţ). – După apel. *iezer* „lac" (< v.sl. *iezero*), dispărut din graiul localnicilor. E posibil să fi fost cândva un lac aici, care, cu timpul, a secat, rămânând doar unul din izvoarele lui.

Înuri, teren arabil pe un deal mare (Lodroman); teren arabil şi fânaţ; aici erau parcele pentru cultivarea inului (Cistei).

Ioságu lui Daniel [i̯oságu lu dánel], teren agricol şi fânaţ, aparţinând unui grof *Dániel* (Pănade). – De la apelativul *iosag* „proprietate, moşie, avere" < magh. *ioszag* (Tamás, EW., p. 460-461). Pentru *Daniel,* vezi supra, *Hodaia lui Daniel.*

Ioságu lui Văduvoáie [i̯ioságu lu văduv̯ói̯e], teren arabil de la Crucea Dosului până în Doscior; văduvoaia era o unguroaică (Pănade). – După *iosag* (vezi supra) + *văduvoaie* „văduvă" (< *văduvă* + suf. *-oaie*).

Irúga, teren agricol şi păşune (Cistei); fânaţ pe care era un canal care ducea la o moară veche (Biia). – După apelativul *irugă* „braţ

de râu ce duce apa la moară; canal prin care se abate apa la moară" (< srb. *jaruga*).

Irúga Mórii, este irugă şi acum (Mihalţ).

Işpórt, teren arabil; înainte era teren de fotbal (Pănade). – De la *sport,* prescurtare din sintagma *teren de sport* cu proteza lui *i-* ca în *işpitai, işcoadă* etc.

Iufédele, teren arabil (Cetatea de Baltă). – Toponim compus de origine maghiară, în care a doua parte o reprezintă *tedel* „suprafaţă plată", iar prima magh. dial. *iou,* (lit) *jó* „bun"; c.f., totuşi magh. *juh* "oaie" şi toponimele *Juhos*, Ort, wo Schafe sind (Kisch, *Siebenbűrgen*, p. 163), aşadar toponimul ar putea avea semnificaţia "Podul (Podişul) Oilor".

Iugăre, teren arabil (Velţ). – După *iugăr,* pl. *iugăre* „măsură pentru suprafeţe agrare, termen administrativ în latina medievală: *iugerum* „idem" (DA).

Izvóru din Ciungári (Tătârlaua). – După *izvor* „locul unde apa iese (ţâşnind) din pământ, p. ext. (în opoziţie cu gură) începutul unei ape curgătoare" + n.top. *Ciungari* (vezi supra).

Izvoru din Deálu Féisii (Tătârlaua). De remarcat este lipsa aproape totală a toponimelor care au ca punct de plecare apelativul *izvor.* Locul acestora este luat în zonă, fie de *buturoi,* fie, mai ales de *fântână.*

Î

În Baltă, teren arabil, asanat (Biia); teren arabil, înainte cu bălţi (Feisa).

În Báltă în Cioára, teren lângă un braţ sec al Târnavei; înainte Târnava a avut alt curs (Mihalţ). – Pentru *Cioara* (vezi supra s.v.).

În Bălţi, teren arabil, mlăştinos (Cergău Mic).

În Berc, teren lângă Târnava Mică, la moară spre *Skinĺ* (azi Lunca Târnavei) (Pănade); pădurice (Cistei); (Micăsasa : *NALR* –

Transilv. Date). – După apelativul *berc* „dumbravă, pădurice": Pentru alte toponime pornind de la acest apelativ, vezi supra.

În Bercúţu lui Neamţu, teren lângă gara veche (Pănade). – După *bercuţ,* diminutiv al lui *berc* + n.p. (supranume) *Neamţu* (< *neamţ* „german, sas").

În Best, pădure pe vale (Jidvei). Toponim de origine săsească.

În Bréscă, teren arabil şi fânaţ (Cergău Mare). – Cf. sl. *brěstŭ* „ulm", scr. *brest* „idem".

În Cápu Văii Silimánului [în capu véli silimánului], teren la începutul Văii Silimanului (Cergău Mare). – După *cap* (vezi supra) + *Valea Silimanului* (vezi infra).

În Cápu Văii Viilor [în cápu véli jíi̯ilor] (Cergău Mare).

În Căi, pădure, bifurcări de drumuri (Tătârlaua); [în căi̯], păşune şi un drum lung (Cergău Mic). – Pentru alte toponime de la apel. *cale* vezi supra.

În Cânepi [în cíneḱ], teren arabil, erau grădini pentru legume (Cergău Mare); loc arabil (Feisa, Valea Lungă, Glogoveţ).

În Cetăţeá [în cetăţą́], deal; spuneau bătrânii că pe deal era o cetăţuie (Cergău Mare). – De la *cetăţea* (diminutiv de la *cetate*), conservat mai ales în toponimie: *Cetăţele,* o parte de hotar cu legenda unei cetăţi (Zagra, Năsăud) (DA).

În Ciocârd, teren arabil spre localităţile Ocnişoara şi Asinip (Biia). – Cf. top. *Cicărd, Cicârda,* ung. *Csengerpuszta,* cătun al satului *Ciuguzel,* în apropierea Aiudului, jud. Alba. Cf. *ciocârt* = ciuciulete, cu dimin. *ciocârţel* = creasta cocoşului (DA, s.v. *ciopârţi*), prin apropiere de toponimele formate cu sufixul maghiar *-d* (*Ciugud, Iclod, Ciuţud, Şard* etc.).

În Ciungári, pădure; nu se ştie să fi fost defrişări; acu s-a făcut răritură (Tătârlaua). – Vezi supra, *Ciungari.*

În Corni, păşunat (Glogoveţ). – Vezi supra, *Corni, Cornii Mari* şi *Cornii Mici.*

inv. 18 2543

Scanned with OKEN Scanner

În Coasta Grindeiului, versant al dealului *Grindeiu* (Cergău Mare). – V. supra, *Grindeiu.*

În Costiş, teren arabil şi fânaţ pe loc înclinat. (Cistei). – După *costiş* „coastă de deal mică ca întindere, pantă prăpăstioasă" (< *coastă* + *-iş*).

În Cot la Bănăsériu, fânaţ şi teren arabil lângă o cotitură a apei (Cistei). – De la *cot* „loc unde apa face o cotitură", „loc unde un drum, o vale, un râu îşi schimbă brusc direcţia, cotitura" (DA) + n.p. *Bănăseriu,* a cărui proprietate a fost.

În Cotór, cartier al satului (Tâtârlaua). – După n.p. *Cotor* (înregistrat de DOR şi de Iordan, DNFR) explicat de Pătruţ, *Nume,* p. 79, ca un derivat din tema *Cot-* (existentă în numele *Cot, Cota, Cotea* etc.), cu sufixul *-or.* Vezi supra *Cotoreni.*

În Craci, teren arabil (Iclod). – După *crac,* pl. *craci* „ramificaţie de dealuri, picior de deal sau de munte", „braţul lateral al unui râu, viroagă" (DA).

În Crăiţa, teren arabil şi pădure; a fost a crăiesei de Bornemiza (Cergău Mare). – De la *crăiţă* „pinţesă, crăişoară", derivat de la *crai,* cu suf. moţional *-iţă* sau împrumut din scr. *kraljica,* bg. *kralica* „regină".

În Cremene (Micăsasa: *NALR – Transilv. Date*). – Vezi supra.

În Curătúră, păşunat; acum e fânaţ; a fost o poiană înconjurată de pădure (Glogoveţ). – Vezi supra.

În Curéche [îɳ curęḱe], au fost grădini de zarzavaturi; azi [anul 1967], loc de arie (Tătârlaua). – După *curechi* (prin schimbare de declinare, cf. *genunchi/genunche, mănunchi/mănunche*) „varză" < lat. *colic(u)lus, -um* „idem". Aici cu sensul de „teren cultivat cu curechi, curechişte".

În Dâlma Lácului (Crăciunelu de Sus : *NALR – Transilv. Date*). – După *dâlmă* (vezi supra) + *lac.* (gen.).

În Deal, ridicătură de teren; păşune şi vii (Cistei); fânaţ (Glogoveţ); teren arabil (Valea Lungă). – După *deal,* vezi supra.

Scanned with OKEN Scanner

În Délniţi, teren arabil; avea cam fiecare câte o *delniţă* „fâşie lungă şi îngustă de pământ" (Glogoveţ).

În Drepturi [în dirépturi], păşune devenită teren arabil (Cergău Mic). – După *direpţ* = teren arabil de 28 a. *Direpturile* s-au dat după numărul vitelor.

În Dos, fânaţ pe versantul nordic al dealului (Biia); fânaţ pe partea de miazănoapte a unui deal (Glogoveţ).

În Duroáie, fânaţ (Tătârlaua). – Probabil un derivat cu suf. *-oaie* de la n.p. *Duru,* pentru care cf. bg. *Duro* (vezi Iordan, DNFR, p. 187).

În Fagi, teren arabil şi fânaţ lângă pădure (Crăciunelu de Sus); pădure de fagi, (Jidvei). – După *tag,* pl. *tagi* „copac înalt cu coaja netedă, alburie sau cenuşie şi cu lemnul tare, cu frunze ovale, netede, lucioase, cu perişori fini pe margini" (< lat. *tagus).*

În Fáţa Dulce, teren arabil pe versantul de miazăzi al unui deal (Cergău Mare). – După *faţă* „versantul estic al unui deal" + adj. *dulce* „(despre terenuri) puţin înclinat, cu pantă mică, uşor de urcat".

În Fáţa Şípotului, fânaţ (Tătârlaua).

În Fáţa Văii Máre, teren arabil (Tătârlaua).

În Fânáţe [în fînáţă], păşune (Cergău Mare); teren arabil (Mihalţ); (Micăsasa : *NALR – Transilvania. Date*). – După *fânaţ,* pl. *fânaţe* „fâneaţă" (vezi supra).

În Féţe, teren plantat cu vii (Glogoveţ); coastă spre răsărit, teren arabil (Lodroman); teren arabil şi vii pe versantul estic al unui deal (Sâncel).

În Frunţi, păşune pe deal; sus îi un platou prelungit ca o frunte (Biia); deal (Crăciunelu de Jos). – După *frunte,* pl. *frunţi,* nume de înălţimi cu semnificaţia „partea superioară (mai ieşită) a unui deal sau munte" (Homorodean, *Vechea vatră,* p. 143).

În Fundătúră, pădure (Crăciunelu de Sus); păşune înconjurată de pădure (Jidvei); pădure (Sâncel); fânaţ (Cergău Mare). – După

fundătură „vale înfundată, care se sfârşeşte într-o pădure, p. ext. pădure deasă". Vezi şi supra.

În Funii, teren arabil (Micăsasa). – După apelativul *funie,* pl. *funii* „funie de lungime variabilă cu care se măsura pământul", p. ext. „funie de moşie" (cf. sfoară de moşie) (< lat. *funis, -em*).

În Găióri [în găi̯órĭ], teren cu gropi, străbătut de un pârău (Tătârlaua). – Toponimul pare a proveni de la un apelativ neatestat **găioară,* pl. **găiori* „peşteră, groapă, gaură" < lat. *caveola* „kleiner Käfig, Kerker", moştenit de unele limbi şi dialecte romanice (vezi REW 1790) şi înrudit cu *cavea* „Höhlung", „Vögelkäfig", continuat şi el de unele limbi romanice (vezi REW 1789), precum şi cu **cavo, cavone* „Höhlung" de unde v. drom. *găun* „partea scorburoasă, goală sau seacă a unui obiect": *Lovind în piatră cu ciocanul, auzi găun* (DOSOFTEI) şi actualul *găună,* s.f. „o borticică în pământ care are forma unei jumătăţi de cuib de pasăre" (DA; vezi şi REW 1794), apoi cu **cavula, -am,* de unde rom. *gaură,* toate pornind de la *cavus* „hohl", continuat de it. *cavo,* prov. *cau;* it. *cava* „Grube, Höhle" etc. (REW 1796). Din aceeaşi familie cu *Găiori* mai fac parte *găuní* „a găuri, a face o gaură într-un lemn" (< *găun*), *găunos, -oasă* „găurit pe dinăuntru, gol, scorburos, sec, deşert pe dinlăuntru, lipsit de miez (mai ales despre lemne scorburoase sau mâncate de insecte şi despre măsele stricate), *găvan,* s.n. şi m. „scobitură, cavitate într-un obiect", „obiect scobit sau care prezintă forma unei cavităţi", *găvănat* „scobit, căuşat, concav, cufundos", *găvăni* „a scobi", *găvănos, -oasă* „găvănat, scobit, scufundos, adâncit" (DA).

În Găuráştină, fânaţ, loc într-o adâncitură, între dealuri (Crăciunelu de Sus). – După un apelativ neatestat (?) *găuraştină* „loc cu multe găuri", „loc cu gropi", derivat de la *gaură* cu suf. colectiv *-aştină* (pentru care vezi Florenţa Sădeanu, SMFC, III, p. 49-50). Vezi şi *Gorobaştină,* supra.

În Gârlă, teren arabil cu izvor (Crăciunelu de Jos). – După *gârlă* „apă curgătoare, vale, pârâu" (vezi supra).

Scanned with OKEN Scanner

În Gomílă [în gońílă], deluşor (Valea Lungă). – După *gomilă* = movilă „grămadă de pământ pentru însemnarea hotarului între două locuri". Vezi supra *Gomilă*.

În Groápa lui Óntoş, teren adâncit lângă drum, aproape de podul de fier spre Valea Lungă (Glogoveţ). – Vezi supra, *Groapa lui Ontoş*.

În Groápa lui Úrdă, teren arabil într-o adâncitură; aparţinea unuia *Urdă* (Tătârlaua). – N.p. *Urdă* < *urdă* „derivat al laptelui (de oaie) care se obţine prin fierberea şi închegarea zerului gros rămas de la prepararea caşului sau de la alegerea untului", cuvânt de origine autohtonă, înrudit cu alb. *udhos* „cacio, formaggio", cunoscut astăzi în albaneza din Italia (Brâncuş, *Vocabularul autohton,* p. 125-126).

În Gróbişte, teren arabil, loc accidentat (Cergău Mare). – Toponimul este sigur de origine bulgărească, una dintre puţinele urme lăsate de şcheii de la Cergău. El provine din bg. *grobište* „cimitir", un derivat de la *grob* „mormânt" (vezi BER, I, p. 283) cu suf. colectiv *-ište* (vezi şi Frăţilă, *Lexic. şi top.* p. 116). La Cergău Mare şi la Cergău Mic, pentru noţiunea de „cimitir", ca pe întreaga vale a Secaşului se întrebuinţează termenul *progade* (vezi Frăţilă, *Târnave,* p. 214; idem, AUT, X, p. 163). Cf. şi la Vinga, sat cu populaţie bulgărească, *Ulcata na grobištata* „uliţa cimitirului" (Vasile Simionese, *Toponimia slavo-bulgară a localităţii Vinga,* în *Studii de onomastică,* Cluj-Napoca, 1981, p. 172).

În Groáncina, deal, teren arabil (Valea Lungă). – Din săs. *groaentçen,* diminutiv de la *grün* „verde". Vezi şi supra, *Groaincen,* şi *Grincini,* toponim din hotarul localităţii Păuca, jud. Sibiu (Frăţilă, AUT, X, p. 153).

În Groápă, teren cultivat cu vii, la ieşirea din sat pe Valea Mare (Sâncel).

În Groápe la Buturói (Cergău Mare). – De observat este forma veche de pl. *groape,* păstrată numai în toponimie; în graiul actual, *groapă* are pl. *groḱ* (= gropi). Pentru *Buturoi,* vezi supra.

În Grui, deal mic în vatra satului (Crăciunelu de Jos). – După apel. *grui* (vezi supra).

În Hagău, pârâu care curge dintr-un tău în Valea Bii (Biia). – După *hagău* „loc spălat, mânat de apă, loc sterp", „adâncitură de deal". Vezi supra: *Hagăul Românesc, Hagăul Unguresc, Hăgău.*

În Hâns, teren pustiu cu spini şi mărăcini (Biia). – După *hâns* „tufe dese, desime de spini şi de alţi arbuşti,". Cf. *Hânsurele, Hânsuri* etc.

În Hârtóp, o groapă mare; teren ce aparţine de Grioară (Glogoveţ). – După *hârtop* „vale în semicerc adâncă, fără ramificaţii, cu coaste repezi şi înierbite", „loc afundat cu gropi, care împiedică, scurgerea apelor". Vezi supra *Hârtoape.*

În Icléjie, a fost pământul bisercii (Cergău Mare). – Vezi supra *Iclejia.*

În Lab, teren arabil (Crăciunelu de Sus; Sâncel). – După *lab* „lan, lot semănat", „tarla, bucată mai mare de moşie" (< magh. *lab* „picior", p. ext. „lan, lot" (SMO, p. 77, 145; vezi şi Tamás, EW, p. 485). Vezi infra.

În Lácuri (Crăciunelu de Sus : *NALR – Transilv. Date*).

În Liváde, teren arabil, deasupra satului (Biia); teren plantat cu vii (Cetatea de Baltă). – De la *livadă* „teren plantat cu pomi".

În Loc, păşune; înainte a fost teren arabil (Glogoveţ).

În Lúnca Bisericii, uliţă a satului; înainte a fost iclejie (= proprietate a bisericii) (Tătârlaua).

În Luncúţă (Cergău Mic). – Dimin. de la *luncă.*

În Meri, teren arabil; sunt şi meri (Tătârlaua).

În Morişcă, teren arabil pe care a fost cândva o moară (Valea Lungă). – După *morişcă* „moară mică (cu o singură piatră sau roată), pusă în mişcare de vânt, de apă sau cu mâna" (< *moară* + *-işcă*).

În Nichiólbea [în nikolbẹa], teren cu vii lângă pădure (Cetatea de Baltă). – Etim. necun.

Scanned with OKEN Scanner

În Păducéi, teren arabil (Iclod). – După apelativul *păducel,* pl. *păducei* „numele unor arbuşti spinoşi, mărăcini" (< lat. *peducellus*) (DLR).

În Pădúre, teren arabil, a fost cândva împădurit (Feisa).

În Pădúrea Sátului, păşunat şi pădure (Glogoveţ).

În Pădure în Cárpeni, pădure de carpeni şi fagi (Tătârlaua).

În Părău, părău; livadă cu pomi şi vie (Glogoveţ).

În Părău lui Chímu, părău; grădini, livadă (Glogoveţ). – *Chimu* hipocoristic de la *Ioachim* sau prescurtare din *Achim.*

În Părău lui Ándriş [în părău lu ǫndriş], părău în pădure (Tătârlaua). – *Andriş,* hipoc. de origine maghiară de la *Andrei.*

În Părínci, platou (Glogoveţ). – De la *părinc,* pl. *părinci,* numele mai multor plante, în primul rând al meiului (< lat. *panicum*).

În Peri, păşunat (Glogoveţ); păşune pe deal (Cistei).

În Piépteni, deal (Valea Lungă). – Cf. *pieptene* (prin sudul Transilv.) „cerbice (la jug)", p. ext. „partea jugului care stă pe cerbice", (regional sudul Transilv.) „con de brad" (DLR). Cf. *Jugu,* munte, Uric, Ţara Haţegului, *Piscu Jugului,* culme între pâraie (Homorodean, *Vechea vatră,* p. 141). Dr. *jug* a însemnat şi „munte, şir de munţi" ca şi ar. *ĝug* şi lat. *iugum.* Pentru aria descendenţilor lat. *iugum* cu sens toponimic în România, vezi Homorodean, *op. cit.,* p. 141, 149.

În Pisc [în ḱisc], deal înalt, lunguieţ, împădurit (Sâncel); (Crăciunelu de Sus : *NALR – Transilv. Date*). – După apelativul *pisc* „vârf de deal", dispărut din grai. Vezi infra.

În Píscuri [în ḱíscur^{i}], deal mare, „pe o parte păşune, pe alta pădure" (Crăciunelu de Sus). – Vezi supra *În Pisc.*

În Podéi, podiş în pădure în Fărcăşlig (Cergău Mare). – După apelativul *podei* „podiş, platou" (vezi D. Loşonţi, CL, XXI, 1976, nr. 1, p. 22-23).

În Podéie, sunt podeie; coboară răzor în răzor (Glogoveţ).

În Podiréi, platou (Biia). – De la *podireu, podirei* „podiş” (vezi Loşonţi, *loc. cit.*, p. 23-26).

În Póduri, platou lângă pădure;păşune (Glogoveţ). – După *pod* „podiş”, pl. *poduri.*

În Poiánă, teren arabil şi fânaţ, lângă pădure (Crăciunelu de Sus), (Lodroman). – După *poiană* „loc în pădure lipsit de copaci şi acoperit cu iarbă şi cu flori, luminiş, ochi” (DLR).

În Poieníţă, teren arabil şi fânaţ lângă pădure (Crăciunelu de Sus). – După *poieniţă,* dimin. de la *poiană* sau de la n.top. *Poiană* + suf. *-iţă.*

În Polmón, teren arabil, a fost pădure (Glogoveţ). – După *polmon* „podmol”, „prispă” (în zonă cu sensul de „terasă”).

În Pripoáre [în pripǫ́ră], deal prăpăstios, teren cu vii (Sâncel). – De la apel. *pripor,* pl. *pripoare* „coastă de deal sau de munte, pantă abruptă, povârniş” < ucr. *prypir* sau *pryporu* „acea parte a cefii boului pe care se sprijină jugul” (SMO, p. 139).

În Prund, teren arabil care „ a fost lăsat de apă”, teren nisipos (Cistei). – De la apel. *prund* „pietriş mărunt, amestecat cu nisip, care se găseşte pe fundul şi pe malul apelor sau în straturi în scoarţa pământului” (DEX).

În Răstoácă, teren lângă Târnavă, unde apa este mai adâncă (Mihalţ). – După apel. *răstoacă* „loc unde apa este puţin adâncă, gârlă puţin adâncă, formată prin abaterea apei cu scopul de a prinde peşti în albia secată” (DM).

În Răzoáre, teren arabil în terase; cu răzoare (Sâncel). – După *răzoare* (pl. lui *răzor*), aici cu sensul de „teren în terase”.

În Râpi [în rîḱ], teren arabil pe un deal (Cistei); deal (Crăciunelu de Jos); coastă, o cam fugit pământul (Mihalţ). – De la *râpă,* pl. *râpi* „coastă abruptă a unui deal, surpătură de pământ făcută de torente sau de şuvoaie” (< lat. *ripa*) (DLR).

În Rât, teren arabil (Mihalţ). – După apel. *rât.* Vezi infra, *Râtul.*

Scanned with OKEN Scanner

În Rogoáze [în rogóză], rât, fânaţ (Jidvei). – După *rogoz*, numele mai multor plante erbacee care cresc prin mlaştini, fâneţe umede (< v. sl. *rogozŭ*) (DLR).

În Rovină [în róyină], teren care ţine apă (Cergău Mare); [în roḍină], loc mlăştinos (Crăciunelu de Jos). – După *rovină* „loc mlăştinos, mocirlos" (< bg. *rovina*).

În Rugi [în ruj] (Crăciunelu de Sus : *NALR – Transilv. Date*). – După *rug*, pl. *rugi* „mărăcine", „nume dat unor arbuşti din familia rozaceelor", (şi rar) „tulpina (târâtoare) a acestor arbuşti" (< lat. *rubus*).

În Ruptúri, fânaţ, pământ hurupănos (Cergău Mare). – După *ruptură*, pl. *rupturi* „alunecare, surpare de teren pe dealuri" (vezi SMO, p. 125, 148, 167 etc.).

În Sărătúră, teren arabil, loc sărături (Biia).

Între Dâlme, teren arabil între două diguri pe marginea Târnavei (Cistei). – După apel. *dâlmă* „ridicătură de pământ (construită de oameni) servind ca hotar; semn prin care se desparte un ogor de altul" (DEX).

Între Drúmuri, teren arabil între două drumuri (Glogoveţ); teren arabil aflat între calea ferată şi şosea (Cistei).

Între Gruiéţe [întră gureţă], teren între două gruiuri (Cergău Mic). – De la *gruieţ*, pl. *gruieţe* (< *grui* + *-eţ*), prin metateză **gurieţă* şi prin căderea lui *i* : *guréţă*.

Între Irúgi, mlaştină, în Cioara, între Târnava Mică şi Iruga Morii, dincoace de calea ferată (Pănade). – După *irugă*, pl. *irugi* „braţ de râu ce duce apa la moară; canal prin care se abate apa la moară". Vezi supra.

Între Pădúri, teren arabil (Iclod); păşunat (Velţ).

Între Păráuă, teren aflat între părâuri (Iclod, Jidvei, Feisa, Glogoveţ, Bucerdea Grânoasă).

Între Răzoáre, teren în terase (Feisa). – V. supra *În Răzoare*.

Între Străji (Biia : *NALR – Transilv. Date*). – După *strajă*, pl. *străji* „loc unde stă un paznic; post de veghe", „cetăţuie (situată la

În Rogoáze [în rogǫ́ză], rât, fânaţ (Jidvei). – După *rogoz*, numele mai multor plante erbacee care cresc prin mlaştini, fâneţe umede (< v. sl. *rogozŭ*) (DLR).

În Rovină [în róyină], teren care ţine apă (Cergău Mare); [în roǫ́ină], loc mlăştinos (Crăciunelu de Jos). – După *rovină* „loc mlăştinos, mocirlos" (< bg. *rovina*).

În Rugi [în ruj] (Crăciunelu de Sus : *NALR – Transilv. Date*). – După *rug*, pl. *rugi* „mărăcine", „nume dat unor arbuşti din familia rozaceelor", (şi rar) „tulpina (târâtoare) a acestor arbuşti" (< lat. *rubus*).

În Ruptúri, fânaţ, pământ hurupănos (Cergău Mare). – După *ruptură*, pl. *rupturi* „alunecare, surpare de teren pe dealuri" (vezi SMO, p. 125, 148, 167 etc.).

În Sărătúră, teren arabil, loc sărături (Biia).

Între Dâlme, teren arabil între două diguri pe marginea Târnavei (Cistei). – După apel. *dâlmă* „ridicătură de pământ (construită de oameni) servind ca hotar; semn prin care se desparte un ogor de altul" (DEX).

Între Drúmuri, teren arabil între două drumuri (Glogoveţ); teren arabil aflat între calea ferată şi şosea (Cistei).

Între Gruiéţe [întră gureţă], teren între două gruiuri (Cergău Mic). – De la *gruieţ*, pl. *gruieţe* (< *grui* + *-eţ*), prin metateză **gurieţă* şi prin căderea lui *i* : *guréţă*.

Între Irúgi, mlaştină, în Cioara, între Târnava Mică şi Iruga Morii, dincoace de calea ferată (Pănade). – După *irugă*, pl. *irugi* „braţ de râu ce duce apa la moară; canal prin care se abate apa la moară". Vezi supra.

Între Pădúri, teren arabil (Iclod); păşunat (Velţ).

Între Păráuă, teren aflat între părâuri (Iclod, Jidvei, Feisa, Glogoveţ, Bucerdea Grânoasă).

Între Răzoáre, teren în terase (Feisa). – V. supra *În Răzoare*.

Între Străji (Biia : *NALR – Transilv. Date*). – După *strajă*, pl. *străji* „loc unde stă un paznic; post de veghe", „cetăţuie (situată la

oarecare înălțime) în care se adăposteau odinioară străjerii". Pentru aria toponimelor *Straja* (vezi Iordan, *Top. rom.*, p. 258-259).

Între Unguri, cartier al satului unde se află mai multe familii de unguri (Bucerdea Grânoasă).

Într-o Masă, șes; pășune pe Valea Mare (Sâncel). – După *masă* (prin Transilv.) „loc șes, scufundat".

Într-o Tablă, teren șes, arător și fânațe (Cergău Mic). – Vezi *În Tablă.*

În Úliță, loc în centrul satului, unde se află un monument; loc de întâlnire a tineretului (Bucerdea Grânoasă). – După *uliță* „stradă".

În Únghiu Căpâlnii, teren, un unghi făcut de apa Târnavei și de linia ferată Blaj-Praid în dreptul localității Căpâlna de Jos (Jidvei). N.t. *Căpâlna* (< magh. *kápolna* „capelă"). Vezi Iordan, *Top. rom.*, p. 233.

În Sorți [în sorț], aici avea toată lumea câte o bucată de pământ, câte o soarte (Jidvei). – După *soarte,* pl. *sorți* „parcelă de pământ obținută prin tragere la sorți", obicei practicat în evul mediu, dar și mai târziu (vezi Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei,* I, p. 36, 37, 285, 324).

În Stáur, pășune; loc înconjurat de pădure din trei părți (Lodroman); [în stáu̯ur] (Glogoveț : *NALR – Transilv. Date*). – După *staur* „grajd sau adăpost (pentru oi)" (< lat. *stabulum*).

În Stăuínă, pășune (Biia). – Pentru *Stăuină,* vezi infra.

În Stejéri [în stăjęr'] (Micăsasa : *NALR – Transilv. Date*). – După *stejar,* pl. *stejari* „arbore înalt cu tulpina dreaptă, cu coroana largă, cu frunzele adânc crestate, cu florile dispuse în amenți, cu lemnul rezistent și dur, al cărui fruct este ghinda".

În Stupínă [în stukína] **în Ciungari,** fânaț; a fost stupină (Tătârlaua). – După *stupină* „loc unde se cresc albinele, unde sunt amplasați stupii și toate instalațiile anexe; albinărie, prisacă, stupărie" (< *stup* + *-ină*). Pentru *Ciungari,* vezi supra.

Scanned with OKEN Scanner

În Şipót [în şîpot], pădure, aici este un izvor (Tătârlaua). – După *şipot* „izvor a cărui apă ţâşneşte cu putere (şi care este captată printr-un jgheab sau printr-o ţeavă).

În Schmidtwiese [în Şmìtvíz], rât, fânaţ (Jidvei). – Din săs. *Smitvi:z* „pajiştea lui Schmidt".

În Táble, teren agricol (Iclod). – După apel. *tablă,* pl. *table* „bucată de pământ semănată" (< magh. *tabla* „lot, lan de grâu").

În Tog, teren agricol (Tătârlaua). – După *tog* „parcelă de pământ, delniţă" < magh. *tag* „idem" (SMO, p. 197; PO 121, 122, 123).

În Tonoróc, cartier al satului mărginit de păşune (Tătârlaua). – Cf. magh. *tanorok* „fânaţ, păşune îngrădită în apropierea satului" (SMO 197).

În Tína Neágră, teren arabil pe un loc desecat (Cergău Mic). – De la apel. *tină* „noroi" + adj. *negru,* fem. *neagră.*

Într-a lui Vlăsoáie, teren arabil în capul satului spre Spini (= Lunca Târnavei), unde a existat o hodaie a lui Vlăsoaie (Sâncel). – De la n.p. *Vlăsoaie,* boiereasă, soţia unui boier *Vlasa* (< *Vlasa* + suf. *-oaie*).

În Vad, teren lângă Târnavă unde vin vitele la adăpătoare (Crăciunelu de Jos). – După *vad* „loc situat pe malul unui râu, unde malul e jos şi apa puţin adâncă, permiţând trecerea prin apă de pe un mal pe altul" (< lat. *vadum*). Vezi şi infra.

În Vále, păşunat (Velţ), (Biia – *NALR – Transilv. Date;* Crăciunelu de Sus, *ibidem*).

În Valea Bii (Biia : *NALR – Transilv. Date*). – Vezi infra *Valea Bii.*

În Vii (Crăciunelu de Sus : *NALR – Transilv. Date*).

În Viz, luncă lângă Târnavă spre Mânărade (Glogoveţ). – După săs. *viz* „pajişte", germ. *Wiese.* Vezi şi *Schmidtwiese.*

Scanned with OKEN Scanner

În Zăcătoáre, locul unde stau vitele de amiază (Valea Lungă). – V. infra.

În Zăcătúră, locul unde stau vitele în timpul amiezei (Bucerdea Grânoasă). – V. infra.

În Zăpode, teren arabil în hotarul Bii, primit din reforma agrară (Lunca Târnavei). – Vezi infra. p. 172: *Zăpode.*

În Zăuleni, deal cu fânaţ şi vii (Glogoveţ). – Cf. n. top. *Zau(l),* de unde cu ajutorul suf. *-ean,* pl. *-eni,* numele de grup *zăuleni.*

În Zlátină, teren arabil sărături os (Crăciunelu de Jos). – După apelativul *slatină,* pronunţat *zlatină* „sărătură", cu transformarea lui *s* urmat de *l* în *z.* Vezi infra.

J

Jecmáne, teren arabil şi fânaţ (Cergău Mare). – Cf. n.p. *Jicman* < magh. *Zsigmond* < *Sigismund.*

Jelăréşti [jălăréşt'], teren arabil (Mihalţ); [jilăreşt'] teren arabil (Cistei). – De la numele de grup *jelereşti* < n.p. *Jeleru* (< *ieler* „ţăran iobag care nu avea nici casă, fiind nevoit să locuiască în casa altora în schimbul unei „chirii" plătită în muncă sau produse" (< magh. *zseller*).

JIDVEI, ung. *Zsidve,* germ. *Seiden,* sat, comună jud. Alba. Are următoarele atestări documentare: 1309 *Sido,* 1319 *poss. Sythwe,* 1323 *Sydo,* 1324 villa seu poss. *Sytue,* 1332 sacerdos de *Situk,* de *Syme* < = *Sytue* >, 1343 *Sitve, Zytuia, Zytue,* 1364 poss. *Sytwe,* 1391 *Sythew,* 1413, *Sythwe,* 1424 *Sythwa,* 1438 *Sithwe,* 1441 *Sythew,* 1450 *Situe,* 1589 *Sittwe,* 1733 *Zsidvei,* 1760-1762 *Zsidve,* 1850 *Sidvei,* 1854 *Zsitve, Seiden, Jidveiu.*

G. Kisch, *Siebenbürgen,* p. 215, consideră toponimul de origine germană (săsească) derivat de la antrop. *Sido* (în althochdeutsch) formă hipocoristică de la **Sigidiot* (însemnând acelaşi lucru ca *Niko-laus* < *νikη* „Sieg" + *λαος* „Volk"). Forma săs. *Seiden* ar fi, de fapt, dativul plural al lui *Sid* > mhd. *ze den Siden.* Din graiul saşilor, toponimul a fost preluat apoi de unguri. Iordan, *Top. rom.*,

Scanned with OKEN Scanner

p. 275 îl alătură celor care pornesc de la apelativul *iidov*, cu semnificaţie mitologică „uriaş" şi care se găsesc în preajma unor cetăţi în ruină.

Jóldoşul, teren arabil şi fânaţă cu livadă (Crăciunelu de Jos). – N.p. *Joldoş* < magh. *zsoldos* „lefegiu".

Joséni, uliţă a satului în partea de jos (Glogoveţ); cartier al satului în partea de jos (Velţ). – De la *iosean, -eni* „locuitori din partea de jos a satului" (< *ios* + suf. *-ean,* pl. *-eni*).

L

La Agronómu, teren arabil (Crăciunelu de Jos).

La Americánă, teren plantat cu viţă de vie americană (Crăciunelu de Jos). – După apel. *americană,* adj. substantivat „altoi pentru viţa de vie".

La Arínii Lúncii (Micăsasa). – După *arin,* pl. *arini,* nume dat mai multor specii de arbori cu frunze ovale, dinţate şi cu flori verzui-roşietice, grupate în amenţi" + top. *Lunca* (gen.).

Lab, teren cultivat cu viţă de vie; înainte, teren arabil (Cistei). – După *lab* „bucată de pământ, o fâşie de arătură" (DA). Vezi şi infra, p. 115.

La Bába, teren arabil în apropierea casei lui Cornel Baba (Cistei).

La Báia cea [ai] **= Nouă,** teren lângă apa Târnavei de unde se scotea nisip; loc bun de scaldă (Sâncel). – După *baie* „loc de scăldat, scaldă".

La Báltă, păşune cu bălţi (Lodroman); păşune; loc apătos (Micăsasa). – Vezi supra *Balta Barnii, Balta Bisericii, Balta-n Prund.*

La Báncă, teren luat cu bani din bancă (Glogoveţ). – După *bancă* „întreprindere financiară care efectuează operaţii de plată şi credit".

Scanned with OKEN Scanner

La Bărácă, aici a fost centrul satului (Biia). – Cf. apel. *băracă* „baltă". Vezi supra: *Bărăci.*

La Bătătúră, teren arabil; înainte a fost păşune; acolo dormeau vitele (Cergău Mare). – După apel. *bătătură* „zăcătoare, locul unde stau vitele la amiază", cunoscut în regiunea vecină a Secaşului – Târnavei (vezi Frăţilă, AUT, X, p. 145).

La Berindéu, teren arabil (Jidvei). – N.p. *Berindeu* < *Berindei* prin schimb de sufix < *Berinde* + *-ei.* (Vezi Pătruţ, OR, p. 118; pentru altă explicaţie, mai puţin probabilă, vezi DOR, p. 200). Pentru schimbare de sufix *-ei/-eu* cf. şi *Brânzei/Brânzeu.*

La Bisérica din Deal (Cergău Mic).

La Bisericúţă în Ciungari, este o bisericuţă acolo (Tătârlaua). – După *bisericuţă,* dimin. de la *biserică* + n.top. *Ciungari* (vezi supra).

La Bitángu, a fost o hodaie a unuia poreclit *Bitangu* (Bucerdea Grânoasă). – N.p. (poreclă) *Bitangu* < *bitang* „bastard, copil din flori" < magh. *bitang* „idem" (vezi Tamás, EW, p. 121).

La Bloj, teren arabil deasupra satului (Lodroman). – Vezi supra, *Fântâna de la Bloj.*

La Bórşoş, teren arabil (Mihalţ). – N.p. *Borşoş* < magh. *borsos* „cu faţa sau pielea ciupită" < *borsó* „mazăre" (Paşca, *Nume,* p. 185).

La Bostáni, rât (Jidvei). – N.p. *Bostan* < *bostan* „dovleac".

La Bóta, teren arabil, proprietatea unui om care se numeşte Bota (Cistei). – N.p. *Bota* (DOR, 211; Iordan, DNFR, p. 75). Cf. şi scr. *Bota,* hipocoristic de la *Bogdan, Božimir* etc. (Grković, *Rečnik,* p. 43).

La Botórca, teren arabil într-un vârf de deal (Velţ); [la botorcă] (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). – Vezi infra *La Butorcă.*

La Brazi (Cergău Mic). – După *brad,* pl. *brazi,* specie de conifere.

Scanned with OKEN Scanner

La Brústuri, păşune şi teren arabil (Glogoveţ). – După *brustur(e),* numele mai multor „plante erbacee cu frunze foarte mari şi late, cu flori purpurii sau violete, dispuse în inflorescenţe sferice şi ţepoase; lipan". Posibil un singular refăcut după pl. de la **brust* de origine autohtonă (vezi Brâncuş, *Vocabularul autohton,* p. 48-49; vezi şi Frăţilă, *Note lexicale şi toponimice,* în *G.I. Tohăneanu. 70,* Timişoara, 1995, p. 179).

Lábu de la Obârşie [lábu de la obîrşe], teren arabil (Cergău Mic). – După *lab* (vezi supra *Lab*) + *obârşie* „partea superioară a văii, locul de unde începe albia văii". Apelativul nu mai este cunoscut în regiune.

Lábu Grécilor, teren arabil dincolo de podul peste Târnavă, pe deal, în partea strângă (Crăciunelu de Jos). – După *lab.* + n. etnic *grec.*

Lábu lui Heghedúş, teren arabil (Mihalţ). – N. p. *Heghedu*ş < magh. *hegedus* „violonist, ceteraş".

Lábu Pópilor [lábu pókilor], teren arabil, proprietate ce aparţinea bisericii greco-catolice de la Blaj (Bucerdea Grânoasă).

Lábu Verigériului, teren arabil (Cergău Mare). – După *verigar,* pl. *verigari* „arbust cu ramurile terminate prin câte un spin, cu flori galbene-verzui şi cu fructe cărnoase, negre, întrebuinţate în medicină pentru proprietăţile lor purgative (*Rhamus cathartica*) (< *verigă* + *-ar*) sau *verigel,* pl. *verigei* „plantă parazită, lipsită de clorofilă, cu frunzele reduse la solzi mici şi cu flori galbene-roşietice", prin schimb de sufix *-el/-ar.* Vezi alte plante cu nume asemănător: *vericel, verigaş* la Borza, DEB, p. 300-301.

La Butórcă, păşune în care se găseşte o fântână cu izvor bun (Biia). – Cf. *butoarcă* = scorbură, trunchi găurit (DA; s.v. *butură*).

La Butunói, teren pe care a fost o fântână (Lodroman). – După apel. *buturoi* „izvor, fântână, de obicei, neamenajată, în hotar, pe câmp". Apelativul, cunoscut şi pe valea Secaşului-Târnavei (vezi Frăţilă, AUT, X, p. 146), este un derivat de la *butură* „scorbură" cu suf. *-oi.* Iniţial, s-a pornit de la faptul că unele izvoare erau amenajate cu o scorbură, în care apa putea fi mai uşor captată (idem, p. 146). De la

Scanned with OKEN Scanner

buturoi, prin falsă regresie, s-a ajuns la *butunoi* (vezi alte exemple la Frățilă, *Târnave,* p. 73).

La Calea cea [ai] **Strâmbă,** pădure prin care trece o cale cu multe cotituri (Jidvei).

La Cantón, teren agricol şi fânaţ în apropierea unui fost canton de cale ferată (Cistei). – După *canton* „clădire înzestrată cu aparatele necesare pentru supravegherea căilor de comunicaţie".

La Cantonu lui Ceaca (Cistei). – N.p. *Ceaca,* înregistrat de Iordan, DNFR, p. 108; Cf. şi srb. *Čaka* < *Čavka,* numele unei păsări (Grković, *Rečnik,* p. 322).

La Cápu Deálului, teren în vârful dealului pe care s-au plantat vii; o parte teren arabil (Glogoveţ). – Vezi supra, *Capul Dealului.*

La Carmán, teren arabil şi fânaţ (Crăciunelu de Sus). – Cf. n.p. *Carman:* gr. *Karman* (Iordan, DNFR, p. 101).

La Cárpene (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). – O formă de pl. neobişnuită de la *carpen.* – Vezi *Carpeni,* supra.

La Casa Blágului (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). – După s. *casă* + n.p. *Blagu* (gen.), hipocoristic de la *Blagoie, Blagomir* etc.

La Cása Boinăşánului (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). – După *casă* + n.p. *Boinăşan* < *boinăşean* „locuitor al satului Boian" < n.t. *Boian* + suf. compus *-ăşean.*

La Cása Línii, dâlmă, păşunat sus lângă pădure lângă Cuibu Căii (Glogoveţ). – N.p. *Lina* (cf. *Călina, Elena, Ileana*), vezi Paşca (*Nume,* p. 269).

La Cásă, teren pe care a fost o casă a unui om numit Todoran (Glogoveţ).

La Casă în Póduri (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – Vezi supra *În Poduri.*

La Cărămizi [la cărăníz], loc la intrarea în sat, unde se fac cărămizi din lut (Cistei), (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*).

Scanned with OKEN Scanner

La Cătána, loc unde era o hodaie a unuia poreclit *Cătană* (Bucerdea Grânoasă). – N.p. *Cătană* < *cătană* „soldat".

La Cânepi [la cínek], teren arabil pe care cândva se cultiva cânepă (Cetatea de Baltă).

La Cârpătoare, teren arabil; un costiş (Lunca Târnavei). – Cf. *cârpător,* pl. *cârpătoare* „taler de lemn pe care se răstoarnă mămăliga" (< lat. *coopertorium*).

La Cioára, teren arabil pe malul Târnavei spre Sâncel şi Pănade (Lunca Târnavei). – Vezi supra: *Cioara.*

La Chirilă, teren arabil (Lunca Târnavei). – De la n.p. *Chirilă* (Paşca, *Nume,* p. 204).

La Chìşardău, teren arabil şi păşune (Cergău Mare). – Vezi supra: *Chişardău.*

La Ciufudi, teren arabil spre localitatea *Ciuțud* (Crăciunelu de Jos). – *Ciuțud,* probabil un derivat de la n.p. *Ciotu* cu suf. top. maghiar *-d.* Un oiconim *Ciotu* < antrop. *Ciotu* se găseşte în Basarabia (Eremia, *Nume de localităţi,* p. 75). Pentru toponimele derivate cu suf. maghiar *-d,* vezi Petrovici, DR, XI, p. 229-237; idem, SDT, p. 152-157; Radu Sp. Popescu, *Note de toponimie transilvăneană,* LR, 1975, p. 263-266; idem, *Mărturii toponimice privind istoria Transilvaniei medievale,* LR, 1973, nr. 3, p. 309-314.

La Ciurăíş, loc în albia Târnavei Mici unde apa este mai adâncă şi face vârtejuri; tot aici este şi un iaz din piatră (Sâncel). – Derivat de la *a ciurăi* „(despre apă) a curge şiroind şi producând un zgomot caracteristic" cu suf. *-iş.*

La Ciurói, pârâu; vine din pădure (Lodroman). – După *ciuroi,* „firul apei ce ţâşneşte din pământ", postverbal de la *ciurui* (DA s.v. *ciuroiu*).

La Colíba lui Curechériu, este o colibă în vie (Tătârlaua). – N.p. (poreclă) *Curecheru;* avea casa *În Cureche* (vezi supra).

Scanned with OKEN Scanner

La Comoára, teren arabil pe deal (Iclod), [la comǫră] (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). – După s. *comoară* „grămadă de bani sau de obiecte de preţ (ascunse în pământ)".

La Cópaci, pădure (Cergău Mic), teren arabil şi răzoare (Glogoveţ). – După apel. *copac,* pl. *copaci* „arbore", dispărut din grai.

La Cornél, teren arabil şi berc (Mihalţ). – N.p. *Cornel.*

La Córnu Víilor [la córnu jíilor], teren în formă de unghi format de două căi; teren cu vii pustii (Glogoveţ). – După *corn* „colţ, unghi" + s.*vie,* pl. gen.

La Cóşără, teren arabil pe care este o fântână cu apă *coşără* „curată, bună" (Biia). – După apel. *coşer, -ă* „curat, -ă, bună" < magh.

La Craci, teren după Coasta Turzii, în Moartele (Pănade). – După *crac* „braţ al unei ape". Vezi supra: *Crac.*

La Críptă, teren pe care se află cimitirul evreiesc, lângă Bercuţu Neamţului, la ieşirea spre Iclod (Pănade). – După *criptă* „cavou". Cf. top. *La Criptă* de la Cinciş, jud. Hunedoara (Homorodean, SMO, p. 100).

La Crúce, teren arabil; lângă drumul care trece prin el este o cruce (Cergău Mare); parte de sat (Biia); teren arabil la intrarea în sat unde este o cruce (Cistei); teren la o bifurcare de drumuri, unde este şi o cruce (Tătârlaua); teren arabil imediat la ieşirea din sat unde se află o cruce (Mihalţ); [la crúce] (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – După *cruce.*

La Crúcea Bătrână (Crăciunelu de Jos).

La Crúcea Sátului, teren la ieşirea din sat pe care este o cruce; păşune şi casele de pe Uliţa Borceştilor (Pănade).

La Curcéni, uliţă pe care se găsesc oameni veniţi din Curci, sat lângă Mediaş (Glogoveţ). – După *curcean,* pl. *curceni* „oameni proveniţi din *Curci".*

La Cúrte, păşune, aici a fost curtea grofului Teleki (Biia).

Scanned with OKEN Scanner

La Deutsch (la daiĉ), livadă şi vii, parţial teren arabil şi fânaţ (Crăciunelu de Sus). – N.p. germ. *Deutsch.* Cel care purta numele *Deutsch* era evreu.

La Eroi, teren în care sunt îngropaţi 30 de morţi din primul război mondial (Valea Lungă).

La Fărcăşlíg, fânaţă (Cergău Mare). – Vezi *Fărcăşligu,* supra.

La Fântâna cea [ai] **Réce,** teren arabil cu fântână; cură (= curge) izvoru cât mâna (Jidvei).

La Fântână, teren arabil; este o fântână (Crăciunelu de Jos).

La Fântânéle, teren arabil cu mai multe izvoare (Cergău Mare). – După *fântânea,* pl. *fântânele,* derivat cu suf. dimin. *-el,* fem. *-ea,* pl. *-ele* de la *fântână.*

La Fermă [la fírmă], teren al fostului gostat (Crăciunelu de Jos). – După *fermă* „subunitate agricolă în cadrul unei cooperative agricole de producţie" (< fr. *terme*).

La Foárfeci, teren brăzdat cu pâraie; are forma unei foarfeci (Glogoveţ). – După *foarfecă,* pl. *toarteci* cu sens metaforic. Cf. şi *Foarteca Mare* şi *Foarfeca Mică* numele a două pâraie de la Armeniş, jud. Caraş-Severin (Ioniţă, *Nume;* DTB, IV, p. 61) şi *Foarteca,* numele unei poiene din satul Feneş, com. Armeniş (DTB, IV, p. 61).

La Frásinii lui Izidón (Pănade). – După *trasin,* pl. *trasini* „salcâm"; n.p. *Izidon* < *Izidor* < gr. *Ἰσιδορος,* intrat la noi prin filieră occidentală, germană (Paşca, *Nume,* p. 265).

La Gábra, pădure de foioase (Lodroman). – Probabil un nume de origine slavă: **Gabrŭ* (< v.sl. *gabr-* < *grabrŭ* „carpen") cu schimbarea de gen după *pădure.* Pentru alte toponime de la tema slavă *gabr-,* vezi Iordan, *Top. rom..,* p. 63 şi Frăţilă, *Contribuţii lingvistice,* p. 164-165.

La Ghiázmazău, teren arabil şi fânaţ (Biia). – Cf. magh. *gyaszmező* „câmpia îndoliată".

Scanned with OKEN Scanner

La Gorúnu Máre, teren arabil; înainte a fost pădure; după defrişare a rămas un singur gorun (Mihalț). – După *gorun,* varietate de stejar + adj. *mare.*

La Grájduri, teren arabil şi păşune în apropierea grajdurilor fostului CAP, desființat în 1990 (Cistei).

La Grădína lui Câmpeánu, teren împrejmuit, aparținea unui om cu numele de familie Câmpeanu (Tătârlaua).

La Grădină (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). – După *grădină* „loc îngrădit (pe lângă casă) în care se cultivă flori, legume, pomi".

La Grădíni, aici avea groful Teleki „gozdoşagu" lui (Biia).

La Groápa Fúrcii, adâncitură de teren; teren arabil şi păşune; aici erau aşezate spânzurătorile pentru iobagi (Glogoveț).

La Groápa Pópii, adâncitură de teren; teren arbil; aici avea preotul pământ (Cergău Mare), (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*).

La Groápe, „loc slab şi țălini" (Bucerdea Grânoasă); teren adâncit (Cergău Mare). – De remarcat forma de pl. *groape,* menținută în toponimie. Apelativul *groapă* are pl. *gropi,* pron. *grok.*

La Gropíle [la grokíle], „loc gropos şi moinos" (Bucerdea Grânoasă). – După apel. *gropilă,* pl. *gropile* „groapă (mică), adâncitură" (< *groapă* + *-ilă*) (DA).

La Gruiéțe [la gruiéță], „nişte deluță"; păşune (Glogoveț). – După *gruieț,* pl. *gruiețe* „grui mai mic".

La Gúra Dăptăului (Biia: *NALR – Transilv. Date*). – Vezi supra: *Dăptău.*

La Gúra Hoáncii, păşune (Cistei). – După *gură,* aici cu sensul de „deschizătură" + top. *Hoanca* (gen.). Vezi şi *La Hoancă.*

La Gurişoáre, teren arabil pe nişte movile (Micăsasa). – După *gruişoare,* pl. lui *gruişor,* prin metateză *gurişoare.* Cf. şi *guruieț* <*gurieț* < *gruieț.*

La Guruiéţe, o ridicătură de teren (Bucerdea Grânoasă. – După *gruieţ,* pl. *gruieţe,* prin epenteza lui *u* în grupul consonantic *gr.*

La Hodáie, teren arabil pe care a fost hodaia grofului (Biia); teren arabil spre hodăile de la Bucerdea Grânoasă (Cistei). – Vezi supra.

La Hoáncă, adâncitură de teren (Lodroman). – Vezi supra: **Hoanca;** vezi şi *La Gura Hoancii.*

La Hulă, teren alunecos (Cergău Mic). – Vezi supra *Hula Blajului, Hula cu Acăţi* etc.

La Hulişoáră, o dâlmă mai mică cu pământ care fuge (Glogoveţ). – Diminutiv de la *hulă.*

La Húmă, deal cu humă; teren cultivat cu vii (Glogoveţ). – După *humă,* nume care se dă la diferite „roce argiloase moi; se întrebuinţează la ţară pentru spoitul caselor, în locul varului şi pentru trasul brâielor" (< bg. *huma*) (DA).

La Hurubéni, „s-o surpat pământu" (Glogoveţ). – De la numele de grup *hurbeni* < n.top. *Hur(u)bă* cu suf. *-ean,* pl. *-eni.* Cf. şi numele de familie *Hurubean,* cunoscut în localitatea apropiată, Mănărade.

La Iaz, teren arabil lângă moara Mânărăzii (Glogoveţ); teren agricol în apropierea unui iaz făcut în albia Târnavei Mici (Sâncel). – După *iaz* „zăgaz făcut spre a abate sau a opri o apă în drumul ei".

La Ínuri, teren arabil (Iclod). – După *in,* pl. *inuri,* plantă textilă.

La Irúgă la Iaz, teren arabil aflat în apropierea apei (Glogoveţ). – După *irugă,* variantă a lui *ierugă* „braţ de râu care duce apa la moară; canal prin care se abate apa la moară".

La Jidánul, teren agricol care aparţinea unui evreu (Glogoveţ). – După *jidan* „evreu".

La Jirézi [la jirăz], teren arabil, deal cu platou; acolo o avut vlădicu jirezile de grâu" (Cergău Mare). – După *jireadă* „gireadă", pl. *jirezi* „şiră (de fân, paie, bucate)".

La Lac, teren arabil, azi nu mai este lac (Glogoveţ).

Scanned with OKEN Scanner

La Lia, teren agricol (Cistei). – De la *Lia,* n.p. hipocoristic de la *Văsălie* sau *Ilie.*

La Moáră, loc în vatra satului unde se află o moară (Cistei).

La Morîşcă (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). – După *morişcă,* dimin. de la *moară.*

La Mázări, teren arabil (Iclod). – După *mazăre,* pl. *mazări* „plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu flori albe sau trandafirii şi cu seminţe sferice, comestibile, închise în păstăi" (*Pisum sativum*), de origine autohtonă, înrudit cu alb. *modhull* (Brâncuş, *Vocabularul autohton,* p. 94).

La Măgura lui Budúlea, deal de formă rotundă (Cergău Mare). – După *măgură* (vezi infra) + n.p. *Budulea* < *Bud* (hipocoristic din *Budimir, Budislav* etc.) + suf. compus *-ulea* sau din *Budul* + *-ea.*

La Mătiúş, teren arabil (Bucerdea Grânoasă). – N.p. *Mătiuş* < *Matei* + suf. *-uş,* prin închiderea lui *e* neaccentuat la *i: Matiiuş,* apoi prin asimilarea *ii* > *i* şi prin transformarea lui *a* neaccentuat în *ă.*

La Mormínte, cimitir (Pănade). – După *morminte* „cimitir" sens păstrat azi în ariile izolate ale dacoromânei. Pentru istoria cuvântului, vezi I. Pătruţ, *Note şi etimologii,* CL, II, 1957, p. 294-296.

La Múche, deal lunguieţ şi ascuţit (Biia). – După *muche* „culme de deal înalt".

La Murătoáre, teren pe care se află o fântână cu apă sărată (Iclod). – După *murătoare* „apă sărată, slatină". Pentru alte locuri numite la fel, vezi Iordan, *Top. rom.,* p. 57, 127.

La Nopârcoása sau **La Obreján,** teren arabil (Lunca Târnavei). – *Nopârcoasa,* poreclă de femeie. Cf. *năpărcos, -oasă,* adj. „iute la mânie, arţăgos; care arată, exprimă duşmănie, veninos; iute din fire; isteţ ager" < *năpârcă* + *-os, -oasă,* cu *ă* > *o* prin asimilare faţă de *p;* cf. şi var. *nopârcă* (DLR, s.v. *năpârcă*).

La Ogorú lui Glígor, loc fain de păşunat de vite; teren deluros (Glogoveţ). – După *ogor* „bucată de pământ cultivată sau cultivabilă; ţarină, teren arabil lăsat nelucrat şi necultivat, folosit ca păşune timp de

un an, în scopul de a obţine în anii următori recolte mai bogate; pârloagă" (< bg., srb. *ugar*).

La Olárea, teren arabil; de aici luau pământ să facă oale (Iclod). – Derivat de la *oală* sau *ol,* cu suf. col. *-ar;* (cf. *broscar* „broscărie", *iedzari(u)* „cârd de iezi", *bălegar* „grămadă de balegă", *colbariu* „paie zdrobite tare" – Pascu, *Sufixele,* p. 84), la pl. *olare* + suf. toponimic *-a.*

La Oancea, teren arabil (Glogoveţ). – De la n.p. *Oancea* < *Onu (< Ion)* + suf. *-cea* sau de la *Oncu* + suf. *-ea* (Paşca, *Nume,* p. 260).

La Păsărea, teren arabil şi fânaţ pe o vale unde este şi o casă (Cistei). – Probabil n.p. (poreclă) *Pasăre.*

La Pădúre, teren împădurit lângă care sunt plantate şi vii (Crăciunelu de Jos).

La Pădúrea Gălzii, teren arabil, fânaţ şi berc pe marginea Mureşului; aparţinea unui boier din Galda (de Jos) (Mihalţ). – După Pătruţ, OR, p. 103, *Galda* este „la origine, un antroponim de aceeaşi structură cu *Turda,* deci format cu sufixul *-d* (...) de la o temă *Gal-,* cf. numele de persoană *Gal* (atestat în vechime: 1409 jupan *Gal...*) *Galu, Galul, Galea* (înregistrate în DOR, p. 62, s.v. *Galie*), din care provine şi forma *Găleşti,* nume de localitate din judeţele Alba, Bacău". Pentru alte explicaţii vezi idem, *ibidem,* p. 102.

La Părău, teren arabil prin care trece un părău mare care vine dinspre Tiur (Crăciunelu de Jos); loc în vatra satului pe unde trece un părău, astăzi secat (Cistei).

La Părău Iugî (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – După s. *părău* + n.p. *Iuga* (gen.), hipocoristic de la *Iugomir, Iugoslav* etc.

La Părău Creţănii, părău în pădure (Jidvei). – *Creţănii* genitiv de la n.p. (poreclă) *Creţana,* femeia unui ce se numea *Creţu.*

La Peri, teren plantat cu vie (Glogoveţ). – După *păr,* pl. *peri* (pomi fructiferi).

Scanned with OKEN Scanner

La Piatră [la ḱátră], teren arabil unde era o piatră mare (Iclod). – După s. *piatră.*

La Pietri [la ḱétri] (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*).

La Pietríş [la ḱetríş], teren arabil nisipos şi cu pietriş (Sâncel). – După *pietriş* „rocă mobilă constituită din diferite fragmente de roci şi de minerale rotunjite, care se formează pe litoral, în albia apelor curgătoare" < *piatră* + *-iş.*

La Pínca, deluşor; teren arabil (Cergău Mare). – N.p. *Pinca,* probabil un hipocoristic cu suf. *-c-* de la *Pintilie.*

La Pisc [la ḱisc] (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – Vezi infra, *Pisc.*

La Plopi [la ploḱ], loc pe marginea Târnavei unde se găsesc mai mulţi plopi (Cistei).

La Ploput, teren arabil (Lunca Târnavei). – De la *plop* cu suf. dim. *-uţ.*

La Pod, teren arabil lângă Târnavă unde era un pod ce ducea la Petrisat (Sâncel).

La Poiană, teren curăţat în pădure (Glogoveţ). – După *poiană.*

La Poárta Cúrţii, teren arabil, aici se afla curtea grofului Teleki (Biia).

La Portíţă, o ieşire printre dealuri (Crăciunelu de Sus). – Dimin. de la *poartă* „trecătoare peste munţi sau dealuri" (vezi Petrovici, SDT, p. 230-231, nota 47).

La Râpă, teren care se surupă, aproape de Târnavă, lângă capul satului (Biia); teren plantat cu vii (Glogoveţ); vii (Lodroman). – După *râpă.*

La Râpa Popii (Glogoveţ).

La Râpi [la rîḱ] (Lunca Târnavei).

La Ravnişte [la rămníşte], platou alături de pădure; teren arabil şi fânaţ (Glogoveţ). – Vezi supra *Dealul Ravniştei.*

Scanned with OKEN Scanner

Lárga, vale (Lodroman). – De la adj. (*larg*) *largă,* prin substantivare.

La Răzór (Cergău Mare).

La Ruptúră, teren arabil (Pănade). – Vezi supra: *În Rupturi.*

La Scáune, teren deasupra satului; polmoane (= podmoale); la deal îi coastă şi la vale îs polmoane; „aici merẹm cu n'eịi la păşune" (Glogoveţ). – După *scaun* „picior de deal sau de munte care coboară în trepte, terasă". Cf. şi toponimele *Scămnel, Scămnelu Mare, Scămnelu Mic şi Scămnişu* (Homorodean, *Vechea vatră,* p. 162-163). Vezi şi Iordan, *Top. rom.* p. 43.

La Soc, teren arabil (Lunca Târnavei). – După *soc* (< lat. *sabucum*).

La Staur [la stáor], păşunat apărat din trei părţi deal (Glogoveţ); [la stáu̯ăr] (Crăciunelu de Sus. *NALR – Transilv. Date*). – După *staur* „grajd" (< *stabulum*). Pentru *au* > *ao,* cf. *taur* > *taor, scaun* > *scaon* etc.

La Stâlp, deal, teren arabil (Cergău Mare). – Cf. *a stâlpi* (înv.) „a marca (cu stâlpi) hotarul unui loc, a hotărnici" (< *stâlp*). Un astfel de toponim există şi pe valea Secaşului -Târnavei (vezi Frăţilă, AUT, X, p. 159).

La Strâmtoáre, teren arabil îngust între două dealuri (Cergău Mare). – După *strâmtoare* „loc strâmt, îngust, între munţi sau între dealuri; defileu, cheie" (< *strâmt* + *-oare*).

La Stupină [la stukínă], o ţălinucă; oamenii aveau stupii acolo (Cergău Mare); „oprit (= păşune) de vite" (Crăciunelu de Jos); teren arabil (Iclod). – După *stupină* „prisacă".

La Şánturi, păşune (Jidvei). – După *şanţ,* pl. *şanţuri* „săpătură lungă şi îngustă făcută pe ambele părţi ale unui drum pentru scurgerea apei; p. gener. orice săpătură în forma de mai sus, făcută pentru scurgerea apei, pentru îngroparea unei conducte, pentru marcarea hotarului între două suprafeţe de pământ etc.".

Scanned with OKEN Scanner

La Şípot, porţiune de sat în apropierea unui şipot (Bucerdea Grânoasă); teren pe care se găseşte un izvoraş, o fântâniţă (Lodroman); şipot (Cergău Mic); teren arabil unde este un izvor (Micăsasa); teren arabil cu izvor (Cetatea de Baltă).

La Şipotu cel [ăl] **Gros,** teren arabil cu izvor puternic (Jidvei).

La Tău, lac; teren arabil şi păşune; aici au fost hodăi, hodaia lui Bunea şi a lui Covaci (Pănade); teren arabil (Lunca Târnavei). – După *tău* „lac" < magh. *tó* „idem".

La Tău Bívolilor [la tắu ǵ íbolilor], o baltă mai mare în care se scăldau bivolii (Crăciunelu de Sus).

La Tău Túnsului, de la Moartele spre Valea Herţii în jos; tău destul de mărişor; a secat, acum e mlaştină (Pănade). – N.p. *Tunsu* (poreclă).

La Tău Viilor [la tắu ȋíi̯ilor] (Biia: *NALR – Transilv. Date*).

La Tăuşór, loc mlăştinos, nu mai este lac (Biia). – Derivat de la *tău* cu suf. *-şor* sau de la n.top. *Tău* + -(u)*şor*.

La Todorán, teren arabil deasupra satului în care se găseşte o fântână cu apă de băut (Biia). – N.p. *Todoran.*

La Tonoróg, vie; fânaţ şi teren arabil (Glogoveţ). – V. supra, *În Tonoroc.*

La Toporáşe, teren cu vii (Micăsasa). – Probabil după *toporaş*, numele mai multor plante erbacee cu flori albastre-violete, rar roşietice sau albe" (< *topor* + *-aş*).

La Trecătoáre, două păduri apropiate printre care trece un drum spre Tăuni (Lodroman). – După *trecătoare* „drum îngust de trecere printre doi munţi (sau printre dealuri), de obicei de-a lungul unei ape; pas, tarniţă".

La Tróce, păşune pe care se găsesc nişte troce de ciment (Biia); păşune; o fost nişte troci de ţiment (Cetatea de Baltă); păşune pe care se află nişte jgheaburi de ciment (Sâncel).

La Tulúş, parte a satului (Glogoveţ) – N.p. *Tuluş* < *Tul(ea)* (cf. bg. *Tule,* Iordan DNFR, p. 464) cu suf. dimin. *-uş*.

Scanned with OKEN Scanner

La Ţâfe, teren arabil şi carieră de nisip (Crăciunelu de Jos). – După *ţâfă,* pl. *ţâfe,* variantă a lui *ţârfă* „nisip" (DLR).

La Ţintirím, păşune în apropierea cimitirului (Cistei). – De la *ţintirim* „cimitir" (< magh. *cinterem* „curtea bisericii, cimitir").

La Unghéţ, teren arabil în formă de ic (Lunca Târnavei). – După *unghet* „clin" < *unghi* + suf. *-eţ.*

La Vălăie, teren în păşune pe care se găsesc două fântâni şi nişte vălăie de ciment (Mihalţ). – După *vălău,* pl. *vălăie* „jgheab care serveşte la scurgerea apei dintr-o fântână sau ca adăpătoare pentru vite" (< magh. *válu*).

La Vergele [la vărjęle], deluşor, teren arabil şi o pădurice de aluni (Cetatea de Baltă). – După *vergea,* pl. *vergele* „vargă, nuia" (< lat. **virgella* = *virgula*) (DM).

La Verigéri, teren arabil (Cergău Mare). – Vezi supra *Labu Verigeriului.*

La Vèsɔbroánɔn, şipot cu ţeavă, cu citoarnă spre Bleşubeş, sub Bercu Rotund (Jidvei). – Din săs. *ve:sbronɔn* (= Weisbrunen) „fântâna albă", „izvorul alb".

La Vână, teren arabil cu nişte izvoare (Biia). – După *vână* „izvor" (< lat. *vena*).

La Vii [yiį] **Afără,** teren la marginea hotarului; nu mai sunt yii azi; prunişte şi nuci (Tătârlaua).

La Viile lui Friţ (Mihalţ). – *Friţ* = hipocoristic german de la *Friedrich.*

La Zăcătoáre, locul unde se adăpostesc vitele (Glogoveţ); locul unde se odihnesc de amiază vitele în păşune (Crăciunelu de Sus). – După *zăcătoare* „stanişte, loc unde stau vitele ziua la odihnă".

La Zăcătoáre în Dealu Feisii, aici stau vitele la amiazi (Tătârlaua).

Scanned with OKEN Scanner

La Zăvóiu Sásului, luncă; aparținea unui sas din Valea Lungă (Glogoveț). – După *zăvoi* „pădurice pe malul unei ape; luncă" (< v.sl. *zavoi*) + *sas* (gen.).

Lipovéniu, vale tinoasă în vatra satului (Bucerdea Grânoasă). – Un singular refăcut de la pl. *lipoveni* „cei din Lipova" (< = n.t. sl. *Lipova* „valea cu tei" < *lip* „tei" + *-ova*).

Livadă (Mihalț). – După *livadă* „teren plantat cu pomi".

Livádе, teren arabil (Crăciunelu de Sus). – După *livade* „livadă".

Livádea, teren arabil pe malul Târnavei; aici a fost înainte o livadă de pomi care a aparținut boierului de la Obreja; pădure de acațăni (= salcâmi) (Cistei).

Livadea de Pomi [poń] **în Fânață** (Jidvei).

Locu cel [ăl] **Frumos,** păşunat (Glogoveț).

Lócu Comunál, aici era cimitirul animalelor (Bucerdea Grânoasă).

Lócu de pe Dunăríța, teren agricol şi fânaț lângă Dunărița (Crăciunelu de Jos). – Pentru *Dunărița,* vezi supra.

Locu Forțát (Biia: *NALR – Transilv. Date*).

Locu lui Cărmăneásа (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). – *Cărmăneasa* < n.p. *Cărman* + suf. moțional *-easa.*

LODROMAN, sat, comuna Valea Lungă, jud. Alba. Atestări documentare: 1439 poss. *Lodorman,* 1461 census quinquagesimalis de *Ladorman,* 1480 *Lodorman,* 1486 *Lodormany,* 1733 *Lodroman,* 1750 *Lodromany,* 1760-1762 *Lodormány,* 1850 *Lederman,* 1854 *Lodormány, Ledermann, Lodorman.*

Toponim de origine antroponimică, cf. n. fam. *Lodroman* (Iordan, DNFR, p. 282).

Lúnca, teren arabil (Cetatea de Baltă); teren arabil; a fost fânaț (Tătârlaua); teren arabil şi fânaț pe marginea Târnavei (Lunca Târnavei); fânaț (Velț); teren arabil în vecinătatea Târnavei (Cistei).

Scanned with OKEN Scanner

– După *luncă* „şes de-a lungul unei ape curgătoare, regiune inundabilă a unei văi" (DA).

Lúnca Bóilor, păşune; acolo păşteau numai boii (Mihalţ).

Lunca cea [aị] **Crăiáscă,** luncă în capul satului spre Blaj până la Târnava ai Sacă; fânaţ şi teren agricol (Sâncel).

Lunca cea [aị] **Domnească,** fânaţ, a fost a popilor din Blaj (Cergău Mare).

Lunca Domneáscă, teren arabil şi fânaţ pe marginea Secaşului, aparţinea baronului de la Obreja (Mihalţ).

Lúnca din Jos, fânaţ în lunca Târnavei Mici, la marginea satului în stânga drumului ce duce la Iclod (Sâncel).

Lúnca din Sus, fânaţ în lunca Târnavei în partea de nord-est a satului (Sâncel).

Lunca Grindéiului, teren arabil şi fânaţ (Cergău Mare). – Vezi *Grindeiul*, supra.

Lunca Haţegánilor (Micăsasa : *NALR – Transilv. Date*). – N.p. *Haţegan* (< *Haţeg* + suf. *-an*).

Lúnca lui Véreş (Cetatea de Baltă). – N.p. ung. *Veres.*

Lúnca Pópii, fânaţ (Cergău Mare).

Lúnca Sécaşului, teren arabil şi fânaţ de-a lungul Secaşului, râu ce se varsă în Târnava Mică lângă Obreja (Mihalţ). – *Secaş* (< ung. *székás* „gălbenuş" < *szeka* „gălbenuş de ou" (Kisch, *Siebenbürgen,* p. 258).

Lúnca Tăului, teren arabil (Crăciunelu de Jos).

LUNCA TÂRNAVEI, sat, com. Şona, jud. Alba. Numele vechi era *Spini,* germ. *Spin, Bleschdorf,* magh. *Kistővis, Szpin,* săs. *Bleschdref.*

Suciu (DILT, I, p. 368) dă următoarele atestări: 1647 *Szpiny,* 1733 *Szpin,* 1854 *Szpin, Spin, Spini,* 1913 *Kistővis,* 1964 Lunca Târnavei. Ernst Wagner dă ca primă atestare anul 1411 şi afirmă că localitatea este o aşezare nouă (eine Töchtergrundung) în hotarul Şonei şi că se numea, iniţial, Şona Românească (Walachisch – Schönau: 1474

Scanned with OKEN Scanner

Olahmezew, 1496 *Zaz et Olah Zepmezeu*). Numele german, *Bleschdorf* (= satul românilor) a luat naştere pentru a se deosebi de Şona Săsească. De altfel, pârâul care străbate satul se numeşte *Valea Şonii,* deoarece numele *Spin(i)* va fi întrebuinţat de abia începând cu anul 1647. Numele vechi *Spini* (< apel. *spin,* pl. *spini*), pe care ungurii l-au tradus prin *Kistővis* < *Kis* "mic" + *Tővis* "spin, scai" (Kisch, *Siebenbürgen,* p. 103; Iordan, *Top. rom.,* p. 102). Numele recent a fost dat de administraţia românească pornind de la *luncă* + top. *Târnava* (genitiv).

Lúnca Târnávelor, teren arabil pe marginea Târnavelor unite (Crăciunelu de Jos). – Vezi infra, *Târnava.*

Lúncile Pópii cel [ăl] **Unit** (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*)

Luncúţă, teren arabil şi păşune (Cergău Mic). – După *luncuţă,* dimin. de la *luncă.*

M

Mańarăi, deal în formă de terasă cu „locuri arătoare" (Lodroman). – Formă de pl. de la **Mańarău* < magh. *Monyoró, Monyaro* sau **Monyaró* „alun" (vezi Petrovici, DR, XI, 1948, p. 229-237; idem, SOT, p. 152-157).

Masa Becî, loc şes pe un deal; platou (Mihalţ). – După apel. *masă* „loc şes" (vezi supra *Într-o Masă*) + *Becî,* gen. de la n.p. (fem.) *Beca.* Cf. srb. *Beka* sau o formă hipocoristică românească de la *Rebeca* (Paşca, *Nume,* p. 175). Pentru alte toponime în care intră apel. *masă* „platou", „loc şes", vezi Loşonţi, CL, 1978, nr. 2, p. 229.

Mădănéşti, uliţă a satului (Mihalţ). – Nume de grup de la *Mădan,* cunoscut în localitate. Cf. şi nfam bg. *Mădov* (Ilčev, *Rečnik,* p. 349) care presupune un radical *Mădo, Măda* sau *Mada* (< *Mladen*). Cf. şi scr. *Mada* (< *Mladen*) (Grković, *Rečnik,* p. 314).

Măgura, deal rotund, pământ rău (Bucerdea Grânoasă); fânaţ pe deal (Cistei). – După apel. *măgură* „deal mare, izolat", de origine

autohtonă înrudit cu alb. *magullë* (Brâncuş, *Vocabularul autothon*, p. 95-96).

Măgura Căpúdului, pădure pe un deal în apropierea localităţii Căpud (Cistei). – Pentru *Căpud,* vezi supra: *Dealul Căpudului.*

Măgura lui Căpâlneánu, deal (Cergău Mare). – *Căpălneanu,* n.p. azi dispărut (< *Căpâlna* + suf. *-ean(u)*).

Măgura lui Iónu Marícăi [marícî], deal (Cergău Mare). – N.p. *Marica* (< *Maria* + *-ica;* cf. şi bg. *Marijka*), gen. *Maricî.*

Măguríce, măgură mică (Cergău Mare). – Derivat de la n.top. *Măgura* cu suf. *-ice* sau direct din apel. *măgurice* „măgură mică".

Mălăíşte, teren arabil (Lodroman). – După *mălăişte* „loc cultivat cu porumb sau cu mei" (< *mălai* + suf. col. *-işte*), apelativ dispărut din graiul localnicilor.

Mălăíşti, teren arabil, vârf de deal, deasupra podei (Tătârlaua); teren arabil (Feisa). – De la *mălăişte,* pl. *mălăişti.*

Mărtineásа, teren arabil (Mihalţ). – Derivat de la n.p. *Martin* + suf. moţional *-easa.*

Mărtineásca, fânaţ şi teren arabil pe deal, format din **Mărtineasca cea** [ai] **Mare** şi **Mărtineasca cea** [ai] **Mică** [ńică] – Derivat de la *Martin* + suf. *-easca.*

Măticuta, teren arabil pe care se găseşte o fântână cu apă foarte bună; legenda spune că de aici ar fi băut apă Matei Corvinul (Mihalţ). – Din magh. *Matikut* „fântâna lui Matei".

Măticuta Scurtă, teren arabil pe un platou lângă *Măticuta* (Mihalţ).

Mâgla de la Gară, deluşor lângă staţia de cale ferată (Crăciunelu de Jos): – După apel. *mâglă* „movilă" (< magh. dial. *mágla* = *máglya*) + *gară* precedat de prep. *de la.*

Mâńirăuş, teren arabil (Cetatea de Baltă). – De la magh. *Monyorós, Monyarós* „teren acoperit cu aluni" < *monyoró, monyaró* + suf. *-os.* Vezi supra *Mańarăi.*

Melegveghi [mę́legvég], teren arabil, înainte a fost acoperit cu pădure, pe vale, la marginea satului (Bucerdea Grânoasă). – Toponim compus, de origine maghiară, în care primul element este *meleg* „cald", iar al doilea *völgy* „vale", devenit *veg* (sau în zonele unde *g* se confundă cu *d'* provenit din *d + e, i* : *ved'*); cf. *Rigoved'* < *Rigovölgy* „valea mierlei", *Craived'* < *Királyvölgy* „valea regelui", *Senașved'* < *Szénásvölgy* „vale cu fânațuri" (SMO, 80). Aşadar, toponimul nostru are semnificația „valea caldă".

MICĂSASA, sat, com. jud. Sibiu, ung. *Mykeszasza,* germ. *Feigendert.* Prima atestare datează din 1267: poss. *Mykazaza.* Alte atestări: 1309 *Michazaz,* 1332 *villa Mikezaza,* 1340 *Mikezaza,* 1347 *Mykehaza,* 1358 *Mykezaza,* 1390 *Mikezaza,* 1416 *Mykehaza* etc. (vezi DILT, I, p. 395). Localitatea este însă mult mai veche. Aşezarea romană descoperită aici prin săpăturile arheologice începute în 1976 se impune ca un mare centru meşteşugăresc al Daciei şi totodată al Imperiului rivalizând cu marile centre de acest gen din Galia şi de pe Rin.

Pornind de la atestarea numelui german al localității la anul 1357 *Fugindort* (pronunțat probabil **Fűgendorf*), *villa Fugonis* (1365), *Fegendort* (1605), *Fugendort*(*-er*), devenit în graiul saşilor *Fäjəndərt,* G. Kisch (*Siebenbürgen,* p. 207-208) crede că acesta porneşte de la un antroponim german *Fugo.* Forma sub care este atestat în documentele scrise în limba maghiară *Mikeszásza* (şi rom. *Micăsasa* – n.n. V.F.) a cărei *Mike-* (resp. *Mică-*) presupune o deformare prin etimologie populară a lui *Fűgeszásza,* în care rom. *-sasa,* magh. *-szásza* ar reprezenta v.germ. (ahd.) *sâza* „Sitz", adică „Dorf" (rom. „sat"). Cf. germ. reg. *Elsass* atestat documentar *Alisatia* > fr. *Alsace,* ahd. *Alisâzo, -a,* adică Sitz am „anderen" (germ. *ali,* got. *aliis*) sc. „Ufer", adică „pe celălalt mal". Forma magh. *Mykehaza* reprezintă tot o etimologie populară, fiind apropiată de toponimele ungureşti compuse cu *-háza.*

MIHALȚ, sat, com. jud. Alba. Este atestat pentru prima dată în 1319: *Kuzepwinch nunc Michalchtalua.* Alte atestări datează din: 1332 sacerdos de villa *Mihalch,* 1333 *Mihalt,* 1347 *Myhaltztalwa,* 1349 *Myhalchhaza, Kuzepwynch,* 1393 *Myhalchtalwa,* 1394 *Myhalchtalwa,*

Scanned with OKEN Scanner

1404 *Michalchtaluua,* 1408 *Myhalchtalua,* 1461 census quinquagesimalis de *Mihalcztalwa* 1750 *Mihalcz,* 1760-1762 *Mihálcztalva,* 1850 *Mihálczfalva, Mihalţa* (DILT, I, p. 397).

Toponim de origine antroponimică: *Mihal* (cf. şi bg., scr. *Mihal)* + suf. *-ţ* (vezi V. Frăţilă, *Nume de familie, supranume şi toponime de pe valea inferioară a Târnavelor provenite din hipocorsitice,* AUT, 1983, p. 11-20, în special p. 18, republicat în idem, *Contribuţii lingvistice,* Timişoara, Ed. de Vest, 1993, p. 141-150, în special, p. 149, 150).

Mocáni, teren arabil (Micăsasa). – Pluralul de la n.p. *Mocanu* < *mocan* „locuitor din Munţii Apuseni".

Molúmba, teren arabil, între Crăciunel şi Bucerdea, cultivat cu viţă de vie (Crăciunelu de Jos, Bucerdea Grânoasă). – De la magh. *molomba* „la moară".

Moára lui Tímu, teren în apropierea Târnavei, unde este o moară (Sâncel). – *Timu,* hipocoristic de la *Timotei* (DOR, 161).

Moára Póştei [mǫ́ra pǫ́şti], teren agricol, dincolo de Târnavă, spre Petrisat, unde este o moară (Sâncel). – *Poştei,* gen. de la *Poştă.* Pentru alte toponime, care amintesc vechile staţiuni de poştă, vezi Iordan, *Top. rom.,* p. 256-257. Cf. însă şi n.p. *Poştea* (DOR, 352), care s-ar putea explica din *Poşa* + suf. *-t-* + *-ea;* cf. forma paralelă *Postea,* la Pătruţ, OR, p. 47.

Moára Pustíe, teren arabil pe care se găsea o moară părăsită (Cetatea de Baltă).

Moártele, teren arabil şi cca 1 ha cu un fel de mlaştină; ieşeau nişte izvoare ca de ţiţei (Pănade). – După adj. substantivat *mort, moartă,* la pl. fem. articulat *moartele,* însemnând (despre apă) „stătătoare", „baltă", iar (despre teren) „neproductiv", pentru că acesta ţine apă, este mlăştinos. Cf. *mârvilă, mărghilă.* Vezi V. Frăţilă, ***Mărghilă şi alţi termeni înrudiţi,*** în *Contribuţii lingvistice,* p. 250-259.

Muierişte, loc în vatra satului (Mihalţ). – De la o formă **Măierişte* < **Măierău* (< magh. *monyoró, monyaró* „alun" vezi supra *Mańarăi*), prin falsă analiză, prin schimb de sufix *-ău / -işte* şi prin

asimilarea lui *ă* la *u* după *m*. Cf. şi top. *Muierău,* numele unei păduri de pe valea Secaşului, la Păuca, în jud. Sibiu (vezi Frăţilă, AUT, X, p. 161). Cf. şi *măierişte* (prin Transilv. şi Banat) „locuinţe şi acareturi care se află în afara satului, la locurile de plugărit, fermă; loc îngrădit sau construcţii în care se păstrează temporar recolta, uneltele de plugărie, dar şi sensul de „clădirile din curtea unui mare propietar" cu asimilarea lui *ă* la *u,* din cauza lui *m* sau prin apropierea de *muiere.*

Murătoáre, în Valea Spinului, loc de unde oamenii aduceau *murătoare* „apă sărată" (Bucerdea Grânoasă). – Vezi supra, *La Murătoare.*

Múreş, locul unde se varsă Târnava în râul Mureş (Mihalţ). – *Mureşul* (forma populară ardelenească, deci şi cea de la Mihalţ, este *Murăş*) a fost cunoscut de scriitorii antici. La părintele istoriei, Herodot, apare sub forma *Maris,* la Strabo, cu o silabă în plus, *Marisos,* la Iordanes şi la Geographus Ravennas are forma *Marisis,* iar în alte lucrări este notat *Marisus, Marisius.* La Constantin Porphyrogenetul se întâlneşte forma *Morises,* care nu este altceva decât redarea în greceşte a rostirii *Moriş* (Drăganu, *Românii,* p. 496 ş.n.), formă păstrată în graiul sârbocroat vorbit în câteva localităţi pe cursul inferior al râului şi devenit în maghiară datorită armoniei vocalice *Moruş* (scris *Morus* în documente), apoi *Moroş* (în grafie oficială *Moros*) (Petrovici, SDT, p. 244-245). Pentru explicarea numelui au fost propuse mai multe etimologii, dintre care reţinem mai întâi pe cea formulată de P. Šafařik, *Slavische Alterthűmer,* I, p. 507: radicalul *mar-* „Wasser", „apă", înrudit cu sansitul *mira-s* „Meer, Grenze", „mare, graniţă, hotar", gal. *more,* cimr., corn., bret. *mor* „Meer", v.bg. *moŕe* „Meer", lituan. *mâres,* got. *marei,* lat. *mare* etc. Hasdeu, *Istoria critică a românilor,* p. 193, s-a gândit la o formă scitică **maris* (cf. sanscr, *maryâ*) „hotar", iar Wilhelm Tomaschek, *Die alten Thraker,* presupune că hidronimul nostru porneşte de la radicalul *mar-* însemnând „glänzen, schimmerun", „a străluci, a licări". Învăţatul bulgar Vladimir Georgiev, *Bălgarska etimologia i onomastika,* Sofia, 1960, p. 92, îl consideră de origine dacică pornind de la indoeur. **morisio* „mlaştină, baltă", comparându-l cu celt.-germ. *mariscus,* germ. *Marsch* < indoeur. **morisko-*. – Vezi şi supra, p. 19-20.

Scanned with OKEN Scanner

N

Năşfálca, păşune de foioase (Sâncel).

O

Obârşă, păşune lângă Tău; de aici porneşte Valezărul (Pănade); [obîrşă], deal împădurit; de aici se formează albia Văii Mici (Sâncel). – După *obârşă* „locul de unde izvorăşte o apă curgătoare; locul unde începe să se formeze albia unui râu" (< v.sl. *obrŭšĭ*).

Oprít până-n Cápete, păşune (Crăciunelu de Jos). – De la s. *oprit* „porţiune dintr-o păşune rezervată pentru cosit şi pe care nu se lasă să pască vitele", p. ext. „păşune" < adj. *oprit* (< participiul verbului *a opri*).

Ovése [ovęsă], teren arabil (Tătârlaua). – După *ovăs,* variantă a lui *ovăz* (mai ales la plural) „lanuri, semănături de ovăz, ovăzişte" (DLR).

P

Pádina „şes în vârvu dealului" (Crăciunelu de Jos). – După apel. *padină* „platou" < bg. *padina* „vale adâncă" (Iordan, *Top. rom.,* p. 525). Apelativul nu mai este viu în graiul localnicilor.

Pájişte, păşunat pe un teren „puţin coştiş" (Velţ). – După *pajişte* „teren acoperit cu vegetaţie ierboasă perenă (măruntă şi deasă), folosită ca nutreţ" < v.sl. *pašište* (DLR).

Pároşte, teren în pantă în sat, teren mort pe care nu se cultivă nimic (Biia).

Pădure, teren arabil, a fost pădure de stejar până în 1918 (Mihalţ).

Pădúrea Biséricii, păşune, înainte aparţinea parohiei (Jidvei).

Pădúrea Cărpiníş, pădure de carpeni (Micăsasa). – Vezi supra, *Cărpiniş.*

Scanned with OKEN Scanner

Pădúrea Cetăţii, (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). – După apel. *cetate* sau după top. *Cetatea (de Baltă).*

Pădurea cea [aį] **Mare,** pădure de stejari (Velţ).

Pădúrea cea [aį] **Máre de Codru** (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv.* Date).

Pădúrea Comunálă (Micăsasa). – *Comunală* (adj.) „care aparţine comunei".

Pădúrea Dumbrăvii [dumbrăyi] (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). Vezi supra *Dumbrava.*

Pădúrea din Hârtoápe (Lodroman). – Vezi supra *Hârtoape.*

Pădúrea Iebúc (Feisa). – După *pădure* + top. *Iebuc.*

Pădúrea lui Bínder [~ ~ bíndăr] (Valea Lungă). – N.p. săsesc *Binder* (< *Binder* „dogar, lemnar", vezi W. Fleischer, *Die deutsche Personennamen,* p. 143).

Pădúrea lui Carman (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*).

Pădúrea lui Deutsch [~ ~ daiĉ] (Crăciunelu de Sus: ibidem).

Pădúrea lui Drágoş (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*)

Pădúrea Orbariálă, pădure a foştilor iobagi (Micăsasa). – *Orbarială,* adj. de la *orbariu* (= *urbariu*) „registru special în care erau trecute proprietăţile funciare; carte funciară" < germ. *Urbarium.*

Pădúrea Pópilor [~ pókilor], aparţinea episcopiei de la Blaj (Cergău Mic, Valea Lungă):

Pădúrea Sátului, teren arabil pe care se cultivă în general legume; a fost pădure de stejar până în 1918 (Cistei); pădure comunală (Glogoveţ).

Pădúrea sub Deálu Chéslerului (Micăsasa : *NALR – Transilv. Date*). – *Chesler,* sat, com. Micăsasa < n.p. germ. *Kessler* (vezi W. Fleischer, *op. cit.*, p. 146).

Scanned with OKEN Scanner

Pădúrea Tuleáscă (Lunca Târnavei): – N.p. (fam.) *Tulea* cunoscut în localitate (pentru care vezi Pătruţ, OR, p. 38; cf. şi srb. *Tule,* Grković, *Rečnik,* p. 198) + suf. *-easca.* Vezi şi M. Homorodean, *Note de toponimie*, CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 321.

Păduríce, pădure tânără, plantaţie de molid izolată (Cistei); [păduríca], teren arabil şi moină (Bucerdea Grânoasă); teren arabil (Iclod). – După *pădurice,* dimin. de la *pădure.*

Pădurícea Pópii, pădure ce aparţinea preotului din sat (Cergău Mic, Lodroman).

PĂNADE, ung. *Panád,* germ. *Panagen,* sat, com. Sâncel, jud. Alba. Prima atestare datează din 1290: terra *Panad.* Alte atestări: 1322 villa *Panad,* 1324 villa seu poss. *Panad,* 1332 sacerdos de *Panad,* 1461 census quinquagesimalis de *Panad* nobilium, 1733 *Pánád,* 1850 *Panad, Panadie,* 1854 *Pánád, Panagen, Pănadiea* (Suciu, DILT, II, p. 30).

Prin forma sa populară şi oficială românească, oiconimul *Pănade* se încadrează în seria celor de tipul *Mănărade, Cenade,* derivate cu suf. toponimic *-d* + *-i* de la un antroponim *Pana* (atestat de exemplu de Paşca, *Nume,* p. 295). Vechimea toponimului o dovedeşte terminaţia *-e* final, care presupune existenţa unui *-i* final unguresc (vezi E. Petrovici, *Nt. Mărăjdia, Măierău, Muierău, Mănerău, Măieruş, Măriuş, Măgheruş, Monorosţia, Mănărade,* DR, XI, 1948, p. 235). „Dispariţia definitivă a lui *i* final în vechea maghiară s-a întâmplat la începutul secolului al XIII-lea" (idem, *ibidem,* p. 236), ceea ce dovedeşte că toponimul nostru datează cel puţin din secolul anterior.

Păpúşa, coastă de deal cu fânaţ (Micăsasa). – Probabil n.p. *Păpuşa* (vezi Petrovici, SDT, p. 62).

Părău Bârsei [~ bîrsi], părău ce vine din Bârsa (Iclod). – Vezi supra, *Bârsa.*

Părău Bréschii, părău ce izvoreşte din Breschia (Feisa). – Vezi supra, *Breschie.*

Părău Cetăţii, are apă când plouă (Glogoveţ). – Vezi supra *Cetatea.*

Părău Coástei, părău, n-are apă (Cistei). – Vezi *Coastă,* supra.

Părău de la Râpa Gálbenă (Biia). – Vezi infra *Râpa Galbenă.*

Părău de la Sărătúră (Crăciunelu de Jos). – Vezi infra *Sărătura.*

Părău din Hânsuréle (Velţ). – Vezi supra *Hânsurele.*

Părău din Iugăre (Velţ). – Vezi supra *Iugăre.*

Părău din Valea Tiurului [~ ţiúrţului], (Crăciunelu de Jos). Vezi infra *Valea Tiurului.* – *Tiur,* localitate componentă a oraşului Blaj, menţionată pentru prima dată documentar în 1332: *sacerdos de Turek.* Alte menţiuni: 1350 *Tyry,* 1367 *Tyur,* 1369 poss. *Thyr,* 1426 *Thywur,* 1587-1589 *Theur,* 1647 *Tür,* 1733 *Thur,* 1839 *Tuur,* 1850 *Túr,* 1854 *Tür, Tiuri* (DILT, II, p. 195). Pronunţat *Tiuri* (cf. şi atestările din 1350 şi 1854: *Tyry,* respectiv *Tiuri*), oiconimul nostru pare a proveni din adj. slav *turii* sau *turĭ* „a bourului", din care provin şi alte toponime (în Oaş şi în fostul raion Turda) *Tur,* a căror formă finală se explică prin pierderea caracterului palatal al lui *r,* deşi acesta ar putea avea la bază subst. slav *turŭ* „Auerochs" şi nu adjectivul posesiv slav *turĭ.* Cf. şi *Turia, Turie,* numele unor sate de lângă Iaşi şi Slatina Olt şi a două sate de lângă Tg. Secuiesc: *Turia de Jos* şi *Turia de Sus,* magh. *Al-Toria* şi *Fel-Toria,* pornesc de la adj. slav posesiv forma feminină sau neutră *turia,* respectiv *turie* < sl. *turŭ* „bour" + *-ia, -ie* (vezi E. Petrovici, *Adjective posesive slave în -i- pe teritoriul R.P.R.,* SCL, IV, 1953, p. 63-87). Vezi şi V. Frăţilă, *Studii lingvistice,* p. 206-209.

Pentru intercalarea unui *i* semivocalic între *t* şi vocala labială, cf. *tiulei* „tulei", „tulpină de porumb rămasă în pământ" (Iulia Mărgărit, *Aspecte ale lexicului din zona Covasna, Harghita, Mureş,* în *Lucrările celui de-al V-lea Simpozion Naţional de Dialectologie,* Craiova, partea a II-a, 1990, p. 291; DLR s.v. *tuleu*) *ştiucă* faţă de forma veche şi regională *ştucă* < bg. *ştuka,* scr. *štuka* (DLR), *tioc* „toc", teacă în care se păstrează cutea pentru coasă", *tioacă* „toacă" la Poiana Sibiului (ALR II/ I MN 110, 2810/130, apud DLR), *teoapsă* [= tioapsă] „flegmă" (cf. *toapsec* < lat. *toxicum*) (Frăţilă, *Glosar dialectal. Valea inferioară a Târnavelor,* AnL, XXIX, 1983-1984, A, p. 313 etc.). Semivocala *i* din *Ţiur*[i] poate fi explicată şi ca o anticipare prin

asimilare a elementului palatal, ca în moldovenescul *cuptior* pentru *cuptoriu,* unde însă s-a produs, apoi, şi dispariţia lui *i* final afonic prin disimilare (vezi Puşcariu, *Limba română. II,* p. 155).

Părău din Válea Víilor (Crăciunelu de Jos). – Vezi infra *Valea Viilor.*

Părău din Fúndul Lárgî (Lodroman). – Vezi supra *Larga.*

Părău Feisei [~ féi̯sî], izvorăşte din Dealu Feisei şi se varsă în Valea Tătârlăii şi a Boianului (Tătârlaua). – Pentru *Feisa,* localitate aparţinătoare de com. Jidvei, vezi supra.

Părău Griórii sau **Válea Griórii,** izvorăşte din marginea pădurii, de la Pisc [kisc] şi trece prin Grioare (Glogoveţ). – Vezi supra *Grioare.*

Părău Iúgî (Glogoveţ). – N.p. *Iuga,* gen. *Iugî.*

Părău Lácului; părău ce se varsă într-un lac, acum secat (Lodroman).

Părău lui Borcioáie (Valea Târnavei). – N.p. *Borcioaie* (< *Borcea* + suf. moţional *-oaie*).

Părău lui Cléja (Mihalţ). – N.p. *Cleja,* cunoscut în localitate.

Părău lui Máncos (Glogoveţ). – N.p. *Mancos,* azi dispărut din localitate.

Părău lui Pătru Flórea (Biia). – N.p. *Pătru Florea.*

Părău Óltii (Lodroman). – *Oltii,* gen. de la n.p. *Oltea.*

Părău Pădurícii, teren arabil prin care trece un părău ce vine din Pădurice (Iclod). – Vezi supra *Pădurice.*

Părău Hodârnăului (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). – *Hodârnău,* nume din familie cunoscut în Feisa.

Părău Luncii, se varsă în Bazna (Velţ). – Vezi supra *Lunca.*

Părău Măcinicii (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – *Măcinicii,* gen. de la *Măcinica,* după numele Sf. Maria Mucenica, a

cărei zi (17, VII) e ţinută în mare cinste de poporul nostru (Paşca, *Nume*, p. 272).

Părău Neamţului, nu are decât un izvor; a fost al saşilor (Tătârlaua). – *Neamţului,* gen. de la *neamţ* „sas".

Părău Piersicului [kérsăcului] (Iclod). – După *piersic,* pom.

Părău Popii (Cergău Mare). – *Popii,* gen. de la *popă* „preot".

Părău Porcarului [~ purcárịului], teren arabil pe un părău pe care odată a fost păşunea de porci (Tătârlaua). – *Porcarului,* gen. de la *porcar* [purcar] „persoană care păzeşte şi îngrijeşte porcii".

Părău Rece, sunt izvoare cu apă rece (Biia).

Părău Şchioásei [~ şkiǫ́sî]. (Iclod). – *Şchioasei,* gen. de la *Şchioasa* (< n.p. (fam.) *Şchiau* + suf. *-oasa*).

Părău Şulerului (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). – N.p. germ. săs. *Schuller,* unul dintre cele mai frecvente nume de familie săseşti, înregistrat în 96 de localităţi (Fritz Keintzel-Schön, *Die siebenbürgisch – sächsischen Familiennamen,* 1976, p. 109).

Părău Trecătórii, izvorăşte din Râpă şi se varsă în Târnavă lângă Berea (Glogoveţ). – Vezi supra *La Trecătoare.*

Părău Ţigánilor, se formează din unirea Văii Mari şi a Văii Mici; curge prin sat şi se varsă în Târnava Mică; pe marginea pârâului îşi au casele câteva familii de ţigani, azi complet românizaţi (Sâncel).

Părău Văii Fúrcii [~ văli fúrci] izvorăşte din Ştringova, curge între Şona şi Spini (Lunca Târnavei) şi se varsă în Târnavă (Lunca Târnavei). – Vezi infra *Valea Furcii.*

Părău Valea Spinelui [~ ~ skinelui], părău care dă în valea care vine de la Ocnişoara şi de la Alecuş şi se varsă la Pod la Bercu lui Bem (Iclod). – Vezi infra *Valea Spinelui* (p. 99).

Părău Viilor [~ ȋi̯ilor], izvorăşte de pe Metă, unde erau vii, curge prin mijlocul satului şi se varsă în Târnava Mică (Lunca Târnavei).

Scanned with OKEN Scanner

Părău Zăpódea Láculuí, părău cu apă (Valea Lungă). – După *părău* + top. *Zăpodea Lacului.*

Păşunea de la Córiş (Cergău Mic). – *Coriş,* probabil un nume de persoană, derivat cu suf. *-iş* dintr-o bază *Cor-* (cf. *Coraci, Corlea* etc.).

Păşúnea de sub Fărcăşlíg (Cergău Mare). – Vezi supra *Fărcăşligu.*

Păşúnea Orbariálă (Cergău Mare). – Pentru *orbarială,* vezi supra *Pădurea Orbarială.*

Păşúnea Válea Cioara, păşune şi pădurice (Feisa). – Vezi infra **Valea Cioara.**

Pârloage [pîrlǫ́jă], teren arabil (Micăsasa). – După *pârloagă,* pl. *pârloage* „loc cultivat, părăsit, lăsat în părăginire".

Pe Báltă, teren arabil şi fânaţ în apropierea Târnavelor (Cistei). Vezi şi *Balta Barnii, Balta Bisericii, Balta-n Prund.*

Pe Cálea Mórii, teren arabil, aici a fost satul; saşii îi zic *Milşteh'* (Jidvei).

Pe Căldáre, teren arabil şi vii într-o groapă. – După *căldare* „vale hârtopoasă, în formă de cerc, mică şi scurtă". Vezi mai multe locuri numite astfel, la Iordan, *Top. rom.,* p. 20-21.

Pe Coástă, teren arabil pe deal (Crăciunelu de Jos); păşune în vatra satului (Cistei); deal deasupra de cimitir (Sâncel). – Pentru mulţimea toponimelor în care intră apelativul *coastă,* vezi supra.

Pe Deal, loc mai înalt decât satul vechi unde s-a construit satul nou spre sud (Bucerdea Grânoasă); deal pe care se găsea fostul cimitir românesc; pădure de acăţi (= salcâmi) (Jidvei); deal; teren arabil (Iclod); teren arabil la ieşirea din sat; cartier al satului (Sâncel). – Vezi supra, toponimele care pornesc de la apelativul *deal.*

Pe Deálul lui Salcău, ridicătură de teren; teren arabil; acolo a avut pământul Salcău (Mihalţ).

Pe Dunát, deal, teren arabil (Cergău Mare). – Probabil n.p. *Donat.*

Scanned with OKEN Scanner

Pe Durd, deal; teren arabil şi vii (Jidvei). – Probabil n.p., derivat cu suf. *-d-* dintr-un radical *Dur-* (cf. *Duru, Dure, Durea,* la Pătruţ, OR, p. 65; srb. *Dura, Duro, Durko, Durut* etc. la Grković, *Rečnik,* p. 85).

Pe Físnăréḱ, teren arabil pe versantul nordic al unui deal (Jidvei). – Din săs. *ţisnere:ç* „dosul Feisei".

Pe Groápa Pópii, păşune într-o adâncitură de teren (Jidvei).

Pe Groápă, teren arabil peste linia ferată către Cistei (Crăciunelu de Jos); „porţiune de sat" (Mihalţ). – Vezi supra, alte toponime care au ca punct de plecare apelativul *groapă.*

Pe Hùdubéş, depresiune la ieşirea din sat spre pădure, unde încep viile satului; înainte a fost pădure (Jidvei). – Toponim de origine germană (săsească) însemnând,după spusele informatorului, „pădurea iepurilor". Cf. săs. *Bäsch* „pădure" *Busch.*Cf. supra *Bleşubeş.*

Pe Luncă (Cergău Mare), teren arabil (Lodroman). – Vezi supra *Lunca.*

Pepeneásca, pădure (Lunca Târnavei). – După n.p. fam. *Pepene* + suf. *-easca.*

Pe Rât, fânaţ (Jidvei). – După *rât* „fânaţ" (< magh. *rét*).

Pe Râtu Căcâcii (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). – N.p. (poreclă) *Căcâcea* < *căcâce(a)* „om care are slăbiciunea de a ieşi afară, tipul unui om căcăcios; p. ext. murdar, scârnav (ANON. CAR.), de nici o treabă, nevoiaş, fricos, cacăfrică" (DA).

Perii Căpudului, păşune în hotarul Căpudului (Cistei). – De la *păr* (pom fructifer) + n.t. *Căpud* (< magh. *kapu* „poartă" + suf. top. *-d*).

Périi Satului, pădure (Cergău Mic).

Périu, păşune cu spini mălăieţi (Bucerdea Grânoasă). – Singular refăcut după pl. *peri.*

Pe Pietriş, teren arabil (Jidvei).

Pe Răzoáre [~ rozóră], teren cultivat cu vii (Jidvei).

Scanned with OKEN Scanner

Pe Răzoru [~ rozóru] **Onii**, păşune (Jidvei). – *Onii*, gen. de la n.p. *Oanea*.

Pe Spinoása, teren arabil şi vii (Jidvei). – De la adj. *spinoasa* pron. *skinǫ́sa* (ca determinant pe lângă *vale, câmpie*) (< *spine* + suf. *-os*, fem. *-oasă*).

Pe sub Curte (Cergău Mare).

Pe sub Pădure, fânaţ (Iclod).

Peste Mureş, teren arabil la nord de râul Mureş (Mihalţ). – Pentru *Mureş*, vezi supra.

Pe sub Vii, uliţă a satului aşezată lângă vii (Micăsasa).

Pe Şest, teren arabil (Cetatea de Baltă, Lodroman). – După *şest* „şes", vezi infra s.v. *Şes, Şeşt.*

Pe Şindíle, teren arabil „lung ca valea, lat ca calea" (Jidvei). – După *şindilă,* pl. *şindile,* variantă fonetică a lui *şindrilă,* fig. (prin Banat şi sud-vestul Transilv.) „loc de arătură lung şi îngust" < germ. *Schindel.*

Pe Ţélini (Cergău Mic). – După *ţelină* „pământ, teren, loc care nu a fost lucrat niciodată sau care a fost lăsat multă vreme nelucrat, neîngrijit, paragină, ogor", „teren arabil lăsat nelucrat şi necultivat timp de unul sau mai mulţi ani în scopul refacerii fertilităţii solului; ogor, pârloagă" (< v.sl. *cělěna*).

Pe Ţíligrád, teren arabil şi vii pe deal, după Hudubeş, spre pădure; loc pe care cândva a fost o cetate; azi nu se mai păstrează urme ale cetăţii (Jidvei). – Din v.sl. *Cěligradŭ* „cetate întreagă" în comparaţie cu altele din care au mai rămas numai ruine. Astfel de numiri topice mai există în Transilvania: lângă Dăbâca, unde se presupune că ar fi fost cetatea lui Gelu, este un loc numit *Ţiligrad,* altul, la o depărtare de 20 km de vechiul Bălgrad, *Ţeligrad* (azi Blandiana). După Şt. Pascu (*Voievodatul Transilvaniei,* I, p. 47), existenţa aşezărilor întărite de la Bălgrad şi Ţeligrad (Blandiana) „dovedesc fără nici o îndoială prezenţa unei formaţiuni politice în aceste părţi mureşene în secolul IX-X". Locul numit *Ţiligrad* de la Jidvei se află în apropierea Cetăţii de Baltă, atestată documentar la

începutul secolului al XII-lea. Cf. pentru modul de formare al toponimului nostru, top. slovac *Cela Hora* (= Ţela Hora) din hotarul satelor Voivozi şi Socet, pădure de foioase, < *celi* „întreg” + *hora* „pădure”, la M. Oros, *Toponimia localităţilor cu populaţie slovacă din judeţul Bihor*, PO, p. 131.

Piérsicul [ḱérsăcu], teren arabil (Iclod). – După *piersic.*

Pietrea [ḱétrẹa], râpă mare cu ḱetri (= pietri) (Lodroman).

Pietriş [ḱetríş], teren arabil cu pietriş (Cetatea de Baltă); deluşor; îi şi ḱetriş; teren arabil (Lodroman).

Picúiu [ḱicúi̯u], cel mai mare deal la Botorca; nu-i prea ascuţit, sus îi şes (Velţ); cel mai mare deal din sat, ascuţit la vârf, sub formă de con; păşune de oi (Crăciunelu de Sus); cel mai înalt deal din hotarul satului (Pănade); deal împădurit înalt şi ascuţit la vârf (Sâncel), [t'icúi̯] (Biia: *NALR – Transilv. Date*). – După *picui* „pisc” < lat. **piculeus.*

Picúiu din Corni, deal înalt, acoperit cu pădure de corni (Cetatea de Baltă).

Picúiul Héveşului, deal împădurit (Cetatea de Baltă). – Vezi supra *Heveş.*

Picúiu lui Dáscălu (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*).

Pisc [ḱisc], pădure pe un deal (Glogoveţ). – După *pisc* „vârf de deal”. Vezi supra *În Pisc, În Piscuri.*

Plopi [ploḱ], teren arabil (Pănade); [plóḱi], fânaţ (Bucerdea Grânoasă); teren arabil la confluenţa Târnavei cu Mureşul; pe marginea Târnavei sunt şi acum plopi (Mihalţ).

Plópii Cóstii [plóḱi cǫ́sti]. – *Costii,* gen. de la n.p. *Costea.*

Pociúmpi [poĉúŋḱ], teren arabil (Micăsasa). – După *pociump,* pl. *pociumpi* „ţăruş”.

Podéce, platou, teren arabil (Feisa). – După *podeci,* pl. *podece,* derivat de la *pod* „podiş” cu suf. dimin. *-eci,* pl. *-ece.*

Scanned with OKEN Scanner

Podéi, loc neted pe deal, teren arabil (Lunca Târnavei). – După *podei* „platou" (< *pod* + *-ei*).

Podéiu din Jos, platou, teren arabil şi fânaţ (Glogoveţ).

Podeiu din Sus, platou deasupra satului, teren arabil şi fânaţ (Glogoveţ).

Podiréi, platou; teren arabil (Iclod). – După *poderei* „platou" (cu închiderea lui *e* neaccentuat la *i*).

Podiréu [podiréu], deal; teren arabil (Crăciunelu de Jos). – După *podereu* „platou".

Podişoárele (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). – După *podişor,* pl. *podişoare,* dimin. al lui *pod* „platou" cu suf. *-işor.*

Pódu, teren arabil pe un platou (Bucerdea Grânoasă); păşune pe un platou (Iclod). – După *pod* „platou".

Pódu Bostănélului, platou pe deal (Iclod). – N.p. *Bostănel* < *Bostan* (Iordan, DNFR, p. 75) + *-el.*

Pódu cel [ăl] **Mare,** teren lângă un pod peste vale (Lunca Târnavei); pod peste apă (Velţ). – După *pod* „construcţie din lemn, din piatră, din beton, din metal etc. care susţine o cale de comunicaţii terestră (şosea sau cale ferată), asigurându-i continuitatea peste un obstacol natural sau artificial".

Pódu Ciónţii, platou; teren arabil (Mihalţ). – *Ciontii,* gen. de la n.p. *Ciontea.*

Pódu Comorii [~ comórî], platou; teren arabil şi păşune (Mihalţ). – Vezi supra *Dealu Comorii.*

Pódu Covéselor [pódu covęsălor], platou; teren arabil (Sâncel). – Contaminare interesantă între *Podu cu Ovesele* şi *Podu Oveselor.*

Pódu Hususăului, platou între Valea Lungă şi Lodroman (Lodroman). – *Hususău,* numele popular al localităţii Valea Lungă < magh. *hoszúaszó* „valea lungă" (< *hoszu* „lung" + *aszó* „(vale) seacă, vad").

Pódu lui Artimón, pod peste apă (Velţ). – N.p. *Artimon,* nume calendaristic de origine grecească, venit la noi prin filieră slavă (ucr. rus. *Artemon*) (Iordan, DNFR, p. 38).

Póduri, teren arabil pe un deal care are în vârf un platou (Feisa); platou; teren arabil (Micăsasa); platou (Valea Lungă), pădure (Glogoveţ). – După *poduri,* pl. lui *pod* „platou". Vezi supra.

Pódurile de către Jidvei, platou spre localitaea Jidvei (Feisa).

Pódurile Mari, platou; teren arabil (Cetatea de Baltă).

Pódurile Mici, platou; teren arabil (Cetatea de Baltă).

Podu Ţapului, pod peste Târnava Mare spre localitatea Ţapu (Micăsasa). – După *pod* + top. *Ţapu* < *ţap* „masculul caprei" (cuvânt de origine autohtonă înrudit cu alb. *cap*) sau din antroponimul omofon, supranume sau nume de familie (vezi Gr. Brâncuş, *Transterul în onomastică al cuvintelor din substrat,* în: *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române,* Bucureşti, 1995, p. 45).

Poiana, teren arabil şi berc, lăstăriş (Mihalţ).

Poiana Cărpinişului (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). – După *poiană* + n.t. *Cărpiniş* (vezi supra).

Poiana Lungă, poiană în pădure (Crăciunelu de Sus).

Pólgar, loc în hotarul satului pe care era o hodaie (Bucerdea Grânoasă). – N.p. *Polgar:* magh. *polgár* „orăşean, cetăţean" (Iordan, DNFR, p. 373).

Polmón, platou în Pădurea Satului (Glogoveţ). – După *polmon* „podmol", „aluviune; mal înalt abrupt, ros de ape" (dial.) „prispă, vatră de lut" < bg. *pódmol* „adâncitură săpată în mal; stâncă sub apă". Pe Valea Târnavelor, *polmonul,* ca şi *răzorul* înseamnă „terasă".

Polmoánele Şelarilor (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – După *polmoane,* pl. lui *polmon* (vezi supra) + n.p. *Şelaru* < *şelar* „curelar" (Paşca, *Nume,* p. 328), „persoană care confecţionează (şi vinde) şei sau alte obiecte de harnaşament" (DLR).

Polomídă, teren arabil (Micăsasa). – După *polomidă* [pron. *polonídă*] < *pălămidă* „plantă erbacee perenă din familia compozitelor,

Scanned with OKEN Scanner

cu tulpina înaltă şi rădăcini adânci, cu frunze spinoase, întregi sau crestate, şi cu flori roşii, care este foarte dăunătoare pentru semănături" (< bg. *palamida*) cu asimilarea lui *ă* la *o* şi cu palatalizarea bilabialei nazale *m* la *ń*.

Prigoánă, pădure (Micăsasa). – După *prigoană* „locul unde se goneşte vânatul", postverbal de la a *prigoni* „a goni, a hăitui".

Pripón, deal (Cetatea de Baltă). – De la *pripor* (prin disimilarea *r-r* > *r-n*) „porţiune de teren cu suprafaţa foarte înclinată, abruptă, prăpăstioasă".

Progáde, cimitir (Cistei). – După *progade* „cimitir" < v.sl. *podŭgradije* „suburbie", cu schimbare de sens în graiul slavilor care au trăit în nordul Dunării, poate chiar în fostul Bălgrad (Alba-Iulia), centru al slavilor din Transilvania şi care se găseşte în aria de astăzi a lui *progade"* (Pătruţ, *Note şi etimologii*, CL, II, 1957, p. 296). Vezi şi Frăţilă, *Târnave,* p. 214; idem, AUT, X, p. 163.

Progádea cea [aị] **Nouă,** cimitirul bisericii ortodoxe (Mihalţ).

Progádea cea [aị] **Unită,** cimitirul bisericii greco-catolice (Mihalţ).

Progádea de Jos, cimitir (Cergău Mic).

Progádea din Deal, cimitir (Cergău Mic).

Progádea de la Horubáia, cimitir (Mihalţ). – Vezi supra *Horubaia.*

Prúndu, uliţă pe malul Târnavei (Mihalţ).

Prúndu Sátului, loc înainte de a intra în sat; a fost lăsat [de apă] năsâp [= nisip] (Mihalţ). – După *prund* „pietriş mărunt (amestecat cu nisip) care se găseşte pe fundul şi pe malul apelor (sau în straturi) în scoarţa pământului, prundiş" + *sat* (genitiv).

Púru, teren agricol (Micăsasa). – Probabil n.p. *Puru.*

Scanned with OKEN Scanner

R

Răcăméți, teren arabil şi fânaţ (Micăsasa). – După *racamete,* pl. *racameţi;* „broatec" (*Hyla arborea*); numele a trei plante erbacee: a) (captalan galben), b) măcriş, c) băbiu (< *rac*) (DLR). Vezi şi *Coasta Racameţilor.*

Răstoáca, teren pe marginea Târnavei (Cetatea de Baltă). – După *răstoacă* „apă mai adâncă în albia unui râu".

Răstoáca lui Bărbát, teren lângă o răstoacă în albia Văii Mici; terenul aparţinea fostului învăţător Bărbat Nicolae (Sâncel).

Rătăcíta, teren arabil pe care trece un drum nepermanent (Mihalţ). – Cf. *Rătăcitul* (picior de munte) în Moineşti (Bacău) (Iordan, *Top. rom.,* p. 333) şi *Rătăcita,* poiană; plaiul pe marginea ei, cunoscută de noi de la Feneş, com. Armeniş, jud. Caraş-Severin.

Răzoare, teren arabil (Bucerdea Grânoasă); teren arabil cu pământul terasat (Cistei); [rozǫ́re], loc arabil, nu mai sunt răzoare, dar e teren în pantă (Tătârlaua), (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*) [rozǫ́re], păşunea oilor (Cetatea de Baltă). – După *răzor,* pl. *răzoare* „fâşie îngustă de pământ nearat, servind drept hotar şi potecă între două ogoare" (DLR), pe valea Târnavelor şi cu sensul de „terasă".

Răzoárele Bucérzii, teren arabil lângă hotarul satului Bucerdea Grânoasă (Cistei).

Răzoarele [rozǫ́rele] **Mari,** păşune (Cergău Mic).

Răzoarele [rozǫ́rele] **Mici** [ńic], păşune (Cergău Mic).

Răzoárele Obréjii, teren arabil la graniţa cu localitatea Obreja (Mihalţ).

Răzoru Ţapului, teren arabil la hotar cu localitatea Ţapu (Micăsasa).

Răzoru lui Vastian, teren arabil (Lunca Târnavei). – *Vastian,* hipocoristic de la *Sebastian.*

Râpa cea [ai̯] **Albă** (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). – După *râpă* „coastă abruptă a unui deal; surpătură de pământ

făcută de torente sau de şuvoaie" < lat. *ripa* (DLR) + adj. *albă,* precedat de articol. adj. *ai* „cea".

Râpa cea [aị] **Mare,** râpă mare în păşunat (Velţ).

Râpa din Mijloc [~ ~ ńíljoc], coastă, teren arabil, iese în Părinci (Glogoveţ).

Râpa Gálbenă [~ gálbină], coastă, teren arabil în hotar aproape de gostatul de la Sânmiclăuş (Biia).

Râpa lui Ilíe (Lodroman). – *Ilie,* n.p.

Râpa Obréjilor, râpă la ieşirea din sat de la Yiile alea Pustii (Glogoveţ). – După apel. *obrejă,* pl. *obreje* „loc neted, platou pe marginea unei ape sau pe un deal, de obicei nisipos, sterp; costişă pe marginea unui râu".

Râpău [rîpắu̯], deal cu gropi, pământ care fuge; teren arabil şi păşune (Bucerdea Grânoasă). – După *râpău* „râpă mare" < *râpă* + suf. augmentativ *-ău.*

Râpile [rîḱile] **lui Mihai,** coastă cu râpi, fânaţ şi păşune (Mihalţ). – N.p. *Mihai.*

Râtu, teren arabil şi fânaţ (Cetatea de Baltă). – După *rât* „şes" de-a lungul unei ape curgătoare, pe care creşte iarba pentru cosit sau pentru păşunat < magh. *rét.*

Râtu Bisericii, fânaţ şi teren arabil, aparţine parohiei, lângă podul peste Târnavă care face comunicaţia între Spini şi Biia spre Dăptău (Lunca Târnavei).

Râtu Carólii, fânaţ (Biia). – N.p. *Carola* < germ. *Karola.*

Râtu la Crúcea Jidvéiului, fânaţ în apropiere de Jidvei unde se află o cruce (Feisa).

Râtu lui Binder [rîtu lu bíndăr], teren arabil (Glogoveţ). – *Binder,* n.p. săsesc < *Binder* „dogar".

Râtu lui Pădureánu, fânaţ în pădure (Glogoveţ). – N.p. *Pădurean* (< *Pădure* + *-ean*), cunoscut în localitate.

Scanned with OKEN Scanner

Râtu lui Sidón, fânaț pe vale între Sâncel și Spini (Lunca Târnavei). – *Sidon,* n.p. < *Isidon* (= Isidor) cu efereza lui *I-*.

Râtu Pópii, teren arabil lângă drumul peste pod către Tiur (Crăciunelu de Jos), teren arabil, a fost iclejie săsească (Tătârlaua). – După *rât* „fânaț" + *popii,* gen. de la *popă* „preot".

Râtu Sășilor, fânaț (Lunca Târnavei). – De la *sas* „german" din Transilvania, cu referire directă aici la sașii de la Șona.

Râtu Sátului, teren arabil, a fost fânaț (Biia).

Râturi, teren arabil și lăstăriș în apropierea râului Târnava (Cistei).

Râturile, fânaț (Crăciunelu de Jos).

Râturile Jidánilor, fânaț de la Moara Pănăzii spre Iaz, lângă Bercu lui Bem; aparținea unor evrei (Pănade). – După *rât* + *jidan* (gen.) „evreu".

Râturile lui Hérța, fânaț în Valea Herții (Pănade). – N.p. *Herța* (gen.).

Róvina [róyina], teren arabil (Micăsasa); [róḑina], loc ce ține apă (Iclod); [róḑina], teren arabil care ține apă (Sâncel); „mlaștini, țălini apătoasă, crește pipiring prin țâțânile alea, prin izvoară" (Mihalț). – După *rovină* „loc mlăștinos, mlaștină".

Ruptúri, teren alunecos (Crăciunelu de Sus, Iclod). – După *ruptură,* pl. *rupturi* „locul unde un teren este rupt de ape, de puhoaie; loc prăpăstios în curs de surpare" (< *rupt* + *-ură*).

Ruptúrile lui Cúla, teren alunecos (Bucerdea Grânoasă). – După *ruptură,* pl. *rupturi* (vezi supra) + *Cula,* hipocoristic de la *Niculaie* (= Nicolae).

S

Sálca cea [ai] **Mare,** teren agricol (Lunca Târnavei). – După *salcă* „salcie".

Scanned with OKEN Scanner

Sátu cel [ăl] **Nou,** cartier al satului spre Blaj (Sâncel); parte de sat (Biia). – După *sat* + adj. *nou* precedat de art. adjectival *ăl* (= cel).

Sărătúra, teren pe care a fost un izvor cu apă sărată (Cetatea de Baltă, Crăciunelu de Sus); teren arabil cu nişte izvoare de apă sărată (Cistei); teren arabil (Crăciunelu de Jos). – După *sărătură* „izvor de apă sărată; apă care conţine sare în mod natural", „slatină", „teren bogat în săruri solubile" (< *săra* + suf. *-(ă)tură*).

Sărătúri, pădure cu izvoare de apă sărată (Bucerdea Grânoasă).

Sărcinoága, vale (Bucerdea Grânoasă). – Etim. necun.

Sătúla „îi ca o albie între dealuri; se zice că aici ar fi o comoară; teren arabil şi fânaţ" (Tătârlaua). – Cf. *sătul* (învechit, substantivat) „belşug".

SÂNCEL, ung. *Szancsal,* sat, comună jud. Alba, la nord-est de Blaj. Este menţionat pentru prima dată documentar în 1252: terra *Zonchel.* Celelalte atestări datează din: 1271 *Zanchalteluky,* 1315 poss. seu villa *Zanchal,* 1341 Bazardo de *Zanchal,* 1347 nobiles de *Zanchal, Zanchal alias Bezermenzanchal, Bursyacobhaza alias Magyarzanchal,* 1350 *Bezermen Zanchal, Bezerman Zanchal,* 1437 *Zanchchal,* 1440 *Zanczal,* 1461 census quinquagesimalis de *Zanchal* nobilium, 1513 poss. *Magyarzanchal, Olahzanchal,* 1587-1589 *Zanczyall,* 1647 *Szanczal,* 1733 *Szancsal,* 1760-1762 *Santsal,* 1854 *Szancsal, Sâncel* (Suciu, DILT, II, p. 125).

Oiconimul nostru, în pronunţia locală, *Sâmcel,* provine de a lat. **sumcellus* (< *summ(i)cellus*), un derivat diminutival de la lat. *summus, -a, -um* „spitz(ig)", etimologie propusă de Drăganu, *Românii,* p. 502 şi întărită de noi cu argumente de natură topografică în studiul *Vechimea unor toponime din centrul Transilvaniei,* LR, XIX, 1970, nr. 3, p. 229-238; vezi şi V. Frăţilă, *Toponimie şi istorie. Stratificări toponimice în zona Târnavelor,* în *Contribuţii lingvistice,* p. 89-111, în special, p. 98-100 reluat în *Lexicologie şi toponimie românească,* p. 97-117, în special, p. 108-111.

Scanned with OKEN Scanner

Sântirím, fânaţ în Lunca din Sus; aici a fost sântirimul (= cimitirul) vechi (Sâncel). – După *sântirim* „cimitir" < *ţintirim* prin apropiere de *sânt* „sfânt".

Secherheghi [sèḱerhéǵ], păşune (Bucerdea Grânoasă). – Toponim maghiar: *szeker* „căruţă" + *hegy* „deal".

Silimán (Cergău Mare) este numele dealului pe care se *silea* la ziua de lăsatul secului, când avea loc *silitul:* „obicei, când tinerii spun strigături prin care critică unele defecte ale fetelor şi altor tineri. Tot atunci se aprind şi nişte roţi înfăşurate cu paie sau cu cârpe îmbibate cu petrol, care sunt lăsate să se rostogolească dintr-un vârf de deal. Copiii, dar şi flăcăii, au nişte silitori, crengi cu mai multe ramuri la un capăt pe care sunt înfăşurate cârpe îmbibate cu petrol, cărora le dau foc, şi pe care le învârtesc deasupra dealului". Strigătele încep cu interjecţia *silitu, silitu mori* sau *silitu more,* iar în alte părţi, de ex. la Cetatea de Baltă cu *hili hili man* (vezi Frăţilă, *Graiul de pe Târnave. Texte şi glosar,* Timişoara, TUT, 1986, p. 12-13, 23, 111, 144, 147). Numele reprezintă o contaminare între *hiliman* şi *silitu.* Aşadar, *silimanul* era o altă denumire a *silitului* sau *hodăiţatului.*

Sóroş, uliţă în sat (Bucerdea Grânoasă). – Toponim de origine maghiară: *szoros* „strâmt, îngust", „pas, trecătoare".

Spini, loc arabil şi păşune (Cetatea de Baltă), [sḱin^{i}], numele vechi ale localităţii Lunca Târnavei (vezi supra).

Spinoasa, vale, vine din pădure şi se varsă în Târnavă (Jidvei).

Spinoasa [sḱinǫ́sa] **Mare,** deal mai mărişor; teren arabil (Tătârlaua). – După adj. substantivizat *spinos,* fem. *spinoasă* (subînţelegându-se coastă sau vale) + adj. *mare.*

Spinoasa [sḱinǫ́sa] **Mică** [ńícă], deal; teren arabil (Tătârlaua).

Stăuín, păşune în apropiere de pădure (Sâncel). – După *stăuină* (vezi mai jos) prin schimbare de gen.

Stăuină, păşune (Biia); „o ţâră de viroagă până în o coastă mare; păşune în Cornii Mici" (Glogoveţ); teren arabil (Iclod); păşune (Mihalţ). – După apel. *stăuină,* care are mai multe sensuri: „loc pe care

au fost aşezate stâna şi strunga", „loc cu iarbă bună, plăcută oilor" < lat. **stabulina* „locul pe care s-a ridicat un staul" < *stabulum* + *-ina* (vezi C. Lacea, DR, II, p. 625). Aria toponimului *Stăuina* se pare că se întinde din sudul Transilvaniei (două locuri: *Stăună* şi *Stăuini* au fost înregistrate de Eugen Tănase din Poiana Sibiului, AUT, V, p. 20; de pe valea Secaşului - Târnavei l-a înregistrat V. Frăţilă, AUT, X, p. 164-165) până în Munţii Apuseni (de la Muntele Săcelului l-au înregistrat G. Giuglea şi V. Ţâra, AUT, IV, p.) şi până lângă Tg. Mureş (de la Săuşa, prof. Delia Frăţilă Ilie ne comunică existenţa unui loc numit *Stăuina*).

Stăuína Mare, teren arabil (Mihalţ).

Stăuína Mică [ńică], teren arabil; loc în pantă (Mihalţ).

Stejerárii [stejărári], pădure (Tătârlaua). – După *stejar* + suf. col. *-ar,* pl. *-ari.*

Stoína din Valea Podului, poiană (Valea Lungă). – După *stoină* „rotocol de iarbă în pădure", „poiană" < *stăuină,* cu *ău* neaccentuat devenit *o.*

Strája lui Dionísie [~ ~ dionízi̯e], coastă mare prelungată, cultivată cu viţă de vie (Biia). – Probabil pe acest deal era instalată o *strajă* „caraulă, foişor". – N.p. *Dionisie,* grec. *Διονυσιος* (Paşca, *Nume,* p. 224).

Strája lui Venu (Biia: *NALR – Transilv. Date*). – După *strajă* (vezi supra) + n.p. *Venu* (probabil *Veanu*), hipocoristic de la *Octavian.*

Strána, deal, „teren cosîtór[i] şi arătór[i]" (Cetatea de Baltă). – Cf. *strană* „fiecare dintre scaunele aşezate în biserica ortodoxă, la dreapta şi la stânga iconostasului, de-a lungul pereţilor naosului pe care stau în timpul slujbei credincioşii". Aici în sens metaforic, teren în formă de strană, de scaun.

Strâmba, teren arabil pe care trece o cale strâmbă (Mihalţ). – După adj. *strâmb* substantivizat. Pentru alte toponime asemănătoare, vezi Iordan, *Top. rom.,* p. 130.

Strâmtúri, loc strâmt prin care abia trece un car (Glogoveţ). – După *strâmtură* „strâmtoare, loc strâmt, îngust, între munţi sau între

dealuri; defileu, trecătoare", p. ext. „loc îngust" (< *strâmt* + *-ură*). (Vezi şi Iordan, *Top. rom.*, p. 131).

Stupini [stukin^{i}], pădure (Bucerdea Grânoasă). – După *stupină*, pl. *stupini* „prisacă".

Sub Cárpeni, teren arabil la poalele unui deluşor; o parte cu fânaţ (Lodroman).

Sub Coástă, teren arabil aflat la poalele unei coaste (Cistei); teren arabil şi păşunat; plantaţie de vie (Glogoveţ); teren arabil la poalele unui deal (Cetatea de Baltă). – Vezi supra, toponimele care au ca punct de plecare apelativul *coastă*.

Sub Coásta Lúngă, teren arabil (Biia). – Vezi supra, *Coasta Lungă*.

Sub Costiţe, păşunat (Glogoveţ). – Vezi supra, *Costiţele*.

Sub Còşorhéi, păşune şi teren arabil (Cergău Mare). – V. supra, *Coşorheiu*.

Sub Deal, cartier al satului aşezat în partea de sud-vest (Sâncel).

Sub Deálu Pădúrii, păşune (Cistei).

Sub Deálu Şoimúşului, păşune cu ierburi perene spre satul Şoimuş, com. Rădeşti, jud. Alba (Cistei). – *Şoimuş* < magh. *Sólymos* „cu şoimi" < *solyom* „şoim" (DR, III, p. 1098).

Sub Dos, păşune (Lodroman). – Vezi supra, *Dosul*.

Sub Dric, teren arabil şi vii (Jidvei). – După *dric* „bucată de pământ".

Sub Húmă, teren plantat cu vii (Glogoveţ). – Vezi *Huma*.

Sub Lunci (Micăsasa).

Sub Măguri, teren arabil (Cergău Mare). – Vezi supra, toponimele care au ca punct de plecare apelativul *măgură*.

Sub Măguri la Obârşă, teren arabil (Cergău Mare).

Sub Râpa Popii, teren arabil în Grioară (Glogoveţ).

Scanned with OKEN Scanner

Sub Râpă (Micăsasa).

Sub Soci, fânaţ; nu mai sunt soci (Glogoveţ). – După *soc,* pl. *soci* „arbust din aceeaşi familie cu bozul şi liliacul" (Sambucús nigra) (vezi Iordan, *Top. rom.,* p. 101).

Sub Vii, fânaţ (Velţ); teren arabil, deasupra sînt yii (Cergău Mare); teren arabil (Iclod); teren arabil şi fânaţ, spre Calea Săpată, lângă sat (Pănade); teren arabil (Crăciunelu de Jos).

Su Coásta Lúpului, loc în miezuină (= hotar) cu satul Lupu (Cergău Mic).

Su Coástă (Cergău Mare).

Su Deal, păşune (Cergău Mare, Cergău Mic).

Su Pădúre, teren arabil (Cergău Mic).

Su Podiréi, teren arabil (Biia).

Supt Aluníş, teren arabil (Feisa).

Supt Bércu Rotúnd, teren arabil (Jidvei).

Supt Căldáre, teren arabil şi vii (Jidvei).

Supt Hùdubéş, teren arabil şi vii (Jidvei).

Supt Kíntrèh', teren arabil (Jidvei). – Toponim germ. (săs.) *Kindrech* „dealul copilului".

Supt Obréja, teren arabil şi pădure de salcâmi sub o coastă (Mihalţ). – După *obrejă* „loc neted, platou pe marginea unei ape sau pe un deal; costişă pe malul unui râu" (DLR).

Supt Obréje, platou cu fânaţ şi teren arabil; se află sub o râpă (Glogoveţ).

Supt Obréjini [supt obréjîn^{i}] (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – De la un apelativ *obrejină* (pl. *obrejini*) neatestat < *obrejă* + *-ină* sau dintr-o formă slavă *obrežina* „obala potoka": SKOK, I, s.v. *brijeg; òbrežina* „Gebiet einer Gebirges": Joseph Schütz, *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen,* Berlin, 1957, p. 25).

Scanned with OKEN Scanner

Supt Pietríș [supt ķetríș], arătură, carieră de piatră (Jidvei).

Supt Răzoáre, teren cu vii (Jidvei).

Supt Spinoasa [sķinǫ́sa], teren arabil și vii (Jidvei). – Vezi *Spinoasa.*

Supt Țiligrad, teren arabil și vii (Jidvei). – Vezi *Pe Țiligrad.*

Suséni sau **Colibári,** cartier în partea de sus a satului (Glogoveț). – După *susean,* pl. *suseni* „locuitor al părții de sus a satului" < *sus* + *-ean.*

Ș

Șánțu cu Ápă, urme ale șanțului cetății (Glogoveț). – După *șanț* „săpătură lungă și adâncă, adesea fortificată sau umplută cu apă, care se făcea în jurul unei cetăți, a unei tabere militare etc. în scopuri de apărare" < germ. *Schanze,* magh. *sánc* (DLR) + s. *apă* precedat de prepoziția *cu.*

Șest [șăst], loc sterp; teren arabil (Biia). – După *șest,* variantă a lui *șes,* cunoscut și el în zonă, substantiv (despre suprafețe de pământ) „plan, neted, drept".

Șéstu [șăstu] **Bércului,** teren agricol pe loc neted de la Hodaia Popilor până în sat (Sâncel). – După *șest* „șes" + s. *berc* „dumbravă, pădurice".

Șestu [șéstu] **Barónului,** teren drept (Valea Lungă).

Șestu [șăstu] **Trócilor,** teren drept; pășune după Răzorul Oanii, în Pădurea Bisericii (pășune a satului) în apropiere de Țiligrad și de Căldare; sunt troci de băut apă pentru animale (Jidvei).

Șesu [șésu], teren arabil (Micăsasa); [șăsu], teren arabil, pe loc drept (Bucerdea Grânoasă). – După *șes* (despre suprafețe de pământ) „plan, neted, drept" (< lat. *sessus,-a, -um,* part. al lui *sedere* „a ședea").

Șésu Bucérzii, teren arabil, drept, spre localitatea Bucerdea Grânoasă (Crăciunelu de Jos). – Pentru *Bucerdea,* vezi supra.

Scanned with OKEN Scanner

Şésu Pádinii, păşune (Cergău Mic). – *Padina* < *padină* „loc aproape plan sau uşor scobit (acoperit cu iarbă) pe vârful unui munte sau deal, între doi munţi sau două dealuri, pe coastă ori chiar la poalele muntelui sau dealului" < bg. *padina* (DLR).

Şésu Românesc (Tătârlaua).

Şésu Săsesc (Tătârlaua).

Şésu Viilor [şăsu ĵiiilor], teren arabil lângă vii (Mihalţ).

Şichiteie [şîkiţéie], teren arabil (Iclod). – Cf. magh. *sik* „teren plat, şes" + *teu* (tău), pl. *teie* (?).

Şilărbach, părău unde Şilăr (= Schiller), un sas, avea pământ mult (Jidvei). – Din săs. *Silȯrbox* (= germ. *Schillerbach*) „pârâul lui Schiller".

Şipot [şîpot], păşune în care se află un izvor (Tătârlaua). – După *şipot* „izvor a cărui apă (captată printr-un jgheab sau printr-o ţeavă) ţâşneşte cu putere" < v.sl. *šypotŭ* (DLR).

Şípotu Obréjii, teren arabil spre Obreja cu un izvor foarte bun (Mihalţ). – Vezi supra, p. 57, *Calea Obreiii*.

Şipoţel [şîpoţál], fântâniţă în Valea Blajului (Velţ). – Diminutiv al lui *şipot*.

Şipoţele, fânaţ (Velţ). – După *şipoţel,* pl. *şipoţele*.

Şocmánul, fânaţ, loc nisipos (Bucerdea Grânoasă). – Probabil un n.p. format cu suf. *-man* (pentru care vezi V. Bogrea, *Pagini,* p. 317-318 s.v. *Breviman*) de la o bază *Şoc-* (cf. nb. bg. *Šoko, Šokin,* n. fam. bg. *Šokev, Šokinov*).

Şoimána, teren arabil (Cergău Mic). – Probabil n.p. *Şoimana,* după *şoiman* „şoim", „persoană semeaţă, curajoasă, mândră, viteză" (< *şoim* + *-an*).

Ştibéu (Iclod). – După *ştiubei,* care a fost considerat formă de pl. s-a refăcut un singular *ştiubeu* > *ştibeu,* prin transformarea lui *iu* neaccentuat în *i* (cf. *minciună* + *-os* > *mincinos, tonsionare* > **tuşiuna* > *tuşina, rosione* > **ruşiune* > *ruşine*).

Ştringóva, pădure (Lunca Târnavei). – Etim. necun. După terminaţie (sufix), pare a fi slav.

T

Táblele „loc arător" (Cetatea de Baltă). – După *tablă* „tarla" (< magh. *tábla* „lot, lan de grâu").

Tătăroáia, păşune şi teren arabil la ieşirea din sat pe Valea Mare (Sâncel). – Probabil n.p. (fem.) *Tătăroaia* < n.p. *Tătaru* +suf. *-oaia.*

TĂTÂRLAUA, ung. *Tatárlaka, Felsőtatárlaka,* germ. *Taterloch,* sat aparţinând de com. Cetatea de Baltă. Atestări documentare: 1322 sacerdos de *Takalaka,* 1447 poss. regalis *Tatarlaka, Tatharlaka,* 1462 *Thachalacha, Tatharlaka,* 1733 *Tatár-Laka,* 1762 *Tatárlaka,* 1825 *Tatárlak,* 1854 *Tatárlaka, Taterloch, Tătărlac* (Suciu, DILT, II, p. 184).

Toponim care aminteşte de invazia tătarilor. Forma românească pare a porni de la una săsească *Taterau* < *Tater„tătar"* + *-au(e)* „luncă" influenţată de cea maghiară *Tatarlaka* (< magh. *tatár* „tătar" + *lak(a)* „casă, aşezare". Forma germană oficială *Taterloch* este una compusă din *Tater* + *Loch* „gaură, groapă".

Tău fânaţ (Crăciunelu de Jos), „rât, se adună apa acolo; nici vitele nu pot intra, îi ca un uăḱ" (Bucerdea Grânoasă). – După *tău* „lac" (< magh. *tó*).

Tău cel [ăl] **Mare,** lac (Velţ); lac (Biia).

Tău cel Mic [~ ăl ńic], lac (Velţ).

Tău Lung, lac spre Valea Bii; în jurul lui e teren arabil (Biia).

Tău Míraşului [~ ńíraşului] (Biia: *NALR – Transilv. Date*). – *Miraş* < magh. *nyíras* „mestecăniş" (< *nyír* „mesteacăn + *-as*). Vezi alte toponime asemănătoare la Iordan, *Top. rom.,* p. 80.

Tău Tunsului, (Pănade). – N.p. *Tunsu.*

Târnava [tĺrnava, tĺrnăva], râu, afluent pe partea stângă a Mureşului la Mihalţ, format prin confluenţa, la Blaj, a râului Târnava

Scanned with OKEN Scanner

Mare (229,9 km) cu Târnava Mică (183 km), care izvorăsc din Munţii Gurghiului şi străbat de la est la vest Podişul Târnavelor. În zona cercetată de noi, Târnava Mare pătrunde în amonte de localitatea Micăsasa, iar Târnava Mică, în amonte de localitatea Cetatea de Baltă. Toponim de origine v. slavă: **Trŭnava* < *trŭnŭ* „mărăcine" + suf. *-ava.*

Târnava cea Seacă [tîrnăva aị sácă], loc pe unde era albia Târnavei Mici, la vest de sat, înainte de a se construi calea ferată Blaj-Praid (Sâncel).

Tecărău, coastă de deal; teren arabil (Bucerdea Grânoasă). – Probabil n.p. (poreclă) *Tecărău* < *tecărău,* epitet dat unui om mic de statură şi bondoc (DLR).

Tichinei [tiḱinéị], dealuri; teren arabil; [tiḱineẹie] (Biia: *NALR – Transilv. Date*). – Toponim de origine maghiară: *tekintő* „loc de observare". Cf. şi top. *Tet'int'eu* din nordul Ardealului înregistrat de E. Janitsek (SMO, p. 80) < *Tekintő* „loc de observare". În cazul toponimului de la Biia s-a produs disimilarea totală a celui de al doilea *t,* precum şi o schimbare a părţii finale a cuvântului, înlocuirea lui *-eu* cu *-ei,* probabil, prin apropiere de un cuvânt ca *podirei.* Este posibilă şi o altă explicaţie: magh. *tekenyé, tekenő* (lit. *tekinő*) „vad", „albie" (lit. „covată").

Tiru [tíru], pădure de acăţi (= salcâmi) (Cergău Mic). – N.p. *Tiru;* cf. şi *Tire, Tirea, Tiron* (DOR, p. 162).

Tonoróg, păşune (Biia); rât (Bucerdea Grânoasă); fânaţ (Valea Lungă); [tînărog], fânaţ (Sâncel). – După *tonorog,* variantă a lui *tânărog* „loc îngrădit în câmp unde se ţin vitele care pasc; păşune, pajişte; fâneaţă împrejmuită cu gard; poieniţă în mijlocul unei păduri; loc cultivat în mijlocul unei păduri sau al unui loc sterp" < magh. *tonórok, tanarok* (DLR). Un toponim, *Tonorog* a înregistrat şi O. Vinţeler de la Uioara de Jos, jud Alba (PO, p. 246).

Trépte, teren arabil pe un deal în trepte (Cetatea de Baltă). – După *treaptă,* pl. *trepte* „fiecare dintre suprafeţele orizontale, cu lăţime relativ mică, situate la înălţimi diferite faţă de sol, ca o scară" <

Scanned with OKEN Scanner

lat. *traiecta* (DLR). Cf. şi toponimele *Scara, Scăricica, Scărişoara* (Iordan, *Top. rom.*, p. 43).

Trócile de la Tău, în păşunea de vite la Tău; partea din jos era păşunea oilor (Pănade). – După *trócă,* pl. *troce* sau *troci* (variantă a lui *troacă*) „vas de lemn (în formă de jgheab) sau mai ales de ciment în care se pune apa pentru animale în păşune" (DLR).

Túfele Dése [~ dęsă] (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*). – După *tufă,* pl. *tufe,* nume generic pentru „arbuşti cu ramuri dese, crescute direct de la rădăcină; grup de lăstari, de flori sau de graminee perene, crescute dintr-o rădăcină comună", „tufiş" (< lat. *tufa*) (DLR).

Túfele Óltii, tufăriş, tufiş (Lodroman). – După *tufă,* pl. *tufe* (vezi supra) şi *Oltii,* gen. de la n.p. *Oltea* < *Olt* + suf. *-ea* (Paşca, *Nume,* p. 292).

Tuleásca, pădure (Lunca Târnavei). – Derivat de la n.p. *Tulea* cu suf. fem. *-easca.* Vezi supra, *Pădurea Tulească.*

Tuléi, teren arabil în capul satului spre Spini, azi Lunca Târnavei (Sâncel). – După *tuleu,* pl. *tulei* „tulpina porumbului".

Ţ

Ţélina, teren arabil (Cistei). – După *ţelină* „pământ care nu s-a lucrat niciodată sau care a fost lăsat mai mulţi ani nelucrat".

Ţélina lui Horáţ, teren arabil; a fost proprietatea lui Horaţ Ciugudean (Biia). – *Horaţ,* nume modern < lat. *Horatius.*

Ţintirimbu Vechi, cimitirul românesc (Bucerdea Grânoasă). – După *ţintirimb,* variantă a lui *ţintirim* „cimitir" (cu despicarea lui *m* în *mb* ca în *catarambă,* ar. *treambură, grumbă* etc. (vezi Frăţilă, *Contribuţii lingvistice,* p. 226-227) < magh. *cinterem.* Cf. *Progade(a), În Grobişte.*

Ţurţulăiele, „două gruiuri înalte, ascuţite" (Mihalţ). – După *ţurţulău, ţurţulăie,* variantă a lui *ţurţuleu,* pl. *ţurţuleie* „loc ridicat ca o căciulă", „loc mai ridicat", înregistrat de D. Loşonţi (SCL, 1/1980, p. 93-94), de la Baru Mic, respectiv Valea Lupului, ambele localităţi în

Scanned with OKEN Scanner

jud. Hunedoara, rezultat din *ţuţuleu* prin despicarea lui *ţ* ca în *ţurţan, ţurţui, ţurţure.*

Ţuţúi, deal ascuţit, „un kicui (= un picui)" (Feisa). –După apelativul *ţuţui* (prin sudul Transilv. şi prin Muntenia) „vârf de deal sau de munte", „parte ascuţită a unor obiecte (căciulă, încălţăminte), „umflătură la cap, cucui" (DLR); „ridicătură de teren" < *ţuţ* + suf. *-ui* sau printr-o contaminare cu *cucui, picui.* Pentru *ţuţ,* vezi D. Loşonţi, ***Ţuţ, ţută şi derivatele lor,*** în SCL, 1/1980, p. 89-96.

Ţuţumán, dealul cel mai înalt din hotarul satului (Glogoveţ), vârful Coastei Satului, vârful unui deal; acolo sunt urmele unei cetăţi (D. Loşonţi, SCL, 1/1980, p. 94). – După *ţuţuman,* pl. *ţuţumane* „movilă" (Crăciunelu de Sus, jud Alba; *NALR – Transilv. 1644/356*), derivat de la *ţut* cu suf. *-(u)man* (idem, *ibidem,* p. 94).

U

Úliţa Barónului, stradă lângă Bercuţ; partea de către Iclod a satului (Pănade).

Úliţa Bórşului (Cergău Mare). – N.p. *Borş.*

Úliţa Căcâcii (Mihalţ). – N.p. (poreclă) *Căcâcea.*

Úliţa Cărpinişului, uliţă ce duce spre Cărpiniş (Crăciunelu de Sus).

Úliţa Căţălii (Crăciunelu de Sus). – După n.p. (poreclă) *Căţaua* < *căţea.*

Úliţa Cópşii (Crăciunelu de Sus). – N.t. *Copşa* (Micăl).

Úliţa Făgétului, duce spre localitatea Făget (Crăciunelu de Sus).

Úliţa Decénilor (Mihalţ). – N.p. fam. *Deceanu* (< oicon. *Decea* + *-ean*). Nume de grup.

Úliţa din Sus, uliţă în partea de sus a satului (Crăciunelu de Sus).

Scanned with OKEN Scanner

Úliţa Ghermănéştilor (Sâncel). – N. fam. *Gherman,* cunoscut în localitate. Nume de grup.

Úliţa Gropílă (~ grokílă) (Micăsasa). – După *gropilă* „groapă mică, adâncitură” < *groapă* + *-ilă* (DA).

Úliţa Livézii (Micăsasa). – După *uliţă* + apel. *livadă* (gen.).

Úliţa Mórii, uliţă pe care se afla sau se află şi azi o moară (Cistei, Crăciunelu de Sus, Micăsasa, Mihalţ, Pănade, Sâncel).

Úliţa Pópii (Pănade).

Úliţa Róşii, uliţă (a satului) care duce spre Roşia de Secaş (Cergău Mare).

Úliţa Săseáscă, uliţă pe care locuiau saşii (Micăsasa).

Úliţa Şipotului (Crăciunelu de Sus).

Úliţa Ungureáscă, uliţă pe care locuiesc unguri (Valea Lungă).

Ultói, pădure (Cetatea de Baltă). – După *ultoi* (şi *ultoaie*), variantă a lui *altoi* „plantă altoită după ce s-a prins şi a crescut” < magh. *oltvány, oltovány* (DA).

Unghéţ, teren arabil lângă care apa Târnavei (Mici) face un cot (Sâncel). – După *unghet* „ungher, cot” (< *unghi* + *-eţ*).

Unghéţe [uŋgéţă], unghiuri făcute de apa Secaşului (Mihalţ).

Unghéţu lui Pănăzán, ţelină între podul ce duce spre Biia şi calea ferată (Lunca Târnavei). – *Pănăzan,* n.p. (< *Pănade* + *-an*).

Unghi, teren arabil şi fânaţ la o cotitură a Târnavei în apropiere de sat (Cistei).

Únghiu Dunăríţei, teren arabil în apropierea Dunăriţei, unde pârâul formează un unghi (Cistei). – Vezi supra, *Dunăriţa.*

Unghiu Laru [unŋgu láru], teren arabil; un unghi între calea ferată şi râul Târnava (Mihalţ). – Să fie cumva o formă „coruptă” din *unghiul la râu* „unghiul râului”? (Cf. *hornu la casă* „coşul casei”).

Unghiu Lung (Micăsasa : *NALR – Transilv. Date*).

Unghiu Mórii, a fost un teren arabil lângă moara de pe Târnavă, teren pe care s-au construit case (Mihalţ).

Unghiu Vărăzii, teren în formă de unghi între două văi, în capul satului de către Spini (Lunca Târnavei) (Biia). – *Vărăzii* gen. de la *Văradea* < magh. *váradi* „locul cetăţii".

Usói, deal în mijlocul hotarului (Cergău Mare). – De la bg. *osoj* „coasta unui munte expusă spre nord," sau de la un apelativ rom. **osoi* (< bg. *osoj*) (Petrovici, SDT, p. 176). Trecerea lui *o* neaccentuat la *u* în limba română este un fenomen frecvent. Pentru aria toponimului pe teritoriul României, vezi Iordan, *Top. rom.,* p. 524, s.v. *Osoi(ul).*

V

Vad, teren arabil lângă Târnava; loc în Târnavă pe unde se poate trece cu carul (Biia); păşunea porcilor lângă Târnavă, unde apa este mică de se poate trece de pe un mal pe altul cu piciorul şi cu carul (Sâncel). – Vezi supra *În Vad.*

Vádu Sécaşului, loc în apa Secaşului unde apa era mică; aici se adăpau vitele la prânz (Mihalţ). – *Secaş,* râu; afluent pe partea stângă a Târnavei, în dreptul localităţii Obreja.

Vále, apă care străbate satul; la izvor îi zice Pârâul Râpii (Glogoveţ).

Válea, părău cu apă; vine dinspre Boian şi Crăciunelu de Sus şi se varsă în Târnavă (Cetatea de Baltă); părău, vine dinspre Ocnişoara şi se varsă în Târnavă între Pănade şi Biia (Pănade).

Válea Arborilor, părău; izvorăşte din Arbori (pădure) (Cergău Mare). – Vezi supra *Arborii.*

Válea Bácului, plantaţie de vie într-o depresiune, la ieşirea din sat spre Blaj, pe partea stângă a drumului ce duce la pădure (Bucerdea Grânoasă, Crăciunelu de Jos). – N.p. *Bacu* < sl. (bulg.) *Bako* (< *bate* „frate mai mare", srb. *Bako,* (hipoc. din *Bajislav*) (Paşca, *Nume,* p. 166).

Scanned with OKEN Scanner

Válea Bălcáciului, pârâu cu apă vine dinspre Bălcaci şi se varsă în Târnavă (Jidvei). – Oiconimul *Bălcaci* < n.p. *Bălcaci* < *Balcu* (< *Balu*) + suf. *-aci* (Paşca, *Nume,* p. 169).

Válea Bii, pârâu, vine dinspre Dăptău şi se varsă în Târnavă (Biia). – *Biia,* sat aparţinător de com. Şona, jud. Alba, situat pe partea stângă a Târnavei Mici, de origine antroponimică. Vezi supra.

Valea Blájului, teren arabil într-o vale spre Blăjel (Velţ). – *Blaj,* numele vechi şi popular al localităţii *Blăjel,* atestat pentru prima dată în 1393 sub forma poss. *Blasteleke* (DILT, I, p. 84) < n.p. *Blaj,* care are corespondente în limbile slave: bg. *Blažo,* scr. *Blaž* (Pătruţ, *Nume,* p. 114-115). Numele actual şi oficial, *Blăjel,* este recent, fiind format de la n.top. *Blaj,* cu suf. dimin. *-el,* pentru a se deosebi de numele oraşului *Blaj,* de la confluenţa Târnavelor.

Válea Boiánului, izvorăşte din Blăjel, trece prin Boian (Tătârlaua). – *Boian,* localitate în jud. Sibiu, < n.p. *Boian* < n.top. *Boiu* + *-an.*

Válea Bórşului, teren arabil pe o vale la ieşirea din sat, pe stânga şoselei ce duce la Blaj (Sâncel). – Toponimul păstrează amintirea unei localităţi, azi dispărute. Localitatea e atestată mai întâi în anul 1341 sub forma *Bursiyacobtolva,* apoi în 1347 *Bursyacobhaza alias Magyarzanchal* (DOCUM. c.b IV, p. 378). Ulterior, localitatea este atestată sub formele: *Barsa Jacobtola* (1367)... *yakabtalva* (1414), *Tethlend* (1438), *Petend* (1448), *Pettend* (1461), *Petthend* (1473), *Pethend* (1476), *Petthend alio nomine Bors Jakobtalva* (Suciu, DILT, II, p. 301-302). Numele fostei localităţi şi al văii de azi provine de la cel al unui proprietar *Iacob Borş* sau *Iacob Borşa* (pentru a cărui origine slavă vezi E. Petrovici, *Toponimia ungurească în Transilvania medievală,* în „Transilvania", an. 74, nr. 2, p. 121, nota 2; N. Drăganu, *Românii,* p. 390; idem, *Numele proprii cu sutixul -şa,* Cluj, 1933, p. 16; V. Frăţilă, *Vechimea,* p. 233, nota 11). În Sâncel există şi n.p. (fam.) *Borşan* (< *Borş(a)* + *-ean*), însemnând deci „locuitor al satului *Borş(a)*".

Válea Búnă, vale (Cergău Mic).

Scanned with OKEN Scanner

Válea Buturóiului, părău; se varsă în Valea Silimanului (Cergău Mare). – Vezi supra, *Buturoiu* < *buturoi.*

Válea Chezlărului, afluent pe partea dreaptă a Târnavei (Mari); vine din localitatea *Chezlăr,* trece prin Văleni şi se varsă în Târnavă (Micăsasa). – Top. *Chezlăr* < n.p. germ. *Kessler* (vezi W. Fleischer, *op. cit.*, p. 146).

Válea Cioára, teren arabil între Feisa, Cetatea de Baltă şi Tătârlaua, brăzdat de un pârâu (Feisa, Cetatea de Baltă, Tătârlaua). – Pentru *Cioara* vezi supra.

Válea Cusácului, teren arabil (Feisa). – Vezi supra *Cusacuri Mari* şi *Cusacuri Mici.*

Válea Dăptăului, vale, lângă Dăptău; n-are apă tot timpul anului (Biia). – Vezi supra *Dăptău.*

Válea de după Vii, vine din pădurea Berindeu şi se varsă în Târnavă (Jidvei).

Válea de sub Spinoása [~ ~ skinǫ́sa], vine din pădurea Gaura Lupului, trece pe sub Skinǫ́sa prin sat şi se întâlneşte, la Poduri, cu valea care vine din Bleşubeş şi se varsă în Târnavă (Jidvei). – N.t. *Spinoasa* (vezi supra).

Válea Dosciórului sau **Valea Mare** adună apele din văile care vin de la Ciuguzel, Ocnişoara, Alecuş, Biia şi Pănade şi se varsă în Târnavă la Iazul Pănăzii, lângă Spini (= Lunca Târnavei) (Pănade). Vezi supra, *Doscioru.*

Válea Dumélciului, teren arabil, fânaţ şi livadă (Mihalţ). – Vezi supra, *Dumelciul.*

Válea Fúrcii, izvorăşte din Ochi, din pădure şi se varsă în Târnavă; „pe timpurile de demult o ţâpat [= aruncat] ǫmeni în furc acolo" (Lunca Trnavei). – După *vale* + *furcă* „spânzurătoare" (gen.).

Válea Glogovéţului, izvorăşte din Părăul Râpei, de la Troce, trece prin sat şi se varsă în Târnavă (Glogoveţ). – Top. *Glogoveţ* < v.sl. *glogovĭcĭ* (< v.sl. *glogŭ* „păducel, mărăcine"); cf. bg. *Glogovec,* scr. *Glogovac* (Frăţilă, *Lexic şi top.*, p. 113).

Válea Hegheşoáiei [~ heǵeşǫ́ii], vine de la Moartele şi se varsă în Valea Mare sau Valea Dosciorului (Pănade). – De la n.p. *Hegheşoaie* < n.p. *Hegheş* (< *hegheş* „cu coarne înalte, ascuţite, date pe spate, p. ext. „încovoiat") + suf. *-oaie*.

Válea Hénigului, fânaţ, pe o vale spre localitatea Henig (Mihalţ). – Top. *Henig* < n.p. germ. *Henning* (vezi Wolfgang Fleischer, *Deutsche Personennamen,* p. 29, 56, 127).

Válea Hérţii [~ hérţî], vine din Moartele şi se varsă în Valea Mare (Pănade). – *Herţa,* n.p., vezi supra.

Válea Lárgă, fânaţ; valea nu are apă (Mihalţ).

Válea lui Ghiulúţ (Cergău Mic). – Probabil de la n.p. *Ghiuluţ,* un diminutiv de la *Ghiula* (< magh. *Gyula*).

VALEA LUNGĂ, *Hususău,* ung. *Hosszúaszó,* germ. *Langenthal,* sat, comună jud. Alba. Atestări documentare: 1309 *Longavallis,* 1322 villa *Hwzyuazou, Huzyuzou,* 1395 *Hozyazo,* 1397 *Hozywazo,* 1430 *Hozzywazo,* 1435 *Huziuazo,* 1447 *Hwzywazow, Hozzywazo* (...) 1733 *Hoszu-Aszu,* 1760-1762 *Hosszu-Asszó,* 1850 *Huszuszeu,* 1854 *Hosszuaszó, Langenthal, Hususău* (Suciu, DILT, II, p. 229).

Forma românească este compusă din *vale* şi adj. fem. *lungă,* cea maghiară, de asemenea, din ung. *hoszu* „lung" + *aszó* „vale", ca şi cea germană: *lang* „lung" + *Tall* „vale". Românii au împrumutat forma *Hususău* din maghiară, pe care au adaptat-o fonetic.

Válea Máre, un părău foarte mare, nu are apă decât un mic izvor (Tătârlaua); vale; izvorăşte din Fundătură, se uneşte cu Valea Mică în mijlocul satului, formând Părăul Ţiganilor, care se varsă în Târnavă (Sâncel); vale care mai poartă şi numele de Valea Dosciorului (vezi supra) (Pănade).

Válea Mícă, izvorăşte din Obârşă şi se varsă în Valea Mare, în mijlocul satului (Sâncel).

Válea Nicólcî, păşune (Feisa). – N.p. *Nicolca.*

Válea Oáncii (Glogoveţ). – N.p. *Oancea* (gen.).

Válea Păducélului, are apă când plouă (Valea Lungă). – După *păducel* „arbust spinos din familia rozaceelor, cu frunze crestate, cu flori albe dispsuse în buchețele, cu fructe comestibile, având carnea roşie şi sâmburele lemnos" (*Crataegus monogyna*) (< lat. *peducellus*).

Válea Pănăzii, vale care are apă când plouă, curge în direcția localității Pănade (Biia). – *Pănade,* probabil un toponim derivat cu suf. magh. *-d* (vezi supra *Iclod*) de la un n.p. *Pană.* Finala *-e* (ca în *Cenade, Mănărade, Orade*) reprezintă finala veche ungurească *-i*: cf. *Răcăjdia, Oradea, Orade* < magh. **Rakosdi, *Váradi* (E. Petrovici, DR, XI, p. 232, nota 2).

Válea Pódului, teren arabil (Micăsasa : *NALR – Transilv. Date*).

Válea Pópii, păşune (Cergău Mare).

Válea Rea [~ rą̑], teren arabil (Micăsasa).

Válea Râtului, curge prin sat şi se formează din Valea din Sus şi Valea Făgetului; după ce iese din sat i se spune Valea Tătârlăii (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*).

Válea Sărătúrii, vine din Turdaş, Ciuguzel şi Alecuş şi se varsă în Târnavă (Pănade). – V. supra *Sărătura, Sărături.*

Valea Silimanului (Cergău Mare). – Pentru *Siliman,* vezi supra.

Valea Spinelui [~ sḱínelui̯], se varsă în Valea Mare (Pănade).

Valea Spiniului [~ sḱíni̯ului̯], părău cu apă, curge spre Ciuguzel şi Pănade (Bucerdea Grânoasă).

Valea Şonii sau **Vale,** izvorăşte din pădure de la Ochi sau Ştringoava, trece prin sat şi se varsă în Târnava (Lunca Târnavei). – Top. *Şona,* localitate vecină, < germ. *Schőnau* „lunca frumoasă".

Válea Tătârlăii, izvorăşte din Făget, curge prin sat (Tătârlaua). – Oiconimul *Tătârlaua* (vezi supra).

Válea Tăului, pământ mai apătos (Valea Lungă). – Cf. *tău* „lac".

Válea Tăúnilor, vale spre localitatea Tăuni (Valea Lungă). – Top. *Tăuni* < *tăun* (şi *tăune*), pl. *tăuni,* numele a două insecte din ordinul dipterelor, de culoare brună cu pete gălbui pe pântece, care a) înțeapă vitele spre a se hrăni cu sângele lor, b) înțeapă caii spre a se hrăni cu sângele lor (< *tabo, -onis*).

Válea Tiúriului, depresiune, teren arabil spre localitatea Tiur (Crăciunelu de Jos). – Pentru *Tiur,* vezi supra.

Válea Túrzii, vale pe lângă care trece un drum ce ducea la târg la Turda (Pănade). – *Turda* < antrop. *Turda* < tema *Tur-* + suf. *-d-* (Pătruț, OR, p. 100-102). Pentru alte păreri, vezi Drăganu, *Românii,* p. 479 ş.u. Vezi şi *Calea Turzii.*

Válea Verigériului (Cergău Mare). – Pentru *Verigeriu,* vezi infra.

Válea Víilor [~ yíi̯ilor] (Cergău Mare); teren arabil şi vii (Micăsasa); [~ ȋi̯ilor], teren arabil şi păşune (Crăciunelu de Jos).

Valézăru, vale în care se găseşte o mlaştină cu izvoare de țiței; aici a existat un lac înconjurat cu trestie şi rogoz din care a rămas acea mlaştină (Pănade). – Toponimul reprezintă rezultatul unei contaminări dintre *vale* şi *iezăr* < *iezer* „lac".

Vàşarpódu, podirei; platou în pantă lină, cultivabil, lângă *Iepad;* teren arabil (Bucerdea Grânoasă). – Toponim magh. *Vásárpad* (< *vásár* „târg, bâlci" + *pad* „podiş"). Vezi şi *Coasta Vaşarpodului.*

Vátra din Jos, cartier al satului (Biia: *NALR – Transilv. Date*). – După *vatră,* în sens toponimic de „suprafață de teren pe care se întinde satul".

Vălúşu, o vale mică (Bucerdea Grânoasă). – Drivat interesant cu suf. *-uş* de la *vale.* Forma de neutru s-ar putea explica prin atracție după sinonimul parțial *părău.*

Vâlceá [vîlç̂], teren arabil pe o vale mică pe partea dreaptă a şoselei naționale spre Spini (= Lunca Târnavei) (Sâncel). – După *vâlcea* „vale mai mică" (< lat. **vallicella*).

Scanned with OKEN Scanner

Vâlcéle, teren arabil pe o vale mai mică în apropierea Dunăriţei (Cistei). – De la *vâlcea,* pl. *vâlcele* „vale îngustă şi puţin adâncă cu versantele în pantă uşoară". Vezi şi supra *Vâlcea.*

Vârtóp, deal cu teren accidentat (Mihalţ); teren arabil şi fânaţ; loc cu gropi (Lodroman). – După *vârtop* „adâncitură, groapă formată pe un drum; scobitură lungă şi adâncă, de forma unei râpe prăpăstioase, produsă de ape" (< v.sl. *vrŭtŭpŭ*).

Vârtopi [vîrtóḱ] „o pantă de deal; loc sterp; deal cu gropi, teren accidentat; păşune; coastă mare şi un părău mare pe mijlocul păşunii" (Cistei). – De la *vârtop,* vezi supra.

Vârful Muchii [vîrvu múki], vârful dealului peste podul Târnavei (Crăciunelu de Jos). – După *vârf,* pl. *vârfuri* „partea cea mai de sus (ascuţită) a unui deal sau munte" + *muche* (genitiv) culme; prin extensiune „ramificaţie de deal sau de munte; picior, dâlmă" sau toponimul neînregistrat de noi *Muche* < *muche.*

VELŢ, ung. *Vőlc,* germ. *Wőlz, Welz,* sat, com. Bazna, jud. Sibiu. Are următoarele atestări documentare: 1359 *Velz,* villa *Velcz, Veolcz,* 1372 *Weulch,* 1375 *Velwch,* 1415 *Welch, Velch,* poss.Welwcz, 1422 villa regalis *Welcz,* 1733 *Vőltz,* 1750 *Vőlcz,* 1760-1762 *Vőltz,* 1850 *Volcza,* 1854 *Vőlcz, Wőlz, Velţ* (Suciu, DILT, II, p. 243).

G. Kisch (*Siebenbürgen,* p. 217) crede că oiconimul este de origine antroponimică, mai exact, un hipocoristic săsesc pentru *Willmann,* comparându-l cu numele de familie şi cu toponimul luxemburghez *Wiltz,* dial. *Welz* < ahd. dem. (*e*) P.N. *Wilizo.*

O altă etimologie am propus noi: antrop. *Velţ* (< *Vel* + suf. *-ţ* (cf. *Velea, Vela,* sl. *Velimir*) (vezi Frăţilă, *Nume de familie, supranume şi toponime de pe valea inferioară a Târnavelor provenite din hipocoristice,* în *Contribuţii lingvistice,* p. 149, 150).

Verefín, teren arabil pe o faţă de deal (Bucerdea Grânoasă). – Toponim de origine maghiară: *Verőfeny* „faţă", „(loc) însorit" (SMO, p. 78).

Verigeri [verijér'], pădure (Cergău Mare, Cergău Mic). – Vezi *Labu Verigeriului, La Verigeri.*

Scanned with OKEN Scanner

Vèrispătác, pădurice spre localitatea Spătac (Cergău Mare). – *Spătac* < magh. *Szaszpatak* „pârâul sasului" sau magh. *Verespatak* „pârâul roşu".

Vèseréi [vèserẹ́i], deal cu două rotocoale de pădure (Valea Lungă). Etim. necun.

Via [yíia] **Doamnei,** păşune (Cetatea de Baltă). – După *vie* „teren plantat cu viţă; plantaţie de viţă" + *doamnă* (gen.).

Via [ẑíi̯a] **lui Dutcă,** teren în Valea Mică unde familia Dutcă avea vie (Sâncel). – *Dutcă,* n.p. (poreclă) < *dutcă* (înv.) „monedă rusească sau poloneză, de mică valoare ce a circulat în ţările româneşti"; (înv. şi reg.) „nume dat unei monede româneşti de argint care valora 50 de centime". Cf. însă şi n.p. srb. *Dutko* (Milica Grković, *Rečnik,* p. 85) < *Dud(a)* + *-ko* (idem, *ibidem*).

Via [ẑíi̯a] **lui Puşcă,** teren plantat cu vie în Valea Mică; aparţinea familiei Puşcă (Sâncel). – N.p. (fam.) *Puşcă,* cunoscut în localitate, originar din Spini (Lunca Târnavei), pentru a cărui etimologie vezi Pătruţ, *Studii,* p. 210.

Viile [ẑíi̯ile], teren plantat cu viţă de vie (Pănade).

Viile [yii̯ile] **cele** [ęl^{i}] **Bătrâne** (Crăciunelu de Sus).

Viile [yíi̯ile] **cele** [al^{i}] **Domneşti** (Cergău Mare).

Viile [yíi̯ile] **cele** [al^{i}] **Pustii,** teren plantat nu demult cu viie (Glogoveţ).

Viile [ẑii̯ile] **cele** [al^{i}] **Vechi** (Lunca Târnavei).

Viile [yíi̯ile] **de către Rumâni** (Cergău Mare). – *Români* „locuitori ai Cergăului Mare) în opoziţie cu *şchei* „bulgarii din Cergău Mic".

Viile [zii̯ile] **de la Cioara** (Biia). – N.t. *Cioara,* vezi supra.

Viile [zíi̯ile] **de la Hulă** (Crăciunelu de Jos). – N.t. **Hula Bucerzii,** vezi supra.

Scanned with OKEN Scanner

Viile [yíi̯ile] **de la Sântămărie** (Cetatea de Baltă). – N.t. *Sântămărie,* localitate pe partea dreaptă a Târnavei Mici (< *sântă* „sfântă" < lat. *sancta* + *Mărie*).

Viile [yíi̯ile] **din Berea** (Glogoveţ). – *Berea,* vezi supra.

Viile [zii̯ile] **din Coastă** (Cistei, Crăciunelu de Jos). – N.t. *Coasta,* vezi supra.

Viile [ẑíi̯ile] **dincolo,** teren cu vii peste Târnavă (Crăciunelu de Jos).

Viile [ẑíi̯ile] **din Curături** (Lunca Târnavei). – N.t. *Curături,* vezi supra.

Viile [ẑíi̯ile] **la Coasta lui Baronu** (Mihalţ). – N.t. *Coasta lui Baronu.*

Viile [yíi̯ile] **Gârneţului** (Crăciunelu de Sus). – N.t. *Gârneţ,* vezi supra.

Viile [yíi̯ile] **Satului** (Micăsasa).

Vinărsărie [yinărsăríe], acolo o fi fost odată yinărsăria (Glogoveţ). – După *vinărsărie* „locul unde era instalat cazanul de fiert vinars (= rachiu)" (< *vinars* + *-ărie*).

Viuţe [yiúţă], teren arabil; au fost cândva vii (Feisa). – După *viuţă,* pl. *viuţe,* dimin. de la *vie.*

Z

Zăcáua, teren arabil; cândva a fost păşune (Cetatea de Baltă). – După apelativul, după cunoştinţele noastre încă neatestat, *zăcauă* „zăcătoare", un derivat interesant de la *a zace* (< lat. *iacere*).

Zăcăcătoáre, locul unde stau vitele la amiază în păşune (Biia); păşune (Lodroman). – După *zăcătoare* „loc unde stau vitele ziua la odihnă; stanişte" (< *zac* (prez. indic. al lui *zăcea*) + suf. *-(ă)toare*).

Zăcătúră, zăcătoare în păşunea din Zăpode (Mihalţ); locul în păşune unde stau vitele la amiazi (Velţ). – După *zăcătură* „stanişte, zăcătoare" (< *zac* + *-(ă)tură*).

Zăpóde (Biia: *NALR – Transilv. Date*); fânaţ într-o vâlcea (Lodroman); groapă cu păşunat (Micăsasa). – După *zăpode* „vale, şes mai scufundat la poalele unui deal la loc adăpostit" (CADE). Apelativul nu mai este viu în graiul localnicilor. Pentru aria toponimului în sudul Transilvaniei, vezi Frăţilă, AUT, X, p. 166-167.

Zăpódea, vale; păşune (Mihalţ); deal împădurit (Valea Lungă); deal cu fâneţe (Cistei). – După câte se pare, în unele zone, *zăpode* a avut şi sensul de „loc şes pe o înălţime, platou", nu numai cel de „vale lungă adăpostită de înălţimi; şes puţin scufundat faţă de regiunea înconjurătoare".

Zăpódea Cúlii (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*). – N.p. *Cula* sau *Culea,* hipoc. de la *Niculae.*

Zăpódea Domneáscă (Crăciunelu de Sus: *NALR – Transilv. Date*).

Zăpódea Lacului (Valea Lungă).

Zăpódea Lárgă, teren arabil într-o depresiune mai largă (Iclod).

Zăpódea Máre, vale, groapă; teren arabil (Sâncel).

Zăpódea Mícă, groapă; teren arabil (Sâncel).

Zăpódea Mijlocíe, groapă; teren arabil (Sâncel).

Zăpódie, teren arabil şi fânaţ; o parte mlăştinos şi sărături (Biia). – După *zăpodie,* variantă fonetică a lui *zăpode.*

Zăpódiţă, teren arabil (Crăciunelu de Sus). – Dimin. de la *zăpode* sau de la n.t. *Zăpode.*

Zăpóză, teren arabil şi fânaţ (Crăciunelu de Sus). – Singular refăcut din pluralul *Zăpozi* (pronunţat *Zăpoz*), al lui *zăpode.*

Zăpozia Mare [zăpozîia máre], teren arabil şi fânaţ între dealuri; dealurile sunt cultivate cu vii (Tătârlaua). – Probabil un sg.

Scanned with OKEN Scanner

refăcut după pl. *zăpozi* al lui *zăpodie* (= zăpode). Cf. şi top. *Zăpozia* „loc mai aşezat; tună [= intră] în valea Piciorului, înregistrat de la Cinciş, jud. Hunedoara de M. Homorodean (SMO, p. 109).

Zăpozia Mică [zăpózîia ńícă], loc între dealuri; teren arabil, fânaţ şi vii (Tătârlaua). – Vezi *Zăpozia Mare.*

Zăvóiu, teren agricol pe malul Târnavei (Glogoveţ).

Zăvóiu cel Mic [zăvóiu ăl ńic], teren pe marginea Târnavei (Micăsasa).

Zăvóiu din Jos, teren arabil pe marginea apei (= Târnavei) (Micăsasa).

Zăvóiu din Sus, teren arabil; îi încercuit de Târnăva (Micăsasa).

Zăvóiu Saşilor (Glogoveţ : *NALR – Transilv. Date*).

Zlátina, teren arabil; a fost o fântână cu apă sărată (Mihalţ). – După apelativul *zlatină,* variantă fonetică a lui *slatină,* „sărătură", dispărut în graiul localnicilor.

II. CLASIFICAREA SEMANTICĂ ŞI TIPOLOGICĂ

Toponimia văii inferioare a Târnavelor, ca, de altfel, întreaga toponimie a Transilvaniei, se caracterizează printr-o mare bogăţie şi varietate, fapt ce se explică, pe de o parte, prin cauze geografice, datorate reliefului foarte fragmentat, şi, în general, peisajului foarte variat, aşa încât toponimele, după expresia lui I. Conea (*Toponimia. Aspectele ei geografice*, în *Monografia geografică a Republicii Populare Române. I. Geografia fizică*, Bucureşti, EA, 1960, p. 76), au avut din belşug de ce "se prinde", şi, pe de altă parte, prin cauze istorice, pe acest străvechi teritoriu românesc aşezându-se de-a lungul secolelor mai multe populaţii şi popoare ce au convieţuit cu românii, unele (slavi, pecenegi, bulgari) fiind asimilate, altele (unguri, secui, saşi) păstrându-se alături de români până în zilele noastre.

Trei sunt sursele principale ale numelor de locuri şi în cazul zonei Târnavelor: a) apelativele, care denumesc diferite aspecte

Scanned with OKEN Scanner

geomorfologice, care descriu relieful unei regiuni (munți, dealuri, văi, aşadar ridicături sau adâncituri de teren), cele care evocă vegetația şi fauna ce creşte sau creştea pe acele locuri, dar şi cele care se referă la cultura agricolă, pomicolă şi viticolă, la diversele căi de comunicații, la construcții şi amenajări sau la unele aspecte social-economice; b) antroponimele, care amintesc de proprietarii de terenuri sau de întemeietorii unor localități; c) alte toponime.

Întreaga toponimie a unei limbi, zone sau regiuni, se încadrează într-un sistem alcătuit dintr-o sumă de elemente şi trăsături comune ce se influențează reciproc şi care sunt coordonate de anumite principii, iar unul dintre elementele organizatorice ale sistemului, arată Anatol Eremia (*Nume de localități. Studiu de toponimie moldovenească*, Chişinău, 1976, p. 128), îl constituie structura numelor topice. Toponimia dispune de mai multe modele după care se pot forma şi se formează numele de locuri într-un număr nelimitat. Numele de locuri formate după un anumit model, specifică A. Eremia, alcătuiesc aşa-numitul tip toponimic. Tipurile toponimice (idem, *op. cit.*, p. 128) sunt de mai multe feluri: semantic, morfologic, sintactic. Aşa, spre exemplu, pot fi detaşate tipurile cu forma *izvor, fântână, ştiubei*, cele derivate cu sufixele *-eşti* sau *-eni* (nume de grup), cele derivate cu sufixele colective *-ar, -et, -iş, -ărie, -işte* etc., sau cele compuse.

Cunoaşterea structurii numelor de locuri ne îngăduie, pe de o parte, să stabilim vechimea toponimelor şi apartenența lor etimologică, iar pe de altă parte, o astfel de clasificare ne înlesneşte interpretarea etimologiei şi semanticii numelor respective. Aceasta dă posibilitatea cercetătorilor să vadă în numele topice şi în fenomenele toponimice reflectarea diferitelor momente şi fapte concrete din realitate (idem, *ibidem*, p. 128).

Analiza structurii numelor de locuri constă în identificarea elementelor lor componente, în stabilirea inventarului de formanți, în examinarea relațiilor şi corelațiilor dintre elementele constitutive.

Descrierea structurii numelor topice se face în plan sincronic şi diacronic. Cercetarea sincronică, arată A. I. Eremia (*Graiul pământului*, Chişinău, Ed. Ştiința, 1981, p. 93), pune în evidență

Scanned with OKEN Scanner

posibilităţile de formare a toponimelor în etapa actuală. Aceasta implică analiza raporturilor dintre elementele componente, a modului şi a succesiunii îmbinării în procesul formării cuvintelor, fapt ilustrat de învăţatul basarabean printr-o serie de exemple concrete. Aşa, de pildă, toponimul *Răspopeni* este constituit nu din trei elemente componente, ci numai din două: *Răspop-* şi *-eni*, deoarece toponimul citat reprezintă un derivat cu sufixul *-eni* de la numele de familie *Răspopă*, preexistent în antroponimie, după cum microtoponimul *Şaptefraţi* nu conţine decât un singur element, şi anume numele de familie *Şaptefraţi*. Aşadar, pentru a stabili adevărata structură a toponimelor este absolut necesar ca aceste formaţii să fie analizate din punct de vedere derivaţional în cadrul toponimiei.

Însă nu toate toponimele reprezintă formaţii actuale, multe dintre ele având o vechime apreciabilă. Diverselor perioade de dezvoltare a limbii le corespund diferite mijloace şi procedee derivative. De multe ori toponimele vechi conţin elemente componente inexistente în limba actuală sau sunt alcătuite după principii necunoscute astăzi. Situaţia aceasta impune necesitatea abordării diacronice a formării numelor topice.

Sub aspect diacronic, arată A. Eremia (*Graiul pământului*, p. 94), sunt studiate de obicei toponimele care au pierdut legătura morfologică cu cuvintele-bază. Structura acestor denumiri se stabileşte pe baza analizei etimologice. Astfel, sau numai astfel, putem constata că toponimul minor *Grădina Brezghiceştilor* de la Mihalţ are, ca al doilea element, un cuvânt compus din antroponimul *Breazu Ghica* (nume de familie şi prenume) derivat cu sufixul *-eşti* (pluralul lui *-escu*) sau că numele de loc *Valezăru* de la Pănade este, la origine, un compus din *Vale(a)* şi toponimul *Iezeru*, respectiv că *Dosorotunzii* din hotatul comunei Sâncel, de pe Târnava Mică, este format din *Dosu* + gen. *Rotunzii* (de la un toponim preexistent **Rotunda*, numele unei foste păduri), cu asimilarea lui *u* la *o*. Tot aşa, toponimul *Poducoveselor*, din hotarul aceleiaşi localităţi, este rezultatul unei contaminări dintre *Podu cu Ovesele* şi *Podu Oveselor*, sinonime perfecte.

Scanned with OKEN Scanner

Cele mai multe cazuri de analiză etimologică le reprezintă, sigur, toponimele provenite din alte limbi.

Din parcurgerea *Glosarului*, reiese că toponimia văii inferioare a Târnavelor este într-o copleşitoare majoritate de origine românească, provenind din apelative topice (unele astăzi dispărute), din antroponime sau din alte toponime.

Prin toponime româneşti se înţelege totalitatea numelor de locuri care aparţin limbii române, cu alte cuvinte, toponimiei româneşti îi aparţin toate toponimele folosite de poporul român (în cazul nostru populaţiei româneşti din zona Târnavelor), indiferent de originea, de aspectul lor lingvistic sau de răspândirea lor teritorială (vezi E. Janitsek, *Problema clasificării toponimelor româneşti după origine*, în StUBB, Series Philologica, fasciculus 1, 1974, p. 113-123). În afara toponimelor date de români, întâlnim şi unele preluate de aceştia de la populaţia autohtonă, toponime precum *Mureş*, atestat la scriitorii antici sub formele *Maris, Marisis, Marisios, Marisius, Morises*, considerat de Vladimir Georgiev (*Bălgarska etimologia i onomastica*, Sofia, 1960, p. 92) de origine dacică: **morisio* "mlaştină, baltă", înrudit cu celt.-germ. *mariscus*, germ. *Marsch* < indoeur. **morisko-*, sau precum **Dunăre* (presupus de derivatul rom. *Dunăriţa*) din dacicul **Donare* sau **Donaris*, conţinând acelaşi radical ca în numele *Donului* sau în vechiul nume al *Niprului* (*Danapris*) şi al *Nistrului* (*Danastris*) (vezi V. Frăţilă, *Toponimie şi continuitate în Transilvania de centru şi sud*, în "Ziridava", Arad, 1998, p. 141; idem, *Teritoriul de formare a limbii şi a poporului român. Argumente lingvistice şi toponimice*, în "Studii şi cercetări de onomastică" (SCO), 5, Craiova, 2000, p. 14, 22-23).

De origine latină pare a fi oiconimul *Sâncel* < **summicellus*, un derivat de la *summus, -a, -um* "spitz(ig)", precum şi un toponim azi dispărut din hotarul Sâncelului, *Sumat*, atestat însă într-un document din 1347 sub forma *Sumatheg* [în care *heg* = magh. *hegy* "deal, munte"] şi care presupune un lat. *summatus*, acesta fiind un alt derivat de la *summus, -a, -um*, înrudit cu toponimele italiene *Sommatino* (Sicilia), *Somaino* şi *Somadino* (Lombardia), prelungit cu suf. *-inus*, care, după Dante Olivieri (*Dizionario di toponomastica lombarda*, ed. a II-a, Milano, 1961, p. 51) "paiono forme diminutive di un **Sommato*,

Scanned with OKEN Scanner

tratto da SUMMUS con suff. -AT"(vezi şi Vasile Frăţilă, *Toponimie şi istorie. Stratificări toponimice în zona Târnavelor*, în idem, *Lexicologie şi toponimie românească*, Timişoara, Ed. Facla, 1987, p. 97-111).

Un alt stoc de toponime de pe valea inferioară a Târnavelor îl constituie cel de origine slavă în cadrul căruia se pot stabili mai multe straturi; slav vechi, bulgăresc, datorat şcheilor de la Cergău Mic, şi, probabil, ucrainean. În prima categorie se încadrează: *Târnava* < v. sl. **tŭrnŭ* "mărăcine, spin" + suf. *-ava*; *Glogoveţ*, oiconim, < v. sl. **glogŭ* "mărăcine, păducel" + suf. *-ovĭcĭ*; *Tiur* (pronunţat *Tiur'*) < v. sl. **tuŕĭ* sau **turji* "a bourului"; *Ravnişte* (din compusul *Dealu Ravniştei*) < *v. sl. **ravĭnŭ* "planus, aequs", "neted, şes" + suf. *-işte*; *Ţiligrad* < v. sl. **cĕlĭgradŭ* "cetate întreagă" < v. sl. *cĕlĭ* "întreg" + **gradŭ* "cetate" etc. La al doilea strat aparţine *Grobişte* < bg. *grobište* "cimitir" < bg. *grob* "mormânt, groapă" + suf. *-işte*, iar la al treilea, *Cutina* < ucr. *kutina*, augmentativ de la *kut* "unghi, colţ, cotitură" < sl. com. **kǫtŭ*, cu denazalizarea iusului mare [ǫ] + suf. *–ina* (Vezi V. Frăţilă, *Vechimea unor toponime din centrul Transilvaniei*, în *Studii lingvistice*, p. 198-217).

Dintre toponimele de origine maghiară le menţionăm aici pe următoarele: *Chişardău* < *kiserdő* "pădurice" < *kis* "mic" + *erdő* "pădure"; *Chereptău* < *kerektó* "lacul (tăul) rotund" < *kerek* "rotund" + *tó*"lac; tău"; *Coşorhei* < *kosárhely* "loc îngrădit" < *kosár* "îngrădit" + *hely* "loc"; *Cucuńaju* < *kőkeny* "verigariu, paţachină" + suf. col. *-agy*; *Dăptău* < *gyep* "pajişte, iarbă" (cu depalatalizarea lui *gy*) + *tó* "lac, tău", adică "lacul pajiştei"; *Niraş* (în compusul *Dealu Niraşului*) < *nyíres* mestecăniş" < *nyír* "mesteacăn" + suf. col. *-es*; *Sălaj* (în compusul *După Sălaj*) < *szil* "ulm" + suf. col. *-agy*; *Fărcăşligu* < *tarkaslig(et)* "păduricea lupului" < *tarkas* "lup" + *lig(et)* "pădurice"; *Harastu* < *haraszt* "pădure, frunziş, tufiş", "ferigă"; *Hărgăşteu* < *horgasztó* "lacul pescarului" < *horgasz* "pescar" + *tó* "lac, tău" sau, mai degrabă, *horgástó* "lacul încovoiat" < *horgás* "încovoiat" + *tó* "lac; tău"; *Măticuta* < *Mati*, hipoc. de la *Matias* + *kut* "fântână", deci "fântâna lui Matias"; *Vaşarpod* < *vásár* "târg, bâlci" + *pad* "podiş, platou", deci "podişul (platoul) târgului".

Scanned with OKEN Scanner

De origine germană (săsească) sunt, printre altele, toponimele: *Bleşubes* < *ble:ʃ'beʃ* "pădurea românilor" < *ble:ʃ* "români" + *beʃ* "pădure, tufă"; *Fúslaihèr* < *'ɟus,le:çər* "găurile vulpilor"; *Gíribèş* < *'gi:ri,beʃ* "pădurea lui Ghiuri", cf. şi săs. *Gir əbäsch*, germ. *Gehre* (Zwickel) = mhd. *gêre*. După Gustav Kisch (*Siebenbürgen*, p. 244) "ss. heisst jedes zwickelförmig zulaufende Gelände *Gîr* fem.", adică, "în dialectul săsesc fiecare teren în formă de clin se numeşte *gîr*", deci toponimul nostru ar putea avea semnificaţia "pădurea în formă de clin, conică"; *Şmitvize* < *ˌʃmit,vi:z ə* "fânaţul, pajiştea lui Schmit" < antrop. săs. *Schmit* (= fierar) + *vize* "Wiese", "fânaţ, pajişte"; *La Vésăbrǫnen* < *ˌve:s'brǫn ən* "Fântâna, şipotul alb(ă)": *ve:s* "alb" (= germ. *Weiss*) + *Brunen* "fântână, şipot"; *Supt Kíntrèh'* < *'kɛnt' re:ç* "dealul copilului" < săs. *kɛnt* (= *Kind* "copil") + *re:ç* "deal"; *Şilărbǫch* < *'ʃil ər,box* "valea lui Schiler" < *Schiler* antrop. (= *Schüler* "elev") + *box* (germ. *Bach*) "vale, pârâu".

Aşadar, toate numele topice de pe valea inferioară a Târnavelor pe care populaţia românească de aici le foloseşte pentru a numi locurile respective sunt toponime româneşti. Ele se clasifică în două grupe: 1. nume topice româneşti de origine românească şi 2. nume topice româneşti de origine străină. Toponimele aparţinând primei categorii au fost create de români, iar cele din a doua categorie au fost preluate direct de la unele populaţii care au trăit sau trăiesc şi astăzi împreună cu românii în această zonă.

A. CLASIFICAREA SEMANTICĂ A TOPONIMELOR

Ridicăturile de teren sunt denumite prin apelativele **deal, dâmb, dâlmă, hulă, mâglă, grui, gomilă, ghergheleu, măgură** etc.: ***Dâlma*** *Hanciului, Dâlma lui Gâla, Dâlma Lungă, Dâlma lui Ţărcoi;* ***Dealu*** *Boianului, Dealu Căpudului, Dealu Cergăului, Dealu Ciuhii, Dealu Comorii, Dealu cu Bujoru, Dealu cu Furcile, Dealu cu Humă, Dealu Dăptăului, Dealu Fugăceştilor, Dealu Furcilor, Dealu Mare, Dealu Gruiului, Dealu Morii, Dealu Podului, Dealu Ravniştei, Dealu Râpilor, Dealu lui Gâtoaie, Dealu lui Vălean;* ***Chicerlă****, Chicioria;* ***Grui****, Gruieţ, Gruişoare, Gruiu Crucii, Gruiu din Jos, Gruiu din Sus,*

Scanned with OKEN Scanner

Gruiu Mărului, Gruiu Podului, Gruiu Viilor; ***Hula*** *Blajului, Hula Bucerzii, Hula Crăciunelului, Hula cu Acăţi, Hula lui Bucuron, Hula lui Ilie,* ***Hulişoară****;* ***Măgura****, Măgura Căpudului, Măgura lui Căpâlneanu, Măgura lui Ionu Maricăi,* ***Măgurice****;* ***Gherghelău****,* ***Ghemeleauă****;* ***Picui****, Picuiu din Corni, Picuiu Heveşului, Picuiu lui Dascălu;* ***Pisc****, În Pisc, În Piscuri;* ***Ţurţulăiele****,* ***Ţuţui****,* ***Tuţuman****,* ***Mâgla*** *de la Gară.*

Platourile de pe dealuri sunt denumite prin apelativele **pod, podeci, podei, podereu** (*Podu, Podu Bostănelului, Podu Ciontii, Podu Comorii, Podu Coveselor, Podu Hususăului, Poduri, Podurile de către Jidvei, Podurile Mari, Podurile Mici; Podece; Podei, Podeiu din Jos, Podeiu din Sus; Podirei, Podireu*), **padină** (*Padina*), **şes** (*Şesu, Şesu Padinii, Şesu Românesc, Şesu Săsesc, Şesu Viilor*), **şest** (*Şest, Şestu Berculuі, Şestu Baronului, Şestu Trocilor*), iar terasele, prin **polmon** "podmol" (*Polmon, Polmoanele Şelarilor*) şi **răzor** (*Răzoare, Răzoarele Bucerzii, Răzoarele Mari, Răzoarele Mici, Răzoarele Obrejii, Răzoarele Ţapului, Răzoru lui Vastian*).

Terenurile abrupte, mai puţin productive sau destinate păşunatului vitelor şi oilor sunt desemnate prin apelativele **coastă, râpă, rupturi:** ***Coasta****, Coasta Bisericii, Coasta cea Mare, Coasta cea Mică, Coasta Cisteiului, Coasta Copacilor, Coasta Crăciunelului, Coasta Drumului, Coasta Feţii, Coasta Furcilor, Coasta Gherghelui, Coasta Gurguiată, Coasta lui Friţ, Coasta lui Gâla, Coasta lui Licu, Coasta Lungă, Coasta lui Pavel Mihu, Coasta lui Păpară, Coasta lui Rădac, Coasta Mocanilor, Coasta Orzului, Coasta Popistaşilor, Coasta Purului, Coasta Răcămeţilor, Coasta Satului, Coasta Saschiului, Coasta Sărăturilor, Coasta Tăului, Coasta Todii, Coasta Trăscăului, Coasta Turzii, Coasta Vaşarpodului, Coasta Viilor, Coasta Zăpozii, Coastele Făgeţelului, Coasta Furcilor, Coastele Mari, Coastele Sâncelenilor;* ***Râpa*** *cea Albă, Râpa cea Mare, Râpa din Miiloc, Râpa Galbenă, Râpa lui Ilie, Râpa Obrejilor;* ***Râpău****, Râpile;* ***Rupturi****, Rupturile lui Cula.*

Adânciturile mai mari sau mai mici de teren sunt desemnate prin apelativele: **gaură, groapă, hoancă, hagău, vârtop (hârtop), zăpode:** ***Gaura*** *Doamnei, Gaura Lupului;* ***Groapa****, Groapa Boariului,*

Groapa cea Mare, Groapa Corbului, Groapa cu Spini, Groapa Furcii, Groapa Ivaşcului, Groapa Largă, Groapa lui Boc, Groapa lui Breţana, Groapa lui Burcuş, Groapa lui Diacu, Groapa lui Herepeanu, Groapa lui Nusbauer, Groapa lui Ontoş, Groapa lui Scridon, Groapa Mare, Groapa Merilor, Groapa Săbăieştilor, Groapa Sărăturii, Groapa Stoieştilor, Groapa Tăului, Groapa Velţanului, Groapă, Gropile Orzului; ***Hagău*** *Românesc, Hagău Unguresc, Hagău;* ***Hârtoape, Hoanca, Vârtop,*** *Vârtopi;* ***Zăpode,*** *Zăpodea, Zăpodea Culii, Zăpodea Domnească, Zăpodea Lacului, Zăpodea Largă, Zăpodea Mare, Zăpodea Mică, Zăpodea Mijlocie, Zăpodie, Zăpodiţă, Zăpoză, Zăpozia Mare, Zăpozia Mică.*

O serie de toponime redau modul cum este aşezat terenul faţă de anumite repere, de poziţia acestuia faţă de soare, faţă de alte toponime sau faţă de casa proprietarului respectiv. Toponimele din această categorie au la bază apelativele: **cap, cur, fund, faţă, dos, coadă, frunte, usoi**: ***Capu*** *Dealului, Capu Părului, Capu Pădurii, Capu Podişoarelor, Capu Rupturilor, Capu Satului, Capu Satului de Sus, Capu Văii Silimanului, Capu Viilor;* ***Curu*** *Dosului, Curu Gruiului, Curu Morii;* ***Fundu*** *Luncii;* ***Coada*** *Pădurii, Cozile Crăciunelului;* ***Faţa,*** *Faţa Comorii, Faţa Viilor, Feţe, În Faţa Dulce, În Feţe; În* ***Frunţi;*** ***Doscior, Dosu,*** *Dosu Cărpinişului, Dosu după Biserică, Dosu lui Deutsch, Dosu Mare, Dosorotunzii, Dosu Viilor;* ***Usoi.***

Satele şi hotarul aparţinător acestora sunt străbătute de o serie de ape, majoritatea afluenţi de mică lungime ai Târnavei Mari, ai Târnavei Mici sau ai Târnavelor unite. Apele curgătoare (uneori doar când se topeşte zăpada sau când plouă mai mult) sunt redate prin apelativele: **părău, vale, vâlcea**: ***Părău*** *Bârsei, Părău Cetăţii, Părău Coastei, Părău de la Râpa Galbenă, Părău de la Sărătură, Părău din Hânsurele, Părău din Jugăre, Părău din Valea Tiuriului, Părău din Valea Viilor, Părău din Fundu Largî, Părău Feisei, Părău Griorii, Părău Iugî, Părău Lacului, Părău lui Borcioaie, Părău Luncii, Părău Rece, Părău Trecătorii, Părău Ţiganilor, Părău Zăpodea Lacului* etc.; ***Valea,*** *Valea Arborilor, Valea Baculuí, Valea Bălcaciului, Valea Bii, Valea Blajului, Valea Boianului, Valea Borşului, Valea Bună, Valea*

Scanned with OKEN Scanner

Buturoiului, Valea Chezlărului, Valea Dăptăului, Valea Furcii, Valea Glogoveţului, Valea Henigului, Valea Herţii, Valea Largă, Valea Lungă, Valea Mare, Valea Mică, Valea Păducelului, Valea Pănăzii, Valea Rea, Valea Şonii, Valea Tătârlăii, Valea Tăului, Valea Tăunilor, Valea Turzii, Valezăru, Văluşu, ***Vâlcele****, Vâlcea* etc.

Apele stătătoare sunt desemnate prin apelativele: **baltă, băracă, tău, lac**: ***Balta*** *Barnii, Balta Bisericii, Balta în Prund, Cetatea de Baltă;* ***Bărăci****;* ***Iezeru****, Valezăru, Părău* ***Lacului****, Părău Zăpodea Lacului;* ***Tău****, Tău cel Mare, Tău cel Mic, Tău Lung, Tău Niraşului, Tău Tunsului, La Tău Boilor.* Alte toponime au la bază apelativele: **fântână, izvor, şipot, gârlă, vână, răstoacă, iaz, irugă**: ***Fântâna*** *Bârcii, Fântâna de după Moară, Fântâna de la Bloj, Fântâna de Piatră, Fântâna din Deal, Fântâna din Dos, Fântâna lui Adam, Fântâna lui Todoran, Fântâna lui Vâca, Fântâna Mogî, Fântâna Popilor, Fântâniţa lui Bobonţaru;* ***Izvoru*** *din Ciungari, Izvoru din Dealu Feisii;* ***Şipot****, Şipotu Obrejii, Şipoţel, Şipoţele; La* ***Vână****;* ***Gârla*** *lui Hancu, Gârla lui Şomfăleanu;* ***Răstoacă****, Răstoaca lui Bărbat; (La)* ***Iaz****;* ***Iruga****, Iruga Morii.*

Locurile aşezate de-a lungul văilor mai mari, mai ales de-a lungul Târnavei, sunt denumite prin apelativul **luncă,** iar terenurile de fânețe prin apelativele: **fânaţ** şi/sau **rât**: ***Lunca****, Lunca Boilor, Lunca cea Crăiască, Lunca (cea) Domnească, Lunca din Jos, Lunca din Sus, Lunca Grindeiului, Lunca Haţeganilor, Lunca lui Vereş, Lunca Popii, Lunca Secaşului, Lunca Tăului, Lunca Târnavei, Lunca Târnavelor, Luncile Popii cel Unit, Luncuţă;* ***Fânaţ****, Fânaţele cele Mari, Fânaţele cele Mici, Fânaţu Coastei Tăului;* ***Râtu****, Râtu Bisericii, Râtu Carolii, Râtu la Crucea Jidveiului, Râtu lui Binder, Râtu lui Pădureanu, Râtu lui Sidon, Râtu Saşilor, Râtu Satului* etc.

Compoziţia geologică a solului este desemnată prin toponime provenite de la apelativele: **arină, bord, cremene, piatră, sărătură, slatină, ţâfă, prund**: ***Arina****,* ***Bord****,* ***Cremene****, Dealu cu* ***Humă****,* ***Pietrea****, Pietriş,* ***Gloduri****, Glodurile, În* ***Tina*** *Neagră, La* ***Murătoare****, În* ***Sărătură****, Coasta Sărăturilor, La* ***Ţâfe****, În* ***Zlatină****, Zlatina* etc.

Un mare număr de toponime au fost denumite după vegetaţia care creştea sau mai creşte pe terenurile respective: ***Acăţii*** *lui Alimpie*

Scanned with OKEN Scanner

al lui Hărgăioasa, Hula cu ***Acăţi****,* ***Aluneii*** *lui Comănici,* ***Arborii****,* ***Arburariu****, La* ***Arinii*** *Luncii,* ***Berc****, Bercu Ciorii, Bercu de la Iuga, Bercu Morii, Bercu Rotund, Bercuţ, La* ***Brazi****, La* ***Brusturi****, Bleşubeş, Breschie,* ***Cărpiniş****,* ***Cerea****,* ***Corni****,* ***Glogoveţ****, Harastu, Hânsuri, În Fagi, La Copaci, La Gorunu Mare, În Rugi, În Rogoaze, La* ***Frasinii*** *lui Izidon, La* ***Plopi****,* ***Pădure****, Pădurea Bisericii, Pădurea Cetăţii, Pădurea cea Mare, Pădurea Comunală, Pădurea Dumbrăvii, Pădurea Urbarială, Pădurea Popilor, Pădurea Satului, Pădurea Tulească, Pădurice, Pădăricea Popii,* ***Târnava*** etc.

Câteva toponime amintesc de defrişări ce au avut loc într-un timp mai îndepărtat sau mai apropiat: *Aoaş, Ciungari, Ciutari, Curătură, Curături, Cusacuri Mari, Ierdaşu lui Pănăzan, Poiana, Poiana Cărpinişului, Poiana Lungă.*

Toponimele de origine faunistică sunt destul de rare: *Cerbăria, Cioara, Fuslaiher, Gaura Lupului, Răcămeţi, Tiur.*

Un număr relativ mare de toponime reflectă îndeletnicirile localnicilor cu agricultura, creşterea vitelor, viticultura, grădinăritul: *Cânepile, Cănepiu, Dealu Inului, Inuri, La Mazări, În Părinci, Mălăişte, Coasta Orzului, Poducoveselor, În Cureche, Ovese, În Stupină, Grădina, După Grădini, Adăpătoare, La Tău Boilor, Molumba, Moara lui Timu, Moara Poştei, Moara Pustie, Iruga Morii, Stăuina Mare, Stăuina Mică, Stăuin, Stoina din Valea Podului, Via Doamnei, Via lui Dutcă, Via lui Puşcă, Viile, Viile cele Bătrâne, Viile cele Domneşti, Viile cele Vechi, Viile cele Pustii, Viile din Curături, Viile Satului, Viuţe, Zăcaua, Zăcătoarea, Zăcătură* etc.

Unele toponime se referă la anumite aspecte social-istorice, la credinţe, la diverse obiceiuri: ***Biserica*** *Cucuţii, Biserica din Jos,* ***Crucea*** *Bogatului, Crucea Coşlariului, Crucea Dosului, Crucea Valezărului, Crucea lui Pănăzan, La Cruce, Curtea Baronului, În* ***Crăiţa****, Lunca* ***Domnească****, Dealu* ***Comorii****,* ***Iclejia*** *Popii, Iclejia Ungurească, Dealu cu Furcile, Dealu Furcilor, După Furci, În Drepturi, În Funie, În Sorţi, Fântâna de la Bloj, Siliman, La Stâlp, La Criptă, La Eroi, Coasta Papistaşilor, Luncile Popii cel Unit, Între Străji, La Morminte, Progade, Progadea cea Nouă, Progadea cea*

Scanned with OKEN Scanner

Unită, Progadea de Jos, Progada din Deal, Progadea de la Horubaia, Sântirim etc.

Dintre toponimele care evocă diverse construcţii sau amenajări menţionăm: *Casa Linei, Casa lui Cloţan, Casa lui Paşalagă, Casa lui Toderuţ, Cetatea, Cetatea de Baltă, După Făgădău, Hodaia lui Bunea, Hodaia lui Căuaci, Hodaia lui Cioacă, Hodaia lui Covrig, Hodaia lui Daniel, Hodaia lui Grosu, Hodaia lui Ioşca, Hodaia lui Roiu, Hodaia lui Nucă, Hodaia lui Toaci, Hodaia lui Moşneag, Hodaia Popilor* etc., *Podu cel Mare, Podu lui Artimon, Podu Ţapului, Trocile de la Tău.*

Următoarele toponime se referă la căile de comunicaţie între localităţi, în hotarul satului sau în interiorul localităţii: ***Calea*** *Bălcaciului, Calea Beţii, Calea cea Largă, Calea Morii, Calea Pâncii, Calea Părului;* ***Cărări****;* ***Drumu*** *Făgeţelului, Drumu Mihalţului, Drumu Ţării, Drumu Zăpodiţei;* ***Hudiţa****, Hudiţa Berceştilor, Hudiţa lui Boieru, Hudiţa Perilor; La* ***Calea*** *cea Strâmtă,* ***Uliţa*** *Baronului, Uliţa Borşului, Uliţa Copşii, Uliţa Decenilor, Uliţa din Sus, Uliţa Ghermăneştilor, Uliţa Popii, Uliţa Roşii, Uliţa Săsească, Uliţa Şipotului, Uliţa Ungurească* etc.

Numele de locuri provenite de la antroponime vor fi discutate în cadrul capitolului dedicat structurii tipologice a toponimelor.

B. CLASIFICAREA TIPOLOGICĂ A TOPONIMELOR

I. Toponime simple

După A. Eremia (*Nume de localităţi*, p. 130), sunt simple toponimele formate dintr-un singur cuvânt, sau, mai bine zis, dintr-un singur morfem toponimic. Unele dintre ele sunt alcătuite numai din tema cuvântului-etimon sau din tema lui şi o terminaţie sau un afix "netoponimic", altele, însă, pe lângă temă mai conţin şi anumite afixe toponimice. De aceea primele se numesc nederivate sau primare, fiind anterioare celorlalte, iar cele din a doua categorie, derivate sau secundare.

Toponimele primare, după acelaşi autor, se caracterizează, în primul rând, prin faptul că ele nu pot fi defalcate, analizate în elemente toponimice componente, spre deosebire de cele derivate sau compuse.

Scanned with OKEN Scanner

Structura toponimelor diferă în unele privinţe de cea a apelativelor-etimoane. Astfel, spre exemplu, în toponimul *Văratic* nu vom distinge sufixul *-atic*, ca în cuvintele (apelativele) propriu-zise (*văr-atic, tomn-atic*), dar în toponime ca *Văleni, Hăsăneni, Boldureşti, Trifăneşti* vom deosebi sufixele *-eni*, respectiv *-eşti*.

Sunt consideraţi formanţi toponimici doar afixele care constituie indicii speciale toponimice. De aceea, în categoria toponimelor primare sunt incluse şi cele provenite din antroponime cu forme derivate sau compuse în trecutul istoric: *Ivancea, Caraiman, Carahasan, Lebedencu, Raşcov, Suvorov.*

O altă caracteristică a toponimelor primare rezidă în faptul că sensul lor este "monolit", adică fără a fi completat sau nuanţat de morfeme suplimentare, derivative sau lexicale, pe când sensul numelor derivate şi compuse include sensul tuturor elementelor componente. Toponime ca *Vad, Valea, Hârtop, Ceadâr* etc., subliniază A. Eremia (*op. cit.*), denumesc numai obiectele geografice, pe când derivatele şi compusele lor: *Vadu Nou, Vadu lui Vodă, Vădeni, Valea Albă, Valea Adâncă, Hârtopu Mare, Ceadâr Lunga* etc., pe lângă faptul că denumesc obiectele respective indică şi unele semne sau însuşiri ale lor (forma, culoarea, poziţia, dimensiunile, vechimea, apartenenţa etc.).

Principalul mijloc de formare a toponimelor primare este cel lexico-semantic. Pe cale semantică, afirmă lingvistul de la Chişinău, nu se creează unităţi lexicale noi, cuvintele rămânând aceleaşi, doar sensul acestora schimbându-se prin lărgire sau strâmtare. În toponimie, semantica joacă un anumit rol numai în momentul creării numelor topice. Aşadar, semantica reprezintă motivul sau criteriul de bază după care sunt denumite obiectele geografice în momentul creării acestora, pentru ca mai târziu semantica să-şi piardă valoarea iniţială, primul plan fiind ocupat de un alt factor, — şi anume de funcţia toponimică. De aici rezultă că în folosirea practică a toponimelor, ca şi a antroponimelor, de altfel, şi ca, în general, a tuturor numelor proprii, rolul esenţial îi revine funcţiei (aceea de individualizare) şi nu semanticii, care poate fi, adeseori, uitată sau, în multe cazuri, total necunoscută de vorbitori.

Scanned with OKEN Scanner

Instabilitatea sensului duce la distrugerea monosemantismului toponimelor, având drept efect slăbirea legăturii semantice dintre nume şi obiect, fapt ce permite în ultimă instanţă trecerea numelor unor obiecte geografice asupra altora. Adesea, numele unor râuri trec asupra localităţilor din preajma lor, după cum şi numele altor obiecte geografice devin nume de aşezări omeneşti.

Alte nume de locuri sunt creaţii metaforice sau metonimice, create pe baza comparaţiei dintre obiectele geografice şi lucrurile sau fenomenele din realitate (*Căţinel, Pe Căldare*) sau cele care au ca punct de plecare termeni referitori la părţi ale corpului (*Crac, Coasta, Faţa, Dosu* etc.).

Cea mai mare parte a toponimelor de pe valea inferioară a Târnavelor au la bază substantive comune: *Adăpătoare, Aoaş, Arborii, Argeluşa, Arburariu, Arina, Arşiţa, Bărăci, Berc, Bercuţ, Bord, Butură, Carpeni, Căhălile, Cărări, Cânepi, Cânepile, Cioara, Coasta, Corni, Crac, Cremene, Curcubeu, Dumbrava, Faţa, Fânaţ, Feţe, Fundătura, Gârneţ, Gherghelău, Gloduri(le), Gomilă, Grădini, Grindeiu, Groapa, Gruiu, Hagău, Hânsuri(le), Hârtoape, Hoanca, Hudiţa, Iclejia, Iezeru, Inuri, Iruga, Iugăre, Lab, Livadă, Livade, Livadea, Lunca, Măgura, Obârşă, Ovese, Padina, Pajişte, Pădure, Picuiu, Pisc, Plopi, Pociumpi, Podei, Podirei, Podireu, Podu, Polmon, Polomida, Progade, Prundu, Răcămeţi, Răstoaca, Răzoare, Râtu, Sătula, Sărătura, Sărături, Sântirim, Spinii, Stăuin, Stăuină, Strana, Strâmba, Strâmturi, Stupini, Şest, Şestu, Ştiubei, Tablele, Trepte, Tulei, Ţelina, Ţurţuleiele, Tuţui, Tuţumanu, Usoi, Vad, Vale, Vârtop, Zăcaua, Zăpode, Zăvoiu, Zlatina.*

După cum se poate constata, cele mai multe dintre toponimele formate din nume comune sunt la origine: a) termeni topografici: *Dumbrava, Faţa, Groapa, Iezeru, Obârşă, Padina, Picui, Podei, Vale* etc.; b) nume de plante şi arbori: *Carpeni, Cânepi, Corni, Fagi, Inuri, Plopi, Spini* etc.; c) nume de construcţii şi amenajări: *Adăpătoare, Ştiubei, Stupini, Progade, Cetate, Iaz*; d) animale şi păsări: *Răcămeţi, Cioara* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Alte toponime simple provin din antroponime: *Bădău, Bârsa, Beca, Berea, Biia, Deatcu, Drej, Fărău, Fălcuş, Goga, Grancea, Joldoş, Mihalţ, Polgar, Puru, Şocmanu, Soimana, Tecărău.*

O categorie specială a toponimelor simple o formează cele care la origine au fost adjective care exprimau particularitatea, semnul caracteristic relevant al obiectelor desemnate. Iniţial, ele însoţeau, cu funcţia de adjectiv, un substantiv (*valea largă, calea strâmbă, locul mort* "neproductiv" etc.).

Toponimia văii inferioare a Târnavelor numără un însemnat stoc de astfel de structuri: *Bercu Rotund, Calea Săpată, Dâlma Lungă, Delniţi Scurte, Groapa Largă, Părău Rece, Hânsulatu, Locu Forţat* etc.

Numele topice simple reprezintă un grad mai mare de toponimizare faţă de cele compuse. Adjectivele care însoţeau un substantiv având funcţia de atribut, au devenit toponime de sine stătătoare, independente, datorită procesului de substantivizare: *Larga, Rătăcita, Sătula, Strâmba, Moartele.* Substantivizarea s-a realizat prin două procedee ce au avut loc concomitent: elipsa termenului determinat şi articularea determinantului cu ajutorul articolului hotărât. Adjectivele devenite substantive au preluat toate caracteristicile termenului determinat: funcţia gramaticală, valoarea semantică, comportându-se în cele din urmă ca şi substantivele propriu-zise. Ele se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul pe care îl lămuresc (vezi A. Eremia, *Graiul pământului,* p. 106). Astfel, toponimele *Larga* (Lodroman), *Rătăcita* (Mihalţ), *Sătula* (Tătârlaua), *Strâmba* (Mihalţ) au primit forme de feminin singular, fapt impus de substantivul *vale* sau *cale*, iar *Moartele* (Pănade) are forma de plural (neutru) după substantivul *locuri, terenuri.* În noua sa funcţie adjectivul (devenit substantiv) nu mai exprimă calitatea sau însuşirea obiectului, ci desemnează însuşi obiectul care conţine şi calitatea sau însuşirea dată.

II. Toponime derivate sau secundare

Unul din principalele mijloace de formare a toponimelor româneşti îl constituie derivarea cu sufixe. Ataşate la sfârşitul unei teme, sufixele toponimice formează cuvinte cu noi valori semantice şi

Scanned with OKEN Scanner

gramaticale. Ele completează şi individualizează sensul cuvintelor de bază, atribuindu-le funcţii şi nuanţe speciale, toponimice.

a) *Toponime formate cu sufixele -eni şi -eşti*

Principala funcţie a sufixului *-ean*, pl. *-eni* în limba română (curentă) este de a forma nume de locuitori de la localitatea sau regiunea din care provin sau în care aceştia trăiesc: *blăjeni, sânceleni, ardeleni, bănăţeni* etc. Cu această funcţie el este folosit şi în toponimie, unde serveşte la crearea numelor de locuri (mai ales de localităţi = oiconime) care arată apartenenţa la o anumită regiune sau la o anumită persoană, atât a locuitorilor, cât şi a localităţii, în genere.

În special în Moldova, cu ajutorul sufixului *-eni* (pl. lui *-ean*) sau a variantei *-ani* (sg. *-an*) se formează nume de localităţi şi de la prenume, *-eni* fiind sinonim cu *-eşti* (sg. *-escu*), arătând pe descendenţii sau pe cei care aparţin familiei unei anumite persoane (vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 403-412; A. Eremia, *Nume de localităţi*, p. 133-137). Sufixul *-eni* (*-ani*) (< sl. *-ěninŭ*, pl. *-ěne*) avea în slavă numai valoare "locală", arătând de unde provin oamenii, din ce localitate, din ce regiune, ca în vorbirea românească, de altfel, pe când în toponimia românească el a primit şi una antroponimică (patronimică), arătând din ce persoană se trag.

Toponimele formate cu sufixul *-eni* în valea Târnavelor sunt destul de rare: *Joseni* şi *Suseni* denumesc pe locuitorii din partea de jos sau de sus a satelor (Glogoveţ, Velţ), *(La) Curceni* este numele unei uliţe a Glogoveţului, indicându-i pe cei veniţi din satul Curci de lângă Mediaş, iar *Cotoreni*, numele unei părţi a localităţii Velţ, desemnează un nume de grup de la antroponimul *Cotor*, *Cotora* sau *Cotore*, care, la rândul lui, se raportează la tema *Cot-* (cf. *Cot, Cotea, Cota*) + suf. *–or* (Pătruţ, *Nume*, p. 79). Tot aici s-ar încadra şi *La Zăuleni* (Glogoveţ) care poate fi un derivat cu *-eni* de la oiconimul *Zau(l)* (de Câmpie) de lângă Luduş, popular *Zau*, de origine antroponimică: *Zah*, hipocoristic de la *Zaharia*, apoi *Gruiu Greurenilor*, în care al doilea element al toponimului compus este derivat cu acelaşi sufix de la toponimul *Grioară* (< *grioare* < *gruioare*) şi, în sfârşit, *La Părău Creţănii* < *Creţana* "soţia lui *Creţu*" < *Creţu* + *-(e)ana*.

Scanned with OKEN Scanner

Nici numărul toponimelor formate cu sufixul *-eşti* (sg. *-escu*) nu este prea mare în valea Târnavelor. Dintre cele înregistrate de noi le menţionăm pe următoarele: *Mădăneşti* (Mihalţ), *Uliţa Ghermăneştilor* (Sâncel), *Grădina Brezghiceştilor* (Mihalţ), *Jelăreşti* (Mihalţ), *Groapa Săbăieştilor, Groapa Stoieştilor, Hudiţa Berceştilor, Fântâna lui Ilieşti.*

b) *Toponime provenite din antroponime feminine formate cu suf. -easa şi -easca*

Cu ajutorul sufixului *-easa*, care derivă antroponime feminine de la masculine, indicând pe "soţia lui...", am notat doar patru toponime: *Călineasa, Ciocăneasa, Mărtineasa* şi *Locul lui Cărmăneasa.* Aceeaşi semnificaţie o pot avea şi unele dintre următoarele nume de locuri: *Bărbuşeasca, Borceasca, Costeasca, Mărtineasca Mare, Mărtineasca Mică, Pepeneasca, Tuleasca,* formate cu sufixul *-easca* (fem. lui *-escu*). În cazul acesta sufixul ar avea valoare moţională (şi derivarea ar aparţine tot antroponimiei), desemnând pe "soţia lui..." sau una adjectivală, indicând adjective posesive cu sensul "proprietatea (moşia) lui..." (vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 179), de data aceasta derivarea având loc pe terenul limbii comune, pornindu-se tot de la antroponime masculine. Numărul mare al unor astfel de microtoponime cu formă feminină, care presupun atâtea femei în calitate de proprietar, ne determină să susţinem că în aceste cazuri avem a face mai ales cu ajdective posesive, cu semnificaţia "moşia (proprietatea) lui..."; dacă determinatul ar fi fost un entopic existent în mintea vorbitorilor, adjectivul ar fi trebuit să se acorde cu acesta şi nu să aibă întotdeauna formă feminină.

Sufixul moţional *-oaie*, având aceeaşi valoare ca şi *-easa*, îl întâlnim în toponimele: *Părău lui Borcioaie, În Duroaie* şi *Tătăroaia.*

* * *

Derivatele toponimice propriu-zise sunt formate dintr-un element component de bază (radical, temă sau cuvânt-etimon) şi un formant (sufix) toponimic. Luând în considerare valoarea lor derivaţională iniţială (de origine), numele topice rezultate pot fi

Scanned with OKEN Scanner

clasificate în colective, calificative, diminutivale şi augmentative (vezi A. Eremia *Graiul pământului,* p. 100).

c. *Derivate colective*

Derivatele colective, aşa cum le arată şi numele, denumesc la origine colectivităţi de plante, lucruri, fiinţe, precum şi locul unde se află asemenea colectivităţi, semnificaţia lor obişnuită fiind de "loc acoperit cu...", "loc bogat în...", "loc cu mulţi (multe)...", deşi prezenţa actuală a realiilor respective nu este deloc obligatorie.

Dintre toponimele derivate cu sufixe colective în zona cercetată le menţionăm pe următoarele: cu sufixul ***-ar(iu)***: *Arburariu, Ciungari, Ciutari*; ***-iş***: *Cărpiniş, Pietriş;* ***-işte***: *Cânepişte, Mălăişte, Muierişte, (< *Măierişte < *Măierău <* magh. *monyoró, monyaró* "alun", prin falsă analiză, prin schimb de sufix *-ău/-işte*); ***-aştină***: *Gorobaştini, În Găuraştină.* Derivatele de mai sus, având ca primitiv mai ales un termen din domeniul florei, indică de cele mai multe ori locul unde o plantă creşte din belşug (vezi şi Rodica Sufleţel-Moroianu, *Aspecte ale derivării cu sufixe în toponimia bănăţeană*, în *SO*, p. 291).

Două derivate colective sunt formate de la nume de animale, respectiv păsări, unul cu suf. ***-ărie***: *Cerbăria*, altul cu suf. ***-at***: *Ghionat*, de la românescul comun **ghion*, rezultat, la rândul lui, dintr-o străveche formă albano-română **glon*, din care, cu ajutorul sufixelor moţionale *-oi, -oaie,* s-au născut drom. *ghionoi, ghionoaie* (sinonime cu *vârdarie* < lat. **viridaria*) "ciocănitoare" (vezi Brâncuş, *Vocabularul autohton*, p. 79-80).

Trebuie să adăugăm că unii specialişti consideră toponime simple şi numele de locuri provenite de la substantive colective (de tipul *Afinari, Aluniş* etc.), chiar dacă sunt derivate, întrucât toponimele respective provin din apelative la nivelul limbii comune, ele nesuferind nici o schimbare prin investirea cu funcţia de toponim (Ion Toma, *Toponimia Olteniei*, p. 39). Acelaşi criteriu a fost aplicat de I. Toma şi în clasificarea unor antroponime de tipul *Popeasa, Bobocioaica, Amărăştenii, Albăstroieştii, Alexenii*, derivate cu sufixe moţionale feminine, respectiv colective de plural la nivel de antroponim,

Scanned with OKEN Scanner

motivând că şi acestea, prin toponimizare, au fost preluate ca atare, neschimbate.

d) *Derivate diminutivale şi augmentative*

După cum se ştie, diminutivele exprimă ideea de "minor" în comparaţie cu noţiunea de bază a cuvintelor din care provin, iar augmentativele o "majorare" a sensului exprimat de primitivele corespunzătoare. De obicei, între conţinutul derivatelor respective şi forma în care este exprimat acest conţinut există un raport obiectiv imanent. Diminutivele se referă, de regulă, la obiecte de dimensiuni mai mici, la însuşiri reduse, iar augmentativele la obiecte de o extensiune mai mare, la calităţi mai puternic marcate în comparaţie cu ce se consideră normal. "Atunci când derivatele în discuţie se referă nu la dimensiunile obiectului sau la calităţile lui reale, ci la diferite alte însuşiri ale acestuia (emotive) sau la unele analogii, asemănări, nu mai avem de-a face cu diminutive şi augmentative propriu-zise, ci cu diminutive şi augmentative formale, false, aparente" (A. Eremia, *Graiul pământului*, p. 111). După cum subliniază acelaşi autor, atât sensul obiectiv cât şi nuanţa afectivă sunt valori inerente formaţiilor diminutivale şi augmentative. Tocmai datorită acestui fapt, pe lângă sensul de "obiect mic", diminutivele ne comunică printr-un singur cuvânt şi sentimente de dragoste, de simpatie, de compătimire, iar augmentativele, pe lângă sensul de "obiect mare" ne produc stări sufleteşti negative, de dispreţ, de dezgust etc. De aceea, nuanţa afectivă măreşte gradul de expresivitate a derivatelor respective, atribuindu-le şi o anumită funcţie stilistică (idem, *ibidem)*.

Particularităţile lexico-semantice ale apelativelor diminutivale şi augmentative sunt specifice în mare parte şi derivatelor toponimice corespunzătoare. În afară de aceasta, subliniază A. Eremia (*Graiul pământului*, p. 111), toponimele şi apelativele au adesea un izvor de apariţie comun, îndeplinesc de obicei aceeaşi funcţie şi utilizează la derivare aceleaşi sufixe.

În toponimia văii inferioare a Târnavelor am înregistrat un număr relativ mare de nume de locuri cu formă diminutivală. Sufixele cele mai des întâlnite sunt:

Scanned with OKEN Scanner

-el (fem. **-ea**, pl. **-ele**): *Căţinel, Dealu Căţinelu, Făgeţel, Făgeţelu Tătârlăii, Şipoţel, Căpeţea, Cetăţea, (La) Fântânele, Hânsurele, Hotărele, Şipoţele; Crăciunelu de Sus, Crăciunelu de Jos.*

-eţ: *Gruieţ, Între Gureţe (= Gruieţe), La Gruieţe.*

-ice: *Măgurice, Pădurice, Părău Păduricii, Păduricea Popii.*

-ior, pl. **-ioară** (< **ioare**): *Grioară, Gruioare.*

-iţă, pl. **-iţe**: *Costiţele, Deasupra Costiţei, Sub Costiţe, Dumbrăviţa, Fântâniţa lui Bobonţaru, La Portiţă, Zăpodiţă, Drumu Zăpodiţei.*

-işor, fem. **-işoară**, pl. **-işoare**: *Gruişoare, La Hulişoară, Podişoarele.*

-uş, -uşă: *Argeluşa* (< pl. *argele* al lui *argea* + suf. *-uşă*), *Văluşu.*

-uţ, -uţă, pl. **-uţe**: *Bercuţ, La Plopuţ, Luncuţă, Viuţe.*

Alte sufixe diminutivale: **-eci**, pl. **-ece** (*Podece*), **-ei** (*Podei*), **-cior** (*Doscior*), **-işcă** (*La Morişcă*).

La întrebarea ce i-a determinat pe vorbitori să denumească obiecte geografice prin diminutive s-a răspuns că de multe ori s-a pornit de la particularităţile şi însuşirile reale ale obiectelor respective. În momentul creării unui diminutiv s-a avut în vedere un obiect sau un teren mic în comparaţie cu altul asemănător, mare sau mai mare din aceeaşi regiune. O pădure de fagi mai mică s-a numit *făgeţel*, o cetate mai mică *cetăţea* sau *cetăţuie*, o fântână mai puţin adâncă *tântânea* sau *fântâniţă* etc. Câteodată toponimele diminutivale apar alături de formele lor primitive, datorită faptului că obiectele respective se află în imediata apropiere. Aşa este cazul lui *Hânsurele*, de la Velţ, faţă de *Hânsuri* din aceeaşi localitate, al lui *Măgurice*, de la Cergău Mic, faţă de *Măgura lui Căpâlnean* şi *Măgura lui Ionu Maricî* din aceeaşi localitate, al *Zăpodiţei*, de la Crăciunelu de Sus, faţă de *Zăpodea Culii* şi *Zăpodea Domnească*, din aceeaşi localitate, al *Dumbrăviţei* faţă de *Dumbrava* din aceeaşi localitate sau al *Păduricii Popii* de la Cergău Mic (pădure mai mică, aparţinând preotului romano-catolic din localitate) faţă de *Pădurea Poḱilor*, care aparţinea popilor din Blaj, deci Bisericii Unite cu Roma (pădure mai mare decât cea a preotului satului). Formaţiile de mai sus trebuie considerate diminutive propriu-

Scanned with OKEN Scanner

zise, deoarece între obiectele geografice în discuţie există un raport logic: obiectul în discuţie este sau pare a fi mai mic decât obiectul desemnat de primitiv.

Nu sunt rare însă cazurile când toponimele diminutivale nu se referă la dimensiunile mici ale obiectelor geografice. Se întâmplă, uneori, ca formaţiile diminutive să evoce doar o asemănare între noţiunea exprimată de ele şi cea a primitivului. Aşa este cazul lui *Căţinel*, numele unui deal din hotarul satului Sâncel (< *căţin* "strachină") sau cel al locului denumit *Dealu Căţinel* din Iclod, localitate la 2 km de Sâncel.

Există şi situaţii în care diminutivele topice arată că obiectul pe care îl denumesc se află în apropierea celuilalt. Ar putea fi cazul toponimelor *Făgeţel* (Tătârlaua), *Făgeţelu Tătârlăii* (Crăciunelu de Sus), *Făgeţele* (Glogoveţ), faţă de *Făget*, numele unei localităţi din apropierea acestora.

False diminutive sau diminutive ocazionale trebuie socotite şi cele care îşi justifică prezenţa în toponimie datorită transpunerii numelor de persoană asupra obiectelor socio-geografice. Situaţia aceasta o întâlnim în cazul toponimelor minore *Căluşelu* (Lunca Târnavei), *Ciorovel* (Micăsasa), *Culduşelu* (Mihalţ), *Fălcuş* (Lunca Târnavei) sau al oiconimelor *Crăciunelu de Jos* şi *Crăciunelu de Sus*. Aşadar, toponimele de mai sus sunt doar diminutive toponimice aparente, întrucât, pe de o parte ele nu prezintă decât o legătură formală cu cuvintele-bază, iar pe de alta, derivatele menţionate denumesc noţiuni din cu totul alt domeniu decât primitivele (vezi alte exemple la A. Eremia, *Graiul pământului*, p. 114). Derivate augmentative propriu-zise sau aparente în toponimia zonei cercetate am notat foarte puţine. S-ar încadra aici *La Gropile* "loc gropos şi moinos" (Bucerdea Grânoasă) < *groapă* + *-ilă*, pl. *-ile* şi *Râpău*, deal cu gropi, pământ care fuge (din hotarul aceleiaşi localităţi) < *râpău* "râpă mare" < *râpă* + suf. augm. *-ău* şi, probabil, *Bigău* şi *Cigău*, ambele de la Crăciunelu de Jos, dar a căror etimologie nu este clară.

Scanned with OKEN Scanner

III. Toponime compuse

Sunt socotite nume topice compuse cele alcătuite din două sau mai multe componente (teme sau cuvinte întregi), care exprimă o noţiune nouă, diferită de cea redată de elementele lor componente. După Gh. Bolocan (*Nume de locuri compuse*, SCL, XXVIII, 1977, nr. 6, p. 621-629), prin toponime compuse se înţeleg numele de locuri formate din cel puţin două cuvinte care funcţionează sau au funcţionat în limbă şi independente (vezi şi Ion Toma, *Toponimia Olteniei*, p. 144). Trăsăturile sau caracteristicile esenţiale ale acestor formaţii sunt unitatea de sens şi funcţia denominativă unică (comună). Compunerea este mai des folosită în cadrul microtoponimiei, a numelor de obiecte geografice minore, cauza constând, probabil, în faptul că numele topice compuse, datorită numărului mare al elementelor lor componente, redau cu mai mare exactitate şi mai complet particularităţile microobiectelor geografice, care, spre deosebire de toponimele majore, au o sferă de întrebuinţare mai îngustă şi o frecvenţă mai redusă. Or, se ştie că microtoponimele, cu cât redau mai veridic trăsăturile caracteristice ale obiectelor pe care le desemnează, cu atât devin mai clare pentru vorbitori, se întipăresc mai bine în minte şi pot fi mai uşor localizate şi identificate, căpătând astfel reala capacitate de a se încadra pe deplin în sistemul toponimic general (A. Eremia, *Graiul pământului*, p. 115). Şi după Ion Toma (*Toponimia Olteniei*, p. 148) prezenţa într-o mare proporţie a compunerii în toponimie, mai ales în cea minoră, se datorează mai multor cauze cum ar fi: faptul că prin compunere toponimul individualizează şi descrie mai bine locul numit, fiind pe de o parte un nume propriu eficace, precis şi funcţional, cât şi un element inteligibil al limbii comune, iar pe de altă parte, compunerea are capacitatea de a face numele de loc mai apt de a intra, fără alte modificări, în orice context verbal. Cele două necesităţi, arată acelaşi autor, sunt puternic resimţite în special în microtoponimie, care constituie masa cea mai numeroasă a numelor de locuri dintr-un anumit teritoriu. În afară de aceasta, toponimele simple, dar mai ales cele derivate, au un caracter mai pur de nume proprii, pe când toponimele compuse sunt mai uşor de mânuit, atât semantic, cât şi formal, cel puţin în cazurile în care toponimizarea cunoaşte un grad mai redus.

Scanned with OKEN Scanner

Toponimele compuse, ca şi apelativele compuse din limba comună, pot fi clasificate pe baza a trei criterii: semantic, morfologic şi sintactic.

Pe baza criteriului semantic se precizează conţinutul întregului compus şi se determină raporturile dintre sensurile elementelor componente, primul termen (sau termenul iniţial) poate denumi obiectul, iar termenul final poate exprima o însuşire a lui (*Dealu Mare, Valea Mică* etc.), apartenenţa locală (*Hula Blaiului*) sau personală (*Dâlma lui Gâla, Crucea lui Pănăzan*). Avându-se în vedere criteriul morfologic, se disting părţile de vorbire care intră în alcătuirea compuselor, precum şi părţile de vorbire din care fac parte aceste compuse, iar criteriul sintactic contribuie la înţelegerea raporturilor gramaticale şi a legăturii dintre părţile componente ale compusului (A. Eremia, *op. cit.*, p. 116).

Principalul criteriu de clasificare a toponimelor compuse este cel morfologic, căruia i se subordonează şi celelalte două: semantic şi sintactic. Pe baza lui, toponimele de pe valea inferioară a Târnavelor au fost grupate în următoarele categorii şi tipuri structurale:

Substantiv + substantiv, care constituie, de altfel, şi una dintre cele mai bogate categorii de compuse din toponimia românească. Din punctul de vedere al modului de combinare a celor doi termeni, se disting mai multe tipuri: 1) substantiv în nominativ + substantiv în nominativ şi 2) substantiv în nominativ + substantiv în genitiv; 3) substantiv în nominativ + substantiv precedat de prepoziţie.

1) *Substantiv în N + substantiv în N*

Numărul lor este extrem de mic: *Dealu Căţinel, Dealu Mărtineşti, Pădurea Cărpiniş, Pădurea Iebuc, Uliţa Gropilă.*

Structura aceasta nu este nici activă şi nici autentică în grai. Toponimele de mai sus înseamnă de fapt "dealul denumit Căţinel", "pădurea denumită Cărpiniş", arătând că toponimul real, adevărat, autentic este termenul al doilea, primul termen fiind utilizat pentru o lămurire de moment. Unele dintre ele, de ex. *Dealu Mărtineşti*, au putut exprima un raport de subordonare, indicând posesia: *Dealul*

Scanned with OKEN Scanner

Mărtineştilor. Astfel de toponime au apărut sub influenţa sistemului oficial administrativ, fiind preluat din cadastre, nomenclatoare oficiale, hărţi (cf. Ion Toma, *Toponimia Olteniei*, p. 154).

2) *Substantiv în N + substantiv în G*

Este cea mai bogată structură de toponime compuse. În cadrul ei se pot contura mai multe formule: a) substantiv în N (de obicei un apelativ topic) + antroponim în G; b) substantiv în N + toponim în G; c) substantiv în N + nume comun în G.

Categoria substantiv în N + antroponim în G poate fi defalcată în toponime compuse cu antroponim în genitiv enclitic

a[1]) cu articol feminin sau masculin (terminate în *-a* sau *-ea*): *Balta Barnii, Casa Linei, Coasta Todii, Fântâna Bârcii, Fântâna Mogî, La Părău Iugî, La Părău Creţănii, Masa Becî, Părău Bârsei, Părău Oltii, Părău Măcinicii, Părău Schioasei, Pe Râtu Căcâcii, Podu Ciontii, Râtu Carolii, Tufele Oltii, Uliţa Căcâcii, Zăpodia Ciulii.*

a[2]) cu articol masculin: *Calea Uleanului, Coasta Gherghelui, Coasta Purului, Crucea Bogatului, Dâlma Hanciului, Dealu Cocoşului, Dealu Greavului, Dealu Meşcului, Delniţele Bianului, Groapa Ivaşcului, Groapa Velţanului, Gruiu Ogarului, La Casa Blagului, La Casa Boinăşanului, La Tău Tunsului, Părău Hodârnăului, Părău Şulerului, Valea Bacului, Valea Borşului.*

a[3]) cu genitiv proclitic: *Aluneii lui Comănici, Casa lui Cloţan, Casa lui Păşălagă, Casa lui Toderuţ, Coasta lui Friţ, Coasta lui Gâla, Coasta lui Licu, Coasta lui Luca, Coasta lui Pavel Mihu, Coasta lui Păpară, Coasta lui Rădac, Dâlma lui Gâla, Dealu lui Berţi, Dâlma lui Pănăzan, Dâlma lui Ţărcoi, Dealu lui Cleja, Dealu lui Fidileş, Dealu lui Gâtoaie, Dealu lui Jeleru, Dealu lui Marţiga, Dealu lui Răşcău, Dealu lui Vălean, Dosu lui Deutsch, Fântâna lui Adam, Fântâna lui Nica, Fântâna lui Păşcău, Fântâna lui Răcoreanu, Fântâna lui Şamfu, Fântâna lui Todoran, Fântâna lui Vâca, Fântâna lui Bobonţaru, Gârla lui Hancu, Gârla lui Şomfălean, Grădina lui Loaţi, Grădina lui Horşu, Groapa lui Breţana, Groapa lui Burcuş, Groapa lui Diacu, Groapa lui Herepeanu, Groapa lui Nussbauer, Groapa lui Ontoş, Groapa lui*

Scanned with OKEN Scanner

Scridon, Gruiu lui Pesă, Gruiu lui Şerban, Hodaia lui Bunea, Hodaia lui Căoaci, Hodaia lui Cioacă, Hodaia lui Covrig, Hodaia lui Daniel, Hodaia lui Grosu, Hodaia lui Harţulea, Hodaia lui Horhat, Hodaia lui Ioşca, Hodaia lui Moşneag, Hodaia lui Nucă, Hodaia lui Oarga, Hodaia lui Şandor, Hula lui Bucuron, Hula lui Ilie, Ierdaşu lui Pănăzan, Iosagu lui Daniel, În Groapa lui Ontoş, În Groapa lui Urdă, În Părău lui Chimu, În Părău lui Andriş, Labu lui Hegheduş, La Cantonu lui Ceaca, La Coliba lui Curecheriu, La Frasinii lui Izidon, La Grădina lui Câmpeanu, La Măgura lui Budulea, La Ogoru lui Gligor, La Viile lui Friţ, Locu lui Cărmăneasa, Lunca lui Vereş, Măgura lui Căpâlneanu, Măgura lui Ionu Maricî, Moara lui Timu, Pădurea lui Binder, Pădurea lui Caraman, Pădurea lui Deutsch, Pădurea lui Dragoş, Părău lui Borcioaie, Părău lui Cleja, Părău lui Mancos, Părău lui Pătru Florea, Pe Dealu lui Salcău, Picuiu lui Dascălu, Podu lui Artimon, Răstoaca lui Bărbat, Râpa lui Ilie, Râpile lui Mihai, Râtu lui Binder, Râtu lui Pădureanu, Râtu lui Sidon, Râturile lui Herţa, Rupturile lui Cula, Straja lui Dionisie, Straja lui Veanu, Ţelina lui Horaţ, Ungheţu lui Pănăzan.

a[4]) genitiv plural: *Coasta Mocanilor, Fântâna lui Ilieşti, Grădina Brezghiceştilor, Grădina Decenilor, Groapa Săbăieştilor, Groapa Stoieştilor, Gruiu Greurenilor, Hudiţa Berceştilor, Labu Popilor, Labu Grecilor, Lunca Haţeganilor, Polmoanele Şelarilor, Uliţa Decenilor, Uliţa Ghermăneştilor.*

3. *Substantiv (apelativ) în N + toponim în G*

a) simple: *Bercu Ciorii, Calea Bălcaciului, Calea Părului, Calea Pâncii, Capu Dealului, Coasta Cisteiului, Coasta Crăciunelului, Coasta Feţii, Coasta Turzii, Coasta Vaşarpodului, Coasta Zăpozii, Cornu Şoimuşului, Cozile Crăciunelului, Crucea Coşlariului, Crucea Dosului, Curu Dosului, Curu Morii, Dâlma Cornilor, Dealu Boianului, Dealu Căpudului, Dealu Cergăului, Dealu Chitinişului, Dealu Dăptăului, Dealu Făgetului, Dealu Niraşului, Dealu Ravniştii, Dosu Cărpinişului, Dosu Viilor, Drumu Făgeţelului, Drumu Mihalţului, Drumu Zăpodiţei, Gruiu Podurilor, Gura Dăptăului, Hula Blajului,*

Scanned with OKEN Scanner

Hula Bucerzii, La Arinii Luncii, Labu Verigeriului, La Capu Dealului, La Gura Dăptăului, La Gura Hoancii, La Pădurea Gălzii, Lunca Grindeiului, Lunca Secaşului, Lunca Tăului, Lunca Târnavei, Lunca Târnavelor, Măgura Căpudului, Părău Coastei, Părău Păduricii, Părău Trecătorii, Perii Căpudului, Picuiu Heveşului, Podu Comorii, Podu Hususăului, Poiana Cărpinişului, Răzoarele Bucerzii, Răzoarele Obrejii, Răzoru Ţapului, Şestu Bercului, Şesu Bucerzii, Şesu Padinii, Şipotu Obrejii, Uliţa Cărpinişului, Uliţa Copşii, Uliţa Făgetului, Uliţa Roşii, Uliţa Şipotului, Unghiu Dunăriţei, Unghiu Vărăzii, Vadu Secaşului, Valea Arborilor, Valea Bălcaciului, Valea Bii, Valea Blojului, Valea Podului, Valea Tătârlăii, Valea Râtului, Valea Şonii, Valea Tăunilor, Valea Sărăturii, Valea Spinelui, Zăpodia Lacului.

b) compuse: *Capu Văii Silimanului, Dâlma Văii Mari, Dealu Sântămăriei, Dealu Valezărului, Crucea Vălezărului, Părău Văii Furcii.*

4. *Substantiv în N + nume comun în G*

Balta Bisericii, Bercu Morii, Biserica Cucuţii, Calea Morii, Calea Târgului, Capu Dealului, Capu Părului, Capu Pădurii, Capu Rupturilor, Capu Satului, Capu Podişoarelor, Capu Viilor, Ciuroiu Şipotului, Calea Pădurii, Coasta Bisericii, Coasta Copacilor, Coasta Drumului, Coasta Furcilor, Coasta Orzului, Coasta Popistaşilor, Coasta Racameţilor, Coasta Satului, Coasta Saschiului, Coasta Tăului, Coasta Viilor, Coasta Furcilor, Coasta Popii, Coasta Sâncelenilor, Cuibu Căii, Curtea Baronului, Curu Gruiului, Dealu Ciuhii, Dealu Comorii, Dealu Furcilor, Dealu Gruiului, Dealu Inului, Dealu Morii, Dealu Părului, Dealu Pietrei, Dealu Popii, Dealu Râpilor, Dealu Spinului, Dealu Viilor, Delniţele Poieniţei, Delniţele Tonorogului, Drumu Ţării, Fântâna Popilor, Fundu Luncii, Gaura Doamnei, Gaura Lupului, Grădina Şurii, Groapa Boarilor, Groapa Corbului, Groapa Furcii, Groapa Merilor, Groapa Sărăturii, Groapa Tăului, Gropile Orzului, Gruiu Crucii, Gruiu Mărului, Gruiu Podului, Gruiu Văcarilor, Gruiu Uliţei, Gura Unghiului, Gura Văii, Gura Viilor, Hodaia Popilor, Hudiţa Perilor, Iruga Morii, În Lunca Bisericii, În

Scanned with OKEN Scanner

Pădurea Satului, La Cornu Viilor, La Crucea Satului, La Groapa Fîrcii, La Groapa Popii, La Poarta Curţii, La Râpa Popii, La Tău Bivolilor, La Tău Viilor, La Zăvoiul Sasului, Lunca Boilor, Lunca Popii, Luncile Popii cel Unit, Moara Poştei, Pădurea Bisericii, Pădurea Cetăţii, Păduricea Popii, Pădurea Satului, Pădurea Popilor, Părău Cetăţii, Părău Lacului, Părău Piersicului, Părău Neamţului, Părău Popii, Părău Porcariului, Părău Ţiganilor, Pe Calea Morii, Pe Groapa Popii, Perii Satului, Prundu Satului, Râtu Bisericii, Şesu Viilor, Uliţa Baronului, Uliţa Morii, Uliţa Popii, Unghiu Morii, Valea Tăului, Valea Viilor, Valea Satului, Zăvoiu Saşilor.

De foarte multe ori categoria aceasta este foarte greu de delimitat de cea de la 3a. Formaţia toponim compus din substantiv în N + toponim în G este foarte clară când al doilea element al compunerii provine de la un oiconim (cf. *Calea Bălcaciului, Crucea Coşlariului, Hula Bucerzii*) sau de la un hidronim (*Vadu Secaşului, Lunca Târnavei, Lunca Târnavelor, Unghiu Dunăriţei*) şi mai puţin clare când al doilea element ar corespunde unui toponim minor provenit dintr-un apelativ topic (*Părău Coastei, Părău Păduricii, Uliţa Şipotului*).

După cum s-a putut observa, structura substantiv în N + substantiv în G constituie unul dintre cele mai frecvente tipuri de compuse în toponimia zonei cercetate. Numărul lor mare, în special în microtoponimie, se explică prin faptul că denumirile microobiectelor topice sunt în numeroase cazuri legate de oameni, de numele regiunii, de al localităţilor sau al locurilor, în sensul cel mai strict al cuvântului, iar genitivul are capacitatea de a exprima diverse raporturi gramaticale, precum posesia, apartenenţa, dependenţa etc.

Elementele componente ale toponimelor sunt de obicei substantive propriu-zise şi numai arareori alte părţi de vorbire substantivizate (de exemplu adjective): *Galbenu Grădiştenilor*, vârf de munte la Băuţar (DTB, IV, p. 75), *Dosorotunzii* < *Dosu* + **Rotunda* (Sâncel). Raportul dintre termenii compusului este echivalent cu unul de subordonare atributivă, determinatul precizând determinantul. Când determinantul este un substantiv comun, un nume de persoană feminin sau un toponim, genitivul este articulat enclitic. Mai rar apare şi genitivul masculin articulat enclitic (la numele terminate la N în *-a* sau

Scanned with OKEN Scanner

-ea): *Balta Barnii, Coasta Todii, Podu Ciontii* şi chiar *Coasta Gherghelui, Groapa Ivaşcului* etc. Substantivul aflat pe primul loc indică, de regulă, specia obiectului desemnat (deal, vale, pârâu, fântână, baltă, lac, izvor etc.): *Balta Barnii, Bercu Ciorii, Coasta Turzii, Dealu Făgetului, Părău Coastei, Valea Tăunilor, Fântâna lui Răcoreanu, Pădurea Satului* etc.

Substantivul în G are rol de atribut şi exprimă:

a) posesia: *Masa Becî, Dealu Meşcului, Părău Hodârnăului, Hodaia lui Nucă, Moara lui Timu* etc.

b) conţinutul, elementele constitutive ale obiectului desemnat: *Coasta Copacilor, Coasta Viilor, Dealu Părului, Groapa Merilor, Gropile Orzului, Podu Coveselor, Valea Viilor* etc.

c) poziţia geografică: *Hula Blaiului, Capu Dealului, Gura Dăptăului, Cornu Şoimuşului* etc.

d) direcţia: *Calea Bălcaciului, Drumu Făgeţelului, Drumu Mihalţului, Drumu Zăpodiţei, Uliţa Cărpinişului, Uliţa Copşii, Uliţa Roşiei* etc.

e) destinaţia: *Vadu Porcilor, Lunca Boilor.*

Substantiv în N + prepoziţie + substantiv

Şi toponimele formate din două substantive legate între ele printr-o prepoziţie sunt relativ numeroase. Termenul de pe locul întâi este ca şi în cazul tipului discutat înainte (substantiv + substantiv în G) un nume comun şi indică felul, specia obiectului geografic desemnat.

Prepoziţiile cele mai des folosite sunt:

de: *Cetatea de Baltă, Fântâna de Piatră;*

de după: *Fântâna de după Moară;*

de la: *Bercu de la Iuga, Fântâna de la Beca, Fântâna de la Bloj, Fântâna de la Fânaţe, Fântâna de la Părău Rece, Fântâna de la Sărătură, Viile de la Hulă, Mâgla de la Gară, Labu de la Obârşie, Păşunea de la Coriş;*

din: *Fântâna din Cărpiniş, Fântâna din Deal, Fântâna din Dos, Fântâna din Dumbravă, Părău din Fundu Largî, Stoina din Valea Podului, Viile din Berea, Viile din Coastă, Viile din Curătură, Viile din Groapă, Viile din Feţă, Viile din Pripoară* etc.;

Scanned with OKEN Scanner

de sub: *Fântâna de sub Coastă, Pădurea de sub Dealu Cheslărului;*

cu: *Groapa cu Spini, Hula cu Acăţi, Şanţu cu Apă, Podu Coveselor* (= *cu Ovesele*);

în: *(În) Pădure în Carpeni, (La) Casă în Poduri, Balta în Prund, (La) Zăcătoare în Dealu Feisii;*

la: *Hudiţa la Boieru, Progadea la Horubaia.*

Substantiv + adiectiv

Şi acest tip de toponime compuse este bine reprezentat în zona cercetată. Vom deosebi două feluri de compuse cu adjective: a) fără articol şi b) cu articol.

a) **fără articol**: *Bercu Rotund, Braniştea Mare, Braniştea Mică, Bucerdea Grânoasă, Calea Săpată, Cergău Mare, Cergău Mic, Coasta Gurguiată, Coasta Lungă, Coastele Mari, Cusacuri Mari, Dâlma Lungă, Dâlma Mare, Dealu Mare, Delniţi Scurte, Dosu Mare, Grădina Domnească* (= a baronului), *Groapa Largă, Groapa Mare, Hagău Românesc, Hagău Unguresc, Hânsulatu, Iclejia Ungurească, În Faţa Dulce, În Faţa Văii Mari, În Tina Neagră, La Crucea Bătrână, La Gorunu Mare, Locu Comunal, Locu Forţat, Lunca Domnească, Măticuta Scurtă, Moara Pustie, Pădurea Comunală, Pădurea Tulească, Părău Rece, Păşunea Orbarială, Podurile Mari, Podurile Mici, Poiana Lungă, Răzoarele Mari, Răzoarele Mici, Râpa Galbenă, Spinoasa Mare, Spinoasa Mică, Stăuina Mare, Stăuina Mică, Şesu Românesc, Şesu Săsesc, Tău Lung, Tufele Dese, Ţintirimu Vechi, Târnava Mare, Târnava Mică, Târnavele Unite, Uliţa Ungurească, Uliţa Săsească, Unghiu Lung, Zăpodea Domnească, Zăpodea Largă, Zăpodea Mare, Zăpodea Mică, Zăpodea Mijlocie;*

b) **cu articol**: *Calea cea Largă, Coasta cea Mare, Coasta cea Mică, Dealu cel Mare, Fâneţele cele Mari, Groapa cea Mare, La Fântâna cea Rece, La Baia cea Nouă, La Calea cea Strâmbă, La Şipotul cel Gros, Locu cel Frumos, Lunca cea Crăiască, Lunca cea Domnească, Martineasca cea Mare, Martineasca cea Mică, Pădurea cea Mare, Pădurea cea Mică, Pădurea cea Mare de Codru, Podu cel*

Scanned with OKEN Scanner

Mare, Progadea cea Nouă, Progadea cea Unită, Râpa cea Albă, Râpa cea Mare, Salca cea Mare, Satu cel Nou, Tău cel Mare, Tău cel Mic, Târnăva cea Seacă, Viile cele Vechi, Viile cele Bătrâne, Viile cele Domneşti, Viile cele Pustii, Zăvoiu cel Mic.

Determinatul poate fi un termen generic (mai ales în cazul toponimiei minore) care desemnează obiectul topic: *Bercu Rotund, Poiana Lungă, Stăuina Mare, Zăpodia Largă.* Macrotoponimele au ca prim termen de obicei un nume propriu geografic, în special în cazul oiconimelor: *Cergău Mare, Cergău Mic, Bucerdea Grânoasă,* dar şi al hidronimelor: *Târnava Mare, Târnava Mică, Târnavele Unite.* Termenul de pe locul întâi poate fi la origine un substantiv propriu-zis sau un adjectiv substantivizat: *Spinoasa Mare, Spinoasa Mică.* Elementul al doilea al toponimului compus poate fi şi el un adjectiv propriu-zis sau o altă parte de vorbire cu valoare de adjectiv: verb la participiu: *Calea Săpată, Locu Forţat, Coasta Gurguiată, Progadea cea Unită.*

Termenul determinant cu rol de atribut exprimă valori semantice variate:

a) calitatea (valoarea principală a atributului adjectival); dimensiunea: *Cergău Mare, Cergău Mic, Podurile Mari, Podul cel Mare, Zăvoiul cel Mic*; forma: *Unghiu Lung, Delniţi Scurte, Bercu Rotund, Măticuta Scurtă, Zăpodea Largă* etc.; culoarea: *În Tina Neagră, Râpa Galbenă, Râpa cea Albă.*

b) posesia: *Şesu Românesc, Şesu Săsesc, Uliţa Ungurească, Pădurea Comunală, Păşunea Orbarială, Zăpodia Domnească* etc.

c) vârsta (timpul): *Ţintirimu Vechi, Progadea cea Nouă, Satu cel Nou, Viile cele Vechi, Viile cele Bătrâne* etc.

Substantiv + prepoziţie + adverb

Substantivul cu rol de termen determinat poate fi un nume comun (*Biserica de Jos, Delniţele din Sus, Gruiu din Jos, Gruiu din Sus, Lunca din Jos, Lunca din Sus, Podeiu din Jos, Progadea de Jos, Vatra din Sus, Zăvoiu de Jos, Zăvoiu de Sus,*) sau un nume propriu geografic (*Crăciunelu de Jos, Crăciunelu de Sus*). Adverbul precedat

inv. 182543

Scanned with OKEN Scanner

de prepoziţie având rol de atribut indică prezenţa geografică a obiectului după altitudinea termenului. Determinativul atributiv serveşte la diferenţierea lingvistică a două localităţi, de obicei învecinate sau aflate în aceeaşi unitate administrativă, în cazul nostru judeţ. Cele două localităţi din zona cercetată de noi se află la distanţă destul de depărtată una de alta (cca 30 km). De aceea ocurenţa în vorbire a determinativului *de Jos* sau *de Sus* nu este obligatorie. Se spune de obicei de cei din localităţile învecinate doar *Crăciunel*: cf. *Coasta Crăciunelului*, toponim din hotarul Bucerzii, care denumeşte o păşune spre localitatea Crăciunelu de Jos sau *Cozile Crăciunelului*, numele unei păduri, spre Crăciunelu de Jos; arată ca o coadă de rândunică (Bucerdea Grânoasă), *Hula Crăciunelului* (Bucerdea Grânoasă).

Substantiv + numeral cardinal

Tipul acesta de compunere l-am găsit într-un singur caz: *Dumbrava a şasea*, pădure (Micăsasa).

Prepoziţie + substantiv

Este unul dintre cele mai frecvente tipuri de compunere în microtoponimie. Toponimele compuse, formate din prepoziţie şi substantiv desemnează diverse obiecte fizico-geografice: văi, dealuri, păduri, lacuri, bălţi, iazuri, irugi, terenuri agricole.

Prepoziţiile mai des folosite ca prim element de compunere sunt:

la, care arată locul unde se află obiectul: *La Baltă, La Băracă, La Bloj, La Canton, La Casă, La Cărămizi, La Fermă* etc. (vezi supra).

în, care indică situarea obiectului în interiorul unui spaţiu: *În Berc, În Cânepi, În Corni, În Crăiţa, În Delniţi, În Fagi, În Feţe, În Fundătură, În Groapă, În Lab, În Poduri, În Pisc* etc. (vezi supra);

pe, situarea pe suprafaţa unui obiect (teren): *Pe Căldare, Pe Coastă, Pe Deal, Pe Luncă, Pe Pietriş, Pe Şindile, Pe Şest, Pe Ţelini* etc. (vezi supra);

Scanned with OKEN Scanner

între, indică situarea între alte obiecte geografice: *Între Dâlme, Între Drumuri, Între Gruiețe, Între Irugi, Între Păduri, Între Părauă, Între Răzoare, Între Străji*;

sub şi **deasupra** indică situarea în imediata apropiere de alte obiecte: *Sub Carpeni, Sub Coastă, Sub Coasta Lungă, Sub Deal, Sub Dos, Sub Dric, Sub Humă, Sub Lunci, Sub Măguri, Sub Soci, Sub Vii, Deasupra Arborilor, Deasupra Căhălilor, Deasupra Costiței, Deasupra Podireiului, Deasupra Polmonului, Deasupra Trocii, Deasupra Țiganilor, Deasupra Viilor*. **Sub** apare şi sub variantele **su** (*Su Coastă, Su Deal, Su Pădure, Su Podirei*) şi **supt**: *Supt Aluniş, Supt Căldare, Supt Hudubeş, Supt Obreja, Supt Obreii, Supt Obreiini, Supt Pietriş, Supt Răzoare, Supt Țiligrad*.

Aceeaşi semnificație, adică situarea în imediata apropiere de alte obiecte (ca cele de mai sus: *deasupra* şi *sub*) o au şi prepozițiile **după** (*După Alunei, După Biserică, După Coastă, După Dâlmă, După Deal, După Făgădău, După Furci, După Garduri, După Pădure, După Răzoare* etc.), **de către** (*De către Spini*), **pe sub** (*Pe sub Curte, Pe sub Pădure, Pe sub Vii*) şi **peste** (*Peste Mureş*).

Formațiile de acest tip au fost la origine nişte construcții sintactice atributive. La forma lor actuală s-a ajuns prin omiterea din construcția sintactică inițială a cuvântului (sau a grupului de cuvinte) determinat de substantivul precedat de prepoziție: *După Coastă = locul* sau *pământul* sau *terenul de după coastă; Între Părauă = păşunea* situată *între părauă, Peste Mureş = păşunea de peste Mureş, Sub Deal = terenul de sub deal* etc.

Cele mai multe dintre compusele de mai sus sunt formate cu prepoziții care cer acuzativul.

Numele topice cu substantivul în genitiv se construiesc cu ajutorul prepozițiilor provenite din adverbe: **deasupra**: *Deasupra Arborilor, Deasupra Costiței* şi **întru**: *Într-a lui Vlăsoaie*.

Unii autori (Gh. Bolocan, *Toponime compuse: modele cu prepoziții*, LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 94 şi Ion Toma, *Toponimia Olteniei*, p.39) consideră toponime simple şi pe cele precedate de prepozițiile *în, la, pe*, deoarece însoțirea acestora de către prepozițiile menționate este în cele mai multe cazuri facultativă, ea fiind o variantă

Scanned with OKEN Scanner

sintactică a acestor nume de loc. Toponimele formate cu prepoziţiile *deasupra, de către, după, între, pe sub, su, supt, peste*, care sunt necomutabile între ele sau cu zero, şi care adaugă termenului pe care îl însoţesc un alt sens, denumind, în această nouă formă, un alt referent, au fost considerate compuse (vezi Gh. Bolocan, *art. cit.*, p. 94; Ion Toma, *op. cit.*, p. 147).

III. PARTICULARITĂŢI DE LIMBĂ

Numele de locuri, ca şi numele de persoane, cu alte cuvinte, toponimele şi antroponimele pot fi studiate şi din punct de vedere lingvistic, ştiut fiind faptul că acestea, la început, au provenit din apelative, având deci un conţinut semantic, implicat de numele comune care au stat la baza lor. Toponimele văii inferioare a Târnavelor reflectă cele mai multe particularităţi lingvistice ale graiului acestei zone pe care le-am prezentat amănunţit în lucrările noastre *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor*, Timişoara, TUT, 1982, ca şi în *Graiul de pe Târnave. Texte şi glosar*, Timişoara, TUT, 1986 şi în *Glosar dialectal. Valea inferioară a Târnavelor*, An L, XXIX. 1983-1984, p. 265-319.

În cele ce urmează ne vom rezuma să semnalăm doar acele fenomene pe care le găsim reflectate şi în numele de locuri.

Fonetică

Accentul. Ca în slava veche, hidronimul *Târnava* păstrează accentul pe radical, nu pe sufix. Datorită acestui fapt, primul *a* din sufixul slav *-ava*, devenind neaccentuat se transformă în *-ă: Tîrnăva*. Toponimele compuse cu apelativul *grădină* (< v. sl. *gradina*) au accentul pe prima silabă: *Grădina Brezghiceştilor, Grădina Decenilor* (Mihalţ), *Grădina lui Loaţi* (Sâncel), *Grădina Domnească* (Cistei), dar pe silaba finală, ca în limba comună şi ca în limba standard: *Grădín* (Micăsasa). După Romulus Todoran (CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 306), deplasarea accentului pe prima silabă s-ar datora influenţei unor cuvinte de trei silabe, proparoxitone, ca *pódină, gádină, méjdină, líndină, ţárină, óbcină* cu atât mai mult cu cât unele dintre cuvintele

Scanned with OKEN Scanner

citate prezintă ultimele două silabe identice cu ale lui *grădină*. Alţi autori, ca I. Pătruţ (*Influenţe maghiare în limba română*, SCL, IV, 1953, p. 216), M. Sala (într-o recenzie la ALR s. n., vol. I şi II publicată în SCL, VIII, 1957, nr. 1, p. 103), Şt. Giosu (*Subdialectul maramureşean*, SCŞT (Iaşi), XIV, 1963, p. 103) pun fenomenul pe seama influenţei maghiare, explicaţie respinsă însă de R. Todoran (*Diferenţe accentuale în graiurile dacoromâne*, în *Contribuţii la studiul limbii române*, Cluj-Napoca, Ed. Clusium, 1998, p. 75-76), deoarece dacă limba maghiară şi-ar fi impus sistemul accentual, elementele de origine maghiară din limba română şi-ar fi păstrat accentul pe prima silabă (cf. însă *beteág, beteşúg, cătână, oráş*), iar în al doilea rând cuvintele cu accentul deplasat pe prima silabă nu se găsesc numai în Transilvania şi Crişana, ci şi în alte regiuni. În toponimul *Dumbráva* (< apel. *dumbrávă*) de la Crăciunelu de Sus, Micăsasa şi Valea Lungă, accentul se află pe penultima silabă, ca în limba comună şi ca în cea literară, el diferă însă în toponimul *Dîmbrava* de la Feisa, menţinându-se pe radical: v. sl. **Dǫbrava* (< **dǫbrava*), diferenţă marcată şi prin redarea iusului mare (*ǫ*), prin *î* + nazală ca în toponimele româneşti de origine slavă veche: *Glîmboca* < v. sl. **glǫboka, Dîmbova* < v. sl. **dǫbova, Cîmpina* < v. sl. **kǫpina*.

Vocalismul

E accentuat, dacă în silaba următoare există un alt *e*, diftongul *ea* sau un *ă* provenit din *e*, se rosteşte deschis: *În Curęće* (Tătârlaua), *Bęrea* (Glogoveţ), *În Fęţă* (Glogoveţ), *Vîlcęle* (Cistei), *Ovęsă* (Tătârlaua), *Podu Covęsălor* (Sâncel).

Precedate de *s, z, ţ*, vocalele anterioare *e* şi *i* aflate sau nu sub accent, trec în *ă, î*: *La Besă̦rica din Deal* (Cergău Mic), *La Bisăricúţa din Ciungarî* (Tătârlaua), *Lunca Să̦căşului* (Mihalţ), *Podu Covę̦sălor* (Sâncel), *Valézăru* (Pănade), *În Rogoázî* (Jidvei), *Drumu Făjăţălului* (Crăciunelu de Sus), *Ţălina lui Horaţ* (Pănade), *Lunca Hăţăgánilor* (Micăsasa), *Părău Ţîgánilor* (Sâncel), *Crucea Jîdvéiului* (Feisa), *Rîturile Jîdánilor* (Pănade), *Cózîle Crăciunelului* (Bucerdea Grânoasă).

Datorită rostirii dure a consoanelor *ţ, z, ş* şi *i, i* de la pluralul unor substantive dispare complet: *Hula cu Acăţ* (Sâncel), *În Sorţ*

Scanned with OKEN Scanner

(Jidvei), *În Delniţ* (Glogoveţ), *În Frunţ* (Biia, Crăciunelu de Jos), *Răcămeţ* (Micăsasa), *La Cărăńiz* (Cistei), *În Faj* (Jidvei), *În Ruj* (Crăciunelu de Sus).

După aceleaşi consoane, diftongul *ea* se reduce la *a*: *Uliţa Săsască* (Micăsasa), *Tîrnăva ai Sacă* (Sâncel), *Căpeţá* (Valea Lungă), *Bărbuşasca* (Pănade).

Diftongul *oa* se rosteşte, ca mai peste tot în Transilvania, *o* deschis: *Ĉǫra* (Biia, Cistei, Mihalţ, Pănade, Sâncel), *Cǫda Pădurii* (Cistei, Pănade), *Cǫsta* (Cistei), *Cǫsta Gherghelui* (Sâncel), *Cǫsta Lungă* (Biia), *Cǫsta Orzului* (Sâncel), *Cǫsta Tăului* (Cetatea de Baltă, Tătârlaua), *Grǫpa* (Mihalţ), *Grǫpa Furcii* (Glogoveţ), *Grǫpa Tăului* (Micăsasa), *Mǫra Pustie* (Cetatea de Baltă), *Mǫrtele* (Pănade), *Răstǫca* (Cetatea de Baltă), *Răzǫre* (Bucerdea Grânoasă), *Răzǫrele Mari, Răzǫrele Mici* (Cergău Mic).

Consonantismul

Bilabialele *p, b, m* se palatalizează în toate localităţile în stadiile: *ḱ, ǵ, ń*: *Cîneḱişt!* (Cistei), *Cîneḱu* (Bucerdea Grânoasă), *Cîneḱile* (Mihalţ), *Dealu Ḱetri* (Lodroman), *Ḱicuiu* (Sâncel), *La Ḱetri* (Glogoveţ), *În Ḱisc* (Sâncel), *În Ḱiscur!* (Crăciunelu de Sus), *Ḱersăcu* (Iclod), *Ploḱ* (Pănade), *Rîḱile lui Mihai* (Mihalţ), *Sḱinǫsa Mare, Sḱinǫsa Ńică* (Tătârlaua); *Ǵibarţu de la Drumu Ţării, Ǵibarţu întră Drumur!* (Crăciunelu de Jos), *Ǵibarţ* (Cistei, Crăciunelu de Jos); *Ńihálţ, Ńîcăsása, Ńiliosîţa* sau *Uliţa din Ńîlióc* (Sâncel), *Polońídă* (Micăsasa), *La Cărăńíz* (Cistei), *Valea Ńică* (Sâncel), *Zăpodia ai Ńică* (Sâncel), *Stăuina Ńică* (Mihalţ).

Dacă bilabialele se palatalizează peste tot la fel (adică în stadiile *ḱ, ǵ, ń*), în privinţa labiodentalelor *f, v* avem două arii: una cu *f* > *h'* şi *v* > *y*, iar alta cu *f* > *ŝ*, respectiv *v* > *ẑ*. Prima arie cuprinde localităţi din colţul nord-estic al zonei: Cetatea de Baltă, Jidvei, Feisa, Crăciunelu de Sus, Velţ, Tătârlaua, Cergău Mare, Cergău Mic, Lodroman, Valea Lungă, Glogoveţ, Micăsasa, iar a doua, Pănade, Iclod, Sâncel, Bucerdea Grânoasă, Crăciunelu de Jos, Cistei, Mihalţ (vezi pe larg Frăţilă, *Târnave*, p. 60-70). Din domeniul toponimiei nu avem exemple decât pentru *v*: *Róyina* (Micăsasa), *Rózîna* (Iclod, Sâncel, Mihalţ), *Yiţa Dǫmneį* (Cetatea de Baltă), *Yiţile el!* *Bătrîne*

Scanned with OKEN Scanner

(Crăciunelu de Sus), *Yiịile alḭ Domneştḭ* (Cergău Mare), *Yiịile din Bę́rea* (Glogovăţ), *Yiịile Satului* (Micăsasa), *Yinărsărie* (Glogoveţ), *Yiịuţă* (Feisa), *Ẑiịa lui Dutcă* (Sâncel), *Ẑiịa lui Puşcă* (Sâncel), *Ẑiịile alḭ Veḱ* (Lunca Târnavei), *Ẑiịile de la Hulă* (Crăciunelu de Jos), *Ẑiịile din Cǫstă* (Cistei, Crăciunelu de Jos).

Africata prepalatală surdă *ĉ* se păstrează nealterată aproximativ în aceeaşi arie în care *t* > *h'* şi *v* < *y*, adică la Cetatea de Baltă, Jidvei, Feisa, Velţ, Crăciunelu de Sus, Tătârlaua, Cergău Mare, Cergău Mic, Lodroman, Glogoveţ, Micăsasa, dar şi la Crăciunelu de Jos, Biia, Bucerdea Grânoasă şi Lunca Târnavei, devenind fricativă palatală *ŝ*, la Pănade, Iclod, Sâncel, Cistei şi Mihalţ. *Ĉerbăria* (Cetatea de Baltă), *Ĉę́rea* (Bucerdea Grânoasă), *Ĉetatea* (Glogoveţ), *Kíĉerlă* (Micăsasa), *Ĉigău* (Bucerdea Grânoasă), *Ĉetatea de Baltă, Ĉergău Mare, Ĉergău Ńic, În Părínĉ* (Glogoveţ), *La Copaĉ* (Cergău Mic), *La Crúĉe* (Cergău Mare), *La Crúŝe* (Cistei, Mihalţ), *Crúŝa Bogatului* (Sâncel), *Crúŝa Dósului* (Pănade), *Dealu Fugăŝéştilor* (Mihalţ), *Grădina Brezǵiŝéştilor* (Mihalţ). Urmată de vocalele *o, u*, africata *ĉ* se păstrează şi în localităţile în care de obicei aceasta devenea *ŝ*: *La Ĉǫra* (Pănade, Sâncel), *La Ĉurăíş* (Sâncel), *Dumélĉu* (Mihalţ).

Corespondenta sonoră *ĝ*, când provine dintr-un *g* + *e, i* sau din labiovelara g^u urmată de aceleaşi vocale, se transformă în *ẑ* la Biia, Sâncel, Pănade, Iclod, Mihalţ şi Cistei, devenind *j* la Jidvei, Feisa, Valea Lungă, Lodroman, Glogoveţ, sau un sunet intermediar între *ẑ* şi *j* la Micăsasa, Cergău Mare, Cergău Mic, Crăciunelu de Jos şi Bucerdea Grânoasă (vezi Frăţilă, *Târnave*, p. 90-96): *Arẑelúşa* (Pănade), *Labu Verizériului* (Pănade), *Drúmu Făjăţălului* (Crăciunelu de Sus), *Făjăţăl* (Tătârlaua), *Făjăţălu Tătârlăii* (Crăciunelu de Sus), *Făjuţą́le* (Glogoveţ), *Uliţa Făjătului* (Crăciunelu de Sus).

Vechiul *ĝ*, provenit din *i* iniţial urmat de *o* sau *u* accentuaţi sau dintr-un *d* urmat de *e* sau *i* plus *o* sau *u* accentuaţi, se rosteşte *ẑ* la Mihalţ şi Cistei, dar a evoluat la *j*, rostit dur, în celelalte localităţi: *Josănḭ* (Glogoveţ), *Podéiu din Jos* (Glogoveţ), *Din Jos de Troian* (Cergău Mare), *Grúiu din Jos* (Crăciunelu de Sus), *Lúnca din Jos* (Sâncel), *Progádea de Jos* (Cergău Mic), *Zăvóiu din Jos* (Micăsasa).

Scanned with OKEN Scanner

În ce priveşte constrictivele prepalatale *ş, j*, zona cercetată cunoaşte două arii: una cu *ş, j* moi, mai exact, care tolerează după ele vocalele anterioare *e* şi *i*, formată numai din câteva localităţi (Micăsasa, Cergău Mare, Cergău Mic, Valea Lungă) şi alta cu *ş, j* duri, după care vocalele anterioare trec în seria centrală, devenind *ă, î*: *Şesu* (Micăsasa), *Şesu Padinii* (Cergău Mic), *Şestu Baronului* (Valea Lungă), *Şăstu Bercului* (Sâncel), *Şăsu* (Bucerdea Grânoasă), *Arşîţa* (Cistei), *Jălăreşti* (Mihalţ), *Rîtu la Cruca Jîdveiului* (Feisa), *Rîturile Jîdanilor* (Pănade), *Şîpot* (Tătârlaua), *Şîpotu Obreîî* (Mihalţ), *Şîpoţăl* (Velţ), *Páiîşte* (Velţ).

Accidente tonetice. Asimilare: *Rozoare* (< *Răzoare*), *Polońidă* (< *Pălămidă*), *Muierişte* (< *Măierişte*), *Dosorotunzii* (< *Dosurotunzii*). Proteză: *Hodaie* (< *Odaie*). Contaminări: *Poducoveselor* (< *Podu cu Ovesele* + *Podu Oveselor*), *Sântirim* (< *Ţintirim* + *sânt* "sfânt" < *sanctus*), *Valezăru* (< *Vale(a)* + *Iezeru[l]*). Epenteză: *Guruieţă* (< *Gruieţe*). Metateză: *Progade* (< *Pograd(i)e*), *Polmon* (< *Podmol*), *Ńiljociţa* (< *Mijlociţa*). Disimilare. *Pripon* (< *Pripor*).

Morfologia

Dintre fenomenele morfologice pe care le prezintă toponimia văii inferioare a Târnavelor semnalăm câteva mai interesante.

Livadă este de declinarea I la Mihalţ, dar de a III-a la Crăciunelu de Sus, Cistei şi Jidvei: *Livade* (Crăciunelu de Sus), *Livadea* (Cistei), *Livadea de Poń în Fânaţă* (Jidvei). Schimbare de gen găsim în *Stăuín* (Sâncel), faţă de *Stăuină* care apare la Biia, Iclod, Glogoveţ şi Mihalţ. *Vârtop* este de genul masculin la Cistei, unde apare sub forma de pl. *Vîrtóḱ*, dar de genul neutru (*hârtop*) sau feminin (*hârtoapă*) la Lodroman unde am înregistrat pluralul *Hârtoape*.

Unele substantive de declinarea I apar cu forma veche de plural în *-e*, spre deosebire de apelativele actuale corespunzătoare care fac pluralul în *-i*, mai exact în consoană palatală: *La Groape* (Bucerdea Grânoasă, Cergău Mare), *La Troce* (Sâncel), *În Groape la Buturoi* (Cergău Mare). În toponimele: *Cîneḱu, Lipovéņiu* şi *Péŗiu*, toate de la

Scanned with OKEN Scanner

Bucerdea Grânoasă, avem a face cu forme de singular refăcute după plural. Interesante sunt şi toponimele *La Inur*ˡ şi *La Mazăr*ˡ, de la Iclod, *Ovę́să* (Tătârlaua), *În Curę́ḱe* (Tătârlaua) şi *În Cîneḱ* (Cergău Mare, Feisa, Valea Lungă, Glogoveț), care trebuie înțelese drept "terenuri cultivate cu in, mazăre, ovăz, curechi (= varză), cânepă", adică "inişte", "măzărişte", "curechişte", "ovăsişte", "cânepişte". O formă insolită de plural a lui *carpen* o găsim în toponimul *La Carpene* de la Crăciunelu de Sus.

Unele toponime provenite de la apelative terminate la singular în *-ău* fac pluralul fie în *-ăie: Țurțulăie* (Mihalț), *La Vălăie* (Mihalț), fie în *-auă* sau *-eleauă* (dacă singularul se termină în *-eleu*): *Întră Părauă* (Iclod, Jidvei, Feisa, Glogoveț, Bucerdea Grânoasă), *Făgădauă* (Pănade), *Ghemeleauă* (Biia).

Singulare refăcute după plural sunt şi toponimele *Zăpoză* (Crăciunelu de Sus), *Zăpozia Mare* şi *Zăpozia Mică* de la Tătârlaua. Primul este refăcut după pluralul *Zăpoz* al lui *Zăpode*, iar celelalte după *Zăpozii*, pluralul lui *Zăpodie*.

Din domeniul flexiunii cazurilor menționăm că substantivele nume de persoană terminate în *-că, -gă* fac genitivul în *-cî, -gî*: *Masa Becî* (Mihalț), *Părău Iugî* (Glogoveț). Construcția s-a extins şi la cele compuse de origine toponimică, cf. *Părău din Fundu Largî* (de la toponimul *Larga* "vale largă").

Articolul adjectival are formele *ăl* (masc. singular), *ăi* (masc. plural pentru care nu avem exemple din toponimie), *ai* (fem. singular), *el̓* sau *al̓* (fem. plural): *Locu ăl Frumos* (Glogoveț), *Lunca ai Crăiască* (Sâncel), *Lunca ai Domnească* (Cergău Mare), *Progadea ai Nouă* (Mihalț), *Râpa ai Mare* (Velț), *Tău ăl Mare* (Biia, Velț), *Tău ăl Ńic* (Velț), *Yii̯ile el̓ Bătrâne* (Crăciunelu de Sus), *Yii̯ile al̓ Domneştl̓* (Cergău Mare), *Yii̯ile al̓ Pustii̯* (Glogoveț), *Ẑii̯ile al̓ Veḱ* (Lunca Târnavei).

Scanned with OKEN Scanner

Lexicul

O serie de toponime au la bază apelative dispărute din grai: *Arburariu* (< *arbure* + suf. col. *-ariu*), *Argeluşa* (< *argea*, pl. *argele* "groapă ca pentru un bordei" + suf. *-uşă*), *Arina* (< *arină* "nisip"), *Bord* (< *bord* "piatră, stâncă"), *Căţinel* (< *căţin* "strachină, vas" + suf. *-el*), *Ḱicui* (< *picui* "deal ascuţit, vârf de deal"), *Hânsuri* (< *hâns*, pl. *hânsuri* "tufe dese, desime de spini şi de alţi arbuşti, smidă"), *(În) Părinci* (< *părînc* "mei" < lat. *panicum*), *Stăuin(ă)* (< *stăuină* "loc pe care a fost aşezată stâna şi strunga", "loc cu iarbă bună, plăcută oilor" < lat. **stabulina* "locul pe care s-a ridicat un staul" < lat. *stabulum* + *-ina*), *Usoi* (< **osoi* "coasta unui deal sau munte expusă spre nord" < bg. *osoj*), *Zăpode* (< *zăpode* "vale, şes mai cufundat la poalele unui deal, la loc adăpostit", "loc, şes pe o înălţime, platou") etc.

Alte toponime provin din apelative topice cu circulaţie regională: *acăţ* "salcâm", *aoaş* "teren unde este oprit tăiatul copacilor, păşunatul, vânătoarea", *berc* "dumbravă, pădurice", *delniţă* "fâşie lungă şi îngustă de teren arabil sau fânaţ", *făgădău* "crâşmă", *ţiligorie* "foişor", *glod* "noroi", *hagău* "loc spălat, mânat de apă, sterp", "adâncitură de deal" (< magh. *hagó* "trecătoare, pas"), *icleţie* "pământul (arabil sau fânaţ) care constituie proprietatea bisericii şi care este dat spre folosinţă preotului", *iertaş* "teren defrişat" (< magh. *irtás* "cusătură, tăietură"), *iosag* "proprietate, moşie, avere" (< magh. *ioszag*), *lab* "lan, teren semănat", "tarla, bucată mai mare de moşie" (< magh. *lab*), *tablă* "bucată de pământ semănată" (< magh. *tabla* "lot, lan de grâu"), *tog* "parcelă de pământ, delniţă" (< magh. *tag* "idem"), *tonorog* "fânaţ, păşune îngrădită în apropierea satului" (< magh. *tanorok* "idem"), *ţâfă* "nisip", *sântirim* "cimitir", *progade* "cimitir", *vinărsărie* "locul unde era instalat cazanul de fiert ţuica, vinarsul" etc.

(Prima parte, *Glosarul,* a apărut în AUT, XXXIV-XXXV, 1996-1997, p. 139-225)

Scanned with OKEN Scanner

II DIALECTOLOGIE

TERMINOLOGIA CORPULUI OMENESC ÎN DIALECTUL ISTROROMÂN

Studiul de faţă este o cercetare onomasiologică privitoare la terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân.

Materialul excerptat are la bază ALR I şi II, monografiile şi glosarele publicate până în prezent şi răspunsurile primite de Ugo Pellis la Chestionarul *Atlasului lingvistic italian* (ALI), în trei dintre localităţile istroromâne: Suşneviţa (în italiană Valdarsa), Bârdo (în italiană Briani) şi Jeiăn (în italiană Seiane).

Ancheta în Valdarsa a fost efectuată în 14 iunie 1926, informator: Giovanni Belulovici în vârstă de 58 de ani, de profesie agricultor.

La Briani, ancheta a avut loc 9 ani mai târziu, mai exact, în 7 şi 8 septembrie 1935, de data aceasta cu o informatoare: Mima Tercovici Cipriani, în vârstă de 25 de ani, o informatoare „molto bona, intelligente e spontanea". Aceasta cunoştea, în afară de istroromână, dialectul venet şi cel croato-istrian.

Ancheta la Jeiăn a fost realizată în zilele de 7 şi 8 octombrie 1933. Informator a fost Giovanni Sancovici, în vârstă de 25 de ani, agricultor, domiciliat în Jeiăn, cu serviciul militar efectuat la Florenţa, ca infirmier. Din relatările lui Ugo Pellis, reţinem că Giovanni Sancovici e un informator „di media intelligenza", care „segue il lavoro senza interesse" şi care, în afară de română (de fapt de dialectul istroromân din Jeiăn), vorbeşte şi italiana şi croata, ca majoritatea consătenilor lui.

Scanned with OKEN Scanner

Materialul ALI nu l-am consultat direct, ci printr-o copie care se află la Institutul de Filologie Romanică al Universităţii din Udine, împreună cu întregul material strâns din Istria. Originalul se află la Torino, la Institutul Atlasului Lingvistic Italian. Pe această cale, aducem mulţumiri domnului profesor Giovanni Frau, directorul Institutului de Filologie Romanică al Universităţii din Udine, care, cu generozitate, în 1994, ne-a pus la dispoziţie întregul material. Rezultatele anchetei lui Ugo Pellis, însoţite de unele comentarii, au fost publicate de Wolfgang Dahmen şi Johannes Kramer în două numere din „Balkan-Archiv. Neue Folge": *Le inchieste istro-rumene di Ugo Pellis.* Parte prima: Questioni 1-1512 (BA, 13, 1988, p. 209-281, Parte seconda: Questioni 1513-3338, BA, 16, 1991, p. 107-137). Cei doi cercetători germani nu publică întregul material cules de Ugo Pellis. În notiţele noastre mai avem materialul copiat până la întrebarea 6609 din Chestionarul ALI.

O parte din materialul strâns de Ugo Pellis de la istroromâni a fost publicat recent în vol. I şi II din ALI. Pe hărţile ALI apar numai punctele 365 Seiane şi 372 Valdarsa. Răspunsurile primite din Briani (Bârdo) sunt date doar în notele marginale (*Annotazioni*) ca răspuns suplimentar la punctul 372 Valdarsa. Datele despre localităţi şi informatori se pot afla în *Atlante linguistico italiano, tomo I. Punti 1-661. Verbali delle inchieste,* apărut sub egida: Istituto dell'Atlante Linguistico Italiano. Centro di ricerca dell'Università degli Studi di Torino, 1995, a cura di L. Massobrio, G. Ronco, M. C. Nosengo, G. Tuninetti, p. 240-241 (Seiane), p. 246-248 (Valdarsa şi Briani).

În ceea ce priveşte materialul ALR I şi II, în afara celui publicat până în prezent, am beneficiat şi de cel necartografiat din ALR I printr-o copie pusă la dispoziţia noastră de colegul Eugen Beltechi, cercetător principal I, la Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară "Sextil Puşcariu" din Cluj-Napoca şi căruia, ca şi domnului prof. Giovanni Frau, îi exprimăm, şi pe această cale, viile noastre mulţumiri.

În cadrul vocabularului există unele cuvinte aparţinând unor anumite sfere semantice mai puţin sau deloc supuse influenţei timpului şi spaţiului, cum ar fi numeralele, care, datorită naturii lor, sunt mult

Scanned with OKEN Scanner

mai stabile în privinţa denumirii. Printre aceste grupe figurează şi cele referitoare la terminologia de înrudire şi cele denumind părţi ale corpului. Aşa cum subliniază A. Zauner în monografia dedicată termenilor corpului în limbile romanice (*Die romanischen Namen der Körperteile,* Erlangen, 1902, p. 5), numele părţilor corpului constituie în ansamblu concepte şi mai strict delimitate chiar şi decât denumirile privitoare la înrudire, deoarece rude pe linie ascendentă are fiecare om, dar nu oricine trebuie să aibă un frate, un fiu, pentru a nu mai vorbi de relaţii colaterale de tipul *cumnat*. Altfel se prezintă situaţia în cazul părţilor corpului; acestea se găsesc la fiecare om în acelaşi fel, lăsând la o parte persoanele care au suferit amputări sau pe cele cu malformaţii congenitale. De aceea, în cazul denumirilor pentru aceste noţiuni ne putem aştepta la o durabilitate şi mai mare decât în cazul numelor de înrudire. Faptul este, de altfel, certificat de situaţia acestor termeni în limbile romanice, în care cuvintele latineşti au fost păstrate în mare măsură, şi, aşa după cum se va vedea, şi în cazul limbii române şi al dialectelor ei. Însă nici în această sferă conceptuală nu au fost excluse schimbări ale denumirilor.

După cum se ştie, termenii referitori la corpul omenesc fac parte din categoria elementelor lexicale de mare importanţă, cei mai mulţi dintre ei intrând în fondul principal de cuvinte, majoritatea având o vechime apreciabilă (fiind, de obicei, cuvinte de origine latină, autohtonă sau slavă veche). Astfel, dintre cele 100 de cuvinte referitoare direct la corpul omenesc, în lista întocmită de S. Puşcariu (*Limba română*, I, p. 193), 53 sunt de origine latină (*cap, creieri, păr, coadă, tâmplă, faţă, frunte, ochi, ureche, nas, nară, bucă, mustaţă, gură, limbă, dinte, măsea, falcă, bărbie, barbă, piept, sân, coastă, inimă, plămâni, umăr, braţ, subsuoară, mână, cot, deget, unghie, palmă, pumn, spate, maţe, ficat, fiere, rinichi, băşică, buric, picior, şale, coapsă, genunche, pulpă, călcâi, piele, os, muşchi, carne, vână, sânge*), 2 de probabilă origine autohtonă (*ceafă* şi *grumaz*), 3 de origine slavă veche (*trup, gleznă, gât ?*), 1 de origine obscură (*burtă*). Mai mult, după TILR, II, p. 113, 55 de termeni referitori la părţile corpului omenesc, organe, funcţii etc., sunt cuvinte panromanice (37 după numărătoarea noastră, denumind strict părţi ale corpului omenesc:

Scanned with OKEN Scanner

barba, brachium, bucca, caput, costa, coxa, cubitus, culus, dens, digitus, dorsum, fel, frons, genuculum, gingiva, gula, lingua, manus, medulla, nares, nasus, oculus, os, [probabil greşeală în loc de *ossus*] *palma, pectus, pellis, pilus, pugnus, pulpa, renes, sanguis, sinus, testa, vena, umbilicus, ungula).*

După aceeaşi lucrare, printre cuvintele considerate ca cele mai frecvente în româna comună (vezi TILR, II, p. 294-308), se numără 53 de termeni de origine latină (majoritatea înregistrate în toate dialectele româneşti: dacoromân, aromân, meglenoromân, istroromân), iar dintre cele de probabilă origine autohtonă 8 sau 9: *buză, laţe, ceafă, ciuf, ciut, grumaz, guşă, rânză, burtă.*

În lista întocmită de Al. Graur, în *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române,* Bucureşti, EA, 1954, am numărat 48 de termeni referitori la părţile corpului omenesc, marea majoritate (41) fiind de origine latină.

Anticipând puţin, vom afirma că termenii referitori la cele mai importante părţi ale corpului omenesc s-au păstrat cu tenacitate, mulţi chiar şi în dialectul istroromân (care a suferit cea mai puternică influenţă străină dintre toate dialectele româneşti), pe când cei care se referă la „detalii" au fost preluaţi din limbile cu care româna a venit în contact. Astfel, se păstrează *cap* (< lat. *caput*), dar *vertex* „creştet" a fost înlocuit cu un cuvânt format pe teren românesc (*creştet*) sau cu altele împrumutate (*vârf*); se păstrează *frunte* (< *frontem*), dar *ţeastă* (< *testa*) a fost înlocuit în cele mai multe graiuri de *ticvă, hârcă, scăfârlie* etc.; se păstrează *ochi* (< *oculus*), dar a fost împrumutat *pleoapă;* se păstrează *dinte* şi *măsea* (< *dentem,* respectiv *maxilla*), dar avem *colţ* de origine nelatină etc. Se va observa, apoi, că o parte dintre termenii de origine latină au suferit o serie de modificări semantice de la latină la română (unele apărute deja în latina dunăreană).

Printre factorii care au determinat unele modificări ale denumirilor părţilor corpului de la latină la limbile romanice, Zauner (*op. cit.*) menţiona: confundarea părţilor corpului, în special a celor care se află foarte aproape una de alta (de ex. *falcă* şi *obraz*) sau a celor care au asemănări exterioare şi care îşi pot schimba numele între ele (de ex. *palma* pentru *talpă*), metaforele, expresiile plastice (de ex.

Scanned with OKEN Scanner

pentru *rotulă* sau *uvulă*) sau pentru părţi ale corpului care reclamă decenţă sau un sentiment de ruşine, deformări în limbajul copiilor. Ar mai fi de adăugat aici trecerile care se pot face de la terminologia unor părţi ale corpului animalelor şi păsărilor la cea a corpului omenesc şi împrumuturile, mai ales în cazul vorbitorilor bilingvi, cum este de fapt situaţia pe care o discutăm aici, cea a istroromânilor.

I. CAPUL. GÂTUL

CAP

Lat. CAPUT a fost continuat de toate dialectele româneşti (dr. *cap,* pl. *capete,* ar. *cap,* pl. *capite,* megl. *cap,* pl. *capiti,* ir. *cåp,* pl. *cåpure*) cu semnificaţia „partea superioară a corpului omenesc (anterioară la animale), mai mult sau mai puţin sferică, legată prin gât de restul corpului (cf. glavă, căpăţână, în glumă şi în batjocură: bostan, dovleac, oală etc.); constă din două părţi: cea de sus şi dinapoi formată din craniu (cf. hârcă, ţeastă, scăfârlie, tidvă) şi cea dinainte numită faţă".

După *Listele lui Bartoli* (vezi Puşcariu, SI, III, p. 105), *cåpu* [a] a fost înregistrat din Jeiăn, Suşneviţa, Grobnic, Bârdo, Costârcean, Letai şi Sucodru. De la Suşneviţa ni se dă şi un scurt context: *me dore cåpu.* La Jeiăn, Grobnic, Bârdo şi Costârcean se întrebuinţează şi *glava* (< cr. *glava* „idem"). După Puşcariu, SI, III, 259, *glåvę* se întrebuinţează numai în expresia luată direct din limba croată: *za glåvu* (încolo numai *cap*): *ţ-va męre za glavu* „te va costa „capul". Din cr. a pătruns şi dimin. *glaviţę* (< *glavica* „căpşor"), care are şi sensul de „căpăţână": *glaviţę de capuz* (Suşneviţa, Noselo). La Noselo pentru „căpăţână de varză" se întrebuinţează şi expresia *cåpu de capúz* „glavica kapusa" (Kovačec, *Rječnik,* 84). Termenul este notat de Ioan Maiorescu, p. 97: *cap* şi *capete* şi de Byhan, p. 251: *kǫp,* Popovici, II, p. 97: *cåp, -u,* pl. *-ur, -urle,* Sârbu-Frăţilă, p. 196 şi Kovačec, *Rječnik,* p. 46, în expresiile: *avę ân cåp* (Suşneviţa), „običavati", „a obişnui, a

Scanned with OKEN Scanner

avea obiceiul" (textual "a avea în cap"); *pl'ęrde din cåp* (Susneviţa): „odviknuti se", „a se dezvăţa, a se dezobişnui" (literal: „a pierde din cap").

ALRM I, h. 11 PLURALUL CAPETE ŞI CAPURI notează de la Susneviţa răspunsul *doi cuap* (care trebuie să fie identic cu cel de singular: *cuap*), iar din Jeiăn *doi cuapure*.

Glav, -ure „cap" a fost notat şi de Cantemir, *Texte,* 166, iar *glåva, glåv* de Sârbu-Frăţilă, 214, în contextul: *Sto glåv de oi* „o sută de capete de oi".

Pentru aceeaşi noţiune, la Jeiăn se întrebuinţează subst. *ylavåta* (Kovačec, *ibidem,* p. 84) (scr. *glavat, -a, -o,* adj. "cu capul mare").

ALI 127 CAPO (vezi ALI, I, h. 8) a înregistrat din toate trei localităţile anchetate *cåpu* [a]. Cantemir, 160 a notat şi dimin. *capuţ, -ure* „căpşor".

ŢEASTĂ

Lat. TESTA, care, printre altele, avea şi înţelesul de „carapace, ţest al broaştei ţestoase", „ţeastă a capului, craniu" este continuat doar de dr. *ţeastă* însemnând „cutie cranianã, craniu, scăfârlie, hârcă, p. ext. cap" şi „carapace". Cu sensul de *ţest* „vas de lut pentru copt", lat. TESTUM s-a păstrat şi în dialectele aromân şi meglenoromân.

Pentru aria lui *ţeastă* în limba română, vezi ALR I, h. 7, precum şi studiile: Iorgu Iordan, *Les dénominations du 'crane' d'après L'Atlas linguistique roumain (I, Carte 7),* în „Bulletin linguistique", VIII, 1940, p. 95-141 cu 4 hărţi în text; Vasile Arvinte, ***Testu(m)*** *'Backglocke'*, ***testa*** *'Schädel'*, ***troacă*** *'Schädel' în limba română,* în *Sprache und Geschichte. Festschrift für Harri Meier zum 65. Geburtstag,* herausgegeben von Eugenio Coseriu und Wolf Dieter Stempel, München, 1971, p. 9-15.

Pentru noţiunea ŢEASTĂ (ca termen anatomic), ALR I, h. 7, a notat din Susneviţa: *cåpu ănse ose* „capul numai oase", iar din Jeiăn:

Scanned with OKEN Scanner

yo ụos de mort om „os gol de om mort". Sintagme asemănătoare au fost înregistrate şi în graiurile din Banat sau din Banatul iugoslav: cf. pct. 11 (din Serbia) *ósu* [a] *gol,* precum şi *ụásă go álie* (pct. 5), *ụósu capului* (pct. 26), *ụásăle din cap* (pct. 18), *cap(u) gol(u)* şi *cap numa ụăsu* [a] *gol(u)* (pct. 103 din Transilvania de sud-vest).

ALI, I, h. 9, întrebarea 129 TESCHIO DI UOMO „ţeastă", notează din Briani: *ticva,* iar din Seiane *căpu de mórtu* „testa de morto". Termenul din istroromâna de sud provine din scr. *tikva* „dovleac" şi „ţeastă". *Ticvă* se găseşte şi în dacoromână unde denumeşte mai multe plante erbacee târâtoare sau agăţătoare din familia cucurbitaceelor şi (învechit şi regional, în sintagma *ticva capului*) „craniu (de om sau de animal), ţeastă, scăfârlie, căpăţână, hârcă", p. ext. „cap". În privinţa termenului dacoromân, DLR optează pentru o etimologie multiplă: bg., scr., ucr., *tikva.*

Formaţii metaforice, atât pentru „cap", cât şi pentru „ţeastă" se găsesc şi în alte limbi şi dialecte romanice.

Comparaţia cu un fruct („curcubetă, dovleac" etc.) este foarte răspândită, dar adesea nu ca denumirea însăşi, ci în mod ironic, glumeţ; *zucca, melona* sunt larg întrebuinţate în întreaga Italie, iar *coloquinte* în Franţa de nord (vezi Zauner, p. 21).

CREŞTET

Lat. VERTEX, -ICE „Scheitel", „Gipfel", continuat de unele limbi şi dialecte romanice (vezi REW 9250), nu s-a păstrat în nici unul dintre dialectele româneşti. Pentru noţiunea CREŞTETUL CAPULUI, ALR I, h 5 a înregistrat din cele două variante principale ale istroromânei: *timeniţa de cụap* (Suşneviţa), respectiv *tima de cụap; do time* (Jeián). În varianta nordică, termenul istroromân provine din graiurile croate ikaviene: *time,* iar în cea de sud din diminutivul croat *timenica* (< cr. *tjeme,* gen. *-en* + *-ica*).

Din sârbă, cuvântul a pătruns şi în unele graiuri româneşti din Banatul iugoslav: *ĉiémịa* (pct. 3), *kịémịa* (pct. 10), din Banat (pct. 9) şi Oltenia (pct. 840) (vezi şi Gămulescu, *Elemente,* p. 194). După NALR-Oltenia, I, h. 2, *teme* se găseşte în punctele: 948, 963, 964, iar după

Scanned with OKEN Scanner

NALR-Banat, I, h. 4, în punctele: 1-4, 6-9, 16, 20-22, 24, 25, 27, 30, 33-36, 38, 40-48, 50-53, 62, 73-74, 80, 81, 84-87, 97; *teme a capului* 20, 65, 73, 78; *ţeámă* 18, 19, 37, 69; *tem* 8, *témet* 23, *témit* 25; *témine a capului* 71. Băn. *temet* şi *temit* au luat naştere printr-o contaminare între *teme* şi *creştet*, varianta a doua prin închiderea lui *e* neaccentuat la *i*: *temet* >*temit*.

Pentru creştet = cr. *tieme*, Kovačec, *Rječnik* 211, notează atât pentru graiurile istroromâne sudice, cât şi pentru Jeiăn perifraza *vârhu de câp*.

CREIER

Lat. CEREBELLUM (>dr. *creier*, ar. *criel*, megl. *crieł*) nu s-a păstrat în istroromână unde a fost înlocuit de un termen slav. Byhan 280 dă formele *mózl'en* „Gehirn". ALR I, h. 13, CREIERI a notat din Susneviţa *móileani*, iar din Jeiăn *móiliane*. (Vezi şi ALRM I, h. 17). ALI, I, h. 10, (întrebarea 131 CERVELLO „creier"), a înregistrat de la Valdarsa răspunsul *možjani*, iar de la Briani *mozl'ani*, respectiv *mozl'ani* (din Seiane). Termenul istroromân este împrumutat din čakavianul *mőžjani*, cf. şi slov. *možjani* (cf. şi răspunsul de la Valdarsa), cu intercalarea lui *l'* (vezi Puşcariu, SI, II, p. 125). Richard Sârbu a înregistrat în 1992 de la Jeiăn şi termenul *mozac* „idem": *cârv u mozac* „sânge în creier" (< cr. *mozak, -zga* „idem" (vezi Sârbu – Frăţilă, p. 230), deşi întreaga expresie este un împrumut croat neadaptat (*cârv* 'sânge' < scr. *krv* 'idem').

FRUNTE

Frunte (< lat. FRONS, -TEM) este un termen panromânesc: dr. *trunte*, ar. *trâmte*, megl. *trunti*, ir. *trunte*. Lat. FRONS s-a păstrat, de altfel, aproape peste tot în limbile romanice cu sensul germ. „Stirne". O remarcă se impune doar în privinţa genului. Genul feminin este continuat numai de rom. *trunte*, it. *tronte*, sp. *trente* (şi masc.) [pg. *tronte, trente*]. În schimb, în Franţa, Catalonia şi Reţia, cuvântul a trecut la genul masculin. De la această repartiţie generală se înregistrează şi unele abateri, mai ales în dialectele italiene (Zauner, p. 22). Bartoli, în listele sale (vezi Puşcariu, SI, III, p. 13), a înregistrat din Jeiăn, Susneviţa, Bârdo, Costârcean, Letai, Sucodru şi Nosello

Scanned with OKEN Scanner

forma *trunte*, iar din Grobnic şi Gradine *trunta*. *Frunta* [a] a înregistrat şi Ugo Pellis atât din Valdarsa, cât şi din Briani şi din Seiane (vezi ALI, I, h. 17 FRONTE), precum şi Kovačec, *Rječnik*, p. 81. Desigur atestările sunt destul de numeroase, cuvântul fiind notat de Maiorescu 106, de Byhan 220, de Popovici, II, 111, de Cantemir 166 precum şi de Sârbu-Frăţilă 213.

În ceea ce priveşte pluralul, ALRM I, h. 19 notează din ambele localităţi anchetate forma *fruntę*.*

CUCUI

Pentru noţiunea CUCUI „umflătură la cap provocată de lovirea cu un corp tare", ar. *cucul'u* derivat din lat. *CUCCULIUS, -UM „cape, capuchon" (de la înţelesul acesta s-a putut ajunge foarte uşor la cel românesc, comp. sârb. *kapica* „Käpchen" şi „Kopfgeschwulst der Neugeborenen" – CDDE 419), în istroromână se întrebuinţează termenii: *cîrnęacu* [s-a făcut *cîrnęacu*], *doie cîrnęac* [p] (Suşneviţa), *bula*... [ăm i-av narastit *bula* ce me-m buşit] (ALR, I, h. 6 CUCUI]. Istr. *bula* provine din italianul regional, (venеţianul giulian) *bula „bolla"*, „bubuliţă, băşică" (Rosamani, p. 129). Tot *búla* înregistrează şi Kovačec, *Rječnik*, p. 42 de la Jeiăn, alături de *bot''ina* pe care le glosează „kvrga (na glavi)".

Pentru CUTE (PE FRUNTE), ALR II, MN [6815] notează din Jeiăn: [I] *trúnta åre nereiíta*, [*] *nagrişpęit*, [II] *yrişpi pre frunte*, iar pentru ÎNCREŢEŞTE FRUNTEA: [I] *crupiĉés trúnta*, [II] *scrupiĉés frunta, nayrişpęi trunta* (ALR, II, MN [6817]).

TÂMPLĂ

Lat. TEMPULA (> TEMPLA) > dr. *tâmplă* (şi în sintagma *tâmpla capului*), însemnând „fiecare dintre cele două părţi laterale ale capului, cuprins între ochi, urechi, frunte şi obraz: (regional) moalele frunţii, moalele obrazului, moalele capului, moişte, ochi mort, ochi orb, timpuri", nu s-a păstrat în nici unul dintre dialectele româneşti sud-dunărene. Dar termenul trebuie să fi existat şi în istroromână sub forma

* Surprinde notarea *ę* pentru *e* înregistrată destul de des atât în ALR I cât şi în ALR II.

Scanned with OKEN Scanner

timpla de unde a fost împrumutat de graiurile čakaviene din Istria de nord şi centrală (vezi Iosif Ribarić, *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri,* în „Srpski dijalektološki zbornik", IX, 1940, p. 206; apud Kovačec, *Descrierea,* p. 198).

ALR I, h. 14 TÂMPLĂ a înregistrat de la Suşneviţa formele *şcruåńa; şcruåńe,* iar de la Jeiăn *şcraníţa; do şcraníţe.* ALI, I, h. 18 TEMPIA „tâmplă" a notat formele: *śkrowńiza* (= *şcråńiţa*) din Valdarsa şi *śkróńa,* din Briani. La Byhan 241, apare forma *skrǫńe,* iar la Popovici II 148, *scråńe* şi *scrånițę* „Schläfe", „ţeastă, craniu". *Şcrăniţa* „sljepočica" notează din Jeiăn şi Kovačec, *Rječnik* 189. *Şcruåńa* [= *scråńa*] este un împrumut sud-slav occidental: cf. cr. *skranje* f. pl. „sljepočice", slov. *skranje, skrâni,* gen. *–i* „Kinn; Kiefer". *Scraníţa* (Jeiăn), *şcråńiţa* (Valdarsa) este fie un împrumut din cr. *skranica* (< *skranja* + *-ica*), fie un cuvânt format pe terenul dialectului istroromân din *şcråńa* + suf. diminutival *–iţa.*

PĂR

Lat. PILUS „Körperhaar" s-a păstrat în toate limbile romanice fără modificări de sens importante. De remarcat este doar că rom. *păr* (< lat. PILUS) are sens colectiv; pentru un singur *păr* se spune *fir de păr.* În limba latină, se făcea deosebire între *CAPILLUS* „Kopfhaar", „păr al capului" şi PILUS „păr pe corp"; desigur deosebirea nu era foarte strictă, după cum o adevereşte faptul că unii scriitori latini îl întrebuinţează pe *pilus* cu ambele semnificaţii (Zauner, p. 74-75). În cele mai multe dialecte însă, *capillus* şi *pilus* se confundă, confuzie făcută de obicei, în favoarea lui *pilus.* Aşa cum am amintit deja, româna are doar *păr* cu amblele accepţiuni; la fel, sarda cunoaşte doar *pilu, pelu.* În spaniolă, s-a păstrat *cabello,* dar, alături de acesta, se întrebuinţează şi *pelo* cu sensul „Kopfhaar". În Catalonia, *cabell* pare a duce o existenţă precară; Labernia, în dicţionarul său, consemnează şi *pel.* În portugheză, *cabello* se păstrează cel mai bine. În retoromană şi în italiană, se păstrează deosebirea dintre *capillus* şi *pilus.* În Franţa, se întâlnesc ambele arii, dar *pilus* deţine o puternică supremaţie. Doar centrul (dialectele normand, picard, vallon, lothringian şi cel din Campania) îl păstrează pe *cheveau.* Dialectele franceze din Elveţia aparţin ariei lui *pilus* (Zauner, p. 76).

Scanned with OKEN Scanner

Lat. PILUS, ac. PILUM „fir de păr" s-a păstrat în toate dialectele româneşti: dr. *păr* „cheveu, poil", ar., megl., istror. *per.*

ALR I, h. 8 PĂR, FIR DE PĂR a înregistrat formele: *peri* [p]; *un per* [s] din Suşneviţa, *peru* [a]; *peri* [*ur se zice peru* „unuia i se zice păr", *peri se zice de tot* „peri se numeşte tot părul"] din Jeiăn. În ALI (I, h.11) sunt formulate trei întrebări (trei poziţii) separate, una pentru CAPELLI „păr" (ALI 132) şi alta pentru PELO DELL' UOMO „fir de păr" (ALI 197), DUE PELI „doi peri" (ALI 198). La prima întrebare, în toate localităţile, atât la Valdarsa şi Briani cât şi la Seiane, s-a obţinut răspunsul *péri.* La chestiunea PELO (ALI 197), în Valdarsa s-a răspuns *per,* la Briani *um per,* iar în Seiane *om per.* Formele de plural s-au obţinut de la întrebarea 198 DUE PELI „două fire de păr": în Seiane şi Briani *doi per,* iar în Valdarsa *peri.* În istr. este atestat de Maiorescu 116, Byhan 305, Popovici II 135, Cantemir 175, Sârbu-Frăţilă 248, Kovačec, *Rječnik* 245.

Pentru a denumi diferitele feluri de a purta părul (împletit, breton, conci, smoc de păr etc.) s-au făcut împrumuturi din diverse limbi.

Astfel, pentru noţiunea de COADĂ (PĂR ÎMPLETIT), ALR I, h. 10 notează: *ura cosíţa; do cosíţe* [*io-m upletit o cosiţă*] (Suşneviţa), *ura cosiţa; do cosiţe* [*me voi ămpleti ăn do cosiţe*] (Jeiăn) (vezi şi ALRM I, h. 14). Pentru aceeaşi noţiune este prevăzută o întrebare şi în ALI: 137 TRECCIA DI CAPELLI. La Valdarsa, Ugo Pellis a primit răspunsul: *còšiţa,* iar la Briani şi la Seiane: *cosíţa.*

Termenul e comun tuturor dialectelor româneşti: dr. *cosiţă,* ar. *cusiţă* (: *doauă cusiţă groase* = două cosiţe groase – DDA^2, p. 422), megl. *cusitsă* „coadă de păr la femei" (: *ună călugăritsă cu ună cusitsă* „tigańă" – Capidan, *Megl.,* II, p. 162; idem, *ibid.,* III, p. 90) şi provine din v. sl. *kosica.*

Pentru noţiunea SMOC DE PĂR, ALR I, h. 9 a notat răspunsurile: *un cup* (Suşneviţa), *un pumăn de per* (= un pumn de păr), iar ALI 133 CIUFFO „smoc (de păr)": *čufu* (la Seiane). Din Valdarsa şi din Briani nu s-a primit nici un răspuns. Kovačec, *Rječnik* 64 notează:

Scanned with OKEN Scanner

čup, -ure n. din Costârcean m. din Jeián şi *t''up, -ure*, n. din Suşneviţa: *čup de per* (Costârcean, Jeián).

TILR II, p. 339 consideră că dr. şi ar. *ciuf* şi *ciot*, s. „moţ (de păr)", adj. „zbârlit" este de origine autohtonă sau germanică. DDA[2] crede că ar. *čiuf, čiufă*, pl. *čiulĭi, čiufe* „încâlcit" ar avea o proveniență italiană: cf. it. *ciuffo*. În istroromână, termenul este fie de origine italiană, fie de origine autohtonă, dacă luăm în considerare şi formele din dacoromână şi aromână. *Pumăn* din sintagma *un pumăn de per* este acelaşi cuvânt cu dr. *pumn* (< lat. *pugnus*).

Pentru PĂRUL DIN FRUNTE, ALR II, h. 7 a notat din Jeián de la primul informator: *péri pr la m po de frunte*, (adică „perii pîn la jumătatea frunţii"), iar de la al doilea: *yríva pre frunte*. *Griva* < scr. *griva* „coamă". *Griva, -e*, la Jeián, denumeşte oaia bălă ce are pete negre pe corp: *čăle oi̯ če åru cârpe åbe şi negri se cl'emu grive* (Kovačec, *Rječnik*, p. 87). Pentru aceeaşi noţiune este prevăzută o întrebare şi în ALI 427: FRANGIA DI CAPELLI SULLA FRONTE. Ugo Pellis a notat de la Valdarsa *berkĭele*, iar de la Briani *čufu*. *Berkĭele* (desigur formă de pl. articulat) < scr. *brkulĭa* „Bartweizen" (Skok, I, p. 212 s. v. *brk* „mustaci").

Pentru pieptănătura în formă de CONCI, „coc", în Valdarsa, se spune *tacu*, în Briani *cupu de per*, iar în Seiane *cola* (ha forma di ruota) (ALI, I, h. 14 CROCCHIA). *Cola* (< scr. *kola* „roată"). *Tac:* cf. cr. *tak* (< it. ven. *taco*) „scândură pe care se taie carnea".

Pentru PĂROS „poilu", ALR II MN [2284] a primit din Jeián răspunsul: *cosmåt* (< scr. *kosmat*). Aceeaşi formă o înregistrează de la Jeián şi Kovačec, *Rječnik*, p. 54. Cf. şi bg. mlogu *cósme* [ima], pct. 48.

Referitor la culoarea deschisă a părului, ALI 255 a formulat întrebarea TU HAI CAPELLI BIONDI, la care răspunsul din Suşneviţa este *biondi* (< it. *biondi*, pl. lui *biondo* „blond"). ALR II h. 92, la chestiunea (OM) ALBINEŢ „(homme) d'un blond lavé" dă forma *"om briličast* probabil o notaţie greşită pentru *biličast*, pentru care cf. scr. *bijeličast* „albidus" (Skok, I, 152) (*bio* ili *bijel'*) unde este citat Vuk.

Pentru SCRIMINATURA, DIVISA DEI CAPELLI „cărare (la păr)", Ugo Pellis (ALI [134], vezi şi ALI, I, h. 12) a notat din Valdarsa

Scanned with OKEN Scanner

şi din Seiane: *cåla* „calea" (< lat. *callis, callem*) „potecă de munte bătută de turme, cărare", iar din Briani *cålitsa,* un diminutiv de la *cåle.*

Pentru CĂRUNT (lat. *canutus*), ALR I, h. 65 a notat din Suşneviţa: *sivast ómu, ómu are péri sívast,* iar din Jeián: *sívast, io åm tot åbi.* Termenul provine din cr. *sivast* (< *siv* „canus, sijed" + *-ast:* Skok, III, s. v. *siv,* p. 246).

Pentru instrumentul cu care se aranjează părul, ALI are prevăzute două întrebări: 428 PETTINE FITTO „pieptene des" şi 429 PETTINE RADO „pieptene rar". La prima chestiune s-au primit răspunsurile: *ţaptiru* din Valdarsa, *čoωptiru guσt* din Briani şi *čáptiru; doi čaptire* din Jeián, iar la a doua *ţaptiru* din Valdarsa / *čoωptiru rètek* din Briani şi *čáptiru* din Seiane. Prin urmare, în toate trei localităţile se păstrează lat. *pectinem. Gust* şi *rętec* sunt de origine croată: *gust* „des", *redak* „rar". *Ćåptir,* pl. *ćåptire* a fost notat de Popovici, II, 104, iar *ćåptir* „česalj" şi de Kovačec, *Rječnik* 61, pentru localitatea Jeián.

Instrumentul cu care se taie părul se cheamă *şcåre* (< scr. *škare,* „foarfece", cf. şi slov. *škarje*) atât la Suşneviţa, cât şi la Briani şi Seiane (vezi ALI 432 FORBICI „foarfece"). Acul de prins părul (la femei) se numeşte, în Valdarsa, *torketa* (< it. *torcheta*), iar în Briani *turkéta,* pe când la Seiane se păstrează lat. *acus: un åc* (vezi ALI 433 FORCINA „ac de păr"). Popovici II 109 notase *fărketa,* pl. *-ele* „ac de păr".

Pentru „paraziţii" care îşi găseau culcuşul în părul neîngrijit ALI 434 PIDOCCHI notează din Briani *peducl'i* [p.] (< lat. *peduculus*), iar pentru ouăle acestora: *lindire* [p.] (< lat. *lendine*) (vezi ALI 437 LINDINI). *Peducl'u,* pl. *peducl'i* sunt notaţi de la Suşneviţa, Noselo şi Jeián şi de Kovačec, *Rječnik,* p. 145. Acelaşi cercetător înregistrează din aceleaşi localităţi şi termenul *lindirę* (S, N), *lindira* (Jeián), p. 105. *Lindirę* a fost notat şi de Byhan 265 şi de Popovici, II, 120.

CHEL(IE)

Pentru CHEL, ALR I, h. 12 a notat răspunsurile: *făr de per* [când nu are nici un fir de păr], *pleşiv* „când îi lipseşte părul numai din vârful capului" (Suşneviţa) şi *pleşiv om; doi omir pleşiv* (Jeián), iar

Scanned with OKEN Scanner

pentru CHELIE, ALR II, MN [6815] expresia analitică: *lócu ke n-°åre pep* (Jeiăn). Un termen metaforic pentru *chel* trebuie să fie *capus* notat de Byhan, 239, (vezi şi ALI, I, h. 15): *kapús: kapuš, -žu,* plur. *-š, -ži, -žurle* „Kopfkohl" după Gartner 1054, iar de Popovici II 96: *capuz, -u,* pl. *-urle* împrumutat din cr. *kapuz* < it. *capuzzo,* având semnificaţia germ.„Kraut" „căpăţână de varză".

Prin urmare, nici unul dintre dialectele româneşti nu a continuat termenii latineşti CALVUS, adj. „fără păr, chel", CALVITES, -EI „pleşuvie" sau alte derivate de la CALVUS. *Pleşiv* este un împrumut v. slav. Cf. şi dr. *pleşiv* „idem" < bg. *plešiv.*

MĂTREAŢĂ

Pentru MĂTREAŢĂ, ALR I, h. 11 a notat răspunsurile: *părhotu* (Suşneviţa), *prhudine* (Jeiăn). ALI, II, h. 149 LA FORFOTA „mi fa cadere i capelli" (MĂTREAŢA îmi produce căderea părului), notează din Briani *prhotu.*

Pârhud „mătreaţă" (< cr. *prhut*) e cunoscut şi la Suşneviţa şi Noselo (Kovačec, *Rječnik,* p. 144), iar la Jeiăn şi augmentativul *pârhudíne* f. pl.: *pârhudíne ântre per, pârhudine ân per* (Idem, *ibidem*).

OCHI

Una din părţile corpului a cărei denumire s-a păstrat în toate limbile romanice este *OCULUS* (Zauner, p. 28), termen cu descendenţi în toate dialectele româneşti: dr. *ochi,* ar., megl., ir. *ocl'u* (vezi ALRM I, h. 22: SUNETUL Ḱ ÎN CUVÂNTUL OCHI). Cuvântul are numeroase atestări fiind notat de Maiorescu 114, Byhan 293, Popovici II 130, Cantemir 174, Sârbu-Frăţilă 241, Kovačec, *Rječnik 134.* Kovačec, *op. cit.,* p. 134, înregistrează de la Jeiăn şi sensul de „ochi de fereastră": *ócnele åru ocl'i.* Sârbu-Frăţilă 241 au înregistrat şi diminutivul *ocl'iţe* „ochişori": *Cu negri ocl'iţe.*

ALI, I, h. 19 [143] OCCHIO a înregistrat pentru istroromână formele: *ocl'u / ok'ju* (Valdarsa), *ocl'u* (Briani), *u̯ocl'u* (Seiane), iar pentru plural: *ocl'i / ok'ji* (Valdarsa), *ocl'i* (Briani), *doi̯ u̯ocl'i̯* (Seiane) (ALI 144 DUE OCCHI).

Scanned with OKEN Scanner

Pentru ALBUL OCHIULUI, ALR I, h. 18 (vezi şi ALRM I, h. 28) a notat: *åbu di ocl'u* (Suşneviţa), *ču̯asta-i̯ u̯abo* (Jeiăn), iar ALI, I, h. 20 [150] IL BIANCO DELL' OCCHIO: *ća ᵒabu de ʷocl'u* (Seiane).

Adj. *alb* substantivat (= culoarea albă) se găseşte şi în sinagma *albul ochiului* „le blanc de l'oeil": *Se roşi până-n albul ochilor* (ISPIRESCU, apud DA unde e citat TDRG). Dintre funcţiile substantivale, DA arată că *album oculi* se găseşte şi la scriitorii latini.

Unele însuşiri, caracteristici, calităţi sau defecte (orb, chior, saşiu, ochios) sau funcţii ale ochilor, mod de a privi (cu coada ochiului, mijeşte etc.) sunt exprimate fie prin termeni de origine latină (*orb*), fie prin perifraze.

Astfel, ORB (< lat. *orbus*) „aveugle" este conservat în toate localităţile istroromâne: *orb pre un ocl'u* (Jeiăn), *orb* sau *ᵘorb* (Suşneviţa, Grobnic, Gradine, Bârdo, Costârcean, Letai, Sucodru, Noselo) (vezi *Listele lui Bartoli,* la Puşcariu, SI III 125).

Orb are numeroase atestări, fiind notat de Maiorescu 115, Byhan 294, Popovici II 131, Cantemir 174, Sârbu-Frăţilă 243, Kovačec, *Rječnik* 134.

Şi ALR II, h. 16 ORB „aveugle" înregistrează din Jeiăn: *ᵘ̯orb; doi̯ ᵘ̯omir ᵘ̯orb.* În aceeaşi hartă, în note e inserată şi forma *ᵘ̯arba* [sf.]. ALI, I, h. 80 [440] CIECO „orb" dă formele: *ᵘorp* din Valdarsa, şi *orp* din Briani, *ᵘorbu* din Jeiăn.

Pentru CHIOR, ALR I, h. 67 a înregistrat din Suşneviţa *omu ei̯ orb; doi̯ omer orbi,* iar din Jeiăn *ómu orb pre ũ ocl'u; doi̯ ᵘ̯omir îs órbi* (aproape ca în tot Banatul, Crişana, Transilvania, Maramureş şi Oltenia) (vezi şi ALRM I, h. 100).

Pentru SAŞIU, ALR I, h. 68 a notat din Suşneviţa *cᵘapta na ucrij,* iar din Jeiăn *i̯o cåwtu crijem.* Pentru aceeaşi chestiune ALI are prevăzute două poziţii: 441 GUERCIO, STRABICO şi 422 STRABICO, GUERCIO „saşiu, care se uită cruciş". La Suşneviţa, la ambele întrebări s-a răspuns: *koωpta na-u kriš*ᶻ, iar la Jeiăn, *križem kᵒωvta* (vezi şi ALI, I, h. 81).

Cåpta = *caută* „priveşte, se uită" (< lat. *cavitare*); pentru *na ucrij* sau *crijem,* cf. scr. *križ* „cruce"; Cf. şi dr. *a se uita cruciş* „cu

privirile încrucişate, cu un ochi la făină şi cu altul la slănină, saşiu, chiorâş" (DA s.v. *cruciş*).

Pentru OCHIOS, (OM) CU OCHII MARI, ALR II, h. 12 a primit, din Jeiăn, răspunsurile: *ũ ᵘ̯om cu mår^{i} u̯ocl'i, česta ᵘ̯om u̯åre mår^{ij} ᵘ̯ocl'i, ᵘ̯åre mår ᵘ̯ocl'i.*

PUPILĂ

O denumire populară pentru PUPILĂ aproape că nu există nicăieri; poporului îi este suficientă denumirea „ochi", prin care înțelege întregul organ; un nume special (deosebit) au doar părțile ochiului care frapează, pupila şi irisul înconjurător; o demarcație între acestea două este şi de data aceasta străină limbii populare; unul şi acelaşi cuvânt se întrebuințează de regulă pentru ambele noțiuni (Zauner, p. 30)

Pentru termenul PUPILĂ, ALR I, h. 19 a înregistrat din Suşnevița *vidu de ocl'u,* iar din Jeiăn *zărna de ocl'u negro.* Pentru aceeaşi noțiune ALI I, h. 20 [148] PUPILLA DELL'OCCHIO a primit din sud următoarele răspunsuri: *ξ^{ö}rna, vidu* (Briani) *ξírna de ^{ω}ocl'u* (Seiane). *Vid* < scr. *vid* „vedere, văz". Ir. *ξ^{ö}rna, ξírna* e acelaşi cu dr. *zîrnă* pentru care s-au propus mai multe etimologii. Hasdeu (Columna lui Traian, 1873, 80) se gândea la un dacic **dierna,* iar în *Istoria critică a românilor,* II, 1, 270, la o formă **prodierna.* Tiktin, Conev, Candrea, apoi CIORĂNESCU, 9499 au optat pentru slavul *zrŭno.* Pentru istroromână, cf. şi scr. *zrno* „bob, grăunte".

URCIOR

Pentru URCIOR LA OCHI, ALR I, h. 16 dă din Suşnevița *bradovița,* iar din Jeiăn *orz; do orz la ^{u}ocl'u* [în notă: *mi s-a făcut orz*]. Şi Ugo Pellis a notat de la Seiane ALI, II, h. 154 *ᵘ̯orξu* (= orzu), pe când de la Valdarsa: *jéčniku,* iar de la Briani *ječmiku* (< cf. scr. *ječmenik* „urcior" şi *ječam, -čma* „orz" – Skok, I) (vezi ALI, II, h. 154 [443] ORZAIOLO „urcior"). *Ječmic* este notat şi de Kovačec, *Rječnik,* p. 94, de la Noselo. *Bradovița* este de origine sud slavă occidentală: cr. *bradavica* 1. neg, 2. sfârcul mamelei, slov. *bradovica* „sfârcul mamelei, Brustwarze" (vezi şi Popovici, II, s. v. *Bradovițę*). Forma de

Scanned with OKEN Scanner

la Jeián, *orz la ocl'u* (< lat. *hordeum*) confirmă etimologia dr. *urcior* < **urĝor* (< *orz* + *-ior* sau lat. **hordeolum* „orzişor").

LACRIMĂ

Lat. LACRIMA este continuat de trei dintre dialectele româneşti: dr., ar., megl. *lacrimă*. În istroromână, locul termenului de origine latină a fost luat de *suzę* (< cr. *suza* „idem"). Atestat de Byhan 357: *suzę* cu varianta *sužę* „Thräne", de Popovici II 153: *suzę* „lacrimă" şi de Cantemir 181: *suzę*, termenul poate fi urmărit şi pe baza hărţii 74 CURG LACRIMILE (ALR I): *súzele tîrléscu pre fuaţa* (Suşneviţa), *súzele-m tîrles pre obraz ăn jos* (Jeián). Termenul e notat din Suşneviţa, Noselo şi Jeián şi de Kovačec, *Rječnik*, p. 186. *Târli, târlesc* „a curge" (< scr. *trljati* „idem").

Pentru URDORI (vezi ALR I, h. 15), istroromâna a recurs la un împrumut cr. (< *krmelj* „urdoare"): Suşneviţa *crmel'i*, Jeiáni *crmel'* [*îm ie la ócl'u*]. Acelaşi termen, *crmel'*, de la Jeián, îl găsim şi în h. 17 OMUL CĂRUIA ÎI CURG OCHII „homme dont l'oil pleure": *ᵘomu åre crmél'* [sic!]. *Cârmél'* e notat atât din istroromâna de sud, cât şi din cea de nord şi de Kovačec, *Rječnik*, p. 48.

GEANĂ. SPRÂNCEANĂ. PLEOAPĂ

Lat. GENA, -AE, f. (frecvent la pl. *genae, -arum*) este continuat de limba română însă cu unele modificări fonetice şi semantice. În latină, *gena, -ae* însemna: 1. umerii obrajilor, obraji; 2. pleoape; 3. orbita ochiului; 4. (poetic) ochi (GUŢU, DLR, p. 516). Rom. *geană* presupune un tip latin **genna* (în loc de *gena*), influenţat de *pinna*, cf. ZEITSCHRIFT, XXVIII 682, cf. calabrezul *yena* „hotar care desparte două câmpuri", concordanţă semnalată de S. Puşcariu, EW 702 şi reluată de G. Alessio, *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi*, în „Annali della Facoltà di Lettere e Filosofie. Università di Bari", I, 1954, p. 29: rum. *geană* „Augenwimper", „Bergrücken" (< *gena* [sic!]): cal. sett. „ciglione che segna il limite di un campo" (= rum. *geană de pământ*) R. I 377; cf. prov. *gena* „Wange").

Sensul „pleoapă" pe care îl avea lat. *gena* se mai păstra în dacoromâna veche. Cu timpul, prin restrângere de sens, rom. *geană* a

Scanned with OKEN Scanner

ajuns să denumească „părul pleoapelor" şi, figurat, „dungă de lumină, fâşie luminată, muchea luminată a unui deal, a unui nor, a unui câmp văzut în zare", apoi „deal, colină", considerat de DA un aromânism.

Lat. *GENNA e continuat şi de celelalte dialecte româneşti, cf. ar. *ḑeană* „sprânceană, pleoapă", „colină", „vârf" (DDA), megl. *zęnă* şi de ir. *jânę,* unde însă s-a fixat cu sensul „sprânceană", doar la Suşneviţa şi la Costârcean întrebuinţându-se cu înţelesul de „geană", it. „ciglia". Bartoli în listele sale (vezi Puşcariu, SI, III, p. 113-114) ne dă următoarele forme şi sensuri: Jeiăn: *žane* (= it. sopracciglia = sprânceană), Grobnic: *žånele* (= it. sopracciglia), Bârdo: (bătrânii) *žånele,* (un tânăr) *žårele,* (altul) *žånele* (= it. sopracciglia), Letai: *žånele* (= sopracciglia), Sucodru *žåna* (= sopracciglia). În unele din aceste localităţi, pentru „geană" se întrebuinţează împrumuturi din croată: *òbrve* (Grobnic), *obroviţa* (Sucodru). La Suşneviţa, *obroviţe* are sensul de „sopracciglia" = sprânceană. La Costârcean *žåne* „ciglia" şi *obroviţe* tot ur (= tot una). Ir. *jânę* cu sensul „geană" a fost notat de Maiorescu 106, de Byhan 394, de Popovici II, 117, de Cantemir 168 şi de Sârbu-Frăţilă 220. Iosif Popovici, II, p. 130, înregistrează în *Glosarul* său atât forma *obîrva, -ele* „sprânceană", cât şi *obîrviţa, -ele* cu sensul germ. „Augenbraue".

ALR I, h. 20 GEANĂ notează din Suşneviţa: *ĵuanele* [pa]; *ură ĵuană* şi din Jeiăn *ĵåna; ĵåne de ocl'i.* În schimb, ALI 147 GIGLIA „geană" notează din Briani *obreviţele,* iar din Jeiăn perifraza *peri de la ᵘocl'u.*

Această descriere (germ. Umschreibung) sau perifrază se găseşte şi în alte părţi, acolo unde de fapt cuvântul lipseşte. E foarte îndrăgită în Italia, dar se găseşte şi în franceză şi în retoromană. Cf. fr. *poil des ryeux* Centre, Jaubert, *poé des oeux* Uriménil, *pey dè l'ouey* Chamoson, *poué d'l'oeuy'* Charmoille; retor.: *pɔ̃leńɔ̃* Dissentis m. (Zauner, p. 43).

Kovačec, *Rječnik,* p. 228, notează termenul *žåna, -e* din Jeiăn şi *žånę, -e* din Noselo cu sensul „obrva" din Jeiăn şi cu cel de „trepavica" din Noselo. Acelaşi autor (*ibidem,* p. 133) notează forma

Scanned with OKEN Scanner

obârviţę, pl. *obârviţe* din Sucodru şi Noselo cu sensul „obrve" (pl.), iar *obârviţe* f. pl. din Jeián cu sensul „trepavice".

La Jeián *trépaviţa* (< cr. *trepavica*) „sprâncene" (Kovačec, *Rječnik*, p. 199).

La întrebarea 145 SOPRACCIGLIA „sprânceană", ALI, I, h. 21 înregistrează în toate localităţile descendenţi ai lat **genna: źana vör de òkl'u* (Valdarsa) [în care *vâr* (< v. sl. *vrŭhŭ* sau slov. *vrh*) are valoare de prepoziţie însemnând "deasupra"] *ź°anele* (Briani), *ž°ana* (Jeián). Pentru SPRÂNCEANĂ, ALR I, h. 21 notează din Suşneviţa *aminduá ţuane*, iar din Jeián *obrva vrdę ócl'u* (care ar fi trebuit scris *obîrva vîr de ocl'u*, adică sprânceana pleoapei, vezi infra *vîr de ocl'u*). ALR II, MN [6818] SPRÂNCEANĂ notează din Jeián perifrazele *cu ţånele mår*^{i}, *česta* ^{u}*om åre γróse ţåne* (de la subiecţi diferiţi), iar pentru (SPRÂNCENELE) ÎMBINATE, [6819], aceeaşi lucrare de geografie lingvistică înregistrează, tot din Jeián, o altă perifrază: *ţånele ăs ure la* ^{u}*åte*, adică: „genele îs unele în altele = sunt îmbinate".

Pentru ÎNCRUNTĂ SPRÂNCENELE, ALR II h. 10 notează de la informatori diferiţi: *γrúmbo cåuta cu uócl'i, γrúmbo cåvta, γrúmbo cu ţånele. Grumbo*, adv. „urât" < v. sl. *grǫbŭ* „grosolan, ordinar", „neplăcut", „dezagreabil".

Sârbu – Frăţilă dau în glosar: *ţåna* „geană" (< lat. *genna*) (p. 220) şi *obârviţa, -e* „sprânceană" (< scr. *obrvica*, diminutiv format cu suf. *–ica* de la *obrva* (întrebuinţat mai ales la plural *obrve*) „sprânceană") (p. 239).

Pentru noţiunea PLEOAPĂ, ALR I h. 17 notează din Suşneviţa *vîr de ocl'u* (= vârf de ochi) (< v. sl. *vrŭhŭ*), iar din Jeián *pocróu de ocl'u*. Pentru *pocróu*, cf. scr. *pokru*, gen. *pokrova* = *pokrot*, gen. *pokrova* „Deckel", imagine pe care o găsim şi în alte zone, spre exemplu, în cele retice: *uviðrkl dðls el's* Dissentis, Briegels; – *coviek di l'ouie* Lüttich (Zauner, p. 41).

Scanned with OKEN Scanner

FAŢĂ. OBRAZ

Lat. FACIA (= lat. cl. FACIES) este continuat de rom. *faţă* însemnând „partea dinainte a corpului omenesc cuprinzând fruntea (cu tâmplele), ochii (cu sprâncenele, pleoapele, genele), obrajii (bucile, urechile), gura (cu buzele, musteţile) şi bărbia (cu barba)" (DA). Termenul este panromânesc: ir. *ţåţę*, meglr. *faţă* „face, visage", ar. *faţă* „face, visage, image, portrait, surface" (CDDE 565, p. 93).

În istroromână, termenul este întrebuinţat mai ales cu sensul de „obraz, bucile obrazului" corespunzând it. „guancia". Astfel, Bartoli în listele sale (vezi Puşcariu, SI, III, p. 111) înregistrează următoarele forme: Jeián *ţåţa* „guancia", Susneviţa *ţåţele* „guancie", Noselo *ţåţa* „guancia". Termenul *obråz* cu sensul „faţă" (< v. sl. *obrazŭ*) e înregistrat mai ales în sintagmele *spela-ş-va obråţu* (= germ. Gesicht) la Jeián, *spelå obråžu*, altul *obrazu* (= faccia), la Susneviţa, *obråţu* (= faccia) la Nosselo. În ultima localitate, Bartoli a notat şi *låločele* (pl. articulat). Pentru *låloca* vezi infra. *Faţă* a fost atestat mai întâi de Maiorescu, 105, apoi de Byhan 218, de Popovici, II, 109 şi de Sârbu-Frăţilă 211. Cuvântul este puternic concurat de *obråz*, notat de Popovici, II, 130, Cantemir 173 şi Sârbu-Frăţilă 240. Kovačec, *Rječnik* îl înregistrează numai pe *obråz* şi în sud şi la Jeián, unde este de gen. masculin: *doi obråz*. La Noselo, termenul este neutru având pl. în *–e: obråze*, art. *obråzele*, precum şi la Susneviţa, unde însă pl. este în *–ure: obråzure*. ALI, I, h. 16: 365 Seiane *obraţu*, Briani I *obrɷţu*; II *obroɷšu, obráśu*.

Pentru RUMEN (LA FAŢĂ), ALR II MN [6938] notează din Jeián perifraza: *uómu cu sãje-n obraz*.

Pentru UMERII OBRAZULUI, ALR I h. 24 înregistrează din Susneviţa *i̯åbîşniţa; i̯åbîşniţe* (< scr. *jabučnica*, pl. *jabučnice* „pomeţi") iar din Jeián: *i̯abucîţa; -cîţe* (< scr. *jabučica*, pl. *jabučice* „pomeţi").*

---

* Am folosit indicaţia scr. şi nu cr. mai ales când am dat etimologiile după Skok, care în dicţionarul său etimologic foloseşte sintagma *hrvatskoga ili srpskoga jezika* n.n. V.F.

Scanned with OKEN Scanner

În aceeaşi sferă semantică intră şi termenii referitori la noţiunile *gropiţă în obraz, coş (pe faţă), zbârcituri, neg, alunică, cicatrice.*

Pentru GROPIŢĂ ÎN OBRAZ, ALR II MN [6942] notează de la Jeiăn *şcuľa-n obråz,* de la un subiect, *şcuľa î obråz* de la altul (< scr. *škulja* „groapă, gaură").

Pentru COŞ (PE FAŢĂ), ALR I, h. 25 a înregistrat: *bârţuľeţ [jo-n bărfuľeţ pre fuaţa]* (Suşneviţa), *bóliţa [ura bóliţa uam pre buarba; bóliţe]* (Jeiăn). *Bârfuleţ* notat însă *berţuľétsu* a înregistrat din Suşneviţa şi Ugo Pellis, dar cu sensul de „furuncul" (ALI FIGNOLO, FORUNCOLO), iar din Jeiăn *furičé* (< lat. **turicellus* < *turus* + *-icellus*). *Bârţuľeţ,* var. *berţuľeţ* trebuie pus în legătură cu cr. *brùtuli* „pustula" < it. *brùttolo* „piccolo furuncolo, piccola postema" (Skok, I, 219). *Boliţa* < it. *bolla* „bubuliţă, băşică" + suf. *–iţa.*

Dr. COŞ „bubuliţă, băşicuţă" (provenită din vreo leziune a glandelor sebacee) care se face pe corp, mai ales pe obraz sau la colţurile gurii (cf. zăbale, coadă 7^0) şi puroiază de cele mai multe ori, reprezintă o extensiune semantică a aceluiaşi termen care iniţial însemna şi mai înseamnă şi azi „larva strechei"; au formă de vierme alb; se vâră primăvara în pielea de pe spatele vitelor bovine (ţinute rău) şi le face să slăbească foarte tare. p. ext. „umflătura ce se face din cauza acestor viermi; (la plural) bubuliţe, ghinduri ca alunele sub piele, pe spinarea vitelor" (< lat. *cossus,* idem 1^0). Singularul *coş* e refăcut din plural. (A. Philippide, ZrPh. XXXI, 307) (apud DA). Etim. lui Philippide e acceptată (?) şi de REW şi de CIORĂNESCU, 2452 care adaugă: cf. it. *cosso,* fr. *cosson* „gorgojo". De uso general, con excepcion del Banato (ALR I, 25).

Pentru ZBÂRCITURI „rides" ALR II MN [6940] înregistrează din Jeiăn *γrişpa* [s.]; *γrişpi* [p.]. Cuvântul este de origine croată: *grišpa* „cută, rid pe faţă" (vezi Skok, II, s.v. *krešpati*). Pentru aceeaşi noţiune, ALI, I, h. 17 [142] RUGA (GRINZA) SULLA FRONTE „zbârcitură, rid (al pielii) pe frunte" atestă din Seiane termenul înregistrat şi de ALR II: *ura grišpa,* iar din Briani *neberíto,* un derivat de la verbul

Scanned with OKEN Scanner

neberí atestat de Kovačec, *Rječnik* din graiurile istroromâne de sud, cu sensul „a încreți, a zbârci" < scr. *nabrati* „idem".

Pentru ALUNICĂ „grain de beaute", ALR II MN [6943] înregistrează din Jeián un termen de origine italiană: *siṅål; siṅåle* (< it. ven. giulian *segnal = segnale*). Acelaşi termen e atestat şi de ALI 471 VOGLIA DI VINO „aluniță" din Jeián, pe când din Briani ne este semnalat un alt cuvânt de origine italiană (dialectul venet) *m°ωča* (= måča) it. lit. *macchia* „pată".

Pentru NEG, ALR I h. 51 înregistrează din ambele localități un termen de origine slavă, în speță croată: *bradoviţe* (Suşneviţa), *brụadoviţa* (Jeián) (< scr. *bradavica* „neg"). Cf. şi megl. *brădăviţâ, -viţur* şi ar. *bărdăviţă; -viţ,* care provin însă din macedoneană. ALI, I, h. 90 [470] NEO „neg" confirmă pentru Jeián termenul *bradoviza* (= bradovița), dar din Briani consemnează un alt cuvânt: *pika* (= pica) *negra.* Cf. scr. *pika* „punct" (Skok, II, 655).

Pentru CICATRICE „cicatrice" ALR II MN [6946] semnalează din Jeián perifraza *siṅålu de rụåna* (< it. ven. giul. *segnal = segnale*) „semn" + prep. *de* (< lat. *de*) + *råna* (< v. sl. *rana*).

Pentru PISTRUI, ALR I, h. 26 ne furnizează următoarele răspunsuri: *picasta* (s.), *io săm* ~ (Suşneviţa), *peḱiţe* [p] *pre nâs; ura peḱiţa* (cf. scr. *pika* „punct"; oaie albă cu pete negre pe bot şi pe cap; *pikica, pičast* – Skok, II, p. 655 s.v. *pika*).

NAS. NARE

Lat. NASUS s-a păstrat în toate dialectele româneşti: ar., megl., dr. *nas,* ir. *nâs* (vezi ALRM, I, h. 37). În istr. *nâs,* are pl. *nâsuri* (*ibidem*). *Nâs,* pl. *nâsure* este atestat de Maiorescu 113, Byhan 289 (*nǫs*), Popovici II 128, Cantemir 172, Sârbu-Frăţilă 234, Kovačec, *Rječnik* 125. În formații analitice de tipul *nâsu lu porcu* (Noselo), *nâsu lu brecu* (Noselo) şi *nâsu lu cârele, nâsu cârelui* notate de Kovačec, *Rječnik, nâs* are sensul de „rât", „bot". ALI, I, h. 24 NASO, NASI Seiane *n°aσu,* pl. *doi n°aσure* Briani I. *n°ωsu* II. *n°ωσu, nâsu;* I. *doi nωs* II. *n°ωσure, nâśure.*

Pentru „nas" în latină se folosea uneori alături de *NASUS* „Nase" şi NARES, pl. propriu-zis „Nasenlocher" „nare" (cf. sp. *nares*).

Scanned with OKEN Scanner

Limbile romanice au mers şi mai departe şi au creat din forma de plural un singular cu acelaşi sens. *Nare* însemnând „nas" se găseşte şi în limba română: ar. *nare;* dr. *nari* în Cod. Voron. 115, 6; Banat (Weigand, Jb.) în rest vezi CDDE şi DLR.

Pentru alte derivate de la *nares* „nas" (*narina, narice* etc.) vezi Zauner, p. 23.

Lat. NARES „Nasenloch" (după Zauner un derivat din rădăcina *NAR-* + *-A*) este continuat şi de română: dr. *nare* (*nară*), megl. *nǫr,* ar. *nare* „nas, nare" (vezi şi CDDE 1202). În istroromână, locul termenului lat. *naris, narem* a fost luat de sintagma *şcuľa de nuas* (Suşnievița), *şcuľa de nás* (Jeián) (vezi ALRM I, h. 38), formată din *şcuľa* „gaură" (< scr. *škulja* „idem") + *de* + *nas.* ALI I, h. 26 NARICI notează de la Seiane *skuľele de n°aσ,* iar din Valdarsa *skuľile de nωs* de la un subiect, respectiv *škuľa lu n°ωσu,* de la altul.

Pentru unele însuşiri ale nasului s-au înregistrat din Jeián formele: *cu mărle nás* (ALR II MN OM CU NASU MARE [6838)], *cu năsu pricľucást, cu năsu cľucást, cu năsu pricľucat;* cf. scr. *kljuk* (un postverbal de la *kljukati* „a ciocăni" + suf. *–ast* (Skok, II, p. 105 s.v. *kljukati*). (ALR II h. 18 OM CU NASUL COROIAT „(homme) au nez aquilin"), *cu năsu zatârcnít* (ALR II MN NAS CÂRN [6836]).

La Jeián pentru ZGÂRCIUL NASULUI se spune *mosγu* (ALR II MN [6839]). Et. nec. cf. sl. *mozgŭ* Skok II s.v. *mozak.*

MUSTAȚĂ

Lat. *MUSTACEA „moustache" este continuat de trei dintre dialectele româneşti: dr., ar., megl. *mustață.* Pentru aceeaşi noțiune Sever Pop (ALR I, h. 59) a înregistrat din Suşneviţa *mustatele* [pa], iar din Jeián *mustate* [p], o contaminare, probabil, între istroromânul **mustața* (< lat. **mustacea*) sau it. *mustaci* şi it. *batti,* pl. lui *batto* „mustață". Cf. şi ir. *bátele* [pa] / *b°ωfi* [pna] notat de la Briani de Ugo Pellis la întrebarea 430 din ALI: BASETTE „mustață". După CDDE 1187, lat. *MUSTACEA e continuat şi de it. *mostaccio* „visage", nap. *mustačče,* cal. *mustazzu,* tar. *mustazzo,* sic. *mustazzu* < *MUSTACEUM, toate aceste forme dialectale cu înțelesul de „moustache", păstrat ca şi în română, din epoca latină, probabil grație

Scanned with OKEN Scanner

contactului continuu cu limba greacă, pe când în nordul Italiei sensul s-a alterat cu vremea.

Pentru ÎI ÎNFIEREAZĂ MUSTAŢA „sa moustache commence a pousser", ALR II h. 44 a notat din Jeiăn *poşnit l'-au péri probiúi̯* (< cr. *(za)počinati* „a începe", scr. *probijati* „a-şi face loc, a-şi croi drum").

URECHE

Lat. AURIS nu s-a păstrat în nici o limbă romanică. Toate limbile neolatine au continuat însă diminutivul AURICULA (vezi Zauner, p. 77).

Lat. AURICULA > ORICLA s-a păstrat, de asemenea, în toate dialectele româneşti: ar. *ureacl'e,* megl. *urecl'ă,* ir. *uręcl'e,* dr. *ureche.* În listele lui Bartoli (vezi Puşcariu, SI, III, p. 139) găsim următoarele notaţii: Jeiăni *uręcl'e,* altul *urecl'e,* Suşneviţa *o uręcl'e,* Grobnic *ura urecl'a, o mâre urecl'a,* Gradine *o uręcl'a,* Sucodu *urecl'e,* Noselo *uręcl'e.* Termenul este atestat de: Maiorescu 115 şi 127, Byhan 376, Popovici II, 162, Cantemir 184, Sârbu-Frăţilă 293 şi Kovačec, *Rječnik* 208. ALR I, h. 53 URECHE, dă următoarele forme: *urecl'a* [a]; *uręcl'e* (Suşneviţa), *ura uręcl'a; doi̯ă urecl'i* (Jeiăn). ALI I, h. 22: Seiane *urekl'a,* pl. *do urekl'i;*sud: *urekl'a, urekia; urekl'ile, urek'ie.*

Pentru ÎMI ŢIUIE URECHEA, ALR II, h. 22 [6856], din Jeiăn s-au obţinut două răspunsuri diferite de la doi informatori: *svikęe* (< scr. *izvikati*), respectiv *míie hrmę* [(scr. *grmeti* „a tuna, a bubui, a vui"; cf. ir. *gârmi* intr. (Jeiăn) „a tuna" (Kovačec, *Rječnik,* p. 83)] *m urécl'i,* iar pentru SURD „sourd" ALR II MN [6859] *ylúca*^{u} (informatorul I), *ylúhau̯ cêşti doi̯ u̯ómir îs ylúhau̯.* Pentru *ylúcau̯* cf. şi ir. *gluh, -a, -o* „surd" (Sârbu – Frăţilă, 215). *Gluhau̯* se explică, probabil, dintr-un scr. *gluchav.*

GURĂ

Lat. GULA e continuat de toate dialectele româneşti: ar., dr., megl. *gură,* ir. *gurę* însă cu sens modificat. În lat. *gula* avea sensul de „gâtlej, beregată, gât"

Scanned with OKEN Scanner

Pentru rom. „gură" în latină se spunea *bucca,* păstrat şi el în romanitatea răsăriteană (*bucă*) însă cu alte sensuri: 1. „partea cărnoasă a feţii omului (mai rar a botului vitelor) de la tâmplă în jos, şi prin analogie 2. „fiecare din cele două părţi cărnoase din regiunea posterioară a corpului (omului şi vitelor), (întregit adesea prin *curului*). Sensul acesta a fost înregistrat şi în istroromână la Jeiăn de Ugo Pellis pentru ALI la întrebarea 244: *o buca de cur* „natica (chiappa)" „fesă", de Sârbu-Frăţilă, 194 şi de Kovačec, *Rječnik,* p. 42: *buca de cur, buca curului* (Jeiăn), *buke de cur* (Suşneviţa). Sensul de „obraji" al rom. *bucă* este confirmat şi de drivatele dacoromâne *bucălat, bucos.* Sensul rom. *bucă* se găseşte şi în dial. sicil. *vukka* (cf. R. Ambrosini, *Stratigratia lessicale di testi siciliani di secoli XIV e XV,* în "Bolletino Centro Studi Filologici e Linguistici Siciliani", XIII, 1977) p. 172; Teresa Ferro, *Limba română şi dialectele italiene meridionale: concordanţe ipotetice sau reale?,* în AUT XXXV, 1996-1997, p. 127-128.

Sensul „gură" se găseşte şi în albaneză şi în unele dialecte franceze şi provensale (ILR, II, p. 130 şi CDDE 772, p. 118-119). *Gură* e păstrat în toate localităţile istroromâne (vezi listele lui Bartoli la S. Puşcariu, SI, III, p. 114). ALI, I, h. 28 [161] BOCCA înregistrează la Valdarsa şi Briani forma *gura,* iar la Jeiăn *yúra.* Cele două variante fonetice sunt confirmate şi de R. Sârbu în anchetele sale efectuate într-un timp mai apropiat de zilele noastre (vezi Sârbu-Frăţilă, p. 216). Diminutivul *guriţă,* (< *gură* + *-iţă*) este notat de Iosif Popovici; II, p. 114.

ALR II MN înregistrează termenul şi în MI-E GURA USCATĂ „j'ai la bouche seche (de soif) în Jeiăn: *mie i yúra uscâta* (< part. lui *uscâ* < lat. *exsucare*). Pentru situaţia din latină şi din limbile romanice vezi Zauner, p. 91-97.

PALAT

Lat. PALATUM pare a nu fi fost foarte obişnuit, întrucât acesta, ca termen popular, nu s-a păstrat decât pe un teritoriu relativ restrâns; latina populară a apelat la o expresie metaforică CAELUM BUCCAE, pe care o găsim continuată în toate limbile romanice. Lat. PALATUM este continuat de unele dialecte italiene şi sud franceze

Scanned with OKEN Scanner

(vezi Zauner, p. 56). Cuvântul latinesc s-a păstrat şi în dacoromâna veche: *pănat* (Ps. Sch. 136, 6); de la *părat* s-a format actualul *împărătuş* „Zäpchen", care circulă în Moldova de nord şi în Transilvania (Zauner, p. 56, 60).

CAELUM ORIS era foarte răspândit în latina populară pentru noţiunea germ. „Gaumen". În română, avem aceeaşi imagine în *cerul gurii,* ar. *ţer* fără adausul *di gură* (Zauner, p. 57). În DDA sensul acesta din ar. nu e confirmat. În retroromană, ne întâmpină aceeaşi metaforă: *tsiel de la boca.* În Italia, este puţin răspândită: în Lombardia, Reggio, Genoa etc., iar în Avelino se întrebuinţează perifraza *cielo r'a canna* (= cielo della gola).

Pentru „cerul gurii", ALI, I, h. 33 [168] PALATO a înregistrat la Valdarsa *ţéru,* la Briani *čerénu* (< scr. *čerjen* „boltă"; Skok, I, p. 310), iar la Jeián *niebo.* Tot Ugo Pellis, la aceeaşi întrebare, a primit de la Fiume răspunsul *čel de la boka* „cerul gurii" (it. *celo della bocca*), iar de la Lagusta *nebo* (< cr. *nebo* „idem"). Sintagma *céru de yúra* este cunoscută şi la Jeián alături de *nebo de yúra* după cum se poate vedea din ALR II MN CERUL GURII „voute palatine". *Cer* „Gaumen" a fost notat de Gartner (vezi Byhan 365) şi de Kovačec, *Rječnik,* 62 în contextul: *čeru me dore,* iar sintagma *ĉeru de gură* apare la Popovici II 105 şi la Cantemir 161.

Omonimia între *cer* (< *caelum*) şi *cer* (< *quereo*), precum şi polisemia lui *cer* „caelum" şi „palatum" par a fi cauzele care au dus la înlocuirea termenului *čer* cu *nebo.* „În Suşneviţa, spune Kovačec, *Descrierea,* p. 217, pentru „cer" s-a menţinut cuvântul *ţer* (în sens de „cer" şi „cerul gurii"). Cuvântul corespunzător din Jeián *čer* înseamnă numai „cerul gurii", dar şi în sensul acesta se întrebuinţează tot mai des *nebo* (ISV: Oamenii bătrâni spuneau totdeauna *„čéru me dóre"*, însă acum e mai bine să spui *„nébo me dóre, čeru-ị nebo"*). Numai oamenii bătrâni îşi mai amintesc că în tinereţea lor se spunea *čer* pentru „cer" (...). Probabil omonimia dintre persoana 1 sg. şi 3 pl. prezent a verbului *čâre – čer, čeru* şi expresia *čer* (*allegro* pentru *če – ver* „ce vrei (vei)"), pe de o parte, şi *čer* „cer, cerul gurii", pe de altă parte, cu toate că se întâlnesc destul de greu în aceleaşi contexte, a contribuit la înlocuirea acestuia din urmă prin *nebo.* La aceasta a contribuit probabil

Scanned with OKEN Scanner

şi polisemia cuvântului *čer* „cer", „palat": pentru „cer" a fost luat cuvântul croat *nebo,* iar pentru „palat" a fost menţinut vechiul cuvânt *čer.* Acelaşi fenomen de „vindecare" a polisemiei îl întâlnim şi în Kostrčan, în sud, unde pentru „cer" se spune *čer* iar pentru „palat" *čerén* (...), deşi aceasta se face cu mijloace proprii nu împrumutate. Dar, de îndată ce a intrat în limbă, cuvântul croat *nébo* „cer", el a introdus, o dată cu el, sensul croat (čakavian) dublu „cer" şi „palat" şi a început să înlocuiască cuvântul *čer* şi în sensul de „palat" (Kovačec, *Descrierea,* p. 217-218; idem, *Note,* p. 22).

Pentru noţiunea ZĂBALĂ, ALR I, h. 27 a notat din Suşneviţa *o cru̯ásta; do cru̯áste,* iar din Jeiăn *cutícu de yúră [cutícu de yúră me dóre ke se lihco de la u̯at om otru̯ę cu liyyúra]. Crásta* provine din scr. *krasta* „crustă, escară" sau *kraste* sf. pl. „chelbe, variolă", iar *cutíc* (< scr. *kutić,* diminutiv din *kut* „colţ, colţişor" + suf. *–ić*).

LIMBĂ

Lat. LINGUA, -AE, cuvânt polisemnatic însemnând 1. „limbă", 2. „vorbă, vorbire", 3. „limbă (a unui popor), limbaj", 4. sens special „limbă de pământ, cap, promotoriu", a fost continuat de rom. *limbă* cu sensurile: I. (anat.) „organul cărnos şi mobil din gură care serveşte la udatul, mestecatul şi înghiţitul alimentelor", II. 1. acelaşi organ servind ca organ principal al vorbirii". 2. prin extensiune „vorbă, cuvânt, grai, glas". *Lingua* „Zunge" este moştenită de toate limbile romanice (vezi Zauner, p. 56).

Şi în istroromână *limbę* are cele două sensuri fundamentale. Astfel, Bartoli în listele sale (vezi Puşcariu, SI, III, p. 119) consemnează: *limbă* (= germ. „Zunge" şi „Sprache", la Jeiăn: *mučcat m-am de limba; grea limba; limba* (= germ. „Sprache") *nostra,* la Suşneviţa *limbę,* iar la Grobnic, Gradine, Bârdo, Costârcean, Letai, Sucodru *limba,* iar la Nosello *de limba.* Atestările termenului *limbă* în istroromână sunt şi mai vechi, el fiind notat de Maiorescu 110 cu ambele semnificaţii: „Zunge" şi „Sprache", de Byhan 264 inclusiv în sintagma *limba lu klopotu* "Glockenschwengel", de Popovici II 120, cu aceleaşi semnificaţii şi de Cantemir 169. În *Textele* lui R. Sârbu (vezi Sârbu-Frăţilă, *Glosar,* p. 223), *limba* este înregistrat cu sensul germ.

Scanned with OKEN Scanner

„Sprache": *Oânč aț ștudiruit limba hârvațca? Ea știe tri limbe.* ALR II LIMBĂ „langue" a înregistrat din Jeián *limba; do limbe*, iar ALI 167 LINGUA „limbă" din toate trei localitățile *límba* [sa].

Pentru LIMBĂ ÎNCĂRCATĂ „langue chargée", ALR II MN [6917] a înregistrat din Jeián *blåtna limba. Blåtna,* adj. f. articulat < scr. *blatan, blatna, blatno* „plin de noroi, noroios, murdar".

Pentru PUȘCHEA „petits bouton sur la langue" (< lat. PUSTULA), ALR II, h. 39 consemnează din Jeián termenul *mihúr(u pre limba. Mihur* (< scr. *mehur* „bășică"). Pentru vârful limbii, ALRM I, h. 47 notează sintagmele: *ărtu de limbă* (Sușnevița), *vrhu de limbă* (Jeián). Varianta *ârt, -ure* în sintagmele *opinč cu ârt, ârtu de spic* a fost notată și de la Jeián de Kovačec, *Rječnik,* 34. Istr. *ârt,* din sintagma *ărtu de limbă,* provine din scr. *rt,* pl. *rtovi* cu sensurile: geogr. „cap, promotoriu", „vârf de munte, pisc, culme; creastă". *Vrh,* notat și *vârh* (*vârhu de limbę* în Noselo și în Sușnevița, respectiv *vârhu de limba* în Jeián) de Kovačec, *Rječnik* 211, provine din v. sl. *vrŭhŭ.* La Sușnevița Kovačec, *op. cit.,* a înregistrat și *crâi̯u de limbę. Crâi̯* < scr. *krali* „margine".

BUZĂ

Lat. LABRUM (anat.) „partea cărnoasă care mărginește în afară deschizătura gurii (sau botului la animale) acoperind dinții n-a fost reținut de limba română (după Pușcariu, *Limba română,* I, p. 201-202, pentru că ar fi intrat în concurență omonimică cu *laur* < lat. LAURUS), fiind înlocuit de *buză,* de probabilă origine autohtonă. Două dintre dialectele românești nu l-au păstrat nici pe *buză,* înlocuindu-l cu un cuvânt slav *ustina:* megl. *usnă* (Capidan, *Meglenoromânii,* I, p. 87), ir. *usna.* Vezi și Elena Scărlătoiu, *Istroromânii,* p. 186. Noțiunea aceasta a fost urmărită și de ALI, I, h. 29 [162] LABRO, 163 DUE LABRA. La întrebarea 162 din cele trei localități istroromâne (Valdarsa, Briani și Seiane) s-a răspuns *usna,* iar la întrebarea 163: *úsnile* [pa] în Briani, *do úsni* (în Jeián). Termenul a fost urmărit și de ALR II în expresia (OM CU BUZE RĂSFRÂNTE „(homme) aux levres grosses et irrégulières" în Jeián, de unde s-a primit răspunsul: *pricl'ucâta úsna.* (Pentru *pricl'ucât* vezi supra:

Scanned with OKEN Scanner

zbârcitură). Byhan, *Glossar*, p. 377 dă variantele: *ůšne* şi *úznę* din Jeiăn, Nan. II; *usnă, -ne* Maiorescu, *ušnę* Gartner 772; *ustni* pl. în Jeiăn. Slav. Elem. „Lippe". După Byhan, în istroromână, cuvântul ar avea etimologie multiplă: kr. *usna*, slov. *ustna*. Termenul dacoromân *usnă* ca şi cel megl. *usnǫ* „Lippe", provine din bg. *оустна, оустніє* bulg. *усна* „Lippe, Mündung".

DINTE

Lat. DENS, DENTEM, continuat de toate limbile romanice (Zauner, p. 51) (> rom. com. *dinte*) s-a păstrat şi în istroromână: *ur dint; doi̯ dint* [în note: *toţ dinţi*] (Suşneviţa), *ur dinte; doi̯ dinţ* (Jeiăn) (ALR I, h. 29 DINTE). Formele de mai sus le confirmă pe cele notate de Bartoli: Jeiăn *n dinte* (= un dente), Suşneviţa, Grobnic, Gradine, Bârdo, Costârcean, Letai, Sucodru, Noselo *dint* (vezi Puşcariu, SI, III, p. 110). ALI, I, h. 30 [164] DENTE dă formele: *dint*^{u} (Valdarsa şi Briani), ^{o}*n dinte* (Jeiăn), iar pentru plural, ALI 165 TRE DENTI a obţinut răspunsul *trei̯ dinţ* din toate localităţile anchetate.

Dinte a mai fost obţinut şi în sintagma *dinţi de cîre* din Jeiăn de la subiectul II (ALR II MN DINŢII CANINI „les cannines"). Subiectul V neagă forma dată de subiectul II şi în *dintele de påminte* pentru „măseaua minţii", „dent de sagesse" (ALR II MN [6922]) care este un semicalc după cr. *Påminte* pare a fi rezultatul unei contaminări între ir. **minte* (< lat. *mens, mentis*) şi scr. *pamet* „inteligenţă, spirit", „minte, raţiune". Puşcariu, SI, II îl crede slav vechi (*pamęti*) din perioada străromână. Tot aşa şi Elena Scărlătoiu, *Istroromânii*, p. 192.

Pentru STRUNGĂREAŢĂ, ALR I, h. 31 a înregistrat din Suşneviţa perifraza *uare retki dinţ* (adică „are dinţi rari", cf. cr. *redak, retka, retko* „rar"), iar din Jeiăn *şcul'iţa între dinţ, scul'iţa* fiind un diminutiv de la *şcul'e* „gaură" < sudsl. *škulja* „Loch, Höhle" (Popovici, II, 144), scr. *škulja* (Sârbu-Frăţilă, 284).

Pentru ŞUIERĂ PRINTRE DINŢI „il siffle entre les dents", la Jeiăn, se spune *şvikí* (vezi ALR II MN [6865]) (< cf. scr. *zveketati* „a zăngăni, a zornăi".

Scanned with OKEN Scanner

GINGIE

Pentru dr. *gingie*, ar. *dzindzie* „partea cărnoasă ce înveleşte dinţii şi măselele la rădăcină" (< lat. GINGIVA) în istroromână se spune *zinzire* (vezi CDDE 746, p. 116).

Puşcariu, SI, III, p. 114, dă următoarele forme după listele lui Bartoli: Jeiăn *žinžire* (= it. „dove crescono i denti"), Susneviţa *zinzurinele* (= ţăsta filę de carne), Grobnic *zinzirina*, altul *zinzirele* (?), Gradine *žinžure*, Noselo, Bârdo, Costârcean *žinžirele*, Sucodru *žinžire*, Letai *čerenu* (= it. „gingiva", cr. „id."). Byhan, Jb. p. 392, înregistrează doar varianta *žinžire* din Jeiăn şi *dzindzire* „Zahnfleisch" după Gartner 768. [Termenul istroromân: *žinžire* împreună cu *timpla* (vezi supra) au intrat în dialectele čakaviene din Istria de nord şi centrală (vezi Kovačec, *Descrierea*, p. 197-198; *dzindzira* se găseşte şi în dialectele istroromanze (Ive, apud Zauner, p. 56)].

ALR I h. 32 GINGIE notează din Susneviţa *jiniile* [p.]; *ură* ~, iar din Jeiăn *cuama ca de dinţ* (probabil o greşeală de tipar în loc de *cuârna ca de dinţ*). Forma de la Susneviţa se explică fie printr-o disimilare parţială *zinzire* > *zinzile*, fie prin influenţa unor corespondente italiene; cf. *źenźili* Muggia şi Istria, Ive (apud Zauner, p. 55). ALI 166 GENGIVA a înregistrat din Valdarsa şi Briani *c°ôrna făr de dinţ*, iar din Jeiăn *žinžira*. Expresia analitică *cârne de dinţ* este înregistrată şi de Kovačec (*Descrierea*, p. 198, şi idem, *Rječnik*, p. 47). Aceeaşi imagine metaforică se întâlneşte şi în germ. *Zahnfleisch: Zahn* „dinte", *Fleisch* „carne".

Istroromânul *jiniire* cu rotacismul lui *-n-* intervocalic îşi găseşte corespondent în moldovenescul şi ardelenescul *gingină* LB, VAIDA, *gingenă*, cu atestări din Dosoftei, C. Negruzzi, Alecsandri: *Limba-n gingini lipită mă neacă* DOSOFTEI, PS 66. *În gingini molfăieşte* C. NEGRUZZI II 304/12. *Face răni... pe gingini.* ŞEZ. IV 125/4. *Ginginile măselelor*, ib. II. 92/12. *Lupi fără dinţi în gingeni.* ALECSANDRI, P. II 347. P. ext. *Gingeni* = un fel de boală de gingeni, care face să curgă sânge din ele (DA).

După unii (Byhan, p. 392), forma dacoromână de nord *gingină* şi cea ir. *zinzire* sunt continuatoarele uneia latineşti neatestate **gingina*,

Scanned with OKEN Scanner

iar după alţii (CDDE 746, CIORĂNESCU, DER 3769) „forma în *–ină* se explică prin schimbarea de terminaţiune, care trebuie să se fi întâmplat devreme, cum arată rotacizarea lui *–n-* în ir. Schimbarea de accent în *gingină* e neexplicată" (CDDE, 746). Istr. *žinžire,* împrumutat şi de graiurile croate din Istria, postulează un lat. neatestat **gingina* (cu o reduplicare în loc de *gingiva*) cum arată Skok, I, p. 472 s.v. *dženđiva.*

Forma cu *u: zinzurina,* pl. a. *zinzurinele,* de la Suşneviţa, se explică prin atracţia celor cu pl. în *–uri:* cf. şi *omure* (pentru *omir*) „oameni", *spirure, osure* „spini, oase", iar *žinžirina,* de la Noselo, printr-o nouă sufixare: *žinžire* + *-ina.*

FALCĂ

Lat. MAXILLA „falcă, maxilar" a fost înlocuit în latina dunăreană de FALX, la origine, în terminologia agricolă „cosor" (TILR, II, p. 130) > *talce.* DA crede că rom. *falcă* provine dintr-o formă latinească *FALCA (< *talx, cem,* cfr. *talce* trecut la declinarea I precum a trecut şi în italianul [vechi şi dialectal] *talcia,* romanul *fęlza,* v. picard. *taulque,* azi *tok,* iar după J. Byck şi Al. Graur, BL, I, 1933, p. 41, ar fi un sg. refăcut după pl. *fălci.* Trecerea de sens de la „coasă" la „falcă" e de natură metaforică şi se explică prin faptul că amândouă au o formă curbată „adusă", cum spune DA. Situaţii similare se găsesc şi în alte limbi şi dialecte. Astfel în albaneză „falca" se cheamă *felkiṅe* (< lat. **talc-inea*); în glose vechi din Bergamo cuvântul *taux* (= falx) e explicat prin „ganasa" (= falcă de animal), iar la sarzi, alături de *cavana* „cuţit de grădinar cu limba curbată", se găseşte *cavanu* „falcă", după cum bg. *vilica* şi srb. *vilice* (pl.) înseamnă „falcă", dar şi „furcuţă". Cauza pentru care româna a recurs la acest anti-antropomorfism este că numele latinesc al „fălcii": *maxilla* a primit în limba noastră accepţiunea de „măsea". Şi în unele părţi ale Franţei, d.ex. în Lyon şi Poitou, *maissella, maisselle* înseamnă „măsea". În franceză pentru „falcă" s-a recurs la un termen nou *mâchoire* propriu-zis „mestecătoare", iar în spaniola actuală *meǰilla* înseamnă „obraz", chiar şi „buca obrazului", pentru noţiunea de „falcă" impunându-se termenul nou: *quiǰada* (vezi DA).

Scanned with OKEN Scanner

În istroromână, termenul *falcă* a fost înlocuit de *lâloca* (ALI 171 MASCELLA „falcă, maxilar") < scr. *laloka* „idem" (Skok, II, p. 265); Iosif Popovici, II, dă *lâloca,* pl. *–cile* cu semnificația „bucile feții" trimițând pentru etimologie tot la cr. *laloka.*Traian Cantemir, *Texte,* p. 169, dă *laloche, -e* s.f. „umărul feții", ceea ce ar corespunde cu semnificația înregistrată de Popovici. Termenul are în istroromână atestări chiar mai vechi: Maiorescu: *lalocă, -ce,* Gartner *lalokę, -ke* „Kinnlade, Wange" (vezi Byhan, p. 267). Kovačec, *Rječnik,* p. 102 înregistrează de la Noselo: *lâlokę,* de la Jeián *lâloca,* iar de la Susnevița, pentru aceeași noțiune: *osu de bârba.*

Lat. MAXILLA „maxilar, falcă" s-a păstrat în română însă cu sensul de „măsea", „dent molaire": ar. *măsęaụă,* megl. *măsęụă,* dr. *măsea(uă),* fiind însă înlocuit în ir. de *cutńac:* Susnevița *ur cutńac; doi cutneaĉ,* Jeián: *cutńacu; doi cutńačă* (ALR I h. 30 MĂSEA). Termenul *cutńac* (< scr. *kutnjak* „măsea") este confirmat și de ALI, I, h. 31 [172] DENTE MOLARE: Valdarsa și Briani *cutńacu,* Seiane *cutńac.* Același cuvânt e înregistrat de la Susnevița și Jeián de Kovačec (*Rječnik,* p. 60). Atestările termenului sunt însă mult mai vechi: îl găsim la Byhan, p. 260: *kutnjak, -ats* „Backzahn" (< kr. *kutnjak,* slov. *kotnjak*) și la Popovici, II, p. 104: *cutńac,* pl. *–č* „măsea" [< croat. *kůtnjak*], g. Backzahn.

Pentru COLȚI (DE MĂSEA) „racines (d'une dent)", ALR II, h. 42 a notat din Jeián răspunsul *coreniția,* un diminutiv de la *coren* „rădăcină" (vezi Kovačec, *Rječnik,* p. 53) (< scr. *korjen*). Pentru MĂSEAUA MINȚII „dent de sagesse", ALR II MN [6922] a înregistrat din Jeián sintagma *dintele de pâminte.* Se pare că în multe cazuri locul lui *măsea* în istroromână a fost luat de *dinte;* cf. măseaua minții, dar și *dinte hníiu* (< scr. *gnio* „putred", „stricat") și *șupl'u* (< scr. *šupolj, šuplja* „gol, găunos, scobit") *dinte* pentru MĂSEA GĂURITĂ „(dent) cariée" (ALR II h. 43) la Jeián, *svadi* (< scr. *(iz)vaditi* „a extrage") *dintele ke me dore* ALR II MN (6924) SCOT MĂSEAUA „je me fais arracher une dent", *me dinți doru* ALR II MN [4198] DURERE DE MĂSELE „mal aux dents".

Scanned with OKEN Scanner

Pentru ÎI CLĂNŢĂNESC DINŢII DE FRIG „il claque des dents (de froid), ALR II, h. 40 a notat din Jeiăn *dinţi trémuru de râce* (< *tremulare, recens)*. Pentru STREPEZESC DINŢII „j'ai les dents agacées" ALR II MN [6920]: *dinţi mi-au utîrnit* (cf. pct. 37 din Banat: Gad: *utrnuti zubi od kiselog iela*), iar pentru SCRÂŞNEŞTE DIN DINŢI „il grince des dents": *şcripes cu dinţi* (ALR II, MN [6918]. Cf. şi răspunsurile din graiurile sârbeşti din Banat, pct. 25 şi 37: *scribit*ę *u zubi,* respectiv *şcrípi zubina.* Cf. scr. *škripati zubina* „a scrâşni din dinţi". Pentru MĂ SĂGEATĂ PRIN MĂSEA „j'ai des elangements dans une dent", ALR II, h. 41 notează din Jeiăn *mire dore dintele* şi, în sfârşit, pentru ŞTIRB, ALR I, h. 69 a înregistrat la Suşneviţa *omu nu-are un dint,* pl. *omu nu-are doi dinţ,* iar din Jeiăn *ştirbast, om far de ni un dinte* „ştirb, om fără nici un dinte" (< *ştirb* + suf. *–ast* sau direct din scr. *štirbast*?).

BARBĂ. BĂRBIE

Lat. BARBA având sensul „părul care creşte la oamenii adulţi pe bărbie, pe gât şi pe obraji" s-a păstrat în toate limbile romanice (vezi Zauner, p. 75), inclusiv în română, având descendenţi în toate dialectele: ar., megl.; dr. *barbă,* ir. *bårbę.* Prin analogie, *barba* a ajuns să însemne şi „bărbie". Sensul acesta e atestat deja în latină, în CGL II 262; III 247, fiind răspândit, după DA, în Neapole, Friaul, în Franţa meridională, în Peninsula Iberică, precum şi la albanezi şi bulgari. Lat. MENTUM „bărbie" (înlocuit după cum s-a văzut în multe regiuni ale Romaniei de BARBA) se păstrează doar în toscană: *mento.* În alte zone ale Italiei, *mento* este un împrumut din limba literară (Zauner, p. 70).

Ca în cele mai multe graiuri dacoromâne, ir. *bårbę* a ajuns să însemne atât „barbă" cât şi „bărbie". Astfel, Bartoli în listele sale (vezi Puşcariu, SI, III, p. 103) notează la Jeiăn *åba bårba* (= 1. „barbă", 2. „bărbie"), la Suşneviţa *bårba* (= „barbă") *åba* şi *bårba* (= „bărbie"), alături de care se găseşte şi un împrumut slav: scr. *brodo: čela stărat åre brodo* (= „barbă") *åb; s-a trupit* (< scr. *trupiti* „idem") *pre broda,* „s-a lovit în barbă". La Grobnic, se pare că *barbă* a fost înlocuit în ambele sensuri de *broda: åba broda* (= „barbă"), *pre broda* (= „bărbie") *batut.* În Sucodru: *åba bårba* (= „barbă"); *pre bårba* (= „bărbie"), iar, la Noselo, alături de *bårba,* având ambele semnificaţii

Scanned with OKEN Scanner

[*bårba* (= „barbă") *åbę, pre bårba* (= „bărbie")], pentru noţiunea de „bărbie" circulă şi *brod: pre brod* (= „bărbie"). Termenul, cu sensul germ. „Bart", a fost înregistrat de mai toţi cei care s-au ocupat de istroromână: Maiorescu 94, Byhan 197, Popovici II 91, Cantemir 158, Sârbu-Frăţilă 190, Kovačec, *Rječnik* 34. Cu sensul „bărbie", cuvântul e notat de Byhan 197, după Gartner. *Bårba* „unchi", „Oheim, Onkel", trebuie să fie un împrumut din graiurile venete din Istria. Cuvântul poate fi urmărit şi pe baza h. 49 PLURALUL CUVÂNTULUI BARBĂ din ALRM I: Suşneviţa: *bu̯arbę*, Jeiăn: *bu̯årbę*.

ALI, I, h. 36 [173] MENTO „bărbie" dă din toate localităţile anchetate *bårba*, în schimb, pentru BARBA „barbă", ALI 174 înregistrează din Valdarsa şi Briani un diminutiv *barbuţu* (cf. şi derivatele italiene în *–ozz, -uzz: barbozzo, barbuzzo* a căror arie se întinde din Lombardia până în zona venetă – Zauner, p. 72) iar din Seiane, un împrumut din italiană: *båte* (< it. *batto* „mustaţă"). *Bărbuţ* s.m. sg. şi pl. a fost notat cu sensurile: 1. barbă, 2. bărbie şi de Cantemir 158. ALR I, h. 34 BĂRBIE a notat răspunsuri diferite de cele obţinute de Ugo Pellis: *subu̯årba, are subu̯årba gru̯åso* (Suşneviţa), *subu̯årba, de ios de subu̯årba* (Jeiăn). Cele două forme sunt fie un semicalc după cr. *(pod)brada(k)*, gen. *podbratka* „bărbie" (< *pod* „sub" + *brada* „bărbie"), fie o inovaţie independentă (cf. aceeaşi hartă, pct. 359 *subarbă*, alături de *bărdi̯e*, pct. 270 *su*^{b}*barbă*) . Cf. şi băn. *sumână* „subsuoară".

Pentru SPÂN „imberbe" ALR II MN [6935] a obţinut din Jeiăn forma *liş* (< scr. *lis* „vulpe", în sens figurat „om şiret": *lukav čovek*).

Pentru diferitele forme de barbă: 1. CIOC „barbiche", 2. MUSCĂ „mouche", 3. FAVORIŢI „favoris", ALR II MN, a primit răspunsuri doar la ultimele două: *musca*, respectiv *şcrăniţa* (< cr. regional *skranjice* „slepočice, tempije" (Skok, III, s.v. *skranje*). *Şcrăniţa, -e* e înregistrat şi de Kovačec, *Rječnik*, p. 189 de la Jeiăn cu sensul „slepočica", „tâmplă".

GÂT

Pentru GÂT „parte a corpului" (la om şi la unele animale) care uneşte capul cu trunchiul; p ext. organele interne ale acestei părţi (cfr.

Scanned with OKEN Scanner

gâtlej, beregată, gâtiţă, înghiţitoare), în istroromână se foloseşte termenul *gut*, pl. *guture*. Cuvântul a fost notat deja de Maiorescu 107, de Byhan 228, de Popovici II 114 şi de Cantemir 167. ALR I, h. 35 GÂT, a înregistrat din Suşneviţa *gutu* [a], iar din Jeián *ɣutu; doi ɣúture* (tot gâtul deci cât cuprinde). Şi ALR II, h. 46 GÂT „cou", notează din Jeián aceleaşi forme: *ɣútu; ɣúturle*, în sfârşit, ALI, I, h. 37 [175] COLLO „gât" consemnează din toate localităţile anchetate: *gutu*. Kovačec, *Rječnik*, p. 88, înregistrează, din graiurile de sud, *gut, -u* m. pl. (*doi gut*) şi n. (*guturle*), iar de la Jeián *ɣút, -u, -ure, -urle*. Sârbu-Frăţilă, p. 216, înregistrează ambele forme: *gut (ɣut)*.

Originea românescului *gât* este, după DA, necunoscută, iar după CIORĂNESCU: „dudoso". Nu lipsesc totuşi încercările etimologice. Derivându-l din lat. *guttur* nu se explică trecerea lui *u* la *â*, iar dacă-l derivăm din slav. **glŭtŭ* „înghiţitură; rămâne neeplicată amuţirea lui *l*. Posibil ar fi ca lat. *guttur*, păstrat şi în derivatele *guturai, gutunar*, să fi dat **gut*, care ar putea fi refăcută din pl. **guturi* – care, apoi, sub influenţa cuvântului slav — cfr. *gâtlej* — să fi primit forma *gât*" (DDA). În privinţa istroromânului *gut*, DA arată că acesta poate fi un descendent direct al lat. *guttur* sau un împrumut recent din cr. *gut* „gâtlej". După CIORĂNESCU DER 3788: „Podra tratarse dell lat. *guttura* (cf. fr. *goitre*, montañés *gotré* „papera"), de cujo resultado *gîturi* se habrá reconstituido un sing. analógico. (...) Tanbien podria ser un s. reduicido desde el lat. a los tipos de secunda decl., como *împărat* < *imperator* (...). En ambos casos, el resultado *î* es problematico. La analogia con *guturai*, en donde *u* se ha conservado, parece indicar que en *gît* hubo un cruce con esl. *grŭlo* „garganta" o, según otros, con las voces esl. der. de **glŭtŭ*, cf. eslov. *golt*, cr. *gut* (> ir. *gut*). La der. del esl. es aun más dificil que del lat. (...)" Şi după Kovačec, *Descrierea*, p. 198: „Termenul *gut* (gît) poate fi atât slavul *glŭtŭ* cât şi lat. *guttur*". Elena Scărlătoriu, *Istroromânii*, nu-l trece în lista termenilor referitori la corpul omenesc, boli ale omului sau ale animalelor; medicină populară (p. 180-187), ceea ce înseamnă că nu-l consideră de origine slavă.

Scanned with OKEN Scanner

GÂTLEJ

GÂTLEJ. Partea interioară a gâtului cuprinzând faringele cu esofagul şi laringele cu traheea. (Deoarece poporul nu cunoaşte anatomia gâtului, în limbă se confundă cuvintele referitoare la diferitele părţi ale lui; cele mai potrivite corespondente româneşti pentru termenii tehnici sunt: faringe = gâtlan, laringe = gâtlej, esofag = înghiţitoare sau gâtiţă, traheea = răsuflătoare sau beregată) (DA).

Pentru GRUMAZ, ALR I, h. 36 a înregistrat din Suşneviţa: *ur gut; doi gut,* iar din Jeiăn *yútu,* specificând că se înţelege tot gâtul, deci cât îl cuprinzi cu amândouă mâinile.

Grumaz (mai demult şi azi în popor aproape numai la plur. tant.) are semnificaţia: 1. Gât, (înţelegându-se organele interne) gâtlejul şi faringele. 2. Gâtul (ca parte a corpului, la om sau la animale, care împreună (= împreunează) capul cu trunchiul, p. restr. partea dindărăt a gâtului cu ceafa (la om), pe care se reazămă jugul sau hamul (la animale trăgătoare), prin analogie: Partea aceea a unor obiecte care prezintă o asemănare cu gâtul omului (DA). Înrudit cu alb. *grumas* (gurmas) „gâtlej"; par a deriva amândouă dintr-un lat. pop. **grumus* „gâtlej", care apare în ital. *digrumare* „a înghiţi cu lăcomie" şi în rom. *sugruma* (DA).

Pentru partea de dinainte a gâtului „gorge (partie antérieure du cou)", ALR II MN notează din Jeiăn *yútu,* iar pentru PARTEA DINAPOI A GÂTULUI „chignon (partie postérieur du cou)"; *cêrbiĉa; cêrbiĉile. Cerbice* (transcris *cserbicsă,* pl. *-csele),* însemnând „partea dindărăt a gâtului", este atestat şi de Andrei Glavina, care îl dă şi într-un scurt context: *Ma are jurele csela cserbicsa grosea!* (vezi Puşcariu, SI, III, p. 202). Atestările din istroromână sunt chiar şi mai vechi: la Maiorescu: *cerbice, -ci,* la Ive II *ćerbiće,* la Weigand I *tšerbitše,* la Gartner *tserbitse.* Termenul, provenind din lat. CERVIX, -CEM, e inserat şi în *Glosarul* lui Iosif Popovici, II, care face specificarea că se întrebuinţează „şi la boi şi la omir", precum şi în glosarul lui Traian Cantemir, p. 161.

Scanned with OKEN Scanner

Tot *cêrbiĉa vâkeľei* s-a răspuns şi pentru GREABĂN „garrot" (vezi ALR II MN [2194]). Bartoli (vezi Puşcariu, SI, II, p. 106) a înregistrat *cerbice lu bovu* (= „collo del bue") în Sucodru. *Cerbiča* înregistrează din Jeián şi Ugo Pellis, ALI, I, h. 38 [176] NUCA, COLLOTTOLA. Acelaşi învăţat italian înregistrează însă din Valdarsa forma *zoωfa / záta* iar din Briani, *c°ωfa* [în transcriere ALR *ţâta / ţâta / čâfa*] de la informatori diferiţi, confirmând astfel persistenţa termenului autohton în varianta sudică a istroromânei semnalată şi de Glavina: *csata,* pl. *csatele* „partea dindărăt a capului" de a cărei veridicitate Puşcariu (SI, III, p. 201) se îndoia, după cum o atestă semnul exclamării aşezat după *csata* (!). De altfel, termenul, după Grigore Brâncuş (*Vocabularul autohton*, p. 59-61) trecut în categoria cuvintelor autohtone sigure, comparat cu alb. *qatë,* a fost înregistrat şi de Sever Pop (vezi ALRM I, h. 51 SUNETUL Ĉ ÎN CEAFĂ). Forma *čâfa* „ceafă" e atestată şi de Kovačec (*Descrierea,* p. 197). Acelaşi autor, în *Rječnik,* p. 61, notează pentru graiurile de sud *čâfę, -a,* iar pentru Jeián *čâfa, -e, -ele,* având sensul „zatiljak" (mali mozak) „ceafă"; „cerebel".

Pentru MĂRUL LUI ADAM „partea proeminentă a zgârciului tiroidian, vizibilă la bărbaţi în partea anterioară a gâtului; (popular) nodul gâtului", în istroromână se întrebuinţează un termen de origine slavă (scr. *grklian* „gâtlej, laringe"): Suşneviţa *gîrcl'ǫnu; -cl'ǫń* [p], Jeián *hîrcl'ânu; -cl'âne* (vezi ALR I, h. 37). *Gîrcl'ân, -u* însemnând „gâtlej" e consemnat şi de Popovici, II, *Glosar.* Existenţa termenului în toate patru dialecte româneşti (vezi Elena Scărlătoiu, *Istroromânii,* p. 182), ar pleda pentru un împrumut slav vechi.

Lat. UVA „Zäpchen", fără sufix, nu s-a păstrat decât în retoromană unde, de obicei, apare cu articolul aglutinat. În celelalte limbi romanice, *UVA* este „prelungit" cu unele sufixe diminutivale: *uvula, uva + -itta, uva + -ella* sau s-a contaminat cu *luna* (Zauner, p. 58-60). O altă categorie o constituie formaţiile metaforice: comparaţia cu o limbă mai mică germ. „Zünglein", ca în dr. (Transilvania) *limburuş,* ar. *limba ţea mica, limbăriţă* etc. sau cu un „omuşor" germ. „Menschlein": dr. *omuşor,* ar. *omlu mic,* cf. şi alb. *nieridh* „Zäpfchen", un diminutiv de la *nieri* „om", „Mensch" (Zauner, p. 61).

Scanned with OKEN Scanner

Pentru OMUŞOR „apendice cărnos situat în cavitatea bucală, în partea posterioară a palatului moale; uvulă, (regional) împărătuş, limburuş", în istroromână s-au înregistrat termenii: *linguriţa / picuniču-n gura* (Suşneviţa), *víliţe* (Jeián) (vezi ALI 169 UGOLA „omuşor, epiglotă"). Primul termen, *linguriţa,* e un diminutiv de la *lingură* (< lat. *lingula*), *picuniču,* un derivat cu suf. dimin. *-ič* de la o bază **picun-;* pentru cel de la Jeián, cf. scr. *vilica* „falcă, maxilar" „furculiţă". ALR I, h. 33 OMUŞOR a înregistrat de la Jeián termenul *zahlitâvăţu* [a], confirmat şi de ALR II MN OMUŞOR [6929]: *zahlitâvăţu.*

Observaţie: *Linguriţe,* la Suşneviţa, *linguriţe, linguriţ* la Costârcean denumesc şi „cavitatea de mai jos de stern, lingurea". Termenii aceştia, arată E. Petrovici şi P. Neiescu (*Persistenţa insulelor lingvistice*, p. 203), doar întâmplător seamănă cu cel dacoromân *lingurea* cu acelaşi sens. Asemănarea se datoreşte faptului că amândoi termenii sunt calcuri după slavă, cel istroromân după scr. *làžičica,* iar cel dacoromân după bulg. *lăžička* (cf. şi scr. *làžica,* bulg. *lăžica* „lingură"). În Jeián, arată cei doi lingvişi clujeni, a fost împrumutat termenul scr. *jlíciţa de cl'ept* < cr. *žličica,* o variantă a lui *lažičica* apărută prin metateză din *l(u)žičica* (cf. v.sl. *lužica* „lingură").

Pentru AMIGDALE „glandele limfatice, în formă de migdale, aşezate la intrarea gâtlejului, de o parte şi de alta a omuşorului", în graiul din Jeián se întrebuinţează termenul *gl'inda* (vezi ALR II MN [6950]) (< lat. **glanda, -am,* pt. *glans, -ndem* prin schimbare de declinare). Cf. şi megl. *gl'indură* (cǫn ăi mică), *jel'că* (cǫn ăi mari). Cf. şi dr. *ghindură* „ganglion", spec. „amigdală" < lat. *glandula, -am* (DA), în latină frecvent la plural *glandulae* „ghindură, amigdale, gâlci" (GUŢU, DLR, 522). *Gl'indurę* „amigdală" trebuie să fi existat şi în istroromână, cum o dovedeşte *gl'indur* „amigdalită" atestat la Jeián de ALR II, h. 118 AMIGDALITĂ „amigdalite" şi cum o dovedeşte *yl'indúrę, -a* de la Jeián din sintagma *yl'indure ali lúba* înregistrată de

Scanned with OKEN Scanner

Kovačec, *Rječnik,* p. 84, însemnând „krva pod pozuham", „gâlcă sub subsuoară".

Termenul istroromân pare a fi împrumutat şi de unele graiuri croate: *gliendura* (Arbe), *glindura* (Istria) însemnând „glandula, tonsilla" (vezi Luciano Rocchi, *Latinismi e romanismi antichi nelle lingue slave meridionali,* Udine, 1990, p. 190: „Il tipo II [*gliendura,* n.n. V.F.] dipende indubbitamente dall'istrorum. *gl'indura,* rum. *ghindură* „ghiandola").

BEREGATĂ „laringe; înghiţitoare, gâtiţă"; p. ext. toată partea gâtului în care se află laringele" se întrebuinţează şi în Jeiăn: *biricu̯åta [biricu̯åta prinde* „pe unde" *se mărănca]* (vezi ALRI, h. 38). Pentru aceeaşi noţiune, la Suşneviţa, ALR I a notat *gîrcl'o̯nu* [a], iar Kovačec, *Rječnik,* p. 37: *bericåtę* însemnând „ždrijelo", „gât, gâtlej, faringe". Termenul are atestări şi mai vechi, fiind notat de Popovici, II, p. 92: *berikåta* „Kehle" şi de Cantemir, *Texte,* p. 159: *bricátę, -e* „beregată".

Pentru *beregată* s-au propus mai multe etimoane. Puşcariu (*Pe marginea cărţilor,* DR, IX, p. 440) se gândea la lat. **verucata,* derivat din *veruca,* plecând de la imaginea beregatei scoasă din vita tăiată. Aceasta are „o serie de ridicături, încât a putut fi numită „cu ieşituri". Pentru *v* iniţial redat prin *b* în latina vulgară, spune Puşcariu, există şi alte exemple: cf. rom. *băşică, bătrân, boaţe* etc. *C,* arată lingvistul clujean, s-a păstrat la istroromâni. În ceea ce-l priveşte pe *g* din dacoromână, se pare că acesta s-ar datora unei apropieri de *verigă:* forma *verigată* se găseşte în pct. 138 din ALR I, h. 38, iar asimilarea *e – e (berecată)* din *e – u (*berucată)* e destul de frecventă.

DEX trimite la srb. *berikat.*

CIORĂNESCU, DER 789 admite etimologia propusă de Puşcariu: lat. **verucata* < *veruca.* Arătând că, după ALR I h. 38, termenul e răspândit în Banat, Oltenia şi Muntenia, el respinge totodată etimonul sârbesc *berikat,* pentru cuvântul românesc. Mai degrabă lucrurile stau invers: srb. *berikat* „debe preceder del rum.". Nu pare a fi posibilă nici derivarea cuvântului românesc din gr. **βαρυξ,* etimologie propusă de Diculescu, *Elementele,* p. 475.

Scanned with OKEN Scanner

II. TRUNCHIUL ŞI ORGANELE INTERNE

SPATE

Pentru noţiunea germ. „Rücken" în latină se întrebuinţau termenii *TERGUM* şi *DORSUM*. Dintre aceştia nu s-a moştenit în limbile romanice decât ultimul: rom. *dos*, vegl. *duas*, it. *dosso*, log. *dossu*, eng. *dös*, friul. *dués*, fr., prov., cat., *dos* (REW 2755). În perioada romanică s-au produs unele modificări prin sinecdocă. În Pen. Iberică şi în Sicilia pentru germ. „Rücken" s-a moştenit lat. *spatula*, iar în Romania orientală termenul nederivat *spatha*, pl. *spathae* > rom. *spate*. În terminologia corpului omenesc, cuvântul a pătruns din cea militară; schimbarea de sens a avut loc şi în celelalte limbi romanice, însă la dimin. *spatula* (TILR II 131).

Păstrat în toate dialectele româneşti (ar., megl., dr. *spate*), ir. *spâte* a fost notat deja de Maiorescu 123: *spate* „Rücken", fiind consemnat apoi şi de Byhan 349: *spǫtele* din Jeiăn (după Nanu II), de Popovici II 150: *spâte, -le* „Rücken", de Bartoli în listele sale (vezi Puşcariu, SI III 134), care îl înregistrează din mai toate localităţile istroromâne, dându-l în scurte contexte şi marcându-i şi semnificaţia prin corespondentele italiene sau croate. Astfel, la Susneviţa, *spâte* apare în expresii precum: *crţeį pre spâte, pre spâte purtâ* (= cr. „narame", it. „schiena superiore"), fiind sinonim când cu *umeru* (= cr. „rame", it. „omero"), când cu *lopâtiţa* (= cr. „lopatica", it. „spatola") sau cu *životu* (= cr. „život"); la Grobnic *spâtele* (= cr. „pleća") sau *lopâtiţa* (= cr. „lopatica"); la Costârcean *spâtele* este egal cu *umeru* şi *lopâtica* tot scupa (= împreună); la Sucodru *spâtele* are sensul it. „la schiena", *umeru* desemnând „la parte superiore", iar *lopâtiţa* „la parte inferiore", pe când, la Noselo, *spâta-į lopâtiţa şi umeru scupa*.

Termenul este notat şi de Cantemir 180, de Sârbu-Frăţilă 277, care îl dau şi într-un context: *Pre spâte âl obârnim* „îl întoarcem (porcul) pe spate", şi de Kovačec, *Rječnik*, 179. După romanistul de la Zagreb, la Susneviţa, Noselo şi Jeiăn, *spâte* are semnificaţia cr. „leđa, pleća", la Susneviţa „ramena, leđa", iar la Jeiăn „leđa": *spâtele* ali *lopâtiţele*.

Scanned with OKEN Scanner

Alteori, *spåte* ajunge să fie sinonim cu *hrbăt* „spinare, şira spinării" (Puşcariu SI, III, 233). Ultimul în expr. *osu de hrbo̯t* are sensul de „Rücken", iar singur *ho̯rbatu* „Messerrücken" (Byhan 229).

Hărbăt-u de om, de bou, de că, de såco „spatele de om, de bou, de cal, de tot (slov. *hrbĕ*) (Popovici II). *Hărbăt, -ure* „spate" (Cantemir 167).

Atlasele consemnează următoarele răspunsuri: ALR II h. 95 CAD PE SPATE, CAD ÎN NAS: *o åm cazut pre hrbăt,* MĂ DOARE SPATELE (ALR II MN): *me dore hrbătu,* ALR II MN SPATĂ „OMOPLATE": *lop°åtiţa de măra; lopåtiţe* [p]; ALR II MN CRUCEA ŞALELOR: *ᵘosu de hrbăt.*

În ALI au fost urmărite următoarele chestiuni: 177 SPINA DORSALE „coloana vertebrală" pentru care de la Valdarsa s-a răspuns *ósele de hârbet,* 178 SCHIENA: din toate trei localităţile diverse variante ale lui „spinare, spate" *hârbăt,* 179 SPALLA „umăr": Valdarsa şi Jeiăn: *umere,* 180 SCAPOLA „omoplat" pentru care de la Seiane s-a dat răspunsul *o spåta.*

Dos a fost notat de Byhan 209 şi de Popovici II 107.

Lopåtiţa (în diverse sisteme de transcriere) a fost notată de Byhan 266, Popovici II 121, Sârbu-Frăţilă 224.

Sârbu-Frăţilă 197 înregistrează pentru „spate" şi *cârcă* s.f. în sintagma *ân cârcă* „în spate" pe care o compară cu dr. *în cârcă* şi cu cr. *(nositi) na krke* (a duce) în spate, precum şi *cârcåta* s.f. „cârcă, spate": *cu cârcåta, ân cârcă cu brenta åm åpa purtåt* – cu spatele, în cârcă cu brenta am cărat apă (< cr. *krkata* „cârcă, spinare, spate").

Aceeaşi autori au notat şi termenul *plečca* (Jeiăn), *plečkę* (Suşneviţa), s.f. „spată, omoplat" (< scr. *plečka* „omoplat, spată; spată la animale").

Din acelaşi domeniu cu *spate* face parte şi *cocoaşă* şi *cocoşat.* Pentru „cocoaşă" în ir. se întrebuinţează termenul *gobę* (Byhan 223, Popovici II 112, Cantemir 160, Kovačec, *Rječnik* 84) (< cr. *goba* 'idem'). *Góbast, -ę* (*yobast, -a:* Jeiăn) „gâb, cocoşat de spate" a fost notat de Popovici II 112, de Cantemir 166 şi de Kovačec, *Rječnik* 84 (< cr. *gobast*).

Scanned with OKEN Scanner

SUBŢIOARĂ

SUBŢIOARĂ (lat. *subala,* păstrat numai în română; fonetismul românesc este o formaţie românească cu *sub-: subala* >*suoară,* cf. arom. *soară* – Sala, *De la latină la română,* 47) a fost înlocuit în ir. de un termen croat: *pažuho.*

ALR I h. 54 a notat din Suşneviţa *su p^{u}ázuha,* iar din Jeiăn *sup p^{u}åzoha* (vezi şi ALRM I h. 83), iar la întrebarea 108 Părul de subsuoară: *peri di sup^{u}ázuha,* respectiv *peru de sub p^{u}åzoha.*

Ugo Pellis la întrebarea 181 ASCELLA „subsuoară" a notat din Seiane *supáçuha* – sotobračo, iar din Briani *sup^{o}ωξuxa.* Kovačec, *Rječnik* 143 a notat *pazuhę, -a, -e, -ele* de la Suşneviţa, *påzuhę, -a* de la Noselo şi *påzuha* de la Jeiăni, toate având sensul cr. *pazuho.* De la Noselo, savantul croat a notat şi sintagma *peri su påzuhe* „dlake ispod pazuha".

Etimonul mai apropiat al cuvântului istroromân este o formă veche (sec. XV) scr. *pazuha* „axilla" (vezi Skok II 624), deşi şi actualul cr. *pazuho* trebuia să se încadreze la substantivele de decl. I.

UMĂR

Lat. *HUMERUS* este continuat numai în părţile extreme ale Romaniei (rom., sp., pg.). Cuvântul este cunoscut şi de ital. literară (*omero*), dar acesta nu se găseşte în nici un grai popular; doar sarda şi dial. corsican merg, ca de multe ori, cu spaniola (Zauner 99).

Termenul latinesc are descendenţi în toate dialectele româneşti: ar. *numer(e), (a)numir,* megl. *numir,* dr. *umăr,* ir. *umer, rumer, rumen* (Puşcariu, EW 1794).

În istr. termenul este atestat de Maiorescu 127: *umer,* pl. *umeri,* de Byhan 331: *umer, -ri, -re,* de Popovici II 162: *umer, -u,* de Bartoli (vezi Puşcariu, SI III 138) care-l notează din mai toate localităţile (mai exact din Jeiăn, Suşneviţa, Grobnic, Bârdo, Costârcean şi din Sucodru): *umer(u),* de Cantemir 164: *umer,* de Sârbu-Frăţilă 293 şi de Kovačec, *Rječnik* 207, atât din sud cât şi din nord. Kovačec, *ibidem,* notează de la Noselo şi varianta *umâr.*

Scanned with OKEN Scanner

ALR II MN UMĂR; UMERI, notează din Jeiăn *ũ ᵘumer; doi̯ ᵘumerʲ*, iar ALI 179 SPALLA (vezi şi ALI I h 40), din toate trei punctele: *úmeru.*

Maiorescu 127 notase din Schitazza forma *rumer,* formă ce se explică, după Byhan 331, prin aglutinarea articolului nehotărât, fenomen pe care îl găsim, la acelaşi cuvânt, şi în ar. şi megl. ca şi în alte dialecte romanice. Forma *ramen,* adică *råmen* (= *rǫmen* în sistemul de transcriere fonetică al lui Weigand) provine din cr., slov. *rame, -ena.*

PIEPT

Lat. PECTUS s-a păstrat din punctul de vedere al formei în toate limbile romanice (REW 6335; ILR II 131), având descendenţi şi în toate dialectele româneşti: ar. *ḱeptu,* megl. *ḱept,* dr. *piept,* ir. *cl'ept.*

Maiorescu 117 menţionează formele *pliept* (cu *l* muiat) şi *piept,* despre ultimul afirmând că se aude în Schitazza. Tot Maiorescu 99, declară că a notat formele *chiept,* pl. *chieptur, cheptură* şi *chiepturi,* rar *piept* „Brust". *Pl'ept* a mai notat Sârbu-Frăţilă 251, alături de *cl'ept* 197.

Cercetătorii care au urmat după Maiorescu au notat numai forma *cl'ept* (Byhan 242, Popovici II 98, Cantemir 162, Kovačec, *Rječnik* 50).

Bartoli în listele sale (Puşcariu SI III 127-128) atestă forma *cl'eptu* din Jeiăn, Suşneviţa şi Sucodru. La Suşneviţa, alături de *cl'eptu,* se spune şi *ştumigu de om, de blåge* (de om, de animal) fiind identic cu it. „petto", la Grobnic se întrebuinţează doar *ştumigu* având semnificaţia germ. „Brust" şi a croatului „prsa", iar la Letai *ştumigu* = it. „petto".

ALR I h. 39 PIEPT notează din graiul de nord *ştumigu lu omu, stumigu me dore,* menţionând şi faptul că în Valdarsa se zice *cl'eptu* [a], iar din Jeiăn *cl'ăptu* [a]; *doi̯ cl'ăpturę.*

ALI 209 PETTO (vezi şi ALI I h. PETTO. STOMACO) notează din Seiane *kl'eptu,* din Valdarsa *pl'eptu* (în BA *kl'eptu* XIII 237), din Briani *ştumigu.* Forma *pl'ept(u)* se explică din *pi̯ept(u)* cu

epetenza lui *l'* între *p* şi *i̯* semivocalic sub influenţă slavă (croată), (cf. *pi̯erde* > *pl'erde, ti̯er* > *fl'er, mi̯ere* > *ml'ere*) iar *cl'ept* din *pl'ept* prin disimilarea *p - p* > *c – p*.

Ştumigu „piept", notat din mai multe localităţi istroromâne, este un împrumut din croată: *štumig,* care, la rândul ei, l-a luat din dialectul venet al italienei. Sensul „piept" este foarte răspândit în Italia septentrională (Zauner 141-142). Cf. în Istria la Laurana *el stomaco,* la Lussingrande *štomigo,* iar la Cherso alături de *peto, štomigo* (ALI 209) ancheta lui Ugo Pellis.

ALR II h. 57 notează de la Jeiăn *ji̯vót: (me dore totile ji̯vot)* pentru „coşul pieptului", iar pentru „furca pieptului" de la doi informatori diferiţi *lingura,* respectiv *ji̯l'ičiţa.*

Lingură, termenul obţinut de la primul informator din Jeiăn, ca şi *linguriţă* de la Suşneviţa şi *linguriţe,* pl., *linguriţ* de la Costârcean, înregistrate de E. Petrovici şi P. Neiescu în anchetele lor din anii '60, doar întâmplător seamănă cu cel popular *lingurea* din dacoromână. „Asemănarea, afirmă cei doi lingvişti clujeni, se datoreşte faptului că amândoi termeni sunt calcuri după slavă, cel istroromân după scr. *lažicica,* iar cel dacoromân după bulg. *lažička* (cf. scr. *làžica,* bulg. *lăžička* „linguri"). E. Petrovici şi P. Neiescu au înregistrat de la Jeiăn şi termenul *ji̯ličiţa de cl'ept* pe care îl explică din cr. *žličica,* o variantă a lui *lažičica,* apărută prin metateza din *l(u)žičica* (cf. v. sl. *lužica* 'lingură' (E. Petrovici şi P. Neiescu, *Persistenţa insulelor lingvistice,* p. 203).

SÂN

Termen panromanic *SINUS* (REW 7950), însemnând 1. „fiecare din cele două mamele ale femeii; piept. 2. partea dinainte a corpului omenesc care se află între cele două braţe şi care formează exteriorul bombat al pieptului; piept, torace" este continuat de toate dialectele româneşti: ar., megl. *sin,* dr. *sân,* ir. *sir.* În ir. termenul este atestat deja de Maiorescu 122: *sir* şi *ser,* pl. *siruri* „Busen", de Byhan 338: *sir* „Busen", de Popovici II 149: *sir* „Busen", de Cantemir 180: *sir, -ure* „sân". Bartoli în listele sale (vezi Puşcariu SI III 131) îl notează din mai toate localităţile istroromâne: Jeiăn *n sir pure; siru*

Scanned with OKEN Scanner

mušåt (sollo delle donne), Suşneviţa *ăn sir* (= degli uomini), *siru* (= delle donne), Gradine *n sir, siru,* Bârdo *n sir,* Costârcean *n sir* (= it. „in seno"), *sir,* Letai şi Noselo *siru.* Atestări mai noi din cele mai multe localităţi istroromâne ne dă Kovačec, *Rječnik* 117: *sir, -u* (Suşneviţa, Noselo, Jeiăn) cu sensul „prsa (ženska posa s dojkama); dojka"; „sân, piept, mamelă", dar şi „njedra" „sân, piept": *ân sir purtå* (Jeiăn) – nositi u njedrina, *ţo portu ân sir męre* (Jeiăn) – ja u njedrina nosim jabuke; *am pus ân sir* – stavio sam u njedru.

ŢÂŢĂ

TITIA sau TITTHE (păstrat în unele dial. it. şi în sardă; alte limbi romanice continuă o altă formă *titta* – vezi TILR II 132) are descendenţi în toate dialectele româneşti: ar. *ţâţă,* megl. *ţoţă,* dr. *ţâţă,* ir. *ţiţę.*

A fost atestat de Maiorescu 126: *ţiţă,* pl. *ţiţe* „Brust, Zize" de Nanu din Jeiăn şi Suşneviţa (vezi Byhan 370), de Popovici II 161, de Bartoli de la Jeiăn, Grobnic, Bârdo, Costârcean, Letai, Sucodru şi Noselo (vezi Puşcariu SI III 136), de Cantemir 184, de Sârbu-Frăţilă 291 şi de Kovačec, *Rječnik* 204, de la Jeiăn: *ţiţa, -e* având sensurile „dojka", „mamelă" şi „kvrga, izraslina; izraslina", „nod, excrescenţă", „kvržica (na jeziku): *ča ţiţa mi-av narastit ča boliţa* mi je ona kvrga, ona izraslina".

ALI 210 MAMMELLA şi 211 MAMMELLE (vezi şi ALI I h. 51 MAMMELLA. MAMMELLE), prin Ugo Pellis a înregistrat formele: *ziza, duo zize* (Seiane), *zizela* (Valdarsa) (BA XIII dă forma *zizeca!*) fără plural, iar de la Briani *ura tsitsa, do tsitse.*

Pentru SFÂRCUL ŢÂŢEI, ALR II h. 60 a notat din Jeiăn sintagma *br°ådoviţa de ţiţa. Bradoviţę* „sfârcul mamelei" se mai găseşte la Byhan 199, la Popovici 94, precum şi la Kovačec, *Rječnik* 41: *brådoviţę* (în sud), *brådoviţa* în nord, la Jeiăn. Termenul a pătruns din cr. *bradovica* „idem".

Ţiţela de la Valdarsa notată de Ugo Pellis poate fi rezultatul unei contaminări între *ţiţe* şi it. *mamella,* sau o formă de sg. refăcută după pl. articulat *ţiţele.*

BURTĂ

Pentru germ. „Bauch", în lat. cl. se întrebuinţa cuvântul *VENTER*, transmis mai tuturor limbilor romanice, fără a fi peste tot utilizat, cedând teren în faţa altor termeni. În romanitatea răsăriteană *VENTER*, devenit *vintre*, a fost continuat doar de dacoromână unde a dobândit printre altele sensurile. 1. Pântece, abdomen, burtă. 2. (La pl.) Măruntaie. 3. Dizenterie. Dar şi aici el este puternic concurat de *pântece* (< lat. *pantex, -icem*) întrebuinţat în Moldova, Basarabia, Crişana, Transilvania fără sud-vestul şi centrul acestei provincii, unde se foloseşte *toale* (< lat. *tollis, -em*), ca în Banat, şi de *burtă*, probabil, un cuvânt din fondul autohton preromanic, răspândit în partea de sud a României (vezi harta nr. 8, după ALR I la Sextil Puşcariu, LR I, p. 196).

Dintre cei trei termeni străvechi cunoscuţi pe diferite arii ale dacoromânei, istroromâna îl păstrează pe *toale*, utilizat mai ales în varianta sa nordică, mai exact la Jeián.

Termenul a fost atestat deja de Maiorescu 105: *tole, tolele* (art.) „Bauch, Unterleib", de Byhan 216: *tole, tol'* „Bauch", de Bartoli (vezi Puşcariu, SI III 112): de la Jeián *tole* „Bauch" şi „Blasebalg der Schmiede", de la Suşneviţa: *folele za šopi şi za poši*, unde este concurat foarte puternic de *trbuhu* (= it. „pancia"), de Sârbu-Frăţilă 213, care îl dau şi într-un scurt context: *Porcu âl pun aşå pre fole şi âl bicares* „Porcul îl pun aşa pe burtă şi îl tranşează (măcelăresc)" şi la Kovačec, *Rječnik* 80, tot de la Jeián în contextul: *fečoru dore folele* „djete boli trbuh", „pe copil îl doare burta".

Şi lucrările de geografie lingvistică au notat de la Jeián cuvântul de origine latină. Astfel ALRM I h 60 şi ALR I h. 100 notează din Jeián *tole*, ALRM II MN [2211] BURTĂ „ventre" *fólelę; doi tol'* [k] *tolur*^{e}, iar ALI 218 VENTRE PANCIA: *tu̯ólele*. Pentru *burtos*, ALR II h. 63 [2214] înregistrează de la Jeián perifraza *u̯ómu cu m*$^{(o}$*are tole*.

În graiurile de sud, termenul a fost înlocuit cu unul croat, *trbuh*, înregistrat sub diverse variante formale: *trbuh, trbuxu* „Bauch" (Byhan 362), *trbuh, -u* „Bauch" (Popovici II 159), *trbuhu* [= it. „pancia"] la Suşneviţa, *trbuh* (= it. „ventre") la Grobnic (Bartoli-

Puşcariu SI III 112), *tărbuh, -ure* „pântece" (Cantemir 183), *târbuh (tărbuh), -ure* „burtă, stomac, pântece" (Sârbu-Frăţilă 287), *trebuh,* variantă provenind din slov. *trebuh,* (Sârbu-Frăţilă 287), *trbuhu* [a]; *doi trbuh* (ALR I h. 42 PÂNTECE) *trabuhu* din Valdarsa, *terbuhu* din Briani (ALI 218 VENTRE PANCIA).

Cu sensul „corp (?), burtă", Cantemir 168 notează termenul *jivút, -ure,* care provine din cr. *život.*

Pentru „pântece, burtă" de la Bârdo, Bartoli (vezi Puşcariu SI III 112) a notat termenul *sopęlele* (pl. art. n.n. V.F.).

Alte sinonime ar fi: *zgiba* notat de Ugo Pellis de la Seiane şi *dimnele* (< cr. *dimlje*) de la Valdarsa şi Briani (ALI 238 INGUINE). Ultimul dintre termeni, sub o formă mai apropiată de etimon [*dimlę*], a fost înregistrat şi de Sever Pop de la Jeiăn: *me dóre ân dimlę* (ALR I h. 43 VINTRE).

STOMAC

Pentru noţiunea „stomac", în ir. s-au înregistrat mai multe variante: *stomic* şi *stumic,* cu accentul pe prima silabă (Maiorescu 124), *stómik, stomih, štumigu* în Jeiăn (Byhan 352, 355), *ur ştúmic; doi ştumig* (pl.) de la Suşneviţa, *ştumiyu* me dóre (la furca pieptului) ALRM I h. 67, *ştúmih,* respectiv *stumiy; ştumişe* de la informatori diferiţi din Jeiăn, ALR II h. 64 STOMAC, *ştumihu* [a], din Seiane, *čm°ωru* din Briani (ALI 217 STOMACO DELL'UOMO) *ştúmiy* (Sârbu-Frăţilă 286), *ştulbih* (Sârbu-Frăţilă 285), *ştumig, -u, ştumişe, -ele,* neutru la Suşneviţa şi Bârdo, *ştumiy, -u, -le,* la Jeiăn, având sensurile cr.„želudac" la Suşneviţa şi Jeiăn, respectiv a cr. „prsa" la Bârdo (Kovačec, *Rječnik* 192). *Stúmig* este un împrumut fie din cr. *štumig* „idem", fie din istriotul *ştumigo. Čmâr* de la Briani < cr. *čmar* „intestinum rectum" (vezi Skok I 332), iar *ştulbih* este, probabil, rezultatul unei contaminări între *ştumig* şi *târbuh* (Sârbu-Frăţilă 285). Sârbu-Frăţilă 220 înregistrează şi termenul *jeludaţ, -ure* „stomac" (< scr. *želudac* „idem").

RÂNZĂ

Maiorescu 119 atrăgea atenţia că în ir. este cunoscut şi termenul *rensă* [rânză, n.n. V.F.] care este sinonim cu *stumic*

„stomach", „Magen" la Jeiăn, iar în celelalte localităţi [„la alţii" cum zice el, n.n. V.F.] cu „pântecele umplut", „aufgeblächter Bauch". *Rânză* (la om şi la vacă) înregistrează şi S. Pop din Jeiăn, iar din Suşneviţa cu semnul întrebării (ALRM I h. 66). Din ir. l-au mai notat Popovici II 143, Puşcariu SI III 231. Termenul este autohton sigur (Brâncuş, *Vocabularul autohton*, p. 109-110).

Puşcariu SI III 231 arată că *rănţa* este în Jeiăn numai „rânza" de miel sau de viţel sugaci, întrebuinţată la prelucrarea brânzei; în Suşneviţa şi Sucodru se întrebuinţează în concurenţă cu *cmâr*, şi cea de porc; în Grobnic, Gradine şi Bârdo se zice numai *cmâr;* în Suşneviţa se mai face deosebire şi de *ştumig*, care e numai de om şi de vită; Tercovici distinge: *cmâr* are svaki om şi anca porcu, bovu âre *pâmpuhu*, ne *cmâr* ke *priodę* (= fiindcă rumegă).

Sârbu-Frăţilă 266 înregistrează şi ei *rânza* s.f.: *Rânza de viţę se pureântru lâpte*, considerându-l un element autohton cf. alb. *rrëdës* „chiag". Aceeaşi autori înregistrează termenul *pârd, -ure* cu sensurile „pipotă, rânză", „diafragmă": *Ş-atunče ştulbihu şi pârdu şi ča če tot vire-nuntru, drobu se hitačę.* Ş-atunci stomacul şi rânza şi tot ce ese află înăuntru, măruntaiele se scot (Sârbu-Frăţilă, 248).

BURIC

Pentru noţiunea desemnată de germ. „Nabel", în lat. se folosea termenul UMBILICUS, continuat sub diverse forme şi transformări ale acestuia în limbile romanice (vezi REW 9045; Zauner 161-165; TILR II 132).

Lat. *umbilicus* (panrom. REW 9045), sub influenţa lui *umbo, -onem* „rotunjime proeminentă", „erhabene Rundung" (Puşcariu EW 240), cu trecerea lui *i* la *u* (Densusianu, ILR I 65), produsă pe teren românesc sub influenţa labialei precedente şi prin deglutinare, prima parte fiind simţită ca articol nehotărât, trebuia să devină *umburic* de la care, apoi, *un buric* şi, în sfârşit, *buric*.

Termenul este păstrat în toate dialectele româneşti: ar., mr., dr., ir. *buric*.

Maiorescu 96 îl înregistrează de la Suşneviţa şi Letai, alături de *popăc*, unde este la fel de uzual. Este notat, apoi, de Byhan 202, de

Scanned with OKEN Scanner

Popovici II 95 şi de Bartoli în listele sale (vezi Puşcariu SI III 105) din Jeián, din Susneviţa, Grobnic, Sucodru şi Noselo. *Pupăc* este folosit la Grobnic alături de *buric,* la Gradine, Bârdo, Costârcean şi Letai, Bartoli neînregistrând decât termenul de origine slavă (< sloven. *popek,* cr. *pupak*).

ALR I h. 59 notează de la Susneviţa *pupăcu de trbuh* (sic!), *doi pupăĉ,* iar din Jeián *ur buric; doi buriĉă.* Tot *buric,* de la Jeián, notează şi ALR II MN [2651]: *b°ábiţa taľa buricu* „moaşa taie buricul (la copil)". ALI 219 OMBELLICO a notat de la Seiane *buriku,* de la Briani *pupóku,* iar de la Valdarsa *dimńele* (vezi şi ALI I 60). W. Dahmen şi J. Kramer (BA XIII) au trecut greşit de la Valdarsa *burik!* Pentru etim. lui *dimńe* vezi supra.

De reţinut este că, din Valdarsa, Sever Pop ALR I h. 42 [100] a notat alături de *trbuh* „pântece" şi termenul *buríc,* precum şi faptul că, din aceeaşi localitate, Ugo Pellis a înregistrat pentru CAPEZZOLO „sfârc al mamelei" (ALI 212): *burik.*

Forma de la Valdarsa, spun W. Dahmen şi J. Kramer, BA, XIII, 237, este foarte interesantă: etimonul e lat. UMBILICU (de fapt *UMBULICU, n.n. V.F.), dar în nici un dialect nu se găseşte sensul de „sfârc"; peste tot avem sensul de „buric", „centru"; în arom. şi „stomac" (şi în megl. n.n. V. F.). Sensul cel mai strict al ir. *buric* este cel al dacorom. „punta" = buric al degetului „punta del dito".

De adăugat este că mai apropiat de zilele noastre *buric* (masculin sau neutru) a fost notat atât de la Susneviţa, cât şi de la Jeián de Kovačec, *Rječnik* 42.

În ceea ce priveşte concurenţa dintre *buric* şi *pupăc* este interesantă observaţia făcută în urmă cu mulţi ani, de Tercovici, unul dintre informatorii lui Bartoli, din Bârdo: *Sušnevzi ziku buriku,* e noj li se spotjen = susneviţenii zic buric, iar noi râdem (de ei), în Bârdo cuvântul întrebuinţat fiind *pupăk* (vezi Puşcariu, SI II 232).

MAŢ

Lat. INTESTINUM, cunoscut tuturor limbilor romanice literare, nu s-a păstrat în graiurile populare, decât probabil în unele din Peninsula Italică (Zauner 180). Dintre termenii latini populari, româna

a păstrat pe *matia* (continuat şi de it. şi sardă – TILR II 131), devenit *maţă* din care s-a refăcut un sg. *maţ*, dr., ar. *maţu*, megl. *maţ*, ir. *måţe* pl.

În ir. termenul de origine lat. se păstrează numai în Jeiăn, fiind consemnat de Maiorescu 112: „*maţ*, plur. *maţe*. Ceilalţi zic *budile*"; Byhan 281 îl dă ca fiind specific aceleiaşi localităţi istriene de nord şi numai la pl. *mǫtse*. Bartoli în listele sale îl înregistrează tot de la Jeiăn, la pl. articulat *måţele* cu sensul germ. „leere Gedärme" (vezi Puşcariu SI III 122). Acelaşi lucru îl afirmă şi Puşcariu, *ibidem*, p. 231: „*måţe* s-a păstrat în Jeiăn, însă se spune numai despre cele goale; pentru „maţele" nepreparate se zice *budile*, cuvânt care s-a generalizat în celelalte comune".

Termenul a mai fost înregistrat de Popovici II 124: *måţ, -u*, pl. *-urle: måţu de cur* cu sensul germ. „Darm, Mastdaram", de S. Pop, în anchetele sale, tot din Jeiăn *mu̯åţe de drob:* (sg.) (ALR I / 50, ALRM I / 75, 76), de ALR II MN [2219] MAŢUL GROS: *mårle måţ*, iar de la un alt subiect *ča måra måža de drob*, precum şi în expresia *måţele crulés de tu̯omę* (ALR II h. 62 [2210] CHIORĂIE MAŢELE), de Ugo Pellis la chestiunea 220 din ALI BUDELLA, INTESTINI: *måţele* (la Seiane), de Sârbu-Frăţilă 226 *måţ, -e; måţe de cobasiţe* „maţe pentru cârnaţi", de Kovačec, *Rječnik* 113, care ne asigură că *måţ, -u* n., pl. *måţe, -ele* (se foloseşte şi în sud nu numai la Jeiăn) cu sensul cr. „crijevo": *måre måţ* (în sud), *måţu de cur* ili *ólina* (la Jeiăni) „debelo crijevo", *drobân måţ* „tanko crijevo", *måţele čâle mår* „debela crijeva", *måţele čâle mič* (sud) – „tanka crijeva".

Aşa cum am menţionat deja, în cele mai multe localităţi istroromâne *måţ* a fost înlocuit de *budilę*, întrebuinţat mai ales la pl. *budile*, împrumutat din it. *budilla* „intestin". Cuvântul a fost înregistrat de Maiorescu 96: *budilă*, pl. *budile* „maţe", de Byhan 200, de Popovici II 95: *budilę, -e* „maţe", de Bartoli în listele sale de la Jeiăn unde *budile* are sensul germ. „eingefühlte Gedärme", de la Suşneviţa *budilele* (anche per la budella del vitello di latte), de la Sucodru şi de la Noselo (vezi Puşcariu SI III 122). Cantemir 159 înregistrează forma *b(r)udilę* cu sensul „intestin", iar ALI 220 *budelele* de la Valdarsa. În sfârşit, Kovačec, *Rječnik* 42 notează: *budilę, -a, -e, -ele* de la Suşneviţa, cu

sensul cr. „crijeva", „utroba", *budile* alături de *cobasiţe* de la Bârdo cu sensul cr. „kobasice" (= rom. cârnaţ) şi *budile* alături de *cârnâte* de la Noselo şi Jeián cu sensul cr. „krvavice".

Un alt sinonim pentru *mâţ* şi *budilę* este *olitele* (pl. art.) înregistrat de Bartoli din Gradine, de S. Pop din Suşneviţa *ólitęle* (pl.), *čuda ólitę* (mai multe), (ALRM I / 72, 73), de Ugo Pellis din Briani *ólitele* (ALI 220) şi de Kovačec, *Rječnik* 136: *olite, -ele* din Suşneviţa = cr. „crijeva".

Kovačec, *Rječnik* 136, a înregistrat de la Jeián şi *olína* (augment.) „debelo crijevo": *mâţu de cur ili ólina* „guzno crijevo ili debelo crijeva".

Olite provine din cr. čakavian *olito* cunoscut în Istria cu sensurile „crijevo", „krvavica" (Skok, I, p. 751, s.v. *jalito*) (vezi şi Kovačec *Ditterences lexicales,* p. 70), iar, *olina* reprezintă probabil acelaşi cuvânt printr-un schimb de sufix *-ito, -ina.*

În sfârşit, Popovici II 163 a înregistrat şi termenul *utrobę, -a* „burtă, intestine" [< cr. *utroba*] sinonim cu germ. „Bauch, Eigenweide".

În aceeaşi sferă semantică se încadrează şi rom. *măruntaie* s.f. pl. 1. Totalitatea organelor interne la animale şi la om; viscere; *p. restr.* organele interne aflate în cavitatea abdominală (< lat. *minutalia*), cu sensul românesc atestat în textele latine, cf. ThLL VIII 1045, 77; celelalte limbi romanice, it., v. fr. conservă sensul originar „mărunţişuri"; ar. *minuţal'e* „aşchie, mărunţiş", provine din lat. **minutalia* – TILR II 131.

Pentru „măruntaie" în istr. se întrebuinţează termenul *drob,* înregistrat de Byhan 210 după Nanu din Jeián, de Popovici II: *drob, -u, drobu de ml'ę; ficâţi şi budilele de ml'ę, tot scupa,* de Cantemir 165: *drob, -ure* s.n. „măruntaie", de Sârbu-Frăţilă 209; *drob, -ure* „drob, măruntaie" şi de Kovačec, *Rječnik* 72; de la Suşneviţa: *drob, -u* m. (S) – utroba, drob: *drobu ali budílele: plut'ile, ticâţi, budílele* (S) – utroba ili crijeva (sic!); pluća, jetra, crijeva.

Byhan îl derivă din v.bg. **drobŭ,* Puşcariu SI III 221 îl consideră de orig. cr. *drob* „maţe, intestine"; slav (probabil v.sl.) *drob*

Scanned with OKEN Scanner

îl consideră Popovici, Sârbu-Frăţilă 209 îl dau ca împrumut scr. *drob* „idem" sau v.sl. *drobŭ,* cf. şi slov. *drob,* iar Scărlătoiu 181-182: v.sl. *drobŭ.*

INIMĂ

Cu excepţia părţilor laterale extreme, în toate limbile romanice s-a păstrat pentru noţiunea exprimată de germ. „Herz" lat. *COR.* În romanitatea răsăriteană locul lat. *cor* a fost luat de *anima* (păstrat şi el în limbile romanice, cu sensul primitiv „suflet"): dr., ar., mr. *inimă,* ir. *i̯irimę.* De menţionat este că în rom. *inimă* are şi sensul de „stomac", sens ce coincide cu cel al fr. *coeur,* bg. *sărce,* gr. *καρδία* (CDDE 866, CDER 4424). Termenul megl. *ińămă, inimă* se întrebuinţează numai în anumite expresii, în rest fiind înlocuit cu *buric.*

Înlocuirea lui *cor* prin *anima* se explică prin concepţia (credinţa) că inima este sediu al sufletului de care noţiunea de inimă este foarte apropiată.

Schimbarea aceasta de sens s-a putut petrece uşor în română, deoarece aici *anima* nu a fost influenţată de limba bisericii (catolice) în care sensul lui *inimă* era foarte clar circumscris. A avut loc un transfer din sfera spirituală în una materială (Zauner 153).

I̯irimă este singurul termen cunoscut în toate localităţile istroromâne, fiind înregistrat de toate lucrările cercetate: Maiorescu 108: *irimă,* pl. *irime* „Herz", Byhan 233: *i̯irimę,* „Herz, Mut" Popovici II 117: *i̯irime, -a,* pl. *-ele;* Bartoli în listele sale notează în toate cele 9 localităţi (vezi Puşcariu III 117): *i̯irima,* Cantemir 168: *i̯irimę, -e* s.f. 1. inimă. 2. curaj: *Far de i̯irimę* (Fară de curaj), Sârbu-Frăţilă 219: *i̯írima,* Kovačec, *Rječnik* 96: *i̯irimę* (Suşneviţa), *irima* (Jeiăni) – *srce;* stožer u sredni ugljenice. Kovačec, *op. cit.,* 96 îl dă şi în următoarele expresii şi sintagme: *i̯írima a mę* (Jeiăn) – srce moje; *ča fost-a a lui pre i̯irima i̯åco žå* (Jeiăn) to je ujemu na srcu bilo jako žao; *vâc âm ver ti tu la i̯írima* (Jeiăn) uvijec češ mi ti biti pri srcu.

În lucrările de geografie lingvistică a fost notat de Sever Pop la chestiunea 122 INIMĂ (mă doare la inimă; unde se află) : 01 : *i̯írima lu ómu; do i̯irime, me dórę la i̯írima* [la stânga]; 02 : (o) *i̯írima; i̯írimę (ăn liva stran)* (în partea stângă) (ALRM I / 62, 63, 64, 65), la chestiunea

123 : BĂIERILE INIMII : 01 : *jilęlę lu iírime,* 02 : *jilęlę de la ţirima... + mi-s la ştúmih* (ALR I h. 44) şi la BĂTAIE DE INIMĂ : 01 : *el' bţatę ţirima,* 02 : *ţírima îl' tuĉę* (ALR I h. 123).

În ALR II termenul se află în MN [2203] INIMA BATE *yírima z'boţwe* şi în h. 58 MĂ DOARE LA INIMĂ : *me dórę yírima* [burta] + *me dóre yirima n nuntru.* În sfârşit, ALI chestiunea 215 CUORE DELL'UOMO dă din toate trei localităţile anchetate *iírima (ţirima).*

FIERE

Lat. FEL, FELEM (panr. REW 3234) s-a păstrat în trei dintre dialectele româneşti: dr. *ţiere*[1], ar. *ĥeare,* pl. *ĥerĭ* (DDA[2] s.v.), megl. *ĥiari* (Capidan, *Megl.* III 151).

În ir. termenul a fost înlocuit cu unul slav: *juč* înregistrat de Sârbu-Frăţilă 221 şi care provine din cr. *žuč* „idem", varianta *jţóţuč (jolč)* pentru care cf. slov. *žolč* „idem". ALR I h. 47 FIERE [128] a notat din Suşneviţa *juć'a,* iar din Jeián *júĉa se otecę* (< scr. *žuč,* gen. *žući* „fiere") (Skok III 686).

Termenul este notat şi de Kovačec, *Rječnik* 230: *žuče, -a, žuć, -ile* (şi pl. din *žuče*), fem. (la Suşneviţa) „žuć".

Bartoli în listele sale (vezi Puşcariu SI III 112) în dreptul lui *ţiere,* pierdut de ir., înregistrează de la Suşneviţa doar sintagma *ţuco ca şi pelenu* „amar ca şi pelinul".

FICAT

FICATUM, adj. substantivizat izolat din sintagma *iecur ţicatum* „ficat de gâscă îngrăşată cu smochine", accentuat pe penultima silabă, este continuat şi de unele dialecte romanice: dalm., it., ret. (REW 8494). Majoritatea limbilor romanice apusene moştenesc termenul lat. corespunzător cu accentul pe prima silabă (cf. REW 8494).

Termenul latinesc are descendenţi în trei dintre dialectele româneşti: dr. *ţicat,* ar. *ĥicat,* ir. *ţicât,* în megl. întrebuinţăându-se sintagma *drob negru.*

A fost înregistrat de Ion Maiorescu 105: *ţicat,* art. *ţicatlu,* pl. *ficaţi,* Byhan 215: *ficęt, -ts,* Popovici II 109: *ţicât, -u,* pl. *–ţ, -i,*

Cantemir 166: *ticat, -ł,* Sârbu-Frăţilă 214: *ticât, ticâł,* Kovačec, *Rječnik* 79: *ticâł, -i* (Jeián, Suşneviţa, Noselo), precum şi sg. *ân ticâł,* pl. *ticâţe, -ele* la Jeián, respectiv ur *ticâł* sg., *ticâţ* pl. la Suşneviţa corespund cr. „jetra".

ALR I h. 46 FICAT [126] a înregistrat din punctul 01 [e] *ticâţi* [pl.], [θ] : 02 *tic^{u}âţi* [pa]; [θ]. ALI 5608 FEGATO a notat din Seiane *tik^{o}átzi,* iar din Briani *tik^{o}ωtsi.*

Sârbu-Frăţilă 218 notează ca sinonim pentru „ficat" termenul *ietra, -e* (< scr. *ietra* „idem").

PLĂMÂNI

Lat. PULMO, -ONEM (păstrat în it., sard., retr., fr., port. TILR II 131, REW 6833) este continuat şi în romanitatea răsăriteană de dr. *plămână, plumână, plumân,* de ar. *pălmună* şi de ir. *plumărę* (Puşcariu, EW 1344, CDER 6476). În megl. e înlocuit cu sintagma: *drob alb.*

Termenul moştenit din lat. în ir. este atestat numai de Maiorescu 117: *plumîră,* pl. *plumîri,* art. *plumîrile,* de unde a fost preluat de Byhan 310, transcris *plumǫrę.* Popovici II 137 spune: *Plumîre n-am auzit* în Valdarsa.

Cercetările ulterioare au atestat un termen de origine croată (*pluća*) *plut'ę,* pl. *–ile* „plumână" (Popovici II 137), *plút'ilę;* [Ø] din Suşnevişa (ALR I h. 45 PLĂMÂNI [127], *plućile* din Briani (ALI 214 POLMONE), *plut'a* s.f. plămâni ALI I 54 (Sârbu-Frăţilă 251), *plut˝ile* f. pl. (şi: o *plút˝e, plút˝a*) „pluća" la Suşneviţa şi Jeián (Kovačec, *Rječnik* 148).

ALR I h. 45 notează din punctul 02 (Jeián) *utróba i̯ă vide ficaţ.* Pentru *utroba,* cf. scr. *utroba* 1. intestine 2. măruntaie 3. pântece, burtă şi mai ales *utrobica* „ficat" (Skok III s.v. *utroba* „intestina").

COASTĂ

Lat. *COSTA* este continuat de toate limbile romanice cu mici excepţii nesemnificative (Zauner 151-152), având descendenţi în toate dialectele româneşti: ar., mr., dr. *coastă,* ir. *costę.* A fost înregistrat de Maiorescu 101, de Byhan 249, de Popovici II 101, de Cantemir 163, de Kovačec, *Rječnik* 54, de la Suşneviţa, de Sârbu-Frăţilă 200, de Bartoli în listele sale (Puşcariu, SI III 107). Unii dintre cercetătorii menţionaţi

Scanned with OKEN Scanner

îl înregistrează şi cu sensul de „povârniş" sau chiar ca toponim. În lucrările de geografie lingvistică este notat de la Jeián de ALR II MN şi de ALI 213 (cf. şi ALI I h. 53 COSTOLA): *kosta* (Seiane), *koştele* (Valdarsa), *ura kósta* (Briani).

Pentru *coastele* de animale, în special pentru cele de porc, Sârbu-Frăţilă 266 au înregistrat şi termenul *rebro, rebra* (< scr. *rebro* „coastă, cotlet"): *Se veţ voi obreji rebra, atunče ânsa panţeta ramâre.* „dacă veţi răzui coastele, atunci rămâne numai carnea dintre coaste".

SPLINĂ

Splină (< lat. *splinem,* slab reprezentat în Romania – Sala, *De la latină la română,* 46; vezi şi REW 8164 *splén, spléne* „Milz") este bine ancorat în romanitatea răsăriteană, având descendenţi în toate dialectele româneşti: dr., ar., mr. *splină,* ir. *splirę.*

În ir. termenul a fost înregistrat deja de Maiorescu 123: *splină* şi *spliră* „Milz", de Byhan 348-349: *splirę, -re* „Milz", de Bartoli (vezi Puşcariu SI III 134) din Jeián: *šplira* de ALR II MN [2218] tot din Jeián *şplira,* de ALI 5609 MILZA: din Seiane *spl'ira* şi din Briani *splira* precum şi de Kovačec, *Rječnik* 191, tot din Jeián *şplira* „slezene". Bartoli notase de la Suşneviţa *sléžena,* care, desigur, este împrumutat din cr. *slezene.*

RINICHI

Lat. *RENES* s-a păstrat în dr. *rână*[1], refăcut după pl. *râne* (cf. J. Byck şi A. Graur, BL, I, 1933 p. 41) cu sens schimbat. Sensul originar „rinichi", trecut în română asupra diminutivului, s-a păstrat în celelalte limbi romanice (TILR II 131; vezi şi REW 7026 *ren, rene* „Niere").

În romanitatea răsăriteană s-au păstrat, pe arii diferite, două derivate de la *ren: reniculus* > ar. *arnicl'u,* dr. de tip muntenesc *rinichi,* respectiv *renunculus* > dr. de tip nordic (Banat, Transilvania, Moldova) *rărunchi.*

În istroromână termenul de origine latină a fost înlocuit de *bubric,* var. *bubrig* (< scr. *bubreg,* în Istria *bubrik,* gen. *–iga* – Skok I 227).

Termenul a fost înregistrat de Popovici I 146: *bubrii* = rene, care trebuie să fie o formă de pl., de Sever Pop în anchetele sale din

Suşneviţa: *ur bubríg; doi ~* şi din Jeiăn *doi bubríję* [p.]; *ur bubrig* (ALR I h. 48, ALRM I h. 71), de Sârbu-Frăţilă 194: *bubric, -č: Camenţi de la bubric* „pietricelele de la rinichi" şi de Kovačec, *Rječnik* 42: *bubreg, -u* neutru şi masc. *doi bubreg, bubrižile* la Suşneviţa, *bubríg,* neutru la Noselo, *bubríy, -u, bubrižele* masc. la Jeiăn = bubreg.

Puşcariu EW 1466 menţionează că în ir. pentru „rinichi" se foloseşte termenul *tsmar.*

Termenul sârbesc a pătruns şi în Banat: *bobríc,* fiind notat de Weigand, *Der Banater Dialekt,* şi de ALR I h. 48 din punctele 20, 35, 40, 77, precum şi variantele *brobeć* cu metateză (ALR I h. 48, pct. 49) şi *bobréţ* (ALR I h. 48, pct. 45), *bobriţ* (CADE 156), datorate, probabil, plur. sârbocroat *bubrezi,* după care s-a format un sg. *bobrete* (ALRT II, p. 41, pct. 64) şi *bobríg* (Gămulescu, *Elemente,* 91). Pentru aria actuală a lui *bobric* în Banat vezi NALRR-Banat I, h. 101 *rinichi.* Vezi şi DSB, IV, p. 56, 57 s.v. *bobrei, bobric.*

Popovici II 121 a înregistrat şi termenul *lombuli* (pl. ?) „rinichi", germ. „Nieren", desigur un împrumut din it. reg. *lombolo* = *òmbolo* m. „lombo, lombata [parte dell' animale macellato che contiene uno dei lombi" (Rosamani, p. 549, 700)].

ALI 5615 ROGNONE DEL BUE MACELLATO „rinichi" a notat din Seiane *bubrížele* (pl. art.), iar din Briani *bubrigu* (sg. art.).

Pentru noţiunea de „rinichi" în ir. s-a înregistrat şi *tšmǫr, tsmaru, -ri, -rurle* „Niere" de Gartner (Byhan 370), *ţmăr, -u,* pl. *–i, --urle* Popovici II 161 (< kr. *čmar*).

III. ORGANELE GENITALE

PUŢĂ

Pentru organul masculin de copulaţie şi micţiune în lat. se întrebuinţa *penis* care nu s-a transmis limbii române populare. Pentru aceeaşi noţiune în rom. s-a păstrat lat. *pulla* (*pullus, -a, -um* „petit d'un animal; poulet, mignon, rejeton"), continuat de două dintre dialectele noastre: ar., dr. *pulă.* În legătură cu evoluţia semantică „poulette" →

„membru viril" (pentru care cf. CDDE 1455 şi REW 828), Tache Papahagi, DDA menţionează şi următoarea însemnare: „*osèl* – membro virile, simbolo di fecundità agli antichi, come il sole, dai Sabini detto ausel" (R. Berg, 88) şi rom. popular *pasăre* „penis".

Termen sinonim, întrebuinţat mai întâi numai pentru organul genital al copiilor (băieţi sau fetiţe), în toate dialectele româneşti se păstrează lat. **PUTIUM* „männliches Glied", o prescurtare din *praeputium* (P. Papahagi, AAR, XXIX 246; TDRG; REW 6881; Rosetti, ILR, 194, CDER 6990) : ar., mr., dr. *puţă,* ir. *puţę.*

În istroromână, cuvântul este atestat de Maiorescu 119: *puţă* „partea genitală a bărbatului şi a femeii. Pentru aceasta zic şi *pizdă* (slav)", de unde este preluat apoi de Byhan 324: *putsę, -tse* „männliches und weibliches Glied". În listele lui Bartoli (vezi Puşcariu SI III 129) este înregistrat din Noselo: *puţę* (= cr. „kurac"). Popovici II 142, după cuvântul-titlu ir. *puţę, -a,* menţionează şi forma ar., megl. şi dr. *puţă* glosată pennis, g.(=erm.) männliches Glied, atrăgând atenţia că în ir. cuvântul are (şi) semnificaţia „Schamteil der Kinder", iar ca etimon indică un neatestat **Putea,* preluând de fapt explicaţia etimologică propusă de Puşcariu mai întâi în numărul 11 din „Anuarul" lui Weigand şi reluată apoi în EW 1416.

Termenul a fost urmărit în ir. şi de Ugo Pellis ALI 239 PENE DELL'UOMO care îl înregistrează din Seiane *puúza* (= puuţa) şi din Valdarsa *puza* (= puţa) (vezi şi ALI, I, h. 63 PENE + PENE DEL BIMBO). Kovačec, *Rječnik* 162 îl înregistrează din Suşneviţa *puţę, -a* şi din Jeiăn *puţa,* pl. *puţe, -ele* „penis", „(kurac)".

ALR II Supl. MN PENIS [4876] la Jeiăni: *puţa.* ALR II Supl. PENISUL COPILULUI [4872] MN la Jeiăni: *púţiţa ; puţiţe.*

COI

Lat. *COLEUS* „Hode", cu descendenţi în it., fr. şi prov. (REW 2038), s-a menţinut şi în trei dintre dialectele româneşti: dr. *coi, coaie,* ar. *col'u, coal'e,* ir. *col', col'e.*

În ir., a fost notat de Maiorescu 100 : *coi,* pl. *coie* „Hode", de unde este preluat de Byhan 245 : *kol', -l'e* „Hode". Este înregistrat şi de Popovici II 99 : *col', -u,* pl. *–e* „coi, coaie", g. Hode.

Scanned with OKEN Scanner

Popovici II 132 a notat ca sinonim al lui „*col*" şi *ov, -u, -e, -ele,* cu sensul, „ou" şi „coi", germ. „Ei, Hode". ALI 241 TESTICOLI a înregistrat din Jeiăn dimin. pl. *oš"ore.* De altfel, şi în dr. *ou,* prin anal. (regional) primeşte şi sensul de „testicul" (DLR s.v.). ALR II Supl. TESTICULE (LA COPIL) (4874) MN : la Jeiăni *boş; boşe* [p].

BOAŞE

În aceeaşi sferă semantică cu *coi* se încadrează şi dr. *boş,* cu var. *boaşă,* ar. *boaşe,* megl., ir. *boş,* termen cu etimologie disputată.

Puşcariu EW 210 porneşte de la *boaşe* s.f., plur. tant. al cărui etimon probabil, în ciuda unor dificultăţi fonetice, este **byrsea, -am* (de la *byrsa* = gr. *βυρσα*„piele"), etimon preluat şi de DA. Deosebirea constă în faptul că DA consideră că forma rezultată direct din **byrsea* este *boaşă* şi că forma *boaşe,* la pl., a apărut prin analogie cu „coaie", de unde, apoi, printr-o altă analogie după *coi,* s-a refăcut un *boş,* s.n., iar, de aici, un alt pl. m. *boşi.* De origine latină probabilă este considerat şi de TDRG[1] : lat. pop. *bursa* „Beutel", „pungă" şi, în sfârşit, de origine latină sigură de DEX. Cu specificarea: origine necunoscută apare în SDEM (s.v. *boaşe*), iar Papahagi, DDA în dreptul etimonului pune semnul întrebării [?]. Etimologia propusă de TDRG[1] este considerată de TDRG[2] puţin convingătoare.

Considerându-l de origine necunoscută, CDER 946 respinge etimonul propus de Puşcariu, din motive fonetice şi se gândeşte că acesta ar putea fi tc. *boş* „vacio" cu acelaşi sens de „deşert, gol" (cf. fr. *creux de l'estomac;* din tc. provine şi mr. *boşă* „vacio"), dar renunţă la această ipoteză, deoarece unei astfel de aserţiuni i se opun vechimea termenului (apare la Dosoftei) şi semantismul identic în toate dialectele.

În istroromână termenul a fost înregistrat de Maiorescu 95: *boşe, boşele* în Jeiăn „coaie", de unde îl preia Byhan 196 : *boŝ : boşe* s.f. pl. „testiculi" în Jeiăn. Popovici II 94 înregistrează acelaşi termen: *boş, -u,* pl. *–e, -ele* pe care îl compară cu megl. *boş,* pl. *boaşi* şi cu dr. *boaşe* plur. tant. „coaie", germ. „Hode" considerându-l de origine latină **Byrsea.*

Scanned with OKEN Scanner

ALR I înregistrează termenul în sintagma *cu bóşe mâr* ca sinonim al lui *kílav* (vezi h. 125 HERNIE 1618) din Jeián. Tot de la Jeián îl notează şi Ugo Pellis la întrebarea 240 din ALI SCROTO „scrot, punga boaşelor" : *b"ósele.*

Kovačec, *Rječnik* 40 notează : *bóşe, -le* n. (Suşneviţa), m. (pl.) (la Jeián, sg. *ân boş*) – jaja, muda (kesa); Jeián : *boşele* ali *dím'e* „hernija kila".

BĂŞICĂ

BĂŞICĂ, având şi varianta *beşică* (în Trans. şi Mold.), ar. *bişică,* megl. *bişǫcă* sunt continuatoarele lat. **bessica* (= *uessica*), cu transformarea lui *u* în *b,* petrecută în afară de română, în sardă şi în dialectele romanice din Istria (cf. Zauner 183), termen panrom. cu excepţia limbii dalmate (REW 9276).

În istroromână termenul lat. a fost înlocuit de *mihúr* (< cr. *mihur* „idem") înregistrat de Byhan 276 (după Gartner 862), de Popovici II 125, de Cantemir 171, de Kovačec, *Rječnik* 117 : *mihúr, -u* n. (*mihure, -urele*) sau m. (*doi mihur*) (Bârdo) – mjehur (svinjski) „băşică (de porc)". Se pare că *mihur* se întrebuinţează numai în graiurile istroromâne de la sud de Učka Gora, în Jeián fiind cunoscut termenul *pişálnic* (< *pişa* + *-alnic*) înregistrat de ALR II Supl. h. 5 BĂŞICA UDULUI : *pişálnicu* [a], de ALI 5610 VESCIA : *pišálniku* (Seiane) şi de Kovačec, *Rječnik* 146 : *pişálnic, -u* (Jeián) „mjehur"; *pişálnicu-i̯ čå če se napuhnę* „mjehur je ono što se napuhne" (= pişalnicu este ceea ce se umflă).

De la Briani, Ugo Pellis, ALI 5610, a notat forma *mixúlu* (probabil o greşeală în loc de *mihúr*).

FUTE

Lat. *FUT(U)ERE* „beschlafen" (panrom. REW 3622) s-a păstrat în toate dialectele româneşti: dr., ir. *tute,* ar. *tutire* şi *tuteare,* megl. *tutire.*

În istroromână, verbul a fost înregistrat de Maiorescu 106 care îl dă la indic. prez., la infinitiv şi la participiu: *tut, a tute, tutut,* de unde este preluat de Byhan 221 : *túte, -tut, tut* „coitum facere". Aceleaşi forme ca la Byhan sunt înregistrate şi de Popovici II 111 cu sensul

germ. „ficken". Kovačec, *Rječnik* 82 îl înregistrează din Suşneviţa şi din Jeiăni: *tute,* din prima localitate dând şi paradigma verbului la indicativ prezent: *futu / fut, fuţi, fute, futén, futéţ, futu* cu sensul cr. „spolno općiti (jebati)".

Bartoli în listele sale (Puşcariu SI III 113) îl înregistrează la infinitiv, *tute,* din Jeiăn, Suşneviţa, Bârdo şi Letai.

ALR II Supl. MN [4898] ARE RELAŢII SEXUALE notează de la Jeiăni *io tutu,* [4900] (FEMEIA) ARE RELAŢII SEXUALE : *tute,* [4902] AM AVUT RELAŢII SEXUALE : *am tutút.*

Pentru „futăcios" ALR II Supl. MN 4904 de la Jeiăn s-a răspuns *ie băc* (masc.), *ie báliţa* (fem.), iar pentru CURVĂ MN [4905] : *cúrba; curbe* [p], respectiv pentru CURVAR [4909] *curbér; curbęr. Bac* (< scr. *bak* „taurus" (Skok I 95, s.v. *bak*[2]); *curber* cf. cr. *kùrbār* (= slov. *kurbir*) „curvar" (Skok II 245 s.v. *kurva*).

PIZDĂ

Lat. *CUNNUS* „weibliche Schamm", păstrat în unele limbi romanice: dalm. *kon,* it. *conno,* fr., prov. *con,* cat. *cony,* sp. *coño* (REW 2399) a fost înlocuit în întreaga romanitate răsăriteană de v. sl. *pizda :* dr., megl. *pizdă,* ar. *kizdă,* ir. *pizdę.*

În istroromână a fost înregistrat de Maiorescu 117 şi 119, care arată că, alături de *puţă* pentru „weibliches Glied", se foloseşte şi termenul *pizdă* de origine slavă. Byhan 308 îl preia de la Weigand I 244 : *pizdę* şi de la Maiorescu şi îl consideră de origine v. bg. **pizda.* A mai fost înregistrat de Popovici II 136 care preia şi etimologia dată de Byhan, de Puşcariu SI III 324, care precizează că în celelalte limbi romanice pentru aceeaşi noţiune se păstrează lat. CUNNUS şi alte expresii, de ALI 242 CONNO DELLA DONNA, care notează din Seiane *pičda* – „figa", iar din Valdarsa *pižda* (vezi şi ALI I h. 65 unde termenul din Valdarsa este transcris *piçda*), precum şi de Kovačec, *Rječnik* 147 : *pizdę* (la Suşneviţa), *pizda* (la Jeiăn) cu sensul „vagina (pizda)". Kovačec, *op. cit.,* p. 147, notează de la Jeiăni şi sinonimul *pit"e* „vagina", care presupune un cr. **pića* de la care s-au format derivatele: *pička, pičurica, pičetina* (vezi Skok II s.v. *pizda*).

Scanned with OKEN Scanner

LINDIC

Dacă lat. *CUNNUS* a fost înlocuit în română peste tot de un termen vechi slav, în schimb, s-a păstrat în trei dintre dialectele româneşti: ar., dr. ir., *lindic,* forma de neutru refăcută din pl. *lindice* al unui subst. fem. **lindică* < lat. *landica,* etimon propus mai întâi de Philippide, *Principii,* 148, fără alte comentarii, preluat apoi de DA, REW 4886, TDRG şi CDER 4841. [Pentru conservarea lui *d* înainte de *i* sau *e,* cf. *ridic, ridiche* (TDRG[1,2]), *ridica* (CDER 4841), respectiv *pedestru*].

Deoarece lat. *landica* ar fi devenit în rom. **lânzică,* CDDE 995 crede că forma românească se explică din diminutivul *lindicel* < **landicella, -am* (comp. fr. *landille* < *landille* < *landicula*), refăcut din *lindicele,* care a determinat schimbarea de gen. Tot din acelaşi motiv, Puşcariu, DR, III, 390, nota 1, se gândea la un schimb de sufix (ca în *măzăriche / măzărică*), **lindiche* < **lindicl'e* < **landicula,* păstrat şi în fr. *landille.* Etimonul magh. *lindik* propus de Cihac II nu poate fi menţinut din două motive: 1. cuvântul se găseşte numai în graiurile ungureşti din Transilvania, fiind împrumutat din română (Philippide, *op. cit.,* 148; Puşcariu, DR, III, 390, DA, CDDE 995, CDER 4841) şi 2. ocurenţa lui în dialectul istroromân (atestat din Jeiăn de Kovačec, *Descrierea* 198; idem, *Rječnik,* 105) şi din ar.: *lindic* (ALR II Supl. MN [4894] CLITORIS) pct. 010. Aceeaşi lucrare de geografie lingvistică notează din Jeiăn, termenul *ştrfunu,* cu etimologie necunoscută.

PIŞA

Lat. **PISSIARE,* onomatopeic, s-a păstrat în majoritatea limbilor romanice (cf. REW 6544 s.v. *pišare* „pissen) fiind continuat şi de toate dialectele româneşti: dr. *pişa,* megl. *pişari,* ar. *kişari,* ir. *pişå.*

În istroromână a fost atestat de Maiorescu 117 : *piş, pişa, pişat,* de Weigand II de la care îl preia şi Byhan 307 : *pišǫ,* de Popovici II 136 : *pişå, -åt, pişu,* de Bartoli în listele lui (Puşcariu SI III 128) care îl dă din toate cele 9 localităţi: *pišå,* de Kovačec, *Rječnik* 146, care îl notează din Noselo şi Susneviţa cu sensul cr. „mokriti" şi în sintagma: *luį s-a t"åro pisåt,* (Susneviţa) „njemu se jako pišalo".

Pentru „urină" ALR II Supl. h. 3 notează din Jeiăni termenul *pişalina* (probabil un derivat cu suf. *–ina* de la *pišalo* – Skok II 664), iar pentru „pişorcă", aceeaşi lucrare h. 4: *pişańac* (< scr. *pišanjak* „urină" Skok II 665 s.v. *pišati*).

CUR

În partea din spate a corpului omenesc se află şi ceea ce romanii numeau *CULUS* „Arsch". Lat. *culus* este continuat de toate limbile romanice fără excepţie (Zauner 166; REW 2384). Se pare că tocmai sensul său trivial, necuviincios (unanständige Bedeutung) a salvat cuvântul de la schimbări. „Es scheint, daß gerade die unanständige Bedeutung das Wort von Änderungen bewahrte. Aus derseblen Ursache fließt die entgengesetzte Wirkung: kaum ein Körperteil hat soviel neue Benennungen erfahren wie dieser; sie escheinen aber stets als Nebenbenennungen mit scherzhafter Bedeutung" (Zauner 166). *Cur* este continuat şi de toate dialectele româneşti: ar., megl., ir., dr. *cur*. Cuvântul nu avea în limba veche, cum nu are nici astăzi la clasele de jos, nuanţă trivială (DA).

În ir. a fost notat de Maiorescu 102: *cur*, pl. *curi* şi *cururi*, de Byhan 259 *kur*, de Popovici II 104, de Sârbu-Frăţilă 202 şi de Kovačec, *Rječnik* 59: *cur, -u, -ure, -urle* „guzica". ALI 243 ANO, CULO l-a înregistrat în toate localităţile anchetate (vezi ALI I h. 66 CULO. NATICA).

Se pare că în ir. ca şi în mr. şi ca şi în dr. (familiar) sensul lui „cur" a fost luat şi de *tund* (< lat. *tundus*) : *cade în tund* (Suşneviţa) „pasti nadno" (Kovačec, *Rječnik* 81).

Termenul *cur* apare şi în sintagmele : *o buka de kur* (ALI 244 NATICA), *buca de cur* (Suşneviţa), *buca curului* (Jeiăn) (Kovačec, *Rječnik* 42, 59) însemnând „fesă", it. „natica"

Bucă, însemnând în rom. „obraz", (pop.) „fesă" este moştenit şi de celelalte dialecte: ar. *bucă* „bucată, coapsă", mr. „scoc, lăptoc, uluc", ir. „fesă", provine din lat. *bucca*, termen panroman (cf. REW 1357).

În lat. *bucca* însemna şi „gură", sens pe care l-au conservat limbile romanice apusene (înlocuindu-l complet pe *os*), dar şi (la pl.)

Scanned with OKEN Scanner

„bucile obrazului", sens continuat azi doar de română, de dial. breton şi de berberă (cf. CDER 1139). Legătura cu sensul „gură", dispărut, este menţinut în dr. *bucată, bucătură* etc.

IV. MEMBRELE SUPERIOARE ŞI INFERIOARE

a) Membrele superioare

Pentru fiecare dintre părţile exterioare, articulate ale trupului omului sau animalului, în latină se folosea termenul *MEMBRUM,* care s-a transmis tuturor limbilor romanice cu excepţia românei, unde se găseşte doar ca termen savant. Cu toate acestea, el nu pare a fi un cuvânt popular, întrucât în multe dialecte un termen special pentru această noţiune lipseşte (Zauner 98). În română, lat. *membrum* a fost înlocuit de *medullaris,* păstrat în dacoromână şi în ar.: *mădular.*

De la lat. *medullaris* (LB, LM, Cihac I, EW 1014, TDRG, ŞDU, CADE, Scriban, DLRM, CDER 4981, DLR, DEX, SDEM, 271) prin schimbare de sufix s-a putut ajunge la forma actuală. CDDE 1115, Densusianu, GS II 315, DDA, TILR II 132 presupun un lat. **medullarium,* ipoteză ce nu pare a fi necesară (CDER 4981). *Medullaris* „Mark", „măduvă" trebuie să fi luat naştere din *os medullaris* „Markknochen", cf. *medularum* „membrorum" într-un glosar din sec. 9 (TDRG). Din motive fonetice, nu poate fi reţinută opinia lui W. Meyer-Lübke conform căreia *mădular* s-ar fi format pe teren românesc de la *măduvă* (< lat. *medulla*).

MÂNĂ

Lat. *MANUS,* panromanic (REW 5339; Zauner 108-109, TILR II 132) are descendenţi în toate dialectele româneşti: dr. *mână,* v. *mânu, mă(n)ra,* (M. Apus.) *mâră,* ar. şi *mănă,* megl. *mǫnă,* ir. *măr, mărę, măra.* Curios la acest cuvânt este faptul că terminaţia era în contradicţie cu genul, de aceea în evoluţia termenului au avut loc modificări, adaptări fie în funcţie de terminaţie (cuvântul a trecut la masculin), fie invers, genul a determinat trecerea lui la femininele terminate în *–a* (rom. *–ă*). Deşi limba română păstrează şi vechea

formă *mân* (< *manus*), cf. şi pl. *mân*, resp. *mânuri*, ir. *mâr*, cuvântul a trecut la decl. I în *–ă: mână*, ir. *mârę*, reflectând acelaşi fenomen pe care îl găsim şi în toscana populară (probabil o formă moştenită din latina populară) în *–a: mana* (la Lucca şi Pisa), le *mane* la Pulci sau în Corsica (Zauner 108-109).

În istroromână, termenul are numeroase înregistrări, consemnând atât forma etimologică *mâr*, cu pl. *mâr*, cât şi cea refăcută analogic *mâra* (Jeiăni) sau *mârę (mărę)* (la sud de Monte Maggiore). Maiorescu 111 ne comunică formele *mâră*, pl. *mâre* şi *mâri* „Hand", Byhan 282: *mǫrę, -re*, Popovici II 126 : *mîrę, -a*, pl. *-e, -ele* „Hand"; Bartoli (vezi Puşcariu SI III 120) ne semnalează următoarele forme, unele exemplificate cu câte o sintagmă sau cu câte o expresie din mai toate localităţile: *o măra ăspelavę ča âta; cu mărle ăn žep* (Jeiăn), *o măr; mărle* (Suşneviţa); *žăžetele de măra; măru* (Bârdo); *tota măra* (Costârcean), *măra* (Letai), *o măr; mărle* (Sucodru), *o măr;* art. *măra; cu mărle n žep* (Noselo). Cantemir 170 notează *mărę*, pl. *măr*, Sârbu-Frăţilă 227 *mâra*, pl. *mâr* s.f. *mârle amândó* „mâinile amândouă", iar Kovačec, *Rječnik* 144: *mâr (o mâr), mâra, (do) mâr, mârle* (din Suşneviţa, Noselo şi Bârdo), (rar: (o) *mârę, mâra,* (do) *mâre, mârele* (Suşneviţa), *mâra,* (do) *mâr, mârle* (Jeiăn), cu sensul cr. „ruka", „mână", exemplificându-l în următoarele contexte: *cu ámindo mâr* (Jeiăn); *cu amindó mâr* (Bârdo) „obijema rukama"; *cu mâr* „rukama, ručno"; *mâra mârę spélę, e amindó mârle obrâzu* (Suşneviţa) „ruka ruku mije (pere), a obje ruke obraz".

Lucrările de geografie lingvistică ne oferă următoarele date: Sever Pop, ALR I la chestiunea 361: MÂNA (de la încheietură la vârful degetelor) notează de la Suşneviţa: *ura măra; do mărę*^{a}, cu sensul *túta măra,* iar de la Jeiăn: *ura mĩra; do mĩre, tota mĩra de la umer pîr la cúvet; de la cúvet, dupa pumen, tuta mĩra cu ĵăĵetele* (cf. şi ALR I/49, ALRM I/74). Rezultă din cele de mai sus că S. Pop ar fi înregistrat şi faza intermediară în care înainte de rotacizarea lui *n* se mai păstra şi o urmă de nazalizare. Ugo Pellis la chestiunea MANO ALI 186 şi MANI 187 (vezi şi ALI I 44) a înregistrat următoarele forme: *mára; 2 m*^{a}*re* (Valdarsa), *mära* (= *măra* n.n. V.F.); *mărle* (Briani) şi *möra; duo mör* (Seiane).

Scanned with OKEN Scanner

BRAŢ

BRAŢ, însemnând, după DEX, „segment al membrului superior cuprins între cot şi umăr; partea de la umăr până la încheietura mâinii; *p. ext.* membru superior al corpului omenesc", îl continuă pe lat. *brachium* (panr. REW 1256, Zauner 98, ILR II 132). După GUŢU, DLR, lat. *brachium (bracchium)* avea semnificaţiile: 1. antebraţ (de la palmă până la cot). 2. (gener.) braţ. 3. ceea ce are formă de braţ, spre ex. cleştele racului, braţ al unui râu, lanţ de munţi etc. Termenul latinesc are descendenţi în toate variantele regionale ale românei, dr., ar., megl. *braţ,* ir. *brâţ.*

În ir. termenul este atestat de Maiorescu 96: *braţ,* pl. *braţe: Porta în braţe,* de Weigand, *brọts, -tse,* de unde îl preia şi Byhan 200, de Popovici II 94: *brâţ, -e, -ure: t-oi lâ-n brâţ,* de Cantemir 159: *brâţ* s.m. pl. *brâţ,* n.pl. *brâţe,* de Bartoli (Puşcariu SI III 104) care îl înregistrează din majoritatea localităţilor istroromâne circumscriindu-i sensul în comparaţie cu „mână" şi dându-l în aceste contexte: *brâţ* (la Jeiăn) numai în expr. *ăn braţe* [neagă braţ, dar zice:] *n brâţ* (= „bracciata") *de brstine; măra* (= „braccio"); *tot de la umer ăn žos; măre; mărle* p/'erdut, samo cúvetele av ramás; *pre măr* = pre cúvete (= „în braţe") despre copilul dus la botez; *porta ăn braţe; porta pre măre* (= „in braccio"); *măra = cuvatu* (= „braccio"); *tota măre* (arătând braţul) (la Suşneviţa); la Gradine, *brâţ* este înlocuit de *cuvet;* la Costârcean există expr. *n braţ,* iar *măra* dobândeşte semnificaţia de *tota măra;* la Sucodru *braţ* se găseşte în expr. *n brâţ* (= „im braccio"), dar uzual este termenul (*măr*), art. pl. *mărle,* după cum, la Noselo, circulă aceeaşi expresie *ăn braţ* (informatorul negând termenul) înlocuit de *mărę; pre măr.*

Tendinţa consemnată de Bartoli în expediţiile sale dialectologice din primul deceniu al secolului al XX-lea de retragere a lui *brâţ* doar în unele expresii (cf. *a purta în braţe*) este certificată în cercetările sale recente de August Kovačec, care confirmă faptul că *mâr, mârę* preia şi sensul lui *brâţ.* Astfel, în *Rječnik* 41, învăţatul de la Zagreb notează: „ *brâţ, -u, -e* neutru (în sud), masc. (la Jeiăn) samo u izrazima (numai în expresia) *ân brâţ, ân brâţe* „naručaj", exemplificând cu următoarele texte scurte: *ịo portu tetu ân brâţ*

Scanned with OKEN Scanner

(Noselo) „ja nasim dijete u naručju, na rukama"; *i̯o portu ân brâțe* (Suşnevița) „nasim u naručju, na rukama" (*ân brâț* la Bârdo). La Jeiăn *brâț* se întâlneşte şi în sintagma *braț de fir* „braț de fân" (cu pl. art. *brâțurle*) „naručaj sijena".

Sever Pop, la chestiunea 138 BRAȚ (care parte?), notează din sud, pct. 01: *măra după pumen* (= de la mână la cot) *loketu* (= cot), din Jeiăn punctul 02 nu s-a înregistrat nici un răspuns, iar la chestiunea UNDE PORȚI COPILUL? (în brațe): *pórtu teĉorít'u m bru̯ațe* (01), *portu-m brațe mic feĉor* (02) (vezi ALR I, vol. II (234, 315). În sfârşit, Ugo Pellis, la chestiunile 182 BRACCIO, respectiv 183 BRACCIA, a notat din Valdarsa *br^{o}ωaz* (fără forma de pl.), din Briani *mara* şi *măra* (de la subiecți diferiți), pl. *do m^{ä}r;* art. *mârle,* iar din Jeiăn: *o möra;* pl. *du̯o mör.*

După cum se poate observa, în ir., ca şi în celelalte dialecte româneşti, diferența dintre „braț" şi „mână" este abandonată în cea mai mare parte sub influență slavă (W. Dahmen, Johannes Kramer, *Le inchieste istro-rumene di Ugo Pellis. Parte prima: Questioni 1-1512,* BA, XIII, 1988, p. 235).

COT

Denumirea pentru această parte a corpului omenesc este una dintre puținele care nu s-a schimbat în nici o limbă romanică. Într-adevăr, toate idiomurile romanice au păstrat termenul latinesc, dar, iarăşi, adevărat este că aproape că nu există vreun cuvânt latinesc care să fi suferit atât de multe transformări precum CUBITU. Evoluție fonetică normală găsim numai în română (*cot*), spaniolă (*codo,* v.sp. *cobdo*) şi, făcând abstracție de două regiuni, care constituie o excepție – în Franța (fr. *coude, queute* etc., prov. *coude, couide* etc.) (Zauner 105-108). Panroman (REW 2534, TILR II 132), lat. *CUBITUS* a fost continuat şi de toate cele patru dialecte româneşti: dr., ar., megl., ir. *cot.*

Forma *cot* din istroromână a fost notată de Maiorescu 101, de la Schitazza, ca subst. neutru cu pl. *cote,* denumind respectiva parte a mâinii şi ca subst. masculin cu pl. *coți,* denumind o unitate de măsurat lungimi. De la Maiorescu termenul este preluat de Byhan 249 cu

sensurile germ. „Elle" şi „Ellenbogen". Popovici II 101 înregistrează forma *cot* cu cele două sensuri date de Maiorescu şi Byhan la care mai adaugă şi semnificaţia „colţ", „Ecke": *cotu de câse.*

Tot Maiorescu 103 arată că la ceilalţi istroromâni termenul obişnuit pentru „cot" este *cuvet,* pl. *cuvete.* Nanu II înregistra aceeaşi formă (*kuvet*) de la Jeiăn, iar Gartner 790 *kúvatu* cu pl. *kuvat(s)i* şi *kuvaturle,* preluate apoi de Byhan 260 care indică drept etimon it. *cubito,* v. it. *govito. Cuvatu,* pl. art. *–ele* (fără indicarea accentului) cu sensul „cot", germ. „Ellenbogen" notează în anchetele sale şi Popovici II 104, şi cu etimonul în lat. *cubitum.* Kovačec, *Rječnik* 160 ne dă următoarele forme: *cúvât, -u, -e, -ele* neutru (la Suşnevița şi masc. *doi cúvât*), respectiv *cúvet, -u, -ele* (la Jeiăn) având sensul cr. *lakat. Cúvet,* dar cu pl. în *–ure, cuveture* „cotul mâinii" îl dau Sârbu-Frăţilă 203. Ugo Pellis, la chestiunea 184 GOMITO (vezi ALI I 43), a înregistrat de la Valdarsa forma *kùvatu,* iar de la Jeiăn *kubetu* (desigur ambele forme articulate enclitic). La Briani termenul latinesc a fost înlocuit de unul croat: *l°ωketu* (< *lakat* „idem").

PALMĂ

Lat. PALMA s-a păstrat în toate limbile romanice (REW 6171, TILR II 132), fie singur, fie în legătură cu *manu,* iar modificările pe care le-a suferit nu sunt semnificative. Există însă dialecte şi graiuri care nu au o denumire specială pentru aceasta (Zauner 109-111). Termenul latinesc are descendenţi în toate dialectele româneşti: ar., dr., megl. *palmă,* ir. *pământ.*

În istroromână cuvântul a fost notat de Maiorescu 115, *pamă,* pl. *pame* şi care menţionează că pentru „lovitura dată cu palma" se întrebuinţează subst. *trişcă,* de Byhan 315: *pǫmę,* de Popovici II 133: *pământ, -a,* pl. *–ele,* de Bartoli (Puşcariu SI III 126): *pâma de m•r* (Jeiăn), *pământ* (Noselo), *pâma* în celelalte localităţi istroromâne, de Cantemir 174: *pamę,* de Sârbu-Frăţilă 246: *pâma,* de Kovačec, *Rječnik* 142: *pâma.* Din toate trei localităţile anchetate pentru ALI, chestiunea 193 PALMA DELLA MANO, cuvântul a fost notat şi de Ugo PELLIS: *páma* (Valdarsa), *p°ωma* (Briani şi Seiane). Kovačec, *Rječnik* 142 înregistrează termenul în expr. *pâma de pičor* cu sensul românescului

„talpă", cr. *taban. Trişchę, -e,* s.f. cu sensul „lovitură dată cuiva cu palma" este notat şi de Cantemir 183, probabil un cuvânt de origine croată ikaviană, *triska* (= *treska*), un postverbal de la *triskati* „udorati, gramjeti" „a lovi, a bubui" (Skok, III s.v. *trijesak,* p. 502).

PUMN

Aşa după cum denumirea pentru mână a dovedit o mare stabilitate, tot astfel şi PUGNUS şi-a păstrat numele în limbile romanice (Zauner 111). Aşadar, panrom. (REW 6814; TILR II 132), lat. *pugnus* s-a transmis şi în dialectele româneşti: dr. *pumn,* dial. *pulmă, pugn,* ar. *pumnu, pulmu,* megl. *pulmu,* ir. *pumnu, pumăn* (Puşcariu, EW 1400, CDDE 1460). Formele din dr., ar., megl. *pulm(u), pulmă* au fost influenţate de *palmă* (Puşcariu, EW 1400, CDDE 1460, REW 6814).

În istroromână, termenul are următoarele atestări: *pumnu,* pl. *pumni* (Maiorescu 119), *pumo̧n* „Faust" (Byhan 323), *pumăn, pumnu,* pl. *–i* „Faust, Faustcshlag" (Popovici II 142), *pumăn,* art. *pumănu,* însemnând „pumn" sau „lovitură dată cu pumnul", it. „pugno" e „colpo col pugno" la Sucodru şi Noselo, sau numai „pumn" la Jeiăn, Suşneviţa, Grobnic şi Costârcean, respectiv numai „lovitură dată cu pumnul" la Letai (Bartoli, Puşcariu SI III 129). În unele localităţi (Jeiăn, Suşneviţa) pentru „colpo col pugno" a fost împrumutat termenul italian: *o puńe* (< it. *pugna* s.f. pl.), *puńu* art. *dat am puńu* (< it. *pugno*), la Sucodru. Cantemir 177 dă forma *pumăn,* Sârbu-Frăţilă *pumăn, pumń* (sic!), iar Kovačec, *Rječnik* 161, *pumân, -u,* (doi) *pumni, pumne* (deci masc. şi neutru) la Suşnviţa având sensul cr. *šaka.* Sever Pop, la întrebarea 362 din chestionarul ALR I, a notat de la Suşneviţa *um púmen; doi pumni,* iar de la Jeiăn *um púmăn; doi pumni* (cf. şi ALRM I/81), iar Ugo Pellis la întrebarea 191 din ALI PUGNO şi 192 DUE PUGNI: *pumen* (Valdarsa) *púmenu; doi pumni* (Briani), *puńa; duo puń* (Seiane) (vezi şi ALI I 46). *Puńa,* pl. *puń* au înregistrat şi Sârbu-Frăţilă. Aceeaşi cercetători timişoreni au notat cuvântul *pumăn* în compusul *dupapumăn* cu sensul „încheietura mâinii".

Pentru it. GIUMELLA „măsură cât doi pumni" (ALI chestiunea 196) s-au înregistrat răspunsurile: *prégöśtu* (Valdarsa), *prégestu* (Briani), *o šºaka* (Seiane) (vezi şi ALI I 45). Formele din

varianta sudică a istroromânei provin din cr. *pregršt* (Skok I 625), iar cea din sud din cr. *šaka* (Skok III 387; BA XIII 237).

DEGET

Panroman (REW 2638; TILR II 132), lat. DIGITUS este continuat de toate dialectele româneşti cu unele transformări fonetice: metateze, sincope, asimilări pe care le întâlnim şi în alte numeroase dialecte romanice (cf. Zauner 112): dr. *deget,* băn. *źeźet,* maram. *ğă ďet,* ar. *deazit, dzead(z)it,* megl. *zeizit, zęst,* ir. *žåžet.*

Termenul ir. este înregistrat de Maiorescu 106: *giaget,* pronunţă *ǰaǰet* ca la bănăţeni, pl. *giagete,* de Byhan 395: *ẑǫẑet,* de Popovici II 117: *ǰåǰet, -u,* pl. *–ele* „Finger", de Bartoli (Puşcariu SI III 109): *žåzet,* de Sârbu-Frăţilă: *ǰåǰet,* de Kovačec, *Rječnik* 228: *žåžet.* În ceea ce priveşte genul, acesta oscilează fiind consemnat fie ca neutru *zåžet,* pl. *žåžete,* fie ca masculin şi, în acest caz, forma de plural este identică cu cea de singular. ALR I 50 a înregistrat formele *ǰu̯ajetu* [a]; *ǰu̯ajet* [pl.] de la Suşneviţa, *ǰu̯åǰetu; ǰu̯åǰete* de la Jeián (vezi şi ALRM I / 775, 76). Ugo Pellis, la întrebările 188 DITO şi 189 2 DITA (vezi şi ALI I 47), a notat următoarele răspunsuri: *ž°ωžetu / žažetu* (Valdarsa); *žožetu; žoženele* (Briani), *ž°ažetu; doi ž°ažete* (Seiane).

În chestionarul ALI s-au prevăzut şi întrebări speciale (nr. 109-113) pentru cele cinci degete ale mâinii, pentru care existau numiri speciale şi în latină. Aşa după cum arată Zauner 114-115, dintre cele cinci degete ale mâinii numai primul şi ultimul şi-au păstrat denumirea pe teritorii mai vaste. O denumire manifestă pentru celelalte degete nu există, ele deosebindu-se simplu prin adăugarea numărului de ordine. Folosirea numelor acestora în limba literară indică o sursă cultă.

POLLEX şi-a păstrat denumirea desemnată de germ. *Daumen* „degetul mare (gros) al mâinii" în Franţa, Catalania, Reţia şi Italia, însă se pare că *pollice* e puţin popular în italiană. În unele limbi romanice cuvântul a fost prelungit cu unele sufixe, ca de ex. *–are* în Peninsula Iberică, în Sicilia, în Italia de sud până dincolo de Napoli. Reapare în Friaul şi probabil ca termen împrumutat în română: dr. *policar,* ar. *pulicar, pălicar* (Zauner, *lucr. cit.*).

Scanned with OKEN Scanner

La întrebarea 109 COME CHIAMATE LE DITA? POLLICE, Ugo Pellis a înregistrat din Valdarsa *p°ωlazu* (= pălaţu), iar din Briani şi Seiane *p°ωlezu* (=păleţu). Byhan 315 notase forma *pǫlǫ ts* prin care transcria termenul înregistrat de Gartner *pálǫ tsu* şi căruia îi atribuia o etimologie multiplă: kr. *pàlac,* slov. *palec* „Daumen". După Johannes Kramer, *Istrorumänische Wörter aus Žejane,* BANF 7, 1982, p. 95-108, în special 107, şi în BANF 13, 1988, p. 231 se pare că termenul istroromân este continuatorul lat. *pollex.*

Tot *p°álezu* (= păleţu) se numeşte, la Jeián şi degetul mare de la picior (vezi întrebarea 235 DITO GROSSO DEL PIEDE din chestionarul ALI).

Pentru degetul cel mic ALI a înregistrat următoarele răspunsuri: *ž°ωžetu zela miku* (Valdarsa), *ž°ωžetu čela miku* (Briani), *miku ž°ωžet* (Seiane).

Sintagme asemănătoare a înregistrat şi Kovačec, *Rječnik* 228: *čela micu žážet, žážetu čela micu,* din Jeián, respectiv *ţela micu zážet* din Suşnevița. Acelaşi cercetător notează pentru „degetul mijlociu" de la Jeián perifraza *čela žážetu âm pode.*

Pentru celelalte degete la întrebările 110, 111, 112 din ALI s-a primit răspuns numai din Valdarsa: *indiče, medio, anulare* toate împrumutate din it.: (*indice, medio, anulare*).

Cantemir 174 înregistrează termenul *palţichi, -e* s.n. „degeţel" care este un împrumut din cr. *palčić* „idem".

ALI 185 POLSO „încheietură" a înregistrat următoarele forme: *mara dup[a] pumen* (Valdarsa), *m[ă]ra dupa pum[e]n* (Briani), *dupa púm[e]n* (Jeián), iar pentru NOCCA „nod la încheietura degetelor" ALI 201: *zlènazu d°-mar / členätsu de mär* (Briani) (< cr. *članak* „încheietură, articulaţie").

UNGHIE

Clasicul UNGUIS este complet dispărut; în locul lui a apărut UNGULA, care s-a păstrat în toate limbile romanice (cf. REW 9071; Zauner 118, TILR II 132) inclusiv în dialectele româneşti: ar., ir. *ungl'e,* megl. *ungl'ă,* dr. *unghie* (Puşcariu, EW 1816). Din ir. a fost notat de Maiorescu 127, de Nanu II şi de Gartner de la care a fost

preluat de Byhan 375, de Bartoli (Puşcariu SI III 138), de Cantemir 184, de Sârbu-Frăţilă 292 şi de Kovačec, *Rječnik* 207. În lucrările de geografie lingvistică e înregistrat de Sever Pop: UNGHIE [135]: *ungl'a; do uŋgl'e* din Suşneviţa, *ùŋγl'a de ũ ɨu̯ajet; uŋγl'i de ɨu̯ajete* din Jeiăn. MĂ SCARPIN 136: *ɨo me grăbéscu cu uŋgl'ile* din Suşneviţa, *me poĉeşés ke me mîrînca* (ALR I/92, ALRM I/132) şi de Ugo Pellis ALI 199 UNGHIA şi ALI 200 2 UNGHI: *ungl'a : ungja* (Valdarsa), *uŋgl'a; do uŋgl'i* (Briani), *uŋgl'a; do uŋgl'i* (Seiane) (vezi şi ALI I 49).

b) Membrele inferioare

PICIOR

În română *picior,* pl. *picioare* denumeşte „fiecare dintre cele două membre inferioare ale corpului omenesc, de la şold până la vârful degetelor, şi fiecare dintre membrele celorlalte viețuitoare, care servesc la susținerea corpului şi la deplasarea în spațiu" (DEX), cu etimologie disputată *petiolus* sau *peciolus,* termen pentru care în celelalte limbi romanice s-a impus lat. *pes, pede* având sensul germ. „Fuß". Limbile romanice apusene (it., v. fr., prov., sp.) îl continuă şi ele pe *peciolus* însă cu sensul de „coadă a frunzelor şi fructelor" (TILR II 132). Limbile romanice (unele dintre ele) fac deosebire între întregul picior de la şold până la talpă şi între piciorul de la genunchi la talpă, care în sens strict ar trebui să se numească „gambă", corespunzând germ. „Bein", „Unterschenkel" şi pentru care în lat. cl. se întrebuința termenul *CRUS.* CRUS a dispărut complet nelăsând nici o urmă în limbile romanice unde a fost înlocuit de *camba* (< gr.) „Bein" (REW 1539), continuat de it. *gamba,* log. *camba,* eng. *k'amma,* friaul. *gambe,* frz. *iambe,* prov., kat. *camba,* asp. *cam(b)a.* În rom. *gambă* este un termen tehnic.

Lat. **peciolus* (Puşcariu,EW 1305), un contras de timpuriu din **pediciolus* (CDDE 1373), *peciolus* (REW 6324a; TILR II 132) sau *petiolus* (Diez II 53; CDER 6349) este continuat de toate dialectele româneşti: dr. *picior,* ar. *(či)čor,* megl. *pîĉor,* ir. *pîĉor.*

Scanned with OKEN Scanner

În istroromână, termenul a fost notat de Maiorescu 117, de Byhan 308, de Popovici II 135, de Bartoli (Puşcariu SI III 127), de Cantemir 175, de Sârbu-Frăţilă 249, de Kovačec, *Rječnik* 146. O observaţie se impune în ceea ce priveşte genul. Majoritatea cercetătorilor îl dau ca neutru, alţii notează însă şi trecerea la masculin. Astfel, S. Pop la întrebarea 144 din ALR I notează de la Suşneviţa *piĉoru* [a]; *doi piĉor*, iar de la Jeián *um piĉor; doi piĉóre* (ALR I h. 55, ALRM I/84, 85). Notaţiile lui S. Pop sunt confirmate de cele ale lui Ugo Pellis (ALI întrebarea 231 PIEDE, 232 2 PIEDI) la Briani *pičoru; doi pičor*, la Seiane *pič^{u}oru; dụoi pič^{u}ore* şi mai nou de Kovačec, *op. cit.*, 146, care menţionează că în graiurile istroromâne de sud este neutru dar şi masc., iar la Jeián masculin.

W. Dahmen şi Johannes Kramer presupun că româna nu face diferenţa între „piede" şi „gamba" ca urmare a influenţei slave. Puşcariu, SI II 231 observa că ir. *picior* corespunde ital. „piede", dar că pentru „gambe" în Suşneviţa se spune *bedre*. În anchetele sale Bartoli (Puşcariu SI III 127) notase şi alte diferenţe între denumirile pentru unele părţi ale memebrelor inferioare. Astfel, la Jeián *piciorul* semnifică „gamba e piede insieme", dar şi „piede solo" exemplificând cu scurte contexte: *åre samo bédrile, samo pičorile n-åre,* iar la Suşneviţa: *åre såmo bédrele* (= it. „gambe"), *n-åre pičor* (= it. „piedi") sau *pupa de pičor* (= it. „piedi").

Demn de notat este, de asemenea, faptul că româna (inclusiv istroromâna), ca latina şi ca şi celelalte limbi romanice nu fac deosebirea între degetele de la mână (germ. „Finger") şi cele de la picioare (germ. „Zehe"). DIGITUS este valabil pentru ambele noţiuni, în caz de necesitate adăugându-se *pedis* (picior). Degetul cel mare de la picior („die große Zehe") corespunde aceleiaşi noţiuni ca şi „Daumen", pentru celelalte nu se simte nevoia de a fi denumite (vezi Zauner 134-140).

Se pare că în ir. începe să pătrundă scr. *noga,* după cum ar dovedi o înregistrare recentă datorată lui R. Sârbu: *Nóye imam slåbe [...], piĉórele me dóru* (Sârbu-Frăţilă 238).

Scanned with OKEN Scanner

ŞOLD

Pentru noţiunea exprimată de germ. „Hüfte" în latina clasică se întrebuinţau termenii COXA şi COXENDIX. Ca şi în alte limbi romanice, şi în limba română *coxa* s-a păstrat însă cu sensul germ. „Schenkel, Oberschenkel", schimbare semantică produsă în latina populară pentru evitarea omonimiei la care ajunsese în urma evoluţiei fonetice termenul propriu latinesc pentru „Oberschenkel", *femur,* pe de o parte, şi termenul *timus* „Mist, Dünger", „gunoi, balegă; murdărie", pe de altă parte. *Coxa* „Hüfte" îşi modifică apoi sensul denumind mai întâi întreaga parte a corpului de la şold până la genunchi, pentru ca în cele din urmă să însemne numai „Oberschenkel". Cu timpul, sensul „Hüfte" al lat. *coxa* nu s-a mai păstrat decât pe arii restrânse în aromână, în unele dialecte italiene şi în alb. *kołšë* (Wartburg, FEW, II, p. 124, apud Arvinte, SCL, 4/1963, p. 441). După datele oferite de ALR I, h. 56, ar. *coapsă* nu mai are sensul „Hüfte", ci „Oberschenkel" sau „partea dintre picioare de sub testicule". Un timp oarecare, aşa cum arată Arvinte, p. 441, *coapsă* a avut două sensuri: „Hüfte", pe cale de dispariţie, şi „Oberschenkel", devenit predominant, fenomen paralel cu cel petrecut în limbile romanice apusene. În perioada când *coxa* în limbile romanice avea ambele sensuri, „Hüfte" şi „Oberschenkel", s-a simţit nevoia delimitării celor două noţiuni şi pentru „Hüfte" limbile romanice apusene au adoptat un termen germanic **hanca* cu reprezentanţi în fr. *hanche,* în it., sardă, cat., sp., pg. *anca,* iar dacor. a apelat la un împrumut din dialectul săsesc *Scholdȏr* > *şold.*

Pentru aceeaşi noţiune aromâna a făcut o mulţime de împrumuturi: *boşă* (cf. alb. *bosh* „cavernoso, cavo" < tc. *boch* „vide"), *cîlcu* (< bg. *kŭlkŭ* „Hüfte (hanche); Oberschenkel (haut de la cuisse"), *čipoc, čiupoc* „şold", „femur" (< alb. *çapók* „femur"), *goţ* (cf. alb. *goţ* şi tc. *goţ*), *slaǵină, slăǵină* „şold", „hanche; aine" (< bg. *slabina* „aine").

Termenul corespunzător dr. *şold* în ir. este *cuc,* înregistrat de Gartner, reluat de Byhan 256: *kuk, -u, -ki, -kurle* „Hüfte, Lende" care-i stabileşte şi etimologia: kr. *kuk,* slov. *kolk* 'idem'. Este notat, apoi, de Popovici II 102: *cuc, -u,* pl. *–ur, -urle,* care îl glosează printr-un termen regional: băn. „chiciu", germ. „Hüfte" şi care drept etimon dă doar cr.

Scanned with OKEN Scanner

kuk, de ALI I 62 ANCA: *kúku* (Briani şi Seiane) şi de Kovačec, *Rječnik* 57: *cuc, -u, -ure, -urle*, neutru (Suşneviţa), masc. (Jeiăn) „kuk".

Cantemir 163 a notat termenul *cusét, -e* s.n. „şold" care se explică din it. reg. *cosset*, masc. „cosceta, coscia", *cosseto* „coscetto" (Rosamani 257), iar Ugo Pellis, la întrebarea 221 FIANCO „şold" din ALI, a notat de la Briani *subočina*, iar de la Seiane *testina*. *Subočina* pare a fi un compus din prep. *su* „sub" + cr. *bočina*, augm. de la *bok*, pl. *boci, bokovi* „flanc", la pl. „şale", iar *testina* (< it. *testina*), un diminutiv de la it. *testa*, prin schimbare de sens (vezi şi W. Dahmen şi Johannes Kramer, BA, 13).

COAPSĂ

Lat. clas. FEMUR a dispărut în limbile romanice, ca şi CRUS, fără urme. În locul lui s-a impus deja în lat. populară *COXA*, deşi acesta iniţial avea sensul „Hüfte", „şold" (vezi supra) : fr. *cuisse*, prov. *cueisso*, cat. *cuxa*, port. *coxa*, it. *coscia*, retr. *queissa*, rom. *coapsă*, alb. *kofšë* (Zauner 121-122; REW 2292).

Coapsă, cu sensul (la oameni) „parte a piciorului cuprinsă între şold şi genunchi", se mai păstrează astăzi în câteva puncte izolate din nord-vestul României, într-un punct izolat din sudul Moldovei şi într-o arie relativ compactă din nordul Carpaţilor Răsăriteni, în vestul Bucovinei, nord-estul Ardealului şi sud-estul Maramureşului (vezi h. nr. 1 din studiul lui Arvinte, SCL, 4/1963, p. 442), fiind concurat de o serie de termeni precum *pulpă* (< lat. *pulpa*), *arm* (< lat. *armus*), *ţâmp* (< magh. *comp*) veniţi din micrositemul terminologiei corpului animalelor (Arvinte, *lucr. cit.*).

Lat. pop. *coxa* „parte a piciorului cuprinsă între şold şi genunchi" n-a lăsat nici o urmă în dialectul istroromân. Pentru noţiunea aceasta în ir. se spune *bedrę* (< cr. *bedra*). Termenul a fost înregistrat deja de Maiorescu 94: *bedra, -e* „pulpa de sus a piciorului; cea de jos o numesc *pupă*". Iată şi celelalte atestări: *bedrę, -re* „Schenkel, Lende" la Gartner, de unde este preluat de Byhan 192, *bedrę, -e* „pulpă" (< slov. *bedra*) germ. „Schenkel" (Popovici II 92), *bedrę, -a, -i* (şi *bedrę*), *-ile* (sud), *bedra, -i, -ile* (Jeiăn) „bedro, stegno" (Kovačec, *Rječnik* 37).

Scanned with OKEN Scanner

Lucrările de geografie lingvistică notează: *úra bédra; do bedre* (Suşneviţa), *bédra de pîcór; bedra de pîcóre* (ALRM I/56), *bédra* (Valdarsa, Briani), *bi̯édra* (Seiane) (ALI I 67).

PULPĂ

Denumirea lat. clasică pentru germ. „Wade", „pulpa piciorului", *SURA*, a dispărut în toate limbile romanice, o urmă formală găsindu-se numai în sardă, unde *surra* însemnează însă „pancia del tonno". Ca expresie latinească populară pentru această noţiune trebuie să fi fost *PULPA*, după cum ne dă de înţeles aria de răspândire a acestui cuvânt. Se pare totuşi că lat. populară n-a avut un termen propriu pentru germ. „Wade", ci că s-a folosit de o perifrază „carnea groasă a piciorului" (germ. „Dickfleisch des Beines"), aşa încât adaosul *cruris* sau corespondentele latine populare ale cuvântului au fost cu siguranţă necesare şi sunt şi astăzi în multe idiomuri romanice; altele au preluat lat. *pulpa* restrângându-şi sensul numai la carnea groasă a piciorului (Zauner 129-130).

Lat. *pulpa* a fost continuat de toate dialectele româneşti: dr., ar., megl. *pulpă*, ir. *pupę*.

În ir., cuvântul a fost notat de Maiorescu 111: *pupă, pupe*, art. *pupele* „pulpa de jos a piciorului", de Byhan: *pupę, -pe* „Wade", de Popovici II 142: *pupę, -a* „pulpă", germ. „Wade", de Bartoli (Puşcariu SI III 129): *o pupę* (= it. „polpaccio"), *pupa de pičor* din Suşneviţa, *pupa* (= ven. „pomela") din Letai, *pupa* din Sucodru, *pupa de pičór* din Noselo. *Pupa* „polpaccio" a notat din Valdarsa şi Ugo Pellis (ALI I 70)

Pentru „pulpă" în ir. au fost înregistraţi şi alţi termeni sau unele sintagme: *ča γrosa cârne* (= it. „polpaccio") la Jeiăn (Bartoli-Puşcariu SI III 129), *ča – γroσa – karne* (ALI I 70), tot de la Jeiăn, *riba* la Gradine, *riba de pičor*, la Grobnic şi Costârcean, *kičiţa* (= ven. „pomela") la Costârcean, Noselo şi Sucodru, *kiţiţa* la Suşneviţa, toate înregistrate de Bartoli (Puşcariu SI III 129), *cârna de pičor* (= „polpaccio") la Letai.

Riba (< scr. *riba* „peşte") constituie probabil, un calc lingvistic după unele dialecte italiene din Istria unde termenul este comparat cu

Scanned with OKEN Scanner

peştele (ca şi în Sicilia sau în Sardinia): cf. *pisciuni, pisce de sa camba, piscioni, pisce de s'anca, pesce de la hamme, pisét(o)* (Zauner 132).

GENUNCHI

Lat. *GENU* nu a fost un termen popular după cum o dovedeşte faptul că el nu s-a păstrat în limbile romanice, în schimb s-a menţinut diminutivul acestuia în întreg spaţiul romanic, cu excepţia spaniolei, dar nu în forma clasică *geniculum,* ci *GENUCULUS,* care, normal, a suferit unele transformări (Zauner 124).

Lat. *genuc(u)lu* a fost moştenit şi de dialectele româneşti: dr. de tip muntenesc *genuchi,* ar. *dzinucl'u,* megl. *zinucl'u.* Dr. de tip nordic, *genunchi, gerunchi* şi ir. *jeruncl'u* se explică prin propagarea lui *n : ĝenuk' > ĝenunk'* şi apoi prin disimilarea *n – n > r – n.*

În istroromână, termenul a fost atestat de Maiorescu 106: *gerunchiu,* pl. *gerunchi,* de Byhan 389 : *zerunkl'u, -l'i,* de Popovici II 117 : *jeruncl'u,* de Bartoli (Puşcariu SI III 114) : *žeruncl'u* din toate localităţile, mai puţin Letai, unde *j > z : zeruncl'u,* de Kovačec, *Rječnik* 229 : *žeruŋcl'u,* pl. *žeruŋcl'i,* în sud şi la Jeiăn, *zeruŋcl'u,* pl. *zeruŋcl'i* (la Susneviţa).

S. Pop, la întrebarea 142 din ALR I, a notat de la Susneviţa *jeruŋcl'u; -rúŋcl'i,* iar de la Jeiăn *jeruŋcl'u; -ruŋkl'i* (ALR I/57, ALRM I/86, 87, 88). În sfârşit, Ugo Pellis, la chestiunea 225 GINOCCHIO şi 226 2 GINOCCHI, a primit răspunsurile: *žeruŋk'u / ženunk'ju* (Valdarsa), *žerunkl'u,* pl. *doi žerunkl'i* (Briani), *žerunkl'u,* pl. *doi žerunkl'i* (Seiane) (vezi şi ALI I 68).

ROATA GENUNCHIULUI

Pentru roata genunchiului, ROTELLA DEL GINOCCHIO ALI 227, Ugo Pellis a notat *jaboziza lu žerunkl'u* (Valdarsa), *č°ωσitsa de žerunkl'u* (Briani), *σκ^{ω}aţa* (Seiane) (vezi şi ALI I 69). Termenul de la Briani provine din cr. *čašica (na koljenu)* „rotulă", cel de la Valdarsa din cr. *jabučica* care, printre altele, are şi sensul de „măr mic", „mărul lui Adam", „glob ocular", iar la pl. de „pomeţi".

Termenul de la Jeiăn este acelaşi cu dr. *scafă* având numeroase sensuri „pahar; cupă; ceaşcă", „strachină", dar şi „craniu; ţeastă" „carapace de broască ţestoasă" (DLR, t. X, partea 1, litera S,

Scanned with OKEN Scanner

s-sclabuc), de la care s-au format derivatele *scăfiţă* „scafă mică", dar şi (sens neprecizat într-un descântec) „articulaţie" sau, mai degrabă, chiar „rotulă": *Nu te văieta, Că pchiociorul ţi s-o vindeca. Aşa s-aduie ciont cu ciont, Pchiele cu pchiele Măduă cu măduă, Scăhiţă cu scăhiţă* (ARH. FOLK. I, 206), respectiv *scăfârlie* care, în afară de sensul „cupă; potir", îl are şi pe cel de „cutie craniană; craniu" şi chiar pe cel de „rotulă" (deci ca la Jeiăn), după cum o dovedeşte următorul text din *Viaţa sfinţilor* de Dosoftei: *Şi-i tăiară scăfârlia genunchiului de o lepădară* (apud DLR, t. X).

Cuvântul românesc este considerat de lucrările lexicografice mai recente (DM, DEX[1, 2], DLR, MDE) de origine neogreacă. Atestarea termenului în textele dacoromâne din secolul al XVI-lea, ca şi în alte zone decât Muntenia şi Moldova, în Banat, în Transilvania pe lângă Zalău sau la Deda (vezi DLR s.v.), mulţimea de accepţiuni pe care le-a căpătat, capacitatea de a forma derivate (cf. *scafău* „vas de lemn în care se pune mâncarea" (la Mădei-Borsec), *scăfău* (prin Mold. şi Bucovina) „vas de lemn în formă de strachină", *scăfilă* (prin Banat) „cutie craniană, craniu", *scăfiţă* „scafă mică", „căuş", *scăfârlie* „cupă, potir", „cutie craniană, craniu", dovedesc că *scafă* în dacoromână are o vechime mai mare, el aparţinând elementelor bizantine şi nu celor din greaca modernă.

De altfel, *scafă* se găseşte şi în celelalte două dialecte rom., în ar. şi megl., unde are sensul de „pahar" (vezi Capidan, *Megl. I;* idem, *Aromânii* 169). Stratului bizantin l-au atribuit şi Densusianu, ILR I, 230, Murnu 49, Diculescu, *Elemente* 468, CDER 7522. Tot mediogrecesc îl consideră şi Haralamb Mihăescu, *Influenţa greceascâ asupra limbii române până în secolul al XV-lea,* Bucureşti, EA, 1966, p. 114, care arată că, în afară de română unde a pătruns prin comerţ din bizantină, cuvântul a fost preluat şi de limbile romanice apusene, de vechea italiană *scafa* şi de vechea franceză (*eschate* „Schalle"). La noi, termenul nu putea proveni din neogreacă unde *σκάφη, σκάφιον, σκάφα* are alt sens şi anume pe cel de „eine Art Schiff", „un soi de corabie".

Pentru CAVO DEL GINOCHHIO Ugo Pellis (ALI 228) a notat de la Briani *su žerunkl'u,* iar de la Seiane *sup źerunkl'u* (vezi şi

ALI I 69), care este un calc după it. istriot *śoto-l-źçinoćo* (la Fiume), *śoto l ξenoćo* (la Postole) = sotto il ginocchio.

FLUIERUL PICIORULUI

Lat. *TIBIA* „Schienbein" nu s-a păstrat decât în fr. *tige* „Stengel" (REW 8727). În două dintre dialectele româneşti, printr-o metaforă sau prin analogie, pentru această parte a piciorului s-a spus *ţluier* „instrument muzical primitiv (de obicei) de lemn, având forma unei ţevi în care sunt tăiate 6-8 găuri, pe care le închide sau deschide cu degetele cel ce cântă sau zice din fluier" (DA). În dr., termenul e atestat deja la Dosoftei, *Viaţa sfinţilor* (apud DA), iar în aromână, sub variantele *ţluir, ţluer, ţler* (vezi DA), este sinonim cu *aridă* (< gr. ἀριδα), *călame* (< gr. καλάμι) şi *kiluŋge,* fără etimologie în DDA. Dr. *ţluier,* ar. *fluer, fluir, fluiară* este clasificat de Gr. Brâncuş, *Vocabularul autohton,* p. 75-76 printre cuvintele autohtone sigure.

Pentru „tibia" în istroromână au fost notaţi mai mulţi termeni: *ţipęle* „fluierul piciorului" de Nanu (< cr. *cipeli, -ali* „Schiebein") (Byhan 368), de Popovici II 161, *ţipęla* de la Jeiăn, de Kovačec, *Rječnik* 203, cu sensul cr. „cjevanica", „tibia", *supęlę* cu varianta *sopęlę,* pl. *–e* „fluierul piciorului" şi „instrumentul muzical" (< v. bg. *sopelъ,* croat. *sapèla* şi it. *sopela*) de Popovici II 153, *ştolęmbę, -a* (Suşneviţa) de Kovačec, *op. cit.*

ALR I h. 58 a notat din Suşneviţa sintagma *ósu de piĉor,* iar din Jeiăn *ţipęla de piĉor,* iar ALI I 70 TIBIA: *osu lu žeruŋkʲu* (Valdarsa), *zipɛala* (Seiane) şi *riba de piĉor* (Briani). *Riba de piĉor* „pulpă" a notat de la Suşneviţa şi S. Pop ALR I h. 58. *Riba* (< cr. *riba* „peşte") pare a fi un calc după it. *pesce* care în multe dialecte din Peninsula Italică are sensul lui „polpaccio" (W. Dahmen, Johannes Kramer, BA 13, 1982).

TALPĂ

Toate limbile romanice, cu excepţia românei, au păstrat lat. *PLANTA;* alte denumiri pentru această noţiune sau alături de aceasta au pătruns numai în mică măsură (Zauner 138). Printre termenii cu etimologie necunoscută Zauner 139 numeşte cuvintele: dr. *talpă* şi arom. *pătună.* Considerat vreme îndelungată a fi un împrumut din

maghiară (*talp*), originea din această limbă a fost pusă sub semnul îndoielii de mai mulţi lingvişti printre care Ciorănescu (CDER), Maria Iliescu, dar mai ales de Marius Sala care într-un studiu *Rom.* **talpă**: *împrumut sau moştenit?* apărut în SCL XXXI, 1980, nr. 2, p. 151-159, demonstrează că termenul românesc este continuatorul lat. **talpa,* care stă la baza unor cuvinte din mai multe limbi romanice (dialectele franceze, franco-provensale, italiene şi friulană). Arom. *pătună* „idem" este comparat de Papahagi, DDA cu alb. *patunë* „pianta dell piede" şi cu gr. *πατουνα* „plante du piede".

Pentru noţiunea „talpă" în istroromână au fost înregistraţi mai mulţi termeni *stupalę* de către Nanu, redat de Byhan (355) în sistemul de transcriere al lui Weigand prin *stupǫlę* cu sensul germ. „Fußsohle", explicat din slov. *stopal,* fem. 'idem', cr. *stopalo* „Fuß"; *stopa de piĉor* „talpa piciorului" (< cr. *stopa*) de Popovici II 152, *stopę, -a,* fem., de la Costârcean şi Noselo de Kovačec, *Rječnik* 183, care îi dă corespondentul croat „stopalo" în contextul *stopa de pičor* „stopalo od noge". Sever Pop ALRM I/91 notează din Suşneviţa *supiĉór,* iar din Jeián *tuta pu̯ama de piĉór* „toată palma piciorului". Aceleaşi forme sunt înregistrate şi de Ugo Pellis la întrebarea 234 PIANTA DEL PIEDE: *supičor* (Briani), *p$^{\omega}$ama* „palma del piede" (Seiane). În sfârşit, *supičór, -u, -e, -ele* neutru (în sud; Suşneviţa: *supiţór*) având sensul cr. „taban", „talpă", a fost înregistrat şi de Kovačec, *Rječnik* 185.

GLEZNĂ

Pentru rom. „gleznă" „parte a piciorului care cuprinde porţiunea articulaţiei tibiei cu tarsul; proeminenţă osoasă formată în această regiune", în lat. se spunea TALUS. Termenul latinesc a fost transmis limbilor romanice în derivatul *talone* însă cu sens schimbat (germ. „Ferse", rom. „călcâi"). Cu sensul germ. „Fußknöchel" au apărut o serie de formaţii noi, dintre care *clavicula* are cea mai mare răspândire (Zauner 135-138; REW 1979).

Pentru aceeaşi noţiune româna a făcut două împrumuturi din slavă: dr. *glezná* (< sl. *glezĭnŭ, glezna*) şi ir. *kiţiţę* (< cr. *kičica* „Krone am Pferdefuß") (Zauner 135-138).

Scanned with OKEN Scanner

Termenul istroromân a fost notat de Gartner: *kitsitsę* „Knöchel", de Byhan 241: *kitsitsę,* de Popovici II 118: *kićiţa* cu sensul „noada de la picior" adică germ. „das untere Gelenksbein beim Fuß", de Cantemir 161: *chichiţę, -e* „oul piciorului", de ALR I, vol. I, h. 59: *kîciţa de picór* din punctul 01 şi de Kovačec, *Rječnik* 100: *kičiţę, -a, kičiţe, -ele* (Noselo), *kičiţa, -e, -ele* (Jeiăn) glosate prin cr. „gležnaj, zglob", adică „gleznă, încheietură, articulaţie", *kičiţę de pičór* (Suşneviţa) „gleznaj", „gleznă".

La întrebarea 237 NOCE DEL PIEDE „oul piciorului" din ALI, Ugo Pellis a notat următoarele răspunsuri: *kikiza* (Valdarsa), *kičitsa* (Briani), *kičiza* (Seiane). Forma de la Valdarsa a luat naştere prin asimilarea lui *č* la *k* iniţial şi confirmă notaţia lui Traian Cantemir.

ALR I h. 59 a înregistrat de la Jeiăn, pct. cartografic 02, sintagma *stúpala de picor.* Acelaşi termen, *stupalę* a fost notat din Jeiăn şi de Nanu, redat de Byhan 355 sub forma *stupǫlę* însă cu sensul germ. „Fußsohle", „talpă", căruia Nanu îi atribuie o etimologie multiplă: slov. *stopal,* fem., având acelaşi sens, sau kr. *stopalo* „Fuß", „picior".

CĂLCÂI

Lat. cl. CALX nu s-a păstrat în limbile romanice. Locul lui a fost luat de două cuvinte în lat. populară: CALCANEU şi TALONE. Acesta denumea mai întâi „glezna" (germ. „Fußknöchel"), aşadar aparţine categoriei denumită de Zauner „Verschiebung" [= schimbare (de sens)]; el trebuie conceput ca *ossu calcaneu,* având, iniţial sensul de „Knochen", rom. „os". *Calcaneu* este denumirea obişnuită pentru „Ferse" în România, Italia şi Reţia. Totuşi, Piemontul, pe de o parte, şi Friuli, pe de alta, aparţin ariei lui *talone. Talone* lipseşte total numai în română (Zauner 134-135).

Lat. *calcaneum* este continuat de trei dintre dialectele româneşti: dr. *călcâi,* ar. *călcâńu,* megl. *călcǫń* (CDDE 216; Puşcariu, EW 257).

În istroromână, termenul latinesc a fost înlocuit de un împrumut croat *peta:* „idem" fiind înregistrat de Byhan 306: *petę, -te* „Ferse", de Popovici II 135: *petę,* pl. *–e* „călcâi", germ. „Ferse", de

Sever Pop întrebarea 148 CĂLCÂI: *peta de piĉor* din Jeiăn (ALRM I/90), de Ugo Pellis pentru întrebarea 233 din ALI: *peta* (Valdarsa şi Briani), *pièta* (Seiane) (ALI I 72), de Kovačec, *Rječnik* 145: *peta, -e, -ele* (Bârdo, Jeiăn), *pętę, -a, -e, -ele* (Suşneviţa, Noselo): *péta de pičór* (Bârdo), *pętę de piţor* (Suşneviţa) „peta od noge"; *peta de postole* (Bârdo) „peta od cipela (postola)", „călcâi de pantof", de Cantemir 175: *pętę, -e* „călcâi".

Sever Pop a mai notat de la Suşneviţa *calcu̯áńu de piĉor; do calcu̯áńe* care pare a fi un împrumut din italiană. De altfel, la Galligana, alături de *peta* s-a înregistrat şi *kalkańo* (= *calcańo*) ca şi la Lussingrande (vezi şi ALI I 72). Tot S. Pop, în punctul 02 (Jeiăn), în continuarea răspunsului *peta de picior* a notat în paranteză (*sub călcâi jos*) urmat de: *pu̯amę de jos,* literal: „palma de jos". Vezi supra *palma.*

BĂTĂTURĂ

Lat. *CALLUM* „Schwiele", păstrat în unele limbi romanice (it. *callo,* log. *addu,* sp., pg. *callo* – REW 1521), s-a pierdut în limba română datorită, probabil faptului că ar fi ajuns omonim cu *cal* (< *caballus*), fiind înlocuit cu *bătătură* (< *bate* + suf. *-ătură*), cunoscut, în afară de dr., şi în ar. (vezi DDA, care îl crede însă un cuvânt moştenit din lat. *battitura*). Pentru aceeaşi noţiune ar. cunoaşte şi termenul *aroz,* pl. *aroaze* (< gr. *'poξoς* „noeud d'arbre").

În istroromână, termenul cel mai răspândit pentru „bătătură" este *juľ,* notat de Popovici II 118: *juľu* [art. n.n. V.F.] „julitură", germ. „Reibung", de S. Pop, la întrebarea 149 BĂTĂTURĂ la degete b) (bătătură) în talpă, în următoarele contexte: *postula mi̯-a ţacut sl''abu juľu, mi̯-am facut juľu* [= bătătură], din punctul cartografic 01, respectiv, *mi se fu̯âĉă juľ, îm iav* (sic!) *ţacut m''arla juľ, nu poc ămnu̯a,* din pct. 02 [vezi şi ALRM I 179], de Ugo Pellis din Seiane: *žuľ; doi- žuľure* (ALI II 162), de Kovačec, *Rječnik* 230: *žuľ, -u, -urle* masc. în Jeiăn, glosat prin cr. „žulj". Profesorul de la Zagreb adaugă: *kod starih osoba u istom značenju i că, călu, căľ, -i",* adică „pentru această noţiune persoanele în vârstă spun şi *că, călu, căľ, -i".* Istr. *juľ* provine din cr. *žulj* „idem".

La p. 44 a *Dicţionarului* său, Kovačec ne informează că termenul *că, călu, căľ, căľi* subst. masc. este cunoscut în Suşneviţa, în Noselo şi la Jeiăn, în ultima localitate numai de persoanele în vârstă,

Scanned with OKEN Scanner

aici termenul obişnuit fiind *žuľ*. *Calu* [transcris *k°ωlu*] a fost notat şi de Ugo Pellis de la Briani. Adăugăm faptul că peste tot în graiurile romanice din Istria a fost notat termenul *kalo*. Comentând răspunsul de la Briani, W. Dahmen şi Johannes Kramer (BA, 13, 241) consideră că în cazul cuvântului despre care e vorba avem a face cu păstrarea lat. *callu* fără a da şi alte explicaţii. Ar pleda în favoarea acestei aserţiuni, adăugăm noi, faptul că termenul a suferit aceleaşi transformări ca elementele latineşti moştenite: *a* accentuat devenit *å*, căderea lui *l* final, reapariţia lui ca *l'* muiat la plural (vezi formele date de Kovačec). Pe de altă parte, iarăşi, cuvântul nu s-a păstrat în nici unul din celelalte dialecte româneşti, iar influenţa limbii italiene şi a graiuirilor italiene venete din Istria, unde se păstrează lat. *callu* > it. *callo*, nu poate fi neglijată. Ne aflăm, aşadar, în faţa întrebării: este istroromânul *că* „bătătură" un termen moştenit din latină sau este acesta un împrumut din italiană? Faptul că termenul se găseşte mai ales în graiul persoanelor mai în vârstă nu ne îndreptăţeşte să susţinem că este vorba despre un termen vechi, pe cale de a ieşi din uz, întrucât în momentul de faţă şi influenţa italiană a scăzut din intensitate, mulţi dintre termenii italieni fiind concuraţi de cei veniţi din limba oficială a statului în care trăiesc sau au trăit istroromânii după al doilea război mondial. Am putea susţine însă că păstrarea lat. *callu* în istr. a fost întărită şi de existenţa aceluiaşi cuvânt cu o formă foarte apropiată şi cu acelaşi sens în dialectele italiene din Istria cu care istroromânii au venit în contact.

V. DIVERSE

PIELE

Pentru ţesutul conjunctiv-epitelial care acoperă întreaga suprafaţă a corpului animalelor vertebrate şi a celor mai multe dintre nevertebrate; spec. epiderma omului, latina poseda doi termeni *CUTIS* şi PELLIS. Primul păstrat în unele limbi romanice (vezi REW 2432) avea în lat. doar sensul germ. „Haut", pe când al doilea, păstrat în toate limbile romanice (vezi REW 6377) avea sensul germ. „Fell" (piele de

Scanned with OKEN Scanner

animal). Ici şi colo *pellis* s-a folosit şi cu referire la oameni, la început în mod glumeţ. Mai târziu, denumirea obişnuită pentru „piele", fără conotaţie secundară, care s-a răspândit încet peste tot a fost PELLIS (Zauner 18).

Puşcariu, mai întâi în „Convorbiri literare" XXXIII 61-63, apoi în EW 469, crede că lat. *cutis, -em,* „weiche Haut", „piele moale", păstrat în sard. *kude,* sic. *kuti,* piem. *ku,* a fost continuat şi de rom. *cută,* însă cu o schimbare de declinare. Aserţiunea lui Puşcariu a fost preluată şi de REW 2432, dar a fost abandonată de lingvistul român care, în DA, indică un etimon bulgăresc *kuta,* preluat apoi şi de DEX, dar respinsă de CDER 2735. Ciorănescu, *op. cit.,* consideră termenul rom. de origine obscură, iar, în ceea ce-l priveşte pe bg. *kuta,* un cuvânt foarte rar după câte se pare, îl crede mai degrabă împrumutat din română.

Lat. *pellem* a fost continuat în romanitatea răsăriteană numai de dr. *piele* şi ar. *kale,* în celelalte două dialecte fiind înlocuit de un termen de origine slavă: megl. *coajă,* ir. *coję.* Facem menţiunea că Th. Capidan, *Megl. III* atestă şi termenul *chiale* „piele". Ocurenţa cuvântului şi în dr., cf. expr. *a o lua pe coajă* „a lua (a primi) bătaie", în care *coajă* este înţeles în accepţiunea primară cea a v.sl. *koža,* vine să susţină ipoteza că sl. *koža* a pătruns în română la sfârşitul comunităţii străromânei. De origine slavă veche este considerat cuvântul în ir. şi de G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi slave în româna comună,* SCL, XXXIV, 1983, nr. 1, p. 44 şi de Elena Scărlătoiu, *Istroromânii şi istroromâna,* 180-181.

Termenul are atestări în istroromână deja de la Maiorescu 101: *coją, coje,* plur. *coji* „pieliţa de pe plante şi fructe", „pielea de animale şi om" (Rinde Schale, Haut). Celelalte atestări se găsesc la: Byhan 250 : *kožę, -že* „Haut, Rinde, Schale", care afirmă că termenul istroromân coincide în ceea ce priveşte sensul cel mai bine cu slovena; Popovici II 99: *coję,* pl. *–e* „piele", „scoarţă", germ. „Haut, Leder", Cantemir 162: *coje, -i* „piele"; ALR I h. 3: *cója* [a]; *cója pre mîră;* [-] din Suşneviţa, respectiv din Jeiăn (vezi şi ALRM I h. 2, 3, 4), de ALI 208 PELLE : *kᵘoža* din Seiane, *kòža* din Valdarsa, *kóža* din Briani. Sârbu-Frăţilă 198: *coja, -e* şi *cóziţa, -e* „pielicică", diminutiv croat de la *koža* (= *coja*).

În sfârşit, Kovačec, *Rječnik* 54 ne dă următoarele forme: *coze, -a, ø, -ile* din Suşneviţa, *cože, -a, -ø, -ele* din Noselo şi Suşneviţa, *cóže, -a, ø, -ile* din Jeiăn, însemnând „piele" (şi păr de animale, blană) (i životinjska koza sdlakom); *coza cu peri* „krzno", „blană"; *cože de l'epur* (Suşneviţa) „zečja koža", „piele de iepure"", *oderi din hârbât de cože* (Jeiăni) „oderati [malo] kože s leđa", „a jupui [puţin] pielea de pe spate".

Puşcariu SI III 257 menţionează ca sinonim al lui *coza* „piele" termenul *l'upę,* art. *l'upa* pentru a cărui etimologie trimite la compararea cu croat. *ljupine,* plur. „coji, solzi". Cf. cr. čakavian din Istria *lup* „Schale, Hülse", „piele, coajă", un derivat postverbal de la *lupiti*[1] (Skok II 331), de la care cu suf. augm. *–ina* s-a format *lupina,* în *ljupina,* apoi *ljupine* f. pl. în Dubrovnic (Skok II 331 s.v. *lupiti*[1]).

CARNE

Lat. CARNEM (panroman REW 1706, fără să sufere schimbări demne de menţionat: Zauner 17) a fost moştenit de toate dialectele româneşti: dr. *carne*, ar., megl. *carni,* ir. *cârne*.

Termenul a fost înregistrat în ir. de Weigand (Byhan 251) : *kǫrne,* de Popovici II 97: *cârne, cârna,* de Bartoli din opt localităţi (vezi Puşcariu SI III 106) : *cârne* (de bou, de om), de ALR II MN [2283] : *c°ârne,* de la Jeiăn, de Sârbu-Frăţilă 196: *cârne,* de Kovačec, *Rječnik* 47, care îl dă şi în câteva sintagme sau îmbinări: *cârne de porc* „svinjetina", *cârne de porc ali praščevina* (Bârdo) „svinjetina ili prasetina"; *muncă cârne* (Noselo) „jesti meso", *cârna di la dinţ* (Suşneviţa, Noselo) „desni, zubno meso", deci „gingie". Ugo Pellis la întrebarea 207 din ALI a înregistrat următoarele forme *k°árne* (Seiane), *k°órna* (Valdarsa şi Briani) (vezi şi ALI I h. 5 CARNE).

S-ar părea că termenul începe să fie concurat de *meso* „idem" (< cr. *meso*) înregistrat de Richard Sârbu (vezi Sârbu-Frăţilă 228).

Popovici II 107 a înregistrat şi termenul *dimńe,* pl. art. *–ile* cu sensul „carnea de sub buric", termen notat înainatea lui de Gartner: *dimnje* cu sensul germ. „Lende", „şale, şold" (după Puşcariu SI III 127), „coapsă" < cr. *dimlje* „prin acomodarea organică *l'*>*ń* faţă de *m* precedent".

Scanned with OKEN Scanner

Pentru carnea în „cantitate mare", „mnogo mesa (mesina)", ca şi pentru „un om mare", „debeo čovek", Kovačec, *Rječnik* 47, a înregistrat un derivat cu suf. *–inę : carnínę.*

Din croată au fost împrumutaţi unii termeni referitori la diferitele soiuri de carne de animale (tăiate): *piletína* „carne de pui de găină" < scr. *piletina* „idem" (Sârbu-Frăţilă 249), *iunet"ina* „carne de mânzat" (< cf. scr. *juneći* „de mânzat" adj. + suf. *–ina* sau scr. *juničetina (< junak* – Skok – s.v. *junak*) (Sârbu-Frăţilă 219), *junàčina,* aug. de la *junak* (Skok I 786).

Tot în aceeaşi sferă semantică intră şi *pečeńe, pečeń* „friptură", „carne de porc fără grăsime" < scr. *pečenje* „friptură, carne friptă" şi *pečenkiţa, -e* „friptură", dimin. de la scr., slov. *pečenka* „idem" (Sârbu-Frăţilă" 248).

CORP

Lat. *corpus,* moştenit în megl. şi probabil în ar., unde a avut o circulaţie restrânsă, fiind notat de Weigand din regiunea Olimpului, în dr. este savant, ca şi în unele dialecte romanice (cf. Zauner, p. 10), preluând o serie de accepţiuni ale fr. *corps.* Termenul lat. a fost înlocuit de *trup* (< v. sl.), intrat, în afară de dr., în ar. şi megl. (vezi Puşcariu, SI, II, 324). În ir., Nanu a înregistrat din Jeiăn forma *trupę* având sensul germ. „Stamm, Rumpf" (vezi Byhan 364), considerat însă de lingvistul german de origine sud-slavă apuseană: cr., slov. *truplo.*

Termenul corespunzător în ir. este *telínę,* înregistrat de Gartner (vezi Byhan 359) şi de Popovici II 158, un împrumut sud-slav apusean kr., slov. *telo* „Körper", în locul lui *telesina* „größer Körper" (din aceeaşi rădăcină *teles-* Byhan), derivat de la slov. *telo* (Popovici II). Zauner 10 îl consideră element de origine slavă, dar trimite la srb. *telo.*

OS

Lat. *ossum,* panroman, a fost moştenit şi de toate dialectele româneşti (ar., mr., dr. ir.). În ir. a fost notat deja de Maiorescu 115 : *os,* pl. *osă* „Knochen", de Byhan 294: *os : osu de hrbǫt,* de Popovici II 132, de Cantemir 174, de Sârbu-Frăţilă 244, de Kovačec, *Rječnik* 138. Uultimul îl dă şi în câteva expresii şi sintagme: *ose de omir* (Jeiăn), *osu de bărbę* „falcă", sinonim cu *lălokę, osu de pičor = įăbučica : įabučica*

de pičor „menisc", *osu de umer* (Jeián) „claviculă". Cuvântul este cunoscut în toate localităţile istroromâne, după cum se poate constata, în afara notaţiilor lui Kovačec, şi din cele făcute în urmă cu ani de Bartoli (vezi Puşcariu SI, III, 125-126).

ALR I h 40 ŞIRA SPINĂRII notează cuvântul în sintagma *osu de hrbăt* (01), *osu de hrbăt* (02), iar ALI 204, 205 (vezi şi ALI I h. 2) : *ųoşu, oşu, doi os,* din sud, respectiv *on ωos, doį ωosure* din nord.

ALR II h. 89 OSOS înregistrează de la Jeián perifraza *åre mår ose,* şi pentru OSEMINTE h. 90 : *osele de mort ųom.* Pentru MĂ DOR MĂDULARELE, ALR II MN a notat: *mire doru toţ jivţi.*

Din it. a pătruns la Valdarsa *şkeletru* „schelet" (< it. *scheletro*) (ALI 203 SCHELETRO).

MĂDUVĂ

Lat. *medulla* panr. fără dalmată, s-a păstrat în trei dintre dialectele româneşti: ar. *măduų̆,* megl. *miduų̆,* dr. *măduvă,* cu var. *mădúvă, mădú(h)ă, mădúgă.* Schimbarea de accent *mădúvă* > *măduvă* se explică prin influenţa formei asemănătoare în fonetism, *văduvă,* schimbare de accent ce se observă şi în alte forme romanice (cf. Zauner, 14), unde are însă alte cauze (CDDE 1114).

Bartoli în listele sale (vezi Puşcariu, SI III 120) notează de la Suşneviţa şi Jeián termenul *mozgu.* ALI 206 (vezi şi ALI I h. 3 MIDOLO DELL'OSSO) a înregistrat acelaşi termen din Seiane şi Briani, iar de la Valdarsa *medóre.* Pentru etimologia lui *mozgu,* cf. scr. *mozak, mozga* „creier, cerebel", dar mai ales *mozak kostiia* „măduvă". Forma *medore* de la Valdarsa, după Wolfgang Dahmen şi Johannes Kramer (BA XIII 237) ar reproduce un lat. **MEDOLA.*

SÂNGE

Termenul corespunzător germ. „Blut" era în lat. *SANGUIS,* moştenit de toate limbile romanice sub două forme: *SANGUE* şi *SANGUEN, -INE* (REW 7574, Zauner 16). Lat. *sangue* este continuat în romanitatea răsăriteană de toate dialectele: dr. *sânge,* ar. *sândze,* megl. *sǫndzi,* ir. *sănže* (Puşcariu, EW 1593).

Termenul în ir. este notat de toţi cercetătorii: Maiorescu 121: *sânge,* artic. *sângele,* Byhan 347 : *sǫnze* „Blut", Bartoli în listele sale

(Puşcariu SI III 131): *sănže* la Jeián, art. *sănža : sănža trlę afara, šănže* şi *sănze* (deci cu confuzia *s* > *ş* şi *i* > *z*) la Suşneviţa, *sănžele* la Grobnic, *senže* la Gradine, *sănže; senže* la Bârdo, *sănžele* la Costârcean, *sănzele* la Letai şi *sănže* la Sucodru; Popovici II 147: *sănje, -le,* Cantemir 178: *sănje;* Sârbu-Frăţilă 271: *sînje,* Kovačec, *Rječnik* 172: *sânze, -ele* (Suşneviţa), *sânže, -ele* (Noselo), *sânže, -a* (Jeián). Deci la Jeián cuvântul este de gen. feminin, pe când în toate celelalte localităţi este masculin.

ALR I, chest. 99 Sânge (ce merge prin vene) a primit de la Suşneviţa răspunsul *că męre prin jilę sînje* (sic! în loc de *sînje*) iar de la Jeiáni *sîŋjă* (sic!) *îm męjă prin jilę* (sic!) (ALRM I/8).

ALR II îl înregistrează de la Jeián în mai multe locuri: h. 65 [2220] SÂNGE ÎNCHEGAT: *sănje scrucnít,* alt informator *sãje,* ALR II MN [4187] (ÎI) CURGE SÂNGE DIN NAS: *sãja trlęa din nâs,* ALR II MN [4184] ÎI LASĂ SÂNGE: *lâs sãje* respectiv ALR II MN [6938] RUMEN (LA FAŢĂ): *ŭomu cu sãje-n obráz.* ALI 462 MI VIENE SANGUE DAL NASO notează doar de la Briani *s°nźele.*

VÂNĂ

Lat. *VENA* „Ader" a fost moştenit în toate limbile romanice (REW 9185), fiind continuat şi de toate dialectele româneşti: ar., megl. *vină,* dr. *vână,* ir. *virę* (Puşcariu, EW 1888; CDER 9268). De menţionat este faptul că în ir. termenul a fost înregistrat doar de Maiorescu 128: *viră,* pl. *vire* din Schitazza. Tot Maiorescu 109 înregistrează şi varianta *jiră,* pl. *jire,* art. *jirele,* care trebuie să reprezinte o contaminare între *viră* şi *jilă.* Suspectă este forma *iină* de la Schitazza notată tot de Maiorescu 109, despre care cărturarul român afirmă că se întrebuinţează alături de *viră* şi *vină,* care se aud foarte rar. Termenul curent astăzi în toate localităţile istroromâne, înregistrat de toţi cercetătorii care au urmat după Ion Maiorescu, este *jilę* (în sud), *jila* la Jeián (< scr. *žila* „vas sanguin, venă, arteră; cf. şi slov. *žila* 'idem'): Byhan 392, Popovici II 117, Bartoli (Puşcariu SI III 139), Cantemir 168, Sârbu-Frăţilă 221, Kovačec, *Rječnik* 229. În sintagma *žílele dupa púmân* de la Jeián, termenul înseamnă „puls", cr. „bilo".

Scanned with OKEN Scanner

În lucrările de geografie lingvistică a fost notat de ALR I h. 44 în sintagma *jílęlę lu ţírime* (Suşneviţa), respectiv *jílęlę de la ţírima* (Jeiăn) „băierile inimii", apoi în ALR I h. 126 VARICE: *jílęlę négri* [p] Suşneviţa, *jílęlę ăs plíre de sînje* Jeiăn şi de ALI la chestiunea 216: *çila* din toate trei localităţile (Seiane, Valdarsa, Briani) (vezi şi ALI I h. 4 VEN). ALRM I / 6, 7 [98] VÂNĂ : 01 *jílęlę; ură jilă* : 02 : *jila după pumăn; jílę.*

VI. CONSIDERAŢII GENERALE

La capătul expunerii noastre se impun câteva consideraţii generale. După cum s-a putut observa, termenii au fost clasificaţi în funcţie de diversele părţi ale corpului : cap şi gât, trunchi şi organele interne, membrele superioare şi inferioare etc.

Făcând inventarul termenilor în funcţie de limbile de origine (latină, autohtonă, slavă veche, croată, italiană) s-au obţinut :

1. Termeni de **origine latină**

a) referitori la cap şi la părţile lui s-au păstrat în istroromână următorii:

cắp (< lat. *caput*), concurat de *glắvę* (< cr. *glava*) numai în expr. *za glắvu* luată direct din croată: *ţ-va męre za glắvu* "te va costa capul" sau în *sto glắv de oi* "100 de capete de oi"; *trunte* (< lat. *frontem*); *per* (< lat. *pilus*); *ocl'u* (< lat. *oculus*) inclusiv cu sensul de "ochi de fereastră", cf. *ócnele ắru ocl'i* sau în expr. *ắbu di ocl'u* "albul ochiului" (< lat. *album oculi*); *orb* (< lat. *orbus*); *orz*: *orz la ocl'u* (la Jeiăni) "urcior (la ochi)" (< lat. *hordeum*); *jắnę* (< lat. **genna*) având însă sensul de "sprânceană", doar la Suşneviţa întrebuinţându-se cu înţelesul de "geană"; *ţắţę* (< lat. *facia* = facies), concurat de *obrắz* în expr. *spelắ obrắzu*; *turícé* "coş (pe faţă)" păstrat la Jeiăni (< lat. **turicellus*, dim. de la *turus* "hoţ", cf. *turunculus*); sensul obişnuit este cel de "furuncul"; *nắs* (< lat. *nasus*) care în unele expresii analitice dobândeşte şi sensul de "bot" sau de "rât": *nắsu lu brecu, nắsu cârelui, nắsu lu porcu; uręcl'e* (< lat. *oricla* = auricula); *gurę* (< lat. *gula*) şi în sintagma *ćeru de gura* "palat" cunoscută la Jeiăn (alături de *nebo de*

gura); *limbę* (< lat. *lingua*) cu ambele sensuri corespunzând germ. "Zunge" şi "Sprache", inclusiv cu sens metaforic în expr. *limba lu clopotu*; *dinte* (< lat. *dentem*) şi *dint*, pl. *dinţ*, inclusiv în sintagma *dinţi de câre* (Jeián) "dinţi canini"; *dinte* se întrebuinţează şi în locul lui "măsea" în expr. *dintele de păminte* "măseaua minţii"; *jinjirę* (< **gingina* cu o reduplicare în loc de *gingiva*) sau *zinzurina* (Suşneviţa), formă ce se explică prin atracţia substantivelor cu pl. în *-ure* şi printr-o nouă sufixare: *zinzure* + *- ina*; *bărbę* (< lat. *barba*) "barbă" şi "bărbie", concurat şi de *brod(a)* (de origine croată) care în unele localităţi are ambele sensuri, iar în altele, numai pe cel de "bărbie".

b) În ceea ce priveşte *gâtul*, este de menţionat faptul că termenul istroromân corespunzător: *gut* ar reprezenta fie un descendent din lat. *guttur*, fie un împrumut din v. sl. *gŭltŭ* sau din cr. *gut*. Dintre termenii de origine latină îi mai semnalăm pe *čerbiče* cu varianta *ţerbiţe* "partea de dinapoi a gâtului" (< lat. *cervix, -cem*), pe *gl'indurę* "amigdală" cf. şi *gl'indur* "amigdalită" atestat la Jeián (< lat. *glandula*), care în aceeaşi localitate înseamnă şi "gâlcă la subsuoară": *γl'indure ali luba* şi pe *bericâte* "beregată", explicat de Puşcariu din **verucata*, un derivat de la *veruca*, împrumutat din română şi de srb. *berikat*.

c) Trunchiul şi organele interne:

spâte (< lat. *spathae*) sinonim în multe localităţi când cu *umeru* (< lat. *humerus*), când cu *lopâtiţa* (< cr. *lopatica*), când cu amândouă, *umeru* desemnând însă partea de sus, iar *lopâtiţa*, partea inferioară, sau chiar cu *hârbet, hârbăt* "spinare, şira spinării" (< slov. *hrbĕt*, cr. *hrbat*); *dos* (< lat. *dorsum*) notat doar de Byhan 209 şi de Popovici II 107; *cl'ept* (< *pliept, pl'ept*, forme notate de Maiorescu, respectiv de Sârbu-Frăţilă) (< lat. *pectus*), concurat de *ştumigu* (< cr. *štumig* < it.); *sir* "sân", "piept" (< lat. *sinus*); *ţiţa* "mamelă" (< lat. *titia*); *ţole* "burtă, pântece" (< lat. *ţollis, -em*) păstrat la Jeián, înlocuit în sud de *târbuh* (< cr. *trbuh*); *buric* (< lat. **umbulicus*), păstrat la Jeián, concurat de *pupăc* (< slov. *popĕk*, cr. *pupak*); la Valdarsa (= Suşneviţa), Ugo Pellis a înregistrat termenul *buric* şi cu sensul "capezzolo", "sfârc al mamelei"; *mâţ* "intestin" (< lat. *matia*) (păstrat la Jeián), înlocuit în celelalte localităţi de *budilę*, întrebuinţat mai ales

Scanned with OKEN Scanner

la pl. *budile* (< it. reg. *budella* "intestin"); *ţirimę* "inimă" (< lat. *anima*) singurul termen cunoscut în ir.; *ticåt*, pl. *ticåţ* (< lat. *ticatum*); *plumărę* "plămân" (< lat. *pulmone*) notat doar de Maiorescu şi preluat de la el de Byhan, termenul curent fiind *plut'ę* (< cr. *pluća*); *splirę* (sud), *şplira* (Jeiăn) "splină" (< lat. *splinem*), concurat la Suşneviţa de *sleţena* (< cr. *slezena*); *costę* "coastă" (< lat. *costa*), care dobândeşte şi sensul de "povârniş".

d) Organele genitale:

puţę "männliches und weibliches Glied" (< lat. **praeputium*); *col'*, pl. *col'e* (< lat. *coleum*) sinonime: *ov* "ou" (< *ovum*) şi dim. *oşore* (pl.); *boş, boşe* (Jeiăn) "testicule", "hernie", "scrot" (< lat. **byrsea*); *tute* "beschlafen" (< lat. *tutt(u)ere*); *lindic* (refăcut din pl. *lindice* al unui subst. fem. **lindică* < lat. *lindica*) "clitoris";

e) Membrele superioare şi inferioare:

mâr(a) "mână" (< lat. *manus*); *brâţ* (< lat. *bracchium*); *cot* (formă notată de Maiorescu din Schitazza), în rest *cuvet*, *cuvât* (< lat. *cubitum*), iar la Briani *lăketu* (< cr. *lakat*); *pâme* "palmă" (< lat. *palma*) în expr. *pâma de mâr* "palma mâinii" şi *pâma de picór* "talpă"; *pumnu* şi *pumân* "pumn" (< lat. *pugnus*); *iăţet, iăţete* "deget" atât pentru degetele de la mână cât şi pentru cele de la picior (< lat. *digitus*); *ungl'e* "unghie" (< lat. *ungula*); *picór, piţór* "picior" (< *peciolus); pupę* "pulpă" (< *pulpa*); *ţeruncl'u* "genunchi" (< lat. *genuculus*, cu propagarea lui *n*).

f) Diverse:

cur (< lat. *culus*); *bucă: buca de cur* "fesă" (< lat. *bucca*); *cârne, cârna* "carne" (< lat. *carnem*); *os*, pl. *ose* (< lat. *ossum*); *sânje* "sânge" (< lat. *sanguem*); *vire, vira* "venă" (< lat. *vena*) înregistrat doar de Maiorescu de la Schitazza, înlocuit peste tot de *jilę, jila* (< cr. *žila*).

S-au păstrat în total 59 de termeni.

2. S-au pierdut următorii termeni latineşti atestaţi în dacoromână şi/sau în aromână şi meglenoromână:

ţeastă (< *těsta*) înlocuit de *ticvă* de origine v. sl. sau cr.; *creier* (< lat. *cerebellum*) înlocuit de *moil'an*; *cucui* (< lat. *cucculius, -um*) înlocuit de *čirneac* sau *bula*; *tâmplă* (< lat. *tempula*) înlocuit de *şcrâńe*

Scanned with OKEN Scanner

şi *şcrăniţa*; *timpla* se pare că a existat în istroromână după cum o dovedeşte împrumutul din graiurile čakaviene din Istria de nord şi centrală; *coadă* "cosiţă" (< lat. *coda*), prezent şi în ar. cu acest sens: cf. *coadă lungă ş-minti scurtă* (DDA), înlocuit cu *cosiţă* (< v. sl. *kosica*); *păros* (< lat. *pilosus*: Puşcariu, EW 1272, CDDE 1328, REW 6505, DLRM) înlocuit de *cosmât* (< cr. *kosmat*); *mătreaţă* şi *mătraţă* (< lat. **matricia, -am* < *mater*), sens ce se explică prin întrebuinţarea lui *mater* şi a derivatelor lui pentru a desemna anumite materii ce se depun (CDDE 1071) înlocuit de *părhotu, părhud*; *sprânceană* (< *supercilia*) înlocuit de *jânę* (< lat. **genna*) sau de *obârva vâr de ocl'u*; *coş* "bubuliţă, băşicuţă" (< lat. *cossus*), înlocuit de *bârfuleţ, boliţa* sau *furičé*; *nare* "nare" (< lat. *nares*) înlocuit de *şcul'a de nâs*, propriu "gaura nasului"; *mustaţă* (< **mustacea*) înlocuit de *bate*; *surd* (< *surdus*) înlocuit de *gluhau* (< cr. *gluhav*); *părat* "palat" (cf. *împărătuş* < *părat*); *puşchea* (< lat. *pustula* sau *pustella*) înlocuit de *mihur*; *măsea(uă)* (< lat. *maxilla*) înlocuit de *cutńac* (< cr. *kutnjak*); *falcă* (< lat. *talca* < *talx, -cem*) înlocuit de *lâloca* (< cr. *laloka*); *pântece* (< lat. *panticem*) înlocuit la Jeián tot de un termen latinesc (*tollem* > ir. *tole*), iar în sud de *târbuh*; *măruntaie* (< *minutalia*) înlocuit de *drob* (< v. sl.) şi de *utrobę* (< cr. *utroba*); *băşică* "vezică" (< lat. *vessica*) înlocuit de *mihur* "Blase" (< cr. *mihur*) sau de *pişâlnic*, un derivat de la *pişâ* (< *pissiare*) cu suf. *-alnic*; *răr̆unchi* sau *rinichi* (< *renunculus*, resp. *reniculus*) înlocuit de *bubric*, var. *bubrig* (< scr. *bubreg*); *piele* (< lat. *pellis, -em*) înlocuit de *coję* (< v. sl. *koža*); *măduvă* (< lat. *medulla*) înlocuit de *mozgu*; se pare că în Valdarsa s-a păstrat tot un termen de origine latină, *medore* (< **medola*); *vînă* înregistrat de Maiorescu doar din Schitazza: ir. *viră*, pl. *vire* (< *vena*) înlocuit de *jilę* (< cr. *žila*); *coapsă* (< lat. *coxa*) înlocuit de *bedrę, bedra*; *talpă* (< lat. **talpa*) înlocuit de *stupâlę, stopa, supičor* sau *pâma de pičor*; *călcâi* (< *calcaneum*) înlocuit de *pętę, pęta* (< cr. *peta*).

3. Dintre termenii de probabilă **origine autohtonă:** *buză, ceafă, ciuf, guşă, grumaz, rânză, burtă* (unii regionali şi în dacoromână), în istroromână nu se păstrează decât *ceafă*, notat de Glavina: *csaţa*, pl. *csaţele* cu sensul "partea dindărăt a capului", apoi de Ugo Pellis *z°ωta/záta* (z = ţ) (din Valdarsa), *č°ωta* (din Briani) şi de

inv. 182543

Scanned with OKEN Scanner

Kovačec *čafę, -a* din graiurile din sud, respectiv *čâfa, -e* din Jeián cu sensul "ceafă", "cerebel"; *guşă* (Maiorescu), *gušę* (Weigand), *gusę* (în Jeián) cu sensul "Kropf", "Kropf von Tieren" (vezi Byhan 227) şi *rânză*, concurat de *čmâr*, de *ştumig* şi de *pâmpuhu* în funcţie de stomacul animalului.

4. De **origine slavă veche** pot fi consideraţi ir. *chiciţe* (< v. sl. *kitičica*, cf. bg. *kitčica*, sr. *kičica*); *coja, coję* "piele" (< v. sl. *koža*) comun cu dr. *coajă*, ar. *coaje*, megl. *coajă*; *cosiţa, cosiţę* (< v. sl. **kosica*, cf. bg. *kosica*) comun cu: dr. *cosiţă*, ar. *cusiţă*, megl. *cusiţă*; *drob* "intestine", "măruntaie" (< v. sl. **drobŭ*, cf. bg. *drob*) existent în străromână, prezent în alte două dialecte: dr. *drob*, megl. *drob* urmat de determinaţii *alb* sau *negru* însemnând "plămân" sau "ficat"; *obrâz* (cf. şi dr. *obraz*, megl. *ubraz*) (< v. sl. *obrazŭ*), *pizdę* (cf. dr. *pizdă*, ar. *kizdă* (DDA)) (< v. sl. *pizda*) şi probabil *usna, usnę* "buză" (cf. megl. *usnă* "buză", dr. *usnă* "marginea de sus a unui vas") (< v. sl. *usna*). Dintre acestea, G. Mihăilă (*Împrumuturi vechi slave, comune dacoromânei şi istroromânei*, SCL, an XXXI, 1980, nr. 4, p. 431-432) le consideră vechi slave numai pe *chiciţă* şi *obraz*, iar în *Împrumuturi vechi slave în româna comună* (SCL, XXXIV, 1983, nr. 5, p. 43-53) şi pe *coję, cosiţę, drob*.

Faţă de acestea, Elena Scărlătoiu, *Istroromânii* (p. 180-186) mai adaugă termenii: *bradoviţa, bradoviţę* "mamelon" (la sân), "neg", "urcior la ochi", *cutńac* "măsea", *gărcl'ân* "gâtlej, beregată, laringe", "nodul lui Adam", *hărbăt* "spate, spinare (de om şi de animal)", *jila, jilę* "vână", *lopâtiţa* "omoplat", *tărbuh* "pântece, foale, burtă, abdomen", *ţipęlę*, pl. *-e* "fluierul piciorului", care se găsesc şi în meglenoromână, deşi în fiecare dintre cele două dialecte cuvintele respective pot fi împrumuturi independente: croate în ir. şi macedonene în megl. *Lopâtiţa* în afară de ir. se găseşte şi în megl. *lupătiţă* "spată", "omoplat" şi în băn. *lopăćiţă, lopătiţă* (Emil Petrovici, *Folclor din valea Almăjului*, AAF, III, 1935, p. 150 < scr. *lopatica*; vezi şi Gămulescu, *Elemente*, 149), dar, după noi, în fiecare dialect termenul poate fi un împrumut independent.

Scanned with OKEN Scanner

5. Cele mai multe împrumuturi au fost făcute din **croată**. Ele acoperă toate părţile corpului (cap, gât, trunchi şi organe interne, organele genitale şi membrele superioare şi inferioare).

a) Dintre termenii referitori la cap, la părţile lui şi la gât amintim: *ticva* "ţeastă" (< cr. *tikva* "bostan"), *tima* (de câp) sau *timenica* (< *tima*, resp. *timenica*) "creştet", *moil'ani* "creier" (< cr. *možjani*), *şcrâńe* şi *şcrâniţa* "tâmplă" (< cr. *škranje*, respectiv *škranica*), *griva* "părul din frunte" (< cr. *griva* "coamă"), *cosmât* "păros" (< cr. *kosmat* "idem"), *pârhud* şi *pârhudinę* "mătreaţă" (< cr. *prhut*), *vid* "pupilă" (< cr. *vid*), *suzę* "lacrimă" (< cr. *suza*), *cârmel'* "urdori" (< cr. *krmelj* "idem"), *obârvę* şi *obârviţa* "geană" (< cr. *obrva, obrvica*), alături de *iânę* (< lat. **genna*), *trepaviţę* "sprânceană", mai ales la pl. *trepaviţe* (< cr. *trepavica* "idem"), *pocrou (de ocl'u)* "pleoapă" (< cr. *pokru*, gen. *pokrova* "idem"), *i̯âbâşniţa* (< cr. *jabučnica*) la Susneviţa, *i̯abučiţa* în alte localităţi (< cr. *jabučica*) "pometii obrazului", *şcul'a (-n obrâz)* "gropiţă în obraz" (< cr. *škulja* "groapă, gaură"), *grişpa* "zbârcituri" (< *grišpa* "cută, rid pe faţă") la Jeián, *neberito* la Bârdo, cu aceeaşi semnificaţie (cf. ir. *neberi* "a încreţi, a zbârci"), *bradoviţę, bru̯adoviţa* "neg" (< cr. *bradavica* "neg"), sinonim *pica* la Bârdo (< cr. *pika* "punct"), *pikiţa* şi *picast(a)* "pistrui" (< cr. *pikica, pikast* "idem"), *şcul'a* (*de nâs*) "nare" (< cr. *škulja* "gaură"), *čeren* "cerul gurii", la Bârdo (< cr. *čerjen* "boltă"), *ni̯ebo* la Jeián cu acelaşi sens (< cr. *nebo*), *cru̯asta* "zăbală" (< cr. *krasta*), *mihur* "puşchea" (< cr. *mehur* "băşică"), *ărtu de limbę* (Susneviţa) "vârful limbii" (< cr. *rt*, pl. *rtovi* "vârf, creastă, culme"), *lâloca* "falcă" (< cr. *laloka*), *cutńac* "măsea" (< cr. *kutnjak* "idem"), *coreniţa* "colţ (de măsea)" (< ir. *coren* "rădăcină" < cr. *korjen* + suf. *-iţa* sau direct *korjenica* atestat în sec. XVIII), *vilitę* la Jeián "limburuş, omuşor" (< cr. *vilica* "falcă, maxilar", "furculiţă").

b) Trunchiul şi organele interne:

lopâtiţa "spate", "partea inferioară a spatelui" (< cr. *lopatica*), *hârbăt* "spate" (< slov. *hrbět* sau cr. *hrbat*), *plečca* şi *plečkę* "omoplat" (< scr. *plečka* "omoplat; spată; spată la animale"); *gobę* "cocoaşă" (< cr. *goba* "idem"), *gobast* (sud), *γobast* (Jeián) "cocoşat" (< cr. *gobast*

"idem"), (su)*paįuha* "subsuoară" (< cr. *pažuho* "idem", v. cr. *pazuha*), *įivot* "coşul pieptului" (< cr. *život*), *jličiţa* "linguriţă" (< cr. *žličica*), *târbuh* "burtă" (în sud) (< cr. *trbuh*), *dimńe* "carne de sub buric" (< cr. *dimlje* "idem"), *jeludaţ* "stomac" (< cr. *želudac* "idem"), *čmâr, ţmâr* "rânză" (Suşneviţa) (< cr. *čmar*), *utrobę* "măruntaie" (< cr. *utroba* "Bauch, Eigenweide", "burtă, intestine"), *juč* "fiere" (< cr. *žuč*, gen. *žući* "idem"), *įetra* (probabil rar) "ficat" (< scr. *jetra* "idem"), *plut'ę* "plămâni" (< scr. *pluća* "idem"), *sleįena* (Suşneviţa) "splină" (< cr. *slezena* "idem"), *bubric, bubrig* "rinichi" (< scr. *bubrik*, gen. *-iga* "idem"), *jilę, jila* "venă" (< scr. *žila* "idem").

c) Membrele superioare şi inferioare:

låketu (Bârdo) "cot" (< cr. *lakat* "idem"), *păleţu, pălaţu* "degetul cel mare" (< cr. *palac*, slov. *palьc*), *bedrę* (Suşneviţa) "coapsă" (< cr. *bedra, bedro* "coapsă", "şold"), *noga, nogę* (rar) "picior" (< scr. *noga*), *cuc* "şold" (< cr. *kuk* "idem"), *subočina* "şold" (Bârdo) (< *su(b)* + cr. *bočina*, augmentativ de la *bôk* "şale, şold, os iliac"), *įaboţiţa lu jeruncl'u* (Suşneviţa) "rotulă" (< cr. *jabučica*) sin. *čaşiţa de jeruncl'u* (< cr. *čašica (na koljene)* "idem").

6. Din **italiană** au fost împrumutaţi următorii termeni, mai ales în sud (unii probabil prin intermediul croatei): *bula* "cucui" (< it. *bulla*), *sińål* "alunică" (< it. *signal*), *måča* "neg" (< it. ven. *mača* = *macchia* "pată"), *baţi, baţele* "mustaţă" (< it. *batti*, pl. lui *batto*), *budilę* "intestin, maţ" (< it. *budilla* "idem"), *lombuli* "rinichi" (< it. *lombolo*, pl. *lomboli* "idem"), *şkeletru* "schelet", "oase" (< it. *scheletro* "idem"), *puńa*, pl. *puń* "pumn" (< it. *pugna* s. f., pl. lui *pugno* "idem"), *cuset* "şold" (< it. reg. *cosset* "coscia"), *calcuańu* "călcâi" (< it. *calcagno* "idem").

7. Unii lingvişti admit existenţa unei **influenţe slovene** asupra istroromânei. Byhan, Iosif Popovici, Sârbu-Frăţilă indică etimologie multiplă pentru o serie de cuvinte, considerându-le, probabil, croate în graiurile de sud ale istroromânei şi slovene în cel din Jeiăn. Radu Flora (*Despre stadiul actual*, p. 151, 167, idem, *Slovenačke leksičke*, p. 67-94, Ion Coteanu, *Cum dispare o limbă (istroromâna)*, p. 25, idem, *Elemente de dialectologie*, p. 178) recunosc, la rândul lor, o influenţă slovenă asupra istroromânei de nord. Posibilitatea unei asemenea

Scanned with OKEN Scanner

influenţe asupra graiului din Jeián este acceptată şi de Kovačec (*Descrierea*, p. 197) în special în privinţa unor termeni ţinând de administraţie, precum *pozaconi se, sudnic, sudniie*, al căror împrumut se explică prin faptul că Jeiánul a aparţinut multă vreme de judeţul Podgrad (Cittanova sul Corso, pe teritoriul de limbă slovenă). Prin intermediul slovenei au pătruns în nord şi câteva cuvinte de origine germană. Emil Petrovici şi Petru Neiescu (*Persistenţa insulelor lingvistice*, p. 196) contestă existenţa unei influenţe slovene directe, iar, dacă, totuşi, se găsesc elemente slovene în istroromână, acestea a trebuit să fie preluate prin intermediul graiului croat vorbit în satele din jurul Jeiánului, care probabil posedă împrumuturi slovene, fapt explicabil prin aceea că, până la începutul acestui secol, în şcolile lor învăţământul se făcea în limba slovenă (p. 196, nota 36).

Dintre termenii referitori la părţile corpului, Radu Flora (*Slovenačke*) îi menţionează pe următorii: *hrbăt* "spate" (< slov. *hrbět* "leđa, hrbat", p. 77), *mozlian* "creieri" (= mozgan[i] "mozak", p. 78), *palţichi* "degeţel" (= *palček* (dimin. de la *palec*) "palčić", p. 79), *popăc* (p. 80). Prin forma lor mai apropiată de slovenă decât de croată, după noi, ar putea aparţine acestei influenţe doar *hârbet, păleţ*, eventual *pupăc*: slov. *hrbět, palěc, popěk*, faţă de cr. *hrbat, palac, pupak*.

8. Pentru exprimarea unor noţiuni legate de terminologia corpului, istroromâna s-a folosit de unele **perifraze**: *căpu ănse ose* (Suşneviţa), *go os de mort om* (Jeián), *căpu de mortu* (Jeián), toate denumind "ţeasta", *peri de la ocl'u* "geană" (Jeián), *şcul'a de nâs* "nare", *şcul'a-n obrâz* "gropiţă în obraz", *şcul'iţa ântre dinţ* "strungăreaţă", *cârna (ca) de dinţ* (Jeián) "gingie", *ca grosa cârne* "pulpă", o parte dintre ele fiind calcuri după italiană sau croată: cf. it. *testa de morto* "cap de mort", "ţeastă", cr. *zubno meso* "carne de dinţi".

9. Tot prin **calcuri** sau **semicalcuri** se explică şi următoarele forme: *subârba* "bărbie" după cr. *(pod)brada(k)* "idem" (< *pod* "sub" + *brada* "bărbie"); *pâma de picor* "talpă" după it. *palma del piede* "idem", *riba de pičor* "pulpă" (Grobnic, Costărcean), după it. *pisce de sa camba* etc.

10. Incapabilă de a forma cuvinte noi prin derivare, istroromâna a înlocuit prin perifraze o serie de adjective formate în dacoromână cu suf. *-os* de la substantive denumind părţi ale corpului omenesc: "burtos", pântecos": *omu cu mâre tole*, "ochios": *(om) cu ocl'i mâr*, "năsos": *(om) cu mâre nâs* etc.

După cum se ştie, dialectul istroromân are numeroase particularităţi care îi sunt proprii şi care îl opun celorlalte dialecte româneşti, dar el nu este perfect unitar. Cercetătorii au distins cel puţin două subunităţi regionale, una de nord reprezentată de o singură localitate (Jeiăn) şi una de sud reprezentată de celelalte aşezări istroromâne aflate la sud de Monte Maggiore (cr. Učka Gora). Dar nici măcar varianta sudică a idiomului istroromân nu este omogenă, diferenţe dialectale fiind semnalate de la o localitate la alta sau chiar în cadrul aceleiaşi localităţi de la vorbitor la vorbitor sau, cum se exprimă August Kovačec, diferenţe există chiar şi în cadrul aceleiaşi familii în funcţie de sexul şi vârsta individului. Diferenţele acestea se explică, pe de o parte, prin aceea că utilizarea istroromânei este limitată în primul rând la cadrul familiei sau al casei (nu şi în cazul unor aşezări ca Jeiăn, Suşneviţa sau Noselo, unde istroromâna este limba satului), iar, în afara casei, cel mai adesea, arată acelaşi învăţat (*Descrierea*, p. 195), se întrebuinţează croata čakaviană, nu numai în comunicarea cu croaţii, ci şi cu consătenii de aceeaşi limbă (Sucodru, Dolinşcina, Zancovţi). Pe de altă parte, istroromânii nu dispun de nici o instituţie (şcoală, biserică, administraţie, presă, radio etc.) care le-ar fi putut asigura coeziunea lingvistică dacă în acestea ei s-ar fi servit de limba proprie. Cele două subunităţi dialectale (de nord şi de sud) nu au nici un contact una cu alta. În aceste condiţii, inovaţiile se propagă cu dificultate şi ele nu ajung să se impună decât în cazuri speciale mai mult sau mai puţin sub acceaşi formă pe întreaga întindere a dialectului (A. Kovačec, *Dittérences lexicales*, p. 57-58).

Deosebirile dialectale în cazul istroromânei au fost semnalate deja de Ion Maiorescu (*Itinerar*), dar şi de Puşcariu (*Studii istroromâne*, II, p. 232-233), de Bartoli în listele sale (vezi Puşcariu, *Studii istroromâne*, III, p. 97-141), de Kovačec (*Descrierea*, 194;

Scanned with OKEN Scanner

Dittérences lexicales, p. 6; *Istroromâna*, p. 584-586), de Petrovici şi Neiescu (*Persistenţa insulelor lingvistice*, p. 194-196), de Radu Flora (*Despre stadiul actual al istroromânei*, p. 159-166) etc. Astfel, Kovačec (*Dittérences lexicales*, p. 61 şi *Istroromâna*, p. 584-586) afirmă că a stabilit cel puţin 500 de diferenţe lexicale între graiul din Jeiăn şi cel de sud, reprezentat în principal de cel din Suşneviţa. De obicei, graiul din Jeiăn păstrează termenul din româna comună (în special un cuvânt de origine latină), pe când cel din sud se serveşte de un alt substitut, de cele mai multe ori un împrumut mai mult sau mai puţin recent.

Printre termenii referitori la corpul omenesc (sau al animalelor) care separă graiul de nord de cel din sud, Kovačec (*Dittérences lexicales*) îi semnalează pe următorii: *žinžir* "gingie" (Jeiăn) — *cârna di la dinţ* "idem" un calc după cr. *zubno meso* (în sud); *tole* "burtă, pântece" (J) — *târbuh* împrumutat din cr.; în sud se păstrează *tole* dar numai ca instrument al fierarului; *žâne* (pl.) "gene" (J) — *obârviţe* (< cr.) "gene"; în sud *žâne* primeşte sensul de "sprâncene", pe când pentru "sprâncene" se recurge la un alt împrumut *trepaviţe* (< cr.); *şl'op* "şchiop" (< lat. *sclopus*) (J) — *sepast* "idem" (< cr. čakavian *šepast*) (sud); *mâţ* "intestin" (J) — *budilę* împrumut čakavian provenit din it. *budella* "intestin" sau *olite* (< cr. *olite*) cu tendinţa de a înlocui aceste împrumuturi prin *cârnât, cârnâţ* care are sensul de "cârnat" şi "caltaboş".

Mai adăugăm că *orz* (< lat. *hordeum*) păstrat în Jeiăn, primeşte şi sensul de "urcior (la ochi)", pe când în sud este înlocuit de *iečmic* (< cr.), care la rândul lui primeşte şi sensul de "urcior" (orgelet).

Întâlnim şi situaţii inverse, în sensul că în sud se păstrează termenul vechi, înlocuit în nord de un împrumut mai nou. Astfel, cuvântul *čer* (pronunţat în sud *ţer*), având semnificaţiile de "boltă cerească" şi "palat al gurii" este înlocuit în Jeiăn prin cr. *nebo* în sensul de "boltă cerească", dar în cel de "palat (al gurii)" se întrebuinţează încă forma *čer*. O altă situaţie o prezintă *cúvât* "cot" (< lat. *cubitus*), păstrat încă bine la Suşneviţa şi Noselo (în celelalte sate fiind preferat *lâkât*, cu toate că şi *cúvât* pare a fi admis), în timp ce la Jeiăn el este practic eliminat de *lâkât*.

Scanned with OKEN Scanner

În anchetele sale din anii 30, Ugo Pellis a notat diferenţe nu numai între graiul din Jeiăn şi cel din Suşneviţa, ci chiar între cel din Suşneviţa şi Bârdo, inclusiv în cazul terminologiei corpului. Iată câţiva dintre aceştia (redaţi de noi în sistemul de transcriere al ALR): *căpu de mort* (J) — *ticva* (B) (ALI 129 TESCHIO); *ɣrişpa* (J) — *neberito* (B) (ALI 142 RUGA); *víliţe* (J) — *linguriţa* (V), *picuniču-n gura* (B) (ALI 169 UGOLA); *puńa* (J) — *pumân* (V; B) (ALI 191 PUGNO); *buricu* (J) — *dimńele* (V), *pupăcu* (B) (ALI 219 OMBELICO); *scâţa* (J) — *ţaboţiţa* (V) (ALI 227 ROTELLA DEL GINOCCHIO); *zǵiba* (J) — *dimńele* (V; B) (ALI 238 INGUINE).

Dacă se compară numărul de cuvinte moştenite din româna comună care sunt păstrate în Jeiăn cu numărul elementelor de acest tip ce subzistă în sud se va observa că nordul este considerabil mai conservator, aceasta însemnând că el păstrează în vocabularul său un număr mai mare de arhaisme (vezi supra *žinžir, fole, buric, şl'op, mâţ, orz*). În acelaşi timp, constată Kovačec (*Dittérences lexicales*), graiul de nord deţine o vitalitate mai pronunţată şi adeseori se dovedeşte capabil de a crea noi unităţi lexicale (chiar dacă sub model croat) prin propriile sale mijloace materiale, pe când în aceste cazuri istroromâna de sud a recurs mult mai des la împrumut. Aceste diferenţe dintre nord şi sud se explică înainte de toate prin condiţiile istorice, dar şi prin cele de natură socială, economică sau de relief. Dispunând de căi de comunicaţie mult mai comode, favorizate de un relief mai puţin accidentat, sudul a fost întotdeauna expus unei influenţe mai directe şi mai intense nu numai din partea croatei, ci şi a italienei urbane (dialectul veneţian) şi administrative (italiana literară, în timpul când Istria a fost înglobată în statul italian). Pe de altă parte, arată Kovačec în aceeaşi lucrare, chiar dacă istroromânii de sud se află şi s-au aflat întotdeauna într-un număr mai mare decât cei din nord, primii se găsesc dispersaţi în mai multe sate şi cătune care aveau puţine relaţii directe indispensabile între ele, deoarece ele aparţineau de diferite unităţi administrativ-ecleziastice sau întreţineau relaţii mult mai bune cu satele croate învecinate decât cu satele istroromâne. Tot Kovačec arată că, din motive economice, mulţi dintre istroromânii de sud sunt nevoiţi să caute de lucru în oraşe precum Rieca, Labin, Pola etc.,

Scanned with OKEN Scanner

uneori chiar în străinătate. Mulţi dintre ei şi-au părăsit satele — sau cel puţin cât durează munca lor — şi se instalează în oraşe. În nord, din contră, condiţiile sociale, economice şi geografice sunt mult mai favorabile. Mai întâi, excepţie făcând satul Mune, aşezările rurale croate sunt destul de îndepărtate, încât, din punct de vedere lingvistic, întrebuinţarea croatei nu este necesară în sat. În afară de aceasta, în trecut, satul croat Mune era îndreptat din punct de vedere economic spre Triest, iar Jeiănul, mai ales spre Rieca. Apoi, Jeiănul singur are în jur de 500 de locuitori, ceea ce constituie aproape jumătate din numărul locuitorilor din sud; Jeiănul este localitatea istroromână cu cel mai mare număr de vorbitori şi totodată cea mai compactă. Cu toate că, mai ales în trecut, şi aici condiţiile de viaţă erau destul de grele, se pare că nordul a putut asigura întotdeauna un minim economic indispensabil existenţei locuitorilor săi, iar emigrarea, temporară sau permanentă, nu a fost nici atât de mare şi nici atât de regulată ca în sud. În anii de după al doilea război mondial, timp în care în toate regiunile Jugoslaviei populaţia s-a deplasat spre oraş, Jeiănul a fost singurul sat istroromân care a avut privilegiul de a face posibilă într-o oarecare măsură modernizarea vieţii locuitorilor săi, fără ca un anumit număr dintre aceştia să fie nevoiţi să caute de lucru în marile oraşe. Un număr însemnat al locuitorilor Jeiănului care s-au angajat în uzinele şi instituţiile din Rieca şi din Opatia fac zilnic naveta între aceste oraşe şi satul lor, ceea ce asigură cel puţin păstrarea unei mai bune tradiţii lingvistice. Pe de altă parte, centrele urbane (Rieca şi Opatia) care le asigură munca, le-a permis, în acelaşi timp, să se bucure de un nivel de trai mult superior celor din sud. Datorită acestui fapt, deseori, ei sunt mândri să vorbească istroromâneşte, pe când în sud, nu rareori, unii se jenează să vorbească în graiul lor natal. Datorită acestor condiţii istorice, geografice, economice, sociale şi psihologice diferite care au acţionat în cele două arii ale domeniului istroromân, acestea au cunoscut evoluţii lingvistice divergente, care se manifestă într-o manieră foarte netă în vocabular (Kovačec, *Différences lexicales*, p. 80-82), după cum s-a văzut, inclusiv în terminologia corpului, sector al lexicului, în general, foarte rezistent.

Scanned with OKEN Scanner

Afirmam la începutul lucrării noastre că, în general, cei mai mulţi termeni referitori la corpul omenesc au pătruns în fondul principal lexical. O încercare de a stabili fondul principal lexical al dialectului istroromân, la noi, a întreprins Ion Coteanu în broşura *Cum dispare o limbă (istroromâna)*, p. 17-26.

Lingvistul bucureştean susţine că vocabularul istroromân este sărac şi, în consecinţă, şi fondul său principal este sărac, acesta numărând doar vreo patru sute de unităţi lexicale, în comparaţie cu cele peste 1400 de cuvinte câte stabilise pentru dacoromână Al. Graur în *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române.*

Din lista celor 388 de cuvinte, considerate de Ion Coteanu ca făcând parte din fondul principal lexical al istroromânei, după numărătoarea noastră doar 17 se referă la corpul omenesc (*cåp, cârne, cl'ept, cozę* "piele", *dint, glâve, gut, jâjet, limbę, măr* "mână", *ocl'u, per* "păr", *piţor, pumăn, sănze, umer, uręcl'e*), iar dintre acestea doar unul este de origine slavă (*glâv* "cap" considerat din greşeală de I. Coteanu de origine latină), unul cu etimologie discutabilă (latinească sau slavă: *gut* "gât"), în rest, toate fiind moştenite din latină. Mai interesant este faptul că, deşi 30-35 dintre termenii din fondul principal al istroromânei ar fi, după Coteanu, de origine croată sau slovenă, nici unul dintre aceştia nu provin din stocul celor referitori la corpul omenesc. Mai mult, lipsesc din lista fondului principal lexical al istroromânei următorii termeni trecuţi de Al. Graur (*op. cit.*) printre cei consideraţi a face parte din fondul principal al dacoromânei (*barbă, braţ, coastă, cot, genunchi, guşă, inimă, maţ, orb, os, palmă, pulpă, sân, şchiop, ţâţă, unghie*), deşi unii dintre ei sunt singurii cunoscuţi în dialectul românesc din Istria: *costę, gurę, ţirimę, orb, os, pâmę, ungl'e, sir, ţeruncl'u.* În *Istroromâna*, p. 581, August Kovačec sublinia că aceasta păstrează fondul vechi de cuvinte moştenite din româna comună în mod special în sferele semantice care nu depind deloc (sau pot fi influenţate numai indirect) de condiţiile sociale, economice etc., printre care enumera părţile corpului, termenii de înrudire etc. În *Descrierea*, p. 198, acelaşi savant de la Zagreb afirma că în comparaţie cu termenii de origine latină, la părţile corpului numirile slave există doar acolo unde s-a putut ajunge la tabu sau eufemism (cuvântul străin,

Scanned with OKEN Scanner

la început n-a fost simţit aşa de puternic obscen) sau la interpretări afective: *pizda, puţa, bedrile, iţa* (? n. n. V. F.). Termenul *gut* (gât) poate fi atât slavul *gŭltŭ* cât şi lat. *guttur*. Este surprinzător faptul că August Kovačec nu menţionează un număr mai mare din împrumuturile croate făcute de istroromână din croată în sfera terminologiei corpului.

Dacă vom face o comparaţie între listele prezentate de noi vom observa că, în general, termenii de origine latină au fost menţinuţi pentru a denumi cele mai importante părţi ale corpului omenesc: *cap, frunte, ochi, nas, gură, păr, limbă, barbă, piept, inimă, ficat, mână, picior* etc., pe când cei împrumutaţi se referă la noţiuni oarecum secundare: *ticvă* "ţeastă", *şcrâńe* "tâmplă", *cosmât* "păros", *şcul'a (de nâs)* "nare", *bedrę* "coapsă", *stopa* "talpă", *pęte* "călcâi", care denumesc doar părţi ale *capului*, o calitate a *părului* sau părţi ale *piciorului*. O parte dintre termenii de origine croată au o răspândire limitată la una sau alta dintre localităţile istroromâne sau reprezintă doar sinonime ale termenilor moşteniţi din româna comună.

Totuşi, numărul mare de termeni pătrunşi din croată în istroromână chiar şi în acest domeniu, în general, mai puţin deschis înnoirilor, vine să sublinieze încă o dată deosebirile destul de însemnate dintre varianta de nord a istroromânei şi cea de sud, care trebuie considerate ca două subdialecte ale dialectului istroromân. Întrucât între cele două subdialecte nu există nici un contact, deci nici perspectiva ca unul să se verse în celălalt, Emil Petrovici şi P. Neiescu (*lucr. cit.*, p. 194) ajung la concluzia că istroromâna nu are un singur fond principal lexical, ci cel puţin două, unul al istroromânei de nord şi al doilea al celei de sud (idem, *ibidem*, p. 196).

Recunoscând că istroromâna este un dialect al limbii române cu suficiente particularităţi proprii, îi vom da dreptate şi lui Radu Flora (*Despre stadiul actual al istroromânei*) care susţine că aceasta este de fapt "un şir de graiuri neconsistente, fluctuante, pentru poziţia lor geografică foarte conservatoare, iar pentru forţa numerică a vorbitorilor fără putere de inovaţii lingvistice" (p. 148), faptul explicându-se prin aceea că dialectul urmaşilor românilor răsăriteni nu are centre sau un centru inovator. Centrele de iradiere trebuie să fie de regulă centre

Scanned with OKEN Scanner

politice sau culturale sau, în cazul dialectelor mai mari, centre regionale de fermentare. Or, acestea lipsesc în istroromână cu desăvârşire. "Un teritoriu atât de mic, cu un număr de vorbitori neînsemnat, poate duce la oarecari inovaţii individuale, dar acestea, continuă Radu Flora, duc la fărâmiţarea şi mai mare a idiomului, căci n-au putere de propagare pe căile deja cunoscute" (p. 151). Istroromâna nu opune rezistenţă la influenţele străine, am adăuga mai ales varianta de sud, ci, cum spune Radu Flora, „în cazul istroromânei porţile sunt larg deschise". „Starea de bilingvism a vorbitorilor condiţionează decalcarea, iar numărul redus al celor ce vorbesc istroromâna nu numai că nu este în stare să producă inovaţii proprii, dar nici să opună rezistenţă asaltului cuvintelor invadatoare din limbile înconjurătoare" (p. 151).

Dialect istoric al limbii române, ca şi celelalte două variante teritoriale principale sud-dunărene ale acesteia – aromâna şi meglenoromâna – istroromâna este, după expresia fericită a Matildei Caragiu-Marioţeanu (*Compendiu*, p. 222): "un ansamblu de graiuri nestandardizate".

(AUT, XXXVIII, 2000, p. 127-198)

Scanned with OKEN Scanner

REPARTIŢIA DIALECTALĂ A DACOROMÂNEI (ISTORICUL PROBLEMEI, CAUZELE ŞI VECHIMEA ARIILOR DIALECTALE)[13]

Structura dialectală a dacoromânei, cauzele şi vechimea ariilor dialectale este o problemă ce i-a preocupat pe savanţii români şi străini de mai bine de un secol.

O primă încercare de repartizare a subdiviziunilor dialectului dacoromân îi aparţine lui H. Tiktin. Acesta, în studiul *Die rumänische Sprache*[14], luând în consideraţie, în primul rând, particularităţile fonetice şi lexicale, ajunge la concluzia că pe teritoriul patriei noastre s-ar vorbi patru graiuri, corespunzătoare celor patru provincii istorice: „graiul" muntean (*walachisch*), moldovean (*moldauisch*), transilvănean (*siebenbürgisch*) şi bănăţean (*banatisch*). Diferenţele dialectale dintre cele patru subunităţi ale dacoromânei nu sunt prea mari, aşa încât ele nu împiedică înţelegerea dintre vorbitorii dialectului dacoromân. Ele nu sunt nici prea vechi, majoritatea particularităţilor dialectale apărând în decursul ultimelor trei secole (secolele al XVI-lea – al XIX-lea). Cele mai numeroase particularităţi le găsim în graiul bănăţean, iar cele mai puţine în cel muntean, care este şi cel mai apropiat de limba literară[15].

Trei ani mai târziu, M. Gaster, pornind de la trăsăturile fonetice ale textelor noastre vechi, în *Introducere* la *Chrestomaţie română. I*[16],

---

[13] Versiunea italiană în „Bolletino dell'Atlante Llinguistico Italiano", III Serie, 20 (1996), p. 5-47, sub titlul *La struttura dialettale del dacoromeno. Escurso storico del problema, cause e antichità delle arie dialettale.*

[14] Vezi „Grundriss der romanischen Philologie", vol. I, Strassburg, 1888.

[15] Vezi şi R. Todoran, *Noi particularităţi*, CL, VI, 1961, fasc. 1, p. 52; I. Rizescu, *H. Tiktin. Omul şi opera*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1971, p. 57-58; Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *PDR*, p. 126; Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Compendiu*, p. 144.

[16] Leipzig-Bucureşti, 1891, p. XC-CVIII.

Scanned with OKEN Scanner

conchide că s-ar putea contura trei arii dialectale: una de nord (în Moldova), una de sud (în Muntenia) şi alta în Transilvania. Aceasta din urmă, pe lângă unele particularităţi proprii, specifice, are şi altele comune cu cea din Muntenia şi cu cea din Moldova, făcând legătura între ultimele două. Cea mai puternică individualitate o are idiomul vorbit în Moldova.

Prima repartizare, realizată cu mijloacele geografiei lingvistice, o datorăm lingvistului german G. Weigand. G. Weigand, autor al primului atlas lingvistic românesc (WLAD), îşi expune concepţia privind repartiţia dialectală a dacoromânei, mai întâi în studiul *Despre dialectele româneşti*[17], apoi în *Intoducere* la WLAD[18]. În studiul amintit, Weigand face şi unele consideraţii teoretice privind criteriile care trebuie avute în vedere când stabilim subdiviziunile unei limbi. Diferenţierile fonetice şi lexicale caracterizează dialectele, cele gramaticale, limbile[19]. În împărţirea teritoriului lingvistic dacoromân în diverse subunităţi (Weigand le zice „dialecte"), romanistul de la Leipzig porneşte de la particularităţile fonetice „căci numai caracterele [= caracteristicile] acestea le putem folosi pentru gruparea dialectelor"[20]. În interiorul unor unităţi dialectale mai mari, apar şi alte diferenţieri, aşa încât fiecare sat îşi are dialectul propriu. Unele particularităţi fonetice cuprind însă regiuni mai întinse. În funcţie de numărul mai mare sau mai mic de particularităţi fonetice care se întind pe un anumit teritoriu, vom avea dialecte mai mult sau mai puţin pronunţate.

După el, teritoriul dacoromân se divide în trei mari „dialecte": „bănăţean, muntean (în Muntenia) şi moldovean; la acesta din urmă se adaogă şi cel basarabean"[21]. Cel mai bine individualizat este „dialectul" bănăţean, mărginit la nord de Mureş, la vest de valea Haţegului şi de Carpaţi. El depăşeşte spre vest graniţele României, vorbindu-se şi în

---

[17] Publicat în „Convorbiri literare", XLII, 1908, p. 441-448.
[18] Capitolul al III-lea, paragraful 4 *Dialektgebiete.*
[19] Vezi G. Weigand, *Despre dialectele româneşti,* p. 442.
[20] Idem, *ibidem,* p. 443.
[21] Idem, *ibidem,* p. 444.

Scanned with OKEN Scanner

Serbia*. Graiurile româneşti din Serbia de vest aparţin „dialectului" bănăţean, iar cele din est ţin de dialectele oltene. „Dialectul" muntean este mărginit la nord de Carpaţi [Carpaţii Meridionali], la est de Milcov, Putna şi Siret, la sud de Dunăre şi la vest de Olt. Dobrogea ţine mai mult de Muntenia, dar, cum aici avem şi graiuri coborâte din Transilvania şi Moldova, graiurile din Dobrogea nu pot fi încadrate în întregime dialectului muntean. Colonii muntene se află însă şi în partea de sud a Basarabiei şi în Moldova. Dialectul moldovenesc „este mai puţin unitar, partea de nord se deosebeşte de cea de sud, dar, totuşi, mai rămân destule particularităţi cari sunt răspândite în toată Moldova"[22].

Afară de cele trei dialecte: cel bănăţean (cu centrul în Timişoara), cel muntean (cu centrul în Bucureşti) şi cel moldovean (cu centrul în Iaşi şi Bârlad) nu mai este nici unul cu caracter particular pronunţat. Restul regiunilor formează mai mult sau mai puţin, un fel de dialecte de tranziţie [*Übergangsdialekte*] şi atunci se unesc în unele privinţe cu dialectul mărginaş de est, iar în altele cu cel din nord sau din vest[23]. În privinţa Transilvaniei, el este de părere că aici se vorbesc dialecte de tranziţie. Teritoriul acestei regiuni este împărţit între dialectul moldovean, în nord şi cel muntean, în sud. Şi Oltenia constituie o arie de tranziţie între dialectele muntean şi bănăţean. Alteori graiurile din Oltenia se apropie de cele din Ardeal. Un alt grai de tranziţie este cel din Bihor. Acesta ţine de dialectul bănăţean, deşi are o particularitate specifică, transformarea lui *t* în *ķ* (*traķe* = frate, *ķei* = tei), iar în nord-est, la moţi o alta, rotacismul lui *n* simplu intervocalic, în elementele de origine latină. Dacă am lua în considerare toate diferenţierile dialectale, fără o selectare a lor după anumite principii, atunci am obţine numeroase alte arii mai restrânse, aşa încât am putea vorbi de nişte dialecte mai mici ca acelea ale pădurenilor, mărginenilor, oltenilor (în Ţara Făgăraşului), oşenilor, lăpuşenilor, crişenilor. Cel mai bun lucru este însă să le alăturăm unui dialect mai mare. Cel mult idiomul vorbit în Maramureş, ar putea fi

---

* [Este vorba de graiurile româneşti din prelungirea Banatului şi a Olteniei, din Valea Timocului (n.n. V. F.)].

[22] Idem, *ibidem.*

[23] Idem, *ibidem,* p. 446.

socotit un dialect mic aparte, deoarece numai aici se găsesc unele particularităţi specifice ca: palatalizarea lui *t, v* în *s, z* (*sier* = fier, *zin* = vin), pronunţarea dură a lui *č*, care nu permite după el vocalele anterioare (*e, i*), pe care le transformă în *ă, î* (*tşăr* = cer, *tşânţş* = cinci), menţinerea lui *dj* (ğ) (*djoi* = joi), care se regăseşte însă şi în Bucovina şi Moldova, deşi în ultimele două regiuni, sunetul acesta se pronunţă ceva mai palatal[24].

Ca bază a împărţirii în cele trei mari arii dialectale dacoromâne, Weigand ia tratamentul oclusivelor labiale (*p, b*), al dentalelor (*t, d*) şi al africatelor *č, ğ*. Ţinând seama de aceste sunete, am avea următorul rezultat:

Muntenia	*p*	*b*	*t*	*d*	*ce*	*ge*
Moldova	*chi*	*ghi*	*t*	*d*	*ś*	*ź*
Banat	*p*	*b*	*tś*	*dź*	*ś*	*ź*

După cum se poate observa, caracterul unui dialect este dat de modul particular în care se combină diferitele trăsături lingvistice existente şi în dialectele învecinate (Moldova are comun cu Muntenia lipsa palatalizării dentalelor, deosebindu-se în privinţa tratamentului labialelor şi al africatelor prepalatale; Muntenia are comun cu Banatul păstrarea oclusivelor labiale, dar se deosebeşte în privinţa dentalelor şi a africatelor prepalatale. Moldova are comun cu Banatul tratamentul africatelor prepalatale, dar se deosebeşte în privinţa tratamentului labialelor şi al oclusivelor dentale).

În afara dialectelor cu „un caracter pronunţat" şi a celor de tranziţie, există şi „dialecte" (= graiuri) în formă de mozaic. Acestea din urmă sunt rezultatul unei imigrări din ţinuturi diferite, la epoci diferite, a unor populaţii neasimilate încă. Aşa ni se prezintă „dialectele" din Bucovina, care, deşi în general aparţin „dialectului" moldovean, păstrează unele particularităţi specifice „dialectului" muntean sau chiar celui bănăţean. Weigand deosebeşte „dialectele"

[24] Idem, *ibidem*, p. 447.

Scanned with OKEN Scanner

(graiurile) mozaicale de cele amestecate, mixte (*Mischdialekte*), care sunt „dialecte" noi, rezultate din amestecul altor dialecte.

Trecând la descrierea dialectelor, Weigand ia în considerare şi alte fenomene în afară de cele pe baza cărora a făcut împărţirea teritoriului lingvistic dacoromân în cele trei arii mari. Iată caracteristicile fonetice invocate de Weigand.

Dialectul bănăţean

1. Dentalele *t, d* înainte de *e* [de fapt, şi înaintea lui *i, e̯a*] au devenit palatale [de fapt alveolo-palatale] africate: *tśeiu* (teiu), *tratśe* (frate), *verdźe* (verde); *l, n, r* urmate de *e* [de fapt, şi de *i, e̯a*] s-au muiat: *vaľe* (vale), *vińe* (vine), *maŕe* (mare).
2. Grupul consonantic *mn* s-a păstrat în *scamn* (scaun).
3. *N* muiat s-a păstrat numai în Banat: *cuńu* (cuiu).
4. Toate labialele (*p, b, v, f, m*) au rămas neatinse.
5. Prepoziţia *pe* păstrează stadii mai vechi: *pre, pră.*
6. Păstrarea diftongului *e̯a* în *le̯amńe* (< lat. *lĭgna,* pl. lui *lignum*).

Dialectul muntean

Arătând că „dialectul " muntean stă la baza limbii literare, el atrage atenţia asupra faptului că limba literară nu se confundă cu acesta.

Specific „dialectului" muntean este păstrarea lui *e, i* şi a diftongului *e̯a* după *s, z, ţ: se̯ară, secară, ţie̯, zic;*pronunţarea *ovăz* pentru „*ovăs*"; formele iotacizate de tipul *rîz* (eu râd), *vînz* (eu vând), *văz* (eu văd), cu toate că acestea se întind şi în partea de sud a Transilvaniei; păstrarea lui *ĉ, ĝ* ; pronunţarea mai îngustă [pronunţarea muiată, mai palatală] a lui *ş* [şi *i* – n.n. – V.F.].

Dialectul moldovean

1. Caracteristic pentru Moldova este sunetul mai adânc [de fapt, închiderea] a lui *ă* de la sfârşitul cuvintelor: *apî* pentru *apă.*
2. Sunetul *ş* are un caracter tare şi curat dental [de fapt, se rosteşte dur ca şi *i* – n.n. V.F.] şi face ca *e, i, e̯a* să treacă în *ă, î, a: şăs* = şes, *şînă* = şină, (*şărpi* = şarpe).
3. *V* înainte de *u* (*o*) se preface într-un sunet aspirat (Hauchlaut): *hulpe* = vulpe, *holbură* = volbură.

Scanned with OKEN Scanner

Alte fenomene ca: trecerea lui *ce* în *śe* (*śine* = cine), a lui *ge* în *źe*, care se confundă cu *ź* rezultat din *i* (*źoi-joi, źer-ger*) [de fapt, trecerea africatelor prepalatale *ĉ, ĝ* în constrictive *ś, ź*], apoi păstrarea africatei dentale *dz* (*dzîc* = zic) nu sunt specifice numai Moldovei, căci se regăsesc şi în Banat, după cum, transformarea labialelor în palatale [palatalizarea labialelor] (*ḱept, ǵine, ĺier* sau *śer, yin* sau *źin, ńerlă* pentru *piept, bine, vin, mierlă*) nu se găseşte numai în Moldova, ci cuprinde două treimi din teritoriul pe care se vorbeşte dialectul dacoromân.

Cum am arătat deja, Weigand ia însă în considerare şi tratamentul labialelor urmate de *i̯* (iot), şi al africatelor *ĉ, ĝ* alături de al dentalelor urmate de vocale palatale în împărţirea dialectală a dacoromânei.

Ideea lui Weigand privind inexistenţa unui subdialect transilvănean este îmbrăţişată şi de fostul său elev S. Puşcariu. În studiul *Graiul din Transilvania*[25], analizând câteva hărţi lingvistice din ALR, Puşcariu observă că liniile care delimitează diversele fenomene dialectale taie Transilvania în toate sensurile, ceea ce îl determină să afirme că „Transilvania n-a constituit niciodată o unitate diferenţiată de celelalte regiuni româneşti, ci s-a înglobat întotdeauna în ansamblul românesc”[26]. Ideea revine şi în studiul *Contribuţia Transilvaniei la formarea şi evoluţia limbii române*[27], unde se arată că „Deşi înconjurată de munţi înalţi, pe culmile cărora trecea frontiera politică, Transilvania propriu-zisă n-a format niciodată un dialect aparte, ci regiunile vestice au mers cu Banatul, cele nordice cu Moldova şi cele sud-vestice cu Muntenia”[28]. În ceea ce priveşte cauzele care au generat o asemenea stare de fapte, Puşcariu afirmă: „Cea mai însemnată este aceea că Munţii Carpaţi n-au format niciodată o piedică pentru ca românii de pe cele două versanturi ale lui să formeze acelaşi grup etnic

---

[25] Vezi S. Puşcariu, *Cercetări şi studii*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1974, p. 398-403.

[26] *Ibidem*, p. 402.

[27] *Ibidem*, p. 415-435.

[28] *Ibidem*, p. 433.

Scanned with OKEN Scanner

şi lingvistic. În Ardeal n-au existat centre politice, culturale şi religioase, care să grupeze pe toţi românii în jurul lor"[29].

S. Puşcariu îşi menţine opiniile privind repartiţia dialectală a dacoromânei şi cauzele care au dus la aceasta şi în lucrarea sa capitală *Limba română*[30].

După apariţia primelor volume din *ALR,* care au avut darul de a îmbogăţi cunoştinţele despre diversele fenomene dialectale şi de a le contura cu mai mare precizie aria, ca şi după apariţia unor studii dedicate structurii dialectului dacoromân pe baza ALR (K. Jaberg, E. Petrovici), S. Puşcariu îşi modifică opinia despre împărţirea dialectală a dacoromânei, acceptând în afara celor trei subdialecte: bănăţean, muntean, moldovean, încă două: crişean şi maramureşean[31].

El atrage, în acelaşi timp, atenţia asupra faptului că o rezolvare mulţumitoare a problemei repartiţiei dialectale a dacoromânei o va putea da „numai o cercetare întemeiată pe multe hărţi lingvistice, după apariţia *Atlasului lingvistului român* întreg... "[32].

După Alexandru Philippide[33], dialectul dacoromân se împarte în două mari ramuri, pornind de la modul în care îşi explică el şi formarea limbii române: o ramură banato-transcarpatină, care cuprinde Banatul, Oltenia de vest, Transilvania (fără Ţara Bârsei, Ţara Oltului şi colţul sud-estic al Ardealului), Bucovina, Moldova şi Basarabia, şi care a dat naştere graiurilor de tip moldovenesc, şi alta care cuprinde Muntenia, Oltenia de est, Ţara Bârsei, Ţara Oltului şi colţul sud-estic al Transilvaniei şi care a dat naştere graiurilor de tip muntenesc. Cele două ramuri au luat naştere prin migrarea din sudul Dunării a dacoromânilor în două valuri începând din a doua jumătate a secolului

[29] *Ibidem,* p. 434.

[30] Vol. I, *Privire generală,* Bucureşti, 1940, p. 216-217.

[31] *Limba română,* vol. II, *Rostirea,* p. 323-324.

[32] LR, II, p. 324. Vezi şi V. Frăţilă, *Structura dialectală a dacoromânei în concepţia lui Sextil Puşcariu,* în *Contribuţii lingvistice,* Timişoara, Ed. de Vest, 1993, p. 319-332.

[33] OR, II.

Scanned with OKEN Scanner

al VI-lea. Migrarea dacoromânilor din sud în nordul Dunării a durat până secolul al XIII-lea[34].

A. Philippide mai constată că migrația, care a cuprins teritoriul banato-transcarpatin, Moldova, Bucovina, Basarabia, a avut loc de la vest spre est, iar migrația, care a cuprins Oltenia, Muntenia, Țara Bârsei, Țara Oltului și Transilvania de sud-est, a avut loc de la sud spre nord (din Muntenia spre sudul Transilvaniei). Din compararea particularităților dialectale, reiese că prima ramură s-a despărțit apoi în trei: pe de o parte Banatul, pe de alta teritoriul transcarpatin (*Transilvania*) și, în sfârșit, pe de alta, Moldova-Bucovina-Basarabia, pentru că „numai prin sciziune, prin întreruperea contactului, prin obstacole se pot explica fenomenele mai multe proprii ale acestor trei bucăți; iar sciziunea a trebuit să fie mai mare (ori mai veche) între Moldova-Bucovina-Basarabia de o parte și teritoriul transcarpatin de altă parte decât între teritoriul transcarpatin și Banat"[35]. Philippide mai arată că între graiurile din Moldova veche, dintre Carpații Orientali și Nistru, coeziunea a fost întotdeauna foarte mare, căci Bucovina și Basarabia nu au nici un fenomen propriu. O coeziune aproape la fel de mare trebuie presupusă și între Oltenia, Muntenia, Țara Bârsei, Țara Oltului și sud-estul Transilvaniei[36]. Așadar, Philippide recunoaște că graiurile din Transilvania, desigur fără colțul sud-estic al acestei provincii, fără Țara Oltului și fără Țara Bârsei, capătă unele particularități proprii, individualizându-se de cele din Banat și Moldova cu care, inițial, formau un singur grup dialectal.

Împărțirea în două arii mari a teritoriului lingvistic dacoromân a fost împărtășită și de elevul lui A. Philippide, Iorgu Iordan care, la rândul său, nu acceptă ideea unui subdialect ardelenesc: „Cine este la curent cu părerile specialiștilor despre împărțirea dialectală a teritoriului dacoromânesc știe că o subdiviziune lingvistică ardelenească nu există. Toate graiurile din România actuală (și din regiunile învecinate, unde ele se vorbesc de asemenea) sunt, în linii mari, de două tipuri: muntenesc (cuprinzând Muntenia, cea mai mare

[34] *Ibidem*, p. 407.
[35] *Ibidem*, p. 390.
[36] Idem, *ibidem*.

Scanned with OKEN Scanner

parte din Oltenia, Ţara Oltului, Ţara Bârsei, sud-estul Transilvaniei) şi moldovenesc (cuprinzând toate celelalte provincii româneşti)"[37].

După Iorgu Iordan, următoarele sunt particularităţile lingvistice (mai ales fonetice şi morfologice), care trebuie luate în considerare atunci când vrem să delimităm graiurile moldoveneşti de cele munteneşti:

– pronunţarea lui *č, ğ* ca africate propriu-zise în Muntenia şi ca *ś, ź* de fapt, *ŝ, ẑ* (cu dispariţia aproape totală a elementului exploziv) în Moldova[38];

– prefacerea în *i* a vechiului *ğ* urmat de *o* sau *u* în Muntenia şi pronunţarea lui ca *ź* în Moldova: *ios, iunghi,* alături de *źos, źunghi*;

– prefacerea lui *ă* final în *â* şi a lui *e* final în *i* (în Moldova, lipsa fenomenului în Muntenia);

– formele etimologice *cîne, pîne, mîne* (fără epenteza lui *i* în Moldova) faţă de *cîine, pîine, mîine* (cu epenteza lui *i* în Muntenia).

Pe lângă faptele fonetice trebuie luate în consideraţie şi cele morfologice, când vrem să fixăm fizionomia dialectului moldovenesc în comparaţie cu cel muntenesc. Unele dintre formele gramaticale luate în discuţie de I. Iordan, cum afirmă autorul însuşi, „deşi puse obişnuit la morfologie, întrucât apar în flexiune [...] sunt, în realitate, tot fonetice, mai exact spus, sunt produsul unor modificări de sunete, având numai valoare sau semnificaţie morfologică"[39]. Printre aceste fapte „morfologice", I. Iordan le aminteşte pe următoarele:

– iotacizarea verbelor la indicativ prezent pers. I sg. şi la conjunctiv prezent persoana III sg. (*auz, crez, simţ, trimiţ* etc., *să auză, să crează, să simţă, să trimiţă*) în Muntenia, faţă de *aud, cred, simt, trimit* etc. în Moldova;

---

[37] Iorgu Iordan, *Graiul putnean,* „Ethnos", Focşani, I, 1, 1941, p. 90. Vezi acelaşi studiu, în Iorgu Iordan, *Scrieri alese,* Bucureşti, EA, 1968, p. 230.

[38] „Totdeauna am avut impresia că un moldovean se deosebeşte de un muntean, în primul rând, prin modul cum articulează aceste sunete" (*ibidem,* p. 232).

[39] *Ibidem,* p. 235.

Scanned with OKEN Scanner

– auxiliarul *a avea* la pers. III sg. şi pl. a perfectului compus are forma *o* [*o văzut, o mers*] în graiurile moldoveneşti, faţă de *a(u)* [*a(u) văzut, a(u) mers*] în graiurile munteneşti;

– pers. III sg. şi pers. II pl. a auxiliarului *a voi* în dialectul muntean are formele *o* [*o spune*], respectiv *oţ* [*oţ spune*], iar în cel moldovenesc *a* [*a spune*], respectiv *ăţ* sau *îţ* [*ăţ (îţ) spune*];

– pers. III sg. a auxiliarului *a avea* + conjunctivul are forma *o* [*o să spuie*] în Muntenia, pe când în Moldova *a(re)* [*a(re) să spuie*]; *o să...* apare în Muntenia la toate persoanele de la sg. şi pl., pe când în Moldova fiecare persoană are forma ei specială: *am să spui, ai să...* , *avem să...* etc.;

– formele de imperfect ale verbelor *a da* şi *a sta,* în Muntenia sună *dedeam, steteam* etc. (eventual *dideam, stiteam* etc.), iar în Moldova *dădeam, stăteam* etc.

– perfectul simplu al aceloraşi verbe, la pers. III sg. şi pl., apoi la pers. I şi II pl. se prezintă sub următoarele forme: *dete, deteră, deterăm, deterăţi,* respectiv *stete, steteră, steterăm, steterăţi* în Muntenia, *dădu, dădură, dădurăm, dădurăţi,* respectiv *stătu, stătură, stăturăm, stăturăţi* în Moldova[40];

– pronumele demonstrative *acest(a),* şi *acel(a)* prezintă formele: *ăsta, ăştia, astea, ăla, aia, alea* (şi *ălea*) în Muntenia, pe când în Moldova apar formele: *(a)ista, (a)iştia, (a)ieştea, aśe(a)la, aśeia, aśelea;*

– genitiv-dativul articulat al numelor de botez feminine terminate în *–că* şi *–gă* (împreună cu ele merg şi câteva substantive de felul lui *bunică, maică, taică* etc.) apare sub forma *–chii, -ghii* (*Anichii, maichii, Olghii* etc.) în Muntenia şi sub forma *–căi* (sau *–cii*) şi *–găi* (sau *–gii*) (*Anicăi-Anicii, maicăi-maicii, Olgăi-Olgii* etc.) în Moldova.

La baza împărţirii în cele două graiuri mari dacoromâne (cele de tip muntenesc şi moldovenesc), I. Iordan pune, în primul rând, faptele fonetice şi cele morfologice. La delimitarea celor două dialecte

[40] I. Iordan atrage, în acelaşi timp, atenţia asupra faptului că perfectul simplu a dispărut complet sau aproape complet din vorbirea moldovenească (*op. cit.*, p. 237).

Scanned with OKEN Scanner

poate servi şi lexicul, dar, din cauza materialului prea sărac oferit de atlas (până în 1941 nu apăruse decât primul volum din ALR I şi ALRM I), autorul nu a putut lua în considerare şi lexicul.

Pornind de la textele secolului al XVI-lea, pe baza a 19 particularităţi fonetice, şi Al. Rosetti[41] distinge pentru limba română veche două grupuri dialectale: unul alcătuit din Moldova, nordul Ardealului şi Maramureş şi altul format din Ţara Românească şi sudul Ardealului. Banatul ar ocupa un loc aparte, alăturându-se când primului grup, când celui de-al doilea.

Luând în considerare repartiţia regională a lexicului românesc în secolul al XVI-lea, Florica Dimitrescu[42] ajunge cam la aceleaşi rezultate la care ajunsese Al. Rosetti în privinţa foneticii. Teritoriul dacoromânesc se divide în două arii în secolul al XVI-lea: una nordică, formată din nordul Transilvaniei, Maramureş şi Moldova, şi alta sudică cuprinzând Ţara Românească şi Banatul (p. 546). Autoarea oscilează, susţinând, la p. 558, că Banatul „are un loc aparte, datorită unor particularităţi fonetice care îl alătură când primului grup, când celui de-al doilea, pentru ca, la p. 559, Banatul să fie considerat „arie de tranziţie"[43].

Romanistul german Ernst Gamillscheg formulează o teorie nouă în privinţa repartiţiei dialectale şi a vechimii diferenţierilor dialectale ale dacoromânei în studiul *Über die Herkuntt der Rumänen,* apărut în „Jahrbuch der Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1940"[44]. El susţine, pe baza unor fapte lexicale şi de derivaţie, că diferenţierea dialectală dintre graiul muntean şi celelalte graiuri dacoromâne este foarte veche şi că ea urcă până la latina populară; cu alte cuvinte, în cadrul latinei populare care a stat la baza dacoromânei au existat diferenţieri dialectale reflectate în deosebirile dintre graiul

---

[41] ILR, 1968, p. 582-583.

[42] Florica Dimitrescu, *Contribuţii la repartizarea regională a lexicului românesc în secolul al XVI-lea,* în SCL, XV, 1965, nr. 4, p. 539-559.

[43] Vezi obiecţiile făcute lui Al. Rosetti şi Floricăi Dimitrescu, la Ion Gheţie, Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea,* p. 30-32.

[44] Versiunea românească *Despre originea românilor,* a apărut în „Revista Fundaţiilor", an. VII, 1940, nr. 8, p. 251-271.

Scanned with OKEN Scanner

muntean şi celelalte graiuri dacoromâne. Din acest punct de vedere şi dialectele din sudul Dunării se clasifică tot în două grupuri, care merg cu cele două ramuri dacoromâne.

Mai târziu, în evul mediu timpuriu, socoteşte el că pot fi stabilite trei regiuni-matcă ale românismului nord-dunărean: 1. în regiunea Munţilor Apuseni, pe cele trei Crişuri şi pe văile Arieşului şi Ampoiului; 2. pe ambele maluri ale Dunării între Giurgiu şi Cernavodă, iar la nord în şesul dintre Dâmboviţa şi Argeş şi 3. regiunea dintre sârbi şi bulgari, la sud de Dunăre şi în prelungirea Banatului şi a Olteniei.

Repartiţia dialectală a dacoromânei a stat în atenţia lingviştilor români şi străini, mai ales după apariţia volumelor din *ALR*.

Emil Petrovici ocupă, din acest punct de vedere, un loc deosebit. Ca autor al părţii a doua a *Atlasului,* ca bun cunoscător al principiilor geografiei lingvistice, E. Petrovici se ocupă de repartiţia dialectală a dacoromânei, de vechimea ariilor dialectale şi de cauzele care le-au determinat, într-o suită de studii publicate începând din 1941: *Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean*[45], *Românii veniţi recent în Transilvania? Ce spune lingvistica*[46], *Graiul românesc de pe Crişuri şi Someş*[47], *Simbioza româno-slavă în Transilvania*[48], *Dovezile filologice ale continuităţii*[49], *Siebenbürgen als Kernland der nördlich der Donau gesprochenen rumänischen Mundarten*[50], *Repartiţia graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*[51] etc. Referinţe la aceleaşi probleme face E. Petrovici şi într-o serie de alte studii (*Daco-slava*[52], *Continuitatea dacoromână şi slavii*[53]) şi recenzii[54].

[45] „Transilvania", an. 72, 1941, nr. 2, p. 102-106.
[46] *Ibidem,* an. 72, 1941, nr. 7, p. 467- 470.
[47] *Ibidem,* an. 72, 1941, nr. 8, p. 551-558.
[48] *Ibidem,* an. 73, 1942, nr. 2-3, p. 149-156.
[49] *Ibidem,* an. 74, 1943, nr. 1, p. 1-13.
[50] *Siebenbürgen,* erster Band, Bucureşti, 1943, p. 309-317.
[51] LR, III, 1954, nr. 5, p. 5-17; vezi şi E. Petrovici, SDT, p. 38-49.
[52] DR, X_2, 1943, p. 233-277.
[53] „Transilvania", an. 73, 1942, nr. 11, p. 864-878.

Scanned with OKEN Scanner

În articolele şi recenziile pomenite mai sus, E. Petrovici a susţinut, pe baza unor fenomene fonetice şi lexicale, existenţa a patru (sau cinci) subdialecte dacoromâne. Alături de cele trei arii distinse de G. Weigand, bănăţeană, munteană şi moldoveană, el conferă ariei de pe Crişuri şi Someş (şi eventual celei din Maramureş) statut de subdialect. Cele patru (sau cinci) arii vor fi numite de E. Petrovici subdialecte: subdialectul bănăţean sau de sud-vest, muntean sau de sud, moldovean sau de est, crişean sau de nord-vest (şi maramureşan sau de nord). În linii mari, iată explicaţia apariţiei celor patru (sau cinci) subdialecte şi epoca apariţiei lor, aşa cum se află ele în concepţia lui Emil Petrovici.

Observând că cele patru subdialecte cuprind fiecare în parte regiuni din Ardeal, el conchide că acestea s-au format după epoca de simbioză româno-slavă, care s-ar fi întâmplat între secolele XI-XII, pe văile apelor şi în câmpie, din cauza retragerii românilor în cununa de munţi a Transilvaniei ca urmare a ocupării văilor largi ale Mureşului şi Someşului de către maghiari.

În articolul *Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean,* E. Petrovici, pornind de la S. Mehedinţi, care numeşte Transilvania „sâmburele statului român", susţine că şi „lingviştii ar putea zice că în Transilvania se găseşte „sâmburele" din care a crescut copacul bogat în ramuri al graiurilor româneşti, vorbite pe toată întinderea pământului nostru"[55].

Pentru a dovedi că Transilvania e „leagănul", „vatra" poporului şi a limbii române, E. Petrovici invocă o serie de termeni de origine latină păstraţi doar în părţile apusene ale Transilvaniei (Banat şi Crişana) cum ar fi: *nea* (< *nix*), *pedestru* (< *pedester*), *iune* (< *iuvenis*), *ai* „usturoi" (< *allium*), care în celelalte regiuni au fost înlocuite de *zăpadă* sau de *omăt, olog* etc. de origine slavă. El conchide: „Nu e o simplă coincidenţă că, tocmai în aceste părţi apusene ale ţării, e mai bine păstrată moştenirea latină a graiului nostru, se ştie doar că aici a fost mai intensă colonizarea romană în Dacia Traiană"[56].

---

[54] DR, X_1, 1941, p. 120-125.

[55] „Transilvania", an. 72, 1941, nr. 2, p. 102.

[56] *Ibidem,* p. 102.

Scanned with OKEN Scanner

Constatând că subdialectele moldovean şi muntean sunt mai unitare şi că se vorbesc pe teritorii mai vaste, faţă de graiurile din Transilvania, care sunt mult mai fărâmiţate, E. Petrovici, după K. Jaberg[57] crede că primele două trebuie considerate ca „fiind relativ recent colonizate" şi că „fărâmiţarea dialectală a Transilvaniei dovedeşte, deci, că aici n-a avut loc o colonizare mai nouă, ci că populaţia e aşezată din timpuri străvechi, în aceleaşi locuri, astfel încât limba a avut timp să se diferenţieze, după unităţi geografice, determinate de sol, în nenumărate celule dialectale"[58].

Din cauza năvălirilor dese, românii au fost nevoiţi să se retragă în munţi, iar „după ce furtuna năvălirilor s-a mai potolit [...] de la periferia cetăţii transilvane, formată de o coroană de munţi [...] limba românească se răspândeşte, din patru celule dialectale lingvistice transilvănene periferice, în afara zidurilor cetăţii, pe câmpiile de la poalele munţilor – unde vor fi existat şi mai înainte români, dar în aşezări foarte rare"[59]. „Revărsarea" aceasta din cele patru „vetre" s-a făcut atât în direcţie centripetală, spre interiorul Transilvaniei, cât şi în direcţie centrifugală, în afara coroanei de munţi transilvănene. De aceea cele două dialecte întinse din est şi sud „s-au constituit prin colonizarea din două vetre de la munte a surplusului de populaţie românească în şesurile Moldovei şi Munteniei, care aveau o populaţie rară românească"[60], pe când „cele două arii dialectale dinspre vest (sud-vest şi nord-vest) sunt mult mai mici, fiindcă aici, limba maghiară a opus rezistenţă răspândirii spre Tisa şi Dunăre a graiurilor româneşti. Aici deplasarea populaţiei româneşti din vetrele cele vechi de la munte — din munţii Banatului pe de o parte şi din Munţii Apuseni, munţii Sălajului şi Sătmarului pe de alta — a fost mai mică. Aceasta este adevărat mai cu seamă în ce priveşte subdialectul de nord-vest care are întinderea cea mai mică. Prin urmare, pe teritoriul subdialectului de nord-vest, populaţia românească s-a deplasat cel mai puţin din vatra ei

[57] *Aspects géographique du langage*, Paris, 1936, p. 31.
[58] *Ibidem*, p. 103.
[59] *Ibidem*, p. 104-105.
[60] *Graiul românesc de pe Crişuri şi Someş*, în „Transilvania", an. 72, 1941, nr. 8, p. 555.

Scanned with OKEN Scanner

străveche, fiind aşezată şi astăzi pe locurile unde au trăit strămoşii, de veacuri şi veacuri. În văile mai retrase ale Munţilor Apuseni, ale munţilor Sălajului şi Sătmarului, populaţia românească stă neclintită în vechea ei vatră, cu siguranţă de pe timpurile când strămoşii ei au fost nevoiţi întâia dată să cedeze văile largi ale dacilor, întâilor năvălitori şi să se retragă în locuri mai ferite"[61].

O descriere mai detaliată a celor patru (cinci) vetre lingvistice o face Emil Petrovici în studiul *Siebenbürgen als Kernland der nördlich der Donau gesprochenen rumänischen Mundarten*[62], în recenzia asupra lucrării lui István Kniezsa, *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert,* Budapesta, 1938, (*Ostmitteleuropäische Bibliothek,* nr. 16)[63]. Aici, ca şi în studiile: *Simbioza româno-slavă în Transilvania*[64], *Dovezile filologice ale continuităţii*[65] şi *Daco-slava*[66], Emil Petrovici arată că fenomenul palatalizării dentalelor, care cuprinde Banatul şi Transilvania de la nord de Mureş, este de origine slavă veche.

Deci, dacă admitem că slavii au fost asimilaţi, cei mai mulţi până în sec. al XIII-lea „când nu se mai poate vorbi de slavi în Transilvania"[67], înseamnă că cele patru subdialecte se formaseră până în secolul al XII-lea.

El admite, după câte se pare, o diferenţiere între diversele ramuri dacoromâne chiar mai devreme. În recenzia asupra studiului lui Ernst Gamillscheg, *Über die Herkuntt der Rumänen,* „Jahrbuch der Preuss. Academie der Wissenschaften zu Berlin", 1940[68], el împărtăşeşte, pentru secolul al VII-lea, structura teritoriului lingvistic dacoromân, aşa cum o fixase romanistul german, afirmând că aceasta a existat la începutul evului mediu (frühmittelalterliche romanische

---

[61] *Ibidem,* p. 556.
[62] *Siebenbürgen,* I, p. 309-317.
[63] DR, X_2, p. 517-546.
[64] „Transilvania", an. 73, 1942, nr. 2-3, p. 149-156.
[65] *Ibidem,* an. 74, 1943, nr. 1, p. 1-13.
[66] DR, X_2, p. 233-277.
[67] DR, X_1, p. 123.
[68] *Ibidem,* p. 123-124.

Scanned with OKEN Scanner

Sprachgebiete" – cum le-a numit E. Gamillscheg). Mai târziu, s-au format cele patru vetre lingvistice, din care au rezultat cele patru subdialecte dacoromâne, pe care „le-aş numi prin urmare — spune E. Petrovici — spätmittelalterliche dacorumänische Kerngebiete"[69].

Identificarea subdialectului crişean, o face E. Petrovici pe baza unor fenomene fonetice ca: rotacismul lui *n* în *irimă* „inimă", *gerunchi* „genunchi", *fărină* „făină"[70]; a fricatizării lui *ĝ* în *j: geană* > *jană;* epenteza lui *c* în grupul consonantic *sl* (*scl*) (*sclab* „slab"); palatizarea lui *t, d* urmaţi de *e, i: trate* (sau *trache*). Specifice subdialectului de nord-vest sunt şi cuvintele: *nari* „nas", *abua* „nani-nani", *cătătoare* „oglindă", *prunc* „copil", *a piţiga* „a ciupi", *brâncă* „mână", *a hori* „a cânta", *neauă* „zăpadă", *pedestru* „olog", *arină* „nisip" (< lat. *arena*), *iuă* „unde" (< lat. *ubi*), *vă* „du-te" (< lat. *vade*), *Zo te custe!* „Dumnezeu să te trăiască!" (< lat. *deus te constet*), *pasă, păsaţi* (< lat. *passa, passate*). Acestor particularităţi fonetice şi lexicale li se adaugă şi câteva gramaticale: forma de singular *o coaste* „o coastă", formarea conjunctivului cu *şi* (*şi facă* „să facă"), întrebuinţarea infinitivului în locul conjunctivului, iar infinitivul are forma veche, nescurtată: *am apucat a punere* „am apucat să pun"[71].

Emil Petrovici revine asupra problemei repartiţiei dialectale a teritoriului dacoromân câţiva ani mai târziu, în studiul *Repartiţia graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistului român*[72]. De data aceasta, E. Petrovici stabileşte şi câteva principii teoretice de care cercetătorul trebuie să ţină seama în fixarea limitelor dialectale. Astfel, el spune că pentru stabilirea graniţelor dintre dialecte fenomenele fonetice, cele cu caracter de lege, sunt mult mai indicate decât cele lexicale, deoarece o particularitate fonetică oarecare se repetă în sute şi

---

[69] *Ibidem,* p. 123; Pentru alte amănunte despre concepţia lui E. Petrovici privind aceste probleme, vezi V. Frăţilă, *Consideraţii*, p. 12-16.

[70] *R* în ultimele două cuvinte poate fi explicat şi astfel: în *fărină* (< lat. *farina*) el este etimologic, iar în *gerunchi* (< *genunchi*) poate fi datorat unei disimilări. Existenţa acestor forme numai în vechea arie a rotacismului nu poate fi despărţită însă de acest fenomen.

[71] Vezi *Graiul românesc de pe Crişuri şi Someş,* p. 551-558.

[72] Vezi LR, III, 1954, nr. 5, p. 5-17 şi SDT, p. 38-50.

Scanned with OKEN Scanner

poate mii de cuvinte, pe când un element lexical reprezintă un fenomen unic, care nu se reptă" (p. 41). Fenomenele fonetice izolate, ca, de pildă, *pas-paş, vîr(v) – vîrf, spării/sparii – speriu, dă – de, dîn – din, dăschide – deschide, răbd – rabd, o coaste – o coastă, odihnă – hodină, odihnesc – hodinesc, perină – pernă, direaptă – dreaptă* nu pot fi considerate ca având vreo importanţă în fixarea graniţelor dialetale. „Cu adevărat hotărâtoare pentru stabilirea ariilor dialectale trebuie considerate hărţi pe care sunt reprezentate corespondenţe fonetice dintre graiuri, care se repetă în sute de cuvinte" (p. 41-42).

Împărţirea în patru sau cinci subdialecte a dialectului dacoromân propusă de Emil Petrovici are la bază rostirea în diverse variante a africatei aleveolo-palatale *ĝ*. În subdialectul de sud sau muntean, cuprinzând Muntenia, Oltenia, Dobrogea şi sudul Transilvaniei, *ĝ* se rosteşte ca în limba literară; în Moldova, Bucovina şi estul Transilvaniei, *ĝ* devine fricativă palatală: *ẑ;* în Banat şi sud-vestul Ardealului, *ĝ* > *ź;* în Crişana şi nord-vestul Ardealului, *ĝ* > *i;* în Maramureş şi Ţara Oaşului, *ğ* s-a păstrat, dar, în Maramureş, consoana aceasta se rosteşte mult mai aspru decât în Muntenia. O repartizare asemănătoare a teritoriului dacoromân vom avea şi dacă luăm în considerare rostirea corespondentei surde *ĉ*. În Moldova şi Banat, în locul africatei se pronunţă o fricativă apropiată de *ş,* dar cu un puternic timbru palatal (în transcriere fonetică *ś*). Deosebirea constă doar în faptul că Crişana conservă rostirea literară, ca în Muntenia. Cum însă ariile vecine (Banatul şi Maramureşul) au fonetisme deosebite (*ś* în Banat, *č* în Maramureş), se poate considera că şi rostirea alveolopatalei *ĉ* împarte dacoromâna în cinci arii.

Alte particularităţi fonetice pot apărea doar într-o singură arie: păstrarea lui *ń* muiat în elementele vechi ale limbii române, mai bine-zis în elementele latine când *n* era urmat de *e, i* în hiat sau de *i* flexionar (uneori în elementele slave vechi sau vechi maghiare): *cuń, călcĭń, rĭńe, vińe* „cui, călcîi, rîie, vie" (în subdialectul sud-vestic, cel bănăţean); rostirea lui *o* iniţial că *u̯ă* în cuvinte ca *orb, ochi, os, oi* se găseşte numai în Crişana; închiderea lui *e* final neaccentuat la *i* (*tráti, báti, úndi, bíni*) e specifică subdialectului moldovean; rostirile *nepóţi, fraţi, cînţi* (faţă de *nepóţ, fraţ, cînţ*) şi *amnár, zidár, învăţătór* (faţă de

amnárĭ, zidárĭ, învăţătórĭ) sunt caracteristice subdialectului muntean şi limbii literare (cele din paranteză fiind cunoscute în celelalte subdialecte).

Uneori, o particularitate fonetică este caracteristică pentru două subdialecte care pot fi învecinate sau nu. Rostirea lui *i̯a* accentuat ca *i̯e* [*băi̯ét, îngcui̯ét, tăi̯ét*] se întâlneşte în subdialectul moldovean şi crişean, pe când în cel muntean se păstrează *i̯a* [*băi̯at, încui̯at, tăi̯at*], iar în cel bănăţean *i̯a* [*băi̯at*] şi *ńa* [*îngcuńat*]. Tot astfel, palatalizarea dentalelor *t, d, n* înaintea lui *e, i* reuneşte subdialectele din vest (bănăţean şi crişean), pe când păstrarea lor, în aceleaşi condiţii, grupează subdialectele de sud şi est. Totuşi, primele două dentale (*t, d* + *e, i*) devin africate palatale în Banat *ć, đ,* iar în Crişana se păstrează stadiul *t', d'.* Alteori, o particularitate fonetică poate caracteriza două arii neînvecinate: păstrarea africatei dentale *dz* [*ʤ*] e proprie subdialectelor bănăţean şi moldovean [de nord + Maramureşul – n.n.V.F.], pe când trecerea lui *ʤ* la *z* se constată în subdialectele de sud şi de est.

Printre particularităţile fonetice specifice Maramureşului, E. Petrovici menţionează trecerea vocalelor *e, i* în *ă, î* după *č* (*čă* „ce", *čînč*) şi palatalizarea labodentelor *f, v* în stadiul *s, z* (*sin* „fin", *„sir* „fir", *zin* „vin", *ziu* „viu").

În delimitarea variantelor teritoriale ale dacoromânei, E. Petrovici a invocat şi fapte lexicale sau mai ales lexicale.

Pentru subdialectul de sud (muntean) sunt specifice cuvintele: *ficat, varză, gresie, năduşeală, zăpadă, burtă, rinichi, neg, ciup(esc), chel.* Pentru subdialectul de est (moldovean) sunt considerate carcateristice cuvintele: *ciolan* „os", *mancă* sau *mamcă* „doică", *omăt* „zăpadă", *cori* „pojar", *hulub* „porumbel", *pîntec* „burtă" *moş* „unchi", *a pişca* „a ciupi", *popuşoi* „porumb", *chelbos* „chel". Pentru subdialectul de nord-vest (crişean), în afară de cuvintele indicate în *Graiul românesc de pe Crişuri şi Someş* (vezi supra), E. Petrovici mai notează termenii: *a piţiga* „a ciupi", *copil* „bastard", *goz* „gunoi în ochi", *chete* „perie", *ic* „pană de despicat lemne", *ciont* „os", *pîncetce* „burtă". Subdialectul de sud-vest (bănăţean) este delimitat de aria cuvintelor: *uică* „unchi", *lopătiţă* „spată", *golumb* „porumbel", *cozeci*

Scanned with OKEN Scanner

„pojar", *nea(uă)* „zăpadă", *mereu, mereuaş, mereuţ* „încet", *a piścura* „a pişca", *arghelă* „herghelie", *toale* „burtă".

Pentru aria maramureşeană, Petrovici nu indică nici un element lexical specific.

Concluzia lui Petrovici: „Cred că pe baza materialului ALR putem împărţi dialectul dacoromân în patru (sau cinci) subdialecte: cel muntean, cel moldovean, cel bănăţean şi cel crişean (şi poate şi cel maramureşean). Transilvania nu are un subdialect al ei propriu, ci cele patru (sau cinci) subdialecte se întind dinspre sud, est, sud-vest şi nord-vest (cel maramureşean dinspre nord) spre centrul Transilvaniei" (*op. cit.*, p. 44).

O împărţire în cinci subdiviziuni, numite „graiuri" (fr. *parler*), efectuează şi S. Pop[73]. După S. Pop, dialectul dacoromân „se sudivise en un certain nombre de parlers régionaux ayant des particularités linguistiques spécifiques qui les distinguent de la langue comune et de la langue littéraire roumaines:

a) Le parler *valaque,* employé en Munténie, en Dobroudja, en Olténie orientale, dans le sud de la Moldavie et dans la partie sud de la Transylvanie orientale.

b) Le parler *moldave,* employé en Moldavie, en Bessarabie jusqu'au delà du Dniester, en Bukovine et dans la partie nord de la Transylvanie.

c) Le parler du *Banat,* employé dans la province du Banat, en Olténie occidentale et en Transylvanie, dans la région des départements de *Hunedoara* et d'*Arad.*

d) Le parler de la région des trois rivières nommées *Criş* (*Crişul Alb, Crişul Negru* et *Crişul Repede*), toutes trois affluents de la Theiss.

e) Enfin, le parler du department de *Maramureş,* situé dans la partie la plus septentrionale de la Transylvanie occidentale. Il a d'étroits rapports avec ceux des régions *Oaş* [...] et de *Năsăud* (nom de département) [...]".

---

[73] *La Dialectologie. Aperçu historique et métodes d'enquêtes linguistique,* I, Louvain, 1960, p. 667-668.

Les frontières politiques des anciennes provinces roumaines [...] ne coïncident pas avec celles des subdivisions du dialecte daco-roumaine indiquées ci-dessus".

Cu toate că nu conţine precizări privind principiile care au stat la baza acestei repartizări dialectale a dialectului dacoromân şi, deşi nu este explicit argumentată, repartizarea efectuată de Sever Pop trebuie luată în considerare, deoarece ea vine de la un profund cunoscător al graiurilor româneşti, autor al primei părţi din ALR[74].

Problema repartiţiei dialectului dacoromân a fost pusă şi de Romulus Todoran în două studii: *Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromâne*[75] şi *Noi particularităţi ale subdialectelor dacoromâne*[76].

După Romulus Todoran, importante în stabilirea variantelor teritoriale ale limbii sunt în primul rând fenomenele fonetice regulate (cele cu caracter de lege fonetică), apoi cele morfologice. Nu pot fi neglijate nici particularităţile lexicale şi nici cele fonetice izolate, datorate de cele mai multe ori accidentelor generale, analogiei sau altor fenomene. Dar o particularitate lingvistică este caracteristică pentru o ramificaţie teritorială a unei limbi în primul rând când nu se găseşte decât în acea variantă regională (dialect, subdialect, grai). O particularitate lingvistică poate fi caracteristică pentru un dialect, subdialect sau grai şi când apare sporadic sau chiar pe o arie mai întinsă şi în alt dialect, cu condiţia ca cele două ramificaţii teritoriale să nu fie învecinate. Totodată, R. Todoran precizează că aceste particularităţi comune cu alte dialecte neînvecinate (de ex. păstrarea africatei *ĉ* în subdialectul crişean şi în cel muntean, păstrarea lui *ḑ* în Banat, dar şi în nordul Transilvaniei, nordul Moldovei şi în Maramureş) singure nu pot caracteriza un dialect, ci numai împreună cu altele care se găsesc numai în dialectul respectiv[77].

Acceptând repartizarea lui Emil Petrovici în patru subdialecte, R. Todoran indică următoarele noi particularităţi caracteristice acestora:

Pentru subdialectul muntean:

– epenteza lui *i* în pl. *mîini* (cf. *cîine, pîine, mîine*);

---

[74] Vezi şi Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Compendiu*, p. 150.
[75] Vezi LR, V, 1956, nr. 2, p. 38-50.
[76] Vezi CL, VI, 1961, nr. 1, p. 43-73.
[77] Vezi LR, V, 1956, nr. 2, p. 38-40.

Scanned with OKEN Scanner

– *ăl* „cel" (în *băiatul ăl mare*), *a* „cea" (în *femeia a mică*);
– *vîrtul* (limbii), *mănînc*, pl. lacrămi, *mă plimb* (*mă plimbu);*
– auxiliarul *a* (în *mi-a tost*);
– *ginere (ginerică)* „mire", *naş* (la botez), *mîngîi* (pe obraz), *zeamă de varză, porumbel, cimitir, fiie-mea, năduf* „astmă", *sorcovă, plapomă, putină* „cadă";
– articolul posesiv *al, a, ai, ale*[78].

Acestora le adaugă în *Noi particularităţi* altele grupate pe diferite compartimente ale limbii.

a) *gramaticale:*

– verbul *a blestema* se conjugă la ind.prez., pers. I sg.: *bléstem* (sau, cu accentul schimbat, *blestém*), iar la conj. prez., pers. 3 sg., *să blesteme;* în celelalte regiuni găsim formele *blastăm, să blastăme* etc.;
– verbul *a răbda* are la conj.prez., pers. 3 sg., forma *să rabde,* căreia în alte graiuri îi corespunde *să rebde* etc.;
– verbul *a aduce* face imperativul *adú* (*ádu* sau *ádo*), faţă de *adă* din celelalte părţi ale dialectului dacoromân;
– verbul *a ploua* are la conj. prez., pers. 3 sg., forma *să plouă* (cu variantele fonetice *să plouo, să ploo*), faţă de *să ploaie* din celelalte graiuri;
– verbul *a sta* face conj.prez., pers. 3 sg., *să stea,* în opoziţie cu *să steie* din alte regiuni;
– verbul *a (se) speria* are la indic.prez., pers. 1. sg., forma *mă sperii,* în opoziţie cu *mă sparii, mă spării* etc.;
– verbul *a înconjura* apare la indic.prez., pers. 3, sg. sub forma *înconjoară* (sau, mai rar, *încunjoară*), faţă de *încúnjură* din restul teritoriului lingvistic dacoromân;
– imperativul verbului a veni este *vino,* în opoziţie cu *vină* din celelalte regiuni.

b) *lexicale:*

– elemente vechi (latineşti şi autohtone): *barză* (comp. alb. *bardh* „alb"), *înjura* (< lat. *injurare*), *măcelar* (< lat. *macellarius*), *curte* (< lat. *curtis*), *sumete* (< lat. *summĭttĕre*);

---

[78] *Ibidem*, p. 46.

– elemente vechi slave sau bulgăreşti: *pîlnie* (< v.sl. *plŭnije*), *jupui* (< bg. *župía* „cojesc, bat"), *noroi* (< bg. *naroj*), *cîrciumă* (sau *cîrcîmă*) (< v.sl. *krŭčĭma*);

– elemente turceşti şi neogreceşti: *magiun* (< tc. *mağun*), *zarzavat* (< tc. *zerzavat*), *calapod* (< n.gr. *kalapodi*);

– elemente de alte origini sau de origine necunoscută: *jumuli* (comp. magh. *gyomlálni*), *pipotă* (< ?), *joagăr* (< săs. *zager* = germ. *Säger*);

– elemente formate pe teren românesc: *pisică* (< *pis* + *-ică*), *şiră* (de grîu) (< *şir*)[79].

Pentru subdialectul moldovean:

– *ţa* (termen cu care se cheamă o femeie), *alint* (copilul), *vădană* „văduvă", *sicriu, ghib* (*ghibă, gheb, gheabă*), *(î)nant, puk* (*pukini, pukină*) „urdori", *ceară* (din ureche), *ţintirim, stupit* „scuipat", *buhai* (*în a umbla cu buhaiul*), *oghial* „plapumă"[80].

– Acestora le adaugă[81]

– fonetismele *nour* şi *ti(u)tiun;*

În lexic:

– elemente slave: *prisacă* „stupină" (< v.sl. *prěsěka*), *agud* „dud" (< v.sl. *agoda*);

– elemente ucrainene: *buhai* „taur" (< ucr. *buhai*), *orcic* „crucea căruţei, de care se prind şleaurile" (< ucr. *orčik*), *povidlă* (cu varianta *povierlă*) „magiun" (< ucr. *povydlo*), *coarbă* „sfredel cu manivelă" (< ucr. *korba*);

– elemente ruseşti: *leică* „pîlnie" (< rus. *leĭka*), *ci(u)botă* „cismă" (< rus. *čobot*);

– elemente turceşti: *harbuz* „pepene verde" (< tc. *harbuz*), *calup* „calapod" (< tc. *kalup*);

---

[79] *Noi particularităţi*, p. 59, 63.
[80] LR, V, 1956, nr. 2, p. 46.
[81] În *Noi particularităţi*, p. 63.

Scanned with OKEN Scanner

– elemente de origine nesigură sau necunoscută: *a se gudura* (comp. alb. *gudulis,* n.gr. *gudulo*), *glod* „noroi" (comp. rus. *gluda* „bulgăre de pământ"), *ragilă* „darac" (comp. germ. *Rattel*), *beschie* „joagăr" (comp. bg. *bičkija*);

– elemente formate pe teren românesc: *prisăcar* „stupar" (< *prisacă* + *-ar*), *scripcar* „lăutar" (< *scripcă* + *-ar*);

– *poamă* „struguri", *splină* „brăcinar (la căruţă)".

Pentru subdialectul bănăţean:

– velara *g* în *sugit,* velara *k* în *înkid,* palatalizarea lui *d* în *dinte* (*ginţi*), pluralul *vîni, chică* „păr împletit" (= coadă), *şlog* „apoplexie", *vom* „vărs", „torn", *june, morminţ* „cimintir", *ei omor, iorgan* „plapumă", *cotăriţă* „coş", (mâna) *direaptă, apipie* „pipăie";

– pers. 1 sg. şi 1 şi 2 pl., ind.prez., de la *a ţi:* (eu) *mi-s,* (noi) *ni-s,* (voi) *vi-s* şi condiţionalul cu *reş* (astăzi învechit): *reş face*[82].

Acestora li se adaugă:

a) câteva forme gramaticale specifice:

– verbul auxiliar *a avea* are la pers. 3 pl., în construcţia perfectului compus, forma *or,* pentru *au* sau *o* din alte părţi: (ei) *or cîntat;*

– verbul *a ţi* la pers. 3 sg., ind.prez. are forma *iestă,* întrebuinţată mai adesea ca verb predicativ;

– verbul *a cure* „a curge", prezintă la pers. 3 sg.indic. prez., forma *cure:* (apa) *cure;*

b) în *lexic:*

– elemente vechi latine: *hoare* „orătănii" (< lat. **ovaria* „ouătoare"), *rîşchia* „râcâi" (< lat. **rasclare*);

– elemente sârbeşti de origine turcă: *lulă* „lulea" (< srb. *lula*), *căsap* „măcelar" (< srb. *kasap*), *şăgîrt* „ucenic" (< srb. *šegrt*), *divan* „sfat, taifas" (< srb. *divan*), *spă(h)ie* „moşier" (< srb. *spahija*), *răchie* „rachiu" (< srb. *rakija*), *burghie* „burghiu" (< srb. *burgija*), *birt* „cîrciumă" (< srb. *birt*);

[82] LR, V, 1956, nr. 2, p. 46.

– elemente germane: *laută* „vioară" (< germ. *Laute*), *farbă* „vopsea" (< germ. *Farbe*), *tişlăr* „tîmplar" (< germ. *Tischler*), *şnaidăr* „croitor" (< germ. *Schneider*);

– elemente maghiare: *ţîmp* „picior de pasăre (fript)" (< magh. *comp*);

– elemente de origine nesigură sau necunoscută: *piparcă* (sau *pipară*) „ardei", *ti(u)c* „cioc", *pîrci* „greş (la arat)", *ghiie* „foi (pe ştiulete)", *a ţimui* „a rîma";

– elemente derivate pe terenul limbii române: *imală* „noroi" (< *ima* + *-(e)ală*), *fărbui* (sau *fărbălui*) „a vopsi" (< *farbă* + *-ui* sau *–ălui*), *fărbar* „vopsitor, boiangiu" (< *farbă* + *-ar*)[83].

Pentru subdialectul *crişean:*

– palatalizarea velerei *c* în *călḱiḭ (călḱiu̯)* (cf. *ḱeméşă* „cămaşă") ;

– palatalizarea velarei *g* în *ǵiină* şi *ǵină* „găină";

– *cuştul(u)esc, cuştălesc* „gust", *cîtingan* „încet", *sînţăsc* „simţ", *moimă* „uimă", *ţecior* (întâlnit şi în subdialectul muntean), *bolînd* (*bolund, bolond*), *poplon* „plapumă", *măşini* (*maşini*) „chibrituri", *ic* „pană de despicat lemne", *scopit* „scuipat", *s-a ciumurlit, iagă* „sticlă";

– trecerea lui *e̯a* neaccentuat în poziţie finală la *ę*: *lúmę* (< *lume̯a*), *vúlpę* (< *vulpe̯a*), *muḭę́rę* (< *muḭere̯a*) şi formarea condiţionalului perfect cu *a vrea:* io *m-ã̯yu* ***dúĉe*** *la şcǫ́lă maḭ ḭúté, dácă* ***m-o vu lăsá*** *máma. Da nu şt' iu̯ d'i ĉe nu m-o lăsá, că dǫră ã̯yũ-văţa bíńe*[84].

– fonetismul *barost* „baros";

– *iuhă* „brăcinar (la căruţă) (< magh. *juha*), *toc* „dos de pernă" (< magh. *tok*), *(s)făt* „paracliser", calchiat după magh. (*egyház-)ţi* „fiul (bisericii)"[85].

---

[83] *Noi particularităţi*, p. 67-68.

[84] LR, V, 1956, nr. 2, p. 46-47.

[85] *Noi particularităţi*, p. 69.

Dacă Weigand întrevăzuse în Maramureş un teritoru cu câteva particularităţi fonetice specifice (vezi supra), iar E. Petrovici se ferea să se exprime în mod răspicat despre un subdialect aparte vorbit în Maramureş, R. Todoran, examinând cu atenţie hărţile ALR, se crede îndreptăţit să considere Maramureşul ca „o arie subdialectală independentă" şi să vorbească „cu certitudine de un subdialect maramureşean, cel de al cincilea subdialect dacoromân"[86].

Subdialectul maramureşean se caracterizează, după el, prin următoarele particularităţi (pe lângă cele relevate de Weigand şi Petrovici):

– scurtarea cuvintelor prin înlăturarea silabelor de după accent: *să trezę* „se trezeşte";

– accentuarea *súspin;*

– accentuarea *să se mărite;*

– fonetismele: *ğeğet* „deget", *pt' ípăe* „pipăe", *îŋcúu̯* „încui", *stopít* „scuipat", *mńinós* „miros";

– în lexic: *cruci* „crucea şalelor", *cuşăiesc* „gust", (merg) *cătilin(aş)* „încet", *străfin* (*streşin*) „strănut", *clei* „creieri", *coc* „cocoaşă", *unchi* „tată vitreg", *cocon* „copil", (calul) *froieşte* „sforăie", *cîrşcă* „scrîşneşte din dinţi", (inima) *ğoacă* „bate", *cort* „colibă", (= adăpost la câmp), *blo(a)dăr (bro(a)dăr)* „rolă", *o străciun(ez)* „iau mucul de la lumânare"[87].

Acestora le adaugă[88]:

– accentuarea *báros,*

iar în lexic:

– elemente ucrainene: *ponoji* „iepe (la războiul de ţesut)" (< ucr. *ponoži*), *misărnă* „măcelărie" (< ucr. *mĭasarnĭa*)

– elemente maghiare: *răcaş* „grămadă de trunchiuri" (< magh. *rakás*);

– elemente formate pe teren românesc şi de origine necunoscută: *făţoaie* „faţă de masă" (< *faţă* + *-oaie*), *sideşcă* „vînturească". Se

---

[86] *Cu privire la repartiţia...*, p. 50.

[87] *Ibidem*, p. 48.

[88] *Noi particularităţi*, p. 69-70.

adaugă, prin sensurile particulare, *a se cuciuri* (< *a se cuceri*) „a se gudura" şi *ciup* „mătase (la porumb)".

Repartiţia dialectului dacoromân în cinci arii (subdialecte) prefigurată de E. Petrovici şi S. Pop, întărită cu argumente lingvistice (mai ales pentru ultima arie, cea a subdialectului maramureşean de R. Todoran) a fost acceptată în întregime de I. Pătruţ[89] sau, cu unele rezerve de I. Coteanu[90].

După I. Pătruţ, subdialectele dacoromâne se caracterizează prin următoarele particularităţi fonetice:

a) Subdialectul muntean: păstrarea africatelor *ĉ, ĝ* ca în limba literară (*ţaĉe, fuĝe*); distingerea lui *ĝ* (*ţuĝe*) de *j* (*joc*); păstrarea nealterată a dentalelor (*t, d, n*) urmate de vocalele palatale (*ţrunte, des, bine*).

b) Subdialectul moldovean: transformarea africatelor *ĉ, ĝ* în fricative (*ţaŝ, fuẑ, ẑoc*); închiderea vocalelor *-ă* şi *-e* în poziţie finală la *-â*, respectiv *-i*.

c) Subdialectul bănăţean: transformarea africatelor *ĉ, ĝ* în fricative palatale: *ś, ź (faś, fuź, źoc)*; palatalizarea dentalelor *t, d, n*, urmate de vocalele palatale *e, i* în *ć, đ, ń* (*fráće, véđe, bíńe*).

d) Subdialectul crişean: sunetul *j* pentru *ĝ* (*ţuje*) şi *j* (*joc*) şi menţinerea africatei *ĉ* (*ţaĉe*); palatizarea dentalelor în stadiile *t', d', ń* (*ţrat'e, ve đ'e, biń'e*); pronunţarea diftongului *o̯a* ca *o* deschis (*co̯să* „coasă"); epenteza lui *c* în grupul consonantic *sl: sclab* etc.; pronunţarea diftongului *e̯a* final ca *e* deschis: *lúmę* „lumea".

e) Subdialectul maramureşean: pronunţarea dură a africatelor prepalatale *ĉ, ĝ* notate fonetic *č, ğ* (*čînč, ğăme, ğoc*); palatalizarea labiodentalelor *ţ, v* în stadiile *s, z* (*sin* „fin", *ziu* „viu")[91].

---

[89] Vezi I. Pătruţ, *Influences slaves et magyares sur les parles roumains*, în „Romanoslavica", I, 1958, p. 3; Idem, *Contribuţii slave şi maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, în CL, III, 1958, p. 63-74.

[90] Vezi I. Coteanu, EDR, p. 58-113, dar mai ales, p. 73 şi 111-113.

[91] Aproape aceleaşi particularităţi le are în vedere şi Al. Rosetti în stabilirea tot a cinci arii (lingvistul bucureştean le zice graiuri) dacoromâne (vezi Al. Rosetti, *Schiţă de istorie a limbii române de la origini şi până în zilele noastre*, Editura Albatros, col. Lyceum, 1976, p. 100-103).

Scanned with OKEN Scanner

Pentru I. Coteanu (EDR), idiomul din Maramureş ar reprezenta un grai de tranziţie între „dialectul" crişean şi cel moldovean, având cu primul mai multe asemănări decât cu al doilea.

Împărţirea dacoromânei în cinci subdialecte, ca şi criteriile avute în vedere în stabilirea structurii dialectale a acesteia, au fost puse la îndoială şi examinate în mod critic în ultimul timp.

Ion Gheţie arată că fixarea structurii dialectale a dacoromânei nu s-a făcut după criterii unitare şi coerente, după o prealabilă precizare a datelor teoretice şi metodice ale problemei[92].

Pentru stabilirea dialectelor unei limbi (şi a subdialectelor acestora), Ion Gheţie preconizează:

a) să fie proiectate pe hartă *concomitent* izoglosele *tuturor* fenomenelor de limbă *de primă însemnătate,* care prezintă două sau mai multe tratamente (variante) în cuprinsul teritoriului limbii respective;

b) să se urmărească modul în care ariile mărunte, rezultate din proiectarea pe hartă a faptelor de limbă se reunesc în unităţi din ce în ce mai mari, până când se ajunge la cele mai întinse subdiviziuni posibile ale teritoriului avut în vedere (dialectele în cazul unei limbi, subdialectele în cazul unui dialect). *Proiectarea concomitentă pe hartă* a faptelor celor mai importante este de mare utilitate, pentru că numai astfel vom obţine *o viziune globală, de ansamblu* asupra configuraţiei dialectale a unei unităţi lingvistice date. Hărţile sintetice (referitoare atât la fenomenele fonetice, cât şi la cele gramaticale şi lexicale) au darul de a preciza ariile de convergenţă a diferitelor fenomene şi de a reliefa gradul de individualizare a fiecăreia dintre arii[93].

Cercetările anterioare privitoare la structura dialectală a dacoromânei nu au procedat aşa. Spre exemplu, E. Petrovici începe prin a enumera o serie de cuvinte caracteristice uneia sau alteia dintre subdiviziunile teritoriale ale dialectului dacoromân. Pentru a demonstra existenţa subdialectului bănăţean, Emil Petrovici invoca termenii: *nea*

---

[92] Vezi Ion Gheţie, *Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromâne. Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi,* în SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 317-346.

[93] Idem, *ibidem,* p. 324.

„zăpadă", *uică* „unchi", *lopătiţă* „spată", *golumb* „porumbel", *cozeci* „pojar", *mereu* „încet", *arghelă* „herghelie", *toale* „burtă", *pişcură* „pişcă" a căror răspândire geografică o proiectase pe o hartă separată. Tot astfel procedase (de fiecare dată pe altă hartă) şi în privinţa celorlalte subdialecte (crişean, moldovean, muntean). S-au citat apoi trăsăturile fonetice specifice fiecăruia dintre subdialectele delimitate pe baza materialului lexical. Liniile care indică ariile fonetice sunt însă proiectate pe o hartă sintetică, menţionându-se că cele patru (sau cinci) subdialecte se confirmă dacă se are în vedere corespondentele regionale ale africatelor *ĉ* şi *ĝ* din limba literară. Ion Gheţie reproşează acestui mod de a lucra faptul că au fost neglijate o serie de alte fenomene lexicale şi fonetice (amintind că cele morfologice nici nu au fost luate în considerare). Nu s-a avut în vedere nici perspectiva globală asupra unor fenomene de limbă. S-a ţinut seama doar de unele aspecte ale unui fenomen, neglijându-se altele. Aşa, spre exemplu, E. Petrovici enumera printre particularităţile subdialectului de sud (muntean) pronunţarea moale a lui *ţ* (*nepoţi, fraţi, cînţi*), fără să menţioneze că în restul teritoriului dacoromânesc *ţ* se pronunţă dur (*nepoţ, fraţ, cînţ*), deoarece acest fenomen (rostirea dură, respectiv moale a lui *ţ*) împarte teritoriul dacoromân doar în *două* subunităţi, nu în *patru* (sau *cinci*). În acelaşi mod se procedează şi cu alte fenomene (rostirea dură/moale a lui *r* în *amnar, zidar / amnaı̑, zidaı̑*).

Operaţia de stabilire a structurii dialectale a unui idiom, fiind una de selecţie, se subînţelege de la sine că nu trebuie luate în considerare toate fenomenele care prezintă două sau mai multe variante, ci numai cele *importante*. *Stabilirea* repartiţiei dialectale a unui idiom nu se confundă cu *descrierea* idiomului respectiv: „Studiile referitoare la structura dialectală a teritoriului dacoromân [...] nu reprezintă acelaşi lucru [...] cu descrierea unui grai sau dialect. De aceea nu li se pot cere detalii. Scopul lor este de a înfăţişa marile unităţi locale ale unui teritoriu lingvistic, pe baza faptelor considerate esenţiale. Din acest punct de vedere, utilizarea unor cuvinte, ca elemente esenţiale pentru un dialect sau altul comportă unele riscuri

Scanned with OKEN Scanner

[...][94]. Este şi punctul de vedere adoptat de I. Gheţie. Acesta cere ca fenomenele de limbă să fie clasificate „în funcţie de importanţa şi de obligativitatea lor", iar „criteriul de selecţie [...] să fie, în principiu, cel al frecvenţei", aşa încât accentul principal să cadă „asupra fenomenelor fonetice şi morfologice şi, în mai mică măsură, asupra celor lexicale"[95].

Dintre fenomenele fonetice trebuie avute în vedere numai cele cu caracter de lege fonetică, acestea dovedindu-se „elementele esenţiale pentru stabilirea structurii dialectale a unei limbi"[96]. Printre aceste fenomene, I. Gheţie enumeră următoarele corespondenţe fonetice dialectale:

- *ĝ – ǰ – ź – ẑ - ğ (ĝem, jem, źem, ẑem, ğăm);*
- *ĉ – ś – ŝ – č (cruĉe, cruśe, cruŝe, cručă);*
- *z (dz)* dur – *z (dz)* moale (*zăr, zîd, zamă – zer, zid, z̧eamă*);
- *s* dur – *s* moale (*sămăna, sîngur, sară – semăna, singur, şeară*);
- *ţ* dur – *ţ* moale (*ţăs, ţîne, ţapă – ţes, ţine, ţ̧eapă*);
- *-aŕ, -oŕ,* – *-ar, -or* (*zidaŕ, călătoŕ* – *zidar, călător*);
- labială palatalizată – labială nealterată (*ĥer, ŝer, s̨ier* – *t̨ier, ter*);
- dentală palatalizată – dentală nealterată (*t' em, ćem* – *tem*);
- *-ȩá – -ę́* - (*vergȩá* – *vergę́*) etc.

Prin urmare, fonetismele izolate, de tipul *pîncete, lacrămi, vîrv, barost* etc., nu pot fi luate în considerare.

Dintre fonemele morfologice trebuie avute în vedere desinenţele verbale sau unele forme ale verbelor auxiliare, care apar foarte des în vorbire, datorită rolului funcţional pe care îl au în sistemul morfologic al limbii. În această categorie intră corespondenţele morfologice:

– forma auxiliarului *a avea* la indic. perf. compus, pers. 3 sg.: *a făcut – o făcut;*

---

[94] I. Coteanu, EDR, p. 73.
[95] I. Gheţie, *lucr. cit.*, p. 327.
[96] Idem, *ibidem.*

– morfemul conjunctivului: *să – şi;*

– formele iotacizate în opoziţie cu cele neiotacizate: *aud – auz, pun – pui;*

– confundarea pers. 3 sg. şi pl. a indic. prez. a verbelor de conjugările II, III, IV în unele graiuri, faţă de menţinerea distincţiei între cele două persoane ale prezentului în alte graiuri: *el, ei vede – el vede, ei văd* etc.

În privinţa *lexicului,* trebuie avute în vedere doar cuvintele din fondul principal, cele care denumesc noţiuni primordiale ale vieţii materiale şi spirituale, nu şi cele din masa vocabularului, care aparţin zonelor periferice ale vocabularului. Chiar admiţând că putem lua în considerare şi elementele lexicale (cele din fondul esenţial), în problema stabilirii subunităţilor teritoriale ale limbii, fenomenele lexicale prezintă o importanţă mai redusă decât cele fonetice şi morfologice[97].

Clasificând diferitele particularităţi lingvistice în funcţie de gradul în care ele contribuie la individualizarea unui anumit grai, Ion Gheţie deosebeşte două mari categorii de fapte:

a) trăsături *tipice,* care nu se întâlnesc în *nici unul* din graiurile învecinate şi care individualizează graiul respectiv în raport cu *toate* aceste graiuri;

b) trăsături *atipice,* care sunt comune cu *unele* dintre graiurile învecinate, dar nu se întâlnesc în celelalte.

Trăsăturile *tipice* se subdivid la rândul lor în:

a) *trăsături tipice absolute,* care nu mai apar nicăieri pe teritoriul unde se vorbeşte limba respectivă;

b) *trăsături tipice relative,* care pot fi întâlnite şi în alte părţi ale teritoriului respectiv, dar nu în graiurile învecinate.

Cele mai importante pentru caracterizarea unui grai sunt trăsăturile tipice, mai ales cele tipice absolute, deşi acestea sunt destul de puţin numeroase în idiomurile puţin diversificate, cum este şi cazul dacoromânei (e vorba îndeosebi de trăsăturile fonetice şi morfologice,

[97] Idem, *ibidem,* p. 328.

Scanned with OKEN Scanner

nu şi de cele lexicale, care sunt mai numeroase, dar mai puţin importante).

„Deşi sunt foarte importante pentru stabilirea unui grai — precizează I. Gheţie —, nu însemnează că trebuie să ne limităm exclusiv la trăsăturile tipice. Pentru a-i stabili poziţia în ansamblul dialectal al unei limbi, este necesar ca unui grai să i se precizeze individualitatea în raport cu *toate* graiurile învecinate. În felul acesta, vom vedea că un grai se delimitează mai pregnant faţă de unele dintre graiurile limitrofe şi mai puţin pregnant faţă de altele. Notând diferenţele existente între două arii lingvistice, trebuie să avem în vedere şi trăsăturile care le sunt comune. Făcând un raport între asemănări şi deosebiri, vom nota care sunt în majoritate, asemănările sau deosebirile. Iar dacă asemănările vor fi sensibil mai numeroase decât deosebirile, va trebui să admitem că, deşi au unele trăsături tipice, ariile în discuţie nu delimitează, să zicem, două dialecte, ci două subdiviziuni ale unui dialect mai mare"[98].

Examinând critic modul în care a fost făcută împărţirea dialectală a dacoromânei de către Emil Petrovici, R. Todoran şi I. Pătruţ, pornind de la criteriile menţionate, Ion Gheţie ajunge la o cu totul altă repartizare dialectală a dacoromânei: aceasta ar avea două subunităţi teritoriale mari: un subdialect nordic, înglobând graiurile din Moldova, din Transilvania nordică (şi, adeseori, din Banat), care se opune unuia sudic, înglobând graiurile din restul teritoriului lingvistic dacoromân (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Transilvania sudică). Se ajunge astfel la cele două grupuri dialectale delimitate de A. Philippide şi I. Iordan.

Reţinând dintre particularităţile subdialectului crişean doar pe cele fonetice cu caracter de lege, pe cele morfologice şi pe cele lexicale care denumesc noţiuni importante, Ion Gheţie observă că între diferitele izoglose există diferenţe foarte mari: unele (ca spre exemplu *ǫ < ǫa,* palatalizarea dentalelor, transformarea lui *ĝ* în *i*) cuprind un teritoriu foarte întins (Crişana, Maramureşul, Transilvania propriu-zisă, fără sudul acestei provincici), pe când altele (*şi* semn al conjunctivului,

[98] Idem, *ibidem*, p. 330.

-e̯a final neaccentuat > *-e̯*, epenteza lui *c* în grupul consonantic *sl: sclab*) se întind pe o arie restrânsă în partea de nord-vest a ţării. Prima arie este de două ori mai întinsă decât a doua. „Rezultă de aici că pentru a delimita un subdialect nord-vestic trebuie să optăm fie pentru o categorie de fapte, fie pentru cealaltă”[99].

Luând în considerare şi trăsăturile atipice, cele comune graiurilor din Transilvania cu cele din Moldova, Gheţie ajunge la concluzia că asemănările dintre ele sunt mai numeroase decât deosebirile.

Care sunt aceste trăsături lingvistice care unsec graiurile din Transilvania cu cele din Moldova şi le opun graiurilor din sud (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Transilvania de sud)?

În fonetică:

1-3. Pronunţarea dură a consoanelor *s, z (dz)* şi *ţ*. După ele *e̯a* > *a, e* > *ă* şi *i* > *î: sară, ţăs, zîd.*

4. Lui *e* accentuat din limba literară, când în silaba următoare avem un alt *e,* îi corespunde un *ę* deschis: *lęmne, grăbęşte.*

5. – *Eá* final accentuat > *-ę́: avę́, vergę́.*

6. Diftongul *i̯a* accentuat > *i̯ę (i̯e): băi̯ę́t (băi̯é́t), mui̯ę́m (mui̯é́m)* = muiam.

7. Rostirea muiată a lui *r* în sufixele *–ar, -or* în nord (*apărătoŕ, văcaŕ*), faţă de rostirea dură a lui *r* în aceleaşi sufixe în sud (Muntenia propriu-zisă şi Dobrogea): *apărător, văcar.*

8. *Ĝ* (< *g* + *e, i* latin şi din unele cuvinte de alte origini) a evoluat spre o fricativă (*ź, j, ẑ*) în nord, în timp ce în sud s-a păstrat.

9. Graiurile de nord confundă pe *ğ* (< *g* + *e, i*) cu *j* (< *j* + *o, u* latin), pe când în graiurile din sud se face distincţie între cele două sunete.

10-14. În nord, labialele sunt palatalizate în diverse stadii, în sud, labialele se păstrează nealterate.

15-19. Pronunţarea dură a labialelor care duce la transformarea lui *e* în *ă* şi a lui *e̯a* în *a,* dacă în silaba următoare avem poziţie dură: *mărg, iubăsc, albaţă.*

---

[99] Idem, *ibidem*, p. 339.

20. Depalatizarea consoanelor înainte de *e* în sud şi păstrarea palatizării în nord: *bem, des, tete, veche* faţă de *bi̯em, di̯es, fi̯ete, vi̯eche*[100].

În morfologie:

1. La perfectul compus pers. 3 sg. şi pl. în subdialectul de nord, auxiliarul are forma *o:* (el, ei) *o făcut.*

2. În nord, verbele de conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a cu radicalul în *t* şi *d* au la prezent indicativ şi conjunctiv pers. 1 sg. şi la prezent conjunctiv pers. 3 sg. şi pl. forme neiotacizate: *(să) aud, să audă, (să) ascut, să ascută,* pe când în sud formele sunt iotacizate: *(să) auz, să auză, (să) ascuţ, să ascuţă.*

3. Articolul posesiv are o formă invariabilă *a,* în nord, faţă de *al, a, ai, ale* din sud.

4. Persoana 3 pl. a verbelor de conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a nu este identică cu pers. 3 sg.: (el) *aude,* (ei) *aud,* faţă de (el, ei) *aude,* din sud.

5. La viitorul indicativului, pers. 3 sg., auxiliarul *a vrea* are în nord forma *a:* (el) *a tace,* iar în sud forma *o:* (el) *o tace.*

Tot aici s-ar încadra şi o serie de fapte morfologice rezultate din evoluţii fonetice comune. Este vorba de anumite desinenţe morfologice ca evoluţia lui *e̯a* la infinitivul verbelor de conjugarea a II-a la *ę* (*a avea* > *a avę, a vedea* > *a vedę*), forme care apar şi la unele timpuri sau moduri compuse (viitor, condiţional). Aceeaşi evoluţie a lui *e̯á* la *ę́* o avem şi în desinenţa imperfectului la toate persoanele la verbele de conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a: *-ęm, -ęi̯, -ę, -ęm, -ęţ, -ę(u̯)* (*avęm, auzęm, bătęm* etc.), faţă de *-e̯am, -e̯ai̯, -e̯a* (*ave̯am, auze̯am, băte̯am* etc.) din sud.

În lexic sunt amintite ariile următorilor termeni (primul e folosit în nord, al doilea în sud): *pîntece – burtă, sudoare – năduşeală,*

---

[100] Vezi E. Petrovici, *„Depalatalizarea" consoanelor înainte de e în Muntenia, sud-vestul Transilvaniei şi în dialectul istroromân,* în CL, V, 1960, nr. 1-2, p. 9-22; SDT, p. 61-73.

Scanned with OKEN Scanner

rărunchi – rinichi, ficat – mai, mîţă –pisică, curechi – varză, sudui – înjura.

Alte fenomene (fonetice şi morfologice) de mai mică importanţă împart teritoriul dacoromân tot în două arii mari: una nordică şi alta sudică. Aşa ar fi:

În fonetică:

1. Epenteza lui *i* nu s-a produs în nord în: *cîne, mîne, pîne.*
2. Propagarea lui *n* în *genunchi, mănunchi.*
3. Păstrarea lui *ă* etimologic: *părete, păreche* etc.
4. Fonetisme izolate: *tri(i), fereastă, a stânge, tăt* etc.;

În morfologie:

1. Verbe ca *a măsura, a înconjura, a înfăşura* au la prezent indicativ şi conjunctiv formele *(să) măsur, (să) măsuri, măsură, să măsure, (să) încúnjur, (să) încúnjuri, încúnjură, să încúnjure* etc.

2. Verbele *a da, a lua, a vrea, a sta, a bea* au la conjunctiv prezent pers. 3 sg. şi pl. formele să *deie, să ieie, să vreie, să steie, să beie.*

3. Verbul *a ploua* are la prezent indicativ şi conjunctiv forma *(să) ploaie.*

4. Verbele *a veni* şi *a duce* au imperativul în *–ă: vină, adă.*

5. Verbul *a ti* are forma scurtă a pers. a 3-a sg. la indicativ prezent *îi,* în timp ce graiurile sudice (şi limba literară) cunosc forma *e.*

Pornind de la aceleaşi criterii, Ion Gheţie şi Al. Mareş stabilesc şi pentru secolul al XVI-lea două subdialecte: „din punctul de vedere al foneticii şi, în bună măsură, şi al morfologiei, graiurile dacoromâne din secolul al XVI-lea se repartizează în două subdialecte: unul nordic, cuprinzând Moldova, Transilvania de nord şi Banatul – Hunedoara, iar celălalt sudic, înglobând teritoriul Munteniei propriu-zise şi o parte a Olteniei”[101]. Ei precizează însă: „între aceste două subdialecte se plasează o serie de graiuri de tranziţie, manifestând, de la un caz la altul afinităţi mai numeroase cu unul dintre cele două subdialecte.

[101] Ion Gheţie, Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea,* Bucureşti, EA, 1974, p. 337.

Principalele zone de tranziţie sunt Oltenia de vest şi de nord, Transilvania de sud-vest şi de sud-est"[102].

Subdialectul nordic se împarte în trei graiuri: *moldovean, nord-ardelean* şi *bănăţean-hunedorean*[103].

Subdialectul sudic a avut tendinţa de a se extinde asupra unor regiuni aparţinând subdialectului nordic. O „muntenizare" a unor graiuri nordice este probată, în unele privinţe, pentru Oltenia, dar şi pentru alte regiuni: „Oltenia „nordică" era mai extinsă decât astăzi, cuprinzând şi zone care merg în zilele noastre cu Muntenia (de ex. j. Vâlcea)". „Oltenia (cel puţin o parte însemnată a sa) nu trebuie socotită a fi un teritoriu sudic asupra căruia s-au revărsat graiurile de nord, ci, tocmai invers, un teritoriu nordic cucerit de graiurile sudice. E mai greu de spus care e, în această privinţă, situaţia Transilvaniei de sud(-est). Ambele interpretări sunt posibile. De o expansiune a graiurilor sudice poate fi vorba, în unele cazuri, şi în ceea ce priveşte Moldova de sud"[104].

Expansiunea subdialectului sudic se explică prin anumite cauze istorice: Oltenia a făcut parte de la început din Ţara Românească, însă la un moment dat, regiunea vestică a Olteniei a aparţinut Banatului de Severin. Între Oltenia de nord, sudul Hunedoarei şi Banat relaţiile (politice) au fost tot timpul intense. Pe de altă parte, Ţara Făgăraşului şi a Amlaşului au fost, timp îndelungat, domenii ale domnilor munteni, iar sudul Moldovei a fost înglobat Munteniei până în epoca lui Ştefan cel Mare.

Dacă subdialectul sudic s-a păstrat oarecum omogen, dialectul nordic pe lângă că pierde unele regiuni în favoarea celui dintâi, tinde să se fărâmiţeze. Cauzele sunt tot de natură istorică: formarea statului moldovenesc, independenţa relativă a Banatului faţă de voievodatul Transilvaniei. Graiurile moldovean, ardelean de nord şi bănăţean continuă să se depărteze unul de celălalt. Diferenţierea începută încă

---

[102] Idem, *ibidem*..
[103] Idem, *ibidem*, p. 339.
[104] Idem, *ibidem*, p. 344-345.

Scanned with OKEN Scanner

înainte de secolul al XVI-lea, continuă până în prima jumătate a secolului al XIX-lea[105].

Utilizând principiile teoretice şi metodologice ale gramaticilor generative de tip transformaţional, Em. Vasiliu[106] a formulat o nouă clasificare a graiurilor dacoromâne. După cercetătorul bucureştean, „româna comună evoluează în două direcţii: a) un grup dialectal de vest şi de nord-vest şi b) un grup dialectal de sud şi sud-est. Grupul (a) include dialectele vorbite în Moldova, Ardealul de nord, Banatul şi dialectele istroromâne. Grupul (b) include dialectele vorbite în Muntenia, Oltenia şi Ardealul de sud"[107]. Em. Vasiliu consideră că „nu se poate vorbi deci nici de o perioadă de unitate istro-dacoromână, şi nici de o perioadă de unitate dacoromână. Nu putem vorbi deci de o „română de nord" (din care ar deriva dialectele dacoromâne, pe de o parte, dialectele istroromâne, pe de alta) şi nici de o „dacoromână comună" din care ar deriva dialectele actuale ale dacoromânei"[108]. Prin urmare, „de la faza română comună se trece direct la cele două grupuri dialectale existente în prezent: grupul moldovenesc şi grupul muntenesc. Se poate vorbi deci de o „munteană comună" şi o „moldoveană comună", din care derivă dialectele dacoromâne de astăzi". [...] „Ceea ce obişnuim să numim „dacoromână" sau „graiuri dacoromâne" nu reprezintă aşadar o unitate genealogică ci o noţiune geografică şi un caz de „uniune lingvistică" realizată prin contactul strâns dintre idiomele vorbite pe acest teritoriu. Dialectele dacoromâne, heterogene din punct de vedere genealogic, ajung să evolueze către un „tip dacoromân". Evoluţia este deci de la diversitatea genetică spre unificarea tipologică"[109].

---

[105] Vezi Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, p. 196-198.

[106] Vezi Em. Vasiliu, *Towards a Generative Phonology of Daco-Roumanian Dialects*, în „Journal of Linguistics", vol. 2, nr. 1, p. 79-98; idem, *Considérations typologiques sur la phonologie transformationnelle des dialects daco-roumains*, în CLTA, IV, 1967, p. 253-260; idem, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, EA, 1968, p. 40-193.

[107] Em. Vasiliu, *Fonologia istorică...*, p. 123.

[108] Idem, *ibidem*.

[109] Idem, *ibidem*, p. 194.

Scanned with OKEN Scanner

Delimitarea celor două tipuri de dialecte s-a făcut prin cronologizarea şi ordonarea unui grup de reguli esenţiale:

1. Depalatalizarea consoanelor *ş, j*.
2. Transformarea vocalelor anterioare *e, i* în *ă, î* după consoanele „dure" *ş, j* (consecinţă a primei reguli).
3. Monoftongarea diftongului *ea* (> *e*), când în silaba următoare se află un *e*.
4. Transformarea lui *e* precedat de labiale în *ă*.

Primită în mod favorabil de unii cercetători[110], teoriei lui Em. Vasiliu i s-au adus unele obiecţii de Al. Rosetti[111] şi mai ales de V. Rusu[112].

Matilda Caragiu-Marioţeanu[113] evidenţiază faptul că delimitarea dacoromânei făcută de Em. Vasiliu se bazează pe criterii obiective, făcând plauzibilă structura bipartită a acesteia. Avantajul aplicării metodelor gramaticilor transformaţionale şi generative în delimitarea subunităţilor inferioare limbii sunt relevate şi de Liliana Ionescu-Ruxăndoiu în următorii termeni: „Ierarhizarea trăsăturilor lingvistice care decurge din structura teoriei utilizate are caracter nearbitrar, oferind posibilitatea unei grupări adecvate a graiurilor în tipuri şi subtipuri, prin evaluarea exactă a gradului de asemănare sau de deosebire dintre acestea. În felul aecsta, se găseşte, credem, rezolvare satisfăcătoare principalelor deficienţe ale repartiţiilor dialectale tradiţionale: acelea determinate de alegerea trăsăturilor lingvistice cu funcţie de clasificare şi de distincţia între trăsături esenţiale şi trăsături minore"[114].

---

[110] Caragiu-Marioţeanu, *Compendiu,* p. 147; Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, PDR, p. 148-149, *idem, Dialectologie română*, 1977, p. 127.

[111] *Cu privire la configuraţia dialectală a dacoromânei,* în SCL, XIX, 1968, nr. 5, p. 517-519.

[112] *Reflecţii despre structura dialectală a dacoromânei. Pe marginea unor studii recente,* în SCL, XX, 1969, nr. 2, p. 215-220, în special p. 217-219.

[113] *Compendiu,* p. 147.

[114] PDR, p. 148-149. Într-o formulare aproape neschimbată, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu reia ideile de mai sus şi în *Dialectologie română,* 1977, p. 127.

Scanned with OKEN Scanner

După cum s-a putut constata, de la Weigand (vezi supra) încoace, graiurile vorbite în Transilvania, după majoritatea lingviştilor care s-au ocupat cu repartiţia dialectală a dacoromânei, nu se constituie într-o unitate lingvistică de rangul celor vorbite în Muntenia, Moldova sau Banat. Aceasta deoarece aproape toţi cercetătorii au considerat că în Transilvania nu se găsesc fenomene specifice numai acestei regiuni. În termeni categorici s-au exprimat, la un moment dat, în acest sens, mai ales, S. Puşcariu[115] şi Sever Pop[116].

Totuşi, Transilvania cunoaşte unele fenomene regionale specifice şi încă unele dintre cele deosebit de importante. Ne referim la ocurenţa sunetelor *ó* (< *o a*), *é* (< *eá*) şi *ă* (<*é* după unele consoane

---

[115] Iată un scurt pasaj din LR, I (p. 215-216): „*Carpaţii n-au despărţit pe români, ci au format în toate timpurile şira spinării neamului nostru* (subl. aut.) [...]. Carpaţii, care cuprind Transilvania ca într-un lanţ n-au creat condiţiile necesare pentru ivirea unui „dialect transilvan". Naşterea unui dialect nu se datoreşte numai unor cauze indirecte cum e încetarea comunicaţiei între diferitele grupuri aparţinătoare aceleiaşi naţiuni, ci dialectele se datoresc şi unor cauze directe, precum g r a v i t a r e a indivizilor grăitori spre aceleaşi centre şi a p r o p i e r e a între ei, produsă de aceleaşi aspiraţiuni de ordin naţional sau de aceleaşi interese de ordin social. Transilvania, stăpânită de străini, nu putea forma pentru români o unitate politică, iar Sibiul săsesc şi Clujul unguresc nu aveau o putere de atracţie pentru ţăranul român, care se ducea în ele numai să cumpere de la străini, să-şi desfacă marfa la străini, să se judece în faţa străinilor sau să îşi plătească birurile exploatatorului străin".

[116] În *Societatea de mîine,* Cluj, în numărul din decembrie 1933, S. Pop spunea: „Se face adesea aluzie la un dialect transilvănean. *La drept vorbind aşa ceva nu există* (subl. aut.). Pe fiecare din hărţile atlasului se poate constata că vorbirea din vechiul regat ocupă o parte considerabilă din Transilvania. Astfel graiul muntenesc pătrunde până la Sighişoara şi cel moldovenesc ajunge până aproape de Cluj şi de Tg. Mureş. Invers, particularităţi ale limbii din Maramureş pătrund în Bucovina până la Gura Humorului şi Rădăuţi; cele din Banat se întind pe o bună parte a judeţului Mehedinţi. Tot aşa cum particularităţi ale limbii din Sibiu înaintează spre Oltenia". (Textul e reprodus de Puşcariu, de la care l-am preluat şi noi, în *Graiul din Ardeal* (vezi S. Puşcariu, *Cercetări şi studii,* p. 402).

Scanned with OKEN Scanner

dure). *É* deschis accentuat provine din diftongul *e̯a* când în cealaltă silabă exista un alt *e* sau din *e̯a* final accentuat, sau dintr-un *e̯a* existent la imperfectul verbelor de conj. II-IV şi corespunde unui *e* accentuat din graiurile munteneşti, moldoveneşti, bănăţene[117] şi limbii literare. De altfel, însuşi S. Puşcariu e nevoit să susţină, referindu-se la maniera de pronunţare a lui *e* accentuat, când în silaba cealaltă avem un alt *e*, ca *ę́* că aceasta este „una dintre rostirile regionale după care poţi recunoaşte mai repede pe un ardelean (căci foarte puţini izbutesc să se dezbare de ea)", la care se adaugă şi existenţa lui *ǫ́* (<*o̯a*)[118].

Sunetele acestea (*ę́, ą́, ǫ́*) se găsesc în toată Transilvania, fără Ţara Oltului, Ţara Bârsei şi colţul sud-estic al acestei provincii. Ele au fost remarcate şi de I. Gheţie[119], însă lingvistul bucureştean nu consideră că ele ar fi suficiente pentru delimitarea unui subdialect ardelenesc. Domnia sa constată că graiurile din Transilvania au mult mai numeroase fenomene comune cu cele din Banat şi Moldova cu care ar forma o unitate distinctă opusă celei din Muntenia, Dobrogea, Oltenia şi Transilvania de sud.

I. Gheţie[120] reia, într-o formă nouă, pornind de la alte criterii, împărţirea în două mari ramuri a dacoromânei propusă de A. Philippide[121]. Dar A. Philippide[122] considera că această configuraţie o avea dacoromâna în momentul formării ei (sec. al VI-lea – VII-lea)[123]. Pe baza comparării particularităţilor dialectale, el stabileşte că prima ramură (cea banato-transcarpatină) s-a destrămat, la un moment dat în

---

[117] În Banat şi Moldova, chiar dacă s-a notat de multe ori *ę*, acesta e ceva mai închis decât în graiurile transilvănene. De obicei, *ę* deschis din Banat e precedat de un iot: *fi̯ęćĕ, li̯ęmńĕ, mi̯ęră* (vezi D. Uriţescu, *Fonetismul unor graiuri româneşti din nordul Banatului.* Rezumatul tezei de doctorat, Timişoara, 1977, p. 6).

[118] Vezi S. Puşcariu, LR, II, p. 43.

[119] *Cu privire la repartiţia.*

[120] *Ibidem.*

[121] OR, II.

[122] OR, II, p. 390.

[123] Vezi supra.

trei: pe de o parte Moldova cu Basarabia, pe de alta Banatul şi, în sfârşit, pe de alta, Transilvania[124].

Menţionăm că alături de fenomenele fonetice de mai sus (*ę́, ǫ́, ắ*), cu caracter de „lege", găsim şi altele, de mai mică importanţă, cum ar fi: *a* protonic > *ă*, în cuvinte de tipul *căzán sălám(ă), tăbác, păpúc;* accentuarea pe tulpina verbului în *blástăm$^{u}_{i}$, întăşur$^{u}_{i}$, măsur$^{u}_{i}$, străcur$^{u}_{i}$;* păstrarea lui *u* în paradigma verbelor *a durmi* şi *a adurmi.* Chiar dacă unele din aceste fenomene depăşesc Transilvania, cuprinzând, uneori, şi Banatul, aria lor majoră se găseşte în „ţara de dincolo de pădure".

Să se adauge la cele de mai sus aşa-numiţii factori constitutivi: intonaţia, accentul muzical sau de înălţime, rostirea mai lungă a vocalelor accentuate, ritmul vorbirii diferit de cel din alte graiuri.

Având în vedere faptele fonetice, pe care le-am menţionat înainte, ca şi cele morfologice şi lexicale[125], noi considerăm că am putea distinge un grup dialectal transilvănean opus atât celui bănăţean, cât şi celui muntean, respectiv moldovean. Grupul acesta transilvănean este însă mai fărâmiţat decât celelalte trei, în cadrul lui individualizându-se patru graiuri mari: crişean, maramureşean, nord-est ardelean şi sud-est ardelean sau ardelenesc de centru şi sud.

Că graiul din nord-estul Ardealului nu trebuie înglobat în subdialectul moldovean, de care se separă printr-o serie întreagă de particularităţi fonetice, morfologice şi lexicale, că el are o fizionomie diferită de acesta, având numeroase particularităţi comune cu celelalte graiuri transilvănene, a fost demonstrat mai întâi de D. Şandru într-un studiu publicat în „Bulletin linguistique"[126]. Pornind de la analiza textelor din secolul al XVI-lea, G. Ivănescu[127], crede că deja în acest

[124] O diferenţiere timpurie (înainte de influenţa slavă veche) între graiurile de tip muntean şi cele de tip moldovenesc au stabilit şi E. Gammilscheg (*Über die Herkunft der Rumänen*), E. Petrovici (*Siebenbürgen*), G. Ivănescu (*Variations régionales*) şi V. Frăţilă (*Consideraţii*). Vezi pe larg studiul nostru citat mai sus şi infra.

[125] Pentru care vezi V. Frăţilă, PDR, p. 136-141.

[126] VI, 1938, p. 172-230, în special p. 179-181.

[127] *Problemele capitale,* p. 88-89.

Scanned with OKEN Scanner

secol se poate vorbi de un subdialect ardelenesc propriu-zis cuprins între Munţii Rodnei şi o linie imaginară ce trece pe la Alba-Iulia, Miercurea Ciuc şi Carpaţii Orientali[128]. Existenţa acestui grai transilvănean destul de bine individualizat a fost admisă apoi şi de V. Frăţilă[129], de V. Ţâra[130] şi de Viorel Văsieşu[131]. Autorii TDR consideră, la rândul lor, că problema graiurilor din Transilvania între subdialectele dacoromâne nu poate fi acceptabil rezolvată decât dacă „se admite teoria conform căreia ar exista un subdialect transilvănean cu o arie întinsă şi cu o unitate relativă, în cadrul căreia se disting ca subdiviziuni puternic individualizate, graiul crişean, graiul oşean şi graiul maramureşean"[132]. În teritoriul ce poate fi delimitat de o linie care ar merge aproximativ de la Deva la Dej, Munţii Rodnei, Miercurea Ciuc, Braşov, Sibiu, ar exista un idiom mai puţin individualizat, dar care prezintă o unitate relativă, de aceea, ei consideră că în această zonă ar trebui să se vorbească de graiurile din Transilvania[133]. După părerea noastră[134], graiurile din nord-estul Transilvaniei sunt destul de bine de individualizate nu numai faţă de cele din Maramureş, din Crişana şi din Ţara Oaşului, dar şi faţă de cele din Transilvania de centru şi sud, încât ele pot fi tratate separat. Şi graiurile din Transilvania de centru şi sud au o anumită autonomie în comparaţie cu graiurile mai sus menţionate dar şi cu cele de la sud de Carpaţii

---

[128] ILR, p. 40-42.

[129] *Consideraţii,* p. 27; idem, *Târnave,* p. 268; idem, *Graiurile din Transilvania de centru şi sud* în *Studii de dialectologie,* Timişoara, 1984, reprodus în *Contribuţii lingvistice,* Timişoara, Edidura de Vest, 1993, p. 100-115.

[130] *Graiurile din nord-estul Transilvaniei,* în „Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice şi Dialectologice", seria A1, 1979, p. 347-359.

[131] *Graiul de pe Sălăuţa şi Valea Zagrii.* Rezumatul tezei de doctorat, Iaşi, 1975.

[132] TDR, p. 357; vezi şi hărţile 130, 131, de la p. 943 şi 944.

[133] *Ibidem.*

[134] Vezi Frăţilă, PDR, p. 165-172.

Scanned with OKEN Scanner

Meridionali aşa încât nu pot fi incluse nici în subdialectul muntean, cum, de obicei s-a procedat[135].

Dialectul dacoromân, fiind relativ destul de unitar, în comparaţie cu dialectele altor limbi romanice (limba română însăşi fiind recunoscută ca o limbă relativ unitară în comparaţie cu limba germană sau cu limbile romanice apusene), vom găsi foarte puţine fenomene specifice unor regiuni mai întinse. De aceea, credem că, în repartizarea teritorială a acestuia, nu putem pleca numai de la fenomenele specifice, ci va trebui să avem în vedere şi modul particular în care se combină diferitele trăsături lingvistice existente şi în ariile învecinate. Altfel, suntem nevoiţi să lăsăm la o parte, când clasificăm diversele subunităţi ale dacoromânei, fenomene ce se găsesc pe arii foarte întinse (palatalizarea labialelor, în diversele stadii, palatalizarea dentalelor, transformarea diftongului *o̯a* în *o̯*, păstrarea lui *e̯* (< *e̯á ... e*), păstrarea lui *î* în *cîne, pîne, mîne* etc.). Aplicând criteriul propus de noi mai sus, trebuie să avem în vedere în primul rând fenomenele fonetice cu caracter de „lege", elementele lexicale luate în ansamblu (elemente de origine latină, elemente autohtone, influenţa limbilor cu care românii au venit în contact: maghiară, germană, sârbocroată, bulgară, ucraineană, turcă, neogreacă), dar şi cele morfologice, acestea fiind însă şi mai puţin numeroase, ele împărţind teritoriul dacoromân de cele mai multe ori în două, rareori, în trei arii.

Care ar fi fenomenele fonetice pe care ar trebui să le luăm în considerare?

În domeniul vocalismului şi al diftongilor: închiderea, respectiv menţinerea vocalelor neaccentuate (*e* final şi medial neaccentuat, *-ă* final); *ă* protonic > *a; e̯a ... e* > *e̯ ... e / e... e; e, i* după *s, z, ţ, ş, j; e* după labiale; diftongul *e̯a* după labiale; păstrarea lui *î* în *cîne, pîne, mîne,* respectiv anticiparea elementului palatal în aceleaşi cuvinte; *u* final şoptit.

În consonantism: labiale palatalizate (în diversele stadii) / labiale nepalatalizate; dentale palatalizate (în diverse stadii) / dentale

[135] *Ibidem,* p. 172-183.

nepalatalizate; africatele prepalatale păstrate / respectiv transformarea lor în fricative; *s, z, ţ* duri/respectiv *s, z, ţ* moi; *ş, j* duri / *ş, j* moi.

Luând în considerare fenomenele fonetice de mai sus, am avea următoarele mari subdiviziuni dacoromâne:

A. **subdialectul muntean** caracterizat prin:

– păstrarea lui *e, i* şi a diftongului *ea* după *s, z, ţ: semn, singur, seară; zer, zid, să păzească; înţep, ţiu, să păţească;*

– transformarea lui *ă* în *e* după *ş, j: úşe, mătúşe, coáje, stráje* etc.;

– păstrarea diftongului *oa: soáre, coáje* etc.;

– evoluţia vechiului diftong *eá* la *é: sémne, lége, mése, pére* etc.;

– anticiparea elementului palatal în *cîine, pîine, mîine;*

– păstrarea labialelor intacte (graiurile din Muntenia şi Oltenia cu labialele palatalizate nu sunt graiuri munteneşti „pure", ci ele se datorează unor colonizări mai „recente").

– păstrarea dentalelor, urmate de *e, i, ea,* intacte;

– *s, z, ţ* se rostesc muiat, de aceea după ele sunt tolerate vocalele *e, i* şi diftongul *ea;*

– păstrarea africatelor prepalatale *ĉ; ĝ;*

– rostirea muiată a consoanelor *ş, j: úşe, mătúşe; coáje, stráje;*

– diferenţiere între *ĝ* (din *geam*) şi *j* (din *joc*).

B. **subdialectul moldovean,** caracterizat prin:

– transformarea vocalelor *e, i* şi a diftongului *ea* după *s, z, ţ* în *ă, î, a: sămn, sîngur, sârâ; zăr, zîd, să pazáscâ; înţăp, ţîn, să paţáscâ;*

– transformarea lui *–ă* final în *–â: cásâ, matúşâ, úşâ, coájâ;*

– păstrarea diftongului *oa;*

– închiderea lui *e* neaccentuat final şi medial la *i: féti, bătrîni, distác, distrámâ, timéii* etc.;

– transformarea lui *ă* protonic în *a* (mai ales în nordul Moldovei): *barbát, batrînâ, sacúri, am tacút* etc.

– transformarea diftongului *ia* în *ie: băiét, încuiét* etc.;

– păstrarea lui *î* etimologic în: *cîni, mîni, pîni;*

– labialele palatalizate în stadiile *ḱ, ǵ, ń, ḱ, y* în sud, *ḱ, ǵ, ń, ŝ, ẑ* în nord;

– păstrarea dentalelor *t, d, n* urmate de *e, i, e̯a: dínti, di̯al, trúnti, dipárti, ni̯ágrâ, négru, nímini* etc.;

– transformarea africatelor *ĉ, ĝ* în *ŝ, ẑ: ŝápâ, ŝínâ, ẑíniri, ẑémi;*

– *ẑ* atât pentru *ĝ* din *ẑúdic, ẑoc, ẑug* cât şi pentru *ĝ* din *ẑíniri, sínẑi, plínẑi* etc.

C. **subdialectul bănățean** caracterizat prin:

– rostirea diftongului *o̯ a* ca *u̯a: u̯álă, su̯ári̯ĕ, mu̯árćĕ;*

– *ę́... e* se deschide mai puțin decât în Transilvania şi este, de obicei, precedat de iot: *ti̯ę́ćĕ, mui̯ĕ̯ri̯ĕ, povi̯ę́stă, lovi̯ę́şćĕ* etc.

– invers, diftongul *i̯e,* precedat de labiale, pierde iotul: *mércuri̯, ver, péli̯ĕ, pept, ter, tę́re;*

– *e, i, e̯a* devin *ă, î, a* după *s, (d)z, ş, j, ț,* dar şi după grupul consonantic *st: sămn, sîngur, sáră; ḑzăr, rîd, să păzáscă; şăd, păşím, să păşáscă; jăgi, jîdán, să prăjáscă; înțăp, țîn, să înțápă; povi̯ĕstắsc, śinstắsc, povi̯ĕstím, śinstím, stag, să śinstáscă* etc.;

– labialele se păstrează intacte: *pept, pę́le; obe̯álă, bíbol; mércuri̯, ter, vę́rmi̯ĕ* etc.;

– dentalele urmate de *e, i, e̯a* se palatalizează: *t, d, n* > *ć, đ, ń;*

– păstrarea lui *ń* când provine dintr-un *n* latin urmat de *e, i* în hiat, de *i* flexionar sau de iot în elementele slave vechi şi în cele maghiare: *cuń, căpătîń, vińĕ* (<*vinea*), (tu) *puń, rămîń, cláńĕ* (< v.sl. *kla(d)nja*), *săcriń* (< magh. *szekreny*);

– se păstrează *ḑ: trúnḑă, búḑă, aúḑ;*

– *ĉ, ĝ* > *ś, ź: śas, śină, źíńĕre, fúźĕ* etc.

D. **grupul graiurilor transilvănene,** mai fărâmițat decât primele trei, în care s-ar putea distinge patru arii: una crişeană, alta maramureşeană, alta ardelenească de nord-est şi, în sfârşit, una ardelenească de centru şi sud.

Comune tuturor graiurilor din Transilvania le sunt: ocurența unor vocale cu timbru deschis: *ę́, ą̆, ǫ́;* transformarea lui *e, i* şi *e̯a* în *ă, î, a* după consoanele *s, z, ț,* în unele dintre ele şi după *ş, j, r;* păstrarea

lui *î* etimologic în *cîne, pîne, mîne;* rostirea mai lungă a vocalelor accentuate.

a) *Graiurile crişene* se caracterizează (în afara fenomenelor amintite mai sus) prin:

– monoftangarea lui *-ęa* final neaccentuat: *lúmę, vúlpę* etc.

– transformarea lui *o-* iniţial şi la început de silabă în *u̯ă: u̯ăt', u̯ărb, u̯ăs, u̯ăglíndă* etc.;

– palatalizarea labialelor nu e un fenomen general, având un caracter fluctuant; caracteristice sunt însă stadiile *pt', bd', mń, ĺ, y* sau *d'*;

– palatalizarea dentalelor în stadiile *t', d', ń;*

– transformarea oclusivelor palatale *ḱ, ǵ* în *t', d';*

– păstrarea lui *ĉ* şi transformarea lui *ĝ* în *j;*

– epenteza lui *c* în grupul consonantic *sl: sclab, scloi̯, sclăńínă.*

b) *Graiurile maramureşene* au comun cu restul graiurilor din Transilvania vocalele *ę́, ǫ́ , ą̆; e, i, ęa* > *ă, î, a* după *s, z, ţ, ş, j, r;* păstrarea lui *î* etimologic în *cîńe, pîńe, mîńe;* rostirea mai lungă a vocalelor accentuate, iar specific:

– transformarea lui *e* > *ą̆* şi a lui *i* > *î* după *č, ǧ* care se rostesc dur: *čăr, čîńă, čînč; ǧăr, ǧăm, ǧîńǧînă* „gingie" etc.;

– labialele se palatalizează în stadiile *pt', bd', mń* (ca în Crişana), dar labiodentalele *ł, v* au forme caracteristice *s, z* muiaţi: *si̯er, si̯ę́rbe, sin, sínă, zi̯ę́rme, zi̯u̯, zíńe* etc.;

– dentalele se palatalizează în stadiile: *t', d', ń;*

– oclusivele palatale *ḱ, ǵ* devin, ca în Crişana, *t', d';*

– *ĉ* şi *ĝ* se păstrează, însă se rostesc dur, din cauza aceasta, *e* şi *i,* după ele, devin *ă,* respectiv *î: čăr, ǧăr, čîńă, ǧîńǧînă;*

– cândva atât Maramureşului, cât şi Crişanei, le era caracteristic rotacismul lui *n* simplu intervocalic; astăzi avem doar urme indirecte (false regresii).

– se păstrează *ḑ; ḑîc, mînḑ;* se păstrează *ĝ: ǧoc, ǧud'ec, ǧos* etc.

c) *Graiurile din Transilvania de nord-est,* pe lângă fenomenele din domeniul vocalismului şi al diftongilor comune cu celelalte graiuri de peste munţi, dobândesc următoarele trăsături:

– labialele se palatalizează în stadiile: *(p)ĉ, (b)ĝ, mń, ŝ, ẑ;*

– dentalele se palatalizează în stadiile *t', d', ń* (ca în Crişana şi Maramureş);

– africatele *ĉ, ĝ* devin fricative, ca în Moldova, *ŝ, ẑ;*

– oclusivele palatale *ķ, ģ* devin africate prepalatale *ĉ, ĝ: ĉem, oĉ, ĝáţă, înĝéţ* etc.

d) *Graiurile din Transilvania de centru şi sud* se disting de celelalte graiuri din Transilvania prin:

– palatalizarea labialelor în stadiile: *ķ, ģ, ń, ĺ, y;*

– păstrarea dentalelor intacte: *dínte, depárte, dimineaţă* etc.

– păstrarea oclusivelor palatale *ķ, ģ: u̯ok, ķem, ģáţă, înģéţ$^{u}_{i}$;*

– transformarea lui *s* şi *z* în unele grupuri consonantice urmate de *e, i, ea* sau de un alt sunet palatal în *ş, j: ştéle, ĉinştít, ştiag$^{u}_{i}$; brájde, gájde; léjne, trăjní; şkic$^{u}_{i}$, şkináre, įģáră, jńéură* etc.

Profilul dialectal actual al dacoromânei, ca şi cel al Transilvaniei înfăţişat de noi mai sus, nu a fost acelaşi din momentul apariţiei acestui idiom romanic nord-dunărean. Diversele arii dialectale au luat naştere treptat, ca urmare a evoluţiei interne a limbii române sau în urma influenţei unor limbi cu care româna a venit în contact şi, nu în ultimul rând, ca o consecinţă şi ca o reflectare în limbă a evoluţiei societăţii româneşti (politice, administrative şi economice) în diversele provincii istorice.

O primă constatare care se impune este că unele diferenţieri dialectale în cadrul dacoromânei sunt mai vechi decât secolul al XV-lea – al XVI-lea, când, de obicei, sunt plasate cele mai vechi diferenţieri dialectale ale dacoromânei, apoi, că nu trebuie să proiectăm într-un trecut mai îndepărtat aceleaşi grupări de graiuri ca cele de azi, ci, şi că, într-o epocă mai îndepărtată, variantele regionale ale dacoromânei se grupau altfel.

Aşa cum arătau A. Philippide [136], E. Gamillscheg[137], E. Petrovici[138], G. Ivănescu[139] cea mai veche despărţire dialectală a

---

[136] OR, II, p. 238-239.

[137] *Über die Herkunft der Rumänen.*

dacoromânilor are loc între munteni, pe de o parte, şi ceilalţi dacoromâni, pe de altă parte. Această diferenţiere a apărut înainte de influenţa slavă veche[140], unele dintre fenomenele regionale datând din epoca latinei populare.

Printre faptele lingvistice care împart dacoromâna în două arii, înainte de influenţa slavă se numără[141]: munt. *riník* (< lat. *reniculus*) / olt., băn., ard., mold. *rărúnk* (< lat. *renunculus*); munt. *ĝenúk* (< lat. *genuculus*) / olt., băn., ard., mold. *ĝenúnk (jărunk, jărunt')* (< *genunculus*); munt. *mănúk* (< lat. *manuculus*) / olt., băn., ard., mold. *mănúnk* (*mărúnk*) (< lat. *manunculus*); munt., mold. *drept, dreptate, dreĝe* / ard., băn. *dirépt, direptáte, diréĝe*[142].

După G. Ivănescu[143], latineşti populare sunt şi formele diferite pentru pronumele demonstrative de apropriere şi de depărtare. Dialectele sud-dunărene cunosc formele corespunzătoare lui *(a)cest(a)* şi *(a)cel(a)*, precum şi lui *(a)ist(a)* şi *(a)cel(a)*. Doar dialectul rotacizant (crişean-maramureşean) a avut de la început formele *(a)cest(a)* şi *(a)cel(a)* şi niciodată *ăst(a), ist(a), ăl(a)*. Numai subdialectele bănăţean, muntean şi ardelean au formele *ăst, ăl* fără compusele cu *ecce-* sau *eccu-*. Dialectul aromân şi subdialectul moldovean se găsesc, din acest punct de vedere, într-o situaţie intermediară, având *ist(a)*, dar *(a)cel(a)*.

În aceleaşi lucrări, G. Ivănescu invocă şi alte fapte dialectale dacoromâne care urcă până în latina populară. Astfel, în dialectul meglenoromân, subdialectele bănăţean şi crişean există mai mult ca

---

[138] Recenzia la *lucr. cit.* a lui E. Gamillscheg, DR, X_1, p. 123-124, idem, *Siebenbürgen.*

[139] ILR, p. 111-116, 198-200.

[140] Influenţa slavă veche asupra limbii române se exercitase după aceşti învăţaţi deja în secolul al VII-lea, dar, aşa cum a dovedit I. Pătruţ (vezi supra), influenţa slavă nu e mai veche decât secolul al IX-lea.

[141] V. Frăţilă, *Consideraţii*, p. 17-18; idem, *Târnave*, p. 269-270.

[142] După cum se vede, de data aceasta, Moldova nu mai merge cu Transilvania şi Banatul, ci cu Muntenia.

[143] *Problemele capitale*, 303-320; ILR, p. 113-114.

Scanned with OKEN Scanner

perfectul de tipul *eram văzut* „văzusem”, *eram cîntat* „cîntasem”[144]. Acest mai mult ca perfect a existat, până în secolul al XVI-lea, şi în Maramureş.

Latineşti populare sunt şi formele derivate din lat. *vespis,* care prezintă un *r* epentetic. *Vespera, vespra* stau la baza actualelor forme italiene de nord, engadine, din Franche-Comté, bearneză, bască, asturiană, galiciană etc.[145]. Prin urmare, dialectele aromân, meglenoromân, graiurile din Transilvania şi Muntenia (*viaspră, âzastră, âzestre* etc.) indică, în acest caz, legături mai strânse cu romanitatea occidentală în epoca latinei populare.

După G. Ivănescu[146], de asemenea, până în latina populară urcă şi forme ca *a tulgera* (< lat. *tulgerare*), alături de băn. *stulgera,* arom. *stulţirari* (< **extulgerare*). CDDE citează şi v.fr. *estoldrer.* Un alt dublet îl constituie formele *îngreca* „a însărcina”[147], arom. *(a)ngricari,* megl. *angricari* (< **ingrevicare*) (> v.fr. *engraigier*), faţă de a *îngreuna* (< **ingrevinare*) din Muntenia şi Moldova. Tot din domeniul formării cuvintelor, G. Ivănescu notează sufixul bănăţean, olt. de vest *-amă,* ar. *-ame* cu sens colectiv, faţă de *-ime,* care se găseşte în restul teritoriului dacoromân. Sufixul a trecut la genul feminin numai în română şi în dialectele italiene de sud.

După cum s-a putut consata, trei erau criteriile pe care se baza G. Ivănescu în considerarea unor fenomene dialectale mai vechi decât secolele al XV-lea – al XVI-lea şi anume: „1. Comparaţia cu celelalte limbi romanice: dacă fenomenul de găseşte acolo, e latin popular. 2. Explicaţia unor fapte dialectale dacoromâne ca fenomene latineşti populare: dacă un fenomen dialectal dacoromân este dialectal în latina populară, fenomenul este tot atâta de vechi. 3. Comparaţia cu dialectele române sud-dunărene: dacă fenomenul este acolo, el este anterior

---

[144] Mai mult ca perfectul de tipul *eram cîntat* se mai întâlneşte şi azi în sudul Banatului. Forma aceasta a fost notată de Marin Petrişor la Ciudanoviţa, jud. Caraş-Severin (vezi M. Petrişor, *Graiul de la Ciudanoviţa (valea Caraşului),* „Philologica”, I, Craiova, 1970, p. 95).

[145] Vezi REW, nr. 9272.

[146] ILR, p. 115.

[147] T. Papahagi, *Maramureş,* glosarul.

Scanned with OKEN Scanner

despărțirii dialectelor române", pe care lingvistul ieșean o situa în secolul al XIV-lea[148].

Alte fapte din dacoromână, chiar dacă nu urcă până în epoca latinei populare, trebuie să fie foarte vechi, poate din epoca de formare a limbii române. Acestea sunt și cele care deosebesc dialectele dacoromân (de multe ori numai o parte din graiurile dacoromâne) și istroromân, pe de o parte, de dialectele aromân și meglenoromân, pe de alta.

Printre acestea amintim:

Pentru Crișana și Maramureș, în general pentru regiunea transilvăneană de la nordul Mureșului: rotacismul lui *n* simplu intrevocalic în elementele de origine latină; păstrarea lui *r* în *sărin* (< *serenus*), *fărină* (< *farina*); în lexic (unele arii depășesc limita acestui grup dialectal): *arină* „nisip", *a custa* „a trăi", *lemn* „copac", *pedestru* „olog", *pasăre* „vrabie", *curechi* „varză" etc.

Pentru subdialectul bănățean: păstrarea grupului consonantic *mn* în *scamn* și derivate; nedisimilarea lui *n-n* în *r-n: mănunt;* păstrarea formei *fărină* (< *fărină*); probabil accentul pe *ú* în *măgúră;* în lexic (unele cuvinte au putut avea o arie mai largă, altele trec chiar și azi limitele subdialectului bănățean): *a cure* „a alerga", *nat* (în expr. *tot natu*), *cet, toale, țiulare* (< *țibularia*), *iune, nea* „zăpadă".

Pentru subdialectul muntean: pe lângă formele *genuk* (< *genuculus*), *riník* (< *reniculus*), amintim: *varză* „curechi", *gresie* „cute", *zeamă de varză* „moare", *burtă* „pântece".

Începând cu secolul al XI-lea – al XII-lea, după încheierea simbiozei slavo-române, încep să apară alte deosebiri dialectale.

În aria subdialectului bănățean, care, în afara regiunii muntoase a Banatului, cuprinde spre est și Hațegul până la râul Strei, iar spre sud-est și Munții Mehedinți, înainte de apariția palatalizării dentalelor *t, d,* urmate de *e, i, ęa* se va produce velarizarea vocalelor anterioare (*e* > *ă, i* > *î*) și transformarea diftongului *ęa* > *a* precedate de grupul consonantic *st: stărp, (o) coástă – (două) coástă, postăsc; postîm, ne*

---

[148] Vezi G. Ivănescu, *Studii de istoria limbii române literare,* Iași, Editura Junimea, 1989, p. 23, ediție îngrijită și postfață de Al. Andriescu.

Scanned with OKEN Scanner

gostîm, viestît; (să) postáscă, (să să) gostáscă, stag, stáu̯ă, crestaďă. Dacă palatalizarea denatelor este de origine slavă veche, cum a susţinut E. Petrovici şi dacă admitem că fenomenul a fost introdus „în graiurile apusene dacoromâne cel mai târziu în secolul al XII-lea”[149], urmează că fenomenul transformării lui *e, i, e̯a* în *ă, î, a* după grupul consonantic *st* este foarte vechi, în orice caz mai vechi decât palatalizarea dentalelor. În subdialectul bănăţean, vor apare, în această perioadă, o serie de elemente lexicale vechi slave, specifice acelor daco-slavi care au fost asimilaţi în partea de sud-vest a ţării[150].

La răsărit de aria transformării vocalelor anterioare *e, i* în *ă, î* şi a diftongului *e̯a* în *a* după grupul consonantic *st,* apare un alt fenomen: transformarea lui *s* şi a lui *z* în unele grupuri consonantice urmate de *e, i, e̯a* în *ş, j: stéle* > *ştęle, pustíu̯* > *puştíu̯, ste̯agu̯, şte̯agu̯; brázde* > *bráide, lezne* > *lęzne, gro̯znicu̯* > *gro̯inicu̯; skiďu̯* > *şkiďu̯, skináre* > *şkináre; zǵáră* > *jǵáră; zńéură* > *jńéură* etc.

Fenomenul este asemănător cu cel petrecut în slava veche (acel dialect slav care stă la baza limbii bulgare). În graiurile româneşti din sudul Mureşului mijlociu, având ca limită de vest râul Strei, ca limită de sud munţii din jurul Sibiului şi ca limită de est valea inferioară a Târnavei Mari şi a Târnavei Mici, este posibil ca el să provină din

---

[149] E. Petrovici, *Simbioza româno-slavă în Transilvania,* p. 155. Vezi şi Pandele Olteanu, *Numiri slave în Transilvania de nord,* în LL, III, 1957, p. 185-214 (în special, p. 201-205).

Mai târziu, E. Petrovici (*Repartiţia,* p. 16, *„Depalatalizarea” consoanelor înainte de e în Muntenia, sud-estul Transilvaniei şi în dialectul istroromân,* CL, V, nr. 1-2, p. 9-22) se îndoieşte că palatalizarea dentalelor în ariile de vest ale dacoromânei ar fi atât de veche. În *Repartiţia,* E. Petrovici, scrie: „palatalizarea dentalelor la faza *t' (chi), d' (ghi), ci, gi* nu se reflectă în textele noastre vechi. Doar notarea toponimicelor româneşti în documentele latineşti din Ungaria lasă să se bănuiască că palatalizarea dentalelor era destul de înaintată în unele regiuni, începând cu secolul al XV-lea” (p. 16). În *„Depalatalizarea”,* E. Petrovici acceptă părerea lui Al. Rosetti şi a lui I. Pătruţ, care presupun că palatalizarea dentalelor în Ardeal, Maramureş, Crişana şi Banat se datoreşte influenţei maghiare.

[150] Vezi G. Ivănescu, *Variations régionales,* p. 36-37 şi V. Frăţilă, *Consideraţii,* p. 20-21.

Scanned with OKEN Scanner

graiul dacoslavilor asimilaţi aici, sau din cel al bulgarilor aşezaţi în jurul Blajului (la Cergău Mare şi Cergău Mic) şi în jurul Sibiului (la Rusciori şi Bungard), între secolele al XI-lea – al XIII-lea. Aria de la est de Strei, care se întinde de la sud de Mureş, peste cele două Târnave, până la Oltul transilvănean, nu cunoaşte palatalizarea dentalelor. În schimb, aici, apare fenomenul palatalizării labialelor astăzi în fazele *ḱ, ǵ, ń, ĺ, y*[151]. Fenomenul palatalizării labialelor în această zonă este mai vechi decât transformarea lui *s* în *ş* şi a lui *z* în *j* în grupurile consonantice urmate de sunetele palatale.

Maramureşul, faţă de Crişana, nu prezintă, în această epocă, particularităţi fonetice deosebite. Cum arată, însă, G. Ivănescu[152], înaintea influenţei ucrainene, până în secolul al XI-lea şi aici s-a exercitat o influenţă slavă veche.

Prin urmare, putem presupune că, până în secolele al XI-lea – al XII-lea, graiul vorbit în Transilvania s-a diferenţiat în mai multe arii: o primă arie aceea a Banatului, în care vocalele anterioare se velarizează şi diftongul *ęa* > *a* după grupul consonantic *st: stărp, pustîń, stag.* Idiomul vorbit în Banat, Haţeg şi nord-vestul Olteniei va cunoaşte apoi şi fenomenul palatalizării dentalelor în stadiul *t', d', ń,* sub influenţa slavilor românizaţi în această parte de sud-vest a ţării.

O altă arie este formată de cea cuprinsă în regiunea de la nordul Mureşului până în Maramureş, care cunoaşte rotacismul lui *-n-* simplu intervocalic în elementele de origine latină. Şi aici a fost asimilată o populaţie slavă veche, care rostea dentalele, urmate de vocalele anterioare, palatal. Aria transilvăneană a palatalizării dentalelor era mai puţin întinsă decât cea actuală. În orice caz, regiunea formată de judeţul Bistriţa-Năsăud şi nordul judeţului Mureş nu cunoştea, în această epocă, fenomenul.

O a treia arie se găsea la est de râul Strei, la sud de Mureş până la Oltul transilvănean şi până în Carpaţii Orientali. Este aria în care dentalele au rămas intacte când erau urmate de *e, i, ęa,* în care se

---

[151] Pentru fenomenele fonetice şi lexicale caracteristice acestei arii, vezi V. Frăţilă, *Consideraţii,* p. 22.

[152] *Variations régionales,* p. 39-41.

Scanned with OKEN Scanner

palatalizează labialele şi în care grupurile consonantice *st, str, zd, zn* etc. urmate de *e, i, ęa* > *şt, ştr, jd, jn* etc. Regiunea dintre Someş şi Mureş forma o zonă de tranziţie între graiurile rotacizante, care dobândiseră maniera slavă de înmuiere a dentalelor şi graiurile de la sud de Mureş, unde dentalele rămăseseră intacte.

Considerăm, împreună cu G. Ivănescu[153] şi cu alţi lingvişti, că palatalizarea labialelor se produsese în unele regiuni dacoromâne până în secolul al XI-lea. Primele două arii, Banatul şi Crişana + Maramureşul, aveau în această epocă labialele intacte. Deci, în aria cu dentalele palatalizate, labialele se păstrează nealterate şi invers, în aria transilvăneană a palatalizării labialelor, se păstrează dentalele. E posibil, ca în această perioadă, în aria bănăţeană, printr-un fenomen de reacţie la cel al palatalizării labialelor, care înainta de la răsărit de Strei, să fi avut loc dispariţia iotului din diftongul *ie: fier* > *fer, tiére* > *tere, piept* > *pept, pierd* > *perd, miére* > *mére, mi-o tost* > *m-o tost.* etc.[154].

Aria veche crişeană-maramureşeană se va diviza ceva mai târziu, după ce asupra nordului extrem se va exercita influenţa ucraineană, când *ĉ* şi *ĝ* se vor rosti dur, iar labiodentalele se vor transforma în siflante palatale.

Mai târziu, şi graiul din nord-estul Transilvaniei se va îndepărta de cele înconjurătoare, de la sud de Mureş, de cele crişene şi maramureşene, zona menţionată dobândind unele particularităţi proprii:

---

[153] *Problemele capitale,* p. 173.

[154] În delimitarea ariilor de mai sus ne-am întemeiat pe cronologia relativă a unor fenomene fonetice, considerând că palatalizarea dentalelor s-a datorat influenţei slave, ca şi transformarea lui *s* în *ş* şi a lui *z* în *j* în unele grurpuri consonantice urmate de sunete palatale. Desigur că atunci când reconstruim unele forme ne aflăm în planul ipotezelor, fapt pe care ni-l reproşează Ion Gheţie într-un articol (*Originea graiurilor dacoromâne*) publicat în LR, XXXVI, 1978, nr. 3, p. 225-230 şi reluat în *Introducere în dialectologia istorică românească,* Bucureşti, EA, 1944, p. 139-144. Critica lui Gheţie îi are în vedere pe toţi cei care au apelat sau apelează la acest procedeu (A. Philippide, S. Puşcariu, G. Ivănescu, Em. Vasiliu etc.). Vezi răspunsul la aceste „acuze" al lui G. Ivănescu în *Studii de istoria limbii române literare,* în special p. 23-26.

Scanned with OKEN Scanner

transformarea lui *ḱ, ǵ* în *ĉ, ĝ,* a labialelor palatalizate în stadiile: *(p)ĉ, (b)ĝ, mń, ŝ, ẑ.* În această zonă, palatalizarea dentalelor, care se răspândeşte dinspre vest spre est, va ajunge după ce *ḱ, ǵ* > *ĉ, ĝ: oḱ* > *oĉ, (p)ḱept* > *(p)ĉept, ǵáţă* > *ĝáţă, obǵálă* > *obĝálă,* altfel am fi avut aici şi **múnĉe, *ĝepárĉe,* nu *múnt'e, dépárt'e.* În jurul oraşului Turda, în această epocă, dentalele erau palatalizate, numai astfel putându-se explica formele *tráĉe, frúnĉe, lápĉe, báĝe* „bade", *ĝimińátă, vę́rĝe* „verde" etc., alături de *pĉátră, pĉęle, ĉept, albĝínă, alĝ, zĝerá* etc., cunoscute, de pildă, în localitatea Vâlcele[155].

Prin urmare, în secolele al X-lea – al XII-lea, graiurile din Bistriţa-Năsăud aveau unele particularităţi comune cu cele crişene-maramureşene (rotacismul lui *–n-* simplu intervocalic) şi altele cu cele de la sud de Mureş (lipsa palatalizării dentalelor, palatalizarea labialelor). Mai târziu şi acest grai va dobândi unele fenomene specifice: *ĉ* > *ŝ, ĝ* > *ẑ (ĉer* > *ŝer, ĝer* > *ẑer*); *ḱ* > *ĉ, ǵ* > *ĝ* după ce *ĉ* > *ŝ, ĝ* > *ẑ,* altfel am fi avut şi *oĉ* > **oŝ, ĝaţă* > **ẑaţă; f + i* > *ŝ (fier* > *ŝer), v + i* > *ẑ (vi̯er* > *ẑer)* etc. care îl diferenţiază de celelalte graiuri din Transilvania.

Cele mai multe dintre fenomenele fonetice dialectale ale graiurilor dacoromâne au apărut între secolele al XV-lea – al XVI-lea – al XVIII-lea.

O parte dintre fenomenele lingvistice divergente au apărut prin dezvoltarea internă a limbii (palatalizarea labialelor, transformarea lui *e, i, e̯a* în *ă, î, a* după *st*), altele s-au datorat unor influenţe străine (palatalizarea dentalelor, transformarea lui *s, z* în *ş, j* în anumite grupuri consonantice urmate de sunete palatale).

Însă o bună parte a acestor divergenţe lingvistice trebuie căutate în stările sociale ale Transilvaniei în perioada feudalismului timpuriu, care ţine din secolul al X-lea până în secolul al XII-lea „când în sânul obştilor săteşti apare o diferenţiere a membrilor ei, şi când, prin uzurparea pământurilor obşteşti se formează domeniile feudale şi cele două clase fundamentale ale societăţii: ţărănimea dependentă şi nobilimea feudală; formarea claselor antagoniste a impus organizarea

[155] Vezi exemple la R. Todoran, *Vâlcele,* p. 36.

Scanned with OKEN Scanner

politică a societății, sub forma voievodatelor pomenite în unele izvoare istorice încă la începutul sec. X"[156].

Cele trei arii dialectale presupuse de noi pentru Transilvania, în secolele al X-lea – al XII-lea, e posibil să fi luat naştere între graniţele celor trei voievodate pomenite de Anonymus, „unul în Crişana, condus de ducele Menumorut, care cuprindea teritoriul dintre râurile Someş şi Mureş, avându-şi centrul în cetatea Biharea; al doilea în Banat, între Mureş şi Dunăre, condus de „ducele" Glad, care-şi avea centrul probabil în cetatea Cuvin (Keve) dintre Timiş şi Dunăre, şi al treilea în Transilvania propriu-zisă, care se întindea de la porţile Meseşului până la izvoarele Someşurilor, condus de „ducele" Gelu, care-şi avea centrul în apropierea Clujului"[157].

E posibil ca înaintea venirii ungurilor în Transilvania să fi existat şi alte organizaţii de stat româno-slave. Un asemenea voievodat pare a fi fost pe valea Mureşului, unde se aflau cetăţile Ţeligrad (lângă Alba-Iulia) şi Bălgrad „cu urme de locuire intensă din sec. IX-X"[158], voievodat deosebit de al lui Gelu. „Asemenea voievodate au existat în regiunile unde până târziu se păstrează puternice urme de autonomie românească, acele „ţări" pomenite în documentele secolelor al XIII-lea – al XVI-lea: Ţara Bârsei, Ţara Făgăraşului (*terra Blachorum*), Ţara Amlaşului în părţile Sibiului, unde era pădurea românilor şi pecenegilor (*silva Blachorum et Bissenorum*), Ţara Haţegului, Ţara Maramureşului"[159].

Considerăm, deci, că, dacă vorbirea din Transilvania e mai fărâmiţată decât cea din Moldova şi Muntenia, aceasta se explică prin faptul că deja în secolele al X-lea – al XII-lea în Transilvania se formează mai multe organizaţii statale de tip feudal, „voievodatele" şi „ţările" pomenite. Relativa unitate de grai a Munteniei şi Moldovei faţă de fărâmiţarea dialectală a Transilvaniei, se datoreşte faptului că cele două provincii, începând din secolul al XIV-lea, au reuşit să-şi consolideze organizaţii statale.

---

[156] *Din istoria Transilvaniei*, I, Bucureşti, EA, 1960, p. 59.
[157] *Ibidem*, p. 64.
[158] *Ibidem*, p. 66.
[159] *Ibidem*.

Scanned with OKEN Scanner

Mai târziu, vechile voievodate din Transilvania, organizaţiile de stat româno-slave vor cădea sub stăpânirea regatului maghiar. Se vor păstra, cu toate acestea, aşa cum dovedesc documentele epocii, obşti săteşti în Transilvania, unele chiar până în secolul al XV-lea. În sudul Transilvaniei, în Ţara Făgăraşului şi Ţara Amlaşului, ţărănimea liberă şi-a păstrat obştile până în secolul al XV-lea şi pentru că acestea au fost stăpânite, în mai multe rânduri, de domnii Ţării Româneşti"[160].

Obştile româneşti au rezistat în Maramureş până la mijlocul secolului al XIV-lea. După anul 1300, obştile maramureşene, organizate în voievodate şi cnezate pe văile râurilor Vişeu, Iza şi Mara, au continuat să-şi apere libertăţile împotriva organizării comitatului nobiliar[161]. Şi în aceste condiţii, probabil, începe să se diferenţiere graiul din Maramureş de cele din Crişana, şi de cele din nord-estul Transilvaniei, pentru a deveni mai târziu un grai destul de bine individualizat, considerat de unii chiar subdialect aparte[162].

Spre deosebire de Muntenia şi Moldova, Transilvania nu a avut niciodată un centru politic, cultural şi economic care să ducă la unitate lingvistică. Cu toate acestea, dezvoltarea într-o anumită măsură diferită a Transilvaniei de a celorlalte provincii româneşti a dus la diferenţierea graiurilor din Transilvania de cele din Muntenia şi Moldova şi chiar de cele din Banat.

Graiurile din Transilvania de centru şi sud erau despărţite de cele din Muntenia chiar înainte de secolele al IX-lea – al XII-lea. O dovedesc fenomene ca: *gênúnk, mănúnk, rărúnk* faţă de *genúk, mănúk, riník;* precum şi o serie de elemente lexicale ca: *moare/ zeamă de varză, cute/gresie, curek/varză, ai/usturoi* etc. Formele lexicale corespunzătoare munteneşti nu trec graniţa de nord a fostei provincii Ţara

---

[160] *Ibidem,* p. 77.

[161] *Ibidem.*

[162] Vezi R. Todoran, *Cu privire la repartiţia...* , idem, *Noi particularităţi;* Ştefan Giosu, *Subdialectul maramureşean,* în SCŞt (Iaşi), XIV, 1963, nr. 1, p. 91-110, precum şi manualul *Dialectologie română,* p. 159-162 şi TDR, p. 320-354.

Scanned with OKEN Scanner

Românească. Nici mai mult ca perfectul de tipul *cîntasem* nu trece spre nord culmile Carpaţilor Meridionali.

Subdialectul muntean s-a format între Dunăre şi Carpaţii Meridionali cuprinzând Oltenia (zona subcarpatică şi de câmpie), Muntenia şi Dobrogea, iar cel moldovenesc s-a format la răsărit de Carpaţii Orientali (spre sud ajungând până la graniţa cu fosta Ţara Românească)[163].

---

[163] Dacă în *Problemele capitale,* p. 83-87 şi 97-94, G. Ivănescu a acceptat concepţia lui Emil Petrovici cu unele modificări (cf. detaşarea unui „dialect" crişean-maramureşean, respectiv a unuia ardelenesc în spaţiul dintre Munţii Rodnei, linia Dej-Alba-Iulia – Carpaţii Orientali şi linia Alba-Iulia-Miercurea Ciuc), în ILR (p. 44-45) lingvistul ieşean, constatând că pe lângă cele patru sau cinci arii dialectale pure şi puternic individualizate există şi altele intermediare mai puţin caracterizate sau de tranziţie şi că, în afară de acestea, avem şi graiuri mixte şi graiuri mozaic, crede că poate distinge următoarele subdialecte sau graiuri dacoromâne: 1. bănăţean cu mai multe graiuri: cel al almăjenilor şi al bănăţenilor din Serbia de la sud de Banat; cel de nord, cel mixt din regiunea intermediară, cu *á* > *å* şi *ă* > *ę;* 2. haţegan; 3. crişean-someşan, cu mai multe subdiviziuni; 4. maramureşean, care este în parte azi un grai mozaic; 5. ardelean cu *t' (k)* >*č;* 6. ardelean central cu *te, ti;* 7. ardelean de sud, cu multe migraţii de la nord; 8. ardelean dinspre Moldova; 9. bucovinean (mixt, dar mai ales mozaic, cu ingrediente de peste munţi); 10. moldovenesc de nord, cu *ą́, ę́, ǫ́* şi *–i, -î* (< *-e, -ă*); 11. moldovenesc de nord, fără *-ą́, -ę, -ǫ́ ;* 12. moldovenesc propriu-zis (de sud-est); 13. moldovenesc din jurul Bacăului; 14. putnean sau vrâncean; 15. muntenesc cu labiale intacte; 17. dobrogean; 18. oltenesc de nord-est; 19. oltenesc de nord-vest; 20. oltenesc de sud (poate şi acesta divizat în trei graiuri: de vest, central şi de est).

G. Ivănescu menţionează că aceasta este doar o schiţă provizorie ce necesită modificări în viitor, subliniind, totodată, că subdialectele şi graiurile puternic caracterizate constituie nişte veritabile nuclee între care se situează subdialectele sau graiurile mai puţin caracterizate, cele mixte şi cele mozaic şi că repartiţia făcută de Emil Petrovici îşi păstrează valabilitatea numai dacă luăm în considerare subdialectele dacoromâne puternic caracterizate.

O clasificare interesantă a varietăţilor dialectale ale dacoromânei a propus Vasile Ţâra într-o comunicare intitulată *Despre structura dialectală a dacoromânei,* ţinută de Cluj-Napoca, în 1980, la primul Simpozion naţional de

Scanned with OKEN Scanner

În loc de concluzii

1. Structura dialectală a dacoromânei, cauzele şi vechimea diferenţierilor dialectale din cadrul acesteia i-a preocupat pe lingviştii români şi străini de mai bine de un secol, fără să se ajungă, nici astăzi, la o părere unanim acceptată.

2. În această problemă s-au exprimat păreri diferite şi de multe ori contradictorii din lipsa unor criterii unitare şi coerente, pe de o parte, şi datorită materialului incomplet avut în vedere, pe de altă parte.

3. O rezolvare mulţumitoare a repartiţiei dialectale a dacoromânei se aşteaptă după publicarea integrală a *ALR* şi a *Noului atlas lingvistic român pe regiuni* şi mai ales a preconizatului *NALR – sinteză,* care să ne dea o imagine globală a dacoromânei actuale, compusă din imaginile parţiale pe care le oferă cele şapte atlase lingvistice regionale realizate pe provincii istorice (Banat, Crişana, Transilvania, Maramureş, Moldova cu Bucovina, Muntenia cu Dobrogea, Oltenia), la care ar trebui adăugat cel al Basarabiei, nordului Bucovinei şi Transnistriei (continuatorul *Atlasului lingvistic moldovenesc: ALM)* întocmit de lingviştii de la Chişinău, precum şi cercetarea monografică a unor zone, în special a celor din regiunile cu graiuri de tranziţie sau a celor în care se vorbesc graiuri mai slab caracterizate.

4. Constatând că dialectul dacoromân este destul de unitar în comparaţie cu cele ale altor limbi romanice (româna însăşi fiind relativ

---

dialectologie şi publicată în MCD, II, 1983, p. 354-365, în care, într-un fel, combină teoria formulată de Ion Gheţie, cu cea stabilită de noi în *Consideraţii...* şi cu cea expusă de G. Ivănescu în ILR.

Referitor la aceeaşi problemă mai pot fi consultate şi studiile semnate de P. Neiescu (*Cu privire la repartiţia dialectală a dacoromânei,* ACILFR, vol. II, Bucureşti, 1971, p. 297-301), Valeriu Rusu (*În legătură cu structura dialectală a dacoromânei,* SCL, XIX, 1968, nr. 5, p. 521-522; idem, *Reflecţii despre structura dialectală a dacoromânei (pe marginea unor studii recente),* SCL, XX, 1969, nr. 2, p. 215-220), Dorin Uriţescu (*Pe marginea repartiţiei dialectale a dacoromânei. Graiul din Ţara Oaşului,* în MCD, II, p. 389-413) etc.

Scanned with OKEN Scanner

foarte unitară în comparație cu limbile romanice apusene), încât în dacoromână se găsesc puține fenomene specifice unor regiuni mai întinse, credem că în împărțirea teritorială a dacoromânei nu se poate porni numai de la fenomenele tipice, ci că trebuie luat în considerare și modul particular în care se combină diversele trăsături lingvistice existente în ariile învecinate, altfel vom fi constrânși, când clasificăm diversele subunități ale dacoromânei, să lăsăm la o parte unele fenomene ce se găsesc pe arii foarte extinse (palatalizarea labialelor și a dentalelor în diferite stadii, transformarea diftongului *oa* în *ǫ*, păstrarea lui *ę* (< *ęa* ...*e*) sau evoluția acestuia la *e*, în același context fonetic, păstrarea lui *î* în *cîne, pîne,* respectiv apariția diftongului *îi,* prin anticiparea lui *i* de la pluralul aceloraşi substantive etc.). În aplicarea criteriului de mai sus, trebuie avute în vedere în primul rând fenomenele fonetice cu caracter de „lege", elementele lexicale în ansamblu (de origine latină, autohtone sau cele împrumutate din diversele limbi cu care româna a venit în context: slavă veche, maghiară, germană, sârbo-croată, bulgară, ucraineană, turcă, neogreacă), dar și cele morfologice, care, deși puțin numeroase, împart teritoriul dacoromân în două și foarte rar în trei arii.

Pornind de la aceste criterii, considerăm că dacoromâna se divide în trei subdialecte puternic caracterizate: muntean, moldovean și bănățean, la care se adaugă un grup dialectal transilvănean, mai fragmentat decât primele trei, în care se pot distinge patru arii: una cuprinzând Crișana, alta Maramureșul, alta Transilvania de nord-est și alta Transilvania de centru și sud.

5. Actualul profil dialectal al dacoromânei n-a fost același tot timpul de la apariția acestui idiom românesc nord-dunărean. Diversele arii dialectale au apărut treptat, ca rezultat al evoluției interne a limbii române sau ca urmare a influenței limbilor cu care româna a venit în contact și, nu în ultimul rând, ca o consecință a evoluției societății românești (politice, administrative și economice) în diversele provincii istorice.

6. Unele diferențieri dialectale ale dacoromânei sunt mai vechi decât secolele XV-XVI, perioadă în care, de obicei, sunt plasate de majoritatea cercetătorilor cele mai vechi diferențieri ale acesteia. Într-o

Scanned with OKEN Scanner

epocă mai veche variantele dialectale ale dacoromânei se grupau altfel. Cea mai veche despărţire dialectală a avut loc între munteni, pe de o parte, şi ceilalţi dacoromâni, pe de alta. Mai târziu, în cadrul ariei nordice au apărut alte trei subdiviziuni: Moldova cu Bucovina şi Basarabia, pe de o parte, Transilvania, pe de alta, respectiv Banatul.

7. Cele mai numeroase fenomene fonetice dialectale ale graiurilor dacoromâne au apărut între secolele XVI-XVII-XVIII.

(AUT, XXXIX, 2001, p. 11-63)

Scanned with OKEN Scanner

ÎNSEMNĂRI PE MARGINEA *LIMBII DESCÂNTECELOR ROMÂNEŞTI* DE AL. ROSETTI

În urmă cu mai bine de un sfert de veac, mai exact, în 1975, la Editura Minerva, Al. Rosetti publica volumul *Limba descântecelor româneşti*. Scrisă la venerabila vârstă de 80 de ani, cartea învăţatului român este o mărturie a interesului pe care profesorul bucureştean l-a arătat de-a lungul anilor unora dintre speciile de literatură populară şi limbii acestora, cu deosebire colindelor şi descântecelor [164], continuând astfel şcoala întemeiată de Ovid Densusianu, care vedea necesitatea de a se studia viaţa materială şi spirituală a poporului nostru prin datele pe care le furnizează graiul, etnografia şi folclorul. Tot pe urmele lui Densusianu merge Al. Rosetti şi în cercetarea limbii descântecelor, fostul său profesor dedicând acesteia un studiu amplu [165] publicat în mai multe numere din revista condusă de el, "Grai şi suflet" [166], republicat în Ovid Densusianu, *Opere*, vol. I, Bucureşti, EPL, 1968[167], p. 214-345.

Fără a-şi propune să dea "o cercetare completă a limbii descântecelor, pentru că o astfel de cercetare ar fi fost menită să dureze mult timp", cum ne avertizează autorul în *Prefaţă* (p. 8), lucrarea lui Al. Rosetti se bazează pe un număr foarte mare de descântece, apărute

---

[164] Cf. *Colindele religioase la români*, Bucureşti, 1920, 79 p., Extras din Analele Academiei Romnâne, seria II, tom. XL, Memoriile secţiunii literare; *De quelques traits caractéristiques de la langue des formules roumaines de sorcellerie*, în *Atti del XIV Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza*, Napoli, 15-20 aprilie 1974, vol. IV, p. 559-567 şi *Limba descântecelor româneşti*, ed. cit., 159 p.

[165] *Limba descântecelor*.

[166] IV, 1929-1930, p. 351-376, V, 1931-1932, p. 125-157, VI, 1934, fasc. 1, p. 75-162.

[167] Ediţie îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu şi I. Şerb, cu o prefaţă de B. Cazacu.

Scanned with OKEN Scanner

în volume separate, în broşuri sau în diverse reviste, unele foarte rare şi de aceea greu de consultat[168].

Materialul lingvistic, extrem de bogat, a fost clasificat în următoarele secţiuni: *Cuvinte rare (în afară de circulaţia uzuală), Cuvinte din limba comună (cu unele modificări semantice), Formaţii de cuvinte, Unelte gramaticale arhaice şi moderne, Invocaţii de fiinţe mitice sau infernale, Tabu, Jocuri de cuvinte, Cuvinte de neînţeles sau cu sens obscur*[169].

Parcurgând cu atenţie lucrarea, vom găsi o grupare mai amănunţită în următoarele capitole: *Cuvinte rare, în afară de comunicarea uzuală* (p. 19-47); *Cuvinte cu sensuri deosebite* (p. 48-73); *Regionalisme* (p. 75-77); *Formarea cuvintelor* (p. 78-105), cu subdiviziunile: *Prefixe cu valoare augmentativă* (p. 78-81), *Sufixe diminutivale (produse ale afectivităţii)* (p. 81-82), *Compunerea* (p. 82-84), *Scurtarea* (p. 84-85), *Formarea substantivelor din substantive* (p. 85-89), *Formarea adjectivelor şi adverbelor din substantive* (p. 89-92), *Formarea adjectivelor şi substantivelor din verbe* (p. 93-97), *Formarea verbelor din substantive, adjective, numerale şi interjecţii* (p. 97-102), *Formarea verbelor din verbe* (p. 102-109), *Analogia* (p. 105); *Elemente de limbă vorbită* (p. 106-108); *Personaje mitice şi internale* (p. 109-119); *Tabu* (p. 120-124); *Jocuri de cuvinte* (p. 125-127); *Termeni cu sens obscur* (p. 128-134). În afara acestor capitole, lucrarea mai conţine o *Prefaţă* (p. 7-8), *Abrevieri* (p. 9-14), de fapt, o listă cuprinzând izvoarele din care şi-a extras materialul lingvistic, precum şi lucrările de referinţă (în special dicţionare), o *Introducere* (p. 15-17) în care, foarte concentrat şi la obiect, Al. Rosetti defineşte descântecul şi formulează câteva observaţii referitoare la specificitatea limbii descântecelor, precum şi la practica descântatului la români şi la alte popoare europene, iar la sfârşit, un *Indice de cuvinte şi forme* care permite o viziune de ansamblu asupra materialului cercetat.

---

[168] Vezi lista acestora în *Abrevieri*, p. 9-14.

[169] Vezi *Prefaţa*, p. 8.

Scanned with OKEN Scanner

Însemnările noastre nu vor avea în vedere descântecul ca act de comunicare de un tip special, nici funcţia sa pragmatică, pentru care poate fi consultat interesantul articol al Ilenei Vântu, *Al. Rosetti despre descântecele româneşti*, FD, XV, 1996, p. 129-133, ci ele se doresc a fi o completare cu date noi privitoare la unii termeni discutaţi de lingvistul român. Vom formula, totodată, unele explicaţii diferite de ale lui Al. Rosetti, care în aceeaşi *Prefaţă* (p. 8) afirma: "cercetarea noastră stă sub rezerva unei posibile revizii a explicaţiilor propuse", adăugând, puţin mai jos: "Vom fi recunoscători persoanelor competente care vor contribui la lămurirea unor termeni obscuri".

Termenii pe care îi vom discuta vor fi urmăriţi în ordinea apariţiei lor în cartea lui Al. Rosetti.

Despre cuvintele rare, în afară de comunicarea uzuală, Rosetti spune că sunt numeroase, unele putând fi regionalisme, "fără să avem posibilitatea în stadiul actual al cunoştinţelor noastre, să aducem vreo precizare în acest sens" (p. 19), menţionând imediat una din virtuţile acestora: "Cuvântul rar, neînţeles sau înţeles numai parţial, are avantajul că participă la misterul care înconjoară descântecul, unde sunt invocate fiinţe infernale" (p. 19).

Printre acestea Rosetti le notează pe următoarele:

ADEVĂSI (p. 19), vb. "a se pierde, a pieri, a muri" notat din Munţii Apuseni de Gh. Pavelescu: "Acolo-i peri, acolo te-i *adevăsi*". Termenul a fost consemnat şi de DA, s. v., *adevăsi*, fără a-i indica etimologia, pe care i-o stabileşte însă Nicolae Drăganu, în DR, IV_2, p. 752-753. Cunoscut în limba veche, fiind consemnat în *Palia de la Orăştie*, precum şi de Varlaam şi de Dosoftei, întrebuinţat rar şi regional, mai ales în Transilvania (la moţi, inclus în *Dicţionarul* lui Ion Budai-Deleanu şi în *Glosarul* lui Alexiu Viciu), dar şi în Oltenia (vezi DA), având, printre altele, şi sensul de "a (se) pierde, a se prăpădi", "a se pustii", "a se nimici", "a se risipi", termenul, aşa cum arată N. Drăganu (*loc. cit.*), ne trimite la magh. *odaveszni* şi *odaveszteni*, primul intranz. cu sensul de "pereo", "zu Grunde gehen", iar al doilea cu cel de "deleo", "vernichten" şi "perdo", "verlieren", întrebuinţate atât în maghiara veche cât şi în cea actuală. În română sunt înregistrate şi alte variante fonetice în afară de *adevăsi* şi anume:

Scanned with OKEN Scanner

adăvăsi, adevesi, dăvăsi, tăvăsi, adevesti, precum şi un derivat, *neadevăsit* cu sensul "extenuat, prăpădit", tradus de Budai-Deleanu în *Dicţionarul* său prin germ. "aufzehren, entkräften, ausmergeln". Varianta *adevesti* (care provinde din magh. *odaveszteni*), citată de DA, după Viciu, *Glosar*: *Cum s-a putut adevesti, blestematul acela între noi? De unde s-a adevestit*, are semnificaţia "a se rătăci, a se pripăşi", cum corect indică DA, şi nu de "a se ivi", "a apărea", cum face Viciu.

Cuvântul, cu afereza lui *a-* iniţial neaccentuat, circulă încă în centrul Transilvaniei, fiind cunoscut însă mai ales de persoanele aparţinând generaţiei în vârstă. El a fost înregistrat de V. Frăţilă în *Glosar dialectal. Valea inferioară a Târnavelor*, AnL, XXIX, 1983-1984, A, p. 283: **devăsi**, *devăsesc*, vb. IV, tranz. A risipi, a nu cruţa: *O devăsit toată averea cu beutura.*

ALĂTRA (p. 19), vb. I "a lătra", cu atestări din Drăgăşani, Teleorman (după Tocilescu): *Unde câine nu alatră* şi din Gresia, Teleorman (după acelaşi autor): *Ca câinele alătrând*, se explică din *a lătra* (< lat. *latro, -are*) cu proteza lui *a-*, fenomen specific dialectului aromân, dar cunoscut izolat şi în dacoromână (cf. *alămâie, alămâi, alaur, aluneca* faţă de *luneca, amirosi* faţă de *mirosi, alăută* faţă de *lăută*, dar şi *aculege* faţă de *culege, adibui* faţă de *dibui, apipăi* faţă de *pipăi, astrânge* faţă de *strânge*). Ultimele exemple au fost înregistrate de Gh. I. Neagu, *Lexic regional 2*, Bucureşti, EŞ, 1967, p. 67, din fostul raion Roşiori de Vede, astăzi în jud. Teleorman. Se pare deci că graiurile din sudul ţării (cf. şi *adiba* "cu atenţia mărită", *alăsa: să alase* "să lase", *alămâie* "lămâie", *alăstăreală* "lăstăreală", *alua* "lua" ind. impf. 3 sg., *amira*, vb. I, refl. "a se mira"[170]) manifestă preferinţă pentru proteza lui *a*. Poate că nu este o simplă întâmplare că tocmai în graiurile de sud se mai păstrează încă forma etimologică *ardica* "ridica" (< lat. *eradicare*) la Piatra, jud. Olt, Grădiştea, jud. Vâlcea[171],

[170] Vezi Maria Marin şi Iulia Mărgărit, *Glosar dialectal. Muntenia*, FD, XIII, 1994, p. 125-135, s. v.

[171] Vezi Laurenţia Dascălu-Jinga, Maria Teodorescu, Anca Ulivi, *Antologie fonetică a limbii române*, coordonator: Andrei Avram, Bucureşti, 1988, p. 579, 597.

Scanned with OKEN Scanner

aridicătură "ridicătură", la Săpata de Sus[172], *arîdica: am arîdicat* de la Vladimiru, fostul raion Gilort[173].

Revenind la *alătra* să notăm că DA s. v., după ce arată că forma aceasta circulă prin Oltenia şi Muntenia şi, după ce exemplifică cu următoarele scurte texte preluate după B. P. Hasdeu, *Etimologicum Magnum Romaniae*, p. 676: *Măgarul şi oaia zghiară, câinele alatră, lupul urlă* (Seaca de Câmp, Dolj), respectiv: *Pe la noi se zice... cânele alatră, nu latră* (Viişoara, în Teleorman), consideră că acesta provine din lat. *allatrare*, preluând, de altfel, etimonul propus de Hasdeu care s. v. *alatru* afirma: "Este latinul *allatro* (= *ad* + *latro*), deşi *a-* s-ar putea explica printr-o simplă proteză dinaintea lui *l*". Aceeaşi etimologie este susţinută şi de Scriban. Celelalte dicţionare (PEW 909, CDDE 958, REW 4928, Pascu, I, 30, Şăineanu, DU, DLRM, DEX, SDEM, p. 244, Ciorănescu 4730) consideră că *alătra* provine din lat. *latrare*, cu proteza lui *a-* pe teren românesc.

BALŢ (p. 20) (s. n.), înregistrat după Şăineanu cu sensul "un văl mare cu care se îmbrobodeşte mireasa când s-a isprăvit cununia religioasă" şi ilustrat cu un citat dintr-un descântec de lângă Năsăud, mai exact din Sângiorz: "Că ne-om duce... în *balţul* mireselor" (Lazăr Şăineanu, *Ielele*, Bucureşti, 1886, p. 12), termen de origine latină provenit din *balteus* (mai rar *balteum*), are în română, pe lângă sensul menţionat mai sus, şi pe cel de "buclă, laţ, ochi înnodat la o aţă, la o funie, la o frânghie; şnur, fâşie, bentiţă cu care se leagă, se încinge şi se strânge ceva", "peteală albă, voal cu care se înfăşoară capul miresei; tulpan de lână sau de mătase", fiind cunoscut, cu precădere, în graiurile din Transilvania, Crişana, Maramureş şi Bucovina, dar şi prin Oltenia şi Banat (vezi Teofil Teaha, *Concordanţe lexicale romanice la nivel dialectal: lat.* ***balteus, *balatrare*** *şi descendenţii lor romanici*, FD, XVI, 1997, p. 157-165, în special 157-160). Cu sensul de "buclă, laţ, ochi înnodat la o aţă, la o funie, la o frânghie", *balţ* ne este cunoscut şi de pe valea inferioară a Târnavelor. Un sens asemănător cu cel

[172] D. Udrescu, *Glosar regional. Argeş*, Bucureşti, EA, 1967, p. 5.

[173] Vezi Cornelia Cohuţ, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Şuteu şi Magdalena Vulpe, *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacţia lui Boris Cazacu, Bucureşti, EA, 1967, p. 82.

Scanned with OKEN Scanner

semnalat de Şăineanu şi preluat de Al. Rosetti în *Limba descântecelor româneşti* are cuvântul în aromână: "bucată de pânză albă, lungă şi îngustă, cu care femeile bătrâne îşi înfăşoară fruntea" (Capidan, DR, IV, p. 260; T. Papahagi, DDA, s. v.; T. Teaha, *lucr. cit.*, p. 158).

BĂRĂTA (p. 20), vb. I având semnificaţia "a ocărî", este ilustrat cu un citat din Artur Gorovei, *Descântecele românilor. Studiu de tolclor*, Bucureşti, 1931, p. 307, provenit din Vişani, Râmnicu Sărat: "A plecat Voevodu la oaste... A încălecat şi a strigat/Şi a *bărătat*".

Termenul, un alt cuvânt de origine latină: **balatrare* "a zbiera, a ţipa, a răcni, a plânge", este continuat la noi cu sensurile 1. "a striga în gura mare, a ţipa întruna, a plânge, a se tângui, a se văicări"; 2. "a mustra, a ocărî pe cineva întruna, a-i face reproşuri, imputări, a spune întruna cuvinte de mustrare la adresa cuiva, a reclama întruna ceva, a sta cu gura pe cineva, a cicăli" [174]. Având şi alte variante: *a bărătăi, a bărăţi, a bărătui,* păstrat mai ales în Transilvania, cuvântul a fost semnalat şi din alte regiuni: Muntenia, Moldova, Oltenia, Dobrogea şi chiar pe valea Timocului[175].

De adăugat este că lat. **balatrare* "schreien" este continuat şi de alte limbi romanice: nprov. *bradala* "brailler, meugler, braire", mars. *bradara*, sp. *baladrar*, portugh. *bradar*. După unii cercetători (Cornu, Baist) verbul latinesc ar fi un derivat de la *balatro*, părere la care aderă şi W. von Wartburg, FEW, p. 210, care consideră că termenul latinesc însemnând "possenreißer", "caraghios, poznaş", "persoană care se ţine de şotii" ar fi, după cum reiese din *Thesaurus Linguae Latinae* şi *Georges*, o poreclă sau un supranume dat celor ce scot strigăte mari: BALATRO "possenreißer scheint nach ThesLL und Georges als übername von großen schreiern gebraucht worden zu sein. Daher ist verbum zwanglos aus diesem subst. abzuleiten, um so mehr, als LATRARE zur bildung, einer solchen ablt. einladen mußte. Diez430; ML 895)".

BROAŞTE (p. 22), s. f. pl. "testicule?", "biceps?", explicat ca fiind o formă coruptă a lui *boaşe*, este ilustrat cu următorul text:

---

[174] Vezi T. Teaha, *lucr. cit.*, p. 160-165.
[175] Idem, *ibidem*, p. 164.

Scanned with OKEN Scanner

"Crepe-i *broaştele*" (Nojorid, Bihor, *Sc.* Gherla = E. Balogh, *Scânteia*, Gherla, VII, 1936).

Boaşe, cu var. dr. *boş* şi *boaşă*, ar. *boaşe*, megl. ir. *boş*, dispărut însă din unele zone probabil şi din motive de decenţă, dintr-un sentiment de ruşine[176], a fost apropiat prin etimologie populară şi chiar înlocuit de *broaşte* (pl. lui *broască*), cu care semăna foarte bine din punct de vedere fonetic şi care, pe lângă sensul obişnuit de "animal amfibiu din ordinul batracienilor", prin analogie, ajunge să însemne "(boală la om) umflătură fără dureri ce se formează sub pielea de la pleoapele ochilor sau obrajilor, nod sub piele, guşă, cârci(u), modâlcă, pumn" (DA), sau "varice", "dilataţie permanentă şi neregulată, mai frecvent la membrele inferioare, produsă de pierderea elasticităţii pereţilor venelor", sens pe care îl cunoaştem de pe valea inferioară a Târnavelor.

BOU-CIBOL (p. 22), s. m., notat aşa, în loc de *bou-ģibol*, cum apare la Tache Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925, p. 141, în contextul: "Să luară/*Bou-ģibol* negru de dumbravă,/Cu coarnele-ntraurite/", este, după Al. Rosetti (*op. cit.*, p. 22), o deformare a lui *Bucefal*, calul lui Alexandru cel Mare. Analogia a pornit de la faptul că animalul este negru şi are coarne: deci ca *boul de bivol*, rostit, în unele locuri, *ģibol* (vezi Papahagi, *op. cit.*,), deşi, în Maramureş, palatalizarea lui *b* se află în stadiile *bd'* şi *d'*[177], doar la Petrova *ģ*[178].

CĂUTI (p. 23), vb. IV "a prosti (pe cineva)", derivat de Al. Rosetti din *caut* "prost, tont" (DA), deşi DA îl glosează "circumspect, prudent" este notat de Tocilescu, 683, din Săceni, Teleorman, în următorul fragment: "Tu laurule,/Balaurule,/Cum te beau toţi băieţii de friguri,/Toate fetele/Toate nevestele/Şi mi-i tonteşti/Şi mi-i *căuteşti*/Aşa să-mi tonteşti/Şi să-mi *căuţeşti* (pe

---

[176] Vezi Vasile Frăţilă, *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*,, supra p. 211-312, în special p. 268-269.

[177] Vezi mai ales Tache Papahagi, *Graiul şifolclorul Maramureşului*, p. 214 *bģibol* şi 221 *ģibol*.

[178] Vezi V. Frăţilă, AUT, VII, 1969, p. 270.

Scanned with OKEN Scanner

cutare)". Rosetti adaugă în continuare, specificând: "N. B. *căuteşti* cu *t* şi *căuţeşti* cu *ţ*".

DA, s. v. *caut, -ă* "precaut, cu băgare de seamă", reproduce un fragment din Ion Pop Reteganul, Tr. 69/17: "Şi un maior cu cal cu şea/Către noi acum zicea: "Staţi feciori şi nu vă daţi,/Ci ca voinicii vă luptaţi./Dar fiţi *cauţi* şi vă-ngrijiţi/Şi de moarte vă feriţi", considerându-l "mai degrabă un latinism (*cautus, -a, -um,* "idem") decât un cuvânt popular".

Într-adevăr, *caut* din oraţia de nuntă înregistrată de Ion Pop Reteganul poate fi un latinism, dar *căuti*, derivat de Al. Rosetti din *caut*, având semnificaţia "precaut, cu băgare de seamă" pare suspect mai întâi datorită sensului "a prosti (pe cineva)". După părerea noastră, în cazul lui *căuti* "a prosti (pe cineva)" avem a face cu o greşeală de transcriere din partea lui Tocilescu sau cu o greşeală de tipar din partea editorilor (Tocilescu, respectiv Rosetti). Este posibil ca Tocilescu să fi notat *căuti* în loc de *cănţi* sau *cănti*. Amândouă formele de mai sus au fost notate din jud. Teleorman (de unde a cules descântecul şi Tocilescu), cu sensuri foarte apropiate de cel consemnat de Al. Rosetti.

Cănti, *căntesc*, vb. IV intranz. şi refl., însemnând "a (se) zăpăci, a (se) prosti, a lua câmpii", întrebuinţat în mod ironic într-un context ca acesta: "Ce *te-ai cântit*, măi omule? Ce te-a apucat" a fost notat de D. Udrescu, *Glosar regional. Argeş* (*loc. cit.*, p. 32), din localităţile Săpata de Sus, Săpata de Jos, Silişteni, Poiana Lacului, aflate în sudul actualului jud. Argeş, la graniţa cu jud. Teleorman. De la *cănti* s-a format substantivul *cănteală* "faptul de a se cănti": "Are *cănteală* şi când îi vine o ia razna şi nu-l mai vezi până seara târziu" (Săpata de Sus, Poiana Lacului) şi adj. *căntit, -ă* (şi substantivat) "zăpăcit", "care o ia razna": "Unde păcatele o fi tot umblând *căntituăla*, că mor vitele de foame!" (Săpata de Sus, Poiana Lacului)[179].

Verbul *cănţi, cănţesc*, tranz. şi refl., însemnând "a (se) zăpăci (de obicei din cauza bătăii)": " a bătut-o de a *cănţit-o*", a fost înregistrat de Gh. I. Neagu, *Lexic regional 2*, p. 69 pentru fostul raion Roşiori de Vede, reg. Bucureşti, azi în jud. Teleorman.

[179] D. Udrescu, *op. cit.*, p. 32.

În ceea ce priveşte etimologia lui *cănti*, respectiv *cănţi*, acestea par a fi derivate de la substantivul *cantă*, cu sufixul conjugării a IV-a: *-i* (cu modificarea sau nu a consoanei *t*). Iniţial, *a (se) cănti/a (se) cănţi* a însemnat "a (se) îmbăta, a (se) ameţi" prin îmbătare (cu canta), apoi "a (se) zăpăci, a (se) buimăci" şi, în sfârşit, "a (se) prosti". Evoluţia aceasta semantică este paralelă cu aceea a lui *a (se) căuşi* "a (se) îmbăta" → "a (se) zăpăci", "a (se) buimăci", derivat de la *căuş* cu suf. *-i*[180].

DĂOLI (p. 25), vb. IV, este glosat (după Scriban) de Al. Rosetti "a se osteni grozav". Cu sensul acesta în română se întrebuinţează însă un alt verb, e adevărat, foarte asemănător din punct de vedere fonetic, *dăula*, care, după DA, circulă prin Muntenia şi Transilvania, având sensurile: "a prăpădi (un animal) cu munca, a slei de puteri, a istovi, a zdrobi, a speti, a deşela (un cal), a-i rupe cuiva oasele, nelăsându-l zdravăn, a bate o vită (mai ales un cal) până i se strică mijlocul", p. ext. "a se apleca într-o parte, a se strâmba".

Majoritatea citatelor date de Al. Rosetti (*op. cit.*, p. 25-26), dacă nu chiar toate, dovedesc însă că este vorba de *dăuli*, întrebuinţat prin Transilvania de nord şi prin Moldova: refl. şi intranz. însemnând "a se tângui, a se văita, a se jelui", "a plânge după mort, a se cânta", tranz. "a plânge pe cineva, a-l compătimi (mai ales ironic)", fiind un derivat din *(d)auleu!*, exclamaţie care exprimă durerea (DA s. v. *dăula*). Verbul are şi variantele *dăoli* şi *dilui*.

Iată câteva din exemplele date de Al. Rosetti: Ce te cânţi şi *te dăuleşti* (Transilvania). Cum de nu m-oi cânta,/Cum de nu *m-oi dăoli* (Lucşa, Năsăud). Ce te cânţi, Floare, ce *te dăuleşti?* (Runcu Salvei, Năsăud). Ce *te dăuleşti*, Ce *te glăsuieşti* (Dobrogea). [Despre vacă] Ea a prins a se răncălui/Şi *a se dăuli* (Stupca, Gura Humorului). Prins-o vaca a se cânta/*A se dăuli* cu glas mare (Archiud, Cojocna). Ce *te* cânţi şi *dăuleşti*.../Cum de *nu m-oi dăoli* (Strei-Sângeorgi, Hunedoara).

DROBOLATĂ (p. 26), adj. "mare şi urât"?: "Şede o fată *drobolată*/Pe un stan mare de piatră,/Face pită de cenuşă,/Şi cu lapte de

---

[180] Vezi Vasile Frăţilă, *Etimologii. Istoria unor cuvinte*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2000, p. 28-29.

Scanned with OKEN Scanner

cătuşă" (Rebişoara, Năsăud, Bichigean, 143), trebuie să însemne "cu buzele dăbălate, răsfrânte, pleoştite, gata de plâns", deci "supărată" şi reprezintă, după părerea noastră, o contaminare între *drâmboiat, -ă*, adj. şi subst. "supărat, gata de plâns", derivat de la *drâmboia*, vb. I, refl. "a (se) plânge, a scânci": *Să nu-i zici o vorbă urâtă, că mintenaş se drâmboaie*[181] şi *dăbălat, -ă*, derivat din *dăbăla*, sinonim cu *dăbălăza*, vb. I, tranz. şi refl. "(despre cap, buze, urechi etc.) a lăsa în jos, a lăsa să atârne, a se apleca, a se pleoşti".

Drâmboi, vb. IV, refl., "a-şi manifesta supărarea, mânia; a boci în gura mare", este, după DEX, un derivat de la *drâmbă*, s. f. "mic instrument muzical alcătuit dintr-un arc de fier prevăzut cu o lamă mobilă elastică de oţel şi care, fiind proptit de dinţi şi făcând să vibreze lama cu degetul, produce un sunet monoton, modulat prin mişcarea buzelor; drâng" (< ucr. *drymba*). *Dăbăla* este o prescurtare din *dăbălăza*, derivat din *zăbală*, cu prefixul *des-* (Scriban) : **deszăbăla* "a slobozi zăbala calului" >*dezăbăla*, iar, prin metateză, *desbălăza* şi *debălăza*, *dăbălăza*. După imaginea *zăbalei* atârnând într-un colţ al botului, p. ext. şi *buze dăbăbăzate*, iar fig. au fost numite *dăbălăzate* şi orice părţi ale corpului sau orice haine atârnând dezordonat. Metateza a fost cu putinţă, susţine DA, s.v. *dăbălăza*, cuvântul fiind întrebuinţat afectiv şi conştiinţa legăturii cu *zăbală*, pierzându-se.

DUNGĂLUI (p. 27), vb. IV, este explicat, după Ştefan Paşca, *Glosar dialectal*, "a se rostogoli, a face zgomot prin purtarea unui obiect pe duşumea" şi ilustrat prin următorul fragment dintr-un descântec din comuna Maier(u): *Nu durgălui*, nu boncălui (p. 27). Prin urmare, este vorba de verbul *durgălui* (devenit printr-o disimilare parţială *dungălui*), care este rezultatul unei contaminări între *a durăi* "a se da peste cap, de-a dura, a se rostogoli (cu zgomot)"; p. ext. "a hurui" (< *dura*, interj. + suf. *-ăi*) şi *a (se) rostogoli*, prin apropiere de verbele terminate în *-ălui* (cf. *trebălui, văcălui* etc.).

FURTEAŢĂ (p. 28), s. f., glosat, după Viciu, "mătrice, reumă", iar după Paşca "boală" , este exemplificat cu următorul text din

---

[181] Vasile Frăţilă, *Glosar dialectal. Valea inferioară a Târnavelor*, AnL, XXIX, 1983-1984 A, p. 284.

Ardeal, cules de Gorovei, D, 210: "Cum să nu mă vaier,/Că i s-au făcut nouă albeţe,/din nouă *furteţe*".

Termenul este cunoscut în centrul Transilvaniei, mai exact pe valea Secaşului-Târnavei, fiind notat de Ion Micu Moldovanu într-o conversaţie cu elevul său, Nic. Rusan: "- Mama nu poate veni că e beteagă de *furteaţă*. - Ce e *furteaţa* aceea? - E orbanţ. La noi se zice *furteaţă*"[182].

Prin urmare, *furteaţă* este sinonim cu *orbalţ* (var. *orbanţ*) "erizipel, brâncă", termen învechit şi popular (< magh. *orbánc*)[183].

Cuvântul trebuie să fie un derivat pe teren românesc de la *furt* s. n. "vol, larcin", astăzi reintrodus ca neologism, odinioară cunoscut însă în graiul popular, cum o dovedeşte derivatul *furtişag*, format după ung. *tolvajság*[184], cu suf. *-eaţă*, sufix cu ajutorul căruia s-au format mai multe nume de boli: cf. *albeaţă* "boală de ochi, cataractă" (< *alb* + *-eaţă* sau **albitia* - CDDE 38), *negreaţă* "amauroză"[185](< *nigritia* sau *negru* + *-eaţă* – DLR, t. VII, partea 1, litera N, p. 239), *roşeaţă* "nume dat mai multor boli care se manifestă, între altele, printr-o culoare roşie a pielii, ca semn al unei inflamaţii": a) "erizipel, brâncă"; b) "pelagră"; c) "inflamaţie a gingiilor, gingivită"; d) "băşicuţă foarte dureroasă care iese în nas"; e) (Bucov.) "bube care apar uneori la copii pe cap sau pe faţă, îndată după naştere; rofii" (< *roşu* + *-eaţă* — DLR, t. IX, litera R, p. 557).

Pentru evoluţia semantică asemănătoare, cf. şi dr. *tunincel, tunicel, turincel,* ar. *furunţel, sufrunţel* < *furuncellus* (= clas. *turunculus*) (CDDE 692) şi neol. *turuncul*, precum şi ir. *turicé*, pl.

---

[182] Vezi Romulus Todoran, *Material dialectal I. Din însemnările lexicografi-ce ale lui I. Micu Moldovanu*, MCD [I], 1960, p. 16; vezi şi Vasile Frăţilă, *Târnave*, p. 15.

[183] DLR, s. v. *orbalţ*.

[184] CDDE 691; DA.

[185] *Amauroză*, s. f. „pierdere a vederii cauzată de atrofierea nervului optic" (< fr. *amaurose*, c.f. gr. *amaurosis* „întunecare" (DN, ed. a III-a, 1978, p. 52).

Scanned with OKEN Scanner

turicel' "coş (pe faţă)", păstrat la Jeiăn (< lat. **turicellus*, dimin. de la *turus* "hoţ")[186].

MIJĂ (p. 34), s. f., glosat, după Scriban, "joc copilăresc": Ijă *mijă* (Ceparii-Bârseşti, Argeş) este, de fapt, denumirea jocului de copii cunoscut mai ales sub numele "de-a baba oarba", fiind un împrumut din bg. *miža*[187].

MORFECA (p. 35), vb. I, "a rupe, a sfâşia cu dinţii (despre animale sălbatice): "Lupii le mâncară/Şi le *morfecară* (Poureni, Dolj, *I. Cr.* VIII, 181 şi 269; Ionaşcu - M., 83), este rezultatul unei contaminări între *a murseca* "idem" (< lat. *morsicare* — DLR, t. VI, litera M, p. 1017) şi *a torteca* "a tăia în bucăţi cu foarfeca sau cu alt obiect tăios" (< lat. *torticare*).

MUŢĂ, SURZĂ (p. 36), expresie: "muţi şi surzi": "La besăricî dac-am ajuns,/Popi *muţă*,/Dascăli *surză* (Cut, Neamţ. Vasiliu, 48). Explicaţia e greşită, în textul de mai sus, *muţă* şi *surză* reprezintă imperfectul pers. a III-a pl. a verbelor *a muţi* şi *a surzi*, deci *muţea[u], surzea[u]*, pronunţate *muţe*, respectiv *surze*, cu *e* deschis devenit *ă* [= *ă* deschis] după consoanele *ţ* şi *z* rostite dur. Iată fragmentul din GS, VI, 1933-1934, p. 291: "La biseric' am pornit;/La bisericî dac' am aźiuns, / Poki *muţă*,/Dascăli *surză*/Lumânările sî stînźe/Poki nu mai śete,/ Oamini di mîna dreaptî mă lua/Şî pi uşî afarî mă da".

STROH (p. 42), s. n. "aşternut de porc". "Şi faptul di *stroh* de porci (*Carte de desfăcut*, 1800-1820, Podu Iloaei, Iaşi, Şez. XVIII, 7) "fân mărunt şi putred" (Viciu). "Şi nu-i malaşca în culcuşul (cutăruia),/Şi e malaşca în *strovul* porcilor" (Huşi. Păsculescu, 148, 49, 8, 9), provine din germ. *Stroh*[188].

Notăm aici că în contextul: "Voi descânta,/Şi vă voi arunca/În strohu mării". MAT. FOLK. 1514, citat de DLR, s. v. *stroh*, avem a face cu o deformare a lui *ostrov* "insulă" < v. sl. *ostrovŭ* (cf. *ostroh* — DLR, t. VII, s. v. *ostrov*) şi nu cu un sens figurat al lui *stroh* (< germ. *Stroh*).

---

[186] Vezi Vasile Frăţilă, *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, supra, p. 231, 299.

[187] DLR, t. VI, litera M, p. 516.

[188] Vezi DLR, t. X, partea a 5-a, p. 1784.

LIMPEDI (p. 60), vb. IV "a se limpezi" [:"Să se spele,/*Să se limpadă*. (Bucovina. Marian, V, 154). La apa lui Iordan,/mândru *să mă limpăd* (Sângiorgiu, Năsăud. Pârvescu, 70)] presupus de Al. Rosetti, de fapt, refăcut de învăţatul român, după formele "desufixate" de pers. a III-a conjunctiv prezent: *să se limpadă* "să se limpezească" şi de pers. I sg. *să mă limpăd*, nu există în limba română. Forme ca acestea sunt specifice, în general, graiurilor de tip nordic (incluzând aici şi pe cele oltenești de nord-vest şi pe cele ardelenești şi bucovinene). Cf. de la *a prânzi, să prând* (pers. I sg.): acolo *prând* toţi (pers. a III-a pl.), *să nu prândă* (pers. a III-a pl. şi sg.), din Banat[189], *să-m[i] încăld piśoarele*, primăvara codru-*nfrundźe* (= *întrunde* "înfrunzeşte")[190], *ord* "urzesc", *oarde* "urzeşte", *să oardă* "să urzească"[191].

Într-un exemplu ca cel care urmează: Şi să-l lăsaţi/curat/*limpedat* (Roşia, Gorj, Şez. XI, 50) este vorba de o licenţă poetică "cerută" de rimă sau, cum presupune DA, de un participiu al latinescului *limpido, -are* păstrat în poezia populară cu caracter mistic.

Adj. *limpeditor* (la Rosetti, *op. cit.*, p. 60), "care limpezeşte", "clar": "Cum eşti mândră curătoare/Să fii şi *limpeditoare*" (Peşteana de Sus, Gorj. Şez. XI, 52), se explică din *limpezitor*, cu refacerea lui *d* sub influenţa lui *limpede* şi, desigur, şi a formelor verbale "desufixate", menţionate mai sus.

OGAŞ (p. 63), s. n. "făgaş, brazdă, săpătură în pământ făcută cu roţile carelor prin care curge apă", în contextul: "Cum încălzeşte soarele apele şi toate *ogaşele*", cules de Iosif N. Dumitrescu-Bistriţa de la Mehadica, Zegaia, Mehedinţi, trebuie glosat "părău", în Oltenia de nord-est şi în Banatul premontan şi montan, entopicul *ogaş* desemnând un anumit tip de vale, îngustă şi adâncă, folosit în locul lui *pârâu*[192].

---

[189] Vezi Vasile Frăţilă, *Folclor şi dialectologie. Morfologia subdialectului bănăţean în colecţii de folclor*, în idem, *Contribuţii lingvistice*, p. 50-51.

[190] Idem, *ibidem*, p. 50.

[191] Pentru care vezi Teofil Teaha, *Rom. ord "urzesc" — formă dialectală refăcută*, FD, XV, 1996, p. 121-127.

[192] Vezi DTB, VII, O, 1994, p. 30-61.

Scanned with OKEN Scanner

OM (p. 63), s. m. "om", epitet, pe lângă un alt nume: "*Om* tătar, întoarce-te" (Vârful Câmpului, Dorohoi, *I. Cr.*, VIII, 211/283), trebuie să fie o deformare a lui *hantătar*, s. m. = hanul tătarilor; p. ext. păgân, litfă; fam. drac, naiba (mai ales în imprecaţii, ca de ex. în *Du-te la hantătaru! Ce hantătaru? Cum hantătaru?*, citate de DA după *Lexiconul de la Buda*.

STRUŢ (p. 76), s. n. glosat "loc de adunare": "Că ne-om duce tare şi vârtos/... În vârful munţilor... /în *struţul* voinicilor" (Sângiorgiu, Năsăud. Şăin., *Iele*, 12), are, de fapt, semnificaţia "buchet de flori" sau p. ext. "mănunchi de plante, de pene[1]" etc., p. ext. "podoabă pentru pălărie (purtată mai ales de flăcăi), confecţionată din flori naturale sau artificiale, pană[1]" (DLR, t. VII, s. v. *struţ*[1], II. 1) al cărui etimon trebuie să fie o formă săsească pentru germ. *Strauß*[193].

TRĂCSĂI (p. 80), nu este un augmentativ al lui *răsări* "a se înălţa, a se dezvolta": "Rupă-i-se baierile inimii, saie-i ochii, iară Giorge răsaie, *trăcsaie* ca un aur nemăsurat" (Vidra de Sus, Turda-Arieş, Alexici, 209), ci o variantă a lui *tresări* cu disimilarea celui de-al doilea *r*, cf. *trăcsări* şi *trăscări* "a tresări din somn", atestat în câteva puncte din Transilvania[194], care au luat naştere din contaminarea lui *a trăgni* (cu variantele *trâgni, trâmni, trâni*) "idem", folosit în Banat şi Oltenia şi *a tresări* "idem", a cărui arie e mult mai răspândită[195].

MEAŢĂ (p. 85), s. f.: "Să zică de *meaţă*" (Bănia, Banat, L. Costin, 52), nu are semnificaţia "ameţeală" şi nu este o abreviere din acesta, ci urmaşul unui termen latinesc, *ignitia*, moştenit sub forma *meaţă, miaţă*, având sensul "temperatură ridicată, febră tifoidă", ar. *ńaţă*[196].

---

[193] DLR, t. X, partea a 5-a, litera S, p. 1810-1811 îl consideră cu etimologie multiplă: din lat. *struthio, -onis*, it. *struzzo*, germ. *Strauss*.

[194] Vezi ALR I, vol. II, h. 233.

[195] Vezi Vasile Frăţilă, *Note lexicale*, AUT, VI, 1968, p. 277-278, idem, *Dialectologia limbii române. Partea I. Curs*, Timişoara, TUT, 1977, p. 129.

[196] Vezi Maria Purdela Sitaru, *Note asupra sensurilor şi etimologiei cuvântului românesc* ***miaţă***, SCL, XXXIV, 1983, nr. 4, p. 352-358, unde sunt

Scanned with OKEN Scanner

VERITOARE (p. 92), adj., este considerat, cu prudenţă, ca provenind din *venitoare* "?", sens apropiat de *mânzătoare*, pentru care Al. Rosetti face trimiterea la *oaie mânzară* "care are miel". Termenul, aşa cum va reieşi din cele două scurte pasaje extrase din două descântece, cu texte aproape identice, înseamnă "(despre scroafă) care este în călduri, căreia i se face de vier", fiind, de altfel, un adjectiv derivat de la *a se vieri* "a se împreuna, a se împerechea", cu suf. adjectival *-(i)tor*, fem. *-(i)toare*: "O plecat paza curată,/Necurată,/Din sat/În alt sat/Ca o iapă mânzătoare" (Răşcădia, Banat. Novacovici, 129), respectiv: "O plecat paza curată/Necurată, Din sat/În alt sat,/Ca o scroafă *veritoare* (= venitoare)" (Breaza, Buzău. Grig.-Rigo, 142).

Mânzătoare nu are a face cu *mânzare* "oaie de doi sau de trei ani, care a fătat şi care are lapte; (regional) mânzată", de probabilă origine autohtonă, cf. alb. *mëzore* (DLR, t. VI, s. v.), cf. alb. *mëzuer, mëzori* "mânzat"[197], ci este un derivat de la *a (se) mânzi*, vb. IV (despre cabaline) "a se împreuna, a se împerechea" [198] cu suf. *-tor*, fem. *-toare*, având sensul "care este în călduri, căreia i se face de mânzit".

("Buletin ştiinţific" (Baia Mare). Fascicula Filologie, seria A, vol. XIII, 2001, p. 5-20)

---

discutate şi celelalte etimologii propuse pentru acest termen: **necea (ţebris)* şi *metea (ţebris)*.

[197] Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton* , p. 98.

[198] DLR, t. VI, p. 715.

Scanned with OKEN Scanner

STRUCTURA ETIMOLOGICĂ A VOCABULARULUI LIMBII ROMÂNE

1. *Oază de latinitate*

Limbă romanică de tip oriental, româna a luat naştere din limba latină adusă de coloniştii romani în Dacia şi în provinciile romane de la sudul Dunării, la nord de aşa-numita *linie Jireček* şi la est de lacuna de romanizare stabilită de A. Philippide în *Originea românilor*, vol. I, Iaşi, 1923. Ea este rezultatul evoluţiei şi al influenţelor pe care le-a suferit latina din timpul romanizării Daciei până în prezent.

Evoluţia latinei adusă în Dacia şi în provinciile dunărene ale Imperiului Roman se datorează unor serii de factori lingvistici (substrat, superstrat, adstrat) şi extralingvistici (condiţii geografice, istorice, sociale, economice, nivel de civilizaţie şi de cultură). Interacţiunea factorilor lingvistici şi extralingvistici a conferit limbii române un specific aparte, întrucât aceşti factori au fost diferiţi faţă de cei din Romania Occidentală. Izolată de restul romanităţii prin stabilirea slavilor sudici (sârbii şi bulgarii) în Peninsula Balcanică şi a ungurilor în Panonia, rămasă în afara influenţei limbii latine ca limbă de cultură, româna a avut în tot timpul evului mediu o evoluţie diferită de cea a limbilor romanice apusene.

Latina orientală vorbită pe cele două maluri ale Dunării de Jos s-a transformat într-un sistem lingvistic, în limba română, în urma influenţei substratului traco-dac. După formarea sa, asupra limbii române au acţionat diverse influenţe: slavă veche, slavonă, medio- şi neogreacă, turanică şi turcă osmanlâie, maghiară, germană, franceză etc., unele cuprinzând întregul teritoriu pe care s-a format limba română, altele atingând doar părţi ale acestuia.

Scanned with OKEN Scanner

Lexicul unei limbi este alcătuit din două părţi: a) fondul esenţial de cuvinte şi b) masa (sau restul) vocabularului. În fondul esenţial de cuvinte intră elementele care denumesc cele mai importante noţiuni, fără de care comunicarea între membrii unei societăţi ar fi imposibilă. De aceea, cele mai multe dintre aceste elemente lexicale au o vechime considerabilă în limbă, servesc ca bază pentru formarea de cuvinte noi, prin derivare cu sufixe şi prefixe sau prin compunere, şi intră în numeroase expresii idiomatice.

Majoritatea cuvintelor din fondul esenţial lexical al limbii române sunt de origine latină. Ele se referă la: părţile corpului omenesc (*cap, frunte, barbă, dinte, faţă, gură, nas, ureche, ochi, păr, piele, piept, inimă*), viaţa afectivă (*blând, dor, a plăcea, a plânge, a râde, a suferi, a se teme, trist*), activitatea intelectuală (*a crede, a cunoaşte, a înţelege, a învăţa minte*), sănătate, boli, moarte (*sănătate, sănătos, durere, a geme, a zăcea, tuse, mort, viu*), defecte fizice şi aspect exterior (*mut, orb, surd, şchiop, gras, frumos*), îmbrăcăminte şi podoabe (*cămaşă, ie, inel, cercel, cunună, mărgea*), acţiuni (*a asculta, a auzi, a simţi, a vedea, a sufla, a mânca, a bea*), locuinţă (*casă, masă, scaun, perete, uşă, fereastră*), terminologia de înrudire (*tată, mamă, părinte, fiu, frate, soră, socru, nepot, ginere, noră*), natură (*cer, lună, stea, soare, munte, şes, câmp*), diviziunile timpului (*an, lună, săptămână, zi, seară, noapte, iarnă, toamnă, vară, primăvară*), vegetaţie (*floare, grâu, sămânţă, fag, prun, măr, păr, nuc, pom*), faună (*bou, vacă, porc, viţel, miel, oaie, berbec, capră, ied, lup, vulpe, urs, câine, găină, pui*), agricultură, pomicultură, păstorit (*a ara, a semăna, a culege, a treiera, a măcina, moară, seceră, sapă, a paşte, păşune, turmă*).

În afara fondului comun cu toate celelalte limbi romanice, româna păstrează un stoc de cuvinte de origine latină specifice numai ei: *adăpost, ager, ajutor, a asuda, cântec, flămând, lingură, ospăţ, putred, vitreg* etc. O serie de cuvinte de origine latină în limba română au păstrat sau au dobândit un alt sens decât corespondentele lor din limbile romanice surori. Astfel, lat. *barbatus*, devenit în română *bărbat*, are, la noi, sensul de "om, soţ", pe când descendenţii acestuia în alte limbi romanice au semnificaţia de "om cu barbă" (cf. it. *barbato*,

Scanned with OKEN Scanner

fr. *barbé*, prov., cat. *barbat*, sp., pg. *barbado*), lat. *anima*, devenit în română *inimă* desemnează la noi un "organ al corpului omenesc", pe când urmaşii acestuia în limbile romanice înseamnă "suflet" (cf. it. *anima*, fr. *âme*, prov., cat. *arma*, sp., pg. *alma*); lat. *tenerus*, devenit la noi *tânăr* are sensul de "persoană nevârstnică", faţă de fr. *tendre* "proaspăt, fraged", it. *tenero*, prov. *tenre*, sp. *tierno*, pg. *terno*, care provin din acelaşi etimon latin.

De la populaţia autohtonă traco-dacă ni s-a păstrat o serie de cuvinte al căror număr variază de la cercetător la cercetător. Ele se referă la agricultură şi la păstorit, principalele îndeletniciri ale tracilor şi ale dacilor, iar mai târziu şi ale populaţiei romanizate din provinciile dunărene ale Imperiului Roman de răsărit. Altele denumesc forme de relief, flora şi fauna regiunilor de coline şi de munţi în care populaţia romanizată a vieţuit în timpul marii migraţii a popoarelor. Multe dintre ele s-au sălăşluit în fondul esenţial de cuvinte, având o frecvenţă înaltă şi o largă circulaţie, caracterizându-se şi printr-o mare capacitate de a forma derivate sau de a intra în componenţa unor expresii idiomatice. Unele dintre elementele de origine autohtonă au corespondent în limba albaneză, altele sunt specifice doar limbii române. Având în vedere diversele câmpuri semantice, cuvintele moştenite din substrat se referă la: părţi ale corpului omenesc (*buză, ceafă, grumaz, guşă, burtă, rânză*), familie (*copil, moş, prunc*), casă şi obiecte de uz casnic (*bordei, vatră, argea, mătură*), agricultură şi păstorit (*grapă, gresie, baci, ţarc, mazăre, urdă, zară*), forme de teren (*baltă, mal, măgură, pârâu*), floră şi faună (*brad, copac, măceş, brusture; barză, mânz, şopârlă, viezure*).

Cea mai puternică influenţă străină asupra limbii române, după formarea ei, a fost cea slavă. Ea s-a exercitat pe două căi: prin contactul dintre români şi slavi şi pe cale cultă, cărturărească, slavona fiind folosită vreme îndelungată în administraţia şi diplomaţia ţărilor româneşti, ca şi în biserică. În cadrul influenţei slave pe cale orală, putem delimita, în principal, două straturi: unul vechi, pătruns în perioada românei comune şi altul, mai târziu, datat după separarea dialectelor româneşti. De obicei, împrumuturile din prima categorie se găsesc şi în aromână şi în celelalte dialecte transdanubiene (meglenoromân şi istroromân), iar în dacoromână sunt generale. Celelalte sunt limitate din punct de vedere

Scanned with OKEN Scanner

geografic: bulgăreşti, în Muntenia, Oltenia, Dobrogea şi sud-estul Transilvaniei, ucrainene, în Moldova de dincoace şi de dincolo de Prut, în Maramureş, Bucovina şi nord-estul Transilvaniei, sârbeşti, în Banat, uneori în Oltenia şi sud-vestul Transilvaniei, ruseşti, mai ales în Basarabia. Influenţa bulgărească şi macedoneană s-a exercitat şi asupra aromânei şi meglenoromânei, iar cea sârbo-croată şi asupra istroromânei.

Repartizate pe sfere semantice, cuvintele de origine slavă se referă la: părţi ale corpului omenesc (*trup, gleznă, stomac, obraz*), terminologia înrudirii (*babă, nene, nevastă, rudă, maică*), locuinţă şi obiecte casnice (*blid, ciocan, coasă, coş, grindă, greblă, lopată, pivniţă*), floră şi faună (*hrean, mac, morcov, răchită; bivol, cocoş, gâscă, rac, ştiucă, veveriţă*), agricultură (*brazdă, ogor, pleavă, plug, snop*), particularităţi fizice şi psihice (*drag, gol, lacom, prost, slab, ştirb, vesel*).

Influenţa slavonă s-a exercitat prin intermediul bisericii şi al administraţiei. De aceea termenii slavoni se referă la slujba bisericească, la cărţile religioase şi la ierarhia bisericească (*ceaslov, danie, parastas, utrenie, vecernie, călugăr, diacon, mitropolit, popă, vlădică*), la curtea domnească şi la rangurile boiereşti (*comis, stolnic, voievod, vornic, boier, clucer, vistiernic*).

Dintre termenii proveniţi din limbile slave vecine, cu o răspândire limitată la unele regiuni, amintim: *ciuşcă* "ardei iute", *dănac* "flăcău", *letcă* "sucală", *sedeancă* "şezătoare", *siv* "cărunt, încărunţit", *zemnic* "pivniţă", caracteristici subdialectului muntean (din limba bulgară); *balie* "vas pentru spălatul rufelor", *cociorvă* "unealtă de scos jarul sau cenuşa din cuptor", *coromâslă* "cobiliţă", *hreabăn* "pieptene de scărmănat lâna", *pocriş* "capac cu care se acoperă străchinile", *boroană* "grapă", *toloacă* "ogor lăsat necultivat pentru ca să se odihnească", specifici subdialectului moldovean (din limba ucraineană); *adet* "obicei", *birt* "cârciumă", *burghie* "burghiu", *cârceag* "ulcior", *gost* "oaspete", *naocol* "împrejur", *somot* "catifea", *şumar* "pădurar", *uică* "unchi", *uină* "mătuşă", curenţi în partea de sud-vest a ţării (de origine sârbo-croată).

Seminţie de origine fino-ugrică, maghiarii, prinşi între valurile popoarelor migratoare, au pornit spre sfârşitul secolului al IX-lea (anul

Scanned with OKEN Scanner

895) din sudul Munţilor Urali, au trecut prin Carpaţii de nord-est şi s-au stabilit în Câmpia Panonică. În secolele următoare, ungurii pătrund şi în Transilvania cu forţa, întâmpinând rezistenţa populaţiei locale româneşti condusă de duci "voievozi", printre care se număra şi Gelu — dux romanorum.

Convieţuirea de secole dintre unguri şi români în Transilvania a dus la o influenţă reciprocă dintre limbile celor două popoare. Influenţa maghiară asupra limbii române se restrânge la lexic. În cadrul împrumuturilor maghiare se disting două categorii de cuvinte: unele cu o circulaţie generală în dacoromână, altele cu o arie de răspndire ce nu depăşeşte Transilvania şi Banatul. Unii termeni de origine maghiară au pătruns pe cale orală, fiind rezultatul contactului direct dintre cele două populaţii, alţii au pătruns pe cale cultă, fiind impuşi de administraţie până în 1918. Împrumuturile lexicale din maghiară pot fi clasificate după diverse domenii ca: viaţa orăşenească şi sătească (*birău, dijmă, hotar, oraş, sălaş*), viaţa de curte (*aprod, herţeg, nemeş, uric, viteaz*), comerţ şi industrie (*cheltui, ducat, majă, marfă, meşter, vamă*).

La răspândirea unor termeni de origine maghiară pe întreg teritoriul dacoromânesc au contribuit relaţiile social-economice dintre Transilvania şi celelalte ţări româneşti, precum şi aşezarea unei populaţii ardeleneşti în Muntenia, Oltenia, Dobrogea şi Moldova. Câţiva termeni de origine maghiară s-au statornicit şi în fondul esenţial de cuvinte: *bănui, chin, chip, fel, gând, hotar, îngădui, oraş* etc. Majoritatea împrumuturilor maghiare au un caracter regional, ele cuprinzând doar graiurile româneşti din Transilvania, uneori şi din Banat: *făgădău* "crâşmă", *lepedeu* "cearşaf", *chete* "perie", *bolând* "nebun", *beteag* "bolnav", *şogor* "cumnat", *sabău* "croitor" etc.

Cum în dialectele româneşti sud-dunărene nu întâlnim nici un cuvânt de origine maghiară, înseamnă că aceasta s-a exercitat asupra dacoromânei după destrămarea românei comune.

2. *Orient şi Occident sub aceeaşi boltă*

Lipiţi, ca strămoşii lor, dacii, de Carpaţi, românii nord-dunăreni nu şi-au părăsit niciodată glia străbună, scăldată de apele mării, de

undele Dunării, ale Tisei şi ale Nistrului. Dar munţii lor falnici, acoperiţi de codri seculari, munţi ce adăposteau în măruntaiele lor mine de aur şi de sare, dealurile lor domoale împânzite cu podgorii întinse şi livezi bogate în rod, câmpiile lor mănoase, cu holde unduind în bătaia vântului, au fost râvnite de mulţi alţii.

Şi dacă este adevărat că toate drumurile duc şi vin de la Roma, tot atât de adevărat este că multe dintre ele treceau prin chiar inima vechii Dacii. Şi tot pe aici treceau şi drumurile care duceau spre Elada şi cele care aveau punct de sosire şi de plecare Bizanţul, capitala Împărăţiei de Răsărit, iar mai apoi Ţarigradul temuţior sultani.

Unul dintre stocurile vocabularului limbii române îl constituie cel de origine greacă. Influenţa lexicală a limbii greceşti asupra limbii române se întinde pe o perioadă îndelungată, în cadrul ei distingându-se trei straturi: 1. influenţa veche greacă asupra latinei populare de la baza limbii române (sec. I-V e. n.), 2. influenţa mediogreacă sau bizantină, directă sau prin intermediar slav (sec. VI-XVI) şi 3. influenţa neogreacă (începând din secolul al XVI-lea, cu punctul culminant în epoca fanariotă: 1711-1821).

Primele elemente greceşti păstrate în limba română sunt de fapt împrumuturi din greaca veche făcute de romani pe cale cultă, aşa încât, din punctul de vedere al etimologiei directe, ele trebuie considerate elemente latineşti moştenite. Acestea denumesc noţiuni legate de creştinism (*biserică, boteza, creştin, preot, paşti*) sau noţiuni laice (*măcina, papură, teacă, zeamă*). Multe sunt comune tuturor limbilor romanice. Câteva cuvinte vechi greceşti au pătruns numai în latina orientală vorbită în provinciile dunărene, prin contactul direct cu grecii. Ele sunt continuate de limba română: *broatec, mic, plai, spân, proaspăt.*

Împrumuturile mediogreceşti (sau bizantine) în română au fost preluate fie direct, fie, în cea mai mare parte, indirect, prin mijlocire slavă. Acestei categorii îi aparţin cuvinte ca: *drum, colibă, desagi, humă* sau termeni referitori la viaţa bisericească: *acatist, călugăr, colivă, mânăstire, parastas*. Împrumuturi directe din greaca bizantină sunt considerate de specialişti: *arvună, cort, folos, flamură, mătase*. Împrumuturile din ultimul strat bizantin, cele făcute între secolele al

Scanned with OKEN Scanner

XIII-lea şi al XV-lea prin intermediar slav, se referă fie la organizarea bisericească (*arhierarh, arhimandrit, egumen, sihastru*), fie la viaţa politică, socială şi culturală (*catarg, cămară, catastif, despot, diac, gramatic, logofăt, hrisov*).

Spre deosebire de elementele de origine bizantină, împrumuturile neogreceşti au fost făcute în mod direct de la călugării, învăţaţii şi comercianţii greci stabiliţi în ţările române, mai ales după căderea Constantinopolului. Perioada de maximă influenţă neogreacă asupra limbii române se situează între anii 1711-1821, în epoca fanariotă, când limba greacă devine şi limba oficială a curţii domneşti. Termenii de origine neogreacă se referă la: organizarea statului (*politie* "stat", *schiptru, tiran, eterie*), familie (*babac, ţaţă, matracucă*), distracţii (*cartotor, comodie, sindrotie*), viaţa intelectuală (*dascăl, agramat, silabisi*), medicină (*cangrenă, istericale, lăhuză, mamoş, nevricale, titos*), comerţ şi meserii (*magherniţă, a chindisi* "a broda", *portocală, stambă*), viaţa religioasă (*aghiazmă, amvon, anatemă, pronie*). Influenţa neogreacă a avut un caracter oficial şi savant, limitându-se la curtea domnească, la funcţionarii administrativi, la oamenii de afaceri, la şcolile domneşti şi la clerul înalt.

O altă influenţă asupra limbii române este cea turcească. Şi în cadrul acesteia se pot stabili două straturi: unul datorat populaţiilor de origine turco-tătară, cunoscut sub numele de influenţa turanică, şi altul datorat populaţiei turceşti osmanlâi. Primele populaţii turanice (pecenegii şi cumanii) s-au stabilit în regiunile carpato-dunărene în secolele IX-X-XI. Lor le sunt atribuiţi, printre alţii, termenii: *aslam* "camătă", *baltag, capcană, cazan, cioban, duşman, toi, tolăni, chindie, buzdugan, maidan, suman, tărâm*.

Influenţa turcă osmanlâie se întinde pe o durată mai mare de timp (sfârşitul secolului al XV-lea - prima jumătate a secolului al XIX-lea), în cadrul ei distingându-se două faze: prima între secolele XV-XVII, iar a doua în timpul domniilor fanariote. Cuvintele aparţinând primei faze au o mare răspândire, unele dintre ele instalându-se în fondul esenţial lexical. Cele din a doua fază, în cea mai mare parte, au ieşit din uz sau, dacă s-au menţinut, au primit un sens ironic sau peiorativ. Repartizate pe diversele domenii, elementele lexicale de

Scanned with OKEN Scanner

origine turcească se referă la: casă şi locuinţă (*acaret, balama, cearşaf, cerdac, chibrit, divan, duşumea, hambar, iatac, odaie, tavan*), mâncăruri şi băuturi (*baclava, cafea, caimac, caşcaval, ciorbă, iaurt, magiun, rachiu, tutun*), floră şi faună (*dovleac, dud, salcâm, zambilă, bursuc, catâr*), comerţ (*chilipir, cântar, dugheană, muşteriu, tarabă, teighea*), meserii şi unelte (*băcan, boiangiu, calup, casap, cazangiu, cazma*), însuşiri (*ageamiu, babalâc, fudul, lichea, peltic, şiret, tembel, ursuz, zevzec*). Cea mai mare parte a termenilor menţionaţi mai sus sunt cunoscuţi pe întreg teritoriul lingvistic dacoromân, răspândirea lor în Transilvania şi Banat datorându-se legăturilor permanente dintre ţările române. În Banat, deşi nu trebuie exclusă şi o influenţă directă, cele mai multe "turcisme" au pătruns prin "filieră" sârbo-croată. În realitate, ele sunt împrumuturi din sârbo-croată şi nu din turcă, fapt ilustrat şi de unele indicii fonetice, accentuale şi gramaticale: cf. băn. *cafă, sarmă, arghelă, căfană, lulă, burghie, răchie* etc. faţă de *caţea, sarma, herghelie, caţenea, lulea, burghiu, rachiu* din Muntenia (şi Moldova) sau semantice: băn. *divan* "taifas" (< scr. *divan* "idem"), *dever* "vornicel", "cavaler de onoare al ginerelui", "însoţitorul miresei la nuntă" (< scr. *(ručni) dever* "vornicel"). De obicei, turcismelor din Muntenia şi Moldova, în Transilvania (uneori şi în Banat) le corespund elemente de origine maghiară (*catifea/barşon, cearşaf/lepedeu, tutun/duhan*) sau germană (*ciorap/ştrimf, saltea/strujac*).

Asupra limbii române s-a exercitat şi o influenţă germană. Numărul elementelor de origine germană din limba noastră este mic în comparaţie cu cel aparţinând influenţelor slavă, maghiară, greacă sau chiar turcească. Influenţa germană asupra limbii române cunoaşte două perioade. Cea veche a avut loc în timpul contactului cu populaţii vechi germanice, cu triburile germanilor migratori, care, temporar, au staţionat şi în Dacia, de unde au trecut în sudul Dunării, iar, mai apoi, au plecat spre apusul Europei. În Dacia, unele seminţii germanice (marcomanii, gepizii, goţii, vandalii) au rămas circa trei secole, din anul 275 până la dispariţia statului gepid (anul 566). Cercetările cele mai recente admit, cu probabilitate, originea veche germanică pentru câteva cuvinte: *bâlcă* "ulcior", *bulz, ciuf, nasture, rapăn* "râie", *targă, tureci, zgudui*. Numărul neînsemnat al elementelor vechi germanice din

Scanned with OKEN Scanner

limba română se explică prin contactul efemer dintre populaţiile vechi germanice şi băştinaşi. Numărul germanilor rămaşi în părţile Dunării de Jos după plecarea triburilor germanice spre apus (goţii, gepizii, longobarzii, vandalii etc.) a fost mult prea mic, de aceea în procesul asimilării lor de către autohtoni ei n-au fost capabili să transmită acestora mai multe cuvinte din limba lor, cum s-a întâmplat, de exemplu, în Spania, Italia sau Franţa, unde influenţa germană are cam aceeaşi pondere cu cea slavă din limba română.

A doua fază a influenţei germane începe în evul mediu, după colonizarea saşilor în Transilvania şi a şvabilor în Banat, respectiv după ce Bucovina este încorporată Imperiului habsburgic. Saşii au fost colonizaţi începând cu secolul al XIII-lea, aproximativ în aceeaşi perioadă cu secuii şi cavalerii teutoni, în primul rând în regiunile de graniţă, cu scopul principal de a asigura stăpânirea statului feudal maghiar. Ei au fost stabiliţi în jurul Sibiului, Braşovului şi Bistriţei, apoi şi pe Târnave. Cei mai mulţi au venit din regiunea Rinului, Mosellei, Luxemburgului şi Flandrei. Ulterior, au fost aduşi şi germani din Saxonia, fapt care a dus apoi la generalizarea numelui de saşi pentru toţi germanii din Transilvania. De origine săsească sunt cuvintele: *ferdelă, joagăr, roabă, şold, şură, şopron, ţandură, a căptuşi, jeţ, troc, şanţ, ţiglă, struţ, strujac, cop* etc.

În secolul al XVIII-lea, în Banat, au fost colonizaţi şvabii, mai cu seamă pe timpul Mariei Tereza. Majoritatea germanilor stabiliţi în Banat sunt originari din Alsacia şi Lorena. Prin urmare, numele de şvabi este impropriu, întrucât puţini dintre ei au ca regiune de baştină Suabia. Dintre termenii de origine germană cunoscuţi în Banat menţionăm: *braun* "cafeniu", *fruştiuc* "micul dejun", *floaştăr* "trotuar", *credenţ* "dulap", *şnaidăr* "croitor", *tişlăr* "tâmplar", *ră(i)pelţ* "chibrit", *farbă* "vopsea", *flaşă* "sticlă".

Lexicul limbii române a primit numeroase cuvinte germane îndeosebi după secolul al XIX-lea. Unele au intrat pe cale cultă, altele pe cale orală. Termenii de origine germană au pătruns cu deosebire în domeniul culturii materiale, referindu-se la comerţ, meserii, obiecte de uz casnic. Astfel, aceştia denumesc: obiecte de îmbrăcăminte (*stofă, şnur, şorţ, laibăr, roc, ştrimfi*), mâncăruri şi băuturi (*cartof, chiflă,*

Scanned with OKEN Scanner

cremvurşti, halbă, parizer, şniţel, şuncă), grade militare şi alte obiecte legate de armată (*căprar, iuncăr, maior, ofiţer, decung, canon*); unii fac referiri la comerţ (*creiţar, gheşeft, sfanţ, taler*) sau la alte ocupaţii (*chelner, maistăr, şuştăr, cloamfăr*). Un număr mare de elemente de proveniență germană au pătruns în terminologia tipografilor, a pielarilor, precum şi în cea a exploatării forestiere şi a plutăritului.

Începând de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, în Transilvania, iar după înlăturarea domniilor feudale şi în Muntenia şi Moldova, are loc un proces de înnoire şi de modernizare a limbii literare, proces manifestat prin împrumuturi din limba latină şi din limbile romanice, mai cu seamă din franceză, fapt ce va avea drept urmare o adevărată "reromanizare" a limbii române, cum îi spunea S. Puşcariu, "relatinizare" sau "occidentalizare romanică", după expresia altor învăţaţi. Occidentalizarea romanică a lexicului limbii române s-a efectuat în două etape: prima între anii 1780-1840, iar a doua între 1840 şi 1900. În prima etapă se produce înlocuirea împrumuturilor livreşti din slavonă, neogreacă, turcă şi maghiară, nu numai sau nu atât prin neologisme latino-romanice, ci şi, sau, mai ales, prin calcuri sau derivate pe terenul limbii române de la rădăcini moştenite din latină. Etapa a doua se caracterizează prin împrumuturi masive din latină, franceză şi italiană. Înnoirea şi modernizarea vocabularului limbii române se va face apoi şi prin împrumuturi din alte limbi: rusă, germană şi mai ales engleză. Dar, indiferent din ce limbă ajung la noi, în imensa lor majoritate, cuvintele recente sunt de origine latină sau cel mult greceşti trecute prin latină, cum se exprima undeva Al. Graur.

Pe lângă grupele de mai sus, româna cuprinde un foarte mare număr de cuvinte formate pe teren propriu prin derivare şi compunere sau prin schimbarea categoriei gramaticale. O altă grupă este formată de elementele lexicale fără etimologie, cu etimologie nesigură sau obscură.

După o statistică făcută de D. Macrea pe baza *Dicţionarului limbii române moderne* (apărut în 1958), sursele limbii române se ridică la 76. În *Dicţionarul limbii române din trecut şi de azi* al lui I.-A. Candrea, ce constituie prima parte a *Dicţionarului enciclopedic ilustrat*

Scanned with OKEN Scanner

"Cartea Românească", 1931, D. Macrea arată că numărul acestora era de 55. Firește că nu toate cele peste 50 sau peste 70 de surse ale lexicului românesc au aceeaşi importanţă. În cadrul lor, aşa cum s-a văzut, se pot stabili câteva grupe (elementele latineşti moştenite, împrumuturile slave, greceşti, maghiare, elementele autohtone, împrumuturile latino-romanice) care formează majoritatea absolută a lexicului limbii noastre.

După aceeaşi statistică a lui D. Macrea, în total, cuvintele moştenite din latină, împreună cu împrumuturile din limbile romanice şi din latina savantă, reprezintă 62,85% din vocabularul uzual al limbii române moderne, iar în procesul de circulaţie a cuvintelor, adică al frecvenţei lor în vorbire şi în scriere, ponderea termenilor de origine latină şi romanică este şi mai covârşitoare. Statistica făcută pe baza unei pagini dintr-un cotidian de mare tiraj arată că, în circulaţie, cuvintele latineşti moştenite reprezintă 62,46%, împrumuturile slave 3,92%, cele din franceză 19%, din italiană 0,47%, din latina savantă 4,52%. Elementele latineşti moştenite, împreună cu împrumuturile din franceză, italiană şi din latină au o frecvenţă de 85,13%.

Structura etimologică a limbii noastre se explică prin condiţiile istorice, geografice şi culturale în care s-a dezvoltat poporul român. Teritoriul locuit de români s-a aflat din timpuri străvechi la punctul de întâlnire dintre apus şi răsărit, dintre regiunea baltică şi cea mediteraneană. El este locul peste care s-au scurs sau s-au aşezat diverse seminţii în migrarea lor de la est spre vest sau de la nord spre sud. Româna şi-a însuşit o serie de elemente lexicale de la popoarele vecine, precum şi de la populaţiile care s-au stabilit în perioade diferite pe teritoriul său, populaţii care, uneori, s-au mistuit în fiinţa neamului nostru, sau altele care continuă să-şi păstreze limba. Dar influenţele străine, destul de numeroase, n-au reuşit să schimbe esenţa romanică a limbii române.

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Brâncuş, Grigore, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, EŞE, 1983.
Coteanu, Ion, *Structura şi evoluţia limbii române (de la origini până la 1860)*, Bucureşti, EA, 1981.
Coteanu, Ion (redactor responsabil), *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, EA, 1969.
Dimitrescu, Florica (coordonator), *Istoria limbii române. Fonetică. Morfosintaxă. Lexic*, Bucureşti, EDP, 1978.
Fischer, I., *Latina dunăreană. Introducere în istoria limbii române*, Bucureşti, EŞE, 1985.
Graur, Al., *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Bucureşti, EA, 1954.
Ivănescu, G., *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea, 1980.
Macrea, D., *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, EŞ, 1961.
Mihăilă, G., *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, Bucureşti, EA, 1960.
Mihăescu, H., *Influenţa grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, Bucureşti, EA, 1966.
Munteanu, Ştefan, Ţâra, Vasile D., *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, EDP, 1983.
Niculescu, Alexandru, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. II. Contribuţii socioculturale*, Bucureşti, EŞE, 1978.
Puşcariu, Sextil, *Limba română. Vol I. Privire generală*, Bucureşti, 1940.
Rosetti, Al., *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, ed. a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, EŞE, 1978.
Rosetti, Al., Cazacu, B., Onu, L., *Istoria limbii române literare, vol I. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, ed. a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Minerva, 1971.
Sala, Marius, *De la latină la română*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1998.

("Zbornik", 5. Vršac, 1999, p. 485-491; varianta sârbească: *Etimološka struktura rečnika rumunskog jezika, ibidem*, p. 479-483)

Scanned with OKEN Scanner

UN STUDIU INEDIT DE DIALECTOLOGIE ROMÂNEASCĂ AL PROFESORULUI G. IVĂNESCU: GRAIUL DIN SUD-VESTUL MOLDOVEI[*]

Fără a fi un dialectolog de teren, profesorul G. Ivănescu a manifestat un interes constant faţă de studiul ramificaţiilor teritoriale ale limbii române. Cercetarea dialectelor şi a graiurilor româneşti l-a atras încă de la începutul activităţii sale ştiinţifice[199]. Desigur, cunoaşterea aprofundată a graiurilor populare devenea o necesitate stringentă şi de cea mai mare importanţă în vederea realizării *Istoriei limbii române*[200]. Rezultatul meditaţiilor îndelungate şi adânci asupra graiurilor şi dialectelor româneşti a fost utilizat de profesorul nostru şi în celelalte lucrări ale sale care pot fi considerate momente şi trepte pregătitoare ale monumentalei sale lucrări amintite puţin înainte. Ne referim în special la *Problemele capitale ale vechii române literare*[201] şi la *Istoria limbii române în lumina materialismului dialectic*[202]. Studiile sale de dialectologie, ca şi cel pe care îl prezentăm aici, rămas până în momentul de faţă inedit, se constituie în fascicole de lumină pe care limba o proiectează asupra istoriei celor care o vorbesc.

---

[*] Comunicare inedită, ţinută în noiembrie 1992, cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani a savantului român. Studiul profesorului G. Ivănescu a fost publicat de noi în AUT, XXX, 1992, p. 11-31.

[199] Cf. ***ča, če, či, ğa, ğe, ği*** > ***ţea, ţe, ţi, dzea, dze, dzi*** în *macedoromână şi meglenoromână*, BIFR, IV, 1937, p. 211-220; ***î*** > ***ă*** în *macedoromână şi istroromână*, în "Arhiva", 1939, nr. 3-4, p. 271-275; *Colonii meglenoromâne în sudul Transilvaniei şi Muntenia. Graiul românilor din Imperiul româno-bulgar*, BIFR, IX, 1942, p. 161-174; *Originea Făşeroţilor*, *ibidem*, p. 175-179 etc., precum şi recenzia la ALR, I, în BIFR, V, 1938, p. 323-331.

[200] Iaşi, Ed. Junimea, 1980.

[201] BIFR, XI-XII, 1944-1945 (apărută în 1948), p. 1-412 şi 540.

[202] BIFR, XIII-XIV, 1946-1947 (apărută în 1950), p. 403-448 (şi separat).

Scanned with OKEN Scanner

Studiul la care ne referim a fost redactat, în forma pe care o deţinem, în ultimii ani ai deceniului al şaselea, cum o dovedeşte citarea unor lucrări apărute în anul 1958, sau la începutul deceniului următor, în "perioada sa timişoreană" (1962-1969). Studiul este dedicat graiurilor moldoveneşti de sud.

Pornind de la studiul lui Iorgu Iordan, *Graiul putnean*[203], profesorul G. Ivănescu extinde aria de investigaţie şi la partea sud-estică a Moldovei, propunându-şi să realizeze şi încadrarea acestora în ansamblul graiurilor dacoromâne. Totodată, autorul atinge şi unele probleme fundamentale ale dialectologiei dacoromâne, cum ar fi repartiţia dialectală a idiomului românesc vorbit în nordul Dunării, epoca şi modul de formare a acestuia. G. Ivănescu este convins că chestiuni ca cele de mai sus nu pot fi rezolvate decât dacă ele sunt cercetate în strânsă legătură cu istoria poporului român, în epoca cea mai adâncă a evului mediu.

În *Graiul putnean*, Iorgu Iordan îşi propunea să stabilească dacă acesta aparţine dialectului moldovenesc sau celui muntenesc, ori dacă nu "ocupă un loc intermediar între aceste două dialecte, potrivit aşezării geografice a regiunii unde se găseşte" (p. 90). Iorgu Iordan s-a limitat să studieze graiul putnean în comparaţie doar cu cel din fostele judeţe Râmnicul Sărat şi Brăila, pornind de la textele din *Graiul nostru*, I, şi din Ion Diaconu, *Ţinutul Vrancei*, I, Bucureşti, 1930. Profesorul G. Ivănescu atrage în comparaţie şi graiurile din Ardealul de sud-est, mai exact din fostele judeţe Braşov şi Trei Scaune, precum şi pe cele din sud-estul Moldovei.

Luând în consideraţie în special particularităţile fonetice, Iorgu Iordan ajungea la concluzia că graiul putnean aparţine dialectului moldovean. Profesorul G. Ivănescu arată că, în general, afirmaţia lui Iorgu Iordan, precum că graiul putnean prezintă mai multe particularităţi moldoveneşti decât munteneşti, este corectă, mai ales dacă încadrăm şi graiurile ardeleneşti, crişene şi maramureşene la cele moldoveneşti, cum face acesta după A. Philippide. Dar în graiul putnean se constată unele fapte munteneşti, cum ar fi iotacizarea

---

[203] "Ethnos", Focşani, I, 1941, p. 90-117.

verbelor cu tema în *-t, -d*, fenomen pe care Iorgu Iordan îl considera drept un arhaism în acest grai şi nu o influenţă munteneasă.

G. Ivănescu semnalează şi alte muntenisme morfologice în graiul putnean, cum ar fi: auxiliarul *a* pentru pers. a 3-a sg. şi pl. a perfectului compus, unele forme ale auxiliarului de viitor, precum şi unele forme de imperfect (*didia, stitia*) şi de perfect simplu (*didei, stitei*). Verbele respective au în Moldova de sud, de la Tecuci până la Huşi, Fălciu şi Galaţi forme cu *ă: dădem, stătem, dădui, stătui*. În cazul acesta, formele moldoveneşti sunt cele vechi, iar cele muntenești reprezintă inovaţii.

Acceptând, cu unele modificări, teoria lui Emil Petrovici despre repartiţia dialectală a dacoromânei (nu pe a lui Philippide – Iordan şi nici pe cea a lui Weigand şi Puşcariu), G. Ivănescu se pronunţă şi asupra vechimii diferenţierilor dialectale ale dacoromânei.

Dacă în primele sale studii E. Petrovici urca această diferenţiere până în secolele al X-lea şi al XII-lea, în ultimul timp[204], lingvistul clujean nu crede că diferenţierea dintre diversele subdialecte dacoromâne ar fi mai veche decât secolele al XIII-lea - al XVI-lea. G. Ivănescu arată însă că unele deosebiri dintre graiurile dacoromâne (ca, de ex., rotacismul, asimilarea *r-n* > *n-n* în *venin, senin*, evoluţia lui *m* la *u* în grupul consonantic *mn: scamn* > *scaun* etc.) urcă până în epoca de formare a limbii române, iar altele (*rinichi/rărunchi, acest/ăst, ist, acmu/acum, -ame/-ime* etc.) urcă până în latina populară.

Cum spuneam, în *Problemele capitale ale vechii române literare*, p. 89-94, G. Ivănescu a acceptat, cu unele modificări şi completări, teoria lui E. Petrovici despre repartiţia dialectală a dacoromânei. Profesorul nostru vorbea de un dialect crişean-maramureşean (în afara celorlalte: muntean, moldovean, bănăţean) care cuprindea, deci, nu numai Crişana ci şi Maramureşul. Pe lângă acestea, lingvistul ieşean detaşa un al cincilea subdialect, cel ardelean vorbit în spaţiul intermediar din Ardealul propriu-zis, de la Munţii Rodnei până la o linie care trece pe la nordul oraşelor Alba Iulia - Miercurea Ciuc. Graiul acesta, după Emil Petrovici, ar fi unul de tranziţie între cel

[204] LR, III, nr. 5/1954.

inv. 182543

Scanned with OKEN Scanner

crişean şi cel moldovean. Graiurile din sudul acestei linii aparţin, după E. Petrovici, subdialectului muntean, fapt acceptat şi de G. Ivănescu, însă cu observaţia sau precizarea că în unele privinţe acestea sunt şi nişte graiuri de tranziţie spre cele bănăţene, crişene-maramureşene sau chiar moldovene.

G. Ivănescu este de părere[205] că graiurile din Moldova n-au venit din Ardeal într-o singură etapă, cum credea Philippide, ci în două: unele, care prezintă particularităţi specific moldoveneşti, s-au aşezat aici cu câteva secole înainte de întemeierea Moldovei, deci atunci când Philippide punea migrarea tuturor moldovenilor în Moldova, şi altele, care prezintă, alături de caracteristici moldoveneşti şi fenomene tipic ardelene venite după întemeierea Moldovei.

Care sunt, după G. Ivănescu, faptele caracteristice graiurilor tipic moldoveneşti în comparaţie cu celelalte? Graiurile tipic moldoveneşti cunosc palatalizarea labiodentalelor *f* şi *v* în stadiile *h'*, *ỷ*[206], precum şi adverbul şi pronumele *acu, tot*. Ele cuprind Moldova de sud, mai exact, fostele judeţe Bacău, Putna, Tecuci, Tutova, Fălciu (fără partea de nord a acestuia din urmă), Cahul şi Ismail, iar, uneori, şi fostele judeţe Roman şi Vaslui. Celelalte, vorbite în restul teritoriului moldovenesc, se caracterizează prin palatalizarea lui *f* şi *v* în stadiile *ŝ, ẑ*, prin formele *amu, tăt*. G. Ivănescu arată, în acelaşi timp, că în unele graiuri moldoveneşti de sud labiodentala *v* s-a palatalizat în stadiul *ǵ* sau *d'*. Acestea nu sunt însă graiuri pure moldoveneşti, ci amestecate cu graiuri venite din Ardeal. De altfel, arată savantul român, graiurile pure moldoveneşti, ca şi cele pure munteneşti nu ocupă decât arii restrânse din cele două provincii.

Pornind de la aceste constatări, G. Ivănescu se întreabă dacă graiul putnean este un grai moldovenesc propriu-zis sau unul dintre cele moldoveneşti cu ardelenisme, în cazul de faţă şi cu muntenisme. Problema care se pune nu este numai de a vedea dacă graiul din fostul judeţ Putna este unul de tranziţie între cel moldovenesc şi cel muntenesc, ci şi aceea de a vedea dacă acesta nu prezintă şi fenomene

---

[205] Vezi *Problemele capitale*, p. 170-173.

[206] G. I. notează *χ́ şi ỷ*.

Scanned with OKEN Scanner

lingvistice ardelene pe care le întâlnim în multe graiuri moldoveneşti şi munteneşti.

Profesorul G. Ivănescu este de părere că graiurile propriu-zis moldoveneşti, respectiv munteneşti-olteneşti, au fost la origine numai graiul ţărănimii proprietare de pământ, adică al moşnenilor şi al vecinilor sau al răzeşilor, nu şi al populaţiilor care locuiau, în primele timpuri ale Principatelor, pe moşiile boiereşti şi care mai târziu s-au numit rumâni şi vecini, teză pe care o formulase deja în *Istoria limbii române în lumina materialismului dialectic*, Iaşi, 1950, p. 32-33.

În secolele al XIV-lea şi al XV-lea, în Muntenia şi Moldova s-au înfiinţat noi sate pe moşiile boiereşti, sate a căror populaţie provenea din Ardeal, iar fenomenele tipic ardeleneşti se găsesc mai ales în regiunile în care răzeşii sau moşnenii au fost covârşiţi de numărul mare al vecinilor sau rumânilor. Ele lipsesc aproape cu desăvârşire în zonele în care moşnenii şi răzeşii s-au aflat în mase compacte. Graiul tipic moldovenesc se găseşte în sudul Moldovei, unde nu apar ingrediente ardelene, iar cel pur muntenesc (cel cu labialele nepalatalizate) în regiunea de munte şi de dealuri, unde au locuit moşnenii. În Moldova de nord şi în Bărăgan, unde răzeşii şi moşnenii se aflau în număr mic, sau chiar au lipsit, avem graiuri cu ardelenisme.

Care era aria pe care o cuprindea graiul răzăşesc din sudul Moldovei? Spre apus, după cum o dovedesc textele culese de G. Weigand[207] cele publicate de O. Densusianu, I.-A. Candrea şi Th. Sperantia[208], graiul acesta se întindea numai în fostul judeţ Tecuci, adică prin fostele raioane Zeletin (Podul Turcului), Tecuci şi Lieşti, deci pe linia râurilor Zeletin şi Bârlad până la Galaţi. Graiul din Lieşti (GN, I, p. 385-389) prezintă fenomene tipic muntene, iar cele din Slobozia, Matca, Vizureşti, Ţepu (GN, I, p. 390-398), din Scărişoara, Răchitoasa şi Buda-Coloneşti (GN, I, p. 401-406) prezintă fenomene tipic ardelene. Doar graiul din Gohor (GN, I, p. 398-401), sat de răzeşi, prezintă graiul moldovenesc pur, ca şi cele mai multe sate din fostele

[207] *Die Dialekte der Moldau und Dobrudscha*, *"Jahresbericht"* IX, 1902, p. 138-236.

[208] *Graiul nostru*, I, p. 385-406.

judeţe Tutova, Fălciu (partea de la nord de Huşi) şi Covurlui pe unde se găsesc şi unele zone cu elemente ardeleneşti.

Pentru stabilirea celor două arii sunt aduse în discuţie fenomene corelative ca: *fâşeam* (deci cu diftongul *ea*)/*fâşém* (cu diftongul *ea* > *e*) "făceam", *fâşea*/*fâşé* "făcea", *trăiam* (cu *ia*)/*trăiem* (cu *ia* > *ie*) "trăiam" etc. Formele etimologice normale ar fi: *fâşeam, fâşei, fâşea* (în Moldova), *făceam, făcei, făcea* (în Muntenia), deci evoluţia *ea* > *e* trebuia să se producă numai la persoana a II-a singular şi plural (*fâşeţ* în Moldova/*făceţĭ* în Muntenia), unde *ea* > *e* din cauza sunetului palatal imediat. La moldovenii propriu-zişi, *e* din *fâşei, tăiei* şi *fâşeţĭ, tăieţĭ* s-a extins şi la celelalte persoane: *fâşém* (pers. 1sg. şi pl.), *fâşé* (pers. 3 sg. şi pl.), pe când la unii ardeleni şi munteni formele cu diftongii *ea* şi *ia* s-au extins de la pers. 1 sg. şi pl. şi la pers. a 3-a sg. şi pl., deci: *făceam, făcea, tăiam, tăia* au atras şi pe *făcei, făceţĭ, tăiei, tăieţĭ*.

Având în vedere că graiul din Vrancea prezintă pe *ea* şi *ia* transformaţi în *e* numai dacă după aceşti diftongi urma poziţie moale (*ti fâşei, ti punei*), iar în rest se păstrează (*sî plătia, didia*), profesorul G. Ivănescu ajunge la concluzia că graiul despre care este vorba ne apare ca unul intermediar între cel moldovean şi cel muntean. Cu cel muntean are comun terminaţia imperfectului la persoanele 1 şi a 3-a singular şi plural, iar cu cel moldovean, terminaţia imperfectului la persoana a 2-a singular şi plural. Prin urmare, graiul vrâncean prezintă forma originară, fără fenomene de analogie, atât a graiului moldovenesc, cât şi a celui muntenesc. Or, această situaţie arhaică nu o putea prezenta decât un grai care se afla la mijloc, între cele două dialecte. În acest caz, nu mai avem a face cu un fenomen care să caracterizeze vreunul din cele două dialecte, moldovenesc, respectiv muntenesc, ci cu un stadiu străvechi, de la care s-a abătut atât dialectul moldovenesc, cât şi cel muntenesc. De aici rezultă şi alte concluzii: 1. prin caracterul său arhaic, graiul vrâncean trebuie exclus atât dintre graiurile munteneşti, cât şi dintre cele moldoveneşti şi 2.: caracterul arhaic al graiului vrâncean nu s-a putut menţine decât datorită poziţiei sale intermediare între cele două dialecte. Şi cum acesta merge când cu

Scanned with OKEN Scanner

cel moldovean, când cu cel muntean, el nu poate fi considerat decât unul de tranziţie între cele două dialecte.

Constatând că în graiul din Vrancea, uneori, labiodentala *v* se palatalizează la *ǵ* şi nu la *ý*, ca în graiurile moldoveneşti de sud, G. Ivănescu ajunge la concluzia că în acest caz avem a face şi cu unele graiuri ardeleneşti de sud, clasificate, de obicei, la dialectul muntean. Profesorul nostru atrage, totodată, atenţia asupra faptului că şi graiurile munteneşti care au *ǵ* pentru *v* palatalizat sunt la origine tot ardeleneşti. Sunt aduse în discuţie apoi şi alte fenomene fonetice, sporadice, care îndepărtează graiul din Vrancea de cele dintre Zeletin şi Prut: *ńerlî* faţă de *ńirlî, ńegru* (cu *n* palatalizat), *pî* "pe", *dî* "de", *pîntru* "pentru" etc. Alte fenomene sunt comune cu cele din părţile nordice şi nord-vestice ale dialectului dacoromân, adică cu cele din dialectul crişean-maramureşean, cum ar fi: prezenţa unui *-u-* epentetic între forma de infinitiv scurt şi auxiliarul de condiţional-optativ, în locul terminaţiei *-re* a infinitivului lung (*da-u-ar Domnu*), existenţa unui *r* vibrant (*ră, răsi, răli, carră*), formarea conjunctivului perfect din *sî h'i* + participiul trecut feminin terminat în *-î* (> *-ă*) (*sî h'i ştiutî ieu carti*). Pornind de la forma *pănătuşu gîtului* "omuşor", înregistrată în ALR, I, vol. I, h. 33, din punctul 594, în loc de *părătuş*, deci cu o falsă regresie, G. Ivănescu se întreabă dacă graiul putnean nu a cunoscut altădată şi fenomenul rotacismului.

Luând în considerare stadiul actual al graiului vrâncean, profesorul G. Ivănescu conchide următoarele: acesta nu se încadrează perfect nici între cele muntene, nici între cele moldovene, dacă înţelegem termenii moldovean şi muntean în sensul lor obişnuit, determinat de limitele provinciilor în discuţie, cât şi în sensul larg, dat lor de Philippide, ci este un grai de tranziţie între cele două dialecte.

Caracterul de tranziţie al acestuia este dovedit în următoarele două feluri:

1. Graiul din Vrancea posedă atât unele particularităţi ale dialectului moldovenesc pur sau cu ardelenisme, cât şi particularităţi ale dialectului muntenesc.

2. Graiul din Vrancea prezintă astăzi faza mai veche de la care s-au abătut atât dialectul moldovenesc cât şi cel muntenesc. El este un

Scanned with OKEN Scanner

grai de trecere şi faţă de graiurile de tip muntean din Ardealul de sud. El prezintă însă şi unele fenomene care caracterizează Ardealul de la nord de Târnave şi dialectul crişean-maramureşean, aşa încât graiul vrâncean nu este numai unul de tranziţie ci şi un grai intrus.

Faptele de grai intrus nu se găsesc în toată Vrancea, ci numai în unele localităţi, unde, după toate probabilităţile, avem a face cu veniţi din părţile dialectului crişean-maramureşean şi al celui ardelean propriu-zis.

În general, însă, trebuie să socotim graiul din Vrancea ca unul de tranziţie între dialectul muntean şi cel moldovean. Prin tranformarea africatei *ĉ* în fricativa *ŝ*, auxiliarul *o* pentru *a* şi *au* etc., el se separă net de dialectul din Ardealul de sud şi Muntenia, iar prin palatalizarea lui *v* la *ǵ* şi prin iotacizarea verbelor (*văz, crez* etc.) el se separă net de graiul moldovenesc propriu-zis. Uneori, el se separă net şi de graiul din fostul judeţ Bacău şi mai rar şi de cel din vestul fostului judeţ Putna.

Studiul despre graiurile moldoveneşti de sud al profesorului G. Ivănescu este un model de cercetare până în cele mai adânci straturi ale limbii române. El răspunde unei cerinţe pe care marele nostru dascăl o formula câţiva ani mai târziu în *Istoria limbii române* şi anume: "Cercetătorii originii românilor trebuie să încerce a descoperi sub actuala grupare a dialectelor române gruparea lor iniţială, gruparea din epoca românei primitive sau de la începutul acestei faze a limbii noastre. Acest lucru este posibil numai pentru că actualele dialecte române, care la început se grupau cu altele decât cele cu care se grupează în prezent, au păstrat o parte din asemănările străvechi cu alte dialecte"[209].

[209] ILR, p. 322.

Scanned with OKEN Scanner

ELEMENTE MEGLENOROMÂNE ÎN VOLUMUL *"POVEŞTI POPULARE ROMÂNEŞTI" DE CRISTEA SANDU TIMOC*

Cristea Sandu Timoc (născut la 8 sept. 1916 în Zlocutea, R.F. Iugoslavia) este cel mai cunoscut culegător contemporan de folclor de la românii din valea Timocului (Iugoslavia), regiune cercetată anterior şi de Vuk Karadžić, Emil Picot, G. Weigand, G. Giuglea şi G. Vâlsan, Emil Petrovici şi Ioan Pătruţ (vezi Iordan Datcu şi C. Stroescu, *Dicţionarul folcloriştilor. Folclor literar românesc*. Cu prefaţă de Ovidiu Bârlea, Bucureşti, EŞE, 1979, p. 388-397; Ovidiu Bârlea, *Istoria folcloristicii româneşti*, Bucureşti, EER, 1974, p. 550).

După ce a publicat volumele *Poezii populare de la românii din valea Timocului*, în 1943 (pe când era student în drept la Bucureşti) şi *Cântece bătrâneşti şi doine*, în 1967, care conţin mai ales balade şi lirică populară, în 1988, Cristea Sandu Timoc a reuşit să dea la lumina tiparului, în cunoscuta editură bucureşteană Minerva, ampla culegere *Poveşti populare româneşti*, "o carte reprezentativă şi expresivă a tuturor genurilor şi speciilor prozei populare româneşti, [...] prezentându-le într-o proporţie echilibrată, corespunzător ponderei pe care o au în realitatea folclorică general românească..." (*Introducere*, p. 4).

Culegerea basmelor s-a făcut într-un timp mai îndelungat, începând din 1933, în mai multe etape până în 1980. Zona din care provine materialul folcloric este formată de spaţiul satelor româneşti din valea Timocului din stânga şi din dreapta râului, din Serbia şi Bulgaria.

După cum mărturiseşte autorul însuşi în *Notă asupra ediţiei* (p. XX), o parte a poveştilor au fost auzite în copilărie de la membrii familiei sale sau de la bătrânii satului, pe care Cristea Sandu Timoc le-a consemnat mult mai târziu, repovestindu-le cât mai apropiat de

Rosetti, Al., 2, 14, 33, [illegible], 39, 267, 323, 349, [illegible], 374, 377, 378, 379, 380, [illegible], 386, 398, 431
Russu, I.I., 37, 431
Rusu, Grigore, 50, 67, 349, [illegible], 372, 429, 432
Sala, 204, 252, 265, 289, 398
Sandu Timoc, Cristea, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 415, 416, 418, 419, 420
Sădeanu, Florența, 12, 90, 104
Sârbu, Richard, 215, 216, 218, 219, 221, 224, 225, 228, 229, 230, 232, 234, 235, 237, 239, 244, 245, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 272, 274, 277, 278, 279, 281, 282, 293, 294, 294, 297, 299, 304, 431
Scărlătoiu, Elena, 238, 239, 247, 262, 293, 302, 431
Scheludko, D., 13
Schlimpert, Gerhard, 62
Schramm, G., 17
Schütz, Joseph, 77
Scriban, Aug., 272, 376, 380, 381, 383, 431
Şerb, I., 372
Şerban, Vasile, 426
Simionese, Vasile, 105
Skok, Petar, 6, 9, 24, 39, 62, 76, 222, 223, 226, 231, 232, 233, 236, 241, 242, 244, 252, 257, [illegible], 264, 265, 270, 272, 278, 279, 294, 295, 431
Slujanschi, Dan, 16, 40
Sobolevskij, A.J., 21
Sperantia, Th., 403
Stempel, Wolf Dieter, 216
Stoicescu, Nicolae, 1
Stroescu, C., 407
Stroia, Mircea, 61
Suciu, Coriolan, 54, 56, 57, 60, 61, 62, 68, 69, 92, 129, 137, 151, 158, 164, 166, 169, 431
Sufleţel, Rodica, 24, 38, 189, 426
Sulzer, Frantz Joseph, 2
Šafarik, P., 19
Şăineanu, Lazăr, 376, 377, 431
Şuteu, Valeriu, 376
Tamás, L., 2, 99, 106, 114, 431
Tănase, E., 28, 51, 73, 153
Ţara, Vasile, 153, 353, 368, 398
Teaha, Teofil, 51, 63, 376, 377, 429, 432
Teodorescu, Maria, 375
Tiktin, H., 226, 313, 432
Timoc, 421, 422, 423
Tocilescu, Grigore, 375, 378, 379
Todoran, Romulus, 12, 86, 116, 126, 204, 205, 332, 337, 338, 343, 432
Toma, Ion, 189, 193, 195, 203, 204
Tomaschek, Wilhelm, 18, 19, 27, 134
Tomici, Nina, 413, 415, 432
Toropu, [illegible], 42

autenticitatea folclorică şi de graiul popular, însă majoritatea naraţiunilor populare au fost înregistrate "direct de pe teren la dictarea povestitorilor, în text autorul neintervenind în nici un fel" (p. XX). Culegătorul menţionează, totuşi, că unele texte i-au fost trimise "în ţară, scrise de mână, cu litere chirilice, de povestitorii înşişi", texte pe care s-a străduit să le transpună cât mai fidel faţă de modalitatea artistică şi lingvistică a originalului.

Populaţia românească din valea Timocului vorbeşte dialectul dacoromân (cu variantele oltenească şi bănăţeană). *Poveştile* lui Cristea Sandu Timoc sunt scrise în dacoromână literară în care străbat unele particularităţi regionale, mai ales lexicale, dar şi unele fonetice şi morfologice. Ultimele pot fi uşor depistate din *Anexa* A (p. 361-379) care cuprinde texte dialectale (naraţiuni, proverbe, ghicitori) culese şi transcrise fonetic, cu semne diacritice, de profesorul Ratomir Marcovici.

Nu ne propunem să zăbovim aici asupra idiomului romanic vorbit în stânga şi în dreapta Timocului (populaţie care îşi spune români şi pe care sârbii şi bulgarii o numesc vlahi) aşa cum apare acesta în colecţiile lui Cristea Sandu Timoc (o vom face cu alt prilej), un grai frumos popular "amintindu-ne de particularităţile lingvistice ale Olteniei şi Banatului, ţinuturile româneşti nord-dunărene cu care s-au aflat permanent într-un strâns contact" (p. XIX), ci vom stărui asupra unor particularităţi specifice dialectului meglenoromân, pe care le-am extras din câteva texte culese de Cristea Sandu Timoc de la doi informatori meglenoromâni. În colecţia de *Poveşti populare româneşti* a lui Cristea Sandu Timoc au fost introduse şi câteva basme şi legende culese de la doi meglenoromâni, ambii originari din Liumniţa. Cei doi informatori sunt Zloici Dionisie de 72 de ani, respectiv Manca Dumitru, de 65 de ani. Piesele meglenoromâne de la cei doi subiecţi au fost culese în 1960. De la primul provin basmele *Geamfichia şi cei nouă fraţi* (p. 54-56), *Cerbul ţermecat* (p. 45-48), *Moara lui Şerban* (p. 272-275) şi snoava *Păcală şi taica popa* (p. 291-293), iar de al doilea *Împăratul cu doi feciori* (p. 28-31), *Trei flăcăi săraci* (p. 194-196), *Împăratul îngrijorat* (p. 242-245), *Gingăraşul* (p. 253-256) şi *Împăratul Constantin cel Mare* (p. 348-350).

Scanned with OKEN Scanner

Piesele folclorice de mai sus sunt transpuneri în dacoromână în care "s-au strecurat" o serie de termeni şi forme meglenoromâne, din păcate, unele redate astfel încât în "dosul" lor nu se mai pot recunoaşte decât cu foarte mare dificultate formele autentice. Scoaterea lor la lumină ni se pare cu atât mai necesară cu cât volumul nu dispune de un *glosar* sau de unele note absolut necesare pentru înţelegerea textelor, nu numai a celor provenite de la informatorii meglenoromâni, ci şi de la cei ce vorbesc graiurile dacoromâneşti timocene (de nuanţă bănăţeană sau oltenească). În afară de aceasta, ele sunt surse şi dovezi noi ale existenţei termenilor şi formelor respective în dialectul meglenoromân (mai puţin cercetat în comparaţie cu celelalte două variante fundamentale româneşti sud-dunărene: dialectele aromân şi istroromân).

Nu discutăm aici dacă piesele respective îşi aveau locul în colecţia aceasta a lui Cristea Sandu Timoc, meglenoromânii neaparţinând azi nici geografic zonei pe care o investighează Cristea Sandu Timoc (ei aflându-se în regiunea Meglen din nordul Salonicului, la graniţa dintre Grecia şi Macedonia, Liumniţa fiind situată în Grecia), nici din punct de vedere lingvistic (graiul timocenilor aparţinând dialectului dacoromân, iar cel din Liumniţa, dialectului meglenoromân).

Cristea Sandu Timoc nu ne avertizează nici în *Introducere*, nici în *Notă asupra ediţiei* că a cules şi texte meglenoromâne. De aceea, primul cuvânt care ne-a frapat şi ne-a determinat să căutăm în lista informatorilor localitatea în care acesta circulă a fost *agru* "ogor", "ţarină", "teren cultivat" (la pl. *agri* < *agre*), pe care l-am întâlnit de patru ori în basmul *Geamfichia şi cei nouă fraţi*.

Termen panromanic (vezi TILR, II, p. 111), lat. *ager*, devenit în rom. *agru*, considerat printre cuvintele de origine latină cu cea mai mare frecvenţă în româna comună (*Ibidem*, p. 294) şi continuat în toate dialectele româneşti (ar., megl., dr. *agru*), cu excepţia celui istroromân, a pierdut teren în dacoromână, unde a fost exilat la periferia vocabularului din cauza concurenţei unor sinonime mai viguroase precum *câmp, ogor, ţarină, holdă* (vezi V. Frăţilă, *Rom.* ***agru*** *(soarta unui cuvânt)*, în AUT, XXVII, 1989, p. 71-77), nu ştiam să se fi păstrat şi în graiul românesc din zona Timocului.

Scanned with OKEN Scanner

Dar iată contextele în care apar cele patru atestări ale lui *agru* în cartea lui Cristea Sandu Timoc.

"Când fraţii lui erau plecaţi, unii la *agri*, alţii la vinuri[210] la lucru, puse pe Giamfichia pe cal şi plecară amândoi în Grada Limonia unde o lăsă pe soru-sa la o casă mare, unde trăia un flăcău chipeş şi voinic nevoie mare, dar care se omora după Giamfichia, fiindcă şi ea era chipeşă şi frumoasă" (p. 54).

"Tot mergând ei au ajuns la *agrile* lor şi când fata le văzu pârloază[211] întrebă: – Frate dragă, de ce toate *agrile* noastre so pârloază" (p. 55)[212].

"– Soră dragă, eu când te-am dat pe tine fără să întreb fraţii, a intrat cearta între noi şi case făceam. Am lăsat atunci *agrili* şi vinurili (sic!) la o parte" (p. 55).

În ceea ce-l priveşte pe megl. *agru*, mai adăugăm că în acest dialect el este, ca şi în celelalte două variante fundamentale româneşti care îl păstrează, de genul neutru (cf. ar. *agru*, pl. *agre*, cf. şi varianta *agur*, s.n. cu pl. *agăre* < *agure*; dr. *agru, agre*, cu variantele *agur, agor*, deşi în lat. era de genul masculin *ager, agri* (< *agre*), având semnificaţia de "ogor, ţarină". Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 9, îl dă în următoarele contexte extrase de el din vol. al II-lea al monografiei sale cu acelaşi nume: "Si dusiră la *agru*". Cuvântul apare şi în două toponime compuse: *Agri-Dumtše* şi *Agrili-al-Iaică*, nume de locuri din apropierea satului Huma, comunicate savantului aromân de Taşcu Papatanase, originar din Huma.

---

[210] Citeşte *viñuri* (pl. lui *viñe* "vie" < lat. *vinea*). Cf. *un pădar... vegl'a viñurli* "un păzitor... păzea viile", la Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 327.

[211] Cf. megl. *părloagă* s.f., cu pl., probabil, *părloazi* < *părloaze* "pământ nelucrat de 5-6 ani" (< v. sl. *prělogŭ*) la Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 215.Aici termenul are sensul de "pustii, lăsate în paragină".

[212] Citeşte *sa* sau *săn părloazi* "sunt pârloage". Cf. megl. *sa* pers. 3 pl. a verbului *iri* "a fi", la Capidan, *Meglenoromânii*, I, p. 171-172. *Sa* < bg. *să*, iar *săn* < *sănt* (< lat. *sintunt*). Vezi şi Capidan, *Meglenoromânii*, III, s.v. *sam* "sunt" (p. 255-256).

Scanned with OKEN Scanner

Dintre termenii meglenoromâni "strecuraţi" în cartea lui Cristea Sandu Timoc, care, după cum spuneam, nu are nici un glosar, redăm aici în ordinea apariţiei lor în volum începând cu povestea *Cerbul ţermecat*:

SIRBES, vb. IV "lucrez, muncesc" (< lat. *servio, -ire*): "Bărbatu era leneş şi nu *sîrbea* la ţarină ca toată lumea..." (p. 45). În meglenoromână însă *i* secundar, provenit din *e* neaccentuat, nu trece la *î* după *s*.

BALTIIĂ, s.f. "secure, topor" (< bg. *baltija*) (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 32-33): "... puse doi oameni cu *baltiile* ca să taie plopul..." (p. 47).

NEAC, s. în loc. adv. *un neac* "un pic, oleacă, puţin, nitel" (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 167 s.v. *leac*): "Aşa plecară ei acasă la împăratul şi-i spuseră că mai este de tăiat încă *un neac* şi cade plopul mâine dimineaţă" (p. 47); "Tăiară ei, tăiară şi seara mai rămase încă *un neac* şi plopul se prăvălea" (p. 47).

PODNIŢĂ, s.f. "tavă de pământ pentru coacerea pâinii" (< bg. *podnica*) (Capidan, *Meglenoromânii*, III, pl. 228): "Luă de acasă *podniţa* pentru copt pâine şi făcu focul la tulpina plopului" (p. 47).

BACICĂ, "sărut" (formă suspectă): "Baba râse de bucurie, iar împăratul cu oştirea sa ieşi din pădure, prinse fata şi-i dădu o *bacică* (sic!) de bucurie" (p. 48). Cf. *batšcu*, vb. I. "sărut", *baş* "sărut" (Ţârnareca, Huma) < lat. *bassio, -are* + *mutšcu* "muşc" (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 35, 36).

SĂ VIASCĂ, "să reînvie, să trăiască": "ceru voie de la Dumnezeu ca după trei ani să-l lase *să viască* şi să se întoarcă pe pământ să vadă pe soru-sa" (p. 55). Cf. megl. *ghiţes*, vb. IV "trăiesc, vieţuiesc" şi "*anghiţes* "înviez", derivate din *ghiu, -iă*, adj. "viu, cu viaţă" < lat. *vivus, -a, -um* (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 139).

ANGUNISES, vb. IV refl. "mă grăbesc" (< 'αγωνιεομαι cf. şi arom. *aγuńisescu*), se recunoaşte cu greu în forma *mă îngurisesc*: "- Soră dragă, să mă ierţi că nu pot veni la căşile tale, că eu tare mult *mă îngurisesc*, că mama suflet trage" (p. 55).

CHINISES, vb. I "pornesc" < κινω (aorist 'εκινησα) cf. ar. *ankinisescu* la perf. simplu, pers. 3, pl. *chimisira* în loc de *chinisiră*:

"- Geamfichia, vii colea pe calul meu şi cât mai curând să plecăm ca să apucăm pe mama cu suflet. Ea încălecă pe cal şi *chimisira*!" (p. 55).

MIRUSES, vb. IV "miros", pers. a 2-a sg,. indic., prez. *miruseşti* (< mbg. *mirisam* < gr.; Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 192): "- Frate! De ce *miroseşti* a pământ?" (p. 55).

PRICĂJQS, vb. IV "vorbesc, convorbesc, spun" (< bg. *prikazvam*), folosit de culegător la diateza reflexivă, confundat cu rom. *a se necăji*: "Peste noapte se abate din cale o vulpe, un lup şi o ursoaică, intră în moară şi stau la taifas. Stau ciuci pe coadă şi *se necăjeau* (sic!) ce isprăvi au mai făcut fiecare. Mai întâi vorbi vulpea" (p. 273). Verbul apare însă şi în formă apropiată de cea autentică: "Sara se strânseră păcurarii pe lângă foc şi fiecare începu *să pricăjească* cum se pricepe şi cum îl taie capul" (p. 273).

BIL'UC, s.n. pl. *bil'uts* "turmă, grămadă, număr mare" (< tc. *beuluk*), cf. şi arom. *buluke*, apare de mai multe ori în formele greşite *bilinc* (p. 273, rândurile 14, 28) şi *bilionc* (p. 275, rândul 12): "Atunci lupul, flămând, se scula zicând: – Dacă e aşa plec la *bilincu* de oi al lui Lugopci să mănânc o oaie stearpă şi grasă" (p. 273).

URSOAŃĂ, variantă a lui *ursă* "ursoaică" < *ursă* (< lat. *ursa, -am*) + suf. *–oańă* e redată sub forma *ursoane*: "Auzindu-l *ursoanea*, îi zise" (p. 273).

IAVUR, s.m. "platan care creşte prin văi" (< bg. *iavor*), cf. şi toponimele *Iavur* de la Huma, Lugunța, Cupa, Oşani, Nănta (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 153), apare la Cristea Sandu Timoc la declinarea a III-a: *iavore*: "Auzindu-l ursoanea îi zise lupului:

– He-hee! şi eu mă duc la un *iavore* mare, în câmpul de la Voinița, să mănânc miere cât pot" (p. 273).

TĂGĂRDŽIC, s.m. "tăgârță, traistă sau sac mai mic" (< tc. *tagarğuk*) (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 288) este transformat de folcloristul nostru în *tăgârcioc*: "– Feciorule, este-n pod un *tăgârcioc* plin cu bani pitulat de hoți. Du-te ia sacul de poli..." (p. 273).

CHISEM, s.m. "țap cu clopot care merge în fruntea turmei, înainte" (< mbg. *Kjusem*) devine la Cristea Sandu Timoc numele unui berbec: "mergi la bilincu Lugopci şi cere-i să-l junghie pe *Chisem* berbecul..." (p. 273).

Scanned with OKEN Scanner

CRASTĂ, s.f. "râie", adj. "râios, râioasă" (< bg. *krasta*) (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 80): "cere-i să-l junghie pe Chisem berbecul, să-i iei măduva din cap şi să mergi cu ea la fata împăratului s-o lecuieşti de *crastă*" (p. 273).

IZMICHIAR, s.m. "servitor, slugă" (< bg. *izmekjar*) (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 159 s.v. *izmet* "serviciu") apare "mutilat", în formele: *izuichiori* (pl.): "Feciorul, văzu cum vin pe drum doi oameni şi el porunci la *izuichiori*" (p. 274); "*Izuichiorii* aşa făcură precum li se poruncise" (p. 274); şi *izuichiorii* (pl. articulat): "– Să vie la mine-n odaie! zise feciorul şi *izuichiorii* îi aduseră pe cei doi oameni" (p. 274).

CIORBAGIIĂ, *ciorbăgiţiă*: la Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 99, s.v. *tšorbă: tšorbadžiiă, tšorbadžţiă*, s.m. "fruntaş, notabil" este "stâlcit" în *cirbăgoaia*: "Să-i spunem la *cirbăgoaia*, să vedem ce zice? Se duseră la stăpân şi-i spuseră că cei doi călători plâng că numai pe ei îi ţin închişi în odaie" (p. 274).

SAM "sunt", forma cea mai răspândită a ind. prez. pers. I sg. de la verbul *iri* (< bg. *sam*, alături de care G. Weigand, *Vlacho-Meglen, eine ethnographisch-philologische Untersuchung*, Leipzig, 1892, p. 43 dă şi forma *săm*, despre care Capidan, *Meglenoromânii*, I, p. 171, spune eu n-am putut-o auzi"), apare la Cristea Sandu Timoc *sîm*: "Eu *sîm* fratele cela mic" (p. 274).

ISTINA, adv. "adevărat, într-adevăr" (< bg. *istina*) este redat în forma *stina*: "Vrem să ne spui *stina* di unde fiseşi [în text *tise-şi*] tu vuţia cesta..." (p. 274).

PARĂ, s.f., pl. *pari*, artic. *parili* "para, ban" (< tc. *para*), cf. şi arom. *pară* (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 214) (pentru etimologie cf. însă maced. *pára* 1. "*pará*, a suta parte dintr-un dinar" 2. "monedă" etc. (Mile Tomici, *Dicţionar macedonean-român*, Bucureşti, EŞE, 1986, p. 556) este redat prin dacor. *parali* (formă neaccentuată): "– La moara lui Şerban la aflai *parali*" (p. 275).

UBIDIRĂ, pers. 3 pl. a perf. simplu indic. al verbului *ubides* "caut, cercetez, întreb" (< mbg. *obiduam* (bg. *obiždam*) (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 312): "Intrară în moară şi *ubidiră* ca să afle banii şi să se îmbogăţească şi fratele cel mic" (p. 275).

Scanned with OKEN Scanner

LISIŢĂ, s.f. "vulpe" (< bg. *lisica*) (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 171), redat printr-o greşeală de tipar *lişiţă*: "Peste noapte veni iar *lişiţa* (sic!), lupul şi ursoaica şi începură să se plângă că nu mai găsesc de mâncare.

– Lupul o întrebă pe *lişiţă*: (sic!).

CUCOT, s.m. "cocoş" (p. 275) (cf. şi ar. *cucot*), este redat sub forma *cocot*: "Când era *cocotu* pi grindă, o duceam bine" (p. 274).

LAG, vb. I "alerg" *Voi să lăgats. Pots si laz tu? Lagă că cǫn casa-l'-tsi prinsi. Lagă!* (aleargă!) < lat. *allargo, -are* < *largus*, cf. şi ar. *alag* (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 164), la pers. 3 sg. şi pl. *lagă* "aleargă", este transformat în *leagă*!: *Leagă* conii di pi mini di mi rup! (p. 275).

CǪN, adv. "când" (< lat. *quando*) apare sub forma *caum*: "*Caum* stătea Chisem berbece la bilioncu (sic!) Lugopci oi sterpe mâncam" (p. 275).

SURUMAŞ (variantă a lui *sirumaş*), pl. lui *surumá* (*sirumá*) "sărac" (< bg. *siromah*) (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 267): "Au fost trei fraţi *surumaşi* într-un cătun şi nu aveau nici de mâncare, nici de purtare" (p. 291).

UGUDES, vb. IV, însemnând 1. "nimeresc", "ghicesc", 2. "arunc, azvârl, dau în cineva, lovesc" (< bg. *ugadjavam*) (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 313), apare sub forma *ogodi*, refl. la conjunctiv prez. pers. 3 pl.: *să ne ogodim* cu sensul "să ne tocmim", "să ne învoim, să ne înţelegem": "– Atunci *să ne ogodim* şi cât ceri?

– Eu nu mă tocmesc, ci mă bag argat pe degeaba" (p. 291).

ANVIRIN (*nvirin*), vb. I, refl. "mă supăr, mă mâhnesc, mă întristez" (< *virin* "supărare, mâhnire" < lat. *venenum* (cf. ar. *virin*), la pers. 3 sg. indic. prez.) apare redat grafic prin *se imserină*: "– Da, pe gratis! Numai una să ne învoim, cine *so imserină* să-i scoatem o talpă de opincă din spate, fără supărare" (p. 291), deşi chiar pe aceeaşi pagină verbul apare şi sub forma dacoromână "corectă": "– Cum, părinte, *te înveninaşi* pe mine?".

PĂRTALI, s.f. "strai, ţol, zdreanţă" (< tc. *partal*) (cf. şi arom. *părtal*) (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 216), probabil printr-o greşeală de tipar a fost redat prin *părţale*: "Îşi adunară toate boarfele în

doi saci mari şi la cântatul cocoşilor fugiră cu voia lui Dumnezeu, unde-o da sorocu şi norocu. Păcală auzi tot ce pregăteau pe sub ascuns stăpânii şi înainte de cântatul cocoşilor aruncă *părţalele* afară şi intră el în sac" (p. 292).

PICNI (< bg. *piknah*), perf. simplu, pers. 3 sg. al lui *picăies*, vb. IV "bag, vâr, înfig, împing" (< mbg. *pikam*) (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 220, s.v. *picăies*), are, în textul lui Cristea Sandu Timoc, sensul "împinse": "Peste noapte se sculă Păcală, puse preoteasa la margine, iar el se culcă la mijloc. Când se deşteptă popa o *picni* pe preoteasă; preoteasa-l *picni* pe Păcală care se rostogoli-n apă şi se-necă!" (p. 293).

Pe lângă elementele lexicale de mai sus pot fi enumerate şi următoarele, unele comune cu dacoromâna (mai ales cu unele graiuri de vest) şi cu aromâna.

MUIERE s.f. "femeie, soţie" (p. 45) (< lat. *mulierem*).

A SE DEŞTEPTA, vb. I "a se trezi" (cf. megl. *dişte*t, vb. I, Deştept, (refl.) mă deştept: *Io din son mi dištitai* "eu din somn mă deşteptai" — Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 113): "Deşteaptă-te, feciorule, că azi ai să te duci să paşti porcii la munte la jir şi la ghindă" (p. 292).

CĂRBUNAR (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 60, s.v. *cărbuni*): "Deodată *cărbunarii* auziră un strigăt..." (p. 243).

CHIRIGIU, s.m. pl. *chirigii*: "În vale pe un drum bătut de călători şi cară treceau nişte *chirigii* cu o caravană de cămile încărcate cu cărbuni" (p. 243). Cf. megl. *chirădžiiă*, s.m. "chirigiu" (< tc. *kiraği*). Din bg. *kiragija* (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 70), cf. şi maced. *kiradžija*, s.m. pl. *-ii* 1. "chiriaş", 2. "cărăuş", 3. "chirigiu" (reg.) la Mile Tomici, DMR; idem, DRM, s.v. *chiriaş* (s.v. *chirigiu* şi *cărăuş* Mile Tomić nu mai dă şi forma *kiradžija*).

CĂMILAR: "Săriră chirigiii de pe cămile, dezlegară mireasa spânzurată ascunzând-o în cocoaşele cămilei[...]. Când se-ntoarse comitul şi văzu că fiica-mpăratului e scăpată, turbă de mânie şi se gândi: *cămilarii* aceia, trecând au dezlegat-o..." (p. 242). Cf. la Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 57 *cămilar*, s.m. = *cămilar*. *Un*

Scanned with OKEN Scanner

cămilar discărcǫ turlii antiriur "un cămilar a descărcat tot felul de mărfuri (ţesături) < *cămilă* < bg. *kamila* (arom. *cămilă*).

CUMIT, s.m. "comitagiu, tâlhar, hoţ, fur": *Cumiţil' lară să-l' cluputească pristi casă* (< mbg. *komit*, arom. *cumit*) – Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 85), apare la Cristea Sandu Timoc fie de declinarea a II-a, *comit*, fie de a III-a, *comite*, ambele cu pl. *comiţi*: "*Comitul* care scăpase cu viaţă, turba de necaz..." (p. 243); "*Comitele* n-avea nici tată, nici casă" (p. 243); "– Bine, fată, bine trăim, dacă nişte *comiţi* nu ne-ar fura tot avutul" (p. 243); "Ştiţi voi unde este peştera *comiţilor*?" (p. 243).

GINGĂRAŞ, s.n. "clopot de tinichea": "Ce să facă acum, ca să doarmă liniştit şi să nu se audă *gingăraşul* de la gâtul boilor? Să ia *gingăraşul* şi săcuiul cu merinde şi să-i atârne de creanga unui pin verde stolos, la umbra căruia adormi, ca să-şi încheie somnul cel dulce întrerupt de către stăpân" (p. 253). Sub această formă termenul nu este atestat în meglenoromână. Cf. însă megl. *dzingă*, s.f. "tinichea". *Sodur di ğingă* "vase de tinichea" ALR 4120 < bg. *čingo* (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 150). Pentru formaţie, cf. maced. *klopotarec* "clopot" < *klopot* + suf. *-arec*, de unde în megl. s-a putut înlocui *-ec* din suf. *-arec* cu *-aş: -ăraş, gingăraş*.

ICHIM, s.m. pl. *ichimi* "medic": "Când la poarta împăratului, văzu înghesuială de *ichimi*, unii intrau, alţii ieşeau, ca s-o vindece pe fată de crastă şi nu puteau" (p. 273). Cf. Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 153: *ichim* < tc. *hekim: S-mi duc lă ichim* "o să mă duc la medic".

PALĂ, s.f. "velinţă, aşternut de sub şea la cal". *Punimună pală di lǫnă* ALR 1119; ar. *apală* (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 212): "– Cât ceri pe această *pală*? – Una liră, stăpâne, că aşa mi-o spus fiica mea" (p. 244).

SĂCUI (cf. megl. *săcul', sicul'* s.m. = "traistă, traistă mică" (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 254 s.v. *sac*): "... pinul crescuse copac mare, iar *săcuiul* cu gingăraşul atârnau sus de tot..." (p. 253).

LEMNAR (cf. megl. *limnar* s.m. = lemnar, la Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 169, s.v. *lemn*): "am să merg la *lemnar* să-i cer baltia şi am să te tai!" (p. 254).

Scanned with OKEN Scanner

CUTE "gresie": "aruncară *cutea* şi se făcură în urma lor mici plăci care smâcâiau" (p. 46). Cf. megl. *cuti*, s.f. *Cute. La un cutsǫt,ună cuti* (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 91).

CĂTUN "sat, comună, cătun", prin frecvenţa cu care apare este un termen megl. nu dacor. (cf. p. 292).

Semnalăm în continuare câteva fapte de semantică. E vorba, în special, de unele cuvinte de origine latină sau formaţii româneşti din elemente de origine latină care în megl. au dobândit sensuri deosebite (unele evoluţii semantice fiind identice cu cele din idiomul românesc cel mai apropiat de acesta, cel aromân):

DISFAC, vb. I, refl. "cobor, mă dau jos", aici "descalec, mă dau jos de pe cal": "Soră *să te desfaci* de pe cal şi să te duci la vechile porţi de la casa noastră" (p. 55). (Cf. la Capidan, *Meglenoromânii*, III, s., p. 124 s.v. *tac*: "*distac* (< lat. *distacio, -ere*, vb. III, numai la Ţârnareca = desfac, deschid..." (refl.) cobor, mă dau jos. *Si disteasi din tser* (se coborî din cer) ... . *Distǫ-ti di pri cal* (dă-te jos de pe cal)".

FECIOR, s.m. sg. şi pl., cu sensul pe care-l menţionează şi Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 127-128 s.v. *titšor* "prunc, copil (de sex bărbătesc) (< lat. *tetiolus, -um*): "Dar *teciorii* mai mici n-au de lucru şi-i spun..." (p. 46); "– Muiere, noi avem prea mulţi copii. Hai să punem un *ticior* să-l arănim, să-l junghiem şi să-l mâncăm" (p. 46); "*Feciorul* mai mic rămâne tot flămând" (p. 46); "Părinţii, când în vărsatul zorilor, văd că nu e fata şi *teciorul*. Speriat, tatăl plecă prin vecini întrebând: – N-aţi văzut *teciorii* noştri?" (p. 46); "– Tiii, un *ticior* aici! Ce cauţi, copile, în moara părăsită...?" (p. 273); "– Hei *tecior*, ce bacşiş pofteşti, că-mi lecuişi fata? Atunci copiul zise" (p. 274).

Sensul de "copil" al lui *tecior* apare şi în alternanţă cu sinonimul acestuia, care în megl. se găseşte mai ales sufixat: *copilaş* însemnând: 1. Copil. *Una l'a turiră tătšuńil', şi fesiră doi cupilaş din tustani* şi 2. Tânăr de la 15 ani în sus, tânăr bun de însurat. *Cupilaşu nu si culcă cu ea* (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 87 s.v. *cupiláş*) (vezi şi Candrea, *Glosar megleno-român*, GS, III, fasc. 1, p. 207 s.v. *cupilaş*). În megl., ca în unele graiuri dr., *cópil*, cu accentul pe *ó*, înseamnă "bastard" (vezi Candrea, *ibid.*, p. 202). Probabil, din această

cauză *copil* "fecior, copil" a fost abandonat, sau a fost "lărgit" cu suf. *-aş: cupilaş*.

FUGI, vb. IV "a pleca" are acelaşi semantism ca în aromână: "Când se crăpa de ziua (sic!)... vulpea, lupul şi ursoaica *fugiră* care încotro după treburile lor..." (p. 273); "– Uite, eram trei fraţi şi în timpul nopţii *fugiră*, iar pe mine mă lăsară adormit în pădure" (p. 273); "Copilul luă paralele şi *tugi* la bilincu (sic!) Lugopci (sic!)..." (p. 273); "Şi-i ridică un han frumos, unde lumea venea, bea, dormea şi *tugea*, fără să dea o para din buzunar" (p. 274); "– Toată lumea vine, mâncă, bea, *tuge* şi nu plăteşte şi numai pe noi ne închideţi" (p. 274); "– Să plecăm, popo... – Atunci *să fugim*, preoteasă, să scăpăm măcar nejupuiţi de vii" (p. 292).

SUFLET, s.n. "viaţă" mai ales în expresia *a trage sufle*t: "mama *sufle*t *trage*" (p. 55); "mama îşi dă sufletul, viaţa; mama moare" şi în locuţiunea adj. *cu sufle*t "viu, în viaţă": "– Să plecăm să apucăm pe mama *cu sufle*t" (p. 55); "noi să ne grăbim să vedem pe mama *cu sufle*t" (p. 55). Cf. la Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 288 s.v. *sutlu: Cu sufle*t *au tlǫ* = o găsi în viaţă.

TOTUNA, adv. "mereu, întruna": "... Însă de copii nu se lăsau şi *totuna* după ei... gata-gata să-i prindă" (p. 46). Termenul nu se găseşte la Capidan, *Meglenoromânii*, III, nici s.v. *tot*, nici s.v. *una*, dar el se află în arom. alături de variantele *tótuna, tótănă, totna: S' nu agărseşti si scrii totună* (să nu uiţi să scrii mereu) (T. Papahagi, DDA, p. 1189); *Pi la casa a moaşil'ei tută ḑua h'il'lu di-amiră n-calar şi totîna l'-ańurḑea muşat* (Pe la casa babei fiul de împărat mergea, trecea călare şi mereu mirosea frumos) (P. Papahagi, BA, p. 71).

TIMPURIU, -E, adj. (despre puici, găini) "tinere, fragede": "... eu dau târcoale pe lângă garduri şi mănânc la puici *timpurii*" (p. 273). (Cf. la Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 204 s.v. *timp: timpuriu, -ă*, adj. = timpuriu. *Dubim cu*ţ*urats timpurii si l'a putem vindiri mai scǫmp* "Câştigăm (facem rost) de gogoşi de mătase timpurii, să-i putem vinde mai scump".

Poveştile lui Cristea Sandu Timoc ne prilejuiesc nu numai consemnarea unor elemente lexicale meglenoromâne sau a unor semantisme specifice acestui idiom românesc sud-dunărean, ci şi

Scanned with OKEN Scanner

câteva fapte fonetice şi morfosintactice, înlesnite de faptul că uneori în text s-au insinuat pasaje întregi într-un grai aproape autentic meglenoromân, ca cele de mai jos:

"– Ţi faţim fratre (sic!) slă (sic!) junghem berbeţili ca să luăm parali (sic!) ceste?

– Tunţi slă (sic!) junghem!" (p. 273).

"– Di unde iţ?

– Noi im din Macedonia... L-am părăsit şi nu ştim ce si fasi?

– Eu sâm [sam] fratele cela mic!" (p. 274).

Dintre fenomenele de natură fonetică semnalăm:

1. Afereza lui *a* iniţial neaccentuat: *cuma* (= acuma), probabil cu o greşeală de tipar sau de dactilografiere în loc de *cmuă* variantă a lui *cmo* "acum" < lat. *eccum-modo* (vezi Capidan, *Meglenoromânii*, p. 73): "... *cuma* di nouă ani caut şi nu mai găsesc hrană" (p. 275); *vuţia* "avuţia", "bogăţia": "di unde fiseş [în text: *cum ţise-şi*] *tu vuţia* cesta" (p. 274). (Cf. la Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 11 s.v. *am: vutsiiă*, s.f. = avuţie); *tunţi* "atunci": "*Tunţi* slă (sic!) junghem!" (p. 273).

2. Închiderea lui *e* neaccentuat la *i* (de multe ori) şi în cuvintele neaccentuate în frază: "*Ţi si faţim* (p. 273) = ce se (= să) facem?; *berbeţili* [corect ar fi *birbeaţili* = berbecele] (p. 273); "*di iepure"; carnea di om; spune di ce* (toate la p. 46); *picurar* (p. 273).

3. Transformarea lui *ă* sau *î* accentuaţi în *ǫ* (la Cristea Sandu Timoc notat *o*): *să plongă* (p. 274) sau chiar în *a*: *campu di Voiniţa* pentru *cǫmpu di Voiniţa* (p. 273); *conii* (= *cǫinil'i*) *mi rup* (p. 275).

4. Păstrarea lui *n* în articolul nehotărât fem. sau în numeralul fem. *ună* "o": "– Uite *ună* liră de aur..." (p. 244).

5. Transformarea lui *ă* sau *î* în cuvintele care încep cu segmentul *în-* în *a* închis [*ą*], la Cristea Sandu Timoc notat simplu: *a*: "*Anjură* la caravană strigând" (p. 244).

6. Dispariţia lui *h* primar sau secundar (provenit din palatalizarea lui *t*): *ai* = hai: "*Ai* să ni duţim şi noi! ziseră ei" (p. 274); dar şi "– *Hai*, picurari, mâncaţi acuma!" (p. 273); "– Di unde *iţ* = de unde (ɦ)iţ?; "Noi *im* din Macedonia = noi (ɦ)im din Macedonia". Uneori, *h* în elementele slave se transformă în *ɣ* ca în *praɣ* "praf, pulbere" (< bg. *prah*): "Când se apropie din picioare *prau* se-a-ardica

(sic!) şi din nor rouă cădea şi Geamfichia Pitimia la *horuri* danţuri trăgea" (p. 55). Am dat pasajul acesta ceva mai lung, pentru că în *horuri*, avem atestată forma de pl. al lui *or*, s.n. "horă" < mbg. *oro* (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 211). La Capidan, *op. cit.*, nu apare decât forma de sg. *or*. De data aceasta, dacă etimologia propusă de Capidan: mbg. *oro* este cea adevărată, avem a face cu apariţia neetimologică a lui *h* (între altele fie zis, *h* nu dispare totdeauna în megl., vezi exemple la Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 151).

7. Pentru că deja sub punctul şase am amintit de palatalizarea labiodentalei *ţ* la *ĥ* şi apoi de dispariţia acesteia din urmă, să notăm în continuare celelalte exemple în care labialele se palatalizează. Astfel *v* devine *ģ*: *ghiu* "viu": "– Doamne, ce nu am mai văzut, văzui mortul *ghiu* la poartă" (p. 55). *P* se palatalizează la *ќ*: *cheptar* "pieptar": "– Tu frate, aruncă *cheptaru*" (p. 40). Capidan, *Meglenoromânii*, III, nu înregistrează decât pe *chiept* "piept". De altfel, credem că informatorul sau culegătorul a greşit şi în loc de *chiaptin* [= *ќaptin* "pieptene" (< lat. *pĕcten, -inem*) primul a spus, iar celălalt a notat *cheptar* "pieptar".

8. Africata prepalatală *ĉ* se transformă în africata dentală palatală *ţi*: "*Ţi* si *faţim* (p. 273); *berbeţili* (p. 273) în loc de *berbeaţili* "berbecele", *tunţi* "atunci" (p. 273), *ni duţim* (p. 274).

9. În aceeaşi situaţie, corespondenta sonoră (când nu provine din *i* + *o* sau din *d* + *ió, iú*), trecând prin faza *dz*, devine *z*. Singurul exemplu cu două ocurenţe este *pârloază* "pustii, nelucrate" în loc de *pârloazi*, pl. lui *părloagă* s.f. "pământ care nu-i lucrat de 5-6 ani", ALR 5072 şi *părlóg* < paleosl. *prĕlogŭ* (Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 215).

Dintre particularităţile morfosintactice (destul de puţine în textele lui Cristea Sandu Timoc) putem semnala:

1. Formarea genitivului numelor proprii cu propoziţia *di*: *Câmpu di Voiniţa* sau cu articolul *lu* proclitic: *mergi la bilincu Lugopci* (sic!) în loc de *mergi la bil'ucu lu Gopci*.

2. Formarea dativului cu *la*, inclusiv la pronume: "să vină să plǫngă la mine" pentru *să vină si plǫngă la mini* sau "scriu la tine" în loc de *pisăies la tini* "îţi scriu ţie" (p. 274).

Scanned with OKEN Scanner

3. Viitorul este exprimat cu ajutorul conjunctivului: "cân să fugă să-i puneţi în odaie şi să-i închideţi, ei *să vină* să plǫngă la mine" (p. 274), corect: cǫn *si fugă* si-l' puniţi ạn udă şi si-l ạncl'idiţ, el' *si vină* si plǫngă la mini "când vor pleca să-i puneţi în odaie şi să-i închideţi, (şi) ei vor veni să [se] plângă mie".

4. Formele de indicativ s-au generalizat şi la pers. a 3-a a conjunctivului, ca în aromână: "Să dea Dumnezeu să intre vârla-n casa mea şi *să uscă* (= si uscă) tot" (p. 55), în loc de *să uşte*.

(*Studia. Philosophia. Historia. Philologia*, I, Timişoara, TUT, 1992, p. 315-333)

Scanned with OKEN Scanner

ABREVIERI

antrop. = antroponim; bg. = bulgară, bulgăresc; dim. sau dimin. = diminutiv; n. b. = nume bărbătesc; n. fam. = nume de familie; n. fem. = nume feminin; n. p. = nume de persoană; top. = toponim; scr. = sârbocroat,-ă;

SIGLE ŞI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

ACILFR = *Actele celui de-al XII-lea Congres Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică* (Bucureşti, 1968), I-II, Bucureşti, EA, 1970-1971.

AICED = Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice şi Dialectologice, Bucureşti, 1979 ş.u.

ALI I-II = Istituto dell'Atlante Linguistico Italiano. Centro di ricerca dell'Università degli Studi di Torino. Opera promossa dalla Società Filologica Friulana "G. I. Ascoli", diretta da M. G. Bartoli, G. Vidossi, B. A. Terracini, G. Bonfante, C. Grassi, A. Genre, L. Massobrio, *Atlante linguistico italiano*, vol. I. *Il corpo umano, anatomia, qualità e difetti fisici, protesi popolari*, carte I-III; 1-93, vol. II. *Il corpo umano, funzioni principali, malesseri e affezioni patologiche comuni, malattie principali*, carte 94-202, materiali raccolti da U. Pelllis, R. Giacomelli, C. Grassi, G. Piccitto, T. Franceschi, G. Tropea, M. Melillo redatto da L. Massobrio (direttore), G. Ronco (caporedattore), E. Adaglio, S. Campagna, F. Cugno, C. Fanella, L. Ferraris, A. M. Gonfaloni, M. C. Mantelli, A. L. Mantovani, M. C. Nasegno,

Scanned with OKEN Scanner

P. Sclauzero, G. Tuninetti, M. P. Villavecchia, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato. Libreria dello Stato, [Roma], 1995, 1996.

ALR I = *Atlasul lingvistic român* publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I, de Sever Pop, vol. I, Cluj, 1938; vol. II, Sibiu-Leipzig, 1942.

ALR II = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea a II-a (ALR II), vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (şi termeni înrudiţi).* B. *Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viaţa religioasă, sărbători.* C. *Casa, acareturile, curtea, tocul, mobilierul, vase, scule*, de Emil Petrovici, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig. Otto Harrassowitz, 1940; şi ALR II. *Suplement. Termeni consideraţi obsceni*, Sibiu-Leipzig, 1942.

ALRM I = *Micul atlas lingvistic român,* publicat de Muzeul Limbii Române sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I, vol. I: *Părţile corpului omenesc şi boalele lui* de Sever Pop, Cluj, 1938.

ALRM II = *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea a II-a, vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (termeni înrudiţi).* B. *Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viaţa religioasă, sărbători.* C. *Casa, acareturile, curtea, tocul, mobilierul, vase, scule*, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940.

AnL = „Anuar de lingvistică şi istorie literară", Iaşi, 1965 ş.u.

AUT = „Analele Universităţii din Timişoara, Seria ştiinţe filologice", Timişoara, I, 1963 ş.u.

BA = „Balkan-Archiv", I-IV, Leipzig, 1925-1928.

BER = Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, J. Zaimov, St. Ilčev, *Bălgarski etimlogičen rečnik,* Sofia, tom. I, 1971; tom. II, 1979.

Bogrea, *Pagini* = Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice,* Cluj, Ed. Dacia, 1971.

Borza, DEB = Al. Borza, *Dicţionar etnobotanic cuprinzând denumirile populare româneşti şi în alte limbi ale plantelor din România,* Bucureşti, EA, 1968.

Scanned with OKEN Scanner

Brâncuş, *Vocabularul autohton* = Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, EŞE, 1983.

Byhan = Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în "Sechstes Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumämanisches Seminar) zu Leipzig, herausgegeben von dem Leiter des Instituts Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1899, p. 175-396.

CADE = I.-A. Candrea, *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* (Dicţionarul enciclopedic ilustrat "Cartea Românească"), partea I, Bucureşti, 1931.

Cantemir, *Texte* = Traian Cantemir, *Texte istroromâne*, Bucureşti, EA, 1959.

Capidan, *Aromânii* = Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Bucureşti, 1932.

Capidan, *Meglenoromânii* = Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I, *Istoria şi graiul lor*, Bucureşti, 1925; vol. II, *Literatura populară la meglenoromâni*, Bucureşti, 1928; vol. III, *Dicţionar megleno-român*, Bucureşti, f.a.

Caragiu-Marioţeanu, *Compendiu*, = Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Compendiu de dialectologie română*, Bucureşti, EŞE, 1975.

CDDE = I.-A. Candrea şi Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A-Putea)*, Bucureşti, 1907-1914.

Cihac I-II = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romaine*. Vol. I. *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*. Francfort, 1870. Vol. II. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort, 1879.

CIL = Corpus Inscriptiorum Latinarum.

Ciorănescu, DER = Alejandro Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, Universidad de la Laguna, Tenerife, 1966 [şi CDER].

CL = Cercetări de lingvistică, Cluj, I, 1956 ş.u.

CLTA = Cahiers de linguistique théorique et appliquée, Bucureşti, 1962 ş. u.

Scanned with OKEN Scanner

Constantinescu, DOR = N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, EA, 1963.

Coteanu, *Cum dispare o limbă* = Ion Coteanu, *Cum dispare o limbă (istroromâna)*, [Bucureşti], 1957.

Coteanu, EDR = Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, EŞ, 1961.

DA = *Dicţionarul limbii române*, tomul I, partea I: A-B, 1913; tom. I, partea a II-a. C. 1940; tom. I, partea a III-a, fascicula I *D-de*, 1949; tom. II, partea I, F-I, 1934; tom. II, partea a II-a, fasc. I: *J-ladă*, 1937; tom. II [partea a III-a]: *ladă-lojniţă* [fără editură şi fără an]. (Academia Română).

DDA = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic*, ed. a II-a, Bucureşti, EA, 1974.

Densusianu, *Haţeg* = Ovid Densusianu, *Graiul de Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915.

Densusianu, HLR = Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Paris, tome premier: *Les origines*, 1901; tome II: *Le seizième siècle*, 1938.

Densusianu, ILR = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, I-II, Bucureşti, EŞ, 1961, ediţie îngrijită de J. Byck.

DER = *Dicţionar enciclopedic român*, I-IV, Bucureşti, 1962-1966.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, EA, 1975; ed. a II-a, Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic, 1996.

DLR = *Dicţionarul limbii române (DLR)*, tom. VI-XII, literele M-Ţ, Bucureşti, EA, 1965-1994.

DLRM = *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, EA, 1958.

DR = „Dacoromania", Cluj, I, 1920-1921 ş.u.

DR(NS) = *„Dacoromania". [Neue Serie] Jahrbuch tür östliche Latinität*, Freiburg/München, 1973 ş. u.

Drăganu, *Românii* = Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933.

Drăganu, *Top. şi ist.* = Nicolae Drăganu, *Toponimie şi istorie*, Cluj, 1928.

Scanned with OKEN Scanner

DSB = *Dicţionarul subdialectului bănăţean,* redactor coordonator Vasile Şerban, vol. I-II redactor Sergiu Drincu, vol. III-IV redactor Maria Purdela Sitaru, Timişoara, TUT, 1985-1988.

DTB = Vasile Frăţilă, Viorica Goicu, Rodica Sufleţel, *Dicţionarul toponimic al Banatului*, I-VII (A-O), Timişoara, 1984-1994.

DTRO = *Dicţionarul toponimic al României. Oltenia*, Craiova, Editura Universitaria, I-II, 1993, 1995 (coordonator Gh. Bolocan).

Duridanov, *Vardar* = Ivan Duridanov, *Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle,* Köln Wien, Böhlau Verlag, 1975.

EA = Editura Academiei.

EŞ(E) = Editura Ştiinţifică (şi Enciclopedică).

FD = *Fonetică şi dialectologie*, 1958 ş. u.

FEW = Walter v. Wartburg, *Französisches etymologisches Wörterbuch,* Basel, 1958.

Flora, *Despre stadiul* = Radu Flora, *Despre stadiul actual al istroromânei. Contribuţia geograţiei lingvistice la chestiunea poziţiei graiurilor istroromâne faţă de dacoromână*, în FD, IV, 1962, p. 135-170.

Flora, *Slovenačke leksičke* = Radu Flora, *Slovenačke leksičke posuđenice u istrorumunskom*, în "Linguistica", XII, Ljubliana, 1972, p. 67-94.

Frăţilă, *Consideraţii* = V. Frăţilă, *Consideraţii asupra vechimii diferenţierilor dialectale ale dacoromânei*, AUT, XI, 1973, p. 9-29.

Frăţilă, *Contribuţii lingvistice* = Vasile Frăţilă, *Contribuţii lingvistice,* Timişoara, Editura de Vest, 1993.

Frăţilă, *Lexic. şi top.* = Vasile Frăţilă, *Lexicologie şi toponimie,* Timişoara, Ed. Facla, 1987.

Frăţilă, PDR = Vasile Frăţilă, *Probleme de dialectologie română,* Timişoara, TUT, 1987.

Frăţilă, *Târnave* = Vasile Frăţilă, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor,* Timişoara, TUT, 1982.

Scanned with OKEN Scanner

Frăţilă, *Vechimea* = Vasile Frăţilă, *Vechimea unor toponime din centrul Transilvaniei,* în LR, XIX, 1970, nr. 3, p. 229-238.

Gămulescu, *Elemente* = Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân,* Bucureşti-Pančevo, 1974.

Georgiev, *Introduzione* = Vladimir I. Georgiev, *Introduzione alla storia delle lingue indeuopee,* Roma, 1966.

Gheţie, *Baza dialectală* = I. Gheţie, *Baza dialectală a românei literare,* Bucureşti, EA, 1975.

Gheţie, *Cu privire la repartiţia* = I. Gheţie, *Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromâne. Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi,* SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 317-346.

Graur, *Încercare asupra fondului principal* = Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române,* Bucureşti, EA, 1954.

Grković, *Rečnik* = Milica Grković, *Rečnik ličnich imena kod srba,* Beograd, 1977.

GS = „Grai şi suflet", Bucureşti, 1924-1937.

Hasdeu, CB = B. Petriceicu Hasdeu, *Cuvente din bătrâni,* Bucureşti, EDP, I-III, 1983-1984 (ediţie îngrijită de G. Mihăilă).

Hasdeu, *Istoria critică* = B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor,* Bucureşti, Ed. Minerva, 1984 (ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Grigore Brâncuş).

HEM = B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae,* t. I-III, Bucureşti, Ed. Minerva, 1972, 1974, 1976 (ediţie îngrijită de Grigore Brâncuş).

Homorodean, *Vechea vatră* = Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei,* Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1980.

Ilčev, *Rečnik* = St. Ilčev, *Rečnik na familni imena u bălgarite,* Sofia, 1969.

Ionescu-Ruxăndoiu, PDR = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Probleme de dialectologie română,* Bucureşti, 1973.

Scanned with OKEN Scanner

Ioniţă, *Nume* = Vasile Ioniţă, *Nume de locuri din Banat*, Timişoara, Ed. Facla, 1980.

Iordan, DNFR = Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, EŞE, 1983.

Iordan, *Top. rom.* = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, EA, 1963.

Ivănescu, ILR = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Ed. Junimea, 1980.

Ivănescu, *Problemele capitale* = G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1948.

Ivănescu, *Variations régionales* = G. Ivănescu, *Variations régionales de l'influence du vieux slave sur la langue roumaine*, RS, XVI, 1968, p. 31-42.

Jahresbericht = G. Weigand, "Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar) zu Leipzig", Leipzig, vol. I-XXIX, 1894-1921.

Kisch, *Das Banat* = Gustav Kisch, *Das Banat im Spiegel seiner Ortsnamen*, Timişoara, 1928.

Kisch, *Siebenbürgen* = Gustav Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Hermannstadt, 1929.

Kovačec, *Descrierea* = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, Bucureşti, EA, 1971.

Kovačec, *Dittérences lexicales* = August Kovačec, *Les dittérences lexicales entre l'istroroumain du nord et l'istroroumain du sud*, SRAZ, XXVI (1-2), 1981, p. 57-84.

Kovačec, *Istroromâna* = August Kovačec, *Istroromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc, 1984, p. 550-591.

Kovačec, *Notes* =August Kovačec, *Notes de lexicologie istroroumaine. Sur la disparition des mots anciens et leur remplacement par des mots croates*, SRAZ, nr. 15-16, 1963, p. 3-39.

Kovačec, *Rječnik* = August Kovačec, *Istrorumunsko-hrvatski (s gramatikam i tekstovima)*, Pula, 1998.

LB = Linguistique Balkanique, Sofia, I, 1959 ş. u.

Scanned with OKEN Scanner

LB = *Lexicomul de la Buda*, 1825.
LL = „Limbă şi literatură", Bucureşti, I, 1955 ş.u.
LM = A. T. Laurian şi I. C. Massim, *Dictionariul limbei române*, t. I, Bucureşti, 1871.
LR = „Limba română", Bucureşti, I, 1952 ş.u.
Maiorescu, *Itinerar* = Ioan Maiorescu, *Itinerar în Istria şi vocabular istriaono-român*, ediţia a II-a, publicată de Titu Maiorescu, Bucureşti, Editura Librăriei Socec, 1900.
MCD = *Materiale şi cercetări dialectale*, [I], [Bucureşti], 1960; II, Cluj-Napoca, 1983.
MDGR = *Marele dicţionar geografic al României, întocmit şi prelucrat după dicţionarele parţiale pe judeţe* vol. I-V, 1898-1902.
NALR-Banat, I = *Noul atlas lingvistic român, pe regiuni. Banat, I*, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicole Mocanu, sub conducerea lui Petru Neiescu, Bucureşti, EA, 1980.
NALR-Oltenia, I = *Noul atlas lingvistic român. Oltenia, I*, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, sub conducerea lui Boris Cazacu, Bucureşti, EA, 1967.
NALR-Transilv. Date = *Atlasul lingvistic român pe regiuni Transilvania. Date despre localităţi şi informatori* de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loşonţi, Bucureşti, EA, 1992.
Papahagi, *Maramureş* = Tache Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925.
Papahagi, BA = Pericle Papahagi, *Basme aromâne şi glosar*, Bucureşti, 1905.
Paşca, *Glosar* = Ştefan Paşca, *Glosar dialectal alcătuit după material lexical cules de corespondenţi din diferite regiuni*, Bucureşti, 1928.
Paşca, *Nume* = Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936.
Pascu, *Dictionnaire* = Georgi Pascu, *Dictionnaire étymologique macédoroumain. I. Les éléments latins et romans*, Iaşi, 1925.
Pascu, *Sufixele* = G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916.

Scanned with OKEN Scanner

Pătruţ, *Nume* = Ioan Pătruţ, *Nume de persoane şi nume de locuri româneşti*, Bucureşti, EŞE, 1984.
Pătruţ, OR = Ioan Pătruţ, *Onomastică românească*, Bucureşti, EŞE, 1980.
Pătruţ, *Studii* = Ioan Pătruţ, *Studii de limba română şi slavistică*, Cluj, Ed. Dacia, 1974.
Petrovici, *ALR II. Introducere* = Emil Petrovici, *Atlasul lingvistic român. II. Introducere*, Cluj-Napoca, 1988.
Petrovici, SDT = Emil Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, EA, 1970 (volum îngrijit de I. Pătruţ, B. Kelemen şi I. Mării).
Petrovici–Neiescu, *Persistenţa insulelor lingvistice* = E. Petrovici şi P. Neiescu, *Persistenţa insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni şi aromâni*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 187-214.
Philippide, OR = A. Philippide, *Originea românilor*, I-II, Iaşi, 1923, 1927.
Philippide, *Principii* = Alexandru Philippide, *Istoria limbii române*. vol. I. *Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894.
PO = *Probleme de onomastică*, Cluj-Napoca, 1980.
Popovici II = Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, II, Halle a. d. Saale, 1909.
Puşcariu, EW = Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprache*, Heidelberg, 1905 [şi PEW].
Puşcariu, LR = Sextil Puşcariu, *Limba română. I. Privire generală*, Bucureşti, 1940; II. *Rostirea*, Bucureşti, EA, 1959.
Puşcariu, SI = Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu Matteo Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan, II. *Introducere - Gramatică - Caracterizarea dialectului istroromân*, Bucureşti, 1926; III. *Bibliografie critică - Listele lui Bartoli - Texte inedite - Note - Glosare*, Bucureşti, 1929.
RESEE = Revue des études Sud-Est Européennes, Bucarest, I, 1963 ş. u.
REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, ed. a IV-a, Heidelberg, Carl Winter Universität, 1968.

Scanned with OKEN Scanner

Rosamani = Enrico Rosamani, *Vocabulario giuliano*, dei dialetti parlati nella regione Giuliano-Dalmata, Trieste, Edizioni Lint, 1990.
Rosetti, ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, ed. I, Bucureşti, EPL, 1968; ed. a II-a, Bucureşti, EŞE, 1978.
RRL = Revue Roumaine de Linguistique, Bucureşti, I, 1956 ş. u.
RS = „Romanoslavica", Bucureşti, I, 1958 ş.u.
Russu, *Limba traco-dacilor* = I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Bucureşti, EA, 1959.
Sârbu-Frăţilă = Richard Sârbu, Vasile Frăţilă, *Dialectul istroromân. Texte şi glosar*, Timişoara, Editura Amarcord, 1998.
Scărlătoiu, *Istroromânii* = Elena Scărlătoiu, *Istroromânii şi istroromâna. Relaţii lingvistice cu slavii de sud*, Bucureşti, Editura Staff, 1998.
SCL = „Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti, I, 1959 ş.u.
SCO = Studii şi cercetări de onomastică, Craiova, I, 1995 ş. u.
Scriban = August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, Iaşi, 1939.
SCSţ Iaşi = Studii şi cercetări ştiinţifice, Iaşi.
SCŞt Cluj = Studii şi cercetări ştiinţifice, Cluj.
SDEM = *Scurt dicţionar al limbii moldoveneşti*, Chişinău, 1978 (redactori: N. Raevski, M. Gabinski).
Skok I-III = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, t. I-III, Zagreb, 1971-1973. [sau Skok, ERSHJ].
SMFC = *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I-VI, Bucureşti, EA, 1959-1972.
SMO = *Studii şi materiale de onomastică*, Bucureşti, EA, 1969.
SO = *Studii de onomastică*, I-V, Cluj-Napoca, 1976-1990.
St. Cl. = Studii clasice, Bucureşti, I, 1957.
Suciu, DILT = Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, I-II, Bucureşti, EA, 1967, 1968.
ŞDU = Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*, Craiova, [1896].
Tamás, EW = Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapesta, 1966.

Scanned with OKEN Scanner

TDR = *Tratat de dialectologie românească* (coordonator V. Rusu), Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.
TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, I-III, Bucureşti, 1903-1924.
Teaha, *Crişul Negru* = Teofil Teaha, *Graiul din valea Crişului Negru*, Bucureşti, EA, 1961.
TEZsz = *A magyar törteneti etimologiai szótára*, Budapest, Akademiai Kiadó, 1976.
TILR = *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, EA, 1969 (redactor responsabil I. Coteanu).
Todoran, *Vâlcele* = Romulus Todoran, *Graiul din Vâlcele (raionul Turda)*, MCD, I, p. 31-126.
Tomici, DMR = Mile Tomici, *Dicţionar macedonean-român*, Skopjie-Bucureşti, 1986.
Tomici, DRM = Mile Tomici, *Dicţionar român-macedonean*, Bucureşti-Skopje, 1986.
TUT = Tipografia Universităţii din Timişoara.
Viciu. *Glosar* = Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, Bucureşti, 1906.
Vraciu = Ariton Vraciu, *Limba traco-dacilor*, Timişoara, Ed. Facla, 1980.
Weigand I = G. Weigand, *Nouvelles recherches sur le roumain de l'Istrie*, în „Romania", XXI, nr. 2, 1892, p. 240-256.
Weigand II = G. Weigand, *Istrisches*, în „Jahresbericht", I, Leipzig, 1894, p. 122-155; „Jahresbericht" II, Leipzig, 1895, p. 215-224.
WLAD = G. Weigand, *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909.
Zauner = Dr. Adolf Zauner, *Die romanischen Namen der Körperteile. Eine onomasiologische Studie*, Erlangen, 1902.

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE I

I. TOPONIMIE 1

Teritoriul de formare a limbii şi a poporului român. Argumente lingvistice şi toponimice 1
Toponimia văii inferioare a Târnavelor 49

II. DIALECTOLOGIE 211

Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân 211
Repartiția dialectală a dacoromânei (istoricul problemei, cauzele şi vechimea ariilor dialectale) 313
Însemnări pe marginea *Limbii descântecelor româneşti* de Al. Rosetti 372
Structura etimologică a vocabularului limbii române 387
Un studiu inedit de dialectologie românească al profesorului G. Ivănescu: *Graiul din sud-vestul Moldovei* 399
Elemente meglenoromâne în volumul „Poveşti populare româneşti" de Cristea Sandu Timoc 407

ABREVIERI. SIGLE ŞI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE 422

INDICE DE AUTORI 433

CUPRINS 440

inv. 192543

Scanned with OKEN Scanner

Editor: Corina Victoria Bădulescu
Lector: Ina Cernișoreanu
Tehnoredactare și culegere computerizată
Bun de tipar: 28 Septembrie 2002
Coli tipografice: 28
Tiraj: 700
Apărut în anul 2002

Tiparul executat la S.C. U.R.C. „XEDOS"
1900 Timișoara
telefon/fax: 0256/215656

Scanned with OKEN Scanner

Studii

De acelaşi autor:

Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor
Timişoara, TUT, 1982, 344 p.

Graiul de pe Târnave. Texte şi glosar
Timişoara, TUT, 1986, 274 p.

Lexicologie şi toponimie românească
Timişoara, Editura Facla, 1987, 208 p.

Contribuţii lingvistice
Timişoara, Editura de Vest, 1993, 426 p.

Studii lingvistice
Timişoara, Editura Excelsior, 1999, 204 p.

Etimologii. Istoria unor cuvinte
Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2000, 186 p.

În colaborare:

Dialectul istroromân
Timişoara, Editura Amarcord, 1998, 308 p.

Bibliografia onomasticii româneşti. Bibliographie der rumänischen Onomastik (1944-1984).
Timişoara, TUT, 1985, 125 p.

Dicţionarul toponimic al Banatului
Vol. I (A - B), XXI + 167 p., IV (F-G) 154 p.,
V (H-L) 176 p., VI (M-N) 93 p.
Timişoara, TUT, 1984, 1986, 1987, 1989.

Scanned with OKEN Scanner